

THE
DHARMA S'ASTRA

OR
THE HINDU LAW CODES.
TEXT.

[Yajñawalkya, Harita, Ushanas, Angiras,
Yama, Atri, Samvarta, Katyayana, Vrihas-
pati, Daksha, satatapa, Likhiti,
Shankha, Goutama, A'pas-
tamva, Vasistha.]

VOL. I.

EDITED AND PUBLISHED BY

MANMATHA NATH DUTT, (Shastri), M. A.

Rector, Keshub Academy,

*Author of the English Translations of the Rāmāyana, Mahābhārata,
Srimadbhāgavatam, Mahājñāna-Tantram, Harivamśa,
AgniPurānam, Mārkaṇḍeya Purānam, &c., &c.*

CALCUTTA

PRINTED BY H. C. DAS, ELYSIUM PRESS,
3, FURRIAPUR STREET,

1908.

PREFACE.

IN this Volume the text of the sixteen Samhitās, *vis.*, Yajñawalkya, Harita, Uśhanas, Angiras, Yama, Atri, Śamvarta, Katyayana, Viśvaspati, Dakṣha, Sataṭapa, Likhita, Sankha, Gautama, Apastamba and Vasistha is published after a careful collation. The text of the remaining three Samhitās and that of Manu will appear in the Second Volume. This division of the text is made for the convenience of the readers for the volumes will be handy enough for constant reference. We have followed the Bengal recension which is generally regarded as the most genuine and reliable and we have tried our best to make this edition as much accurate as possible. In collating the text we have consulted almost all the works that are in print as well as a few others that have not as yet seen the light of print. Our translation is based on the text published in this volume.

CALCUTTA;
3, FURRIAPUKUR STREET.

August, 1908.

}

सूचीपत्र ।

संज्ञिता			पृष्ठा
वाग्भटवल्का	१
हारोत	८१
ऊशना	१११
अङ्गिरा	११३
यम	१०३
अत्रि	१८१
संबर्त्त	२१५
कात्यायन	२३५
हृदयति	२८३
दक्ष	२८१
श्रुतातम	३११
सिद्धि	३३३
अथ	३४१
गौतम	३७७
आपस्तम्ब	४०५
वसिष्ठ	४२५

याज्ञवल्क्य संहिता ।

—:०:—

प्रथमोऽध्यायः ।

योगीश्वरं याज्ञवल्क्यं सम्पूज्य मुनयोऽब्रुवन् ।
वर्णाश्रमेतराणां नो ब्रूहि धर्मानशेषतः ॥ १
मिथिलास्यः स योगीन्द्रः क्षणं ध्यात्वाब्रवीन्मुनीन् ।
यस्मिन् देशे नृगः कृष्णस्तस्मिन् धर्मान्निबोधत ॥ २
पुराणन्यायमीमांसा धर्मशास्त्राङ्गमिश्रिताः ।
वेदाः स्थानानि विद्यानां धर्मस्य च चतुर्दश ॥ ३
मन्त्रविष्णुहारौतयाज्ञवल्क्योशनोऽङ्गिराः ।
यमापस्तम्बसंवर्त्ताः कात्यायनहृहस्यतौ ॥ ४
पराशरव्यासश्चलिखिता दक्षगोतमौ ।
शातातपो वसिष्ठश्च धर्मशास्त्रप्रयोजकाः ॥ ५
देशकाल उपायेन द्रव्यं श्रद्धासमन्वितम् ।
पात्रे प्रदीयते यत्तत् सकलं धर्मलक्षणम् ॥ ६
श्रुतिः स्मृतिः सदाचारः स्वस्य च प्रियमात्मनः ।
सम्यक् सङ्कल्पजः कामो धर्ममूलमिदं स्मृतम् ॥ ७
इज्याचारदमाहिंसा दानं स्वाध्यायकर्म च ।
अयन्तु परमो धर्मी यद्ययोगेनात्मदर्शनम् ॥ ८

चत्वारो विद्वन्मन्त्राः पर्वद्वैविध्यमेव वा ।
 स्वा व्रूते यत् स धर्मः स्यादेको वाध्यात्मवित्तमः ॥ ८
 ब्रह्मर्चाविर्भावद्गृहः वर्षास्वाद्यास्रयो द्विजाः ।
 निषेकादिश्मनान्तास्तेषां वै मन्त्रतः क्रियाः ॥ १०
 गर्भाधानमृती पुंसः सवनं स्पन्दनात् पुरा ।
 षष्ठेऽष्टमे वा मीमन्तः प्रसवे जातकर्म च ॥ ११
 अह्न्येकादशे नाम चतुर्थे मासि निष्क्रमः ।
 षष्ठेऽन्नप्राशनं मानं चूडा कार्या यथाकुलम् ॥ १२
 एवमेतः शमं याति वीजगर्भसमृद्धयम् ।
 तुष्णोमेताः क्रियाः स्त्रीणां विद्वद्भ्यः समन्वकः ॥ १३
 गर्भाष्टमेऽष्टमे वाष्ट्वे ब्राह्मणस्योपनायनम् ।
 राज्ञामेकादशे सैके विशामके यथाकुलम् ॥ १४
 उपनीय गुरुः शिष्यं महाव्याहृतिपूर्वकम् ।
 वेदमध्यापयेदनं शौचाचाराञ्च शिष्येत् ॥ १५
 दिवा सन्ध्यासु कर्णस्थब्रह्मसूत्र उदङ्मुखः ।
 कुर्यान्मन्त्रपुरोषे तु रात्रौ चेद्दक्षिणामुखः ॥ १६
 गृहोत्तशिश्रुत्वात्यायै मृद्धिरप्युद्धतैर्जलैः ।
 गन्धलेपचयकरं कुर्याच्छीचमनान्तरतः ॥ १७
 अन्तर्जानुः शुचौ देशे उपविष्ट उदङ्मुखः ।
 प्राग्वा ब्राह्मेण तीर्थेन द्विजो नित्यमुपसृशेत् ॥ १८
 कनिष्ठादेशिन्यङ्गुष्ठमूलान्यग्रं करस्य च ।
 प्रजापतिपितृव्रह्मदेवतीर्थान्यनुक्रमात् ॥ १९
 त्रिःप्राश्यापो द्विरुन्मृज्य स्नान्यङ्गिः समुपसृशेत् ।
 अङ्गित्वा प्रकृतिस्थामिर्हीनाभिः फेनवद्बुधैः ॥ २०

हृत्कण्ठतालुगभिस्तु यथासङ्ग्रहं द्विजातयः ।

शुद्धेरन् स्त्री च शुद्धश्च सकृत्सृष्टाभिरन्ततः ॥ २१

ज्ञानमष्टैवतैर्मन्त्रैर्मर्ज्जनं प्राणसंयमः ।

सूर्यस्य चाप्युपस्थानं गायत्र्या प्रत्यहं जपः ॥ २२

गायत्रीं शिरसा साहं जपेद्द्वाराहृतिपूर्विकाम् ।

प्रतिप्रणवसंयुक्तां चिरयं प्राणसंयमः ॥ २३

प्राणानायम्य सम्प्रोक्ष्य द्वात्रिंशद्वैवर्तनं नु ।

जपन्नासोत सावित्रीं प्रत्यगा तारकोदयात् ॥ २४

सम्यां प्राक्प्रातरैबह तिष्ठेदामूर्यदर्शनात् ।

अग्निकार्यं ततः कुर्यात् सम्ययोरुभयोरपि ॥ २५

ततोऽभिवादयेद्दृष्टवानमावहमिति ब्रुवन् ।

गुरुश्चैवापुनर्यासोत स्वाध्यायार्थं समाहितः ॥ २६

आहूतश्चाप्यधीयीत लब्धश्चास्मै निवेदयेत् ।

द्वितश्चास्याचरन्निव्यं मनोवाक्कायकर्मभिः ॥ २७

कृतज्ञाद्रोहिमेधाविशुचिकल्याणसूचकाः ।

अध्याप्या धर्मतः साधुशक्तामज्ञानवित्तदाः ॥ २८

दण्डाजिनोपवोतानि मेखलाश्चैव धारयेत् ।

ब्राह्मणेषु चरैकैवमनिन्द्येष्वात्मव्रतये ॥ २९

आदिमन्त्रावमानेषु भवच्छब्दोपलक्षिता ।

ब्राह्मणक्षत्रियविशां भैक्षचर्या यथाक्रमम् ॥ ३०

कृताग्निकार्यो भुञ्जीत वाग्यतो गुर्वनुज्ञया ।

आपोऽग्नौ नक्तिया पूर्वं सत्कृत्वाऽन्नमकुत्सयन् ॥ ३१

ब्रह्मचर्ये स्थितो नैकमन्नमद्यादनापदि ।

ब्राह्मणः काममश्रोयाच्छ्राद्धे व्रतमपीडयन् ॥ ३२

मधुमांसाश्चनोष्णिष्टशुक्लस्रोप्राणिहिंसनम् ।
 भास्करालोकनास्त्रोलपरिवादांश्च वर्जयेत् ॥ ३३
 स गुरुर्यः क्रियाः कृत्वा वेदमस्मै प्रयच्छति ।
 उपनीय ददद्देदमाचार्यः स उदाहृतः ॥ ३४
 एकदेशमुपाध्याय ऋत्विग्यन्नकदुच्यते ।
 एते मान्या यथापूर्वमभ्यो माता गरीयसी ॥ ३५
 प्रतिवेदं ब्रह्मचर्यं द्वादशाव्यानि पञ्च वा ।
 ग्रहणान्तिकमित्येके केशान्तश्चैव षोडशे ॥ ३६
 आ षोडशाव्याद्वाविंशाच्चतुर्विंशाच्च वत्सरात् ।
 ब्रह्मक्षत्रविशां काल औपनायनिकः परः ॥ ३७
 अतः ऊर्ध्वं परन्त्वेते सर्वधर्मवह्निष्कृताः ।
 सावित्रीपतिता ब्राह्म्या ब्राह्म्यस्तोमादृते क्रतोः ॥ ३८
 मातुर्यदये जायन्ते द्वितीयं मौञ्जिबन्धनात् ।
 ब्राह्मणक्षत्रियविशस्तस्मादेते द्विजाः स्मृताः ॥ ३९
 यज्ञानां तपसाश्चैव शुभानाञ्चैव कर्मणाम् ।
 वेद एव द्विजातीनां निःश्रेयसकरः परः ॥ ४०
 मधुना पयसा चैव स देवांस्तपयेद्विजः ।
 पितृंश्च मधुसर्पिर्भ्यामृचोऽधीते तु योऽन्वहम् ॥ ४१
 यजुंषि शक्तितोऽधीते योऽन्वहं स धृतामृतैः ।
 प्रीणाति देवानान्येन मधुना च पितृंस्थया ॥ ४२
 स तु सोममृतैर्द्वांस्तर्पयेद्योऽन्वहं पठेत् ।
 सामानि तृप्तिं कुर्याच्च पितॄणां मधुसर्पिषा ॥ ४३
 मेदसा तर्पयेद्देवानथर्वाङ्गिरसः पठन् ।
 पितॄंश्च मधुसर्पिर्भ्यामन्वहं शक्तितो द्विजः ॥ ४४

वाक्रोवाक्यं पुराणञ्च नारायणसौख्यगायिकाः ।
 इतिहासांस्तथा विद्यां योऽधीते शक्तितोऽम्बहम् ॥ ४५
 मांसचौरौदनमधुतर्पणं स दिवौकसाम् ।
 करोति ऋषिश्च तथा पितॄणां मधुसर्पिषा ॥ ४६
 ते ऋषास्तर्पयन्त्येनं सर्व्वकामफलैः शुभैः ।
 यं यं क्रतुमधोयेत तस्य तस्याप्नुयात् फलम् ॥ ४७
 त्रिविंशत्पूर्णपृथिवीदानस्य फलमश्रुते ।
 तपसश्च परस्येह नित्यं साध्यायवान् द्विजः ॥ ४८
 नैष्ठिको ब्रह्मचारीः तु वसेदाचार्य्यसन्निधौ ।
 तदभावेऽस्य तनये पत्न्यां वैश्वानरेऽपि वा ॥ ४९
 अनेन विधिना देहं साधयन् विजितेन्द्रियः ।
 ब्रह्मलोकमवाप्नोति न चेह जायते पुनः ॥ ५०
 गुरवे तु वरं दत्त्वा स्नायीत तदनुज्ञया ।
 वेदं व्रतानि वा पारं नीत्वाप्युभयमेव वा ॥ ५१
 अविष्णुतब्रह्मचर्य्यो लक्षण्यां स्त्रियमुद्वहेत् ।
 अनन्यपूर्व्विकां कान्तामसपिण्डां यवौयसौम् ॥ ५२
 अरोगिणीं भ्रातृमतीमसमानार्घगोचजाम् ।
 पञ्चमात् सप्तमादूर्ध्वं भातृतः पित्रस्तथा ॥ ५३
 दशपुरुषविध्याताच्छ्रोत्रियाणां महाकुलात् ।
 स्कोतादपि न सञ्चारिरोगदोषसमन्वितात् ॥ ५४
 एतैरेव गुणैर्युक्तः सवर्णः श्रोत्रियो वरः ।
 यद्वात् परीक्षितः पुंस्त्वे युवा धीमान् जनप्रियः ॥ ५५
 यदुच्यते द्विजातीनां शूद्राहारोपसंयजः ।
 न तन्मम मतं यस्मात्तत्रात्मा जायते स्वयम् ॥ ५६

तिस्रो वर्णानुपूर्वेण हे तथैका यथाक्रमम् ।
 ब्राह्मणश्चतुर्यविशां भार्या स्वा शूद्रजन्मनः ॥ ५७
 ब्राह्मो विवाह आह्वय दीयते शक्तालङ्कृता ।
 तज्जः पुनात्युभयतः पुरुषार्थेकविंशतिम् ॥ ५८
 यज्ञस्थायत्विजे दैव आदायावेस्तु गोह्वयम् ।
 चतुर्दश प्रथमजः पुनात्युत्तरजश्च षट् ॥ ५९
 इत्युक्त्वा चरतां धर्मं सह या दीयतेऽर्थिने ।
 स कायः पावयेत्तज्जः षट्षड् वंशान् सहात्मना ॥ ६०
 आसुरो द्रविणादानाद्वाभ्यर्च्यः समयाश्रितः ।
 राजसो युद्धहरणात् पैशाचं कन्याकाच्छलात् ॥ ६१
 पाणिर्ग्राह्यः सवर्णासु गृह्णीयात् क्षत्रिया शरम् ।
 वैश्या प्रतोदमादद्याद्देदने त्वग्रजन्मनः ॥ ६२
 पिता पितामहो भ्राता सकुल्यो जननो तथा ।
 कन्याप्रदः पूर्वनाथे प्रकृतिस्थ परः परः ॥ ६३
 अप्रयच्छन् समाप्नोति भूणहत्यामृतावृतौ ।
 गम्यन्त्वभावे दातॄणां कन्या कुर्यात् स्त्रयंवरम् ॥ ६४
 सक्तत् प्रदीयते कन्या हरंस्तां चौरदण्डभाक् ॥
 दत्तामपि हरेत् पूर्वाच्छ्रयांसेहर आत्रजेत् ॥ ६५
 अनाख्याय ददद्दोषं दण्ड्यः उत्तमसाहसम् ।
 अदुष्टाश्च त्वजन् कन्यां दूषयंश्च मृषा शतम् ॥ ६६
 अक्षता वा क्षता चैव पुनर्भूः संस्कृता पूनः ।
 स्त्रैरिणौ या प्रतिं हित्वा सवर्णं कामतः श्रयेत् ॥ ६७
 अपुत्रां गुर्वनुज्जातो देवरः पुत्रकाम्यया ।
 सपिण्डो वा सगोत्रो वा हृताभ्यक्त ऋतावियात् ॥ ६८

आ गर्भसम्भवाद्दृष्टेत् पतितस्त्वन्यथा भवेत् ।
 अनेन विधिना जातः क्षेत्रजः स भवेत् सुतः ॥ ६८
 ह्यताधिकारां मल्लिनां पिण्डमात्रोपजीविनीम् ।
 परिश्रुतामधः शय्यां वासयेद्वाभिचारिणीम् ॥ ७०
 सोमः शौचं ददौ तासां गन्धञ्चाश्च शुभां गिरम् ।
 पावकः सर्वमध्यत्वं मेध्या वै योषितो ह्यतः ॥ ७१
 व्यभिचारादृतो शुद्धिर्गर्भं त्यागो विधीयते ।
 गर्भभर्तृवधादौ च तथा महति पातके ॥ ७२
 सुरापो व्याधिता धूर्ता वन्ध्याश्च प्रियंवदा ।
 स्त्रोप्रसूयाधिवेत्तव्या पुरुषहंषिणी तथा ॥ ७३
 अधिविन्ना तु भर्तव्या महदेनाऽन्यथा भवेत् ।
 यत्रानुकूल्यां दम्पत्योस्त्रिवर्गस्तत्र वर्णते ॥ ७४
 मते जौवति वा पत्न्यौ या नान्यमुपगच्छति ।
 सैह कीर्त्तिमवाप्नोति मोदते चोमया सह ॥ ७५
 आञ्जासम्पादिनीं दद्यां वीरसू प्रियवादिनीम् ।
 त्यजन् दाप्यस्तृतीयांशमद्रव्यो भरणं स्त्रियाः ॥ ७६
 स्त्रीभिर्भर्तृवचः कार्यमेष धर्मः परः स्त्रियाः ।
 आ शुद्धेः सम्प्रतीक्ष्यो हि महापतकदूषितः ॥ ७७
 लोकानन्त्यं दिवः प्राप्तिः पुत्रपौत्रप्रपौत्रकैः ।
 यस्मात्तस्मात् स्त्रियः सेव्या भर्तव्याश्च सुरक्षिताः ॥ ७८
 षोडशर्त्तूनिशाः स्त्रीणां तासु युग्मासु संविशेत् ।
 ब्रह्मचार्यं व पर्व्याख्याद्यास्तसस्तु वर्जयेत् ॥ ७९
 एवं नच्छन् स्त्रियं क्षामां भक्षां मूलञ्च वर्जयेत् ।
 शस्त इन्दौ सकृत् पुत्रं लक्ष्म्यं जनयेत्पुमान् ॥ ८०

यथाकामी भवेद्वापि स्त्रीणां वरमनुस्मरन् ।
 स्वदारनिरतश्चैव स्त्रियो रक्षा यतः स्मृताः ॥ ८१
 भर्तृभ्रातृपितृज्ञातिश्वश्रूश्चशुरदेवरैः ।
 वन्धुभिश्च स्त्रियः पूज्या भूषणाच्छादनाशनैः ॥ ८२
 संयतोपस्करा दद्याद्दृष्ट्वा व्ययपराङ्मुखी ।
 कुर्याच्छशुरयो पादवन्दनं भर्तृतत्परा ॥ ८३
 क्रीडां शरीरसंस्कारं समाजोत्सवदर्शनम् ।
 हास्यं परगृहे यानं त्यजेत् प्रोषितभर्तृका ॥ ८४
 रक्षेत् कन्यां पिता विद्वां पतिः पुत्रास्तु वार्धके ।
 अभावे ज्ञातयस्तोषां स्वातन्त्र्यं न क्वचित् स्त्रियाः ॥ ८५
 पितृमातृसुत भ्रातृश्वश्रूश्चशुरमातुलैः ।
 हीना न स्वादिना भर्ता गर्हणीयान्यथा भवेत् ॥ ८६
 पतिप्रियहिते युक्तां स्वाचारा संयतेन्द्रिया ।
 इह कौर्त्तिमवाप्नोति प्रेत्य चानुपमं सुखम् ॥ ८७
 मत्यामन्यां सवर्णायां धर्मकार्यं न कारयेत् ।
 सवर्णासु विधौ धर्मो ज्येष्ठया न विनेतराः ॥ ८८
 दाहयित्वाग्निहोत्रेण स्त्रियं वृत्तवतीं पतिः ।
 आहरेद्दिधिवहारानग्नीषैवाविलम्बयन् ॥ ८९
 सवर्णभ्यः सवर्णासु जायन्ते वै सजातयः ।
 अनिन्देषु विवाहेषु पुत्राः सन्तानवर्द्धनाः ॥ ९०
 विप्रान्मृद्वाभिषिक्तो हि क्षत्रियाणां विशः स्त्रियाम् ।
 अम्बष्ठः शूद्रां निषादो जातः पारश्वोऽपि वा ॥ ९१
 वैश्याशूद्रोस्तु राजन्यान्माहिष्योग्रौ सुतौ स्मृतौ ।
 वैश्यासु करणः शूद्रां विद्वास्त्रेष विधिः स्मृतः ॥ ९२

ब्राह्मणां क्षत्रियात् सूतो वैश्याद्देहकस्थया ।
 शूद्राज्जातस्तु चाण्डालः सर्वधर्मवहिष्कृतः ॥ ८३
 क्षत्रिया मागधं वैश्याच्छूद्रात् क्षत्तारमेव तु ।
 शूद्रादायोगवं वैश्या जनयामास वै सुतम् ॥ ८४
 माहिष्येण करस्थान्तु रथकारः प्रजायते ।
 असत्सन्तस्तु विज्ञेयाः प्रतिलोमानुलोमजाः ॥ ८५
 जात्युत्कर्षो युगे ज्ञेयः सप्तमे पञ्चमेऽपि वा ।
 व्यत्यये कर्मणां साम्यं पूर्ववच्चोत्तराधमम् ॥ ८६
 कर्म स्मार्त्तं विवाहान्नौ कुर्वीत प्रत्यहं गृह्ये ।
 दायकालकृतेनापि श्रौतं वैतानिकाग्निषु ॥ ८७
 शरीरचिन्तां निर्वर्त्तय कृतशौचविधिर्हिजः ।
 प्रातःसन्ध्यामुपासीत दन्तधावनपूर्वकम् ॥ ८८
 हुत्वाग्नीन् सूर्यदैवत्यान् जपेन्नम्रान् समाहितः ।
 वेदार्थानधिगच्छेच्च शास्त्राणि विविधानि च ॥ ८९
 उपेयादीश्वरश्चैव योगक्षेमार्थं सिद्धये ।
 स्नात्वा देवान् पितॄन्चैव तर्पयेदर्शयेत्तथा ॥ ९०
 वेदावर्षपुराणानि सेतिहासानि शक्तितः ।
 जपयज्ञप्रसिद्धार्थं विद्याश्चाध्यात्मिकौश्लमेत् ॥ ९१
 वलिकर्मस्वधाहोमस्वाध्यायातिथिसत्त्वियाः ।
 भूतपित्रमरब्रह्ममनुष्याणां महामन्त्राः ॥ ९२
 देवेभ्यश्च हतादन्नाच्छेषाभूतवलिं हरित् ।
 अन्नं भूमौ अचाण्डालवायसेभ्यश्च निक्षिपेत् ॥ ९३
 अन्नं पिबुमनुष्येभ्यो देयमप्यन्यहं जलम् ।
 स्वाध्यायमन्यहं कुर्याच्च पचेदसमात्मने ॥ ९४

वानं सुवासिनौहृद्गर्भिण्यातुरकन्यकाः ।
 सम्भोज्यातिथिभृत्वांस दम्पोत्योः शेषभोजनम् ॥ १०५
 आपोशानेनोपरिष्टादधस्तादश्रुता तथा ।
 अनम्नमशृतश्चैव कार्यम्भर्तृ द्विजभृता ॥ १०६
 अतिथित्वेन वर्षेभ्यो देयं शतवानुपूर्वशः ।
 अग्रशोद्योऽतिथिं सायमपि वाग्भूतशोदकैः ॥ १०७
 सत्कृत्य भिक्षवे भिक्षा दातव्या सत्रताय च ।
 भोजयेच्चागतान् काले सखिसम्बन्धिवान्भवान् ॥ १०८
 महोक्षं वा महोजं वा श्रोत्रियायोपकल्पयेत् ।
 सत्क्रियान्वासनं स्वादु भोजनं सूतृतं वचः ॥ १०९
 प्रतिसंवत्सरन्वर्ध्याः स्नातकाचार्यपार्थिवाः ।
 प्रिया विवाहश्च तथा यज्ञं प्रत्यूत्विजः पुनः ॥ ११०
 अध्वनौनोऽतिथिर्ज्ञेयः श्रोत्रियो वेदपारगः ।
 मान्वावेतौ गृहस्थश्च ब्रह्मलोकमभीषतः ॥ १११
 परपाकरुचिर्नस्यादनिन्द्यामन्त्रणादृते ।
 वाक्पाणिपादचापख्यं वर्जयेच्चातिभोजनम् ॥
 अतिथिं शोचियं दृप्तमासौमान्तमनुव्रजेत् ।
 अहःशेषं सहासीत शिष्टैरिष्टैश्च वन्धुभिः ॥ ११२—१३
 उपास्य पश्चिमे सन्ध्यां हुत्वाग्नीस्तानुपास्य च ।
 भृत्यैः परिहृतो भुक्त्वा नातिदृप्तोऽथ संविशेत् ॥ ११४
 ब्राह्मेभूहर्ते उपाय चिन्तयेदात्मनो हितम् ।
 धर्मार्थकामान् स्ने काले यथाशक्ति न ह्यपयेत् ॥ ११५
 विद्याकर्मवशोवन्धुवित्तैर्मन्या यथाक्रमम् ।
 एतैः प्रभूतैः शूद्रोऽपि वार्धके मानमर्हति ॥ ११६

वृक्षभारिन्पश्चात्स्त्रोरोगिवरचक्रिणाम् ।
 पत्या देवो नृपस्तेषां मान्यः स्नातस्तु भूपतेः ॥
 इत्याध्ययनदानानि वैश्यस्य क्षत्रियस्य च ।
 प्रतिग्रहोऽधिको विप्रे याजनाध्यापने तथा ॥ ११७—१८
 प्रधानं क्षत्रिये कर्म प्रजानां परिपालनम् ।
 कुषोदकषिवाणिज्यं पाशुपाल्यं विशः स्मृतम् ॥ ११८
 शूद्रस्य द्विजशूद्रूषा तयाजीवेन् वणिग्भवेत् ।
 शिल्पैर्वा विविधैर्जीवेद्द्विज्भतिद्वितमाचरन् ॥ ११९
 भार्यारतिः शुचिर्भृत्यभर्ता श्राद्धक्रियारतः ।
 नमस्कारेण मन्त्रेण पञ्चयज्ञान् न ह्यपयेत् ॥ १२१
 अहिंसा सत्यमस्त्रेयं शौचमिन्द्रियनिग्रहः ।
 दानं दया दमः क्षान्तिः सर्व्वेषां धर्म्मसाधनम् ॥ १२२
 वयोवृद्धार्थवाग्देशश्रुताभिजनकर्मणाम् ।
 पाचरेत् सदृशीं वृत्तिमजिह्वास्रगं तथा ॥ १२३
 चैवार्षिकाधिकाद्वो यः स तु सोमं पिवेद्विजः ।
 प्राक्सौमिकीः क्रियाः कुर्याद्यस्यान्नं वार्षिकं भवेत् ॥ १२४
 प्रतिसंवत्सरं सोमः पशुः प्रत्ययनन्तथा ।
 कर्त्तव्याग्रयणेष्टिश्च चातुर्मास्यानि चैव हि ॥
 एषामसम्भवे कुर्यादिष्टिं वैश्वानरीं द्विजः ।
 ह्येनकस्य न कुर्व्वीत सति द्रव्येऽफलप्रदम् ॥ १२५—२६
 चण्डालो जायते यज्ञकरणाच्छूद्रभिक्षितात् ।
 यज्ञार्थं लब्धमददद्वासः काकोऽपि वा भवेत् ॥ १२७
 कुशूलकुशीधान्यो वा चैरहिकोऽश्वस्तनोऽपि वा ।
 जीवेद्वापि शिलोष्मेन श्रेयानेषां परः परः ॥ १२८

न साध्यायविरोध्यर्थमीहेत न यतस्ततः ।
 न विरुद्धप्रसङ्गेन सन्तोषी च सदा भवेत् ॥ १२८
 राजान्तेवासियाज्येभ्यः सौदन्निच्छेदनं क्षुधा ।
 दन्निहेतुकपाषण्डवक्तृत्वींश्च वर्जयेत् ॥ १२९
 शृङ्गाम्बरधरो नीचवेशश्मश्रुनखः शुचिः ।
 न भार्यादर्शनेऽग्नौयात्रै कवासा न संस्थितः ॥
 न संशयं प्रपद्येत नाकस्मादप्रियं वदेत् ।
 नाहितं नानृतञ्चैव न स्तेनः स्यान्नवार्द्धपिः ॥ १३१—३२
 दाक्षायणी ब्रह्मासूत्री वेणुमान् सकमण्डलुः ।
 कुर्व्यात् प्रदक्षिणं देवसृष्टोविप्रवनस्यतीन् ॥ १३३
 न तु मेहेनदीच्छायावर्त्मगोष्ठाम्बुभस्मसु ।
 न प्रत्यर्काम्निगोसोमसन्ध्याम्बुस्त्रीद्विजन्मनः ॥ १३४
 नेचेतार्कं न नग्नां स्त्रीं न च संस्पृष्टमैथुनाम् ।
 न च मूत्रपुरीषं वा नाशुची राहुतारकाः ॥ १३५
 अयं मे वज्र इत्येवं सर्व्वमन्त्रमुदारयन् ।
 वर्षत्स्वप्रावृतो गच्छेत् स्वप्यात् प्रत्यक्शिरा न च ॥ १३६
 छौवनासृक्शुक्लभूत्रेतांस्वप्नु न निक्षिपेत् ।
 पादौ प्रतापयेद्याम्नौ न चैनमभिलक्षयेत् ॥ १३७
 जलं पिबेन्नास्त्रलिना शयानं न प्रवीधयेत् ।
 नाक्षैः क्रोडेन धर्मैर्धैर्व्याधितैर्व्वी न संविशेत् ॥ १३८
 विरुद्धं वर्जयेत् कर्म प्रेक्षधूमं नदीतरम् ।
 केशभस्मतुषाङ्गारकपालेषु च संस्थितिम् ॥ १३९
 नाचक्षीत धयन्तीं गां नाक्षारिणं विशेत् क्षपित् ।
 न राज्ञः प्रतिगृह्णीयात्तद्व्यस्योच्छास्त्रवर्त्तिनः ॥ १४०

प्रतिग्रहे सूनिचक्रिध्वजिवेश्यानराधिपाः ।
 दुष्टा दशगुणं पूर्वात् पूर्वादेते यथोत्तरम् ॥ १४१
 अध्यायानामुपाकर्मा आवण्णां आवणेन वा ।
 हस्ते नौषधिभावे वा पञ्चम्यां आवणस्य तु ॥ १४२
 सौरमासस्य रोहिण्यामष्टकायामथापि वा ।
 जलान्ते षष्ठ्यां कुर्यात्तदुत्सर्गविधिं वद्विः ॥ १४३
 त्रयं प्रोतेष्वनध्यायः शिष्यत्विग्गुरुवन्धुषु ।
 उपाकर्माणि चोत्सर्गे स्वशास्त्राचोचिये सृते ॥
 सन्ध्यागर्जितनिर्घातभूकम्पोत्कानिपातने ।
 समाप्य वेदं द्युनिग्रमारण्यकमधीत्य च ॥ १४४—४५
 पञ्चदश्यां चतुर्दश्यामष्टम्यां राहुसूतके ।
 ऋतूसन्धिषु भुक्ता वा आश्विनं प्रतिगृह्य च ॥ १४६
 पशुमण्डुकनकुलमाज्जारखाहिमुशिकैः ।
 कृतेऽन्तरे अहोरात्रं शक्रपाते तथोच्छ्रये ॥ १४७
 शक्रोष्टुर्गर्भोल्कसामवाणात्तन्निखने ।
 अमेध्यश्वशूद्रान्धश्मशानपतितान्तिके ॥ १४८
 देशेऽशुचावात्मनि च विद्युत्स्तनितसंग्रहे ।
 भुक्ताद्र्दपाणिरश्वोऽन्तरर्द्धरात्रेऽतिमारुते ॥ १४९
 पांशुवर्षं दिशं दाहे सन्ध्यानीहारभीतिषु ।
 धावतः पुतिगन्धे च शिष्टे व गृहमागते ॥ १५०
 खरीष्ट्रयानहस्त्यश्ननीवृत्तेरिणरोहणे ।
 सप्तचिंशदनध्यायामेतांस्त्रात्कालिकान् विदुः ॥
 देवत्विक्षातकाचार्यराज्जां ह्यायां परस्त्रियाः ।
 नाक्रामेद्रक्तविष्णुघ्नीवनोदर्सनादि च ॥ १५१—५२

विप्रा हि क्षत्रियात्मानो नावज्ञेयाः कदाचन ।
 चामृत्योः श्रियमाकाङ्क्षे न कश्चिन्मर्माणि सृशेत् ॥ १५३
 दूरादुच्छिष्टविषमूत्रपादान्भांसि समुत्सृजेत् ।
 श्रुतिस्मृत्युदितं सम्यक् नित्यमाचारमाचरेत् ॥ १५४
 गोब्राह्मणानलात्रानि नोच्छिष्टानि पदा सृशेत् ।
 न निन्दाताडने कुर्यात् सुतं शिष्यश्च ताडयेत् ॥ १५५
 कर्मणा मनसा वाचा यज्ञाहर्मा समाचरेत् ।
 अस्वर्ग्यं लोकविद्विष्टं धर्ममप्याचरेत् तु ॥ १५६
 मादृपिवर्तिधिभ्रातृजामिसम्बन्धिमातुलैः ।
 वृद्धवालातुराचार्यवैद्यसंश्रितवान्धवैः ॥ १५७
 ऋत्विक् पुरोहितापत्यभार्यादाससनाभिभिः ।
 विवादं वर्ज्जयित्वा तु सर्वान् लोकान् जयेद्दृष्ट्वै ॥
 पञ्चपिण्डाननुद्धृत्य न स्नायात् परवारिषु ।
 स्नायान्नदोदेवस्नातगर्तप्रसवणेषु च ॥ १५८—५९
 परशय्यासनोद्यानगृहयानानि वर्ज्जयेत् ।
 अदत्ताग्न्यग्निहौनस्य नात्रमद्यादनापदि ॥ १६०
 कदर्थ्यवहचौराणां क्लीवरङ्गवतारिणाम् ।
 वेषाभिश्चस्तवार्धं, पिगणिकागणदौक्षिणाम् ॥ १६१
 चिकित्सकातुरक्रुद्धपुंश्लीमस्तविद्धिषाम् ।
 क्रूरोऽपपतितव्रात्यदाग्निर्कोच्छिष्टभोजिनाम् ॥ १६२
 अवीरास्त्रीस्वर्णकारस्त्रौजितधामयाजिनाम् ।
 शस्त्रविक्रयिकुर्मारतुक्त्रवायश्चजीविनाम् ॥ १६३
 मृगं सराजरजककतघ्नवधजीविनाम् ।
 चैलधावसुराजीविसहोपपतिवेश्मनाम् ॥ १६४

पिशुनानृतिनोश्चैव तथा चाक्रिकवन्दिनाम् ।
 एषामर्चं न भोक्तव्यं सोमविक्रयिणस्तथा ॥ १६५
 अनर्चितं वृथामांसं केशकीटसमन्वितम् ।
 शुक्तं पर्युषितोष्णं खसृष्टं पतितेक्षितम् ॥ १६६
 उदक्वास्सृष्टसद्गुष्टं पर्यायान्नञ्च वर्जयेत् ।
 गोघ्रातं शकुनोष्णं पदा सृष्टञ्च कामतः ॥ १६७
 शूद्रेषु दासगोपालकुलमित्रार्क्षसोरिणः ।
 भोज्यान्नानापितृश्चैव यस्यात्मानं निवेदयेत् ॥
 अन्नं पर्युषितं भोज्यं स्नेहाक्तं चिरसंस्थितम् ।
 अस्नेहा अपिगोधूमयवगोरसविक्रियाः ॥ १६८—१६९
 सन्धिन्यनिर्हंशावत्सगोः पयः परिवर्जयेत् ।
 औष्ट्रमेकशफं स्त्रैणमारण्यकमथाविकम् ॥ १७०
 देवतार्थं हविः शिशुं लोहितान् ब्रह्मनांस्तथा ।
 अनुपाकृतमांसानि विड्जानि कवकानि च ॥ १७१
 क्रव्यादपक्षिदात्यूहशुकाप्रत्युदटिष्ठिभान् ।
 सारसैकशफान् हंसान् सर्वांश्च ग्रामवासिनः ॥ १७२
 कोथष्टिप्लवचक्राह्वलाकावकाविष्करान् ।
 वृथाज्जसरसंयावपायसापूपशष्कुलौः ॥ १७३
 कलविडं सकाकोलं कुरवं रज्जुदालकम् ।
 जालपादान् खञ्जरीटानन्नातांश्च मृगद्विजान् ॥ १७४
 चाषांश्च रक्तपादांश्च सौनं वज्रूरमेव च ।
 मत्स्यांश्च कामतो जम्बू सोपवासस्यहं वसेत् ॥ १७५
 पलाण्डुं विड्वराहाञ्च ऋणाकं ग्रामकुक्कुटम् ।
 सशुनं मृच्चनश्चैव जम्बा चान्द्रायणं चरेत् ॥ १७६

भक्ष्याः पञ्चनखाः सेधागोधाकच्छपशक्काः ।
 शगश्च मत्स्येष्वपि हि सिंहतुण्डकरोहिताः ॥ १७७
 तथा पाठीनराजोवसशल्काश्च द्विजातिभिः ।
 अतः शृणुत मांसस्य विधिं भक्षणवर्जने ॥ १७८
 प्राणाल्यये तथाश्वाश्चै प्रोक्षितं द्विजकाम्यया ।
 देवान् पितॄन् समभ्यर्च्य खादन् मांसं न दोषभाक् ॥ १७९
 वनेत् स नरके घोरे दिनानि पशुरोमभि ।
 सम्मितानि दुराचारो यो हृत्स्वविधिना पशून् ॥ १८०
 सर्वान् कामानवाप्नोति वाजिमेधफलं तथा ।
 गृहेऽपि निवसन् विप्रो मुनिर्मांसस्य वर्जनात् ॥ १८१
 सौवर्णराजताजानामूर्ध्वपादग्रहाश्मनाम् ।
 शाकरज्जुमूलफलवासोविदलचर्मनैः ॥
 पात्राणां चमसानाञ्च वारिणा शुद्धिरिष्यते ।
 चक्रशुक्लवसस्त्रेहपात्राण्युष्णेन वारिणा ॥ १८२—८३
 स्फाशूर्पाजिनधान्यानां भूपलोदूखलानसाम् ।
 प्रोक्ष्णं संहतानाञ्च वह्ननाञ्चैव वाससाम् ॥ १८४
 तदनं दारुगृङ्गास्थ्यां गोवालैः फलसम्भुवाम् ।
 मार्जनं यज्ञपात्राणां पाणिना यज्ञकर्मणि ॥ १८५
 सोषैरुदकगोमूत्रैः शुध्यत्याविककौशिकम् ।
 सञ्जीफलैरंशुपट्टं सारिष्टैः कुतपन्तथा ॥ १८६
 सगौरसर्षपैः क्षौमं पुनःपाकाग्नहीमयम् ।
 कारुहस्तः शुचिः पक्वं भैक्षं योषिभ्युच्चस्तथा ॥ १८७
 भूशुद्धिर्मार्जनाद्वाहात् कालाश्लोकमप्युत्तया ।
 सैकादुष्टे चनास्तेपाद्गृहं मार्जनक्षेपनात् ॥ १८८

गोघ्रातेऽचे तथा कीटमक्षिकाकेशदूषिते ।
 सलिलं भस्मशुद्धारि प्रचेतस्यं विशुद्ध्यै ॥ १८८
 अपुसीसकतान्त्राणां चारान्नोदकवारिभिः ।
 भस्माग्निः कांस्यलौहानां शुद्धिः प्रावो द्रवस्य च ॥ १८९
 अमेध्याकृत्य सृत्तोयैः शुद्धिर्गन्धापकर्षणात् ।
 वाक्शस्त्रमम्बुनिर्विक्तमग्नातश्च सदा शुचि ॥ १८९
 शुचि गोदसिक्तत्तोयं प्रकृतिस्यं महीगतम् ।
 तथा मांसं श्चचाण्डालकन्यादादिनिपातितम् ॥ १८२
 रश्मिरग्नौ रजश्चाया गौरश्नोवसुधानिलः ।
 विप्रुषो मक्षिकास्पर्शं वत्सः प्रस्रवणे शुचिः ॥ १८३
 अजाश्वं मुखतो मेध्वं न गौर्न नरजामलाः ।
 पन्थानश्च विशुद्ध्यन्ति सोमसूर्यांशुमारुहैः ॥ १८४
 मुखजा विप्रुषो मेध्वास्तथाचमनविन्दवः ।
 श्मश्रु चास्यगतं दन्तसक्तं सुक्ता ततः शुचिः ॥ १८५
 ज्ञात्वा पीत्वा श्रुते सुप्ते भुक्ते रथ्योपसर्पणे ।
 आचान्तः पुनराचामेहासो विपरिधाय च ॥ १८६
 रथ्याकर्मतोयानि स्पृष्टान्यन्यश्चवायसैः ।
 मारुतेनैव शुद्ध्यन्ति पक्वेष्टकचितानि च ॥ १८७
 तपस्तप्तासृजदमृता ब्राह्मणान् वेदगुप्तये ।
 दत्तार्थं पिष्टदेवानां धर्मसंरक्षनाय च ॥ १८८
 सर्व्वेष्वं प्रभवो विप्राः श्रुताध्वयनशालिनः ।
 तेभ्यः क्रियापराः श्रेष्ठास्तोभ्योऽप्यध्वात्मवित्तमाः ॥ १८९
 न विद्यया केवलया तपसा वापि पात्रता ।
 यत्र हस्तमिमे चोभे तच्च पात्रं प्रकीर्तितम् ॥ २००

गोभूतिलहिरण्यादि पात्रे दातव्यमर्चितम् ।
 नापात्रे विदुषा किञ्चिदात्मनः खेय इच्छता ॥ २०१
 विद्यातपोभ्यां हीनेन न तु धाह्यः प्रतिग्रहः ।
 गृह्णन् प्रदातारमघो नयत्वात्मानमेव च ॥ २०२
 दातव्यं प्रत्यहं पात्रे निमित्तेषु विशेषतः ।
 याचितेनापि दातव्यं श्रद्धापूतञ्च शक्तिः ॥ २०३
 हेमशृङ्गा शफै रौप्यैः सुशीला वस्त्रसंयुता ।
 सकांस्वपात्रा दातव्या चीरिणी गौः सदक्षिणा ॥ २०४
 दातास्थाः स्वर्गमाप्नोति वत्सराज्ञीमसन्निभान् ।
 कपिला चेतारयति भूयश्चासप्तमं कुलम् ॥ २०५
 सवत्सा रोमतुल्यानि युगान्युभयतोमुखीम् ।
 दातास्थाः स्वर्गमाप्नोति पूर्णेन विधिना ददत् ॥ २०६
 यावद्वत्सस्य पादो द्वौ मुखं योनौ च दृश्यते ।
 तावन्नीः पृथिवी ज्ञेया यावद्भर्भं न मुञ्चति ॥ २०७
 यथा कथञ्चिद्वत्सा गां धेनुं वाधेनुमेव वा ।
 अरोगामपरिक्षिप्तां दाता स्वर्गे महीयते ॥ २०८
 आन्तसंवाहनं रोगिपरिचर्या सुरार्चनम् ।
 पादशीचं द्विजोच्छिष्टमार्जनं गोप्रदानवत् ॥ २०९
 भूदौपाश्याकवस्त्रान्धस्तिलसर्पिः प्रतिश्रयान् ।
 नैवेदिकं स्वर्णधुर्यं दत्त्वा स्वर्गे महीयते ॥ २१०
 गृहधान्याभयोपानक्तुमाख्यानुलेपनम् ।
 यानं वृक्षं प्रियं शय्यां दत्त्वात्यन्तं सुखी भवेत् ॥ २११
 सर्वदानमयं ब्रह्म प्रदानेभ्योऽधिकं यतः ।
 तद्दं समवाप्नोति ब्रह्मलोकमविन्दुतम् ॥ २१२

प्रतिग्रहसमर्थोऽपि नादत्ते यः प्रतिग्रहम् ।
 ये लोका दामशैलानां सतानाम्प्रोति पुष्कलान् ॥ २१३
 कुशाः शाकं पयो मत्स्या गन्धाः पुष्पं दधि क्षितिः ।
 मांसं शय्यासनं धानाः प्रत्याख्येयं न वारि च ॥ २१४
 अयाचिताहृतं याज्ञमपि दुष्कृतकर्मणः ।
 अन्यत्र कुलटावष्टपतितेभ्यस्तथा द्विवः ॥ २१५
 देवातिथ्यर्चनकृते गुरुभृत्यादिहृत्तये ।
 सर्व्वतः प्रतिगृह्णीयादात्महृत्तर्प्यमेव च ॥ २१६
 अमावस्याष्टका वृद्धिः क्षणपक्षोऽयनद्वयम् ।
 द्रव्यं ब्राह्मणसम्पत्तिर्वियुवं सूर्य्यसंक्रमः ॥ २१७
 व्यतीपातो गजच्छाया ग्रहणं चन्द्रसूर्य्ययोः ।
 श्राद्धं प्रतिरुचिश्चैव श्राद्धकालाः प्रकीर्त्तिताः ॥ २१८
 अग्राः सर्व्वेषु वेदेषु ओत्रियो ब्रह्मविद्युवा ।
 वेदार्थविज्ञोऽष्टसामा त्रिमधुस्त्रिसुपर्णकः ॥ २१९
 ऋत्विक्स्वस्त्रीयजामातृयाज्यश्चशुरमातुलाः ।
 तृणाचिकेतदौहित्रशिश्वसम्बन्धिवान्धवाः ॥ २२०
 कर्मनिष्ठास्तपोनिष्ठाः पञ्चाग्निब्रह्मचारिणः ।
 पितृमातृपराशैव ब्राह्मणाः श्राद्धसम्पदः ॥ २२१
 रोगौ हीनातिरिक्ताङ्गः काणः पौनर्भवस्तथा ।
 अवकीर्णो कुण्डगोलौ कुनखौ श्यावदन्तकः ॥ २२२
 भृतकाध्यापकः क्षीवः कन्यादूष्यभिशस्तकः ।
 मित्रधुक् पिशुनः सोमविजयी च विनिन्दकः ॥ २२३
 मातृपितृगुरुत्यागौ कुण्डाशी हृषलात्मजः ।
 परपूर्यापतिः स्त्रोतः कर्मदुष्टाश्च निन्दिताः ॥ २२४

निमन्त्रयीत पूर्व्यद्युर्ग्राह्यानात्मवाच्युचिः ।
 तैश्चापि संयतैर्भाष्यं मनोवाक्कायकर्म्मभिः ॥ २२५
 अपराङ्गे समभ्यर्च्य स्वागतेनागतांस्तु तान् ।
 पवित्रपाणिराचान्तानासनेषूपवेशयेत् ॥ २२६
 युग्मान् दैवे यथाशक्ति पित्रेऽयुग्मांस्तथैव च ।
 परित्यक्ते शुचौ देशे दक्षिणाग्नौ तथा ॥ २२७
 हौ दैवे प्राक् त्रयः पित्रेऽ उदगेकौकमेव वा ।
 मातामहानामप्येवं तन्मं वा वैश्वदेविकम् ॥ २२८
 पाणिप्रक्षालनं दत्त्वा विष्टरार्थं कुशानपि ।
 आवाहयेदनुज्ञातो विष्टदेवा स इत्यृचा ॥ २२९
 यवेरन्ववकौर्थाश्च भाजने सपवित्रके ।
 शन्नोदेव्या पयः क्षिप्त्वा यवोऽसीति यवांस्तथा ॥ २३०
 या दिव्या इति मन्त्रेण हस्तेष्वर्घ्यं विनिक्षिपेत् ।
 दत्त्वादकं गन्धमाख्यं धूपं वासः सदीपकम् ॥ २३१
 तथाच्छादनदानं च करशौचार्थमम्बु च ।
 अपसव्यं ततः कृत्वा पितॄणामप्रदक्षिणम् ।
 द्विगुणांस्तु कुशान् दत्त्वा इष्टशन्तस्तेत्यृचा पितॄन् ॥ २३२
 आवाह्य तदनुज्ञातो जपेदायान्तु नस्ततः ।
 यवार्थास्तु तिलैः कार्याः कुर्यादध्वार्दि पूर्व्ववत् ॥ २३३
 दत्त्वाध्वसंस्रवास्तेषां पात्रे कृत्वा विधानतः ।
 पितृभ्यः स्नानमसीति न्युक्तं पात्रं करोत्यधः ॥ २३४
 अग्नौ करिष्यन्नादाय पृच्छत्यत्रं घृतम्भुतम् ।
 कुरुष्वे त्यस्यनुज्ञातो हुत्वाग्नीं पितृयज्ञवत् ॥ २३५

हुतशेषं प्रदद्यात्सु भाजनेषु समाहितः ।
 यद्यालामोपपन्नेषु रौप्येषु तु विशेषतः ॥ २३६
 दत्ताब्धं हविषोपात्रमिति पात्राभिमन्त्रणम् ।
 कृत्वेदं विष्णुरित्त्वन्ने द्विजाङ्गुष्ठं निवेशयेत् ॥ २३७
 सव्याङ्गुस्तिकां गायत्रीं मधुवाता इति ऋचम् ।
 जम्ना यथासुखं वाच्यं भुञ्जीरंस्तोऽपि वाग्यताः ॥ २३८
 चक्रमिष्टं हविष्यञ्च दद्यादक्रोधनोऽत्वरः ।
 आ दत्तेषुस्तु पवित्राणि जम्ना पूर्वजपन्तथा ॥ २३९
 चक्रमादाय दत्ताःस्व शेषं चैवानुमन्य च ।
 तदन्नं विकिरेद्भूमौ दद्याच्चापः सक्तत् सक्तत् ॥ २४०
 सर्वमन्नमूपादाय सतिष्ठं दक्षिणासुखः ।
 उच्छिष्टसन्निधौ पिण्डान् प्रदद्यात् पिण्डयज्ञवत् ॥ २४१
 मातामहानामप्येवं दद्यादाचमनं ततः ।
 स्वस्ति वाच्यं ततः कुर्यादन्नस्योदकमेव च ॥ २४२
 दत्त्वा तु दक्षिणां यत्तथा स्वधाकारमुदाहरेत् ।
 वाच्यतामित्यनुज्ञातः प्रकृतेभ्यः स्वधोष्यताम् ॥ २४३
 ब्रूयुरस्तु स्वधेत्येवं भूमौ सिञ्चततो जलम् ।
 विश्वेदेवाश्च प्रोयन्तां विप्रैश्चोक्त इदं जपेत् ॥ २४४
 दातारो नोऽभिवर्द्धन्तां वेदाः सन्ततिरेव च ।
 अद्या च नो मा व्यगमद्बहु देयञ्च नोऽस्त्विति ॥ २४५
 अन्नञ्च नो बहु भवेदतिथीञ्च क्षमेमहि ।
 याचितारश्च नः सन्तु मा च याचिष्य कश्चन ॥ २४६
 इत्युक्त्वा तु प्रिया वाचः प्रक्षिपत्य विसर्जयेत् ।
 वाजेवाजे इति प्रीतः पिण्डपूर्वं विसर्जनम् ॥ २४७

यच्चिंस्तो संसवाः पूर्वमर्घ्यपात्रे निवेशिताः ।
 पित्रपात्रं तदुत्तमं कृत्वा विप्रान् विसर्जयेत् ॥ २४८
 प्रदक्षिणमनुब्रूय भुञ्जीत पित्रसेवितम् ।
 ब्रह्मचारो भवेत् तान्तु रजनीं ब्राह्मणैः सह ॥ २४९
 एवं प्रदक्षिणं कृत्वा वृद्धौ नान्दीमुखान् पितृन् ।
 यजेत दक्षिकार्कभूमिभ्यान् पिण्डान् यवैः क्रिया ॥ २५०
 एकोद्दिष्टं दैवहीनमेकार्घ्यं कपविचकम् ।
 आवाहनाग्नीकरणरहितं क्षपसव्यवत् ॥ २५१
 उपतिष्ठतामित्यस्य स्थाने विप्रविसर्जने ।
 अभिरम्यतामिति वदेद्ब्रूयुस्तोऽभिरताः स्म ॥ २५२
 गन्धोदकतिलैर्युक्तं कुर्यात् पात्रचतुष्टयम् ।
 अर्घ्याथं पित्रपात्रेषु प्रेतपात्रं प्रक्षेपयेत् ॥ २५३
 ये सामाना इति द्वाभ्यां शेषं पूर्ववदाचरेत् ।
 एतत्सपिण्डोकरणमेकोद्दिष्टं स्त्रिया अपि ॥ २५४
 अर्वाक् सपिण्डोकरणं यस्य संवत्सराहवेत् ।
 तस्याप्यत्र सोदकुशं दद्यात् संवत्सरं द्विजे ॥ २५५
 मृताहनि तु कर्त्तव्यं प्रतिमासन्तु वत्सरम् ।
 प्रतिसंवत्सरश्चैव आद्यमेकादशेऽहनि ॥ २५६
 पिण्डांस्तु गोऽर्जाग्निभ्यो दद्यादब्जो जलेऽपि वा ।
 प्रक्षिपेत् सत्सु विप्रेषु द्विजोऽष्टनमार्जयेत् ॥ २५७
 हविष्याग्नेन वै मासं पायसेन तु वत्सरम् ।
 मातृस्वहारिणकौरभ्रथाकुनञ्जगपार्षतैः ॥ २५८
 ऐश्वरीरववाराहथाग्नैर्वा सैर्यथाक्रमम् ।
 मासहजग हि द्युप्यन्ति दत्तैरिह पितृभ्यः ॥ २५९

खड्गामिषं महाशल्कं मधु मुख्यमिव च ।
 लोहामिषं महाभावं मांसं वार्ध्वाणिसस्य च ॥ २६०
 यहदाति गयास्वश्च सर्वमानस्यमुच्यते ।
 तर्षा वर्षात्रयोदशां मघास्तु च न संशयः ॥ २६१
 कन्धां कन्धावेदिनश्च पशून् मुख्यान् सुतानपि ।
 द्यूतं कृषिञ्च वानिज्यं द्विशफैकशफांस्तथा ॥ २६२
 ब्रह्मवर्चस्विनः पुत्रान् स्वर्णरूप्ये सकुप्यके ।
 प्रातिश्रेष्ठं सर्वकामानाप्नोति आह्वदः सदा ॥ २६३
 प्रतिपत्प्रभृतिष्वेतान् वर्जयित्वा चतुर्हशीम् ।
 शस्त्रेण तु हता ये वै तेभ्यस्तत्र प्रदीयते ॥ २६४
 स्वर्गं ह्यपत्यमोजश्च शीर्ष्यं चेत्यं जलं तथा ।
 पुत्रान् श्रेष्ठश्च सौभाग्यं समृद्धिं मुख्यतां तथा ॥ २६५
 अरोगित्वं यशो वोतशोक्तां परमां गतिम् ॥ २६६
 धनं विद्यां भिक्षुं सिद्धिं कुप्यं गा अप्यजाविकम् ।
 अश्वानायूश्च विधिवदयः आर्हं सम्प्रयच्छति ॥ २६७
 कृत्तिकारदि भरण्यन्तं स कामानाप्नुयादिमान् ।
 आस्तिकः अहधानश्च व्यपेतमदमत्सरः ॥ २६८
 प्रीणयन्ति मनुजानां पितॄन् आर्हं न तर्षिताः ॥ २६९
 आहुः प्रजां धनं विद्यां स्वर्गं मोक्षं सुखानि च ।
 प्रयच्छन्ति तथा राज्यं प्रीता नृणां पितामहाः ॥ २७०
 विनायकः कर्मविघ्नसिद्धार्थं विनियोजितः ।
 गणानामाधिपत्ये च रुद्रेण ब्रह्मणा तथा ॥ २७१
 तेनोपकृष्टो यस्तु स लक्षणानि निबोधत ।
 स्वप्नेऽवगाहतेऽत्यर्थं जलं सुखांश्च पश्यति ॥ २७२

आषाढवाससखैव क्रव्यादांश्चाधिरोहति ।
 अन्यजैर्गर्हभैरुष्टैः सहैकपावतिष्ठते ॥ २७३
 ब्रजस्तच्च तथात्मानं मन्यतेऽनुगतं परैः ।
 विमना विफलारम्भः संसीदत्यनिमित्ततः ॥ २७४
 तेनोपसृष्टौ लभते न राज्यं राजनन्दनः ।
 कुमारौ न च भर्तारमपत्यं न च गर्भिणी ॥ २७५
 आचार्य्यत्वं त्रोटियच्च न शिष्योऽध्ययनं तथा ।
 वशिष्ठाभं न चाप्नोति कृषिश्चैव कृषीवलः ॥ २७६
 क्षपणं तस्य कर्त्तव्यं पूर्णंऽङ्घ्रि विधिपूर्वकम् ।
 गौरसर्पपक्वकेन साज्ये गोतृसादितस्य च ॥ २७७
 सर्व्वौषधैः सर्व्वगन्धैः प्रलितशिरसस्तथा ।
 भद्रासनोपविष्टस्य स्निग्धाश्वा द्विजाः शुभाः ॥ २७८
 भक्ष्यस्थानादुजस्थानादस्त्रीकात् सङ्गमादुधदात् ।
 सृत्तिकां रोचनां गन्धान् गुग्गुलुष्णाप्सु निक्षिपेत् ॥ २७९
 या आहृता एकवर्णैश्चतुर्भिः कलशैर्द्वादश ।
 चर्मोष्णानहुहे रक्ते स्वाप्यं भद्रासनं तथा ॥ २८०
 सहस्राक्षं शतं धारमृषिभिः पावनं कृतम् ।
 तेन ज्ञानमभिषिञ्चामि पावमान्यः पुनस्तु ते ॥ २८१
 गमने वरून्तो राजा भगं सूर्य्यो वृहस्पतिः ।
 भगमन्तश्च वायुश्च भगं सप्तर्षयो ददुः ॥ २८२
 यत्ते केशेषु दौर्भाग्यं सौमन्ते यच्च मूर्धनि ।
 ललाटे कर्णयोरुत्थोरापस्तद्वन्तु सर्व्वदा ॥ २८३
 ज्ञातस्य सार्वपं तैलं सुवेणोदुम्बरेण च ।
 सुहृद्यामूर्धनि कुशान् सर्व्वेन परिगृह्य च ॥ २८४

मितश्च समितश्चैव तथा शालकटङ्कटः ।
 कुशान्दो राजपुत्रश्चैव स्नाहसमन्वितैः ॥ २८५
 नामभिर्वलिमन्त्रैश्च नमस्कारसमन्वितैः ।
 दद्याच्चतुष्पथे शूर्पे कुशानास्तीर्थे सर्व्वतः ॥ २८६
 कृताकृतांश्चाण्डुलांश्च पल्लौदनमथ च ।
 मत्स्थानं पक्तांस्तथैवामान् मांसमेतावदेव तु ॥ २८७
 पुष्पं चित्रं सुगन्धश्च सुराश्च त्रिविधामपि* ।
 मूलकं पुरिकम्पुपांस्तथैवोण्डेरकं सजम् ॥ २८८
 दधन्नं पायसश्चैव गुड़पिष्टं समोदकम् ।
 एतान् सर्व्वानुपाहृत्य भूमौ कृत्वा ततः शिरः† ॥ २८९
 विनायकस्य जननीमुपलिङ्ग्ये तत्ततोऽम्बिकाम् ।
 दूर्वासर्व्वपुष्पाणां दत्त्वाघ्नं पूर्णमञ्जलिम् ॥ २९०
 रूपं देहि यशो देहि भाग्यं भगवति‡ देहि मे ।
 पुत्रान् देहि धनं देहि सर्व्वान् कामांश्च देहि मे ॥ २९१
 ततः शुक्लाम्बरधरः शुक्लगन्धानुलेपनः ।
 ब्राह्मणान् भोजयेद्यद्यादस्त्रमुग्मं गुरोरपि ॥ २९२
 एवं विनायकं पूज्य अहांश्चैव विधानतः ।
 कर्मणां फलमाप्नोति श्रियमाप्नोत्यनुत्तमाम् ॥ २९३
 आदित्यस्य सदा पूजां तिलकं स्वामिनस्तथा ।
 महामणपतेश्चैव कुर्व्वन् सिद्धिमवाप्नुयात् ॥ २९४

* The Bombay text reads विविधामपि ।

† The last line of the couplet does not occur in the Bombay Edition.

‡ Another reading is भगं भवति ।

श्रीकामः शान्तिकामो वा ग्रहयज्ञं समाचरेत् ।
 हृष्टगयः पुष्टिकामो वा तथैवाभिचरन्नरौन् ॥ २८५
 सूर्यः सोमो महीपुत्रः सोमपुत्रो हृष्टस्यतिः ।
 शुक्रः शनैश्चरो राहुः केतुश्चेति ग्रहाः स्मृताः ॥ २८६
 ताम्रकात् स्फटिकाद्रक्तचन्दनात् स्वर्णकादुभौ ।
 रजतादयसः सीमात् कांश्च त् कार्ष्ण्यं ग्रहाः क्रमात्* ॥ २८७
 स्वर्णार्णवी पट्टे तेषां गन्धर्भगण्डलकेऽथवा ।
 गन्धावर्णं प्रदेयानि वासांनि कुसुमानि च ॥ २८८
 गन्धाय वलयस्य धूपो देयश्च गङ्गुलुः ।
 कर्तव्या मन्त्रवन्तश्च चरवः प्रतिदैवतम् ॥ २८९
 आहुत्येन इमं देवा अग्निमूर्ध्ना दिवः ककुत् ।
 उदबुध्यस्वेति च ऋचो यथासङ्गं प्रकीर्त्तिताः ॥ २९०
 हृष्टस्यते अत्यदर्थस्तथैवावात् परिसृतः ।
 शत्रो देवोस्तथाकाण्डात् केतुं कृण्वन्निमाः क्रमात्† ॥ २९१
 अर्कः पलाशः खटिरम्बुपामार्गोऽथ पिप्पलः ।
 उदुम्बरः शमी दूर्वा कुशाश्च समिधः क्रमात् ॥ २९२
 एकैकस्याष्टशतमष्टाविंशतिरेव वा ।
 होतव्या मधुसर्पिर्भगा दध्ना क्षीरेण वा युताः ॥ २९३

* Another reading is :—

माष्कराङ्गारकौ रक्तौ शुक्लौ शुक्र निशाकरौ ।
 सोमपुत्रोगुरुश्चैव तावुभौ पीतकौऋतौ ।
 कर्णशनेश्चरं विद्याद् राहुं केतुं तथैव च ॥

† The Bombay edition reads अपि ।

‡ The Bombay reading is संयुता ।

गृहीदनं पायसञ्च हविष्यं क्षीरपाष्ठिकम् ।
 दध्नीदनं हविष्यं मांसं चित्वाक्षमेव च* ॥ ३०४
 दद्याद्दशहस्तमादेतद्भिजेभ्यो भोजनं बुधः ।
 शक्तितो वा यथा लाभं सत्कृत्य विधिपूर्वकम् ॥ ३०५
 धेनु शङ्खस्तथानड्डान् हेमवासो हयस्तथा† ।
 कृष्णा गौरायसं कृण्वता वै दक्षिणाः क्रमात् ॥ ३०६
 यय यय्य यदा दुःखः स तं यत्नेन पूजयेत् ।
 ब्रह्मणेषां वरो दत्तः पूजिताः पूजयिष्यथ ॥ ३०७
 ब्रह्माधौना नरेन्द्राणामुच्छायाः पत्नानि च ।
 भावाभावी च जगतस्तस्मात् पूज्यतमाः यज्ञाः‡ ॥ ३०८
 महोत्साहः स्थूललक्ष्यः कृतज्ञो वृद्धसेवकः ।
 विनीतः सत्त्वसम्पन्नः कुलीनः सत्यवाक् शुचिः ॥ ३०९
 अदौर्घसूत्री स्मृतिमाननुद्रोऽपरुषस्तथा ।
 धार्मिकोऽव्यमनसैव प्राप्तः शूरो रक्षस्यवित् ३१०
 स्वरन्ध्रगोसान्वीचिक्षां दण्डनीत्यां तथैव च ।
 विनीतस्त्वथ वार्त्तायां द्रव्याश्चैव नराधिपः ॥ ३११
 समन्त्रिणः प्रकुर्वीत प्रज्ञान् मौलान् स्थिरान् शुचीन् ।
 ते साहं चिन्तयेद्वाक्यं विप्रेणाथ ततः स्वयम् ॥ ३१२

* The Bombay text is दध्नीदनं घृताक्षं च कसुरामिष चित्तकम् ।

† Another reading is क्रमात् for तथा and स्मृता for क्रमात् ।

‡ In some texts the following sloka occurs.

यज्ञानामिदमातिथ्यं कुर्यात् संवत्सरादपि ।
 आरोग्यवत्तु मंगलो जीवेच्च शरदः शतम् ॥

पुरोहितश्च कुर्वीत दैवज्ञमुदितोदितम् ।
 दण्डनीत्याश्च कुशलमथर्वार्द्धिरसे तथा ॥ ३१३
 औतस्मार्त्तक्रियाहेतोर्वृणुयादृत्विजस्तथा* ।
 यज्ञांश्चैव प्रकुर्वीत विधिवद्भूरिदक्षिणान् ॥ ३१४
 भोगांश्च दद्याद्विप्रेभ्यो वसूनि विविधानि च ।
 अक्षयोऽयं निधौ राज्ञां यद्विप्रेषूपपादितम् ॥ ३१५
 अस्कन्धमव्यथश्चैव प्रायश्चित्तेरदूषितम् ।
 अग्नेः सकाशाद्विप्राग्नीं हृतं श्रेष्ठमिहोच्यते ॥ ३१६
 धर्मोऽलब्धमोहेतॄणां लब्धं यत्नेन पालयेत् ।
 पालितं वर्धयेच्चोत्था वृद्धं पात्रेषु निक्षिपेत् ॥ ३१७
 दद्याद्भूमिं निवन्धं वा कृत्वा लेख्यञ्च कारयेत् ।
 आगामिभद्रन्तृपतिपरिज्ञानाय पार्थिवः ॥ ३१८
 पटे वा ताम्रपट्टे वा स्वमुद्रोपरिचिह्नितम् ।
 अभिलेख्यात्मनो वंश्यानात्मानश्च महीपतिः ॥ ३१९
 प्रतिग्रहपणीमाणं दानाच्छेदोपवर्णनम् ।
 स्वहस्तकालसम्पन्नं शासनं कारयेत् स्थिरम् ॥ ३२०
 रम्भं पश्यमाजीव्यं जाङ्गलं देशमावसेत् ।
 तत्र दूर्गाणि कुर्वीत जनकोज्जात्मगुप्तये ॥ ३२१
 तत्र तत्र च निष्णातानध्यक्षाम् कुशलान् शुचीन् ।
 प्रकुर्यादायकर्मन्तध्ययकर्मसु चोद्यतान् ॥ ३२२

* The Bombay reading is with the variation :—वृणुयादेष च त्विज ।

† The Bombay text is अलब्धमोहेतुमण ।

नातः परतरो धर्मो नृपाणां यदुपार्जितम्* ।
 विप्रं भ्यो दीयते द्रव्यं प्रजाभ्यश्चाभयं तथा (सदा) ॥ ३२३
 य आहवेषु युध्यन्ते भूम्यर्थमपराभुक्ताः ।
 अकूटैरायुधैर्यान्ति ते स्वर्गं योगिनो यथा ॥ ३२४
 पदानि क्रतुतुल्यानि अग्नेष्वविनिवर्त्तिनाम् ।
 राजा सुकृतमादत्तेहतानां विपलायिनाम् ॥ ३२५
 तवाहंवादिनं क्लीवं निर्हेति परसङ्गतम् ।
 न हन्याद्विनिवृत्तञ्च युद्धप्रेक्षणकादिकम् ॥ ३२६
 कृतरक्षः समुत्थाय पश्येदायव्ययौ स्वयम् ।
 व्यवहारांस्ततो दृष्ट्वा स्नात्वा भुञ्जीत कामतः ॥ ३२७
 हिरण्यं व्यापृतानीतं भाण्डागारेषु निक्षिपेत्† ।
 पश्येच्चारांस्ततो दूतान् प्रेरयेन्मन्त्रिमंयुतः (संगतः) ॥ ३२८
 ततः खैरविहारौ स्नान्मन्त्रिभिर्व्वा समागतः ।
 वलानां दर्शनं कृत्वा सेनान्या सह चिन्तयेत् ३२९
 सन्ध्यामुपास्य ऋणयाच्चारणां गूढभाषितम् ।
 गीतनृत्यैश्च भुञ्जीत पठेत् स्वाध्यायमेव च ॥ ३३०
 संविशेत् तुर्यघोषेण प्रतिबुध्येत्तथैव च ।
 शास्त्राणि चिन्तयेद्बुद्ध्या सर्वकर्तव्यतास्तथा ॥ ३३१
 प्रपश्येच्च ततश्चारान् स्त्रेषु चान्येषु सादरम् ।
 ऋत्विक्पुरोहिताचार्यैराशीर्भिरभिनन्दितः ॥ ३३२
 दृष्ट्वा ज्यातिर्विदो वैद्यान् दद्याद्वाः काश्चनं मष्टोम् ।
 नैवेशिकानि च तथा आत्रियान् गृह्णाणि च ॥ ३३३

* The Bombay reading is यदुपवर्जितम् ।

† The Bombay Text reads :—न्यासेत्ततः ।

ब्राह्मणेषु क्षत्रीयेष्वजिह्वाः क्रोधनोऽरिषु ।
 स्याद्राजा भृत्यवर्गे च प्रजासु च यथा पिता ॥ ३३४
 पुण्यं षड्भागमादत्ते न्यायेन परिपालयन् ।
 सर्वदानाधिकं यस्मात् प्रजानां परिपालनम् ॥ ३३५
 चाटतस्करदुर्धृत्तमहासाहसिकादिभिः ।
 पोष्यमानाः प्रजा रत्नेन कायस्थैश्च विशेषतः ॥ ३३६
 अरथ्यमाख्याः कुर्वन्ति यत् किञ्चित् किञ्चित् प्रजाः ।
 तस्माच्च नृपतेरर्घं यस्माद्दृष्ट्वात्यसौ करान् ॥ ३३७
 ये राष्ट्राधिकृतास्तेषां चारैर्ज्ञात्वा विचेष्टितम् ।
 साधून् सम्पालयेद्राजा विप्ररोत्तंस्तु घातयेत् ॥ ३३८
 उत्कोचजीविनो द्रव्यहीनान् कृत्वा विवर्तयेत् ।
 सम्मानदानसत्कारैः* ओन्नयान् वासयेत् सदा ॥ ३३९
 अन्यायेन नृपो राष्ट्रात् स्वकोषं योऽभिवर्द्धयेत् ।
 सोऽचिराद्गतश्रीको नाशमेति सवाञ्छवः ॥ ३४०
 प्रजापोऽनसन्तापसमद्भूतो हुताशनः ।
 राज्ञः कूलं अयं प्राणान् नादग्ध्वा विनिवर्त्तते ॥ ३४१
 य एव धर्मो नृपतेः स्वराष्ट्रपरिपालने ।
 तमेव कृत्स्नमाप्नोति परराष्ट्रं वशं नयन् ॥ ३४२
 यस्मिन् देशे य आचारो व्यवहारः कुलस्थितिः ।
 तथैव परिपाल्योऽसौ यदा वशमुपागतः ॥ ३४३
 मन्त्रमूलं यतो राज्यमतो मन्त्रं सुरक्षितम् ।
 कुर्यादयथान्ये† न विदुः कर्मणामाफलोदयात् ॥ ३४४

* The Bombay Text reads.—सदानमान सत्कारा ।

† The Bombay Text reads.—यथास्थ ।

अरिमित्रमुदासीनोऽनन्तरस्तत्परः परः ।
 क्रमशो मण्डलं चिन्त्यं सामादिभिरुपक्रमैः ॥ ३४५
 उपायाः स म दानञ्च भेदो दण्डस्तथैव च ।
 सम्यक् प्रयुक्ताः सिध्येयुर्दण्डस्त्वर्गवर्गिकागतिः ॥ ३४६
 सन्धिञ्च विग्रहं यानमासनं संश्रयं तथा ।
 द्वैधीभावं गुणानेतान् यथावत् परिकल्पयेत् ॥ ३४७
 यदा मस्यगुणोपेतं परराष्ट्रं तदा व्रजेत् ।
 परश्च हीन आत्मा च हृष्टवाहनपूरुषः ॥ ३४८
 दैवे पुरुषकारे च कर्मसिद्धि र्वावस्थिता ।
 तत्र दैवमभिव्यक्तं पौरुषं पौर्व्वदैहिकम् ॥ ३४९
 केचिद्देवात् स्वभावाच्च कालात् पुरुषकारतः ।
 संयोगे केचिदिच्छन्ति फलं कुशलवृद्धयः* ॥ ३५०
 यथा ह्येकेन चक्रेण न रथस्य गतिर्भवेत् ।
 पवं पुरुषकारेण विना दैवं न सिध्यति ॥ ३५१
 हिरण्यभूमिलामेभ्यो मित्रलब्धिर्वरा यतः ।
 अतो यतेत तत्प्राप्तौ रचेत् सत्त्वं समाहितः ॥ ३५२
 स्वात्ममात्मौ जनो दुर्गे कीचो दण्डस्तथैव च ।
 मित्राण्येताः प्रकृतयो राज्यं सप्ताङ्गमुच्यते ॥ ३५३
 तदवाप्य नृपो दण्डं दुर्व्वृत्तेषु निपातयेत् ।
 धर्मी हि दण्डरूपेण ब्रह्मणा निर्मितः पुरा ॥ ३५४

* The following is the Bombay reading :—

केचित् देवात्ऽटात् केचित् केचित् पुरुष कारतः ।
 सिध्यन्त्यर्था मनुष्याणां तेषां योनिस्तु पौरुषम् ॥

स नतुं न्यायतोऽशक्यो लुब्धे नाकृतवृद्धिना ।
 सत्त्वसन्धेन शुचिना सुसहायेन धीमता ॥ ३५३
 यथाशास्त्रं प्रयुक्तः सन् सदेवासुरमानुषम् ।
 जगदानन्दयेत् सर्वमन्यथा तु प्रकोपयेत् ॥ ३५४
 अधर्मादण्डनं स्वर्गकोर्त्तिलोकविनाशनम् ।
 सम्यक् च दण्डनं राज्ञः स्वर्गकोर्त्तिजयावहम् ॥ ३५७
 अपि भ्राता सतोऽर्घ्या वा शशुरो मातुलोऽपि वा ।
 नादण्डो नाम राज्ञोऽस्ति धर्माच्चर्चितः स्वकात् ॥ ३५८
 यो दण्डान् दण्डयेद्राजा सम्यग् वध्याश्च घातयेत् ।
 इष्टं स्यात् क्रतुभिस्तेन सहस्रशतदक्षिणैः ॥ ३५९*
 इति सञ्चिन्धे नृपति क्रतुसुखफलं पृथक् ।
 व्यवहारान् स्वयं पश्येत् सभ्यैः परिवृतोऽन्वहम् ॥ ३६०
 कुलानि जातीः श्रेणोश्च गणान् जनपदांस्तथा ।
 स्वधर्मचलितान् राजा विणीय स्थापयेत् पथि ॥ ३६१
 जालसूर्यमरीचिस्थं वसरेणुरजःसृतम् ।
 तेऽष्टौ लिङ्गास्तु तास्तिस्त्रो राजसर्षप उच्चते ॥ ३६२
 गौरस्तु ते त्रयः वट् ते यतो मध्यस्तु ते त्रयः ।
 कृष्णस्तु पञ्च ते माषस्तु सुवर्णस्तु षोडश ॥ ३६३
 पलं सुवर्णाखत्वारः पञ्च वापि प्रकीर्तितम् ।
 द्वे कृष्णले रौप्यमाशौ धरणं षोडशैव ते ॥ ३६४
 शतमानंतु दशभिर्धरणैः पलमेव च ।
 निष्कः सुवर्णाखत्वारः कार्ष्णिकस्तान्निक्कः पणः ॥ ३६५

साशीतिः पणसाहस्री दण्ड उत्तमसाहसः ।
 तदर्धं मध्यमः प्रोक्तस्तदर्धमधमः स्मृतः ॥ ३६६
 धिग्दण्डस्त्वथ वाग्दण्डो धनदण्डो वधस्तथा ।
 योज्या व्यस्ताः समस्ता या अपराधवशादिमे ॥ ३६७
 ज्ञात्वापराधं देशञ्च कालं बलमथापि वा ।
 वयः कर्म च वित्तञ्च दण्डं दण्ड्येषु पातयेत् ॥ ३६८
 इति याज्ञवल्क्ये धर्मशास्त्रे आचारो ।
 नाम प्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥

द्वितीयोऽध्यायः ।

व्यवहारान् नृपः पश्येद्विद्वद्भिर्ब्राह्मणैः सह ।
 धर्मशास्त्रानुसारेण क्रोधलोभविवर्जितः ॥ १
 श्रुताध्ययनसम्पन्ना धर्मज्ञाः सत्त्ववादिनः ।
 राज्ञा सभासदः कार्य्या रिपौ मित्रे च ये समाः । २
 अपश्यता कार्य्यवशाद्भवहारान् नृपेण तु ।
 सभ्यैः सह नियोक्तव्यो ब्राह्मणः सर्व्वधर्मवित् ॥ ३
 रागाक्तोभाक्क्रयाहापि स्मृत्यपेतादिकारिणः ।
 सभ्याः पुष्टक्पुष्ट्यर्गदण्ड्या विवादादिगुणं दमम् ॥ ४
 स्मृत्वाचारव्यापेतेन मार्गेणाऽधर्षितः परैः ।
 आवेदयति चेद्राप्ते व्यवहारपदं हि तत् ॥ ५

प्रत्यर्थिनोऽप्यतो लेख्यं यथावेदितमर्थिना ।
 ससामासतदर्शाहर्नामजात्यादि चिञ्चितम् ॥ ६
 श्रुतार्थस्योत्तरं लेख्यं पूर्ववादादकसन्निधौ ।
 ततोऽर्थी लेखयेत् सद्यः प्रतिज्ञातार्थसाधनम् ॥ ७
 तत्सिद्धौ सिद्धिमाप्नोति विपरीतमतोऽन्यथा ।
 चतुष्पाद्वक्त्रोऽयं विवादेषुपदर्शितः ॥ ८
 अभियोगमनिस्तौर्ध्यः नैनं प्रत्यभियोजयेत् ।
 अभियुक्तश्च नान्येन नोक्तं विप्रकृतिं नयेत् ॥ ९
 कुर्यात् प्रत्यभियोगश्च कलहे साहसेषु च ।
 उभयोः प्रतिभूर्पाद्व्यः समर्थः कार्यनिर्णये ॥ १०
 निज्ञावे भावितो दद्याद्वनं रात्रौ च तत्समम् ।
 मिथ्याभियोगौ द्विगुणमभियोगाद्वनं हरेत् ॥ ११
 साहसस्ते यपारुष्यगोभिशापात्यये स्त्रियाम् ।
 विवादयेत् सद्य एव कालोऽन्यत्रेच्छया स्मृतः ॥ १२
 देशाद्देशान्तरं याति स्त्रिणिषी परिलेदि च ।
 ललाटं स्त्रियते चास्त्र मुखं वैकर्ष्यमेति च ॥ १३
 करिण्यत् खललदाक्यो विरुद्धं बहु भाषते ।
 वाक्चक्षुः पूजयति नो तथौष्ठौ निर्भुजत्यपि ॥ १४
 स्वभावाच्चित्तातिं गच्छेन् मनोवाक्कायकर्मभिः ।
 अभियोगे च साध्ये वा दुष्टः स परिकौर्तितः ॥ १५
 सन्दिग्धाथं स्वतन्त्रो यः साधयेद्यश्च निष्पतेत् ।
 न चाहृतो वदेत् किञ्चिद्वोनो दण्ड्यश्च स स्मृतः ॥ १६
 साक्षिषूभयतः सत्सु साक्षिणः पूर्ववादिनः ।
 पूर्वपक्षेऽधरीभूते भक्त्युत्तरवादिनः ॥ १७

सपञ्चयेद्दिवादः स्वात्तन्न हीनस्तु दापयेत् ।
 दण्डञ्च सपञ्चं रात्रे धनिने धनमेव च ॥ १८
 क्लृप्तं निरस्त भूतेन व्यवहारान् नयेत्पुनः ।
 भूतमप्यनुपन्यस्तं हीयते व्यवहारतः ॥ १९
 निहन्ते लिखितेऽनेकमेकदेशविभावितः ।
 दाप्यः सर्वं नृपेयार्थं न ग्राह्यस्तन्निवेदितः ॥ २०
 स्मृत्योर्विरोधे न्यायस्तु बलवान् व्यवहारतः ।
 अर्थशास्त्रार्तु बलवदर्थशास्त्र मितिस्थितिः ॥ २१
 प्रमाणं लिखितं भुक्तिः साक्षिणश्चेति कौर्त्तितम् ।
 एषामन्यतमाभावे दिव्यान्यतममुच्यते ॥ २२
 सर्वेष्वव विवादिषु बलवत्युत्तरा क्रिया ।
 आधौ प्रतिग्रहे क्रीते पूर्वा तु बलवत्तदा ॥ २३
 पश्यतोऽब्रुवतो भूमेर्हानिर्विगतिवार्षिकी ।
 यरेण भुन्यमानाया धनस्त दशवार्षिकी ॥ २४
 आधिसीमोपनिषेपजङ्गवालधनैर्विना ।
 तथोपनिधिराजस्त्रीश्रोत्रियाणां धनैरपि ॥ २५
 आध्यादौनां निहन्तारं धनिने दापयेन्नमः ।
 दण्डञ्च तत्समं रात्रे शक्त्यपेक्षमद्यापि वा ॥ २६
 आगमोऽत्यधिको भोगादिना पूर्वक्रमागतात् ।
 आगमेऽपि बलं नैव भुक्तिस्तोकापि यत्र नो ॥ २७
 आगमस्तु कृतो येन सोऽभियुक्तस्तमुचरेत् ।
 न तत्सुतस्तत्सुतो वा भुक्तिस्तत्र गरीयसौ ॥ २८
 योऽभियुक्तः परेतः स्वात्तस्त रिक्थी तमुचरेत् ।
 न तत्र कारणं भुक्तिरागमेन विनाश्रुता ॥ २९

आगमेन विशुद्धेन भोगः याति प्रमाणताम् ।
 अविशुद्धागमो भोगः प्रामाण्यं नैव गच्छति* ॥ ३०
 नृपोपाधिकृताः पूगाः श्रेष्ठयोऽथ कुलानि च ।
 पूर्व्वं पूर्व्वं गुरु त्रेयं व्यवहारविधौ नृणाम् ॥ ३१
 बलोपाधिविनिर्बृत्तान् व्यवहारान् निवर्त्तयेत् ।
 स्त्रीनक्तमन्तरागारवहिःशत्रुकृतांस्तथा ॥ ३२
 मत्तोऽन्तार्त्तस्यसनिबालभीतादियोजितः ।
 असम्बद्धस्तत्रैव व्यवहारो न सिध्यति ॥ ३३
 व्रनष्टाधिगतं देयं नृपेण धनिने धनम् ।
 विभावयेन्न चेन्निष्कैस्तत्समं दण्डमर्हति ॥ ३४
 राजा लब्धा निधिं दद्याद्विजेभ्योऽर्द्धं द्विजः पुनः ।
 विद्वानशेषमादद्यात् स सर्व्वस्य प्रभुर्यतः ॥ ३५
 इतरेण निधौ लब्धे राजा षष्ठांशमादरेत् ।
 अनिवेदितविज्ञातो दाप्यस्तं दण्डमेव च ॥ ३६
 देयं चौरहृतं द्रव्यं राज्ञा जानपदाय तु ।
 अददद्दि समाप्नोति । कस्त्विषं यस्य तस्य तत् ॥ ३७
 इत्यसाधारणव्यवहार मातृका प्रकरणम् ।
 अशीतिभागो वृद्धिः स्यान्मासि मासि सबन्धके ।
 वर्षकमाच्छतं द्विस्त्रिचतुःपञ्चकमन्यथा ॥ ३८
 कान्तारगास्तु दशकं सामुद्रा विंशकं शतम् ।
 दशसुर्व्वा खल्लतां वृद्धिं सर्व्वे सर्व्वासु जातिषु ॥ ३९
 सप्ततिसु पशुस्त्रीणां रसस्वाष्टगुणा परा ।
 वस्त्रधान्यहिरण्यान्यां चतुस्त्रिद्विगुणाः क्षृताः ॥ ४०

* This sloka does not occur in the Bombay Edition.

प्रपन्नं साधयन्नयं न वाच्यो नृपतेर्भवेत् ।
 साधयमानो नृपं गच्छन् दण्ड्यो दाप्यश्च तदनम् ॥ ४१
 ग्रहीतानुक्रमाद्दाप्यो धनिनामधमर्णिकः ।
 दत्त्वा तु ब्राह्मणायैव नृपतेस्तदनन्तरम् ॥ ४२
 राज्ञाधमर्णिको दाप्यः साधितादृशश्च शतम् ।
 पञ्चकं च शतं दाप्यः प्रामादो ह्युत्तमर्णिकः ॥ ४३
 हीनजातिं परिचीणमृणार्थं कर्म कारयेत् ।
 ब्राह्मणस्तु परिचीणः शनैर्होष्यो यथोदयम् ॥ ४४
 दीयमानं न गृह्णाति प्रयुक्तं यः स्वकं धनम् ।
 मध्यस्थस्थापितं तत् स्यादर्थते न ततः परम् ॥ ४५
 अविभक्तैः कुटुम्बार्थं यदृणश्च कृतं भवेत् ।
 दद्यात्सदृक्कृषिणः प्रेते प्रोषिते वा कुटुम्बिनि ॥ ४६
 न योषित् पतिपुत्राभ्यां न पुत्रे च कृतं पिता ।
 दद्यादृते कुटुम्बार्थाच्च पतिः स्त्रीकृतं तथा ॥ ४७
 सुराकामयूतकृतं दण्डशस्त्रावशिष्टकम् ।
 हथादानं तथैवेह पुत्रो दद्याच्च पैतृकम् ॥ ४८
 गोपशौण्डिकशैलूपरजकव्याधयोषिताम् ।
 ऋणं दद्यात् पतिस्तेषां यस्मात्तृप्तिस्तदान्नया ॥ ४९
 प्रतिपक्षं क्षिया देयं पत्न्या वा सह यत् कृतम् ।
 स्वयं कृतं वा यदृणं नान्यत् स्त्री दातुमर्हति ॥ ५०
 पितरि प्रोषिते प्रेते व्यसनाभिप्लुतेऽथवा ।
 पुत्रपौत्रैर्ऋणं देयं निहन्वे साक्षिभावितम् ॥ ५१
 ऋकथग्राह ऋणं दाप्यो योषिदग्राहस्तथैव च ।
 पुत्रोऽनन्याश्रितद्रव्यः पुत्रहीनश्च ऋकृषिणः ॥ ५२

भ्रातृणामथ दम्पत्योः पितुः पुत्रस्य चैव हि ।
 प्रातिभाष्यस्य साक्ष्यमविभक्ते न तु स्मृतम् ॥ ५२
 दर्शने प्रत्यये दाने प्रातिभाष्यं विधीयते ।
 आद्ये तु वितथे दाप्यावितरस्य संता अपि ॥ ५३
 दर्शनप्रतिभूर्यत्र स्तः प्रात्ययिकोऽपि वा ।
 न तत्पुत्रा ऋचं दस्युर्दस्युर्दानाय ये स्थिताः ॥ ५४
 बहवः स्युर्यदि स्वांगैर्दस्युः प्रतिभुवो धनम् ।
 एकच्छायाश्रितेष्वेषु धनिकस्य यथारुचि ॥ ५५
 प्रतिभूर्हापितो यत्र प्रकाशं धनिने धनम् ।
 द्विगुणं प्रतिदातव्यमृणिकैस्तस्य तद्ववेत् ॥ ५७
 सन्ततिः स्त्रीपशुष्वेव धान्यं त्रिगुणमेव च ।
 वस्त्रं चतुर्गुणं प्रोक्तं रससाष्टगुणस्तथा ॥ ५८
 आधिः प्रपश्येद्विगुणे धने यदि न मोक्षते ।
 काले कालकृतो नश्येत् फलभोग्यो नश्यति ॥ ५९
 गोप्याधिभोगे नो वृद्धिः सौपकारेऽथ हापिते ।
 नष्टो देयो विनष्टश्च दैवराजकृतादृते ॥ ६०
 आधेः स्त्रीकरणात् सिद्धौ रक्ष्यमानोऽप्यसारताम् ।
 यातसेदन्य आधेयो धनभाग्वा धनी भवेत् ॥ ६१
 चरित्रदम्भककृतं सहज्या दापयेन्नम् ।
 सत्यकारकृतं द्रव्यं द्विगुणं प्रतिदापयेत् ॥ ६२
 उपस्थितस्य मोक्षव्य आधिः स्तेनोऽन्यथा भवेत् ।
 प्रयोजकेऽसति धनं कुले न्यस्याऽधिमाप्नुयात् ॥ ६३
 तत्कायकृतसुखो वा तत्र तिष्ठेदहृदिकः ।
 विना धारणकादापि विक्रीणीत ससाक्षिकम् ॥ ६४

यदा तु द्विगुणोभूतमृणमाधौ तदा खलु ।
मोक्ष आधिस्तादुत्पन्ने प्रविष्टे द्विगुणे धने ॥ ६५
इति ऋणादानप्रकरणम् ।

वासनस्यमनास्थाय हस्तोऽन्यस्य यदर्पितम् ।
द्रव्यं तदौपनिधिकं प्रतिदेयं तथैव तत् ॥ ६६
न दाप्योऽपहृतं तत्तु राजदैविकतस्करैः ।
भेषजं आर्गितेऽदत्ते दाप्यो दण्डश्च तत्समम् ॥ ६७
आजीवन् स्वेच्छया दण्डो दाप्यस्तथापि सोदयम् ।
याचितां वाहितन्यासनिक्षेपादिष्वयं विधिः ॥ ६८
इति निक्षेपादिप्रकरणम् ।

तपस्विनो दानशीलाः कुलीनाः सत्यवादिनः ।
धर्मप्रधाना ऋजवः पुत्रवन्तो धनान्विताः ॥ ६९
ब्राह्मराः साक्षिणो ज्ञेयाः श्रौतस्मार्त्तक्रियारताः ।
यथाजाति यथावर्णं सर्वं सर्वेषु वा क्षृताः ॥ ७०
श्रोत्रियास्तापसा वृद्धा ये च प्रव्रजितादयः ।
असाक्षिणस्तो वचनाक्रान्तो हेतोरुदाहृतः* ॥ ७१
स्त्रीवृद्धबालकितवमत्तोऽक्षत्ताभिश्चस्तृकाः ।
रङ्गावतारिपाषण्डिकूटकुक्षिकलेन्दियाः ॥ ७२
पतिताम्रार्थसम्बन्धिसहायरिपुतस्कराः ।
साहसो दृष्टदोषश्च निर्बूतचेत्यसाक्षिणः ॥ ७३
उभयानुमतः साक्षी भवत्येकोऽपि धर्मवित् ।
सर्वः साक्षी संप्रहणे चौर्य पादुष्य साहसे ॥ ७४

* This sloka does not occur in the Bombay Edition.

यः कश्चिदर्थो निष्णातः स्वरूपा तु परस्परम् ।

लेख्यन्तु साक्षिमतं कार्यं तस्मिन् धनिकपूर्वकम् ॥ ८६

समामासतर्द्धाहर्नभिजातिस्वगोचकैः ।

सब्रह्मचारिकास्त्रीयपिष्टनामादिविहितम् ॥ ८७

समाप्तेऽर्थे ऋणी नाम स्वहस्तेन निवेशयेत् ।

मतं मेऽमुकपुत्रस्य यदत्रोपरिलिखितम् ॥ ८८

साक्षिणश्च स्वहस्तेन पिष्टनामकपूर्वकम् ।

अत्राहममूकः सखी लिखेयुरिति ते समाः ॥ ८९

उभयाभ्यर्थितेनैतन्मया ह्यमुकसूनुना ।

लिखितं ह्यमुकेनेति लेखकोऽन्ते ततो लिखेत् ॥ ९०

विनापि साक्षिभिलेख्यं स्वहस्तलिखितन्तु यत् ।

तत् प्रमाणं स्मृतं लेख्यं ब्रह्मोपाधिहतादृते ॥ ९१

ऋणं लेख्यकृतं देयं पुरुषैस्त्रिभिरेव तु ।

आभिस्तु भुज्यते तावद्यावत्तत्र प्रदीयते ॥ ९२

देशान्तरस्थे दुर्लेख्ये गृहोन्मृष्टे कृते तथा ।

भिन्ने दग्धेऽथवा प्लित्ते लेख्यमन्यत्तु कारयेत् ॥ ९३

अन्दिम्वलेख्येऽश्विः स्वात् स्वहस्तलिखितादिभिः ।

बुद्धिप्राप्तिक्रियाचिह्नसम्बन्धागमहेतुभिः ॥ ९४

लेख्यस्य गृहेऽभिलिखेद्वा धनं ऋणी ।

धनी चोपगतं दद्यात् स्वहस्तपरिचिह्नितम् ॥ ९५

दत्तृणं पाठयेत्तत्रैव शब्दं वाच्यत्तु कारयेत् ।

साक्षिमञ्च भवेद्यद्वा तद्वातव्यं ससाक्षिकम् ॥ ९६

इति लेख्यप्रकरणम् ।

तुलाम्बरापोविषं कोषो दिव्यानीह विगृह्ये ।
 महाभियोगेष्वेतानि शीर्षकस्थेऽभियोक्तारि ॥ ८७
 रुच्या धान्यतराः कुर्यादितरे, वर्तयेच्छिरः ।
 विनापि शीर्षकात् कुर्यान्नृपद्रोहेऽथ पातके ॥ ८८
 सचैल स्नानमाह्वय सूर्योदय उपोषितम् ।
 कारयेत् सर्वदिव्यानि नृपब्राह्मणमन्त्रिणौ ॥ ८९
 तुला स्तोवालवृहान्धपङ्कुराह्मणरोगिणाम् ।
 अग्निर्जलं वा शुद्रस्य यवाः सप्त विषस्य च ॥ ९०
 नासहस्रादरेत् फालं न विषं न तुलां तथा ।
 नृपार्येष्वभियोगे च वह्नेयुः शुचयः सदा ॥ ९१
 तुलाधारणविद्वद्भिर्भिरग्नस्तुलाश्रितः ।
 प्रतिमानसज्जोभूतो रेखाः कृत्वा यन्तारितः ॥ ९२
 त्वं तुल्ये मत्प्रधामामि पुरा देवैर्विनिर्भिता ।
 तत् सत्यं वद कल्याणि मंत्रयान्मां विमोचय ॥ ९३
 यद्यस्मि पापकृन्मानस्ततो मां त्वमधोनय ।
 शुद्धचेदमयोद्धुं मां तुलामित्यभिमन्त्रयेत् ॥ ९४
 करौ विमृदितब्रौह्मीर्लक्षयित्वा ततो न्यसेत् ।
 मसचाश्वत्थ पत्राणि तावत्सूत्रेण वेष्टयेत् ॥ ९५
 तमग्ने सर्वभूतानामन्तश्चरसि पावक ।
 माक्षिवत् पुण्यपापेभ्यो ब्रूहि सत्यं कवे मम ॥ ९६
 तस्येत्युक्तवतो लौहं पञ्चाशत्पलिकं समम् ।
 अग्निवर्णं न्यसेत् पिण्डं हस्तयोर्द्वयोरपि ॥ ९७
 स तमादाय सप्तैव मण्डलानि शनैर्गृजेत् ।
 षोडशाङ्गुलिकं ज्ञेयं मण्डलं तावदन्तरम् ॥ ९८

सुक्ताग्निं दृढितव्रीहिरदग्धः शुद्धिमाप्नुयात् ।
 अन्तरा पतिते पिण्डे सन्देहे वा पुनर्हरेत् ॥ १०८
 सत्येन माभिरक्षस्व वरुणेत्यभिशास्यकम् ।
 नाभिदघ्नोदकस्थस्य गृहीत्वोरु जलं विशेत् ॥ ११०
 ममकालमिषुं सुक्तमानयेद्यो जवौ नरः ।
 गते तस्मिन्निमग्नाङ्गं पश्येच्चैच्छद्भिमाप्नुयात् ॥ १११
 त्वं विष ब्राह्मणः पुत्र सत्यधर्म्मं व्यवस्थितः ।
 आयस्वास्मादभौशापात् सत्येन भव मेऽमृतम् ॥ ११२
 एवमुक्त्वा विषं शार्ङ्गं भक्षयेद्विमशैलजम् ।
 यस्य वेगैर्विना जौर्णतस्य ऋद्धिं विनिर्दिशेत् ॥ ११३
 देवान्नुग्रान् समभ्यर्च्य तत्स्नानोदकमाहरेत् ।
 सञ्चाव्य पाययेत्तस्माज्जलन्तु प्रसृतिव्रयम् ॥ ११४
 अर्चाक् चतुर्दशादह्नी यस्य नो राजदैविकम् ।
 व्यसनं जायते घोरं स शुद्धः स्वात्मसंशयः ॥ ११५

इति दिव्यप्रकरणम् ।

विभागश्चेत् पिता कुर्यात् स्वेच्छया विभजेत् सुतान् ।
 ज्येष्ठं वा श्रेष्ठभागेन सर्व्वं वा स्युः समांशिनः ॥ ११६
 यदि कुर्यात् समानंशान पत्न्यः कार्याः समांशिकाः ।
 न दत्तं स्त्रीधनं यासां भर्त्ता वा श्वशुरेण वा ॥ ११७
 शक्तस्यानोद्दमानस्य किञ्चिदहता पृथक् क्रिया ।
 न्यूनाधिकाविभक्तानां धर्म्म्यः पितृकृतः स्मृतः ॥ ११८
 विभजेरन सुताः पित्रोरुर्द्ध्वं मृक्यमृणं समम् ।
 मातुर्दुहितरः शेषमृणात्ताभ्य ऋतेऽन्वयः ॥ ११९

पितृद्रव्याविरोधेन यदन्यत् स्वयमर्जिं तम् ।
 मैत्रभीहाह्निकश्चैव दायादानां न तद्ववेत् ॥ १२०
 क्रमादभ्यागतं द्रव्यं कृतमभ्युदरेत् तु यः ।
 दायादेभ्यो न तद्दद्याद्विदया लब्धमेव च ॥ १२१
 यत्किञ्चित् पितरि ग्रंथे धनं ज्येष्ठोऽधिगच्छति ।
 भागो यवीयसां तत्र यदि विदयानुपालिनः ॥ १२२*
 सामान्यार्थसमुत्थाने विभागस्तु समः स्मृतः ।
 अनेकपितृकाणाम् पितृतो भागकल्पना ॥ १२३
 भूर्या पितामहोपात्ता निवन्धो द्रव्यमेव वा ।
 तत्र स्यात् सदृशं स्वाम्यं पितुः पुत्रस्य चोभयोः ॥ १२४
 विभक्तेषु सुतो जातः सवर्ण्यं विभागभाक् ।
 दृश्याद्वा तद्विभागः स्यादायव्यविशोधितात् ॥ १२५
 पितृभ्यां यस्य यद्वत्तं तत्तस्यैव धनं भवेत् ।
 पितुरुर्द्धं विभजतां माताप्यंशं समं हरेत् ॥ १२६
 असंस्कृतास्तु संस्कार्यः भ्रातृभिः पूर्वसंस्कृतैः ।
 भगिन्यश्च निजादंशाहन्वांशस्तु तुरीयकम् ॥ १२७
 चतुर्विहरेकभागाः स्युर्वर्षशो ब्राह्मणात्मजाः ।
 क्षत्रजास्त्रिहरेकभागा विड्भौ तु द्वेकभागिनः ॥ १२८
 अन्योन्यापद्धतं द्रव्यं विभक्ते तत्सु दृश्यते ।
 तत् पुनस्तु समैरंशैर्विभजेरञ्जिति स्थितिः ॥ १२९
 अपुत्रेण परस्त्रेण नियोगोत्पादितः सुतः ।
 उभयोरप्यसौरिवथी पिण्डदाता च धर्मतः ॥ १३०

* This sloka does not occur in the Bombay Edition.

पौरुषो धर्मपत्नीजस्तत्समः पूचिकासुतः ।
 चैत्रजः चैत्रजातस्तु सगोत्रेषेतरेण वा ॥ १३१
 गृहे प्रच्छन्न उत्पन्नो गूढजस्तु सुतो मतः ।
 कानौनः कन्धकाजातो मातामहसुतो मतः ॥ १३२
 अश्वतायां चतायां वा जातः पौनर्भवस्तथा ।
 दद्यान्माता पिता वा यं स पुत्रो दत्तको भवेत् ॥ १३३
 क्रीतस्तु ताम्र्यां विक्रीतः कृत्रिमस्तु स्वयंकृतः ।
 दत्तात्मा तू स्वयं दत्तो गर्भे विघ्नः सहोद्वजः ॥ १३४
 उत्सृष्टो गृह्यते यस्तु सौऽपविद्धो भवेत् सुतः ।
 पिण्डदोऽंशहरस्यैषांपूर्वाभावे परः परः ॥ १३५
 सजातीयेष्वयं प्रोक्तस्तनयेषु मया विधिः ।
 जातोऽपि दास्यां शूद्रेण कामतोऽंशहरो भवेत् ॥ १३६
 मृते पितरि कुर्युस्तु भ्रातरस्वर्गभागिकम् ।
 अभातको हरेत् सर्वं दुहितृणां सुताहते ॥ १३७
 पत्नी दुहितरस्यैव पितरौ भ्रातरस्तथा ।
 तत्सुतो गोत्रजो वन्धुः शिष्यः सन्नद्धाचारिणः । १३८
 एवामभावे पूर्वस्य धनभागुत्तरोत्तरः ।
 स्वर्थातस्य ह्यपुत्रस्य सर्ववर्णेष्वयं विधिः ॥ १३९
 वानप्रस्थयत्किञ्चिद्वाचारिणाश्चकथभागिनः ।
 क्रमेणाचार्यसंख्यधर्मभ्रात्रे कतीर्थिनः ॥ १४०
 संसृष्टिनस्तु संसृष्टौ सोदरस्य तु सोदरः ।
 दद्यादपहरेदंशं जातस्य च मृतस्य च ॥ १४१
 अन्योदर्थस्तु संसृष्टौ नान्योदर्थं धनं हरेत् ।
 असंसृष्टपि चादद्यात् संसृष्टो नान्यमाद्वजः ॥ १४२

स्त्रीवोऽथ पतितस्तज्जः पङ्कुरुन्मत्तको जडः ।
 अन्धोऽचिकित्सरोगाद्या भर्त्तव्या स्युर्निरंशकाः ॥ १४३
 धौरसाः क्षेत्रजास्तोषां निर्दोषा भागहारिणः ।
 सुतास्त्रैषां प्रभर्त्तव्या यावद्वै भर्त्तृसात्कृताः ॥ १४४
 अयुत्रा योषितस्त्रैषां भर्त्तव्याः साधुवृत्तयः ।
 निर्वासा व्यभिचारिणः प्रतिकुलास्तयैव च ॥ १४५
 पिढमाहपतिभ्रातृदत्तमध्यग्न्युपागतम् ।
 आधिवेदानिकं चैव स्त्रीधनं परिकीर्तितम् ॥ १४६
 वन्मुदत्तं तथा शुल्कमन्वाधेयकमेव वा ।
 अप्रजयामतोतायां वान्धवास्तदवाप्रयुः ॥ १४७
 अप्रज स्त्रीधनं भर्तृव्राज्यादिषु चतुर्ष्वपि ।
 दुहितृणां प्रसूता चेत् शेषेषु पिढगामि तत् ॥ १४८
 दत्त्वा कन्यां हरन दण्डोव्ययं दद्याच्च सोदयम् ।
 मृतायां सर्व्वमादद्यात् परिशोध्योभयव्ययम् ॥ १४९
 दुर्भिक्षे धर्मकार्य्यं च व्याधौ सम्प्रतिरोधके ।
 गृह्योतं स्त्रीधनं भर्ता न स्त्रिये दातुमर्हति ॥ १५०
 अधिविन्नस्त्रियै दद्यादाधिवेदानिकं समम् ।
 न दत्तं स्त्रीधनं यस्यै दत्ते त्वर्द्धं प्रकीर्तितम् ॥ १५१
 विभागनिष्कवे ज्ञातिवन्धुमाच्यभिलेखितैः ।
 विभागभाषणा ज्ञेया गृह्येत्त्रैश्च यौतकैः ॥ १५२

इति रिक्त्यभागप्रकरणम् ।

सौम्यो विवादे क्षेत्रस्य सामन्ताः स्थविरादयः ।
 गोपा सौमाकृषाणा ये सर्व्वे च धनगोचराः ॥ १५३

नयेयुरेते सीमानं स्वलाङ्गारस्तुषदुमेः ।
 सेतुवल्मीकनिम्नास्थिचैत्याद्यैरुपलक्षिताम् ॥ १५४
 सामन्ता वा समाग्रामाद्यत्वारोऽष्टौ दशापि वा ।
 रक्तस्रग्धसनाः सोमां नयेयुः क्षितिधारिणः ॥ १५५
 अनृते च पृथग्दण्डा राज्ञा मध्यमसाहसम् ।
 अभावे ज्ञातृचिह्नानां राजा सीम्नः प्रवर्त्तकः ॥ १५६
 आरामायतनग्रामनिपानोद्यानवेश्मसु ।
 एष एव विधिर्ज्ञेयो वर्षास्तुप्रवहादिषु ॥ १५७
 मर्यादायाः प्रभेदे तु सीमातिक्रमणे तथा ।
 क्षेत्रस्य हरणे दण्डा अधमीत्तममध्यमाः ॥ १५८
 न निषेध्योऽल्पबाधस्तु सेतुः कल्याणकारकः ।
 परभूमिं हरन् कूपः स्वल्पक्षेत्रो वद्भदकः ॥ १५९
 स्वामिने योऽनिवेद्यैव क्षेत्रे सेतुं प्रवर्त्तयेत् ।
 उत्पन्नं स्वामिनो भोगस्तदभावे महीपतेः ॥ १६०
 फालाहतमपि क्षेत्रं यो न कुर्यान्न कारयेत् ।
 तत् प्रदाप्या कष्टशदं क्षेत्रमन्येन कारयेत् ॥ १६१
 इति सीमाविवादप्रकरणम् ।
 माषानष्टौ तु महिषी शस्यघातस्य कारिणी ।
 दण्डनोया तदर्हन्तु गौस्तदर्हमजाविक्रम् ॥ १६२
 भक्षयित्वोपविष्टानां यथोक्ताह्निगुणो दमः ।
 सममेपां विधीनेऽपि खरोष्ट्रं महिषीसमम् ॥ १६३
 यावच्छस्यं विनश्येत्तु तावत् स्वात् क्षेत्रिणः फलम् ।
 गोपस्ताद्यस्तु गोमी तु पूर्वोक्तं दण्डमर्हति ॥ १६४

पथि ग्रामविवीतान्ते क्षेत्रे दोषो न विद्यते ।
 अकामतः कामचारे चौरवद्दण्डमर्हति ॥ १६५
 महोच्चोत्सृष्टपशवः सूतिकागन्तुकादयः ।
 पालो येषान्स्तु ते मोक्ष्या देवराजपरिभुताः ॥ १६६
 यथार्पितान् पशून् गोपः सायं प्रत्यर्पयेत् तथा ।
 प्रमादसृतनष्टांश्च प्रदाप्यः कृतवेतनः ॥ १६७
 पाश्वश्लोषविनाशे च पाले दण्डो विधीयते ।
 अर्धवयोदशपणः स्वामिने द्रव्यमेव च ॥ १६८
 ग्रामेच्छया गोप्रचारोऽभूमिराजःश्रेण वा ।
 द्विजस्तृणैश्च पुण्याश्चि सञ्चतः समुपाहरित् ॥ १६९
 धनुःशतं परोहारो ग्रामक्षेत्रान्तरं भवेत् ।
 द्वे शते खर्वटस्य स्वान्नगरस्य चतुःशतम् ॥ १७०
 इति स्वामिपालविवादप्रकरणम् ।
 स्वं लभेतान्यविक्रौतं क्रेतुर्दोषोऽप्रकाशिते ।
 हीनाद्रहो हीनमूल्ये वीसाहीने च तस्करः ॥ १७१
 नष्टापहृतमासाद्य हर्तारं ग्राहयेन्नरम् ।
 देशकालातिपत्तौ च गृहीत्वा स्वयमर्पयेत् ॥ १७२
 विक्रेतुर्दण्डानाच्छुद्धिः स्वामी द्रव्यं नृपो दमम् ।
 क्रेता मूल्यमवाप्नोति तस्माद्यस्तस्य विक्रयी ॥ १७३
 आगमेनोपभोगेन नष्टं भाव्यमतोऽन्यथा ।
 पञ्चवन्धो दमस्तत्र राज्ञे तेनाविभाविते ॥ १७४
 हृतं प्रनष्टं यो द्रव्यं परहस्ताद्वाप्नुयात् ।
 अनिवेश्य नृपे दण्ड्यः स तु पञ्चवन्ति पणान् ॥ १७५

श्रील्लिकैः स्थानपलैर्वा नष्टापञ्चतमाहृतम् ।
 अर्वाक् संवत्सरात् स्वामी हरेत् परतो नृपः ॥ १७६
 पणानेकशफे दद्याच्चतुरः पञ्च मानुषे ।
 सहिषोऽङ्गवां द्वौ द्वौ धादं पादमजाविके ॥ १७७
 इत्यस्वामिविक्रयप्रकरणम् ।

स्वं कुटुम्बाविरोधेन देयं दारसुतादृते ।
 नान्वये सति सर्वस्वं यश्चान्यस्मै प्रतिन्युतम् ॥ १७८
 प्रतिग्रहः प्रकाशः स्वात् स्वावरस्य विशेषतः ।
 देयं प्रतिन्युतश्चैव दत्त्वा नापहरेत् पुनः ॥ १७९
 इति दत्ताप्रदानिकं प्रकरणम् ।

दशैकपञ्चसप्ताहमासत्र्यहार्धमासिकम् ।
 वीजायोवाङ्मरुतस्त्रीदोह्यपुंसां परीक्षणम् ॥ १८०
 अग्नौ सुवर्णमक्षौणं रजते द्विपलं शते ।
 षष्टौ त्रिपुणि मीसे च तामे पञ्चदशायमि ॥ १८१
 शते दशपला वृद्धिरीर्णे कार्पाससौत्रिके ।
 मध्ये पञ्चपला सूत्रे सूक्ष्मे तु त्रिपला मता ॥ १८२
 कार्मिके रोमवहे च त्रिंशद्भागक्षयो मतः ।
 न क्षयो न च वृद्धिः स्वात् कौषीये वल्कलेषु च ॥ १८३
 देशं कालञ्च भोगञ्च ज्ञात्वा नष्टे वलावलम् ।
 द्रव्याणां कुशला द्रूयुर्यज्ञहाप्या असंशयम् ॥ १८४
 इति ज्ञौतानुशयप्रकरणम् ।

बलाहासीकृतचौरैर्विक्रीतयापि मुच्यते ।
 स्वामिप्राणप्रदो भक्तस्वागात्तन्निष्कृयादपि ॥ १८५

प्रव्रज्यावसितो राज्ञो दामश्यामरणान्तकः ।

वर्णानामानुलोम्येन दास्यं न प्रतिलोमतः ॥ १८६

कृतशिल्पोऽपि निवसेत् कृतकालं गुरोर्मृहे ।

अन्तेवासो गुरुप्राप्तभोजनस्तत्फलप्रदः ॥ १८७

इत्यभ्युपेत्य शुश्रूषाप्रकरणम् ।

राजा कृत्वा पुरे स्थानं ब्राह्मणाभ्यस्य तत्र तु ।

त्रैविद्यां वृत्तिमद्ब्रूयात् स्वधर्माः पाल्यतामिति ॥ १८८

निजधर्माविरोधेन यस्तु सामरिको भवेत् ।

सोऽपि यत्रे न संरक्ष्या धर्म्मो राजकृतश्च यः ॥ १८९

गणद्रव्यं हरेद्यस्तु संविदं लङ्घयेच्च यः ।

सर्वस्वहरणं कृत्वा तं राष्ट्राद्विप्रवामयेत् ॥ १९०

कर्त्तव्यं वचनं सर्वैः समूहहितवादिनाम् ।

यस्तत्र विपरीतः स्यात् स दाप्यः प्रथमं दमम् ॥ १९१

समूहकार्यं आयातान् कृतकार्यान् विसर्जयेत् ।

स दानमानसत्कारैः पूजयित्वा महोपतिः ॥ १९२

समूहकार्यप्रहितो यत्नमेत तदर्पयेत् ।

एकादशगुणं दाप्यो यद्यसौ नार्पयेत् स्वयम् ॥ १९३

धर्म्मज्ञाः शुचयोऽलुब्धा भवेयुः कार्याचिन्तकाः ।

कर्त्तव्यं वचनं तेषां समूहितवादिनाम् ॥ १९४

अग्निनैगमपाषाण्डिगणानामप्ययं विधिः

भेदज्ञैषां नृपो रक्षेत् पूर्ववृत्तिश्च पालयेत् ॥ १९५

इति संविद्यतिक्रमप्रकरणम् ।

मृहोतवेतनः कर्म्म त्वज्जग द्विगुणमावहेत् ।

अमृतौते समं दाप्यो भृत्यै रक्ष्य उपस्करः ॥ १९६

दाप्यस्तु दशमं भागं वाणिज्यपशुसस्यतः ।

अनिश्चित्य भृतिं यस्तु कारयेत् स महीक्षिता ॥ १८७

देशं कालञ्च योऽतीयात् लाभंकुर्याच्च योऽन्यथा ।

तत्र स्यात् स्वामिनश्चन्दोऽधिकं देयं कृतेऽधिके ॥ १८८

यो यावत् कुरुते कर्म तावत्तस्य तु वेतनम् ।

उभयोरप्यसाध्यश्चेत् साध्यं कुर्यादयथाश्रुतम् ॥ १८९

अराजदैविकाचष्टं भाण्डं दाप्यस्तु वाचकः ।

प्रस्थानविघ्नकृद्येव प्रदाप्यो द्विगुणं भृतिम् ॥ २००

प्रक्रान्ते सप्तमं भागं चतुर्थं पथि मन्थजन् ।

भृतिमर्हपथे सर्व्वां प्रदाप्यस्त्वाजकोऽपि च ॥ २०१

इति वेतनादानप्रकरणम् ।

गृहे शतिकवृक्षेस्तु सभिकंः पञ्चकं शतम् ।

गृह्णीयाद्भूर्त्तिकितवादितरादशकं शतम् ॥ २०२

स सम्यक् पालितो दद्याद्रात्रे भागं यथाकृतम् ।

जितमुदग्राहयेज्जेने दद्यात् सत्यं वचः क्षमो ॥ २०३

प्राप्ते नृपतिना भागं प्रसिद्धे धूर्त्तमण्डले ।

जितं सप्तभिकं स्थाने दापयेदन्यथा न तु ॥ २०४

द्रष्टारो व्यवहाराणां साधिणश्च त एव हि ।

राज्ञा सचिह्नं निर्व्वास्थाः कूटाक्षोपधिर्देविनः ॥ २०५

द्यूतमेकमुखं कार्यं तत्स्वरज्ञानकारणात् ।

एष एव बिधिर्ज्ञेयः प्राण्डिद्यूते समाहृत्ये ॥ २०६

इति द्यूतममाह्वयाख्यं प्रकरणम् ।

सत्यासत्यान्यथास्तौत्तेन्यूनान्नेन्द्रियरोगिणाम् ।

क्षेपं करोति चेद्दण्डः पणानर्धत्रयोदशान् ॥ २०७

अभिगन्तास्मि भगिनीं मातरं वा तवेति च ।
 शपन्तं दापयेद्राजा पञ्चविंशतिकं दमम् ॥ २०८
 अर्होऽधमेषु द्विगुणः परस्त्रीपूतमेषु च ।
 दण्डप्रणयणं कार्यं वर्णजात्युत्तराधरैः ॥ २०९
 प्रातिलोमापवादेषु द्विगुणास्त्रिगुणा दमाः ।
 वर्णानामानुलोम्येन तस्मादर्द्धार्द्धहानितः ॥ २१०
 बाहुग्रोवानेत्रसक्थिबिनाशे वाचिके दमः ।
 शत्यस्ततोऽर्द्धिकः पादनासाकर्णकरादिषु ॥ २११
 अशक्तस्तु वदसेवं दण्डनीयः पणान् दश ।
 यथाशक्तः प्रतिभुवं दाप्यः क्षेमाय तस्य तु ॥ २१२
 पतनीये कृते क्षेपे दण्डो मध्यमसाहसः ।
 उपपातकयुक्ते तु पाप्यः प्रथमसाहसम् ॥ २१३
 त्रैविद्यनृपदवानां क्षेप उत्तमसाहसः ।
 मध्यमो जातिपूगानां प्रथमो ग्रामदेशयोः ॥ २१४

इति याक्पाख्यप्रकरणम् ।

असात्तिके हते चिह्नैर्युक्तिभिश्चागमेन च ।
 द्रष्टव्यो व्यवहारस्तु कूटचिह्नकृतो भयात् ॥ २१५
 भस्मपङ्कजःस्पर्शं दण्डो दशपणाः स्मृतः ।
 अमेध्यपार्ष्णिनिष्ठृतस्पर्शने द्विगुणस्ततः ॥ २१६
 ममेधेवं परस्त्रीषु द्विगुणस्तूतमेषु च ।
 क्षोनेष्वर्द्धमो मोहमदादिभिरदण्डनम् ॥ २१७
 विप्रपौडाकरं हृद्यमङ्गमन्नाद्याणस्य तु ।
 उदगूर्णे प्रथमो दण्डः संस्पर्शे तु तदर्द्धिकः ॥ २१८

ऊदगूर्णे हस्तपादे च दशविंशतिकौ दमौ ।
 परस्परन्तु सर्वेषां शस्त्रे मध्यमसाहसः ॥ २१८
 पादकेशांशुककराक्षूष्मनेषु पणान् दश ।
 पीडाकर्षांशुकावेष्टपादाध्यासे शतं दमः ॥ २२०
 शोणितेन विना दुःखं कुर्वन् काष्ठादिभिर्नरः ।
 द्वाविंशतं पणान् दाप्यो द्विगुणं दर्शनेऽमृतजः ॥ २२१
 करपाददन्त भङ्गे च्छेदने कर्णनासयोः ।
 मध्यो दण्डो व्रणोद्भेदे मृतकल्पहते तथा ॥ २२२
 चेष्टाभोजनवाग्रोधे नेत्रादि प्रतिभेदने ।
 कन्धरावाहुसक्याश्च भङ्गे मध्यमसाहसः ॥ २२३
 एकं घ्नतां वह्नाश्च यथोक्ताद्विगुणो दमः ।
 कलहापहृतं देयं दण्डश्च द्विगुणः स्मृतः ॥ २२४
 दुःखमुत्पादयेद्यस्तु स समुत्थानधनव्ययम् ।
 दाप्यो दण्डश्च यो यस्मिन् कलहे समुदाहृतः ॥ २२५
 अभिघाते तथाच्छेदे भेदे कुद्यावपातने ।
 पणान् दाप्यः पञ्चदश विंशतिन्तद्वयं तथा ॥ २२६
 दुःखोत्पादि गृहे द्रव्यं क्षिपन् प्राणहरं तथा ।
 षोडशाद्यः पणान् दाप्यो द्वितीयो मध्यमं दमन् ॥ २२७
 दुःखे च शोणितोत्पादे शास्त्राङ्गच्छेदने तथा ।
 दण्डाः क्षुद्रपशूनाश्च द्विपणप्रभृतिक्रमात् ॥ २२८
 लिङ्गस्य च्छेदने मृत्यौ मध्यमो मूल्यमेव च ।
 महापशूनामेतेषु स्थानेषु द्विगुणो दमः ॥ २२९
 प्रेरोहिशास्त्रिणां शास्त्रास्त्रसर्वविदारणे ।
 उपजीव्यद्रमाणाश्च विंशतिर्द्विगुणो दमः ॥ २३०

चैत्यश्मशानमोमासु पुण्यस्थाने सरानये ।

जातद्रमाणां द्विगुणो दमो वृक्षेऽथ विभृते ॥ २३१

गुल्मगुच्छक्षपलताप्रतानौषधिवोरुधाम् ।

पूर्वस्मृतादर्घदण्डः स्थानियुक्तेषु कर्तन ॥ २३२

इतिदण्डपारुष्यप्रकरणम् ।

मामान्यद्रव्यप्रसभहरणात् साहसं स्मृतम् ।

तन्मुखाद्विगुणो दण्डो निहवे तु चतुर्गुणः ॥ २३३

यः साहसं कारयति स दाप्यो द्विगुणं दमम् ।

यस्यैवमुक्ताहं दाता कारयेत् स चतुर्गुणम् ॥ २३४

अर्घ्याक्रोशातिक्रमस्तदभ्यातभार्य्याः प्रहारकः ।

सन्दिष्टस्याप्रदाता च समुद्रगृहभेदकृत् ॥ २३५

सामन्तकुलिकादीनामपकारस्य कारकः ।

पञ्चाशत्पणिको दण्ड एषामिति विनिश्चयः ॥ २३६

स्वच्छन्दं विधवागामी विक्रुष्टे नाभिधावकः ।

अकारणे च विक्रोष्टा चण्डालस्योत्तमान् स्पृशन् ॥ २३७

शूद्रः प्रव्रजितानाञ्च दैवे पित्रे च भोजकः ।

अयुक्तं शपथं कुर्वन्मयोम्योयोग्यकर्मकृत् ॥ २३८

वृषक्षुद्रपशूनाञ्च पुंस्त्वस्य प्रतिघातकृत् ।

साधारणस्यापलापी दासीगर्भविनाशकृत् ॥ २३९

पितृपुत्रस्वस्तृभ्यातदमृत्याचार्य्यशिष्यकाः ।

एषामपतितान्योन्यत्यागी च शतदण्डभाक् ॥ २४०

इति साहसप्रकरणम् ।

वसानस्त्रीन् पणान् दण्डो नेजकस्तु परांशकम् ।

विक्रयावक्रयाधानयाचिर्तेषु पणान् दश ॥ २४१

पिनापुत्रविराधं तु साक्षिणां त्रिपणां दमः ।
 अन्तरं च तयोर्धः स्यात्तस्याप्यष्टगुणो दमः ॥ २४२
 तुनाशामनमानानां कूटकुन्नाणकस्य च ।
 णभिश्च व्यवहर्त्ता यः स दाप्यो दण्डमुत्तमम् ॥ २४३
 अकूटं कूटकं ब्रूते कूटं यश्चाप्यकूटकम् ।
 स नाणकपरोक्षी तु दाप्य उत्तमसाहसम् ॥ २४४
 भिषङ्मिथ्याचरन् दाप्यस्तिर्य्यक्षु प्रथमं दमम् ।
 मानुषे मध्यमं राजमानुषेषुत्तमं दमम् ॥ २४५
 अवध्यं यश्च बध्नाति वध्यं यश्च प्रमुञ्चति ।
 अप्राप्तव्यबहारश्च स दाप्यो दण्डमुत्तमम् ॥ २४६
 मानेन तुलया वापि याऽंशमष्टमकं हरत् ।
 दण्डं स दाप्यो द्विशतं वृक्षी ज्ञानौ च कल्पितम् ॥ २४७
 भिषजस्त्रे हलवण-गन्धधान्यगुडादिषु ।
 पण्येषु प्रक्षिपन् हीनं पणान् दाप्यस्तु षोडश ॥ २४८
 मृच्चर्ममणिसूत्रायःकाष्ठबल्कलवाससाम् ।
 अजातौ जातिकरणे विक्रेयाष्टगुणो दमः ॥ २४९
 ममुद्रपरिवर्त्तश्च सारभाण्डश्च क्षत्रिमम् ।
 आधानं विक्रयं वापि नयतो दण्डकल्पना ॥ २५०
 भिक्रे पणे तु पञ्चाशत्पणे तु शतमुच्यते ।
 द्विपणे द्विशतो दण्डो मूल्यवृक्षी च वृक्षिमान् ॥ २५१
 सभूय कुर्वतामर्घ्यं सबाधं कारुशिल्पिनाम् ।
 अर्घ्यस्य क्रासं वृद्धिं वा जानतां दम उत्तमः ॥ २५२
 मभूयवणिजां पण्यमनर्घ्येणोपरुन्धताम् ।
 विक्रोणतामभिहितो दण्ड उत्तमसाहसः ॥ २५३

राजभिः स्थापयते योऽर्घ्यः प्रत्यहं तेन विक्रयः ।
 क्रयो बानिःस्रवस्तस्माद्वणिजां लाभकृत् स्मृतः ॥ २५४
 स्वदेशपक्षे तु शतं वणिगृह्णीत पञ्चकम् ।
 दशकं पारदेश्य तु यः सद्यः क्रयविक्रयौ ॥ २५५
 पण्यस्थोपरि संस्थाप्य व्ययं पण्यसमुद्भवम् ।
 अर्धोऽनुग्रहकृत् कार्यः क्रेतुर्विक्रेतुरेव च ॥ २५६
 गृहीतमूल्यं यः पण्यं क्रेतुर्नैव प्रयच्छति ।
 सोदयं तस्य दाप्योऽसौ दिग्गमं वा दिगागते ॥ २५७
 विक्रीतमपि विक्रेयं पूर्वक्रेतुर्यगृह्णीति ।
 हानिश्चेत् क्रेतदोषेण क्रेतुरेव हि सा भवेत् ॥ २५८
 राजदैवोपघातेन पण्यदोष उपागते ।
 हानिर्विक्रेतुरेवासौ याचितस्याप्रयच्छतः ॥ २५९
 अन्यहस्ते च विक्रीतं दुष्टं वा दुष्टवद्यदि ।
 विक्रोणोते दमस्तत्र मूल्यात् तु द्विगुणो भवेत् ॥ २६०
 जयं वृद्धिं च वणिजा पण्यभामविजानता ।
 क्रोत्वा नानुशयः कार्यः कुर्वन् षड्भागदण्डभाक् ॥ २६१

इति विक्रौयासम्प्रदानप्रकरणम् ।

समवायेन वणिजां लाभार्थं कर्म कुर्वताम् ।
 लाभालाभौ यथाद्रव्यं यथा वा संविदा कृतौ ॥ २६२
 प्रतिबिम्बमनादिष्टं प्रमादात्यक्षं नाशितम् ।
 स तद्दद्याद्विभवाच्च रक्षितादृशमांशभाक् ॥ २६३
 अर्घ्यप्रक्षेपणादिंशं भागं शुल्कं नृपो हरेत् ।
 व्यासिद्धं राजयोग्यञ्च विक्रीतं राजगामि तत् ॥ २६४

मिथ्या वदन् परीमाणं शुष्कस्थानादपासरन् ।
 टाप्यस्त्वष्टगुणं यश्च सव्याजक्रयविक्रयी ॥ २६५
 तरिकः स्वजनं शुष्कं गृह्णन् दाप्यः पशान् दश ।
 ब्राह्मणप्रतिवेश्यानामेतदेवानिमन्त्रणे ॥ २६६
 देशान्तरगते प्रेते ध्रुव्यं दायादवान्धवाः ।
 ज्ञातयो वा हरेयुस्तदागतास्तैर्विना नृपः ॥ २६७
 जिह्वं त्यजेयुर्निर्लाभमशक्तोऽन्येन कारयेत् ।
 अनेन विधिराख्यात ऋत्विक्कर्मककर्मिणाम् ॥ २६८
 इतिसम्भूयसमुत्थानम् ।

याद्वकैर्गृह्यते चोरो लोभूणाश्च पदेन वा ।
 पूर्वकर्मपराधी च तथा चाशुद्धवासकः ॥ २६९
 अन्येऽपि शङ्कया ब्राह्मणं ज्ञातिनामादिनिह्वेः ।
 द्यूतस्त्रीपानशक्ताश्च शुष्कभिन्नमुखस्वराः ॥ २७०
 परद्रव्यगृह्णाणाश्च प्रच्छन्नागूढचारिणः ।
 निराया व्ययवन्तश्च विनष्टद्रव्यविक्रयाः ॥ २७१
 गृहीतः शङ्कया चौर्यं नात्मानं चेद्विशोधयेत् ।
 दापयित्वा हतं द्रव्यं चौरदण्डेन दण्डयेत् ॥ २७२
 चौरं प्रदाप्यापहृतं घातयेद्विविधैर्वधैः ।
 सचिह्नं ब्राह्मणं कृत्वा स्वराष्ट्रादिप्रवासयेत् ॥ २७३
 घातिनेऽपहृते दोषो भ्रामभर्तुरनिर्गतः ।
 विवौतभर्तुस्तु पथि चौरोद्वर्तुरवौतके ॥ २७४
 स्वसोमि दद्यादग्रामस्तु पदं वा यत्र गच्छति ।
 पञ्चग्रामो वह्निःक्रोशाद्व्यग्राम्यथवा पुनः ॥ २७५

वन्दिग्राहंस्तथा वाजिकुञ्जराणाञ्च हारिणः ।
 प्रमह्यघातिनश्चैव शूलमारोपयेन्नरान् ॥ २७६
 उत्तरेपकग्रन्थिभेदौ करसन्द'शहीनकौ ।
 कार्थ्यौ द्वितीयापराधे करपादैकहीनकौ ॥ २७७
 क्षुद्रमध्यमहाद्रव्यहरणे सारतो दमः ।
 देशकालवयःशक्ति मन्त्रिन्थ दण्डकर्मणि ॥ २७८
 भक्तावकाशान्युदकमन्त्रोपकरणव्ययान् ।
 दत्त्वा चौरस्य हस्तुर्चा जानतो दम उत्तमः ॥ २७९
 शस्त्रावपाते गर्भस्य पातने चोत्तम दमः ।
 उत्तमो बाधमो वर्मपि पुरुषस्त्रीप्रमापणे ॥ २८०
 विप्रदुष्टां स्त्रियभ्रुण पुरुषघ्नीमगर्भिणीम् ।
 सेतुभेदकरीक्षाप्सु शिलां वद्धा प्रवेशयेत् ॥ २८१
 विषाग्निदां पतिगुरुनिजापत्यप्रमापणीम् ।
 विकर्णकरनामौष्टीं कृत्वा गोभिः प्रमापयेत् ॥ २८२
 अविज्ञातहतस्याश कलङ्गं सतवात्सवाः ।
 प्रष्टव्या योषितस्यास्य परपुंसि रताः पृथक् ॥ २८३
 स्त्रीद्रव्यवृत्तिकामो वा केन वायं गतः सह ।
 मृत्युदेशममासन्नं पृच्छेद्वापि जनं शनैः ॥ २८४
 क्षत्रवेश्म नग्नमविवोतस्त्रलदाहकाः ।
 राजपत्न्यभिगामो च दग्धव्यास्तु कटाग्निना ॥ २८५
 इति स्तेयप्रकरणम् ।
 पुमान् संग्रहणे ग्राह्यः केशकोश परस्त्रियाः ।
 मद्यां वा कामजैश्चिह्नैः प्रतिपत्तौ द्वयास्तथा ॥ २८६
 नोवोस्त तप्रावरणमक्थिकेशाभिमर्शनम् ।

अदेशकालसम्भाषं सहैकस्थानमेव च ॥ २८०
 स्त्रीनिषेधे शतं दद्याद्विंशतन्तु दमं पुमान् ।
 प्रतिषेधे द्वयोर्दण्डौ यथा संप्रहृणो तथा ॥ २८१
 स्वजातावुत्तमो दण्डः श्वानुलोम्ये तु मध्यमः ।
 प्रातिलोम्ये बधः पुंसः स्त्रीणां नासादिकर्त्तनम् ॥ २८२
 अलङ्कृतां हरन् कन्यामुत्तमस्त्वन्यथाधमम् ।
 दण्डं दद्यात् सवर्णासु प्रातिलोम्ये बधः स्मृतः ॥ २८३
 भकामास्त्रनुलोमासु न दोषस्त्वन्यथा दमः ।
 दूषणे तु करच्छेद उत्तमायां बधस्तथा ॥ २८४
 शतं स्त्रीदूषणे दद्याद्दहे तु मिथ्याभिशांसिता ।
 पशून् गच्छेच्छतं दाप्यो ह्योनां स्त्रीं गाश्च मध्यमम् ॥ २८५
 अवरुद्धासु दासीषु भुजिष्यासु तथैव च ।
 गम्यास्त्रपिपुमान्दाप्यः पञ्चाशत्पणिकं दमम् ॥ २८६
 प्रसङ्ग दास्यभिगमे दण्डो दशपणः स्मृतः ।
 वधनां दयकामासौ चतुर्विंशतिकः पृथक् ॥ २८७
 मृद्भोतवेतना वेश्या नेच्छन्ती द्विगुणं वहेत् ।
 अमृद्भोते समं दाप्यः पुमानप्येवमेव च ॥ २८८
 अयोनी गच्छतो योषां पुरुषं चाधि मेहतः ।
 चतुर्विंशतिकां दण्डस्तथा प्रव्रजितागमे ॥ २८९
 अन्धाभिगमने त्वाङ्गं कबन्धेन प्रवासयेत् ।
 शूद्रस्तथाङ्गं एव स्वादन्यस्यार्थ्यागमे बधः ॥ २९०
 इति स्त्रीसंग्रहप्रकरणम् ।
 उनं वाप्यधिकं वापि निखेदयो राजशामनम् ।
 पारदारिकचौर वा सुधृतो दण्ड उत्तमः ॥ २९१

अभक्ष्येण द्विजं दुष्यन् दण्ड्य उत्तमसाहसम् ।
 क्षत्रियं मध्यमं वैश्यं प्रथमं शूद्रमर्द्धकम् ॥ २८८
 कूटस्वर्णव्यवहारौ धिमांसस्य च विक्रयौ ।
 त्वग्ङ्गहो नन्तु कर्त्तव्यो दाप्यश्चोत्तमसाहसम् ॥ २९०
 चतुष्पादकृतो दोषो नापैह्येति प्रजल्पतः ।
 काष्ठलोष्टेषु पाषाणवाहुयुग्यकृतस्तथा ॥ २९१
 क्षिन्नस्थेन यानेन तथा भस्मयुगादिना ।
 पञ्चाशैवापसरता हिंसने स्वाभ्यदोषभाक् ॥ २९२
 शक्नो ह्यमोक्षयन् स्वामौ दंष्ट्रिणां शृङ्गिणां तथा ।
 प्रथमं साहसं दद्याद्विकृष्टे द्विगुणं ततः ॥ २९३
 जारं चौरित्यभिवदन् दाप्यः पञ्चशतं दमम् ।
 उपजौ व्यधनं मुञ्चंस्तदेवाष्टगुणीकृतम् ॥ २९४
 राज्ञोऽनिष्टप्रवक्तारं तस्त्वेवाक्रोशकारिणम् ।
 तन्मन्त्रस्य च भेत्तारं जिह्वां क्षिप्त्वा प्रवासयेत् ॥ २९५
 मृताङ्गलम्नविक्रेतुर्गुरोस्ताडयितुस्तथा ।
 राजयानासनारोहं हृष्टं उत्तमसाहसः ॥ २९६
 द्विनेत्रभेदिनो राजद्विष्टादेशकृतस्तथा ।
 विप्रत्वेन च शूद्रस्य जीवनीऽष्टशतो दमः ॥ २९७
 दुर्हंष्टांस्तु पुनर्हंष्टा व्यवहारान् नृपेण तु ।
 मभ्याः सजयिनी दण्ड्या विवादाद्विगुणं दमम् ॥ २९८
 या मन्येताजितोऽस्मीति न्यायेनापि पराजितः ।
 तमायान्तं पुनर्जित्वा दापयेद्द्विगुणं दमम् ॥ २९९

राज्ञान्यायेन यो दण्डो गृहीतो वरुणाय तम् ।

निवेद्य दद्याद्विप्रेभ्यः स्वयं त्रिशदगुणीकृतम् ॥ ३१०

इति श्रौत्याज्ञवल्क्ये धर्मशास्त्रे व्यावहारी

नाम द्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥

तृतीयोऽध्यायः ।

उनद्विवर्षे निश्चनेन कुर्यादुदकं ततः ।

आ श्मशानामनुवाच्य इतरो ज्ञातिभिर्वृतः ॥ १

यमसूक्तं यमो मायां अपञ्चिलौकिकाग्निना ।

स दग्दथ उपेतस्तेदाहिताग्नाहृतार्थवत् ॥ २

सप्तम्बह्वशमाहापि ज्ञातयोऽभ्युपयन्धपः ।

अपनः शोशुचदधमनेन पितृदिशुक्ताः ॥ ३

एवं मातामहाधार्म्यप्रेतानामुदकक्रिया ।

कामोदकं सखिप्रत्तास्वस्त्रीयश्चशुर्त्विजाम् ॥ ४

सक्तत् प्रसिञ्चन्त्युदकं नामगोत्रेष वाग्यताः ।

न ब्रह्मचारिणः कुर्युरुदकं पतितास्तथा ॥ ५

पाषण्डानाम्निताः स्तना भर्तृपुत्राः कामगादिकाः ।

सुराप्य आकल्पागिन्धो नाशौचोदकभाजनाः ॥ ६

सतोदकान् समुत्तीर्णान् ब्रह्मद्वलसंस्थितान् ।

ज्ञातानपवदेयुस्तानितिहासैः पुरातनैः ॥ ७

मानुष्ये कदलीस्तम्भानिःसारं सारमार्गवम् ।

यः करति स सन्नुदो जसवुद्वुदसन्निभे ॥ ८

पञ्चधा मन्त्रतः कायो यदि पञ्चत्वमागतः ।
 कर्मभिः स्वशरीरोत्थैस्तत्र का परिवेदना ॥ ८
 गन्धो वसुमतौ नाशमुदधिर्देवतानि च ।
 प्रानप्रस्थः कथं नाशं मर्त्यलोको न यास्यति ॥ १०
 श्लेष्माश्रु घान्धर्वैर्मृत्तं प्रेतो भुंक्ते यतोऽवशः ।
 अतो न रोदितव्यन्तु क्रियाः कार्य्याः स्वशक्तितः ॥ ११
 इति संश्रुत्य गच्छेयुर्गृहं बान्धवपुरःसराः ।
 विदश्य निम्बपत्राणि नियताहारि वैश्मनः ॥ १२
 आचम्याग्नादिसलिलं गोमयं गौरसर्षपान् ।
 प्रविशेयुः समालम्ब्य दस्त्वाश्मनि पदं शनैः ॥ १३
 प्रवेशनादिक्रं कर्म प्रेतसंस्पर्शनामपि ।
 इच्छतां तत्क्षणाच्छुद्धिं परेषां स्नानमयमात् ॥ १४
 आचार्यपित्रुपाध्यायान्निह त्यापि व्रतौ व्रतौ ।
 सकटाक्षं न चाश्रौयात्त च तैः सह संवसेत् ॥ १५
 क्रोतलव्याशना भूमौ स्वपेयुस्ते पृथक् पृथक् ।
 पिण्डयज्ञावृता देयं प्रेतायान्नं दिनत्रयम् ॥ १६
 जलमेकाहमाकाशे स्थाप्यं क्षीरञ्च मृन्मये ।
 वैतानोपासनाः कार्य्याः क्रियाश्च श्रुतिदर्शनात् ॥ १७
 त्रिरात्रं दशरात्रं वा श्रावमाशौचमुच्यते ।
 उनद्विवर्षमुभयोः सूतकं मातुरेव हि ॥ १८
 पित्रोस्तु सूतकं मातुस्तदसृग्दर्शनाद् ध्रुवम् ।
 तदहनं प्रदुष्येत पूर्वेषां जन्मकारणात् ॥ १९
 अन्तरा जन्मसरणे शेषाहोभिविशुध्यति ।
 गर्भस्त्रावे मासतुल्या निशाः शुक्लेस्तु कारणम् ॥ २०

हतानां नृपगोविप्रैरन्वक्ष्यामघातिनाम् ।
 प्रोषिते कालशेषः स्वात् पूर्णं दत्त्वीदकं शुचि ॥ २१
 क्षत्रस्य द्वादशाहानि विशः पञ्चदशैव तु ।
 त्रिंशद्दिनानि शूद्रस्य तदर्थं न्यायवर्त्तिनः ॥ २२
 या दन्तजम्बानः सद्य या चूडाभ्रैश्चिकौ स्मृता ।
 त्रिरात्रमा व्रतादेशाद्दशरात्रमतः परम् ॥ २३
 अहस्त्वद्रनकन्यासु बालेषु च विशोधनम् ।
 गुर्वन्तेवास्यनूचानमातुल्योत्त्रियेषु च ॥ २४
 अनौरसेषु पुत्रेषु भार्यास्वन्धगतासु च ।
 निवासराजनि प्रेते तदहः शुद्धिकारणम् ॥ २५
 ब्राह्मणेनानुगन्तव्यो न शूद्रो न द्विजः क्वचित् ।
 अनुगम्याग्मसि स्नात्वा स्पृष्ट्वाग्निं घृतभुक् शुचिः ॥ २६
 मद्यौषतोनां नाशौचं हतानां विद्युता तथा ।
 गोब्राह्मणार्थं संग्रामे यस्य चेच्छति भूमिपः ॥ २७
 ऋत्विजां दोषितानाञ्च यज्ञियं कर्म कुर्वताम् ।
 सत्विव्रतिब्रह्मचारिदासब्रह्मविदां तथा ॥ २८
 दानं विवाहे यज्ञे च संग्रामे देशविप्लवे ।
 आपद्यपि च कष्टायां सद्यः शौचं विधोयते ॥ २९
 उदक्याशौचिभिः स्नयात् संस्पृष्टस्तेरुणस्पृशेत् ।
 अवलिङ्गानि जपेच्चैव सावित्रीं मनसा सकृत् ॥ ३०
 कान्तोऽग्निः कर्म मृदायुर्मनो ज्ञानं तपो जलम् ।
 पश्चात्तापो निराहारः सर्वोऽमी शुद्धिहेतवः ॥ ३१
 अकार्यकारिणां दानं वेगो नद्यास्तु शुद्धिज्ञात् ।
 शोध्यस्य मृच्च तोयञ्च सत्रासो वै द्विजम्बानाम् ॥ ३२

तपो वेदविदां ज्ञान्तिर्विदुषां वर्ष्मणो जलम् ।

अपः प्रच्छन्नपापानां मनसः सत्यमुच्यते ॥ ३३

भूतात्मनस्तपोविद्ये बुद्धेर्ज्ञानं विंशोधनम् ।

चेन्न ब्रह्मेश्वरज्ञानाद्विशुद्धिः परमा मता ॥ ३४

इत्यशौचप्रकरणम् ।

क्षेत्रेण कर्मणा जीवेद्विशां वाप्यापदि द्विजः ।

निस्तोष्य तामद्यात्मानं पारयित्वा ग्यसेत् पथि ॥ ३५

फलोपलक्षौममोममनुष्ठापूपवोरुधः ।

तिलौदनरसक्षारान् दधि क्षीरं घृतं जलम् ॥ ३६

शस्त्रासवमधूच्छिष्टमधुलाक्षाश्च वर्हिषः ।

मृच्चर्मपुष्पकुतपकेशतक्रविषक्षितौः ॥ ३७

कौशेयनीललवणमांसैकशफसीसकान् ।

• शाकाह्वीषधिपिष्टाक-पशुगन्धांस्तथैव च ॥ ३८

वैश्यवृक्षापि जीवन्तो विक्रीणीत कदाचन ।

धर्मार्थं विक्रयं नेयास्तिला धान्येन तत्समाः ॥ ३९

लाक्षालवणमांसानि पतनीयानि विक्रये ।

पयो दधि च मद्यश्च होनवर्णकराणि च ॥ ४०

आपहतः सन्मृगह्वन भुञ्जानो वा यतस्ततः ।

नालिष्ये तेनसा विप्रो ज्वलनार्कसमो हि सः ॥ ४१

क्षपिः शिल्पं भूतिर्विद्या कुसौदं शकटं गिरिः ।

सेवाऽनूपो नृपो भेषमापन्नौ जीवनानि तु ॥ ४२

बुभुक्षितस्त्राहं स्थित्वा धान्यमन्नाह्नाहरेत् ।

प्रतिगृह्य तदास्थेयमभियुक्तेन धर्मातः ॥ ४३

तेष्व वृत्तं कुलं शीलं श्रुतमध्ययनं तपः ।

शास्त्रं राजा कुटुम्बश्च धर्म्यां वृत्तिं प्रकल्पयेत् ॥ ४४

इत्यापद्धर्म्मप्रकरणम् ।

सुतविन्ध्यपत्नीकस्तया वानुगतो वनम् ।

धानप्रस्थो ब्रह्मचारी सार्गिनः सोपासनो व्रजेत् ॥ ४५

अफानकष्टेनाग्नींश्च पिष्टदेवातिथींस्तथा ।

भृत्यांस्तु तर्पयेत् श्मश्रुजटालोमभृदात्मवान् ॥ ४६

अह्नो मासस्य वसां वा तथा मंवत्सरस्य वा ।

अर्थस्य सञ्चयं कुर्यात् कृतमाश्रयुजे त्यजेत् ॥ ४७

दान्तस्त्रिषरणस्त्रायौ निवृत्तश्च प्रतिग्रहात् ।

स्वाध्यायवान् दानशीलः सर्वसत्त्वहिते रतः ॥ ४८

दन्तानूखलिकः काल-पक्वाशौ वाश्मकुट्टकः ।

श्रोतं स्नातं फलस्नेहेः कर्म कुर्यात् क्रियास्तथा ॥ ४९

चान्द्रायणैर्नयेत् कालं कृच्छ्रेर्वा वर्त्तयेत् मदा ।

पत्ने गते वाप्यश्रोयान्मासे वाऽह्नि वा गते ॥ ५०

स्वप्याहूमौ शुचौ रात्रौ दिवा सम्प्रपदैर्नयेत् ।

स्नानासनविहारैर्वा योगाभ्यासेन वा तथा ॥ ५१

श्रोत्रे पञ्चाग्निमध्यस्था वर्षासु स्थण्डिलेशयः ।

आर्द्रतामास्तु हेमन्ते शत्रया वापि तपश्चरत् ॥ ५२

यः कण्टकेर्वितुदति चन्दनैर्यश्च लिम्पति ।

अक्रुद्धोऽपरितुष्टश्च समस्तस्य च तस्य च ॥ ५३

अम्बोन् वाप्यात्मभात् कृत्वा वृक्षावासो मिताशनः ।

वानप्रस्था गृहेष्वेव यात्रार्थं भैक्षमाचरेत् ॥ ५४

ग्रामादाहृत्य वा ग्रामानष्टौ भुञ्जीत वाग्यतः ।
 वायूभक्षः प्रागुदीचीं गच्छेद्वा वर्षा संचयात् ॥ ५३
 इतिवानप्रस्थप्रकरणम् ।
 वनादुष्टहाहा कृत्वेष्टिं सार्ववेदसदक्षिणाम् ।
 प्राजापत्यां तदन्ते तानग्नीनारोप्य चात्मनि ॥ ५४
 अधीतवेदो जपकृत् पुत्रवानश्रदोऽग्निमान् ।
 शक्त्या च यज्ञलब्धोऽपि मनः कुर्यात्तु नान्यथा ॥ ५५
 सर्वभूतहितः शान्तस्त्रिदण्डौ सकमण्डलुः ।
 एकारामः परिव्रज्य भिक्षार्थी ग्राममाश्रयेत् ॥ ५६
 अप्रमत्तश्चरेद्भैक्षं सायाह्ने नाभिलक्षितः ।
 रहिते भिक्षुकैर्ग्रामे यात्रामात्रमलोलुपः ॥ ५७
 यतिपात्राणि सृङ्गेणुदार्ढ्यलानुमयानि च ।
 सलिलैः शुद्धिरेतेषां गोवालैश्चावधर्षणात् ॥ ६०
 सन्निरुध्येन्द्रियग्रामं रागद्वेषौ विहाय च ।
 भयं हृत्वा च भूतानाममृतौ भवति द्विजः ॥ ६१
 कर्त्तव्याशयशुद्धिस्तु भिक्षुर्केन विशेषतः ।
 ज्ञानात्पत्तिनिमित्तत्वात् स्वातन्त्र्यकरणाय च ॥ ६२
 अवेक्ष्या गर्भवासश्च कर्मजा गतयस्तथा ।
 आधयो व्याधयः क्लेशा जरा रूपविपर्ययः ॥ ६३
 भवो जातिसहस्रेषु प्रियाप्रियविपर्ययः ।
 ध्यानयोगेन सम्पश्येत् सूक्ष्म आत्मात्मनि स्थितः ॥ ६४
 नाश्रमः कारणं धर्मं क्रियमाणो भवेद्द्विजः ।
 अती यदात्मनोऽपथ्यं परस्य न तदाचरेत् ॥ ६५

सत्यमस्ते यमक्रोधो ह्रीः शौचं धीर्धृतिर्दमः ।
संयतेन्द्रियता विद्या धर्मः सर्व्व उदाहृतः ॥ ६६
इति यतिप्रकरणम् ।

निःसरन्ति यथा लोहपिण्डात्सप्तात् स्फुलिङ्गकाः ।
सकाशादात्मनस्तद्वात्मानः प्रभवन्ति हि ॥ ६७
तत्रात्मा हि स्वयं किञ्चित् कर्म किञ्चित् स्वभावतः ।
करोति किञ्चिदभ्यासाद्वर्माधर्मोभयात्मकम् ॥ ६८
निमित्तमक्षरः कर्त्ता बोद्धा ब्रह्म गुणो वशी ।
अजः शरीरग्रहणात् स जात इति कीर्त्त्यते ॥ ६९
सर्गादौ स यथाकाशं वायुं ज्योतिर्जलं महीम् ।
सृजत्येकोत्तरगुणांस्तथादत्ते भवन्नपि ॥ ७०
आहुत्याप्यायते सूर्यस्तस्मादृष्टिरथौषधिः ।
तदन्नं रसरूपेण शुक्रत्वमुपगच्छति ॥ ७१
स्त्रीपुंसयोस्तु संयोगे विशुद्धे शुक्रशोणिते ।
पञ्चधा तु स्वयं षष्ठ आदत्ते युगपत् प्रभुः ॥ ७२
इन्द्रियाणि मनः प्राणो ज्ञानमायुः सुखं धृतिः ।
धारणा प्रेरणं दुःखमिच्छाहङ्कार एव च ॥ ७३
प्रयत्न आकृतिर्वर्णः स्वरस्वेषौ भवाभयौ ।
तस्मैतदात्मजं सर्व्वमनादेरादिमिच्छतः ॥ ७४
प्रथमे मासि संक्लेदभूतो धातुविमूर्च्छितः ।
मास्यर्बुदं द्वितीये तु तृतीयेऽङ्गेन्द्रियैर्युतः ॥ ७५
आकाशात्ताम्रं सौक्ष्मं शब्दं श्रोत्रं वलादिकम् ।
वायोस्तु स्पर्शं चेष्टां व्यूहनं रौक्षमेव च ॥ ७६

पित्तान्तु दर्शनं पक्तिमौष्ण्यं रूपं प्रकाशिताम् ।
 रसान्तु रसनं शैत्यं स्नेहं क्लेदं समाह्वयम् ॥ ७७
 भूमिर्गन्धं तथा घ्राणं गौरवं मूर्त्तिमेव च ।
 आत्मा गृह्णात्यजः सर्वं तृतीये सन्दते ततः ॥ ७८
 दोहदस्याप्रदानेन गर्भो दोषमवाप्नुयात् ।
 वैरूप्यं मरणं कपि तस्मात् कार्यं प्रियं क्षियाः ॥ ७९
 स्थैर्यं चतुर्थे त्वङ्गानां पञ्चमे शोणितोद्भवः ।
 षष्ठे बलस्य वर्णस्य नखरोन्माच्च सम्भवः ॥ ८०
 मनश्चेतन्ययुक्तोऽसौ नाड्योश्चायुशिरायुतः ।
 सप्तमे चाष्टमे चैव त्वङ्गामसृतिमानपि ॥ ८१
 पुनर्दात्रीं पुनर्गर्भमोजस्तस्य प्रधावति ।
 अष्टमे मास्यतो गर्भो जातः प्राणैर्वियुज्यते ॥ ८२
 नवमे दशमे वापि प्रवलेः सृतिमारुतैः ।
 निःसार्यते वाण इव यन्त्रच्छिद्रेण सञ्चरः ॥ ८३
 तस्य षोढा शरीराणि षट् त्वचो धारयन्ति च ।
 षडङ्गानि तथास्याञ्च सह षष्ट्या शतत्रयम् ॥ ८४
 स्थालैः सह चतुःषष्टिर्दन्ता वै विंशतिर्नखाः ।
 पाणिपादशलाकाश्च तासां स्थानचतुष्टयम् ॥ ८५
 षष्ट्यङ्गुलोनां द्वे पाण्योर्गुल्फेषु च चतुष्टयम् ।
 चत्वार्यरत्निकास्थोनि जङ्घयोस्तावदेव तु ॥ ८६
 द्वे द्वे जानुकपोलोरुफनकांससमुद्भवे ।
 अक्षतानूषके ओणोफलके च विनिर्द्दिशेत् ॥ ८७
 भगाथ्येकं तथा पृष्ठे चत्वारिंशश्च पञ्च च ।
 श्रोत्रा पञ्चदशास्थिः स्थाज्जल्वेकैकं तथा हनुः ॥ ८८

तन्मूले द्वे ललाटाधिगण्डे नासा घनास्थिका ।
 पार्श्विकाः स्यालकै सार्धममर्बुदैश्च द्विसप्ततिः ॥ ८८
 द्वौ शङ्कुको कपालानि चत्वारि शिरसस्तथा ।
 उरः सप्तदशास्थौनि पुरुषस्यास्थिसंग्रहः ॥ ८९
 गन्धरूपरसस्पर्शशब्दाश्च विषयाः स्मृताः ।
 नासिका लोचने जिह्वा त्वक्श्रोत्राक्षेन्द्रियाणि च ॥ ९०
 हस्तौ पायुरुपस्थश्च वाक् पादौ चेति पञ्च वै ।
 कर्मान्द्रियाणि जानीयान्मनसैर्बोभयान्नकम् ॥ ९१
 नाभिरोजो गुदं शृङ्गं शोणितं शङ्कुको तथा ।
 मूर्ध्नांसकण्ठहृदयं प्राणस्यायतनानि तु ॥ ९२
 वृषावसावहनमं नाभिः क्लोम यकृत् जिह्वा ।
 शुद्रान्त्रं वक्त्रको वस्तिः पुरौषाधानमेव च ॥ ९३
 आम्राशयोऽथ हृदयं स्थुलाब्धं गुदमेव च ।
 उदरश्च गुदीकोष्ठौ विस्तारोऽयमुदाहृतः ॥ ९४
 कनीनिके चाक्षिकूटे शङ्कुली कर्णपुत्रको ।
 कर्णौ शङ्कुौ ध्रुवौ दन्तवेष्टावोष्ठौ ककुन्दरे ॥ ९५
 वङ्गणौ वृषणौ वृक्कौ श्लेषसङ्घातजौ स्तनौ ।
 उपजिह्वा स्फिजौ बाह्व जङ्घोरुषु च पिण्डिकाः ॥ ९६
 तालुदरं वस्ति शोषं त्रिवुके गालशृण्डिके ।
 श्ववटुश्चैवमेतानि स्थानान्यत्र शरीरके ॥ ९७
 अक्षिकर्णचतुष्कश्च पञ्चस्तहृदयानि च ।
 नवच्छिद्राणि तान्येव प्राणस्यायतनानि तु ॥ ९८
 शिराः शतानि सप्तैव नव स्यायुशतानि च ।
 धमनोनां शते द्वे च पेशौ पञ्चशतानि च ॥ ९९

एकोनत्रिंशद्वाणि तथा नवशतानि च ।
 षट्पञ्चाशच्च जानीत शिरा धमनिसंज्ञिताः ॥ १०१
 त्रयोलक्षास्तु विज्ञेयाः श्मश्रुकेशाः शरीरिणाम् ।
 सप्तोत्तरं मर्मशतं हे च सन्निशते तथा ॥ १०२
 रोमां कोट्यश्च पञ्चाशच्चतस्रः कोट्य एव च ।
 सप्तषष्टिस्तथा लक्षाः सार्द्धाः स्वेदायनैः सह ॥ १०३
 वायवीयैर्विगण्यन्ते विभक्ताः परमाणवः ।
 यद्यप्येकोऽनुवेदैषां भावनाच्चैव संस्थितिम् ॥ १०४
 रसस्य नव विज्ञेया जलस्याङ्गलयो दश ।
 सप्तैव तु पुरीषस्य रक्तस्याष्टौ प्रकीर्तिताः ॥ १०५
 षट् श्लेष्मा पञ्च पित्तञ्च चत्वारो मूत्रमेव च ।
 वसात्रयो द्वौ तु मेदो मज्जेकोऽर्धन्तु मस्तके ॥ १०६
 श्लेष्मोजसस्तावदेव रेतसस्तावदेव तु ।
 इत्येतदस्थिरं वर्षं यस्य मोक्षाय कृत्वसौ ॥ १०७
 द्वासप्ततिमहस्राणि हृदयादभिनिःसृता ।
 हिताहिता नाम नाद्यस्तासां मध्ये शशिप्रभम् ॥ १०८
 मण्डलं तस्य मध्यस्य आत्मा दोष इवाचलः ।
 स ज्ञेयस्तं विदित्वेह पुनरायतने नतु ॥ १०९
 ज्ञेयश्चारण्यकमहं यदादित्यादवाप्तवान् ।
 योगशास्त्रञ्च मत्प्रोक्तं ज्ञेयं योगसम्प्रीयता ॥ ११०
 अनन्यविषय कृत्वा मनोबुद्धिस्मृतीन्द्रियम् ।
 ध्येय आत्मा स्थितो योऽसौ हृदये दोषवत् प्रभुः ॥ १११
 यथाविधानेन पठन् सामगायमविष्णुतम् ।
 सावधानस्तदभ्यासात् परं ब्रह्माधिगच्छति ॥ ११२

अनादिगत्वा सञ्चूतिर्विद्यते नान्तरात्मनः ।

समवायौ तु पुरुषो मोहेच्छाद्वेषकर्मजः ॥ १२५

सहस्रात्मा मया यो व आदिदेव उदाहृतः ।

मुखवाङ्मरूपज्जाः स्युस्तस्य वर्णा यथाक्रमम् ॥ १२६

पृथिवौ पादतस्तस्य शिरसो द्यौरजायत ।

नस्तः प्राणा दिशः ओन्मात् स्पर्शादायुर्मुखाच्छिखी ॥ १२७

मनमश्नुमा जातश्चक्षुषश्च दिवाकरः ।

जघनादन्तरीक्षञ्च जगश्च सचराचरम् ॥ १२८

यद्यव नु कथं ब्रह्मन् पापयोनिषु जायते ।

ईश्वरः स कथं भावैरनिष्टैः सम्प्रयुज्यते ॥ १२९

करणैरन्वितस्यापि पूर्वज्ञानं कथञ्चन ।

वेत्ति सर्वगतं कस्मात् सर्वगोऽपि न वेदनाम् ॥ १३०

अन्त्यर्पक्षिणावरतां मनोवाकायकर्मजैः ।

दोषैः प्रयाति जीवोऽयं भवं योनिशतेषु च ॥ १३१

अनन्ताश्च यथा भावाः शरीरेषु शरीरिणाम् ।

रूपाण्यपि तथैवेह सर्वयोनिषु देहिनाम् ॥ १३२

विपाकः कर्माणां प्रेत्य केषाञ्चिदिह जायते ।

इह चामुत्र वै केषां भावस्तत्र प्रयोजनम् ॥ १३३

परद्रव्याण्यभिधायं स्तथानिष्टानि चिन्तयन् ।

वितथाभिनिवेशो च जायन्तेऽस्वासु योनिषु ॥ १३४

पुरुषोऽनृतवादी च पिशुनः पुरुषस्तथा ।

अनिबद्धप्रलापी च भृगपक्षिषु जायते ॥ १३५

अदत्तादाननिरतः परदारोपसेवकः ।

हिंसकश्चाविधानेन स्यादरेष्वभिजायते ॥ १३६

आत्मज्ञः शौचवान् दान्तस्तपस्वी विजितेन्द्रियः ।
 धर्मज्ञद्वेदविद्यावित् सात्त्विको देवयोनिषु ॥ १३७
 असत्कार्यरतोऽधीर आरम्भो विषयी च यः ।
 स राजगोमनुष्येषु मृतो जन्माधिगच्छति ॥ १३८
 निद्रालुः क्रूरकृत्स्नो नास्तिको याचकस्तथा ।
 प्रमादवान् भिन्नवृत्तो भवेत्तिथ्यस्तु तामसः ॥ १३९
 रजसा तमसा चैवं समाविष्टो भ्रमन्निह ।
 भावेरनिष्टैः संयुक्तः संसारं प्रतिपद्यते ॥ १४०
 मलिनो हि यथादर्शो रूपालोकस्य न क्षमः ।
 तथाविषककरण आत्मज्ञानस्य न क्षमः ॥ १४१
 कटिर्वारौ यथापक्वे मधुरः सन् रसोऽपि न ।
 प्राप्यते ह्यात्मनि तथैव नापन्नकरणे ज्ञता ॥ १४२
 सर्वाश्रयां निजे देहे देही विन्दति वेदनाम् ।
 योगी मुक्तश्च सर्वासां यो न चाप्नोति वेदनाम् ॥ १४३
 आकाशमेकं हि यथा घटादिषु पृथग्भवेत् ।
 तथात्मैकोऽप्यनेकस्तु जलाधारेऽपि वांशुमान् ॥ १४४
 जल्लहानिलतेजांसि जलं भूषेति धातवः ।
 इमे लोका एष चात्मा तस्माच्च स चराचरम् ॥ १४५
 गृह्णन् चक्रसंयोगात् कुम्भोकारो यथा घटम् ।
 करोति दण्डमृत्काष्ठैर्गृहं वा गृहकारकः ॥ १४६
 हेममात्रमुपादाय रुपं वा हेमकारकः ।
 निजलाखासमायोगात् कोशं वा कोशकारकः ॥ १४७
 कारणान्यवमादाय तासु तास्मिन् योनिषु ।
 सृजन्वात्मानमात्मा च सम्भूय करणानि च ॥ १४८

महाभूतानि सत्यानि यथाऽपि तथैव हि ।
 कोऽन्यथैकेन नेत्रेण दृष्टमन्येन पश्यति ॥ १४८
 वाचं वा को विजानाति पुनः संश्रुत्य संश्रुताम् ।
 अतीतार्थमृतिः कस्य को वा स्वप्नस्य कारकः ॥ १५०
 जातिरूपवयोऽवृत्तिविद्यादिभिरहङ्कृतः ।
 शब्दादिविषयोऽद्योगं कर्मणा मनसा गिरा ॥ १५१
 स सद्भिर्धमतिः कर्मफलमस्ति न वेति वा ।
 विप्रुतः सिद्धमात्मानमसिद्धोऽपि हि मन्यते ॥ १५२
 मम दाराः सुतामात्या अहमेषामिति स्थितिः ।
 हिताहितेषु भावेषु विपरीतमतिः सदा ॥ १५३
 ज्ञेयज्ञे प्रकृतौ चैव विकारे वाविशेषवान् ।
 अनाशकानलापातज्जलप्रपतनोऽयमो ॥ १५४
 एवंतुक्तोऽविनोतारमा वितथाभिनिवेशवान् ।
 कर्मणा द्वेषमोहाभ्यामिच्छया चैव बध्यते ॥ १५५
 आचार्योपासनं वेदशास्त्रार्थेषु विवेकिता ।
 तत्कर्मणामनुष्ठानं सङ्गः सद्भिर्गिरः शुभाः ॥ १५६
 स्वगालीकालश्चविगमः सर्वभूतारमदर्शनम् ।
 त्यागः परिग्रहाणाञ्च जीर्णकाषायधारणम् ॥ १५७
 विषयेन्द्रियसंरोधस्तन्द्रान्त्सविवर्जनम् ।
 शरीरपरिसङ्क्रान्तं प्रवृत्तिष्वघदर्शनम् ॥ १५८
 नौरजस्तमता सस्वशुद्धिर्निःस्पृहता शमः ।
 एतैरूपायैः संशुद्धः सत्त्वयुक्तोऽमृतो भवेत् ॥ १५९
 तत्त्वस्मृतेरूपस्थानात् सत्त्वयोगात् परिश्रयात् ।
 कर्मणा सन्निकर्षाच्च सतां योगः प्रवर्तते ॥ १६०

शरीरसङ्गये यस्य मनः सत्त्वस्थमौश्वरम् ।
 अविभुतमतिः सम्यक् स जातिस्मरतामियात् ॥ १६१
 यथा हि भरतो वर्णैर्वर्णयत्यात्मनस्तनुम् ।
 भानारूपाणि कुर्वाणस्तथातमा कर्मजास्तनूः ॥ १६२
 कालकर्म्यात्मबोजानां दोषैर्मातुस्तथैव च ।
 गर्भस्य वैकृतं दृष्टमङ्गहीनादि जन्मतः ॥ १६३
 अहङ्कारेण मनसा गत्या कर्मफलेन च ।
 शरीरेण च नात्मायं सुक्तपूर्वः कथञ्चन ॥ १६४
 कर्त्याधारस्त्रे हयोगाद्यथा दोषस्य संस्थितिः ।
 विक्रियापि च दृष्टैवमकाले प्राणसङ्ख्यः ॥ १६५
 अनन्ता रश्मयस्तस्य दोषवदयः स्थितो हृदि ।
 सितासिताः कद्रुनीलाः कपिलाः पोतलोहिताः ॥ १६६
 ऊर्ध्वमेकः स्थितस्तोषां यो भित्त्वा सूर्यमण्डलम् ।
 ब्रह्मलोकमतिक्रम्य तेन जाति परा गतिम् ॥ १६७
 यदस्यान्यद्रश्मिशतमूर्ध्वमेव व्यवस्थितम् ।
 तेन देवशरोराणि सधामानि प्रपद्यते ॥ १६८
 येऽनैकरूपाश्चाधस्ताद्भ्रमयोऽस्य मृदुप्रभाः ।
 ईदृ कन्मापिभोगाय तेः संसरति सोऽवशः ॥ १६९
 वेदेः श.स्तैः सविज्ञानैर्जन्मना मरणेन च ।
 अर्त्या गत्या तथागत्या सत्येन ह्यन्ततेन च ॥ १७०
 श्रेयसा सुखदुःखाभ्यां कर्मभिश्च ण्माशुभैः ।
 निमित्तशकुनज्ञानग्रहसंयोगजैः फलैः ॥ १७१
 तारानक्षत्रसञ्चारैर्जागरैः स्वप्नजैरपि ।
 आकाशपवनज्योतिर्जलभूतिमिगैस्तथा ॥ १७२

मन्त्रस्तरेयुगप्राप्त्या मन्त्रौषधिफलैरपि ।
 वित्तात्मानं विद्यमानं कारुणं जगतस्तथा ॥ १७३
 अहङ्कारः स्मृतिर्गन्धा द्रव्यो बुद्धिः सुखं धृतिः ।
 इन्द्रियान्तरसञ्चार इच्छा धारणजीविते ॥ १७४
 स्वर्गः स्वप्नश्च भावानां प्रेरणं मनसो गतिः ।
 निमेषशेतना यत्न आदानं पाप्मभौतिकम् ॥ १७५
 यत एतानि दृश्यन्ते लिङ्गानि परमात्मनः ।
 तस्मादस्ति परो देहादात्मा सर्व्वग ईश्वरः ॥ १७६
 बुद्धौन्द्रियाणि सार्थानि मनः कर्म्मोन्द्रियाणि च ।
 अहङ्कारश्च बुद्धिश्च पृथिव्यादीनि चैव हि ॥ १७७
 अव्यक्तामातमा क्षेत्रज्ञः क्षेत्रस्यास्य निगद्यते ।
 ईश्वरः सर्व्वभूतस्थः सक्कसन् सदसश्च यः ॥ १७८
 बुद्धेरुत्पत्तिरव्यक्तात्ततोऽहङ्कारसम्भवः ।
 तस्माद्वादीन्यहङ्कारादेकोत्तरगुणानि च ॥ १७९
 शब्दः स्पर्शश्च रूपश्च रसो गन्धश्च तद्गुणाः ।
 यो यस्मान्निःसृतश्चैषां स तस्मिन्नेव लीयते ॥ १८०
 यथात्मानं सृजत्यात्मा तथाऽवः कथितो मया ।
 विपाकाक्षिप्रकाराणां कर्म्मणामीश्वरोऽपि सन् ॥ १८१
 सत्त्वं रजस्तमश्चैव गुणास्तस्यैव कीर्त्तिताः ।
 रजस्तमोभ्यामाविष्टश्चक्रवद्भ्राम्यते हि सः ॥ १८२
 अनादिरादिमांश्चैव स एव पुरुषः परः ।
 लिङ्गेन्द्रियग्राह्यरूपः सविकार उदाहृतः ॥ १८३
 पिष्टयानोऽजवीप्याश्च यदगस्त्यस्य चान्तदम् ।
 तेनाग्निहोत्रिणो यान्ति स्वर्गकाम दिवम्प्रति ॥ १८४

ये च दानपराः सम्यगष्टाभिश्च गुणैर्युताः ।
 तेऽपि तेनैव मार्गेण सत्त्वव्रतपरायणाः ॥ १८५
 षष्टाशीतिसहस्रानि मुनयो गृहमेधिनः ।
 पुनरावर्त्तिनो बीजभूता धर्मप्रवर्त्तकाः ॥ १८६
 सप्तर्षिनागवीथ्यन्तर्होबलोकंसमाश्रिताः ।
 तावन्त एव मुनयः सर्वारम्भाविवर्जिताः ॥ १८७
 तपसा ब्रह्मचर्येण सङ्गत्यागेन मेधया ।
 तथैव तावत्तिष्ठन्ति यावदाभूतसङ्गवम् ॥ १८८
 यतो वेदाः पुराणश्च विद्योपनिषदस्तथा ।
 श्लोकाः सूत्राणि भाष्याणि यश्च किञ्चन वाङ्मयम् ॥ १८९
 वेदानुवचनं यन्त्री ब्रह्मचर्यं तपो दमः ।
 अद्योपवासः स्वातन्त्र्यमात्मनो ज्ञानहेतवः ॥ १९०
 स ह्याश्रमैर्बिजिन्नास्यः समस्तैरेवमेव तु ।
 द्रष्टव्यस्त्वय मन्तव्यः श्रोतव्यश्च द्विजातिभिः ॥ १९१
 य एनमेवं बिन्दन्ति ये चारण्यकमाश्रिताः ।
 उपासते द्विजा सत्त्वं अहया परया युताः ॥ १९२
 क्रमात्ते सञ्भवन्त्यर्चिरहः शुक्लं तथोत्तरम् ।
 अध्यनं देवलोकश्च सविताहं सविद्युतम् ॥ १९३
 ततस्तान् पुरुषोऽभ्येत्य मानसो ब्रह्मलौकिकान् ।
 करोति पुनरावृत्तिस्तेषामिह न विद्यते ॥ १९४
 यज्ञेन तपसा दानैर्ये हि स्वर्गजितो नराः ।
 धूमं निशां कृष्णपक्षं दक्षिणायनमेव च ॥ १९५
 पिष्टलोकं चन्द्रमसं वायुं हृष्टिं जलं महीम् ।
 क्रमात्ते सञ्भवन्तीह पुनरेव ब्रजन्ति च ॥ १९६

एतद्यो न विजानाति मार्गद्वितयमात्मवान् ।
 दन्दशूकः पतङ्गो वा भवेत् कौटोऽथवा कृमिः ॥ १८७
 ऊरूस्थोत्तानचरणः सव्ये न्यस्येतरं करम् ।
 उत्तानं किञ्चिदुन्नाम्य सुखं विष्टम्य चौरसा ॥ १८८
 निभौलिताक्षः सत्त्वस्थो दन्तैर्दन्तानसंसृशन् ।
 तालुस्थाचलजिह्वश्च संवृतास्थः सुनिश्चलः ॥ १८९
 सन्निरुध्येन्द्रियग्रामं नातिनीचोच्छ्रितासनः ।
 द्विगुणं त्रिगुणं वापि प्राणायाममुपक्रमेत् ॥ २००
 ततो ध्येयः स्थितो योऽसौ हृदये दीपवत् प्रभुः ।
 धारयेत्तत्र चात्मानं धारणां धारयन् बुधः ॥ २०१
 अन्तर्धानं स्मृतिः कान्तिर्दृष्टिः श्रोत्रज्ञता तथा ।
 निजं शरीरमुत्सृज्य परकायप्रवेशणनम् ॥ २०२
 अर्थानां हृन्दतः सृष्टिर्योगसिद्धेस्तु लक्षणम् ।
 सिद्धे योगे त्यजन् देहममृतत्वाय कल्पते ॥ २०३
 अथवाप्यभ्यसन् वेदं न्यस्तकामो वने वसन् ।
 अथाचिताशो मितभुक् परां सिद्धिमवाप्नुयात् ॥ २०४
 न्यायागतधनस्तत्त्वस्वज्ञाननिष्ठोऽतिथिप्रियः ।
 आदकृत् सत्यवादी च गृहस्थोऽपि हि मुच्यते ॥ १०५
 इत्यध्यात्मप्रकरणम् ।

महापातकजान् घोरान् नरकान् प्राप्य गर्हितान् ।
 कर्मक्षयात् प्रजायन्ते महापातकिनस्त्रिह ॥ २०६
 मृगश्चशूकरोद्वाणां ब्रह्महा योनिमुच्छति ।
 खरपुङ्गवसर्वेनानां सुरापो नात्र संशयः ॥ २०७

कौमिकीटपतङ्गत्वं स्वर्णहारी समाप्नुयात् ।
 तैलगुल्ललतात्वञ्च क्रमशो गुरुतल्पगः ॥ २०८
 ब्रह्महा क्षयरोगी स्यात् सुरापः स्वावदन्तकः ।
 हेमहारी तु कुनखी दुश्कर्मा गुरुतल्पगः ॥ २०९
 यो येन संवसत्येषां स तल्लिङ्गोऽभिजायते ।
 भञ्जहर्त्तामयावो स्थान्मूको वागपहारकः ॥ २१०
 धान्यमिश्रोऽतिरिक्ताङ्गः पिशुनः पूतिनामिकः ।
 तेलहृत्तैलपायौ स्यात् पूतिषक्स्तु सूचकः ॥ २११
 परस्य योषितं हृत्वा ब्रह्मास्त्रमपहृत्य च ।
 अरण्ये निर्जने घोरे भवति ब्रह्मराक्षसः ॥ २१२
 चीनाजातौ प्रजायेत पररत्नापहारकः ।
 पत्रशकं शिखो हृत्वा गन्धांश्चुच्छुन्दरिः शुभान् ॥ २१३
 मूषिको धान्यहारी स्यादयानमुष्टं फलं कपिः ।
 जलं प्लवः पयः काको गृहकारो ह्यपस्करम् ॥ २१४
 मधु दंशः पलं गृध्रो गां गोधाग्निं वकस्तथा ।
 शिखी वस्त्रं श्वा रसन्तु चीरो लवणहारकः ॥ २१५
 प्रदर्शनाद्येमेतत्तु मयोक्तं स्तोयकर्मणि ।
 द्रव्यप्रकारा हि यथा तथैव प्राणिजातयः ॥ २१६
 यथा कर्मफलं प्राप्य तिर्यक्कां कालपर्ययात् ।
 जायन्ते लक्षणभ्रष्टा दरिद्राः पुरुषाधमाः ॥ २१७
 ततो निष्कल्लापीभूताः कुले मर्हन्त योमिनः ।
 जायन्ते विद्ययोपेता धनधान्यसमन्विताः ॥ २१८
 विहितस्थाननुष्ठानान्निन्दितस्य च सेवनात् ।
 अनिग्रहाश्चेन्द्रियाणां नरः पतनमृच्छति ॥ २१९

तस्मात्तन्निष्ठं कर्त्तव्यं प्रायश्चित्तं विशुद्धये ।
 एवमस्यान्तरात्मा च लोकश्चैव प्रसौदति ॥ २२०
 प्रायश्चित्तमकुर्वन्नाः पापेषु निरता नराः ।
 अपथात्तापिनः कष्टान्नरकान् यान्ति दारुणान् ॥ २२१
 तामिस्रं लोहशङ्कुञ्चं महानिरयशाल्मली ।
 शौरवं कुट्मलं पूतिमृत्तिकं कालसूत्रकम् ॥ २२२
 सङ्घातं लोहितोदञ्चं सविषं मम्रतापनम् ।
 महानरककाक्रोलं सञ्जीवनमहापथम् ॥ २२३
 श्रवोचिमन्धतामिस्रं कुम्भीपाकं तथैव च ।
 असिपल्लवनञ्चैव तापनञ्चैकविंशकम् ॥ २२४
 महापातकजैर्घोरैरुपपातकजैस्तथा ।
 अन्विता यात्येव चरितप्रायश्चित्ता नराधमाः ॥ २२५
 प्रायश्चित्तैरपैत्येनो यदज्ञानकृतं भवेत् ।
 कामतोव्यवहार्यस्तु वचनादिह जायते ॥ २२६
 ब्रह्महा मद्यपः स्तेनो गुरुतल्पग एव च ।
 लते महापातकिनो यश्च तैः सह संवसेत् ॥ २२७
 गुरुणामध्यक्षित्वेणो वन्दनिन्दा सुहृद्वधः ।
 ब्रह्महत्यासमं श्रेयमधीतस्व च नाशनम् ॥ २२८
 निषिद्धभक्षणं जैह्मामृतकर्षणं वचोऽन्ततम् ।
 रजस्वलासुखास्वादः सुरापानसमानि तु ॥ २२९
 अश्वरत्नमनुष्यस्त्रीभूधेनुहरणं तथा ।
 निषेधस्व च सर्वे हि सुवर्गस्तोयसन्धितम् ॥ २३०
 सखिभार्याकुमारौषु स्वयोनिष्वन्यजासु च ।
 सगोत्रासु सुतस्त्रीषु गुरुतल्पसमं स्रुतम् ॥ २३१

पितुः स्वभारं मातुश्च मातुलानीं स्नुषामपि ।
 मातुः सपत्नीं भगिनौभाचार्यतनयां तथा ॥ २३२
 आचार्यपत्नीं स्वसुतां गच्छंस्तु गुरुतल्पगः ।
 कृत्वा लिङ्गं वधस्तस्य सकामायाः त्रिया अपि ॥ २३३
 गोवधो ब्राह्मता स्तं यमृणानाञ्चानपक्रिया ।
 अनाहिताग्नितापण्यविक्रयः परिवेदनम् ॥ २३४
 मृतादध्ययनादानं मृतकाध्यापनं तथा ।
 पारदार्यं पारिवित्त्यं वार्द्ध्यं सवर्णाक्रिया ॥ २३५
 श्वीशूद्रविट्क्षत्रवधो निन्दितार्थीपजीवनम् ।
 नास्तिक्यं व्रतलोपश्च सुतानाञ्चैव विक्रयः ॥ २३६
 धान्यकुप्यपशुस्ते यमयाज्यानाञ्च याजनम् ।
 पिबमाद्यगुरुत्यागस्तडागारामविक्रयः ॥ २३७
 कन्यामन्दूपणञ्चैव परिवेदकयाजनम् ।
 कन्याप्रदानं तस्यैव कौटिल्यं व्रतलोपनम् ॥ २३८
 आत्मार्थं च क्रियारथो मय्यपस्त्रीनिषेवणम् ।
 स्वाध्यायाग्निमुतत्यागो वान्धवत्याग एव च ॥ २३९
 इन्धनार्थं द्रुमच्छेदः स्त्रीहिंसोपधिजीवनम् ।
 हिंसायन्त्रविधानञ्च व्यसनान्यात्मविक्रयः ॥ २४०
 शूद्रप्रेष्यं ह्योनसत्त्वं ह्योनयोनिनिषेवणम् ।
 तथैवानाश्रमे वासः पराङ्ग परिपुष्टता ॥ २४१
 असच्छास्त्राधिगमनमाकरेण्वधिकारिता ।
 भार्याया विक्रयश्चैषामेकैकमुपपातकम् ॥ २४२
 शिरःकपालौ ध्वजवान् भिक्षाशी कर्म वेदयन् ।
 ब्रह्महा डादशाब्दानि मितभुक् शुद्धिमाप्नुयात् ॥ २४३

ब्राह्मणस्य पश्चिन्नाणाद्भवां द्वादशकस्य वा ।
 तथाश्वमेधावभृथस्नानाद्वा शुद्धिमाप्नुयात् ॥ २४४
 दीर्घताव्रामथयस्तु ब्राह्मणं गामथापि वा ।
 दृष्ट्वा पथि निरातङ्गं कृत्वा वा ब्रह्महा शुचिः ॥ २४५
 आनोय विप्रमर्षस्त्वं हृतं घातित एव वा ।
 तन्निमित्तं क्षतः शस्त्रैर्जीवन्नपि विशुध्यति ॥ २४६
 लोमभ्यः स्वाह्नेत्वेवं हि लोमप्रभति वे त८म् ।
 मज्जाना जुहुयाद्वाप मन्त्रैर्भिर्यथाक्रमम् ॥ २४७
 संग्रामे वा हतो लज्जभृतः शङ्खिगवाप्नुयात् ।
 मृतकल्पः प्रहारात्तो जीवन्नपि विशुध्यति ॥ २४८
 अरण्ये नियतो जम्बा त्रिवे वेदस्य संहिताम् ।
 मुच्यते वा मिताशोत्वा प्रतिस्नातः सरस्वतीम् ॥ २४९
 पात्रे धनं वा पर्याप्तं दत्त्वा शुद्धिमवाप्नुयात् ।
 आदातुश्च विशुद्धार्थमिष्टिर्देवानरो स्मृतः ॥ २५०
 यागस्थन्नन्नविद्ध्वाती चरेद्ब्रह्महणा व्रतम् ।
 गर्भहा च यथावक्तं तथाते यानिसूदकः ॥ २५१
 चरेद्व्रतमहत्वापि घातार्थञ्चेत् समागतः ।
 द्विगुणं सवनस्थे तु ब्राह्मणे व्रतमादिशेत् ॥ २५२
 सुराम्बुष्टतगोमूत्रपयसामग्निघ्नविभम् ।
 सुरापोऽन्यतमं पीत्वा मरणाच्छुद्धिमृच्छति ॥ २५३
 दानवासा जटी वापि ब्रह्महत्याव्रतश्चरेत् ।
 पिष्ट्वाकं वा कणां वापि भक्षयेच्चिसमा निशि ॥ २५४
 अज्ञानात् तु सुरां पीत्वा रेतोविषमूत्रमेव वा ।
 पुनः संस्कारमहन्ति त्रयो वर्णा द्विजातयः ॥ २५५

वैश्वहृद् चरेदेतद्दद्याद्वैकशतं गवाम् ।
 षण्मासान् शूद्रहा ह्येतद्दद्यात्तेनर्द्दं गापि वा ॥ २६८
 दुर्वृत्ता ब्रह्मविद्वत्तत्रशूद्रयोषाः प्रमाप्य तु ।
 दृतिं धनुर्व्वस्तमविं क्रमाद्दद्याद्विशुद्धये ॥ २६९
 अपदुष्टां स्त्रियं हत्वा शूद्रहत्याव्रतं चरेत् ।
 अस्थिमतां सहस्रञ्च तथानस्थिमतामनः ॥ २७०
 मार्त्तारिगंधानकुल-मण्डुकखपतत्रिणः ।
 हत्वा त्र्यहं पिवेत् क्षीरं कृच्छ्रं वा पादिकञ्चरेत् ॥ २७१
 गज नोलवृषाः पञ्च शुके चत्सो द्विहायनः ।
 खराजमेषेषु वृषो देयः क्रौञ्चे त्रिहायनः ॥ २७२
 हंसग्रेनकपिक्रव्याज्जलस्यलशिखण्डिनः ।
 भासञ्च हत्वा दद्याद्गामक्रव्यादस्तु यत्सिकाम् ॥ २७३
 उरनेष्वायसी दण्डः पण्ड्रकं त्र्युसोसकम् ।
 कोले घृतघटो देय उष्ट्रे गुञ्जा हयऽशुकम् ॥ २७४
 तिस्रिस्तौ तु तिलद्रोणं गजादीनामशक्तुवन् ।
 दानं दातुञ्चरेत् कृच्छ्रकैकस्य विशुद्धये ॥ २७५
 फलपुष्पाङ्गरसजमत्त्वघाते घृताशनम् ।
 किञ्चित् सास्थिवधे देयं प्रणायामस्त्वनस्थिके ॥ २७६
 वृक्षगुल्मलतावीरुच्छन्दने जप्यसृक्शतम् ।
 मार्तोषधिवृथाच्छन्दे क्षीराशी गोऽनुगो दिनम् ॥ २७७
 पुंश्चलोवानरस्त्वरैर्दृष्टशोष्णादिपायमैः ।
 प्रणायामं जले कृत्वा घृतं प्राश्य विशुध्यति ॥ २७८
 यन्मेऽद्यरेतद्व्याभ्यां स्तब्धं रेतोऽनुमन्त्रयेत् ।
 स्नानान्तरं भ्रुवोर्मध्यं तेनानामिकया स्पृशेत् ॥ २७९

मयि तेज इति च्छायां स्वां दृष्ट्वाम्बुगतां जपेत् ।
 सावित्रीमशुचौ दृष्टे चापल्ये चानृतेऽपि च ॥ २८०
 अवकीर्णी भवेद्गत्वा ब्रह्मचारौ तु योषितम् ।
 गृहं पशुमालभ्य नैकृत्यां स विशुध्यति ॥ २८१
 भैक्षान्निकायं त्यक्त्वा तु सप्तरात्रमनातुरः ।
 कामावकीर्णं इत्याभ्यां जुह्यादाहुतिद्वयम् ॥ २८२
 उपस्थानं ततः कुर्यात् समासिञ्चत्वनेन तु ।
 मधुमांसाशने कार्यः कच्छः शेषव्रतानि च ॥ २८३
 प्रतिकूलं गुरोः कृत्वा प्रसाद्यैव विशुध्यति ।
 कच्छत्रयं गुरुः कुर्यान्म्रियेत प्रहितो यदि ॥ २८४
 क्रियमाणोपकारे तु मृते विप्रे न पातकम् ।
 विपाके गोवृषाणाञ्च भेषजाग्निक्रियासु च ॥ २८५
 महापापोपपापाभ्यां योऽभिशंसन्मृषापरम् ।
 अद्भक्षो मासमासोत स जाघी नियतेन्द्रियः ॥ २८६
 अभिशस्तो मृषा कच्छं चरेदाग्नेयमेव वा ।
 निर्व्वपेक्ष पुरोडाशं वायव्यं पशुमेव व ॥ २८७
 अनियुक्तो भ्रातृजायां गच्छंश्चान्द्रायणश्चरेत् ।
 त्विरात्रान्ते घृतं प्राश्य गत्वोदकां विणध्यति ॥ २८८
 त्रीन् कच्छानाचरेद्ब्राह्मयाजकोऽभिचरन्नपि ।
 वेदप्लावी यवाशब्दं त्यक्त्वा च शरणागतम् ॥ २८९
 गोष्ठे वसन् ब्रह्मचारौ मासमेकं पयोव्रतः ।
 गायत्रीजप्यनिरतो मुच्यतेऽसत्प्रतिग्रहात् ॥ २९०
 प्राणायामी जले स्नात्वा खरयन्तोद्वयानगः ।
 नमः स्नात्वा च भुक्त्वा च गत्वा चैवं दिवास्त्रियम् ॥ २९१

गुरुं त्वंकृत्य दुःकृत्य विप्रं निर्जित्य वादतः ।
 बद्ध्वा वा वाससा क्षिप्रं प्रसाद्योपवसेद्दिनम् ॥ २८२
 विप्रो दण्डोद्यमे कृच्छ्रस्वतिकृच्छ्रो निपातने ।
 कृच्छ्रातिकृच्छ्रोऽष्टकपाते कृच्छ्रोऽभ्यन्तरशोणिते ॥ २८३
 देशं कालं वयः शक्तिं पापश्चावेक्ष्य यत्नतः ।
 प्रायश्चित्तं प्रकल्प्य स्वादयन्न नोक्ता च निष्कृतिः ॥ २८४
 दासौकुम्भं वह्निर्पामास्त्रिनयेयुः स्ववान्धवाः ।
 पतितस्य वह्निः कुर्युः सर्वकार्येषु चैव तम् ॥ २८५
 चरितव्रत आयाते निनयेरन् नवं घटम् ।
 जुगुप्सेरन् न चाप्येनं संवसेयुश्च सर्वशः ॥ २८६
 पतितानामेष एव विधिः स्त्रीणां प्रकीर्तितः ।
 वासो गृहहान्तिके देयमन्नं वासः सरक्षणम् ॥ २८७
 नीचाभिगमनं गर्भ-पातनं भर्तृहिंसनम् ।
 विशेषपतनीयानि स्त्रीणामेतान्यपि ध्रुवम् ॥ २८८
 शरणागतवासस्त्रीहिंसकान् संवसेन्न तु ।
 चौर्णव्रतानपि सदा कृतघ्नसहितानिमान् ॥ २८९
 घटेऽपवर्जिते ज्ञातिमध्यस्थो यवसं गवाम् ।
 प्रदद्यात् प्रथमं गोभिः सत्कृतस्य हि सत्क्रिया ॥ ३००
 विख्यातदोषः कुर्वीत पर्षदोऽनुमतं व्रतम् ।
 अनभिख्यातदोषस्तु रहस्यं व्रतमाचरेत् ॥ ३०१
 त्रिरात्रोपोषितो जघ्ना ब्रह्मज्ञा त्वघमर्षणम् ।
 अन्तर्जले विशुद्धेत गां दत्त्वा च पयस्विनीम् ॥ ३०२
 लोमभ्यः स्वाहेत्यथवा दिवसं मारुताशनः ।
 जले स्विताभिजुहुयाच्चत्वारिंशद्घृताहुतौ ॥ ३०३

त्रिरात्रोपोषितो मूत्वा कुष्माण्डीभिर्धृतः शुचिः ।

सुरापः स्वर्णहारी तु रुद्रजापी जले स्थितः ॥ ३०४

सहस्रशोर्षाजापौ तु मुच्यते गुरुतल्पगः ।

गौर्द्वेया कर्मणोऽस्थान्ते पृथगेभिः पयस्विनी ॥ ३०५

प्राणायामशतं कार्यं सर्वपापापनुत्तये ।

उपपातकजातानामनादिष्टस्य चैव हि ॥ ३०६

ओङ्काराभिष्टुतं सोमसलिलं पावनं पिवेत् ।

कृत्वा तु रेतोविस्मूक्षप्राशनञ्च द्विजोत्तमः ॥ ३०७

निशायां वा दिवा वापि यदज्ञानकृतं भवेत् ।

तैकाग्र्यसन्ध्याकरणात्तत् सर्वं विप्रणश्यति ॥ ३०८

शुक्रियारण्यकजपो गायत्र्याश्च विशेषतः ।

सर्वपापहरा ह्येते रुद्रैकादशिनी तथा ॥ ३०९

यत्र यत्र च मङ्गोर्णमात्मानं मन्यते द्विजः ।

तत्र तत्र त्रिलैर्होमो गायत्र्या वाचनं तथा ॥ ३१०

वेदाभ्यासरतं क्षान्तं महायज्ञक्रियाराम् ।

न स्पृशन्तौह पापानि महापातकजान्यापि ॥ ३११

वायुमक्षो दिवा तिष्ठन् रात्रिं नीत्वाप्तु सूर्यदृक् ।

जम्बा सहस्रं गायत्र्याः शुष्येद्व्रद्धावधादृते ॥ ३१२

ब्रह्मचर्यं दया क्षान्तिर्दानं सत्यमकर्णता ।

अहिंसास्तेयमाधुर्यदमाश्चेति यमाः स्मृताः ॥ ३१३

स्नानमौनोपवासेज्या-स्वाध्यायोपस्थनिग्रहाः ।

नियमा गुरुशुश्रूषाशौचाक्रोधाप्रमादताः ॥ ३१४

गोमूत्रं गोमयं चोरं दधि सर्पिः कुशोदकम् ।

जग्ध्वा परेऽहन्युपवसेत् कच्छं भान्तपनश्चरेत् ॥ ३१५

पृथक्मान्तपनद्रव्यैः षडङ्गः सोपवासकः ।

सप्ताहेन तु कृच्छ्रोऽयं महासान्तपनः स्मृतः ॥ ३१६

पर्णदुम्बराजीव विष्वपत्रकुशोदकैः ।

प्रत्येकं प्रत्यहं पीतैः पर्णकृच्छ्र उदाहृतः ॥ ३१७

तमक्षीरघृताम्बुनामैकैकं प्रत्यहं पिबेत् ।

एकरात्रोपवासश्च तमकृच्छ्र उदाहृतः ॥ ३१८

एकभक्तेन नक्तेन तथैवायाचितेन च ।

उपवासेन चैकेन पादकृच्छ्रः प्रकीर्तितः ॥ ३१९

यथाकथञ्चिन्निगुणं प्राजापत्योऽयमुच्यते ।

अथमेवातिकृच्छ्रः स्वात् पाणिपूरान्नभोजनः ॥ ३२०

कृच्छ्रातिकृच्छ्रः पयसा दिवमानेकविंशतिम् ।

द्वादशाहोपवासेन पराकः परिकीर्तितः ॥ ३२१

पिण्याकाचामतक्राम्बुमक्तूनां प्रतिवासरम् ।

एकरात्रोपवासश्च कृच्छ्रः सौम्योऽयमुच्यते ॥ ३२२

एषां त्रिरात्रमभ्यासादिकैकस्य यथाक्रमम् ।

तुलापुरुष इत्येष ज्ञेयः पाञ्चदशार्हिकः ॥ ३२३

तिथिद्वयं चरेत् पिण्डान् शुक्लं शिष्यं सस्त्रितान् ।

एकैकं ज्ञासयेत् कृष्टे पिण्डं चान्द्रायणं चरन् ॥ ३२४

यथाकथञ्चितं पिण्डानां चत्वारिंशच्छतद्वयम् ।

मासेनैवोपभुञ्जीत चान्द्रायणमथापरम् ॥ ३२५

कुर्यान्नपक्वणश्रायो कृच्छ्रं चान्द्रायणं तथा ।

पवित्राणि जपेत्पिण्डान् गायत्र्या चाभिमन्त्रयेत् ॥ ३२६

अनादिष्टेषु पापेषु शुद्धिश्चान्द्रायणेन तु ।

धर्मार्थं यश्चरेदेतच्चन्द्रस्यैति सलोकताम् ॥ ३२७

कचक्षत्रधर्मकामस्तु महतीं श्रियमाप्नुयात् ।
 यथा गुरुकृतफलं प्राप्नोति च समाहितः ॥ ३२८
 श्रुत्वैतानृषयो धर्मान् याज्ञवल्केन भाषितान् ।
 इदमूचुर्मेधात्मानं यांगीन्द्रममितीजसम् ॥ ३२९
 ये इदं धारयिष्यन्ति धर्मशास्त्रमतन्द्रिताः ।
 इहलोके यशः प्राप्य ते यास्यन्ति त्रिपिष्टपम् ॥ ३३०
 विद्यार्थी प्राप्नुयाद्विद्यां धनकामो धनं तथा ।
 आयुष्कामस्तथैवायुः श्रीकामो महतीं श्रियम् ॥ ३३१
 श्लोकत्रयमपि ह्यस्माद्यः आह्वे आरयिष्यति ।
 पितॄणां तस्य तृप्तिः स्यादक्षया नात्र संशयः ॥ ३३२
 ब्राह्मणः पात्रतां याति क्षत्रियो विजयो भवेत् ।
 वैश्याऽपि धान्यधनवानस्य शास्त्रस्य धारणात् ॥ ३३३
 य इदं आरयेद्विप्रान् द्विजान् सर्व्वसु पर्व्वसु ।
 अथमधफलं तस्य तद्भवाननुमन्यताम् ॥ ३३४
 श्रुत्वैतदयान्नवल्केऽपि प्रोतात्मा मुनिर्भाषितम् ।
 एवमस्त्विति ह्वावाच नमस्कृत्य स्वयम्भूवे ॥ ३३५
 इति श्रोत्याज्ञवल्करोये धर्मशास्त्रे प्रार्यक्षितं
 नाम तृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥

हारीतसंहिता ।

प्रथमोऽध्यायः ।

ये वर्णाश्रमधर्मस्थास्ते भक्ता केशवं प्रति ।
इति पूर्वं त्वया प्रोक्तं भूर्भुवःस्वर्दिजोत्तमाः ॥ १
वर्णानामाश्रमाणाञ्च धर्मान् नो ब्रूहि सत्तम ।
येन सन्तुष्यते देवो नारसिंहः सनातनः ॥ २

माकण्ड्यः ॥

अथाहं कथयिष्यामि पुरातनमनुत्तमम् ।
ऋषिभिः सह संवादं हारीतस्य महात्मनः ॥ ३
हारीतं सर्वधर्मज्ञमासीनमिव पावकम् ।
प्रणिपत्याब्रुवन् सर्वे मुनयो धर्मकाङ्क्षिणः ॥ ४
भगवन् सर्वधर्मज्ञ सर्वधर्मप्रवर्तक ।
वर्णानामाश्रमाणाञ्च धर्मान् नो ब्रूहि भार्गव ॥ ५
समासाद्ययोगशास्त्रञ्च विष्णुभक्तिकरं परम् ।
एतच्चान्यञ्च भगवन् ब्रूहि नः परमो गुरुः ॥ ६
हारीतस्तानुवाचाथ तैरेवं चोदितो मुनिः ।
शृण्वस्तु मुनयः सर्वे धर्मान् वक्ष्यामि शाश्वतान् ॥ ७
वर्णानामाश्रमाणाञ्च योगशास्त्रञ्च सत्तमाः ।
सन्धार्य सुच्यते मर्त्यो जन्मसंसारवन्धनात् ॥ ८
पुरा देवो जगत्स्रष्टा परमात्मा जलोपरि ।
सुधाप भोगिपर्यङ्के शयने तु त्रिया सह ॥ ९

तस्य सुप्तस्य नामौ तु महत् पद्ममभूत् किल ।
 पद्ममध्ये ऽभवद् ब्रह्मा वेदवेदाङ्गभूषणः ॥ १०
 स चोक्तो देवदेवेन जगत् सृज पुनःपुनः ।
 सोऽपि सृष्ट्वा जगत् सर्वं सदेवासुरमानुषम् ॥ ११
 यन्नसिद्ध्यर्थमनघान् ब्राह्मणान् सुखतोऽसृजत् ।
 असृजत् क्षत्रियान् वाङ्मोर्वैश्यान्पुरुदेशतः ॥ १२
 शूद्रांश्च पादयोः सृष्ट्वा तेषाञ्चैवानुपूर्वशः ।
 यथा प्रोवाच भगवान् ब्रह्मयोनिः पितामहः ॥ १३
 तद्वचः सम्प्रवक्ष्यामि शृणुत द्विजसत्तमाः ।
 धनं यशस्यमायुष्यं स्वर्ग्यं मोक्षफलप्रदम् ॥ १४
 ब्राह्मण्यां ब्राह्मणेनैवमुत्पन्नो ब्राह्मणः स्मृतः ।
 तस्य धर्मं प्रवक्ष्यामि तदयोम्यं देशमेव च ॥ १५
 कृष्णसारो मृगो यत्र स्वभावेन प्रवर्तते ।
 तस्मिन् देशे वसेद्दस्यः सिद्ध्यति द्विजसत्तमाः ॥ १६
 षट्कर्मणां निजान्याहुर्ब्राह्मणस्य महात्मनः ।
 तैरेव सततं यस्तु वर्त्तयेत् सुखमेधते ॥ १७
 अध्यापनश्चाध्ययनं याजनं यजनं तथा ।
 दानं प्रतिग्रहश्चेति षट्कर्मणाणीति चोच्यते ॥ १८
 अध्यापनञ्च द्विविधं धर्मार्थैश्चक्यकारणात् ।
 शुश्रूषाकरणश्चेति द्विविधं परिकीर्तितम् ॥ १९
 एषामन्यतमाभावे हृषाचारो भवेद्द्विजः ।
 तत्र विद्या न दातव्या पुरुषेण हितैषिणा ॥ २०
 योग्यानध्यापयेच्छिष्यानयोग्यानपि वर्जयेत् ।
 विदितात् प्रतिगृह्णोयाद्गृहे धर्मप्रसिद्धये ॥ २१

वेदस्यैवाभ्यसेन्नित्यं शुचौ देशे ममाहितः ।
 धर्मशास्त्रं तथा धातुं ब्राह्मणैः शुद्धमानसैः ॥ २२
 वेदवत् पठितव्यञ्च श्रोतव्यञ्च दिवा निशि ।
 स्मृतिहीनाय विप्राय श्रुतिहीने तथैव च ॥ २३
 दानं भोजनमन्यञ्च दत्तं कुलविनाशनम् ।
 तस्मात् सर्वप्रयत्नेन धर्मशास्त्रं पठेद्दृढिजः ॥ २४
 श्रुतिस्मृतौ च विप्राणां चक्षुसी देवनिर्णिने ।
 काणस्तुत्रेकया हीनो हाभ्यामन्यः प्रकीर्तितः ॥ २५
 गुरुशुश्रूषणञ्चैव यद्यान्यायमतन्द्रितः ।
 सायं प्रातरूपामौत विवाहाग्निं द्विजोत्तमः ॥ २६
 सुस्नातस्तु प्रकुर्वीत वैश्वदेवं दिने दिने ।
 अतिथीनागताञ्छक्त्या पूजयेदविचारतः ॥ २७
 अन्धानभ्रागतान् विप्राण्पूजयेच्छक्तितो यत्नी ।
 स्वदारनिरतो नित्यं परदारविवर्जितः ॥ २८
 ज्ञातहोमस्तु भुञ्जीत सायं प्रातश्चदारधेः ।
 सत्यवादो जितक्रोधो नाधर्म्यं वर्तयेन्नतिम् ॥ २९
 स्वकर्मणि च सम्प्राप्ते प्रमादाच्च निवर्त्तते ।
 मत्स्यां हित्वां वदेद्वाचं परलोकहितैषणीम् ॥ ३०
 एष धर्मः समुद्दिष्टो ब्राह्मणस्य समासतः ।
 धर्ममेव हि यः कुर्यात् स याति ब्रह्मणः पदम् ॥ ३१
 इत्येष धर्मः कथित मयायं पृष्टो भवद्विस्त्वस्मिन्नाद्यहारो ।
 वदामि राज्ञामपि चैव धर्मान् पृथक् पृथक्प्रबोधत
 विप्रसर्ग्याः ॥ ३२
 इति हारौते धर्मशास्त्रे प्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥

द्वितीयोऽध्यायः ।

क्षत्रादीनां प्रवक्ष्यामि यथावदनुपूर्वशः ।
येषु प्रवृत्ता विधिना सर्व्वे यान्ति परां गतिम् ॥ १
राज्यस्थः क्षत्रियश्चापि प्रजा धर्म्मण पालयन् ।
कुर्यादध्ययनं सम्मग्यजेदयज्ञान् यथाविधि ॥ २
दद्याद्दानं द्विजातिभ्यो धर्म्मदुष्टिसमन्वितः ।
स्वभार्यानिरतो नित्यं षड् भागार्हः सदा नृपः ॥ ३
नौतिशास्त्रार्थकुशलः सन्धिविग्रहतस्त्ववित् ।
देवब्राह्मणभक्तश्च पितृकार्यपरस्तथा ॥ ४
धर्म्मण यजनं कार्य्यमधर्म्मपरिवर्जनम् ।
उत्तमां गतिमाप्नोति क्षत्रियोऽप्येवमाचरन् ॥ ५
गोरक्षां हविषाणिष्यं कुर्याद्दैत्यो यथाविधि ।
दानं देयं यथाशक्त्वा ब्राह्मणानाञ्च भोजनम् ॥ ६
दध्ममोहविनिर्मुक्तस्तथा वागनसूयकः ।
स्वदारनिरतो दान्तः परदारविवर्जितः ॥ ७
घनैर्विप्रान् भोजयित्वा यज्ञकाले तु याजकान् ।
अप्रभुत्वञ्च वसेत् धर्म्माप्त्वादेहपातनात् ॥ ८
यज्ञाध्ययनदानानि कुर्याच्चित्तमतन्द्रितः ।
पितृकार्यपरस्वैव नरसिंहार्चनापरः ॥ ९
एतद्देश्यस्य धर्म्माऽयं स्वधर्म्ममनुतिष्ठति ।
एतदाचरते यो हि स स्वर्गी नात्र संशयः ॥ १०
वयस्त्रयस्तु शुश्रूषां कुर्याच्छुद्धः प्रयत्नतः ।
दासवद्ब्राह्मणानाञ्च विशेषेण समाचरेत् ॥ ११

अथैषितप्रदाता च कष्टं वृत्तार्थमाचरेत् ।
 धाकयज्ञविधानेन यजेद्देवमततन्द्रितः ॥ १२
 शूद्राणामधिकं कुर्यादन्नं न्यायवर्तिनाम् ।
 धारणं जोगवस्त्रस्य विप्रस्योच्छिष्टभोजनम् ।
 स्वदारेषु रतिश्चैव परदारविवर्जनम् ॥ १३
 इत्थं कुर्यात् सदा शूद्रो मनोवाकायकर्मभिः ।
 स्थानमैन्द्रमवाप्नोति नष्टपापः सुपुण्यकृत् ॥ १४
 वर्णेषु धर्मा विविधा मयोक्ता
 यथा तथा ब्रह्ममुखेरिताः पुरा ।
 शृणुध्वमत्राशमधर्ममाद्यं
 मयोच्यमानं क्रमशो सुनीन्द्राः ॥ १५
 इति हारोते धर्मशास्त्रे द्वितीयाऽध्यायः ॥ २ ॥

तृतीयोऽध्यायः ।

उपनीतो भागवको वसेद्गुरुकुलेषु च ।
 गुरो कुले प्रियं कुर्यात् कर्मणा मनसा गिरा ॥ १
 ब्रह्मचर्यमधःशय्या तथा वस्त्ररूपामना ।
 उदकुम्भान् गुरोर्दद्याद्गोघ्रासञ्चैव नानि च ॥ २
 कुर्यादध्ययनञ्चैव ब्रह्मचारो यथाविधि ।
 विधिं त्यक्त्वा प्रकुर्व्याणो न स्वाध्यायफलं लभेत् ॥ ३
 यः कश्चित् कुरुते धर्मं विधिं हित्वा दुरात्मवान् ।
 न तत्फलमवाप्नोति कुर्व्याणोऽपि विधिभ्युतः ॥ ४

तस्माद्वदव्रतानीह चरेत् स्वाध्यायसिद्धये ।
 शौचाचारमशेषन्तु शिष्ययेद्गुरुसन्निधौ ॥ १॥
 अजिनं दण्डकाष्ठञ्च मेखलाञ्चोपवीतकम् ।
 धारयेदप्रमत्तश्च ब्रह्मचारौ समाहितः ॥ ६
 सायं प्रातश्चरेद्वैचं भोज्याद्यं संयतेन्द्रियः ।
 पाचय्य प्रयतां नित्यं न कुर्याद्भक्तधावनम् ॥ ७
 कृच्छ्रापानकृच्छ्रं च गन्धमाभ्यादि वर्जयेत् ।
 दृढ्यगौतमथालापं भैद्युनञ्च विवर्जयेत् ॥ ८
 हस्त्यश्वारोहणञ्चैव सन्त्यजेत् संयतेन्द्रियः ।
 सन्धापास्त्रिं प्रकुर्वीत ब्रह्मचारौ व्रतस्थितः ॥ ८
 अर्भवाश्च गुरोः पादौ सन्ध्याकर्मावसानतः ।
 तथा यागं प्रकुर्वीत मातापित्राश्च भक्तितः ॥ १०
 एतेषु त्रिषु नष्टेषु नष्टाः स्युः सर्वदेवताः ।
 एतेषां शमने तिष्ठेद्ब्रह्मचारौ विमत्सरः ॥ ११
 अधोत्य च गुरोर्वेदान् वेदौ वा वेदमेव वा ।
 गुरवे दक्षिणां दद्यात् संयमो धामभावसेत् ॥ १२
 यस्यैतानि सुगुमानि जिह्वोपस्थोदरं करः ।
 सश्याससमयं कृत्वा ब्राह्मणो ब्रह्मचर्यया ॥ १३
 तस्मिन्नाव नयेत् कालमाचार्यं यावदायुषम् ।
 तदभावे च तत्पुत्रे तच्छिष्ये वायवा कुले ॥
 न विवाहोऽन सश्यासो नैष्ठिकस्य विधीयते ॥ १४
 इमं यो विधिमाख्याय त्वज्जिह्वमर्तन्द्मतः ।
 नैह भूयोऽपि जायते ब्रह्मचारौ दृढव्रतः ॥ १५

यो ब्रह्मचारी विधिना समाहित
 खरेत् पृथिव्यां गुरुसेवने रतः ।
 सम्प्राप्य विद्यामतिदुर्लभां शिवां
 फलञ्च तस्याः सुलभन्तु विन्दति ॥ १६
 इति हारीते धर्मशास्त्रे तृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥

चतुर्थोऽध्यायः ।

गृहीतवेदाध्ययनः श्रुतशास्त्रार्थतत्त्ववित् ।
 असमानार्घगोत्रां हि कन्यां सभ्रातृकां शुभाम् ॥ १
 सर्वावयवसम्पूर्णां सुहृन्तामुदहेत्तरः ।
 ब्राह्मेण विधिना कुर्यात् प्रशस्ते न द्विजोत्तमः ॥ २
 तथान्ये बहवः प्रोक्ता विवाहा वर्षधर्मतः ।
 औपासनञ्च विधिवदाहृत्य द्विजपुङ्गवाः ॥ ३
 सायं प्रातश्च जूहुयात् सर्वकालमतन्द्रितः ।
 स्नानं कार्यं ततो नित्यं दन्तधावनपूर्वकम् ॥ ४
 उपःकाले समुत्थाय कृतशौचो यथाविधि ।
 मुखे पर्युषिते नित्यं भवत्यप्रयतो नरः ॥ ५
 तस्माच्छुष्कमयाद्रं वा भक्षयेदन्तकाष्ठकम् ।
 करञ्जं खादिरं वापि कदम्बं कुरवं तथा ॥ ६
 सप्तपर्णपृष्णिपर्णेजम्बुनिम्बं तथैव च ।
 अपामागंश्च बिम्बश्चार्कश्चोडुम्बरमेव च ॥ ७
 एते प्रशस्ताः कथिता दन्तधावनकर्मणि ।
 दन्तकाष्ठस्य भक्षश्च समासेन प्रकीर्तितः ॥ ८

सर्व्वं कण्टकिनः पुण्याः क्षीरिणश्च यशस्विनः ।
 अष्टाङ्गुलेन मार्जनं दण्डकाष्ठमिहोच्यते ।
 प्रादेशमात्रमथवा तेन दन्तान् विशोधयेत् ॥ ८
 प्रतिपत्पर्ष्वपृष्ठीषु नवम्याश्चैव सत्तमाः ।
 दन्तानां काष्ठसंयोगाद्ब्रह्मसप्तमं कुलम् ॥ १०
 अभावे दन्तकाष्ठानां प्रतिषिद्धदिनेषु च ।
 अपां द्वादशगण्डुषैर्मुखशुद्धिं समाचरेत् ॥ ११
 स्नात्वा मन्त्रवदाचम्य पुनराचमनं चरेत् ।
 मन्त्रवत् प्राञ्च्य चात्मानं प्रक्षिपेदुदकाञ्जलिम् ॥ १२
 आदित्येन सह प्रातर्भन्देहा नाम राक्षसाः ।
 युध्यति वरदानेन ब्रह्मणोऽव्यक्तजम्बनः ॥ १३
 उदकाञ्जलिनिक्षेपा गायत्र्या चाभिसन्निताः ।
 निष्पन्ति राक्षसान् सर्व्वान् भन्देहाख्यान् द्विर्जरिताः ॥ १४
 ततः प्रयाति मविता ब्राह्मणैरभिर्गन्तः ।
 मरोच्चार्य्यैर्महाभागेः सनकाद्यैश्च योगिभिः ॥ १५
 तस्माच्च लङ्घयेत् सन्ध्यां भायं प्रातः समाहितः ।
 उल्लङ्घयति यो मोहात् स याति नरकं ध्रुवम् ॥ १६
 भायं मन्त्रवदाचम्य प्रोच्य सूर्य्यस्य चाञ्जलिम् ।
 दत्त्वा प्रदक्षिणं कुर्यात्ज्वलं स्पृष्ट्वा विशुध्यति ॥ १७
 पूर्व्वं सन्ध्यां सनक्षत्रासुपासीत यथाविधि ।
 गायत्रीमभ्यसेत्तावदुयावदादित्यदर्शनात् ॥ १८
 उपास्य पश्चिमां सन्ध्यां सादित्याञ्च यथाविधि ।
 गायत्रीमभ्यसेत्तावदुयावत्तारां न पश्यति ॥ १९
 ततश्चावसथं प्राप्य कृत्वा ह्रीं स्वयं बुधः ।

मञ्चिन्त्य पोष्यवर्गस्य भरणार्थं विचक्षणः ॥ २०
 ततः शिष्यहिताय स्वाध्यायं किञ्चिदाचरेत् ।
 ईश्वरश्चैव कार्यार्थमभिगच्छेद्विजोत्तमः ॥ २१
 कुशपुष्पेभ्यः नादीनि गत्वा दूरं समाहरेत् ।
 ततो माध्याह्निकं कुर्याच्छुचौ देशे मनोरमे ॥ २२
 विधिं तस्य प्रवक्ष्यामि समासात् पापनाशनम् ।
 स्नात्वा येन विधानेन मुच्यते सर्वकिल्बिषात् ॥ २३
 स्नानार्थं मृदमानीय शुद्धाक्षततिलैः सह ।
 सुमनाय नतो गच्छेन्नदीं शुद्धजलाधिकात् ॥ २४
 नद्यान्तु विद्यमानायां न स्नायादन्यवारिणि ।
 न स्नायादल्पतोयेषु विद्यमाने बह्वदके ॥ २५
 मरिहरं नदीस्नानं प्रतिस्तीतः स्थितश्चरेत् ।
 तडागादिषु तोयेषु स्नायाच्च तदभावतः ॥ २६
 शुचिदेशं समभ्युक्ष्य स्थापयेत् सकलाम्बरम् ।
 मत्तोयेन स्नानं देहं लिप्सेत् प्रक्षाल्य यत्नतः ॥ २७
 स्नानादिकञ्च सम्प्राप्य कुर्यादाचमनं बुधः ।
 सोऽन्तर्जलं प्रविश्याद्य वाग्यतो नियमेन हि ।
 हरिं संस्मृत्य मनसा मञ्जयेच्चूरुमञ्जले ॥ २८
 ततस्तोत्रं समासाद्य आचम्यापः समन्वतः ।
 प्रोक्षयेद्धारुणैर्मन्त्रैः पावमानीभिरेव च ॥ २९
 कुशाग्रक्षततोयेन प्रोच्यात्मानं प्रयत्नतः ।
 स्त्रोनापृथिवीति मृदगात्रे इदं विष्णुर्नरिति द्विजाः ॥ ३०
 ततो नारायणं देवं संस्मरेत् प्रतिमञ्जनम् ।
 निमज्ज्यान्तर्जले सम्यक् क्रियते चाघमर्षणम् ॥ ३१

स्नात्वाक्षततिलैस्तद्वेवर्षिपितृभिः सह ।
 तर्पयित्वा जलं तस्मान्निष्पीड्य च समाहितः ॥ ३२
 जलतीरं ममासाद्य तत्र शुक्ले च वाससी ।
 परिधायोत्तरोयञ्च कुर्यात् केशाश्च धूनयेत् ॥ ३३
 न रक्तमूल्यणं वासो न नौलाञ्च प्रशस्यते ।
 मलाक्त गन्धहौनञ्च वर्जयेदम्बरं बुधः ॥ ३४
 ततः प्रक्षालयेत् पादौ मृत्तोयेन विचक्षणः ।
 दक्षिणस्तु करं कृत्वा गोकर्णकृतिवत् पुनः ॥ ३५
 त्रिः पिवेदोक्षितं तोयमास्थं द्विः परिमार्जयेत् ।
 पादौ शिरस्ततोऽभ्युक्ष्य त्रिभिरास्थमुपसृशेत् ॥ ३६
 अङ्गुष्ठानामिकाभ्याञ्च चक्षुषो समुपसृशेत् ।
 तथैव पञ्चभिर्मूर्ध्नि सृशेदेवं समाहितः ॥ ३७
 अन्नं विधिनाचम्य ब्राह्मणः शुद्धमानसः ।
 कुर्वीत दर्भपाणिस्तु दक्षुस्तः प्राक्षुस्तोऽपि वा ॥ ३८
 प्राणायामत्रयं धीमान् यथान्यायमतन्द्रितः ।
 जपयज्ञं ततः कुर्याद्वायवीं वेदमातरम् ॥ ३९
 त्रिविधो जपयज्ञः स्यात्तस्य तत्त्वं निबोधत ।
 वाचिकश्च उपांशुश्च मानसश्च त्रिधाकृतिः ॥ ४०
 त्रयाणामपि यज्ञानां श्रेष्ठः स्वादुत्तरोत्तरः ॥ ४१
 यदुच्चनीचोच्चरितैः शब्दैः स्पष्टपदाक्षरैः ।
 मन्त्रमुच्चारयन् वाचा जपयज्ञस्तु वाचिकः ॥ ४२
 शनैरुच्चारयन्मन्त्रं किञ्चिदोष्ठौ प्रक्षालयेत् ।
 किञ्चिच्छ्रवणयोग्यः स्यात् स उपांशुर्जपः स्मृतः ॥ ४३

धिया पदाक्षरश्रेण्या अवर्णमपदाक्षरम् ।
 शब्दार्थचिन्तनाभ्यान्तु तदुक्तं मानसं स्मृतम् ॥ ४४
 जपेन देवता नित्यं स्तूयमाना प्रसीदति ।
 प्रसन्ने विपुलान् गोत्रान् प्राप्नुवन्ति मनोषिणः ॥ ४५
 राक्षसाश्च पिशाचाश्च महासर्पाश्च भीषणाः ।
 जपिताक्षोपसर्पन्ति दूरादेव प्रयाप्ति ते ॥ ४६
 कृन्द् कृत्वादि विज्ञाय जपेन्न्यस्तमतन्द्रितः ।
 जपेदहरहर्ज्ञात्वा गायत्रीं मनसा द्विजः ॥ ४७
 सहस्रपरमां देवीं शतमध्यां दशावराम् ।
 गायत्रीं यो जपेन्नित्यं स न पापेन लिप्यते ॥ ४८
 अथ पुण्याञ्जलिं कृत्वा भानवे चोर्ध्वाङ्गुलः ।
 उदृत्यश्च जपेत् सूक्तं तच्चक्षुरिति चापरम् ॥ ४९
 प्रदक्षिणमुपाहृत्य नमस्कुर्याद्दिवाकरम् ।
 ततस्त्रीयेन देवादीनङ्घ्रिः सन्तर्पयेद्द्विजः ॥ ५०
 स्नानवस्त्रान्तु निस्सोद्य पुनराचमनं चरेत् ।
 तद्वृत्तजनस्येह स्नानं दानं प्रकीर्तितम् ॥ ५१
 दर्भासीनो दर्भपाणि ब्रह्मयज्ञविधानतः ।
 प्राङ्मुखो ब्रह्मयज्ञान्तु कुर्याच्छ्रद्धासमन्वितः ॥ ५२
 ततोऽर्घं भानवे दद्यात्तिलपुष्पाक्षताम्वितम् ।
 उत्थाय मूर्धपर्यन्तं हंसः शुचिघटित्यथा ॥ ५३
 ततो देवं नमस्कृत्य गृहं गच्छेत्ततः पुनः ।
 विधिना पुरुषसूक्तस्य गत्वा विष्णुं समर्चयेत् ॥ ५४
 वैष्णवेन ततः कुर्याच्चत्तिकर्म विधानतः ।
 गोदोहमात्रमाकाङ्क्षे दत्तिणिं प्रति वै गृह्णी ॥ ५५

अदृष्टपूर्वमेजातमतिथिं प्राप्तमर्चयेत् ।
 स्वागतासनदानेन प्रत्युत्थावेन चाग्नौ ॥ ५६
 स्वागतेनाग्नयस्तुष्टा भवन्ति गृहमेधिनः ।
 आसनेन तु दत्तेन प्रीतो भवति देवराट् ॥ ५७
 पादशौचेन पितरः प्रीतिमायान्ति दुर्लभाम् ।
 अन्नदानेन युक्तेन हृष्यन्ते हि प्रजापतिः ॥ ५८
 तस्मादतिथये कार्यं पूजनं गृहमेधिना ।
 भक्त्या च शक्तितो नित्यं विष्णोरर्चादनन्तरम् ॥ ५९
 भिक्षाञ्च भिक्षवे दद्यात् परिव्राट् ब्रह्मचारिणे ।
 अकल्पितान्नमुदृत्य मव्यञ्जनसमन्वितम् ॥ ६०
 अकृते वैश्वदेवेऽपि भिक्षां च गृहमागते ।
 उदृत्य वैश्वदेवार्थं भिक्षां दत्त्वा विमर्जयेत् ॥ ६१
 वैश्वदेवकृतान् दोषाव्यक्तो भिक्षुर्व्यपोहितुम् ।
 न हि भिक्षुकृतान् दोषान् वैश्वदेवो व्यपोहति ॥ ६२
 तस्मात् प्राप्ताय यतये भिक्षां दद्यात् समर्हितः ।
 विष्णुरेव यतिच्छाय इति निश्चित्य भावयेत् ॥ ६३
 सुवामिनीं कुमारीञ्च भोजयित्वा नरानर्पय ।
 बालहृदांस्ततः शेषं स्वयं भुञ्जीत वा गृही ॥ ६४
 प्राङ्, खोदक्ष, खो वापि मौनी च मितभाषकः ।
 अन्नमादौ नमस्कृत्य प्रहृष्टेनान्तरात्मना ॥ ६५
 एवं प्राणार्हुतिं कुर्यान्मन्त्रेण च पृथक् पृथक् ।
 ततः स्वादुकरावञ्च भुञ्जीत सुममाहितः ॥ ६६
 आचम्य देवतामिष्टां संस्मरन्नुदरं स्पृशेत् ।
 इतिहासपुराणाभ्यां कश्चित् कालं नयेद्वधः ॥ ६७

ततः सन्ध्यामुपासीत वह्निर्गत्वा विधानतः ।
 कृतहोमस्तु भुञ्जीत रात्रौ चातिथिभोजनम् ॥ ६८
 सायं प्रातर्हिजातीनामशनं श्रुतिचोदितम् ।
 नान्तरा भोजनं कुर्यादग्निहोत्रसायं विधिः ॥ ६९
 शिष्यानध्यापयेच्चापि अनध्याये विसर्जयेत् ।
 स्मृत्युक्तानखिलांश्चापि पुराणोक्तानपि द्विजः ॥ ७०
 महानवम्यां द्वादश्यां भरण्यामपि पर्वसु ।
 तथाजयन्तीयायां शिष्यान् नाध्यापयेद्द्विजः ॥ ७१
 माघमासे तु सप्तम्यां रथ्याख्यायान्तु वर्जयेत् ।
 अध्यापनं समभ्यञ्जन् स्नानकाले च वर्जयेत् ॥ ७२
 नोयमानं शवं दृष्ट्वा महीस्रं वा द्विजोत्तमाः ।
 न पठेद्द्रुदितं श्रुत्वा सन्ध्यायान्तु द्विजोत्तमाः ॥ ७३
 दानानि च प्रदेयानि गृहस्थेन द्विजोत्तमाः ।
 हिरण्यदानं गोदानं पृथिवीदानमेव च ॥ ७४
 एवं धर्मो गृहस्थस्य सारभूत उदाहृतः ।
 य एवं श्रद्धया कुर्यात् स याति ब्रह्मणः पदम् ॥ ७५
 ज्ञानोत्कर्षश्च तस्य स्यात्सारसिंहप्रसादतः ।
 तस्मान्मुक्तिमवाप्नोति ब्राह्मणो द्विजसत्तमाः ॥ ७६
 एवं हि विप्राः कथितो मया वः
 समासतः शाश्वतधर्मराशिः ।
 गृही गृहस्थस्य सतो हि धर्मं
 कुर्वन् प्रयत्नाद्वरिमेति युक्तम् ॥ ७७
 इति हारीते धर्मशास्त्रे चतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥

पञ्चमोऽध्यायः ।

अतः परं प्रवक्ष्यामि वानप्रस्थस्य सप्तमाः ।

धर्माश्रमं महाभागाः कथ्यमानं निबोधत ॥ १

गृहस्थः पुत्रपौत्रादीन् दृष्ट्वा पलितमात्मनः ।

भार्यां पुत्रेषु निक्षिप्य सह वा प्रविशेद्वनम् ॥ २

नखरोमाणि च तथा सितगात्रत्वगादि च ।

धारयन् शुश्रूयादग्निं वनस्थो विधिमाश्रितः ॥ ३

धान्यैश्च वनसम्भूतैर्नारिण्यैरनिन्दितैः ।

शाकमूलफलैर्वापि कुर्यान्नित्यं प्रयत्नतः ॥ ४

त्रिकालभूतयुक्तस्तु कुर्यात्तीव्रं तपस्तदा ।

पश्चान्ते वा समञ्जीयास्मासान्ते वा स्वपक्कभुक् ॥ ५

यथा चतुर्थकाते तु भुञ्जीयादष्टमेऽथवा ।

षष्ठे च कालेऽप्यथवा वायुभक्षोऽथवा भवेत् ॥ ६

घर्म्मं पञ्चान्निमध्यस्थस्तथा वर्षे निराश्रयः ।

हेमन्ते च जले स्निग्धा नयेत् कालं तपश्चरन् ॥ ७

एवञ्च कुर्वता येन कृतबुद्धिर्यथाक्रमम् ।

अग्निं स्वात्मनि कृत्वा तु प्रव्रज्येदुत्तरां दिशम् ॥ ८

आदेहपातं वनगो मौनमास्त्राय तापसः ।

स्मरन्नतीन्द्रियं ब्रह्मं ब्रह्मलोके महीयते ॥ ९

तपो हि यः सेवति वन्यवासः समाधियुक्त प्रयतान्तरात्मा ।

विमुक्तपापो विमलः प्रशान्तः स याति दिव्यं पुरुषं पुराणम् ॥ १०

इति हारीते धर्म्मशास्त्रे पञ्चमोऽध्यायः ॥ ५ ॥

षष्ठोऽध्यायः ।

अतःपरं प्रवक्ष्यामि चतुर्थीश्रममुत्तमम् ।
 अहया तदनुष्ठाय तिष्ठन् मुच्येत वश्वनात् ॥ १
 एवं वनाश्रमेऽतिष्ठन् पातयस्वैव किंश्चिदम् ।
 चतुर्थमाश्रमं मच्छेत् मश्यामविधिना द्विजः ॥ २
 दत्त्वा पिष्टभ्यो देवेभ्या मानुषेभ्यश्च यजतः ।
 दत्त्वा ग्राहं पिष्टभ्यश्च मानुषेभ्यस्तथात्मनः ॥ ३
 रष्टिं वैश्वानरीं कृत्वा प्राक्ष्णोदक्ष्णोऽपि वा ।
 अग्निं स्वात्मनि संरोष्य मन्त्रवित् प्रव्रजेत् पुनः ॥ ४
 ततः प्रभृति पुत्रादौ नृजालापादि वर्जयेत् ।
 वश्वनामभयं दद्यात् सर्वभूताभयं तथा ॥ ५
 चिदण्डं वैश्वं सम्यक् मन्त्रतं समपर्व्वकम् ।
 वेष्टितं कृष्णगोक्षारस्त्रुमश्वतुरङ्गुलम् ॥ ६
 शीघ्रायं मानसार्थं च मुनिभिः समुदाहृतम् ।
 कौपोनाच्छादनं वामः कक्षां शीतनिवारिणीम् ॥ ७
 पादुके चापि गृह्णीयात् कुर्याद्यान्यस्य भयं हिम् ।
 एतानि तस्य लिङ्गानि यतः प्रोक्तानि मर्चदा ॥ ८
 मंष्टृह्य कृतमश्यामो गत्वा तीर्थमनुत्तमम् ।
 स्नात्वाचम्य च विधिवद्वस्त्रपूतेन वारिणा ॥ ९
 तर्पयित्वा तु देवांश्च मन्त्रवद्वास्करं नमेत् ।
 आत्मनः प्राक्ष्णो मीनी प्राणायामत्रयं चरेत् ॥ १०
 गायत्रौ च यथाशक्ति श्रमा ध्यायेत् परं पदम् ।
 स्थित्थर्थमात्मनो निस्त्रिं भिक्षाटवमयाचरेत् ॥ ११

सायंकाले तु विप्राणां गृहाण्यभ्यवपद्य तु ।
 सम्यग् याचैश्च कवलं दक्षिणेन करेण वै ॥ १२
 पात्रं वामकरे प्राप्य दक्षिणेन तु श्रेषयेत् ।
 यावतास्तेन हृदिः स्यात्तावन्नैवं समाचरेत् ॥ १३
 ततो निहत्य तत्पात्रं संस्थाप्यान्यत्र संयमी ।
 चतुर्भिर्गङ्गुलैश्चाद्य घ्रासमाणं समाहितः ॥ १४
 सर्व्वव्यञ्जनसंयुक्तं पृथक्पात्रं नियोजयेत् ।
 सूर्यादिभूतदेवेभ्यो दत्त्वा मस्योच्च वारिणा ॥ १५
 भुञ्जीत पात्रपुटके पात्रे वावभ्यतो यतिः ।
 वटकाण्डतपणेषु कुम्भौतैन्दुकपात्रके ॥ १६
 कांविदारकदम्बेषु न भुञ्जीयात् कटाचन ।
 मनाक्ताः सर्व्व उच्यन्ते यतयः कांस्यभोजिनः ॥ १७
 कांस्यभाण्डेषु यत् पाको गृहस्थस्य तथैव च ।
 कांस्ये भोजगतः सर्व्वं क्लिप्त्विषं प्राप्नुयात्तयोः ॥ १८
 भृक्षा पात्रं यतिर्नित्यं चालयेन्मन्त्रपूर्व्वकम् ।
 न दुष्यते च तत्पात्रं यज्ञेषु चमसा इव ॥ १९
 अवाचम्य निर्दध्यास्य उपतिष्ठेत् भास्करम् ।
 जपध्यानेतिहासैश्च दिनशेषं नयेद्बुधः ॥ २०
 क्षतसन्ध्यस्ततो रात्रिं नयेद्देवगृहादिषु ।
 हत्पुण्डरीकनिलये ध्यायेदाभानमभ्ययम् ॥ २१
 यदि धर्मरतिः शान्तः सर्व्वमतसमो वशी ।
 प्राप्नोति परमं स्थानं यत् प्राप्य न निवर्त्तते ॥ २२
 विदण्डभृदयो हि पृथक् समाचरेच्छतैः शनैर्यभ्य

बन्धु च संसारसमस्तवन्धनात् स याति विष्णोरव्यतामनः

पठम् ॥ २३

इति हारीते बर्गशास्त्रे षष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥

सप्तमोऽध्यायः ।

वर्षनामाश्रमाणाञ्च कथितं धर्मलक्षणम् ।

येन स्वर्गापवगञ्च प्राप्नुवन्ति द्विजातयः ॥ १

योगशास्त्रं प्रवक्ष्यामि सङ्क्षेपात् सारसुत्तमम् ।

वस्त्र च श्रवणादयान्ति मोक्षश्चैव सुसुखवः ॥ २

योगाभ्यासवलेनैव नश्येयुः पातकानि तु ।

तस्माद्योगपरो भूत्वा ध्यायेन्नित्यं क्रियापरः ॥ ३

प्राणायामेन वचनं प्रत्याहारिण चेन्द्रियम् ।

धारणाभिर्व्यशे कृत्वा पूर्वं दुर्ध्रुवं मनः ॥ ४

एकाकारमना मन्दं दुर्धरुपमनामयम् ।

सूक्ष्मात् सूक्ष्मतरं ध्यायेज्जगदाधारमुच्यते ॥ ५

आत्मानं वहिरन्तःस्थं शृङ्खलाभोकरप्रभम् ।

रश्मिस्तोकास्तमासीनो ध्यायेदामरणास्तिकम् ॥ ६

यत् सर्वप्राणिहृदयं सर्वेषाञ्च हृदिस्थितम् ।

ब्रह्म सर्वजनैर्ज्ञेयं सोऽहमस्मीति चिन्तयेत् ॥ ७

आत्मज्ञाप्तसुखं यावत्तपोध्यानमुदौरितम् ।

श्रुतिस्मृत्यदिक् धर्मं तद्विद्वद् न चाचरेत् ॥ ८

यथा रथोऽश्वेनस्तु यथाश्वो रथिहीनकः ।
 एवं तपस्य विद्या च संयुतं भैषजं भवेत् ॥ ८
 यथाश्वं मधुसंयुक्तं मधुराश्वेन संयुतम् ।
 उभाभ्यामपि पक्षाभ्यां यथा खे पक्षिणां गतिः ॥ ९
 तथैव ज्ञानकर्माभ्यां प्राप्यते ब्रह्मशाश्वतम् ।
 विद्यातपोभ्यां सम्पन्नो ब्राह्मणो योगतत्परः ॥ १०
 देहद्वयं विद्यायाश्च मुक्तो भवति बन्धनात् ।
 न तथा चीणदेहस्य विनाशो विद्यते क्वचित् ॥ ११
 मया ते कथितः सर्वो वर्णाश्रमविभागशः ।
 सङ्क्षेपेण द्विजशृङ्गा धर्मस्तं पां समातनः ॥ १२
 श्रुत्वा मुनयो धर्मं स्वर्गमोक्षफलप्रदम् ।
 प्रणम्य तस्यैव जगमुर्मुदिताः स्वं स्वमाश्रमम् ॥ १३
 मार्कण्डेयः ।
 धर्मशास्त्रमिदं सर्वं हारीतमुखनिःसृतम् ।
 अथोक्तं कुरुते धर्मं स याति परमां गतिम् ॥ १४
 ब्राह्मणस्य तु यत् कर्म कथितं वाङ्मनस्य च ।
 ऊरुजस्यापि यत् कर्म कथितं पादजस्य च ॥ १५
 अन्यथा वर्तमानस्तु सद्यः पतति जातिनः ।
 यो यस्याभिहितो धर्मः स तु तस्य तथैव च ।
 तस्मात् स्वधर्मं कुर्वीत द्विजो नित्यमनापदि ॥ १६
 वर्णाश्रमवारो राजेन्द्र चत्वारस्यापि चाश्रमाः ।
 स्वधर्मं ये तु तिष्ठन्ति ते यान्ति परमां गतिम् ॥ १७
 स्वधर्मं यथा नृणां नारसिंहः प्रसीदति ।
 न तु यति तन्वाग्नेन कर्मणा मधुसूदनः ॥ १८

अतः कुर्वन् निजं कर्म यथाकाशमतन्द्रितः ।

सहस्रानौकदेवेशं नारसिंहञ्च साशयम् ॥ २०

उत्पन्नवैराग्यवलेन योगी

ध्यायेत् परं ब्रह्म सदाक्रियावान् ।

सत्यं सुखं वपमनस्तमाद्यं

विहाय देहं पदमिति विष्णोः ॥ २१

इति हारीते धर्मशास्त्रे सप्तमोऽध्यायः ॥ ७

उशनःसंहिता ।

प्रथमोऽध्यायः ।

शौनकाद्याश्च सुनयः शौशनं भार्गवं मुनिम् ।
 नत्वा पप्रच्छुरखिलं धर्मशास्त्रविनिर्णयम् ॥ १
 ऋषीणां शृण्वतां पूर्वमुशना धर्मतत्त्ववित् ।
 धर्मार्थकाममोक्षाणां कारुण्यं पापनाशनम् ॥ २
 सुममाभिहृदो यूयं शृणुध्वं गदतो मम ।
 भार्गवं पितरं नत्वा उशनं धर्ममब्रवीत् ॥ ३
 कृतोपनयनो वेदानधीयत द्विजोत्तमः ।
 गर्भाष्टमं वाष्टमे वा स्वसूत्रोक्तविधानतः ॥ ४
 दण्डे च मेखलासूत्रे कृष्णाजिनधरो मुनिः ।
 भिक्षाहारो गुरुद्वितीवीचभाषा गुरोर्मुसुम् ॥ ५
 कार्पासमुपवीतं सन्निर्मितं ब्रह्मणा पुरा ।
 ब्राह्मणानां विवृत् सूत्रं शौचमाविकमेव वा ॥ ६
 सदापवीती चेव स्नात् सदा वक्ष्यिष्यो द्विजः ।
 चन्धया यत्कृतं वामः कार्पासं वा कषायकम् ।
 तदेव परिधानीयं शुक्लमच्छिद्रमुत्तमम् ॥ ७
 उत्तरोयं समाख्यातं वामःकृष्णाजिनं शुभम् ।
 अभावे भव्यमजिनं शौरवं वा विधीयते ॥ ८
 उपवीतं वामबाहुसव्यबाहुसमन्वितम् ।
 उपवीतो भवेन्नित्यं निवीतं कण्ठलम्बनम् ॥ ९
 सव्यबाहुं समुदृत्य दक्षिणेन धृतां द्विजाः ।
 प्राचीनार्धीतमित्युक्तं पित्रे कर्मणि धारयेत् ॥ १०

अम्यगारै गवांगोष्ठे होमि जप्ये तथैव च ।
 स्नाध्यायभोजने नित्यं ब्राह्मणानाञ्च सन्निधी ॥ ११
 उपासने गुरुणाञ्च सम्यग्योरुभयोरपि ।
 उपवीतौ भवेन्नित्यं विधिरेष सनातनः ॥ १२
 मोक्षो विवृतममा श्रद्धा कार्या विप्रस्य मेखला ।
 मुञ्चाभावे कुशानाहुर्मन्त्रिनैकेन वा त्रिभिः ॥ १३
 धारयेद्विष्यपालाशं दण्डं केशान्तगं द्विजः ।
 यज्ञाख्यवृक्षजं वाथ सौम्यं वृषणमेव च ॥ १४
 मायं प्रातर्द्विजः सन्ध्यामुपासीत समाहितः ।
 कामाक्षोभाङ्गयाम्बोहात्कटा न पतितो भवेत् ॥ १५
 अग्निकायं ततः कुर्यात् मायं प्रातः प्रसन्नधीः ।
 स्नात्वा सन्तर्पयेद्देवानृषोन् पिङ्गगणांस्तथा ॥ १६
 देवाभ्यर्चां ततः कुर्यात् पुष्पैः पद्मे च चाम्बुभिः ।
 अभिवादनशीलः स्नान्नित्यं वृद्धेषु धर्मातः ॥ १७
 अमावहन्तो नामिति सम्यक् प्रणतिपूर्वकम् ।
 आयुरारोग्यवान् वित्तं द्रव्याद्यपरिवर्जितः ॥ १८
 आयुषान् भव सौम्यंति वाच्यो विप्राभिवादाने ।
 अकारसाख्य नाम्नोऽन्ते वाच्यः पूर्वोच्चरस्ततः ॥ १९
 यो न वेत्त्यभिवादस्य द्विजः प्रत्यभिवादनम् ।
 नाभिवाद्यः स विदुषा यथा मूढस्तथैव सः ॥ २०
 सव्येन पाणिना कार्यमुपसंगृह्य गुरोः ।
 सव्येन सव्यः स्मृष्टव्यो दक्षिणेन तु दक्षिणम् ॥ २१
 शौकिकं वैदिकं वापि तथाध्यात्मिकमेव वा ।
 अददीत यतो ज्ञानं तत्पूर्वमभिवादयेत् ॥ २२

नोटकं धारयेद्भैक्षं पुष्पाणि समिधस्तथा ।
 एवं विधानि चान्यानि न देवार्थेषु किञ्चन ॥ २३
 ब्राह्मणं कुशलं पृच्छेत् क्षत्रियाश्चाप्यनामयम् ।
 वैश्यं क्षेमं समागम्य शूद्रमारोग्यमेव च ॥ २४
 उपाध्यायः पिता ज्येष्ठा भ्राता चैव महीपतिः ।
 मातुलश्चश्वरभ्रातृमातामहपितामही ।
 वर्णकाश्च पिढव्यश्च समैते पितरः स्मृताः ॥ २५
 माता मातामही गूर्वी पिढमाढष्वमादयः ।
 श्वश्रूः पितामही ज्येष्ठा भ्रातव्या गुरवः स्त्रियः ॥ २६
 इत्युक्ता गुरवः सर्वे माढतः पिढतस्तथा ।
 अनुवर्त्तनमेतेषां मनोवाकायकम्भभिः ॥ २७
 गुरुं दृष्ट्वा समुत्तिष्ठ दम्भिवाद्य कृताञ्जलिः ।
 न तैरुपविशेत् सार्धं विवदेन्नार्यकारणात् ॥ २८
 जीवितार्थमपि द्वेषं गुरुभिर्नैव भाषणम् ।
 उदितोऽपि गुणैरन्यैर्गुरुद्वेषी पतत्यधः ॥ २९
 गुरुणामपि सर्व्वेषां पृथ्याः पञ्च विशेषतः ।
 तेषामाद्यास्त्रयः श्रेष्ठास्तं षां माता सुपूजिता ॥ ३०
 यो हि वासयति दिवा येन मद्योपदिश्यते ।
 ज्येष्ठो भ्राता च भर्त्ता च पञ्च ते गुरवस्तथा ॥ ३१
 आत्मनः सर्व्वयत्ने न प्राणत्यागेन वा पुनः ।
 पूजनीयाः प्रयत्नेन पञ्चैते भूतिमिच्छता ॥ ३२
 यावत् पिता च माता च द्वावेतौ निर्व्विकारणम् ।
 तावत्सर्व्वं परित्यज्य पुत्रः स्यात्तत्परायणः ॥ ३३

पिता माता च सुप्रीतो स्यातां पुत्रगुणैर्यदि ।
 म पुत्र सकलं कर्म प्राप्नुयात् तेन कर्मणा ॥ ३४
 नास्ति मातृसमं देवं नास्ति पितृसमो गुरुः ।
 तयोःप्रत्युपकारोऽपि न हि कश्चन विद्यते ॥ ३५
 तयोर्नित्यं प्रियं कुर्यात् कर्मणा मनसा गिरा ।
 न ताम्यामननुज्ञातो धर्ममेकं समाचरेत् ॥ ३६
 वर्जयित्वा मुक्तिफलं नित्यनैमित्तिकं तथा ।
 धर्ममारः समृद्धिं प्रेत्यानन्दफलप्रदः ॥ ३७
 सम्यगाचारवक्तारं विस्तृष्टस्तदनुज्ञया ।
 शिष्यो विद्याफलं भुङ्क्ते प्रेत्य चापद्यते दिवि ॥ ३८
 यो भ्रातरं पितृसमं ज्येष्ठं मृढोऽवमन्यते ।
 तेन दोषेण संप्रेत्य निरयं संप्रयच्छति ॥ ३९
 पुमाश्चात्मनिवेशेन पुण्यो भक्तो च भक्तः ।
 यानि दातारि लोकैस्त्रिभुपकारोऽपि गौर्वम् ॥ ४०
 ये नरा भर्तृपिण्डार्थं स्वान् प्राणान् सन्त्यजन्ति हि ।
 तेषामेव पराङ्माकान्वाच भगवान् भृगुः ॥ ४१
 मातुलाश्च पितृव्याश्च श्वशुरानृत्विजान् गुरुन् ।
 अमावहमिति ब्रूयात् प्रत्युत्थाय यवोयसः ॥ ४२
 अवाद्या दीक्षितो नान्ना यवोयानपि यो भवेत् ।
 भोगश्चार्द्धकश्चैनमभिभाषेत धर्मवित् ॥ ४३
 अभिवाद्याश्च पूर्वन्तु शिरसावधशर्म्य च ।
 ब्राह्मणर्क्षत्रियाद्यैश्च शोकामैः सादरं सदा ॥ ४४
 नाभिवाद्यास्तु विप्राणां क्षत्रियाद्याः कथञ्चन ।
 ज्ञानकर्मगुणोपेता यद्यप्येते बहुश्रुताः ॥ ४५

ब्राह्मणः सर्ववर्णानां स्वस्ति कुर्यादिति स्थितिः ।
 सवर्णेऽप्यसवर्णानां कार्यमेवाभिवादनम् ॥ ४६
 गुरुर्गर्भिर्हिजातीनां वर्णानां ब्राह्मणो गुरुः ।
 पतिरेको गुरुः स्त्री तां सर्वस्याभ्यागतो गुरुः ॥ ४७
 विद्या कर्म वयो वन्युर्ब्रित्तं पतिर्यस्य वै ।
 मान्यस्थानानि पञ्चाहुः पूर्वं पूर्वं गुरुणि च ॥ ४८
 पञ्चानां त्रिषु वर्णेषु भवेत्तुगुणवान् हि यः ।
 यत्रस्यात्सोऽत्रमानार्हं क्षुद्रोऽपिमभवत् यदि ॥ ४९
 पिण्डादेभ्यो ब्राह्मणेभ्यः स्त्रियै रात्रेऽस्य सक्षुपे ।
 वृद्धाय भारहोनाय रोगिणे दुर्ब्धनाय च ॥ ५०
 भिक्षामाहृत्य शिष्टानां गृहेभ्यः प्रयतोऽन्वहम् ।
 निवेद्य गुरुवेऽश्रीयाद्वाग्यतस्तदनुज्ञया ॥ ५१
 भवत्पूर्वं चरेद्भक्षमुपनीतो द्विजोत्तमः ।
 वन्यभ्यन्तु राजन्यो वैश्यस्तु भवदुत्तरम् ॥ ५२
 मातरं वा स्वमारं वा मातुर्वी भगिनीं तथा ।
 भिक्षेत भिक्षां प्रथमं यातु नैनं विमानयेत् ॥ ५३
 मजातोययज्ञेष्वं वं सर्व्ववर्णिकमेव वा ।
 भैक्षस्वाचरणं प्रोक्तं पतितादिषु वर्जितम् ॥ ५४
 वेदयज्ञाद्यहोनानां प्रगस्तानां स्वकर्मम् ।
 ब्रह्मचारी चरेद्भैक्षं गृहेभ्यः प्रयतोऽन्वहम् ॥ ५५
 गुरोः कले न भिक्षेत न क्षातिकुलवन्धुषु ।
 अभावेऽप्यथ गृहानां पूर्वं पूर्वं विवर्जयेत् ॥ ५६
 सर्व्वं वापि चरेदुग्रामं पूर्व्वोक्तानामसम्भवे ।
 नियम्य प्रयतो वाचं दिशसानवलोकयन् ॥ ५७

समाहृत्य तु तद्भक्षणं यावदर्थमिहाह्वया ।
 भुञ्जीत प्रयतो नित्यं वाग्यतो नान्यमानसः ॥ ५८
 भैक्षेण वर्त्तयेन्नित्यं कामनाशौर्भवेद्ब्रतौ ।
 भैक्षेण व्रतिनो वृत्तिरूपवासममा स्मृता ॥ ५९
 पूजयेदशनं नित्यमद्यादन्नमकुतन्मयम् ।
 दृष्ट्वा हृष्येत् प्रमीटेच्च प्रतिनन्देच्च सर्व्वतः ॥ ६०
 अनारोग्यमनायुष्यमस्वर्ग्यं कुतश्चभोजनम् ।
 अपुण्यं लोकविदिष्टं तस्मात् तत् परिवर्जयेत् ॥ ६१
 प्राङ्मुखोऽन्नानि भुञ्जीत दक्षिणमुख एव वा ।
 नाद्यादुदङ्मुखं नित्यं विधिपूर्व्वं सनातनं ॥ ६२
 प्रक्षाल्य पाणिपादौ च भुञ्जानो टिकुं स्पृशेत् ।
 शूचौ देशे समासोनोभुक्तान्ते द्विरूपस्पृशेत् ॥ ६३
 मण्डलं पूर्व्वतः कृत्वा तत्र स्थाप्याथ भोजयेत् ।
 स्वपाणादुतिपर्य्यन्तं भोमभवं विधीयते ॥ ६४
 इत्युशनसस्मृतौ प्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥

द्वितीयोऽध्यायः ।

भुक्त्वा पीत्वा च स्नात्वा च तथा रथ्योपसर्पणे ।
 श्रोत्रावलोमको स्पृष्ट्वा वामो विपरिधाय च ॥ १
 रेतोमूत्रपुरीषाणामुत्सर्गेणान्यभाषणे ।
 तथा चाध्ययनारम्भे कामश्चासागमे तथा ॥ २
 चत्वरं वा श्मशानं वा समागम्य द्विजोत्तमः ।
 सन्ध्योरुभयोस्तद्वदाचान्ते चाचमेत् पुनः ॥ ३

चण्डालन्नेच्छसन्नामे स्त्रोशूद्रोच्छिष्टभाषणे ।
 उच्छिष्टं पुरुषं स्पृष्ट्वा भोज्यं वापि तथाविधम् ॥ ४
 अश्रुपातं तथाचामि अनृतस्य तथैव च ।
 भोजनान्ते सन्ध्ययोः स्नात्वा पीत्वा मूत्रपुरोषयोः ॥ ५
 आचान्तोऽप्याचमेत् स्पृष्ट्वा सकृत् सकृदथान्यतः ।
 अग्नेर्गवामघालन्नां स्पृष्ट्वा प्रयत एव वा ॥ ६
 नृणामथाश्मनः स्पर्शं नीवीं विपरिधाय च ।
 उपस्पृशेज्जलं शुद्धं तृणं वा भूमिमेव वा ।
 केशानाश्चात्मनः स्पर्शं वाससां क्षालितस्य च ॥ ७
 अनुष्णाभिरफेनाभिरदुष्टाभिश्च सर्व्वशः ।
 शौचेभ्यः सुखमासीनः प्राङ्मुखो वाप्युदङ्मुखः ॥ ८
 शिरः प्रावृत्य कर्णं वा मुक्तकच्छशिखोऽपि वा ।
 अकृत्वा पादयोः शौचमाचान्तोऽप्यर्शचिर्भवेत् ॥ ९
 सोपानोऽको जलस्थो वा नोष्णोषोवाचमेद्बुधः ।
 न चैव वर्षाभाराभिर्न तिष्ठन् न हृतादकैः ॥ १०
 नैकहस्तार्पितजलेर्विना शूद्रेण वा पुनः ।
 न पादुकामनस्याः वा वह्निर्जानुरथापि वा ॥ ११
 न जल्पन् न हसन् प्रेक्षमाणश्च प्रह्व एव वा ।
 नावोक्षमाणाङ्घ्रिचोष्णाङ्घ्रिभफेनादथापि वा ॥ १२
 शूद्राशुचिकर्मैर्नक्तैर्नक्षाराभिस्तथैव च ।
 न चैवाङ्गानिभिः शब्दमकुर्व्वन् नान्यमानसः ॥ १३
 न वणेरमदुष्टाभिर्नचैव प्रदरीदकैः ।
 न प्राणिजनिताभिर्व्या न वह्निः कालमेव वा ॥ १४

मूर्ध्नि मंस्यर्शनादेव प्रीतस्तु पुरुषो भवेत् ।
 नाच्छिष्टं कुर्वते मृग्याविप्रुषोऽङ्गं नयन्ति याः ॥ २७
 अन्तवहस्तमंलिप्तजिह्वास्पर्शोऽशुचिर्भवेत् ।
 स्पृशन्ति विन्दवः पाटौ य आचामयतः परम् ॥ २८
 भूमिगास्तु समा ज्ञेयाः न तैरप्रयतो भवेत् ।
 मधुपर्कं च सोमे च ताम्बूलस्य च भक्षणं ॥ २९
 फलमूलेक्षुटण्डे च न दोषः उशनाव्रवीत् ।
 प्रचरंश्चाश्वपानेषु यदुच्छिष्टो भवेद्द्विजः ॥ ३०
 भूमौ निक्षिप्य तद्रव्यमाचम्य प्रोक्षयेत्तु यत् ।
 तैजसं वै समादाय भवेदुच्छेषणात्ततः ॥ ३१
 अनिधाय च तद्रव्यमाचान्तः शुचितामियात् ।
 वस्त्रादीनां विकल्पत्वात् स्पृष्ट्वा चेटवर्मव हि ॥ ३२
 आरभ्यानुदकं रात्रौ चोरो वाप्याकुले पथि ।
 कृत्वा मूत्रपुरीषं वा द्रव्यहस्तेन दुष्यति ॥ ३३
 निधाय दक्षिणे कर्णे ब्रह्मसूत्रमुदस्युधः ।
 अथ कुर्यात् शकृन्मूत्रे रात्रौ चेहक्षिणमुखः ॥ ३४
 अन्तर्हाय मर्द्दीं काष्ठैः पर्णेर्लोष्ट्रणेन वा ।
 प्रतिखोनशिराः कुर्यात् शकृन्मूत्रविमर्जने ॥ ३५
 छायाकूपनदीगोष्ठे चैत्याश्वः पथि भक्ष्यते ।
 अग्नौ चैव श्मशाने च विग्नूत्रे न ममाचरेत् ॥ ३६
 न गोमये न कुक्षे वा न गोष्ठे नैव शादले ।
 न तिष्ठन् वा न निर्व्वामा न च पर्व्वतमस्तके ॥ ३७
 न क्षीर्णदेवायतने न वल्मीके कदाचन ।
 न सप्तस्त्रेषु गर्त्तेषु न च गच्छन् ममाचरेत् ॥ ३८

तुषाङ्गारकपालेषु राजमार्गे तथैव च ।
 न क्षेत्रे न विले चापि न तीर्थे च चतुष्पथे ॥ ३८
 नोद्यानोपममोपे वा नोषरे न पराश्रयौ ।
 न मोषानत्कपादश्च ष्ण्वी वानान्तरौचके ॥ ४०
 न चैवाभिमुखे स्त्रीणां गुरुब्राह्मणयोगैवाम् ।
 न देवदेवान्ययोर्नापामपि कदाचन ॥ ४१
 न दीप्योतींषि वोक्षित्वा तद्वाङ्माभिमुखोऽपि वा ।
 प्रत्यादित्यं प्रत्यनिलं प्रतिसोमं तथैव च ॥ ४२
 आहृत्य मृत्तिकां कुर्यात्पगन्धापकर्षणम् ।
 कुर्यादतन्द्रितः शौचं विशुद्धैरुद्धृतोदकैः ॥ ४३
 नाहरेन्मृत्तिकां विप्रः पांशुलां न च कर्हमात् ।
 न मार्गाशोषराहेशाच्छीर्षाष्टां परस्य च ॥ ४४
 न देवायतनात् कुष्मादुग्रामाच्च तु कदाचन ।
 उपसृष्टेत्ततो नित्यं पूर्वोक्तेन विधानतः ॥ ४५
 भारव्याहृतिगायत्र्या वर्णं नामिरणैः क्रमात् ।
 तन्मन्त्रितं पिवेद्यस्तु मन्वाचमनमीरितम् ॥ ४६
 गायत्र्याचमनेनाथ श्रुत्याचमनमीरितम् ॥ ४७
 इत्यौशनसस्मृतौ द्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥

तृतीयोऽध्यायः ।

एवं देहादिभिर्युक्तः शौचाचारसमन्वितः ।
 आहृत्याध्ययनं कुर्याद्दीक्षमाणो गुरोमुखम् ॥ १

नित्यमुद्यतपाणिष्व मन्व्याचारसमन्वितः ।
 आस्यतामिति चोक्तः सन्नामोताभिमुखं गुरोः ॥ २
 प्रतिश्रवणसम्भाषे शयाणो न समाचरेत् ।
 आसनो न च भुञ्जानो न तिष्ठन् पगाम्, खः ॥ ३
 मोचं शय्यासनश्चास्य सर्वदा गुरुमन्निधौ ।
 गुरोस्तु चक्षुर्विषये न यथेच्छासनो भवेत् ॥ ४
 नोटाहरेदस्य नाम परोत्तमपि केवलम् ।
 न चैवास्त्रान्कुर्वीत गतिभाषणचंद्रितम् ॥ ५
 गुरोरेव परोवाटो निन्द्य वापि प्रवर्तते ।
 कर्णौ तत्र पिधातव्या गन्तव्य परितोऽन्यतः ॥ ६
 दूरस्था नाश्चेदेतन् न क्रुद्धो नान्तिक स्मियाः ।
 न चैवाभ्यात्तरं ब्रूयाच्च तेनामोत मन्निधौ ॥ ७
 उदकुम्भं कुशान् पुष्पं समिधोऽप्याहरेत् मटा ।
 माज्जनं लेपनं नित्यमङ्गानां च सजाचरेत् ॥ ८
 नास्य निर्मात्यशयनं पादुकापानहापाप ।
 आक्रमेदासनं तस्य श्छायामपि कटाचन ॥ ९
 दन्तकाष्ठादिकं लब्ध्वा न चास्य विनिवेदयेत् ।
 अनापृच्छ्य न गन्तव्य न त्वग्निप्रयत्नितं मतः ॥ १०
 न पादौ श्छापयेदप्य मन्निधानं कटाचन ।
 जृम्भितं हसितञ्चैव चवकं प्रावरं तथा ॥ ११
 वर्जयेत् समिधौ नित्यं नखस्फाटनमेव च ।
 यथाकालमधीयोत यावच्च विमना गुरुः ॥ १२
 आसने शयने धाने न च तिष्ठत् कदाचन ।
 धावन्तमनुधावेत् गच्छन्तमनुगच्छति ॥ १३

गजोद्भयानप्रामादप्रस्तर शकटेषु च ।

आसात गुरुणा सार्धं शिलाफलानलेषु च ॥ १४

जितेन्द्रियः स्यात् सततं वश्यात्माक्रोधनः शुचिः ।

प्रयुञ्जीत सदा वा वं मधुरां हितभाषिणीम् ॥ १५

गन्धमान्धरमं कन्यां सूक्ष्मपाणिर्विहंसनम् ।

अभ्यङ्गञ्चाञ्जनोपानक्तद्वारणमिव च ॥ १६

कामं क्राधं भयं निद्रां मोतयादितनर्त्तनम् ।

धृतं जनपरोवादं स्त्रीप्रेक्षालापनं तथा ॥ १७

परापतापपैशुन्यं प्रयत्नेन विवर्जयेत् ।

उदकुम्भं सुमनसो गोमल्लनमत्तिकान् कुशान् ॥ १८

आहरेद्यवदर्थानि भैक्षञ्चाह्वरहयरेत् ।

तथैव लवणं मर्च्चं भक्ष्यं पर्युषितं न यत् ॥ १९

अनन्यदर्शो सततं भवेदोतःटिनिःस्पृहः ।

नादर्शश्च वीक्षत न चरेद्भक्त्यावनम् ॥ २०

एकान्तमणुचिः शोभिः शूद्राद्यैरभिभाषणम् ।

गुरुच्छिष्टं शेषजार्थं न प्रभञ्जीत कामतः ॥ २१

मलापकर्षणं स्नानं नाचरेद् वै जडाचन ।

न चातिशृष्टो गुरुणा स्वान् गुरुर्नभिवादयेत् ॥ २२

विद्यागुरुञ्जेतदेव नित्यवृत्तिः स्वयोनियु ।

प्रतिषेधत्सु वा धर्मे हितञ्चोपदिशत्स्वयम् ॥ २३

अथ सु गुरुवद्वृत्तनित्यमेवं समाचरेत् ।

गुरुपत्नीषु पुत्रेषु गुरोश्चैव स्ववन्धुषु ॥ २४

बालः समानजन्मा वा शिष्यो वा यज्ञकर्मसु ।

अध्यापयन् गुरुसुतो गुरुवन्मानमर्हति ॥ २५

इत्सादनं वै गात्राणां ज्ञानञ्चाच्छिष्टभोजने ।
 न कुर्याद्गुरुपुत्रस्य पादयोः शौचमेव च ॥ २३
 गुरुवत् प्रतिपूज्याश्च सवर्णा गुरुयाजितः ।
 असवर्णास्तु सम्पूज्याः प्रत्युत्थानाभिवादनैः ॥ २७
 अभ्यञ्जनं स्नापनञ्च गात्रातसादनमेव च ।
 गुरुपत्न्या न कार्याणि केशानाञ्च प्रसाधनम् ॥ २८
 गुरुपत्नी च युवती नाभिवाद्येह पादयोः ।
 कुर्वीत वन्दनं भूम्याममावहमिति द्रवन् ॥ २९
 विप्रस्य पादग्रहणमन्वहञ्चाभिवादनम् ।
 गुरुदारेषु कुर्वीत सदा धम्ममनुस्मरणम् ॥ ३०
 मातृष्वमा मातुलानी श्वश्रूद्यापि पितृष्वमा ।
 सम्पूज्या गुरुपत्नी च समस्ता गुरुभार्या च ॥ ३१
 मातृभार्यापिसंयाह्या ज्ञातिमस्वन्धियाषितः ।
 पितृभगिन्या मातुश्च जायायाञ्च स्वमर्यापि ॥ ३२
 मातृवद्भक्तिमार्तिहं ज्ञाता तभ्यो गरीयसी ।
 एयमाचारमभ्यश्नमात्मवत्सं सदाहितम् ॥ ३३
 वेद धम्म पुराणञ्च तथा तत्त्वानि नित्यशः ।
 सवत्सरोपिते शिष्ये गुरुज्ञानं विनिर्दिशेत् ॥ ३४
 हरात् दुष्कृत तस्य शिष्यस्य वतसं गुरुः ।
 आचार्यपुत्रः श्वश्रूषुज्ञानदो धार्मिकः शौचः ॥ ३५
 आस शक्तोऽर्थदः साधुः सोऽध्याप्या दश धर्मतः ।
 कृतज्ञश्च तथाद्राजो मेधावी शुभक्रियारः ॥ ३६
 प्राप्य विप्रोऽप्यविधिवत् षडध्याप्या द्विजोत्तमैः ।
 एतेषु ब्रह्मणो दानमन्यत्र न यथोदितम् ॥ ३७

आचम्य संयतो नित्यमथीयीत उदङ्मुखः ।
 उ॥सगृह्य ततपादौ वीक्षमाणो गुरोर्मुखम् ॥ ३८
 अधोऽथ भा इति वृथादुविरामोऽस्तिुति वाचयेत् ।
 प्राक्शेषु समामोनः पवित्रैरवपावितः ॥ ३९
 प्राणायामैस्त्रिभिः पूर्वं तथाचोङ्कारमर्हति ।
 ब्राह्मणः प्रणवं कुर्यादन्त च विधिवद्विजः ॥ ४०
 कुर्यादध्ययनं नित्यं ब्रह्माञ्जनिकतस्थितिः ।
 सर्वपासव भूतानां वेदश्चक्षुः सनातनः ॥ ४१
 यथाते विधिर्वन्नित्यं ब्रह्मण्याश्चावतेऽन्यथा ।
 प्र॥धायोत ऋचा नित्यं क्षीराहुत्या स देवताः ॥ ४२
 प्राणाति तर्पयन्त्यन कामैस्तृप्ता सदैव हि ।
 यजुर्याऽधाते मततं दध्ना प्राणाति देवताः ॥ ४३
 सामान्यधाते प्राणाति वृताहुतिभिरन्वडम् ।
 अथर्वाङ्गिरसा नित्यमध्यात प्राणाति देवताः ॥ ४४
 धर्माङ्गाणि पुराणानि सामामस्तृप्यते सुरान् ।
 अपा समोप नित्यतो नैत्यकं विधिमाश्रितः ॥ ४५
 गायत्र्यामष्टाधायान् गत्वारण्यं समाहितः ।
 सहस्रपरमा देवीं शतमध्या दशापराम् ॥ ४६
 गायत्रौ वै तर्पन्नित्यं जपश्च द्विः प्रकीर्तितः ।
 गायत्राञ्च वैटाश्च तुलया तुलयन् प्रभुः ॥ ४७
 एकतश्चतुरो वेदान् गायत्राञ्च तथैकतः ।
 आदारमादितः कृत्वा व्याहृतोस्तदनन्तरम् ॥ ४८
 तनाऽधोयात एकाग्र त्रिधा परमयान्वितः ।
 अध्यापयेत् एकाग्रं गायत्रोपरया धिया ॥ ४९

पूगकल्पं ममत्पद्मा भूर्भुवःस्वर्गनामतः ।
 महाव्याहृतयस्त्रिस्तः सर्वाश्रमनिवर्हणाः ॥ ५०
 प्रधानं पुरुषः कालो ब्रह्माविष्णुमहेश्वराः ।
 सत्त्वं रजस्तमस्त्रिस्तः काला व्याहृतयस्त्रयः ॥ ५१
 श्रोत्रारस्तत् परं ब्रह्म गायत्री स्यात्तदक्षरम् ।
 एवं मन्त्रो महायोगसाक्षात्सार उदाहृतः ॥ ५२
 योऽधीतेऽहन्यहन्यतां गायत्रीं वेदमातमम् ।
 विज्ञायार्थं ब्रह्मचारो स याति परमां गतिम् ॥ ५३
 न गायत्र्याः परं जप्यमेतद्विज्ञानमुच्यते ।
 श्रावणस्य तु मासस्य पौर्णमास्यां द्विजोत्तमाः ॥ ५४
 आषाढ्यां प्रौष्ठपद्यां वा वेदापक्रमणं स्मृतम् ।
 उत्सृज्य ग्रामनगरं मासान् विप्रोऽर्द्धपञ्चमान् ॥ ५५
 अधोयात शुचौ देशे ब्रह्मचारौ समाहितः ।
 पुष्ये तु ह्रस्वसां कुर्याद्द्विहस्तुमर्जनं द्विजाः ॥ ५६
 माघे वा मासि सम्प्राप्ते पूर्वाह्ने प्रथमंऽहनि ।
 ह्रस्वास्थुर्द्वेमधीयात शुक्लपक्षे तु वै द्विजाः ॥ ५७
 वेदाङ्गानि पुराणं वा कृष्णपक्षे तु मानवः ।
 इमान्निवृत्तमनध्यायानधीयानो विसर्जयेत् ॥ ५८
 अध्यापनञ्च कुर्वन्निः श्रद्धेयश्चपि यत्नतः ।
 कर्णश्रवेऽनिले रात्रौ दिवा पाशुसमूहने ॥ ५९
 विद्युत्स्तनितवर्षासु महोष्णानाञ्च पातने ।
 आकालिकमनध्यायमेतेष्वेव प्रजापतिः ॥ ६०
 एतांस्तुभ्युदितान् विद्यादयदा प्रादुष्कृतान्निषु ।
 तदा विद्यादध्यायममृतो चाभ्यदर्शने ॥ ६१

निर्घाते वातचलने ज्योतिषाश्चोपसर्पणे ।
 एतानाकालिकान् विद्यादनध्यायानृतावपि ॥ ६२
 प्रादुष्कर्तृत्वमिषु च विद्युत्स्नानितनिस्वने ।
 मद्या हि स्यादनध्यायमनृतौ मुनिरन्नवीत् ॥ ६३
 नित्यानध्याय एव स्यादग्रामेषु नगरेषु च ।
 कर्मनैपुण्यकामानां पूतिगन्धे च नित्यशः ॥ ६४
 अन्त्यानां मङ्गले ग्रामे हृषलस्य च सन्निधौ ।
 अनध्यायो रूढ्यमाने समवाये जनस्य च ॥ ६५
 उदके मध्यरात्रौ च विषमूत्रे च विमर्जयेत् ।
 उच्छिष्टश्राद्धभुक् चैव मनसा न विचिन्तयेत् ॥ ६६
 प्रतिगृह्य द्विजो विद्यानकादिष्टस्य केतनम् ।
 त्राहं न कीर्तयेद् ब्रह्म राज्ञो राज्ञोऽस्य सूतके ॥ ६७
 यावदेकानुदिष्टस्य लेपां गन्धश्च तिष्ठति ।
 विप्रस्य विदुषो देहे तावद् ब्रह्म न कीर्तयेत् ॥ ६८
 शयानः प्रौढपादश्च कृत्वा वै वावसक्त्यिकाम् ।
 नार्धीयोतामिषं जग्ध्वा सूतकाद्याद्यमेव च ॥ ६९
 नीहारेर्लङ्गणशब्देऽस्य सन्ध्योरुभयोरपि ।
 अमावस्यां चतुर्दश्यां पूर्णिमास्यष्टमोषु च ॥ ७०
 उपाकर्मणि चात्सर्गे विराट् चपथं स्मृतम् ।
 अष्टकासु न कुर्वीत ऋत्वन्तासु न रात्रिषु ॥ ७१
 मार्गशीर्षे तथा पौषे माघे मासि तथैव च ।
 तिस्रोऽष्टकाः समाख्याताः कृष्णोपक्षे च सूरिभिः ॥ ७२
 शेषातकस्य च्छायायां शास्त्रलेर्मधुकस्य च ।
 कदाचिदपि नाध्येयं कोविदारकप्रित्ययोः ॥ ७३

भस्मानविद्योऽनुमृते तथा स ब्रह्मचारिणि ।
 आचार्यं संस्थितं वापि तिरात्रं क्षपणं स्मृतम् ॥ ७४
 छिद्रध्वतषु विप्राणामनध्यायाः प्रकीर्त्तिताः ।
 हिमन्ति राक्षसास्तां च तन्मातृमान् विवर्जयेत् ॥ ७५
 नैत्यर्कं नाख्यनध्यायः सन्ध्योपासने एव च ।
 उपाकर्म्मणि कर्मान्त होममन्त्रेषु च व हि ॥ ७६
 एकार्चमथर्वकं वा यजु सामाथवा पुनः ।
 षष्टकायां स्वधीयात मारुते चापि वापटि ॥ ७७
 अनध्यायो न चाङ्गेषु न तिष्ठामपुराण्याः ।
 न धर्मशास्त्रध्वन्येषु पर्वण्यतानि वर्जयेत् ॥ ७८
 एष धर्मः समासेन कीर्त्तिता ब्रह्मचारिणः ।
 ब्राह्मणाभिहितः पूर्वमृषोणां भावितात्मनाम् ॥ ७९
 योऽन्यत्र कुरुते यत्नमनधोत्य श्रुतिं द्विजः ।
 स वै मूढो न सन्धास्यो वेदवाह्यां द्विजातिभिः ॥ ८०
 न वेदपाठमात्रेण सन्तुष्टो वै द्विजोत्तमः ।
 पाठमात्रावसानस्तु पङ्के गोविन्द मोदति ॥ ८१
 योऽधोत्य विधिवद्ददं वेदान्तं न विचारयेत् ।
 न मान्वयः शूद्रकल्पः स पाद्यं न प्रपद्यते ॥ ८२
 यदि वात्यन्तिकं वामं कर्त्तुमिच्छति वै गुरोः ।
 युक्तः परिवरेदेनमा शरीरविमोक्षणात् ॥ ८३
 गत्वा वनं वा विधिवज्जुहुयाज्जातवेदमम् ।
 अधीयात सदा नित्यं ब्रह्मविद्यां समाहितः ॥ ८४
 सावित्री शतरुद्रोयं वेदानाञ्च विशिषतः ।
 अभ्यसेत् सततं वेदं भस्मस्नानपरायणः ॥ ८५

वेदं वेदी तथा वेदान् वेदान् वै चतुरो द्विजा ।
 अधोत्थं विधिमम्यार्थं ततः स्वायादद्विजोत्तमः ॥ ८६
 वेदोदितं स्वकं कर्म नित्यं कुर्यादतन्द्रितः ।
 अकुर्वाणः पतत्याशु निरयानतिभीषणान् । ८७
 अभ्यमेत् प्रयतो वेदं महायज्ञान् न हापयेत् ।
 कुर्याद् गृह्याणि कर्माणि सम्योपासनमेव च ॥ ८८
 नित्यं स्वाध्यायशीलः स्यान्नित्यं यज्ञोपवीतकः ।
 सत्यवादी जितक्रोधा ब्रह्मभूयाय कल्पते ॥ ८९
 सम्याख्यानरतो नित्यं ब्रह्मायज्ञपरायणः ।
 अनसुयां मृदुर्हान्तं गृहस्थोऽप्यतिवर्त्तते ॥ ९०
 यः स्वयं नियतो भूत्वा धर्मपाठं पठेदद्विजः ।
 अध्यापयेच्छावयेद्वा ब्रह्मलोके महीयते ॥ ९१
 प्रातःकृत्यं समाप्याथ वैश्वदेवपुरःसरम् ।
 मध्याह्ने भोजयेद्विप्रान् सम्यग्भूतात्मभावनः ॥ ९२
 प्राङ्मुखोऽन्नानि भुञ्जीत सूर्याभिसुखं यव वा ।
 आसोनस्त्वामने शुद्धे भूमौ पादौ निधापयेत् ॥ ९३
 आयुष्यं प्राङ्मुखो भुङ्क्ते यशस्यं दक्षिणामुखः ।
 त्रियं प्रत्यक्ष्मुखो भुङ्क्ते ऋतं भुङ्क्ते उदक्ष्मुखः ॥ ९४
 पश्चात् स भोजनं कुर्याद्भूमौ वा तन्निधापयेत् ।
 उपवासेन तत्तुल्यमित्वेवमुशनान्नवीत् ॥ ९५
 उपनिष्य शुचौ देशे पादौ प्रक्षाल्य वै करौ ।
 आचान्तोऽक्रोधनो नक्तं पश्चात्तु भोजनश्चरेत् ॥ ९६
 इह व्यावृत्तिभिस्त्वयं परिधायोदकेन तु ।
 परिषेचनमग्रेण परिषिष्य ततः परम ॥ ९७

चिबगुप्तवनिं दत्त्वा तदन्नं परिषिञ्च्य च ।
 अमृतोपस्तरणमसौत्वापोशनक्रियां चरेत् ॥ ८८
 स्वाहाप्रणवसंयुक्तं प्राणायेत्याहुतिं ततः ।
 अपानायाहुतिं हुत्वा व्यानाय तदनन्तरम् ॥ ८९
 उदानाय ततः कुर्यात् समानायैति पञ्चमम् ।
 विज्ञाय तत्त्वमेतेषां जुहुयादात्मनि द्विजः ॥ १००
 शेषमन्नं यथाकामं भुङ्क्षोत व्यञ्जनैर्युतम् ।
 आत्मा तन्मानसे देवमात्मान वै प्रजापतिम् ॥ १०१
 अमृतोपिधानमसौत्युपरिष्टादपः पिबेत् ।
 आचान्तः पुनराचामेदयं गौरिति मन्त्रनः ॥ १०२
 त्रिपदा वा त्रिराहृत्य सव्वपापप्रणाशनोम् ।
 प्राणाना अभिरसीत्वालमेदृदयं ततः ॥ १०३
 आचम्याङ्गुष्ठमानोय पादाङ्गुष्ठेन दक्षिणम् ।
 नि स्वावर्धदस्तजलमूढे हस्तः समाहितः ॥ १०४
 हुत्वानुमन्त्रण कुर्यात् स्वधायामिति मन्त्रतः ।
 प्राञ्चयेत् स्वमात्मानं यो जपेद्ब्रह्मणेति च ॥ १०५
 मर्ज्यामेव यागानामात्मयागः परः स्मृतः ।
 अथ आद्धममावस्थाप्राप्तं कार्यं द्विजोत्तमः ॥ १०६
 पिण्डान्वाहार्थकं आह्नं क्षीणे राजनि शस्यते ।
 अपराह्णे द्विजातीनां प्रशस्तेनामिपेण तु ॥ १०७
 प्रतिपत्प्रभृतिर्ह्यन्यास्तिथयः कृष्णपक्षके ।
 चतुर्दशीं वर्जयित्वा पञ्चमीं ह्युत्तरोत्तराम् ॥ १०८
 अमावस्याष्टकास्त्रिसः पौर्णमास्यादिषु त्रिषु ।
 तिस्रस्याष्टकाः पुण्या मासि पञ्चदशी तथा ॥ १०९

त्रयोदशी मघा कृष्णा वर्षासु च विशेषतः ।
 नैमित्तिकस्तु कर्त्तव्यं दिवसे चन्द्रसूर्ययोः ॥ ११०
 वालकानाञ्च मरणे नारकी स्वाप्ततोऽग्न्या ।
 काम्यानि चैव आद्यानि शस्त्रान्ते षष्ठ्यादिषु ॥ १११
 अयने विषुवे चैव व्यतीपाते त्वनन्तकम् ।
 संक्रान्त्यामक्षयं आद्यं तथा जन्मदिनेष्वपि ॥ ११२
 नक्षत्रतिथिवारेषु कार्यं काम्यं विशेषतः ।
 स्वर्गस्तु लभते कृत्वा कृतिकासु द्विजोत्तमाः ॥ ११३
 द्रव्यमाह्वयमम्पत्तौ न कालं नियमं ततः ।
 कर्मारम्भेषु सर्वेषु कुर्यादभ्युदयं ततः ॥ ११४
 पुत्रजन्मादिषु आद्यं पार्वणं पार्वणं स्मृतम् ।
 अहन्यहनि नित्यं स्यात् काम्यं नैमित्तिकं पुनः ॥ ११५
 सन्निकृष्टमतिक्रम्य श्रोत्रियं यः प्रयच्छति ।
 स तेन कर्मणा पापी दहत्यामसमं कुलम् ॥ ११६
 यदि स्यादधिको विप्रः शीलविद्यादिभिः स्वयम् ।
 तस्मै यत्नेन दातव्यमतिक्रम्यापिसन्निधिम् ॥ ११७
 अपूपञ्च हिरण्यञ्च गामश्च पृथिवीं तिलान् ।
 अविद्वान् प्रतिगृह्णानो भस्मोभवति काष्ठवत् ॥ ११८
 या समारोहश्च कुर्यात् भर्तृचित्यां पतिव्रता ।
 तस्मृताहनि सम्प्राप्ते पृथक् पिण्डं नियोजयेत् ॥ ११९
 धर्मपिण्डोदकं आद्यं पार्वणं नग्नसंज्ञकम् ।
 अस्थिमक्षयनं कर्म दशाहभवनं तथा ॥ १२०
 शौहं दशाहमुत्कर्म शेषस्य यदि वा भवेत् ।
 पिण्डोदकं नवआद्यं पुनः काय्यं यथाविधि ॥ १२१

यद्यस्थिसंज्ञयं कर्म दशाहमूर्ध्वभाग् भवेत् ।
 नष्टे वापहतेऽस्थौनि दाहयेद्यदि वा पुनः ॥ १२२
 कुर्यादहरहः आहं प्रमोतपिष्टको द्विजः ।
 साम्निकोऽनग्निको वापि तीर्थेष्वेवं विशेषतः ॥ १२३
 उत्तानं वा विवर्त्तं वा पिष्टपात्रं यदा भवेत् ।
 अभोज्यं तद्ववेदन्नं क्रुद्धैः पिष्टगणैश्च तैः ॥ १२४
 अन्नहोनं क्रियाहीनं मन्त्रहीनन्तु यद्ववेत् ।
 सर्व्वमच्छिद्रमित्युक्ता ततो यत्नेन भोजयेत् ॥ १२५
 एकोद्दिष्टन्तु विज्ञेयं द्विश्चाहन्तु पार्श्व्वणम् ।
 एतत् पञ्चविधं आहं शृगुपुत्रेण सूचितम् ॥ १२६
 यात्रायां घष्ठमाख्यातं तत् प्रयत्नेन पावनम् ।
 शुद्धये सप्तमं आहं ब्रह्मणा परिकीर्त्तितम् ॥ १२७
 दैविकच्चाष्टमं आहं यत् कृत्वा मुच्यते भयात् ।
 सन्ध्यारात्रौ न कर्त्तव्यमहोरात्रमदशेनात् ॥ १२८
 देशानान्तु विशेषेण भवेत् पुण्यमनन्तकम् ॥ १२९
 गयायामक्षयं आहं प्रयागे मरणादिषु ।
 गायन्ति गाथां ते सर्व्वे कीर्त्तयन्ति मनीषिणः ॥ १३०
 एष्टव्या बहवः पुत्राः शीलवन्तो गुणान्विताः ।
 तेषान्तु समवेतानां यद्येकोऽपि गयां व्रजेत् ॥ १३१
 गयां प्राप्यानुषङ्गेण यदि आहं समाचरेत् ।
 तारिताः पितरस्ते न स याति परमां गतिम् ॥ १३२
 वाराहपर्व्वते चैव गयाश्चैव विशेषतः ।
 एवमादिष्वतीर्थेषु नुष्यन्ति पितरस्तदा ॥ १३३

ब्रीहिभिश्च यवैर्भावेरन्निर्मुक्तफलेन वा ।
 श्यामाकैश्च तु वै शाकैर्णिवारेश्च प्रियङ्गुभिः ॥ १३४
 मोधूमैश्च तिलैर्मुद्गैर्भावेः प्रोष्यते पितृन् ।
 मृष्टान् फलरसानिष्ठान् मृदुकान् शस्वदाङ्गिमान् ॥ १३५
 विदार्याश्च करच्छाश्च आक्षकास्ते प्रदापयेत् ।
 खाजान् मधुयुतान् दद्याद्दध्ना शर्करया सह ॥ १३६
 दद्याच्छ्राद्धे प्रयत्नेन शृङ्गां भजशुकैर्हृक्कान् ।
 द्वौ मासौ मत्स्यमांसेन त्रिमासान् हारिणेन च ॥ १३७
 क्षीरभ्रेषाय चतुरः शाकुनेनेह पञ्च तु ।
 षण्मासांश्छागमांसेन रौरवेण नवेवतु ॥ १३८
 दशमासांस्तु दृष्यन्ति वराह महिषामिवैः ।
 शशीर्णवृकयोर्मासैर्भासानेकादशैश्च तु ॥ १३९
 संवत्सरन्तु गव्येन पयसा पायसेन च ।
 वार्द्धीणसस्य मांसेन द्वादशवार्षिकी ॥ १४०
 कालशाकं महाशल्कां खगलोहामिवं मधु ।
 अनन्तान्येव कल्पन्ते मूलाब्ध्यानि सर्वशः ॥ १४१
 कृत्वा लब्ध्वा स्वयं वाच शृतानाहृत्य वैः हिरः ।
 दद्याच्छ्राद्धे प्रयत्नेन दत्तस्वाप्तयमुच्यते ॥ १४२
 पिप्पलीकमुकषेव तथा चैव मसूरकम् ।
 कश्मलालावुवार्त्तिकान् मन्त्रणं सारसं तथा ॥ १४३
 कूटश्च भद्रमूलश्च तण्डुलीयकमेव च ।
 राजमाषांस्तथा क्षीरं महिषश्च विवर्जयेत् ॥ १४४

कोद्वान् कोविदारांश्च स्वसपाक्कामरीक्षया ।

वर्जयेत् सर्वयज्ञेन आहवासे द्विजोत्तमः ॥ १४५ ॥

इत्थौग्रनसकृती तृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥

चतुर्थोऽध्यायः ।

आत्वा यथोक्तं सन्तर्प्य पिबदेवानृषींस्तथा ।

पिष्टान्वाहार्यकं आहं कुर्यात् सौम्यमनाः शुचिः ॥ १ ॥

पूर्वमेव निरीक्षेत ब्राह्मणान् वेदपारगान् ।

तौर्थं तद्व्यक्तव्यानां प्रदाने चातिथिः स्मृतः ॥ २ ॥

ये सोमपाननिरता धर्मघ्नाः सत्त्ववादिनः ।

व्रतिनो नियमस्त्राह ऋतुकालाभिगामिनः ॥ ३ ॥

पञ्चाम्निरप्यधीयानो यजुर्वेदविदोऽपि च ।

बहुवस्तु सुपर्णाश्च क्षिमधुर्व्याश्च वा भवेत् ॥ ४ ॥

विर्णाचिकेतच्छब्दो वै ज्येष्ठसामगणोऽपि वा ।

अथर्वशिरसोऽध्वेत रुद्राध्यायी क्षीयतः ॥ ५ ॥

अग्निहोत्रपरो विद्वान् पापविच वडङ्गवित् ।

गुरुदेवाग्निपूजासु प्रसक्तो ज्ञानतत्परः ॥ ६ ॥

अहिंसोपरता नित्यमप्रतिपाद्विषस्तथा ।

सन्नियो दाननिरता ब्राह्मणाः पङ्क्तिपावनाः ॥ ७ ॥

असमानप्रवरमा असगोचास्तथैव च ।

असम्बन्धश्च विज्ञेयो ब्राह्मणः पङ्क्तिपावनः ॥ ८ ॥

भोजयेद्योगिनं पूर्वं तत्त्वज्ञानरतं परम् ।

अस्माभि नैष्ठिकं दान्तमुपकुर्व्याचकन्तु वा ॥ ९ ॥

तदलाभे गृहस्थस्तु सुमुहुः सङ्गवर्जितं ।
 सर्वालाभसाधकं वा गृहस्थं न विभोजयेत् ॥ १०
 प्रकृतेर्गुणतत्त्वज्ञं योऽश्नातोऽहं यतिं भवेत् ।
 फलं वेदविदां तस्य सहस्रादतिरिच्यते ॥ ११
 तस्माद्यत्नं न योगिन्द्रमौखरश्चानतत्परम् ।
 भोजयेद्व्यकव्येषु अलाभादिह च द्विजान् ॥ १२
 एष वै प्रथमः कल्पः प्रदाने हव्यकव्ययोः ।
 अनुकल्पस्त्वयं ज्ञेयस्तदा सद्भिरनुष्कृतः ॥ १३
 मातामहं मातुलञ्च स्वस्रेयं यशुरं गुरुम् ।
 दौहित्रं विपुधं सर्वमग्निकल्पांश्च भोजयेत् ॥ १४
 न आहो भोजयेन्मित्रं धनैः कर्ष्योऽस्य संग्रहः ।
 पैशाचदक्षिणाह्नीर्वांसुत्र फलसस्सदः ॥ १५
 काम्यं आहोऽर्चयेन्मित्रं नाभिरुपमपित्वरिम् ।
 द्विषतां हि हविर्भुक्तं भवति प्रेत्य निष्कलम् ॥ १६
 तथानु चेद्विहंस्त्वा न दाता लभते फलम् ।
 यावतो ग्रसते पिण्डान् हव्यकव्येष्व मन्त्रवित् ॥ १७
 ततो हि ग्रसते प्रेत्य दीप्तान् शूलानधोमुखान् ।
 अथ विद्यानुकूले हि युक्ताश्च स हतायवा ॥ १८
 यत्रैते भूञ्जते हव्यं तद्भवेदासुरं द्विजाः ।
 यस्य वेदश्च वेदी च विच्छिद्येत त्रिपूरुषम् ॥ १९
 स वै दुर्त्राघ्नो ज्ञेयः आहादौ न कदाचन ।
 शूद्रप्रेष्योऽतो राज्ञो हृषलो ग्रामयाजकः ॥ २०
 वधवन्धोपजीवो च षड्भेदे ब्रह्मधन्ववः ।
 दत्त्वा तु वेदान्त्यं पतिताश्चनुरध्वणीत ॥ २१

वैदविक्रयिण्यैते श्राद्धादिषु विमर्हिताः ।
 श्रुतिविक्रयिणो यत्र परपूर्वाः समुद्रगाः ॥ २२
 असमानान् याजयन्ति पतितास्ते प्रकीर्त्तिताः ।
 असंस्तुताध्यापका ये भृतकान् पाठयन्ति ये ॥ २३
 अधीयौत तथा वेदान् भृतकास्ते प्रकीर्त्तिताः ।
 सुतश्रामणकनिर्गुदाः पञ्चरात्रविदोजिनाः ॥ २४
 कापालिकाः पाशुपताः पाषण्डाश्चैव तद्दिधाः ।
 यस्याश्रमि हवींथे ते दुरात्मानस्तु तामसाः ॥ २५
 न तस्य सद्भवेच्छास्त्रं प्रेत्यापि हि अफलप्रदाः ।
 अनाश्रमी यो हिजः स्यादाश्रमी स्याद्विरथकः ॥ २६
 मिथ्याश्रम्या च विप्रेन्द्रा विज्ञेयाः पङ्क्तिदूषकाः ।
 दुश्कर्मा कुमखी कुष्ठौ शिखी च श्यावदन्तकः ॥ २७
 क्रूरो वाणिजकश्चैव स्तेनः क्षीवोऽथ नास्तिकः ।
 मद्यपो हृषलोसक्तो वीरहा दिधियूपतिः ॥ २८
 आगारदाहो कुण्डाशी सोमविक्रयिणो हिजाः ।
 परिवेत्ता तथा हिंस्रः परिविप्तिर्निराकृतिः ॥ २९
 पौनर्भवः कुसौदौ च तथा नञ्जलदर्शकः ।
 गौतवादिद्वर्गोलख व्याधितः काश्च एव च ॥ ३०
 हीनाङ्गुष्ठातिरिक्ताङ्गो ह्यवकीर्णो तथैव च ।
 कन्याद्रोहो कुण्डगोलो अभिशस्तोऽथ देवरः ॥ ३१
 मित्रभ्रूक् पिशुनश्चैव नित्यं नार्थ्या निक्तमनः ।
 मातापितृगुरुत्यागो दारत्यागो तथैव च ॥ ३२
 अनपत्यः कूटभार्ता पाचको रोमजीवकः ।
 समुद्रयायी कृतहा रथ्यासमयभेदकः ॥ ३३

वेदनिन्दारतश्चैव देवनिन्दारतस्तथा ।
 द्विजनिन्दारतश्चैव ते वर्ज्याः श्राद्धकर्मासु ॥ ३४
 कृतघ्नः पिशुनः क्रूरो नास्तिको वेदनिन्दकः ।
 मित्रघ्न पारदार्यघ्न मिथ्यापण्डितदूषकः ॥ ३५
 बहुनात्र किमुक्तेन विहितान्येव कुर्वते ।
 निन्दितान्याश्रन्ते ते वर्ज्याः श्राद्धे प्रयत्नतः ॥ ३६
 इत्योशनसस्मृतौ चतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥

पञ्चमोऽध्यायः ।

गोमयेनोदकैः पूर्वं शोधयित्वा समाहितः ।
 सन्निपात्य द्विजान् सर्वान् साधुभिः सन्निमन्त्रयेत् ॥ १
 श्वो भविष्यति मे श्राद्धं पूर्वेष्वुरभिवक्ष्यति ।
 असन्धवे परेषुर्क्षा यथोक्तैर्हविषैर्युतम् ॥ २
 तस्य ते पितरः श्रुत्वा श्राद्धकाले उपस्थिते ।
 अन्योन्यमनसा ध्यात्वा सम्पतन्ति मनोजवाः ॥ ३
 ब्राह्मणान्ते समायान्ति पितरो ह्यन्तरिक्षगाः ।
 वायुभूताश्च तिष्ठन्ति भुक्त्वा यान्ति परां गतिम् ॥ ४
 कामंन्विताश्च ये विप्राः श्राद्धकाले उपस्थिते ।
 वसेरन् नियताः सर्वे ब्रह्मचर्यपरायणाः ॥ ५
 अक्रोधनोऽत्थरो यत्र सत्यवादी समाहितः ।
 भयमैधनमज्ज्ञानं श्राद्धमुन्मत्तं यिज्यमानम् ॥ ६

आमन्त्रितो ब्राह्मणो वै योऽन्यस्मै कुरुते ऋषम् ।
 आमन्त्रयित्वा यो मोहादन्यं वा मन्त्रयेद् द्विजः ।
 स तस्मादधिकः पापी विष्ठाकोटौ हि जायते ॥ ७
 आह्वे निमन्त्रितो विप्रो मैथुनं योऽधिगच्छति ।
 ब्रह्महत्यामवाप्नोति तिर्य्यग्योनिषु जायते ॥ ८
 निमन्त्रितश्च यो विप्रो ह्यध्वानं याति दुर्मतिः ।
 भवन्ति पितरस्तस्य तन्मासं पांशुभोजनाः ॥ ९
 निमन्त्रितश्च याः आह्वे प्रकुर्यात् कलहं द्विजः ।
 भवन्ति तस्य तन्मासं पितरो मलभोजनाः ॥ १०
 तस्मान्निमन्त्रितः आह्वे नियतात्मा भवेद् द्विजः ।
 अक्रोधनः शौचपरः कर्त्ता चैव जितेन्द्रियः ॥ ११
 शोभते दक्षिणां गत्वा दिशं दर्भां समाहितः ।
 समूलान्नाहरेद्द्वारि दक्षिणायां सुनिर्मलां ॥ १२
 दक्षिणाप्रवणं स्निग्धं विभक्तशुभलक्षणम् ।
 शुचिदेशं शिविक्तञ्च गोमयैनोपलेपयेत् ॥ १३
 नदोतीरेषु तीर्थेषु स्वभूमौ गिरिस्तपुषु ।
 विविक्तेषु च तुष्यन्ति दत्तेन पितरस्तथा ॥ १४
 परस्य भूमिभागे तु पितॄणां वै न निर्व्वपेत् ।
 स्वामित्वात् स विहन्येत मोहादयत् क्रियते नरैः ॥ १५
 अटव्यः पर्व्वताः पुष्पास्तोर्यान्यायतनानि च ।
 सर्वाण्यस्वामिकान्याहुर्न हि तेषु परिषद् ॥ १६
 तिलांशावकिरेत्तन्न सर्व्वतो बन्धयेद् द्विजः ।
 असुरोपहतं सर्व्वं तिलैः शुध्यत्यजेन वा ॥ १७

ततोऽन्नं बहुसंस्कारं नैकव्यञ्जनमव्ययम् ।
 चोष्णं पेयं सख्यञ्च यथाशक्नुपकल्पयेत् ॥ १८
 ततो निवृत्ते मध्याह्ने लुप्तलोमनखान् द्विजान् ।
 अभिगम्य यथामार्गं प्रयच्छेद्दन्तधावनम् ॥ १९
 तैलमभ्यञ्जनं स्नानं स्नानौघञ्च पृथग्विधम् ।
 पात्रे रौदुम्वरैर्दद्याद्देवदेवन्तु पूर्व्वं कम् ॥ २०
 तत्र स्नात्वा निवृत्तेभ्यः प्रत्युत्थानकृताञ्चलिः ।
 पाद्यमाचमनीयञ्च सम्प्रयच्छेद्यथाक्रमम् ॥ २१
 ये चात्र विवसेरन् वै विप्राः पूर्व्वं निमग्निताः ।
 प्राप्नुस्त्वान्वासनान्येषां सदर्भोपहितानि च ॥ २२
 दक्षिणाद्यैकदर्भाणि प्रोक्षितानि तिलोदकैः ।
 तेषुपवेशयेदेतान् ब्राह्मणान् देवकल्पकान् ।
 आस्यतामिति सङ्कल्प्य त्वासीरंस्ते पृथक् पृथक् ॥ २३
 द्वौ दैवे प्राप्नुयौ पित्रे त्रयस्रोदक्षुः स्वास्तथा ।
 एकैकं वा भवेत्तत्र एवं मातामहंश्चपि ॥ २४
 सत्क्रियां देशकालौ च शीघ्रं ब्राह्मणसम्पदम् ।
 पक्षैतान् विस्तरोऽन्ति तस्माज्ज्ञेयं विस्तरम् ॥ २५
 अथवा भोजयेदेकं ब्राह्मणं वेदपारगम् ।
 श्रुतिशीलादिसम्पन्नमज्ञञ्चविवर्जितम् ॥ २६
 प्रशस्तपात्रे चाचम्य सर्व्वं स्नात् प्रयतात्मनः ।
 देवतायतने चासौ त्रिलोकात् सम्भवर्त्तते ॥ २७
 प्रास्वेदन्नौ तद्वन्तु दद्याच्च ब्रह्मचारिणे ।
 भिक्षुको ब्रह्मचारौ वा भोभनार्घसुपक्षितः ॥ २८

उपविष्टेषु यच्छास्त्रे कामन्तमपि भोजयेत् ।
 अतिथिर्यत्र नाश्राति न तच्छास्त्रं प्रशस्यते ॥ २८
 तस्मात् प्रयज्ञात्तीर्थेषु पूज्या अतिथयो द्विजैः ।
 अतीर्थं रमते आह्वे मुच्यते ये द्विजातयः ॥ २९
 काकयोनिं व्रजन्त्येते दत्त्वा चैव न संशयः ।
 ह्रीनाङ्गः पतितः कुष्ठो वशिकः पुच्छसनासिकः ॥ ३०
 कुक्कुटः शूकरश्चानो वर्ज्याः आह्वेषु दूरतः ।
 बीभत्समगृधिं श्लेष्मं न स्पृशेच्च राजसलाम् ॥ ३१
 गौलकाषायवसनं पाषण्डांश्च विवर्जयेत् ।
 यत् तत्र क्रियते कर्म पैतृकं ब्राह्मणान् प्रति ॥ ३२
 तत् सर्वमेव कर्त्तव्यं वैश्वदेवस्य पूजनम् ।
 यद्योपविष्टान् सर्वास्तानलङ्घ्येद्विभूषणैः ॥ ३३
 या दिव्या इति मन्त्रेण हस्तो त्वर्घ्यं विनिषेपत् ।
 प्रदद्याद् गन्धमास्थानि धृपादौनि च शक्तितः ॥ ३४
 अपसव्यं ततः कृत्वा पितॄणां दक्षिणामुखः ।
 आवाहनं ततः कुर्यादुपगतस्त्वेत्यृचा वुधः ॥ ३५
 आवाह्य तदनुज्ञातो जपेदायान्तु नस्ततः ।
 शन्नोदेव्युदकं पात्रे तिलोऽसौति तिलांस्तथा ॥ ३६
 चित्रा चार्घ्यं तथा पूर्व्यं दत्त्वा हस्तो षु वै पुनः ।
 संस्त्रवांश्च ततः सर्वान् पात्रीकुर्यात् समाहितः ॥ ३७
 पित्रभिः सममेतेन चार्घ्यपात्रं निधाय च ।
 अग्नौ करिष्ये त्वादाय वृष्णेदधं हृतश्रुतम् ॥ ३८
 कुरुष्वेति श्रुत्वातो श्रुत्वादुपवीतवत् ।
 यन्नोपवीतिना होमः कर्त्तव्यः कुशपाणिना ॥ ३९

प्राचीनावीतकः पित्रं वैश्वदेवन्तु होमयेत् ।
 दक्षिणं पातयेज्जानुं देवान् परिचरंस्तदा ॥ ४१
 सोमाय वै पिबमते खधा नम इति ब्रूयत् ।
 अग्नये कव्यवाहनाय स्वधेति जुहुयात्ततः ॥ ४२
 अग्न्यभावे तु विप्रस्य पाणविवोपपादयेत् ।
 महादेवान्तिकं वाथ गोष्ठे वा सुसमाहितः ॥ ४३
 ततस्तैरभ्यनुज्ञातः कृत्वा देवप्रदक्षिणम् ।
 गामयेनोपलिप्योर्व्व्यां कुर्यात् स्वस्य च दैवतम् ॥ ४४
 भण्डनं चतुरस्रं वा दक्षिणक्षोभतं शमम् ।
 त्रिरुन्निखेत् तस्य मध्यं दर्भेणैकेन बध्ने हि ॥ ४५
 ततः संस्तोष्य तत्स्थाने दर्भान् वै दक्षिणायकान् ।
 त्रान् पिण्डान्निर्व्वपेत्तत्र हविःशेषान् समाहितः ॥ ४६
 टाप्य पिण्डांस्ततस्तत्र निमृज्यान्नेपभागिनाम् ।
 तेषु दर्भेष्वग्राचम्य त्रिराचम्य शनैरसून् ॥ ४७
 उदकं निनयेच्छेषं शनेः पिण्डान्तिके पुनः ।
 अवलिप्यावज्जन्त्यात्तान् पिण्डान् यथा समाहितः ॥ ४८
 अथ पिण्डावशिष्टान् विधिना भोजयेद् द्विजम् ।
 पठेत्तत्र नमस्कुर्यात् पितॄन् देवांश्च धर्मवित् ॥ ४९
 ब्राह्मभोजनकाले तु दीपो यदि विनश्यति ।
 पुनरस्रं न भोक्तव्यं भुक्त्वा चान्द्रायणं चरेत् ॥ ५०
 माषानूपान् विविधान् दद्यात् सरसपायसम् ।
 सपशकफल्बानिष्टान् पयो दधि घृतं मधु ॥ ५१
 अन्नञ्चैव यथाकामं विविधं भक्षयेयकम् ।
 सदसदिष्टं द्विजेन्द्राणां तत्तत सर्व्वं निवेदयेत् ॥ ५२

धान्यास्तिलाश्च विविधाः शर्करा विविधास्तथा ।
 उष्णमन्नं द्विजातिभ्यो दातव्यं श्रेय इच्छता ॥ ५२
 अन्यत्र फलमूलेभ्यः पानकेभ्यस्तथैव च ।
 नाशूणि पातयेज्जातु न कुप्यान्नामृतं वदेत् ॥ ५३
 न पादेन स्पृशेदन्नं न चैनमवधूनयेत् ।
 क्रोधेनैव च यद्दत्तं यद्दत्तं त्वरया पुनः ॥ ५४
 यातुधाना विलुम्पन्ति यच्च पापोपपादितम् ।
 स्त्रिभगात्रो न तिष्ठेत् सन्निधौ तु द्विजानाम् ॥ ५५
 न च पश्येत् काकादीन् पक्षिणस्तु न वारयेत् ।
 तद्रूपाः पितरस्तत्र समायान्ति बुभुत्सवः ॥ ५६
 न दद्यात्तत्र हस्तेन प्रत्यक्षलवणं तथा ।
 न चायसेन पात्रेण न चैवाश्वद्वया पुनः ॥ ५७
 काञ्चनेन तु पात्रेण तथा त्वीदुम्बरेण च ।
 उत्तमाधिपतां याति खड्गेन तु विशेषतः ॥ ५८
 पात्रे तु शृङ्गये यो वै श्राद्धे भोजयते पितॄन् ।
 स याति नरकं घोरं भोक्ता चैव पुरोधसः ॥ ५९
 न पङ्क्त्या विषमं दद्याच्च याचेत् न वादयेत् ।
 याचितादपि चात्मानं नरकं याति भीषणम् ॥ ६०
 भुञ्जीत वाग्यतः पृष्टो न ब्रूयात् प्रकृतान् गुणान् ।
 तावच्च पितरोऽश्रन्ति यावन्नोक्ता हविर्गुणाः ॥ ६१
 नाश्रासनोपविष्टस्तु भुञ्जीत प्रथमं द्विजः ।
 बहूनां पश्यतां सोऽन्नः पङ्क्त्या हरति किंस्वियम् ॥ ६२
 न किञ्चिद्वर्जयेच्छ्राद्धे नियुक्तस्तु द्विजोत्तमः ।
 न माषं प्रतिषेधेत् न चान्यस्त्राश्रमीचयेत् ॥ ६३

यो नाग्राति द्विजो भावं निमुक्तः पिबन्नर्क्षि ।
 स प्रेत्य पशुतां याति सन्धवानेकविंशतिम् ॥ ६६
 स्वाध्यायं आचयेद्देवां धर्मीशास्त्राणि चैव हि ।
 इतिहासपुराणानि आचकल्यान् सुशोभनान् ॥ ६७
 ततोऽन्यमुत्सृजेद्भुक्तोऽथगतो विकिरेद्भुवि ।
 पृष्ट्वा स्वदितमत्वेवं वृत्तानाचामयेत्ततः ॥ ६८
 आचान्ताननुजानीयादभि भो रम्यतामिति ।
 स्वधास्त्विति च तं ब्रूयुर्ग्राह्यावास्तादनन्तरम् ॥ ६९
 ततो भुक्तवतां तेषामन्नमेवन्तु वेदयेत् ।
 यथा ब्रूयात्तथा कुर्यादनुष्ठातस्तु तैर्द्विजैः ॥ ७०
 पित्रेऽस्वदितमत्वेव वाच्यं गोष्ठेऽपि घृतम् ।
 सम्पन्नमित्वाभ्युदये दैवे रुचितमित्थपि ॥ ७१
 विरुण्य ब्राह्मणांस्तान् वै देवपूर्वन्तु वाग्यतः ।
 दक्षिणां दिशमाकाङ्क्षन् याचतेऽदो वरान् पितॄन् ॥ ७२
 दातारो नोऽभिवर्धन्ति वेदाः सन्ततिरेव च ।
 अद्या च नो मा व्यगमद्बुदेयश्च नोऽस्त्विति ॥ ७३
 पिण्डास्तु भोष्यं विप्रेभ्यो दद्यादग्नौ जलेऽपि वा ।
 प्रक्षिपेत् सत्सु विप्रेषु द्विजोऽपि न मार्जयेत् ॥ ७४
 मध्यमं तं ततः पिण्डं दद्यात् पत्न्यैः सुतार्धकः ।
 प्रक्षास्य हस्तावाचम्य ज्ञातिष्वेव भोजयेत् ॥ ७५
 ज्ञातिष्वपि च तुष्टेषु स्नान् धत्त्वान् भोजयेत्ततः ।
 पश्चात् स्वयञ्च पत्नीभिः श्वेयमन्नं समाचरेत् ॥ ७६
 नोदीचेत तदुच्छिष्टं यावच्चास्यं गतो रविः ।
 ब्रह्मचर्यां चरेत्तान्त्तु हन्यती रजनीन्तु ताम् ॥ ७७

दत्त्वा आहं ततो सुक्ता सेवते यस्तु मैवुनम् ।
 महारौरवमासाद्य कौटुम्भोनिं व्रजेत् पुनः ॥ ७७
 शुचिरक्रोधनः शान्तः सत्त्ववादी समाहितः ।
 स्वाध्यायश्च तथा ध्यानं कर्त्ता भोक्ता विवर्जयेत् ॥ ७८
 आहं दत्त्वा परं आहं भुञ्जते ये द्विजातयः ।
 महापातकिना तुष्टा यान्ति ते नरकान् वङ्गम् ॥ ७९
 एष वोऽभिहितः सम्यक् आहकल्पः समातन ।
 धामं निवर्त्तयन्नित्यमुदासीनो न तत्त्वतः ॥ ८०
 अनम्भिरध्वगो वापि तथैव व्यसनान्वितः ।
 धामआहं द्विजः कुर्यादुद्वलस्तु सदैव हि ॥ ८१
 धामआहं द्विजः कुर्याद्विधिज्ञः अहयान्वितः ।
 तेनाम्नोकरणं कुर्यात् पिण्डांस्तैरेव निर्व्वपेत् ॥ ८२
 यो हि तद्विधिना कुर्याच्छ्राद्धं संयतमानसः ।
 व्यपेतकलुषो नित्यं यात्यसौ वैष्णवं पदम् ॥ ८३
 तस्मात् सर्व्वं प्रयत्नेन आहं कुर्याद्विजोत्तमः ।
 धाराधितो भवेदौघस्तो न सम्यक् समातनः ॥ ८४
 अपि मूलफलैर्वापि प्रकुर्यान्निर्द्धनो द्विजः ।
 तिस्रोदकैस्तुर्पयित्वा पितॄन् ज्ञात्वा द्विजोत्तमः ॥ ८५
 न जीवत्पिण्डको दद्याद्भोगान्तं वा विधीयत ।
 तेषांश्चापि समादद्यात्तेषांश्चैके प्रचक्षते ॥ ८६
 पिता पितामहश्चैव तथैव प्रपितामहः ।
 यो यस्तु न्वियते तस्मै देयं नाम्नाच्छ तेन तु ॥ ८७
 भोजयेद्वापि जीवन्तं यथाकामस्तु भक्षितः ।
 न जीवन्तमतिक्रम्य ददाति अयते श्रुतिः ॥ ८८

दद्यामुत्थायणको दद्याद्दीजहेतुस्तथाहि सः ।
 रिक्तया भार्यया दद्यान्नियोगोत्पादितो यदि ॥ ८९
 अनियुक्तः सुतो यस्तु शुक्रतो जायते त्विह ।
 प्रदद्याद्दीजिने पिण्डं क्षेत्रिणे तु तदन्यथा ॥ ९०
 द्वौ पिण्डौ निर्व्वपेत्ताभ्यां क्षेत्रिणे वीजिने तथा ।
 कोर्त्तयेदथवैकस्मिन् वीजिनं क्षेत्रिणे ततः ॥ ९१
 मृतोऽहनि तु कर्त्तव्यमेकोद्दिष्टविधानतः ।
 अशौचत्वनिरोद्धानः काम्यं कामयते पुनः ॥ ९२
 पूर्वाहे चैव कर्त्तव्यं श्राद्धमभ्युदयार्थिना ।
 देवं तत् सर्व्वमेवं स्यान्नवे कार्या वहिः क्रिया ॥ ९३
 दर्भाश्च परितः स्थाप्यास्तदा स भोजयेद्द्विजान् ।
 नान्दीमुखाश्च पितरः प्रीयन्तामिति वाचयेत् ॥ ९४
 मातृश्राद्धन्तु पूर्वं स्यात् पितृणां तदनन्तरम् ।
 ततो मातामहानाश्च वृक्षौ श्राद्धत्रयं स्मृतम् ॥ ९५
 दैवपूर्वं प्रदद्याद् वै न कुर्यादप्रदक्षिणम् ॥ ९६
 ग्राह्यं खो निर्व्वपेत् पिण्डानुपवीतौ समाहितः ।
 स्थण्डिलेषु विचित्रेषु प्रतिमासु द्विजातिषु ॥ ९७
 पुष्पैर्धूपैश्च नैवेद्यैर्भूषणैरपि पूज्य च ।
 पूजयित्वा मातृगणं कुर्याच्छ्राद्धत्रयं बुधः ॥ ९८
 अकृत्वा मातृयागश्च यः श्राद्धं परिवेषयेत् ।
 तस्य क्रोधसमाविष्टा हिंसामिच्छन्ति मातरः ॥ ९९
 इत्युग्रनःस्मृतौ पञ्चमोऽध्यायः ॥ ५ ॥

षष्ठोऽध्यायः ।

दैर्घ्याहं प्राहुराशौचं सपिण्डेषु विपरिहितः ।
 मृतेऽथवाय जातेषु ब्राह्मणानां द्विजोत्तमा ॥ १
 नित्यानि नैव कर्माणि काम्यानि च विशेषतः ।
 न कुर्यादहितं किञ्चित् स्वाध्यायं मनसापि च ॥ २
 शुचिरक्रोधनस्त्वन्धान् कालेऽग्नौ भोजयेद्द्विजान् ।
 शुष्कांश्वेन फलेर्वापि पितरं जुहुयात्तथा ॥ ३
 न स्पृशेयुरिमानन्ये न भूतेभ्यः समाचरेत् ।
 सुतके तु सपिण्डानां संस्पर्शं नैव दुष्यति ।
 सूतके सूतकाश्चैव वर्जयित्वा मृतौ पुनः ॥ ४
 अधीयानस्तथा यज्वा वेदविज्ञापि या भवेत् ।
 चतुर्थे पञ्चमे वाङ्गि संस्पर्शः कथितो दुधैः ॥ ५
 सृश्यास्तु सर्व्व एवैते स्नानात्तु दशमेऽहनि ।
 दशाहं निर्गुणं प्रोक्तमशौचं दासनिर्गुणैः ॥ ६
 एवं द्वित्रिगुणैर्युक्तं चतुस्रेकदिने शुचिः ॥ ७
 दशाहात्तु परं सम्यगधीयीत शुद्धोति च ।
 चतुर्थे तस्य संस्पर्शं मनुराह प्रजापतिः ॥ ८
 क्रियाहो नस्य मूर्खस्य महारोगिण एव च ।
 ये एषां मरणस्याहुर्मरणान्तमशौचकम् ॥ ९
 त्रिरात्रं दशरात्रं वा ब्राह्मणानामशौचकम् ।
 प्राक्संस्कारात्रिरात्रं आहशरात्रमतः परम् ॥ १०
 जन्मद्विवर्धनी प्रेते मातापित्रीस्तदिच्छते ।
 त्रिरात्रे च शुचिस्त्वन्धो यदिहात्मन्तनिर्गुणः ॥ ११

अदस्तजातमरणे मातापित्रोस्तदिच्छते ।
 जातदन्ते त्रिरात्रं स्यादन्तः स्याद् यत्र निर्णयः ॥ १९
 आ दन्तजम्बनः सद्य आ चोलाटेकरात्रकम् ।
 त्रिरात्रमोपनयनाद्दशरात्रमुदाहृतम् ॥ २०
 जातमात्रस्य वा तस्य यदि स्यात्परणं पितुः ।
 मातुश्च सूतकं तत् स्यात् पितास्यासृश्य एव हि ॥ २१
 मद्यःशीघ्रं सपिण्डानां कर्त्तव्यं मोदरस्य तु ।
 उद्वे दशाष्टादेकाहं मोदरो यदि निर्गुणः ॥ २२
 अयोर्ध्वं दस्तजम्ब स्यात् सपिण्डानामशौचकम् ।
 एकरात्रं निर्गुणानाञ्चोलादूर्ध्वं त्रिरात्रकम् ॥ २३
 आदस्तजातमरणं मन्त्रवेद्यदि भक्तमाः ।
 एकरात्रं सपिण्डानां यदि चात्यन्तनिर्गुणः ॥ २४
 व्रतादेशां सपिण्डानां गर्भस्त्रावाच्च पाततः ।
 गर्भच्युतावहोरात्रं सपिण्डात्यन्तनिर्गुणे ॥ २५
 यथेष्टाचरणज्जातो त्रिरात्रादिति निर्णयः ।
 सूतके यदि सूतिश्च मरणे वा गतिर्भवेत् ॥ २६
 शेषेणैव भवेच्छ्रद्धिरहःशेषे द्विरात्रकम् ।
 मरणातपत्तियागे तु मरणेन समाप्यते ॥ २७
 अघहृदिमदाशीचमुद्धं चेत् तेन शुध्यति ।
 देशान्तरगतः श्रुत्वा सूतकं शवमिव वा ॥ २८
 तावदप्रयतोऽस्यैव यावच्छेषः समाप्यते ।
 अतीने सूतके प्रोक्तं सपिण्डानां त्रिरात्रकम् ॥ २९
 तथैव मरणे स्नानञ्चैवं संवत्सराद्व्रतो ।
 वेदांश्च यस्त्वब्रवीदानी न भवेद्वृत्तिकर्म्मितः ॥ ३०

सद्यःशौचं भवेत्तस्य सर्वावस्त्रासु सर्व्वदा ।

स्त्रोणामसंस्कृतानान्तु प्रदानात् परतः पितुः ॥ २४

सपिण्डानां त्रिरात्रं स्यात् संस्कारो भर्तुरेव च ।

अहस्तदत्तकन्यानामशौचं मरणे स्मृतम् ॥ २५

द्विवर्षजन्ममरणे सद्यः शौचमुदाहृतम् ।

आदन्तात् सोदरः सद्यः चा चौलाटेकरात्रकम् ॥ २६

आप्रदानात् त्रिरात्रं स्याद्दशमन्तु ततः परम् ।

मातामहानां मरणे त्रिरात्रं स्यादशौचकम् ॥ २७

एकोदराणां विज्ञेयं सूतके चैतदेव हि ।

पक्षिणी योनिसम्यन्धे बान्धवेषु तथैव च ॥ २८

एकरात्रं समुद्दिष्टं गुरौ सन्नह्यचारिणि ।

प्रते राजनि सद्यस्तु यस्य स्याद्विषये स्थितः ॥ २९

गृहे स्मृतासु दत्तासु कन्यकासु चाहं पितुः ।

परपूर्वासु भार्यासु पुत्रेषु कुलर्जेषु च ॥ ३०

त्रिरात्रं स्यात्तथाचार्य्ये भार्यासु प्रत्यगासु च ।

आचार्य्यपुत्रपत्न्योश्च अहोरात्रमुदाहृतम् ॥ ३१

एकरात्रमुपाध्याये तथैव श्रोत्रियेषु च ।

एकरात्रं सपिण्डेषु स्वगृहे संस्थितेषु च ॥ ३२

त्रिरात्रं श्वश्रूमरणे श्वशुरे च तथैव च ।

सद्यःशौचं समुद्दिष्टं सगोत्रे संस्थिते सति ॥ ३३

शुध्येद्विजो दशाहेन द्वादशाहेन भूपतिः ।

वैश्यः पञ्चदशाहेन शूद्रो मासेन शुध्यति ॥ ३४

सन्नविदशूद्रदायादा ये स्युर्व्विप्रस्य सेवकाः ।

तेषामशेषं विप्रस्य दशाह्यह्नुद्विरिष्यते ॥ ३५

राजन्यवैश्यावप्येवं हीनवर्णासु योनिषु ।
 षड्रात्रं वा त्विरात्रं वाप्येकरात्रक्रमेण हि ॥ ३३
 वैश्यश्चतुर्थविप्राणां शूद्रेष्वाशौचमेव तु ।
 अर्हमासेऽथ षड्रात्रं त्विरात्रं द्विजपुङ्गवाः ॥ ३७
 शूद्रश्चतुर्थविप्राणां वैश्येष्वाशौचमिष्यते ।
 षड्रात्रं द्वादशाहश्च विप्राणां वैश्यशूद्रयोः ।
 अशौचं चतुर्थे प्रोक्तं क्रमेण द्विजपुङ्गवाः ॥ ३८
 शूद्रविद्वज्चतुर्विप्राणान्तु ब्राह्मणे संस्थिते यदि ।
 एकरात्रे च शुद्धिः स्वादित्याह कमलोद्भवः ॥ ३९
 असपिण्डं द्विजप्रेतं विप्रो निःसृत्य बन्धुवत् ।
 अशित्वा च सहोषित्वा दशरात्रेण शुध्यति ॥ ४०
 यदि निर्हृहति क्षिप्रं प्रलोभाक्रान्तमानसः ।
 दशाहेन द्विजः शुध्येद् द्वादशाहेन भूमिपः ॥ ४१
 अर्हमासेन वैश्यस्तु शूद्रो मासेन शुध्यति ।
 षड्रात्रे णाथवा सप्तत्विरात्रे णाथवा पुनः ॥ ४२
 अनाथश्चैव निर्वन्धुं ब्राह्मणं धनवर्जितम् ।
 स्नात्वा सम्प्राश्य तु घृतं शुध्यन्ति ब्राह्मणादयः ॥ ४३
 अपरश्चेत् परं वर्णमपरश्चापरो यदि ।
 अशौचे मंस्त्रयेत् स्नेहात् तदाशुच्येन शुध्यति ।
 एकाहात् चतुर्थे शुचिर्वैश्ये तु स्वद्व्यहे सति ॥ ४४
 शूद्रेषु च त्र्यहं प्रोक्तं प्राणायामशतं पुनः ।
 अनस्थिसञ्चिते शूद्रे रीति चेद् ब्राह्मणः स्वकैः ॥ ४५
 त्विरात्रं स्वाप्तयाशौचमेकाहं चतुर्वैश्ययोः ।
 अन्यथा चैव मज्ज्योतिर्ब्राह्मणे स्नानमेव च ॥ ४६

अनास्थिसंक्षिती विप्रे ब्राह्मणो रीति चेत्तदा ।
 ज्ञानेनैव भवेच्छुद्धिः सर्वत्रैतेन न संशयः ॥ ४७
 यस्तैः सहासं कुर्याच्च यानादीनि तु चैव हि ।
 ब्राह्मणे वापरे वापि दशाहेन विशुध्यति ॥ ४८
 यस्तेषामन्धमग्राति स तु देवोऽपि कामतः ।
 तदाशौचनिवृत्तेशु ज्ञानं कृत्वा विशुध्यति ॥ ४९
 यावत्तदन्धमग्राति दुर्मित्रामिहतो नरः ।
 तावत्सहान्यशुद्धिः स्यात् प्रायश्चित्तं ततश्चरेत् ॥ ५०
 दाहाद्यशौचं कर्त्तव्यं द्विजानामग्निहोत्रिणाम् ।
 सपिण्डानास्तु मरणे मरणादितरेषु च ॥ ५१
 सपिण्डता च पुरुषे सप्तमे विनिवर्त्तते ।
 समानोदकभावस्तु जन्मनाम्नोरवेदने ॥ ५२
 पिता पितामहश्चैव तथैव प्रपितामहः ।
 सौपभाजस्तु यद्यात्मा सापिण्ड्यं साप्तपौरुषम् ॥ ५३
 ऊर्ध्वानाश्चैव सापिण्ड्यमाह देवः प्रजापतिः ।
 धी चैकजाता बहुवो भिन्नयोनय एव च ॥ ५४
 भिन्नवर्णास्तु सापिण्ड्यं भवेत्तेषां त्रिपुरुषम् ।
 कारवः शिल्पिनो वैद्यदासीदासास्तथैव च ॥ ५५
 राजानो राजभृत्याश्च सद्यःश्रीचाः प्रकौत्सिताः ।
 दातारो नियमौ चैव ब्रह्मविद् ब्रह्मचारिणौ ॥ ५६
 सन्निधौ ब्रतिगच्छावत् सद्यःश्रीचमुदाहृतम् ।
 राजा चैवामिधित्तश्च प्राणसन्निधौ एव च ॥ ५७
 यज्ञे विवाहकाले च देवयानी तथैव च ।
 सद्यःश्रीचं समाख्यातं दुर्मित्रे वायुपद्मे ॥ ५८

विषाद्युपहतानाञ्च विद्युना पार्थिवैर्हिजैः ।

सद्यःशौचं समाख्यातं सर्पादिमरणेऽपि च ॥ ५८

अग्निमेरुप्रपतने विषीघातपराशने ।

गोब्राह्मणान्ते संश्रयस्ते सद्यः शौचं विधीयते ॥ ६०

नैष्ठिकानां वनस्थानां यतोनां ब्रह्मचारिणाम् ।

नाशौचं विद्यते सद्भिः पतिते च तथास्यते ॥ ६१

इत्यौशनसस्मृतौ षष्ठोऽध्यायः ॥ ६

सप्तमोऽध्यायः ।

पतितानां न दाहः स्वात्मान्येष्टिर्नास्थिसञ्चयः ।

न चाशुपानपिण्डे च कार्यं श्राद्धादिकं क्वचित् ॥ १

व्यापादयेत्तथात्मानं स्वयं योऽग्निविषादिभिः ।

दहितं तस्य नाशौचं न च स्यादुदकादिकम् ॥ २

अथ कश्चित् प्रमादेन म्रियतेऽग्निविषादिभिः ।

तस्याशौचं विधातव्यं कार्यञ्चैवोदकादिकम् ॥ ३

जाते कुमारि तदहः चामं कुर्यात् प्रतिग्रहम् ।

सुवर्णधान्यगोवासस्त्रिलान्न गुडसर्पिषः ॥ ४

फलानीक्षुञ्च शाकञ्च लवणं काष्ठमेव च ।

तोयं दधि घृतं तैलमौषधं क्षोरमेव च ॥ ५

आशौचिनो गृहाद् ग्राह्यं शुष्कावचैव नित्यशः ।

आहिताग्निर्यथान्धायं दग्धव्यं त्रिभिरग्निभिः ॥ ६

अनाहिताग्निर्गृह्येण लौकिकेनेतरैर्हिजैः ।

देहाभावात् पलाशेन कृत्वा प्रतिज्ञतिं पुनः ॥ ७

दण्डः कार्थो यथान्यायं सपिण्डैः श्रद्धयान्वितैः ।
 सकृत् प्रमिक्षेद्दुकं नामगोत्रेण वाग्यतः ॥ ८
 दशाहं वान्धवैः भार्गवं सर्वं चैवार्द्रवाससः ।
 पिण्डं प्रतिदिनं दद्यात् सायं प्रातर्यथाविधि ॥ ९
 प्रेताय च गृहद्वारि चतुरो भोजयेद्दिजान् ।
 द्वितीयेऽहनि कर्त्तव्यं क्षुरकर्म सवान्धवैः ॥ १०
 सर्वैरस्थीं मञ्चयनं ज्ञातिरेव भवेत्तथा ।
 त्रिपूर्वं भोजयेद्दिप्रानयुग्मान् श्रद्धया शचीम् ॥ ११
 पञ्चमे नवमे चैव तथैवैकादशेऽहनि ।
 अयुग्मान् भोजयेद्दिप्रान् नवग्राहन्तु तद्विदुः ॥ १२
 एकादशेऽह्नि कुर्वीत प्रेतमुद्दिश्य भावनः ।
 द्वादशे वाद्य कर्त्तव्यमग्निदैस्तथवाहनि ॥ १३
 एकं पवित्रमेकं वा पिण्डमात्रं तथैव च ।
 एवं सृतेऽह्नि कर्त्तव्यं प्रतिभामन्तु वत्सरम् ॥ १४
 सपिण्डोक्तरणं प्रोक्तं पूर्णं संवत्सरं पुनः ।
 कुर्याच्चत्वारि पात्राणि प्रेतादीनां द्विजोत्तमाः ॥ १५
 प्रेतायं पिष्टपात्रेषु पात्रमाभेचयेत् ततः ।
 ये समाना इति द्वाभ्यां पिण्डानप्यं वमेव हि ॥ १६
 सपिण्डोक्तरणस्याहं देवपुण्यं विधीयते ।
 पितृनावाहयेत् तत्र पुनः प्रतश्च निर्दिशेत् ॥ १७
 ये सपिण्डोक्ताः प्रेता न तेषां स्वात् पृथक्क्रिया ।
 यस्तु कुर्यात्पृथक्पिण्डं पिष्ट्वा त्वभिजायते ॥ १८
 सृते पितरि वै पुत्रः पिण्डगण्डं समाविशेत् ।
 दद्याद्भ्रातृं सोदकुम्भं प्रत्यहं प्रेतधर्मतः ॥ १९

धार्य्येषां विधानेन सांवत्सरिकमिच्छते ।
 प्रतिसंवत्सरं कार्य्यं विधिरेव समातनः ॥ २३
 मातापित्रोः सुतेः कार्य्यं पिण्डदानादि किञ्चन ।
 पत्नी कुर्यात् सुताभावे पत्न्यभावे तु सोदरः ॥ २४
 एष वः कथितः सम्यग्गृहस्थानां यथाविधि ।
 स्त्रोणाञ्च भर्त्तृशुश्रूषा धर्मो नान्य दृष्टव्यते ॥ २५
 यः स्वधर्मपरो नित्यमौश्वरार्चितमानसः ।
 प्राप्नोति परमं स्थानं यदुक्तं वेदसम्मतम् ॥ २६
 इत्युशनसस्मृतौ सप्तमोऽध्यायः ॥ १ ॥

अष्टमोऽध्यायः ।

त्रैधांश्च मर्त्येभ्यः स्त्री नो गुरुतत्त्वग एव च ।
 महापातकिनस्त्वेते यः स तैः सह संवसेत् ॥ १
 संवत्सरेण पतति संसर्गं कुरुते तु यः ।
 यो हि शय्यासने नित्यं वसन् वै पतितो भवेत् ॥ २
 याजनं योनिसम्बन्धं तथेवाध्ययनं द्विजः ।
 कृत्वा सद्यः पतेजुज्जानात् सहभोजनमेव च ॥ ३
 अविज्ञायापि यो मोहात् कुर्यादध्ययनं द्विजः ।
 संवत्सरेण पतति सदाध्ययनमेव च ॥ ४
 ब्रह्महा हादद्यान्वानि कुटीं कृत्वा बभे वसेत् ।
 भेषजात्मविशुद्धायं कृत्वा श्वशिरोध्वजम् ॥ ५
 ब्राह्मणावसवान् सर्वान् देवामाराधित्वा वर्जयेत् ।
 विनिग्दा च समात्मानं ब्राह्मणञ्च सर्वं करेत् ॥ ६

अंसङ्गराणि योग्यानि सप्तागाराणि संविशेत् ।
 विधूने शनकैर्निस्त्रं व्याहारे भुक्तवर्जितं ॥ ७
 कुर्यादशनशनं वाचं भृगोः पतनमेव च ।
 ज्वनन्तं वा विभ्रदग्निं जलं वा प्रविशेत् स्वयम् ॥ ८
 ब्राह्मणार्थं गवार्थं वा सम्यक् प्राणान् परित्यजेत् ।
 दोर्घमामयिनं विप्रं कृत्वानामयिनं तथा ॥ ९
 दत्ता चात्रं स विदुषे ब्रह्महत्यां व्यपोहति ।
 अश्वमेधावभृथकं स्नात्वा यः शध्यति द्विजः ॥ १०
 सज्जस्त्रं वा वेदाविदे ब्राह्मणाय प्रदापयेत् ।
 ब्रह्महा मूच्यते पापैर्दृष्ट्वा वा सतुदर्शनम् ॥ ११
 सुरापस्तु सुरां तप्तमग्निवर्णां पिबेत् तदा ।
 निर्दग्धकायः स तप्तं मुच्यते च द्विजोत्तमः ॥ १२
 गोमुत्रमग्निवर्णं वा गोशक्रदद्रवमेव वा ।
 पथा घृतं जलं वाथ मुच्यते पातकात् ततः ॥ १३
 जलाद्र्द्रवामाः प्रयतो ध्यात्वा नागायनं हरिम् ।
 ब्रह्महत्याव्रतश्चाथ चरेत् तत्पापशान्तये ॥ १४
 स्वर्गस्ते यौ मक्तद्विप्रौ राजानमधिगम्य तु ।
 स्वकर्मं श्लाघयन् ब्रूयाद्वा भवाननुशान्तिवति ॥ १५
 गृहीत्वा मुमलं राजा मक्तवन्त्यात्तु तं स्वयम् ।
 स वै पापात्ततः स्तेनो ब्राह्मणस्तपमायवा ॥ १६
 करिषादाय मुषलं लगुङ्गं वाथ चातिनम् ।
 सशित्थोभयतस्तोद्धमायसं दण्डमेव च ॥ १७
 राजा च स्तेनमर्हीत मृत्तकेशेन धावता ।
 आचक्षाच्च तत्पापमेव कर्माणि श्लाघि माम् ॥ १८

शासनाद्वापि मोक्षाद्वा ततः स्तोयादिसुच्यते ।
 अशामित्वा च तं राजा स्तोयस्याप्राप्तिं किञ्चिद्वत् ॥ १९
 तपसा द्रुममन्यस्य सुवर्णस्तोयजं फलम् ।
 चौरवासा द्विजोऽरण्ये सञ्चरेद्ब्रह्मणा व्रतम् ॥ २०
 स्नाताश्चमेधावभृथे पूतः स्यादथवा द्विजः ।
 प्रदद्याच्चार्थं विप्रेभ्यः स्नाततुल्यं हिरण्यकम् ॥ २१
 चरेद्वा वत्सरं कृतञ्च ब्रह्मचर्यपरायणः ।
 ब्राह्मणः स्वर्णहारी च तत्पापस्यापनुत्तये ॥ २२
 गुरुभार्यां समारूढ्य ब्राह्मणः काममोहितः ।
 उपगूहेत् स्त्रियं तप्तं काम्यां कालायसोक्तताम् ॥ २३
 स्वयं वा शिश्ववृषणे उत्कृत्याध्यायवाञ्छनी ।
 प्रातिष्ठेद्दक्षिणामाशामानिपातमजिह्वतः ॥ २४
 गुर्वर्थे वाहृतः शुद्धं चरेद्वा ब्रह्मणो व्रतम् ।
 शाखां कर्कटकापेतां परिष्वज्याथ वत्सरे ॥ २५
 अधःशयोतं नियतां मुच्यते गुरुतल्पगः ।
 कच्छश्चाब्दं चरेद्दिप्रचौरवासाः समाहितः ॥ २६
 अश्वमेधावभृथके स्नात्वा मुञ्चेद्द्विजोत्तमः ।
 कालेऽष्टमे वा भुञ्जानो ब्रह्मचारी सदाव्रतः ॥ २७
 स्नानासनाद्यं विचरेदधनाऽप्युपयत्नतः ।
 अधःशायो द्विभिर्ध्वजैस्ततः शुध्येत पातकात् ॥ २८
 चान्द्रायणानि वा कुर्यात् पञ्चचत्वारि वा पुनः ॥ २९
 पतितैः सम्प्रयुक्तानामयं गच्छति निष्कृतिम् ।
 पतितेन तु संशयं क्षोभेन कुरुते द्विजः ॥ ३०

सकृत् पापापनोदार्थं तस्यैव व्रतमाचरेत् ।
 तप्तकण्डूं चरेद्वाध संवत्सरमतन्द्रितः ॥ ३१
 घात्मासिकेऽथ संमर्गे प्रायश्चित्तार्हमाचरेत् ।
 एभिः पूतैरथो हन्ति महापातकिनो मलम् ॥ ३२
 पुण्यतीर्थाभिगमनात् पृथिव्यामथ निष्कृतिः ।
 ब्रह्महत्यां सुरापानं स्तेयं गुर्वङ्गनागमम् ॥ ३३
 कृत्वा चैवं महापापं ब्राह्मणः काममोहितः ।
 कुर्यादनघनं विप्राः पुण्यतीर्थे समाहितः ॥ ३४
 जले वा प्रविशेदग्नौ ध्यात्वा देवं कपर्दिनम् ।
 न ह्यन्या निष्कतिर्दृष्टा मुनिभिः कर्मवेदिभिः ॥ ३५
 इत्युशनसस्तृतावष्टमोऽध्यायः ॥ ८ ॥

नवमोऽध्यायः ।

गत्वा दुहितरं विप्रः स्वसारं वा स्रुषामपि ।
 प्रविशेज्जूलनं दीप्तं मतिपूर्वमिति स्थितिः ॥ १
 मातृष्वसां मातुलानीं तथैव च पित्रृष्वपाम् ।
 भागिनेयीं समारुह्य कुर्यात् कण्ड्यादिपूर्वकम् ॥ २
 चान्द्रायणानि चत्वारि पञ्च वा सुसमाहितः ।
 पैतृष्वस्रेयीं गत्वा तु स्वस्रियां मातुरेव च ॥ ३
 मातुलस्य सुतां वापि गत्वा चान्द्रायणं चरेत् ।
 भार्यासखीं समारुह्य गत्वा श्यालीं तथैव च ॥ ४
 अहोरात्रोषितो भूत्वा तप्तकण्डूं समाचरेत् ।
 उदक्कागमने विप्रस्त्रिरात्रेण विशुध्यति ॥ ५

क्षत्तीमैथुनमासाद्य चरेष्वाम्नायणव्रतम् ।
 पराकेणायवा शुद्धिरित्याह भगवानजः ॥ ६
 मण्डकं नकुलं वाक्त्रं विड् वराहश्च मूषिकम् ।
 खानं हत्वा द्विजः कुर्यात् पौडशाख्यमहाव्रतम् ।
 पयः पिबेत् त्रिराहन्तु खानं हत्वा त्वतन्द्रितः ॥ ७
 माज्जरिश्चाथ नकुलं याजनं वाऽध्वनो व्रजेत् ।
 कच्छं दादशमाचन्तु कुर्यादश्वध्वे द्विजः ॥ ८
 अथ ऋणायमीं दद्यात् सर्पं हत्वा द्विजात्तमः ।
 वनाकं रद्रवश्च व मुंदिक् क्षतलम्भकम् ॥ ९
 वराहन्तु तिलद्राणं तिलाटश्चैव तिलतिरिम् ।
 शकं द्विजाजनं वत्सं क्रौञ्चं हत्वा त्रिहायणम् ॥ १०
 हत्वा हंसं वनाकश्च वकाटद्विभमिव च ।
 वानरश्च व भासश्च स्वयं वा ब्राह्मणाय गाम् ॥ ११
 क्रत्यादांस्तु मृगान् हत्वा धनं दद्यात् पयस्विनीम् ।
 अक्राव्याटं वतमतस्मद् हत्वा तु कृष्णलम् ॥ १२
 किञ्चिदत्र तु विप्राय दद्यादस्थिमतां वधं ।
 अन्नग्राह्यं च हिंसायां प्राणायामिन शध्यति ॥ १३
 फ वदानान्तु वृक्षाणां त्रेदनादाहिकं शतम् ।
 शुल्मवज्जोलनानाञ्च वीरुधा फल्मेष च ॥ १४
 पुष्यागमानाञ्च तथा वृत्तप्राशो विशोधनम् ।
 चाम्नायणं पराकश्च कुर्याद् हत्वा प्रमादतः ॥ १५
 मतिपूर्वं वधे चास्त्राः प्रायश्चित्तं न विद्यते ।
 सनुष्याणाञ्च हरणं श्लोणां कृत्वा गृहस्थ च ॥ १६

वापीकूपजलानाञ्च शुध्येच्चान्द्रायणेन तु ।
 द्रव्याणामल्पसाराणां स्तेयं कृत्वाऽन्यवेश्मनः ॥ १७
 चरेत् सान्तपनं कृच्छ्रं चरित्वात्मविशुद्धये ।
 धान्यादिधनचौर्यञ्च क्षगव्यविशोधनम् ॥ १८
 दृणकाष्ठद्रमाणाञ्च पुष्पाणाञ्च फलस्य च ।
 चेनचर्माभिर्य्याणाञ्च त्रिरात्रं स्वादभोजनम् ॥ १९
 मणिप्रवालरत्नानां सुवर्णरजतस्य च ।
 अयःकांस्योपलानाञ्च द्वादशाहमभोजनम् ॥ २०
 एतदेव व्रतं कुर्याद् द्विशफैकशफस्य च ।
 पक्षिणामोषधीनाञ्च हरेच्चापि अरुहं धैर्यः ॥ २१
 न मांसानां हतानान्तु दैवे चान्द्रायणं चरेत् ।
 उपोष्य द्वादशाहन्तु कुशाण्डैर्जृहुयाद्दृष्टम् ॥ २२
 नकुलीलृकमाज्ज्वारं जग्धा सान्तपनं चरेत् ।
 स्नानं जग्ध्वाथ कृच्छ्रण शुभक्षये च शुध्यति ॥ २३
 प्रकुर्याच्चेव संस्कारं पूर्व्वणैव विधानतः ।
 शललञ्च वलाकञ्च हंसकारण्यवं तथा ॥ २४
 चक्रवाकञ्च जग्धा च द्वादशाहमभोजनम् ।
 कपोतं टिट्ठिभ भासं शुक्रं सारसमेव च ॥ २५
 जलूकां जालपादञ्च जग्धा द्यौतद्व्रतञ्चरेत् ।
 शिशुमारं तथा मांसं मत्स्यं मांसं तथैव च ॥ २६
 जग्धा चैव वराहञ्च एतदेव व्रतञ्चरेत् ।
 कौकिलञ्चैव मत्स्यादं मण्डूकं भुजगं तथा ॥ २७
 गोमूत्रयावकाहैर्वैश्वामिनेनैकेन शुध्यति ।
 जलेचराञ्च जलजाम् यातुधानविपाटितान् ॥ २८

रक्तपादांस्तथा जग्ध्वा समाहृषेतदाचरेत् ।
 मृतमांसं हृथा चैवमात्मार्यं वा यथाकृतम् ॥ २८
 भुक्त्वा समाचरे देतत्तत्पापस्यापनुत्तये ।
 कपोतं कुञ्जरं शिग्रूँ कुकुटं रजकां तथा ॥ २९
 प्राजापत्यं चरज्जग्ध्वा तथा कुम्भीरमेव च ।
 पलाण्डं लशुनञ्चैव भुक्त्वा चान्द्रायणं चरेत् ॥ ३०
 वार्त्ताकुं तण्डूलोयञ्च प्राजापत्येन शुध्यति ।
 भ्रशमंतकं तथोपेतं तप्तकच्छेण शुध्यति ॥ ३१
 प्राजापत्येन शुद्धिः स्वात् मनुष्य शशमचणे ।
 अलावं गृध्ननञ्चैव भुक्त्वाप्येतद्ब्रतं चरेत् ॥ ३२
 उदुम्बरञ्च कामेन तप्तकच्छेण शुध्यति ।
 हृथा कसरसंयावं पायसापूपशष्कूलीम् ॥ ३३
 भुक्त्वा चैवं ब्रतं तत्र चिरात्रेण विशुध्यति ।
 पीत्वा क्षीराश्लपेयानि ब्रह्मचारी विशेषतः ॥ ३४
 गोमूत्रयावकाहारो मासाहर्णेन विशुध्यति ।
 अर्निर्हृशाया गोः क्षीरं माहिषं वार्त्तमेव च ॥ ३५
 गर्भिण्या वा विवत्सायाः पीत्वा दुग्धमिदं चरेत् ।
 एतेषाञ्च विकाराणि पीत्वा मोहेन वा पुनः ॥ ३६
 गोमूत्रयावकाहारः सप्तरात्रेण शुध्यति ।
 भुक्त्वा चैव नवत्राहं सूतके मृतकीयवा ॥ ३७
 चान्द्रायणेन शुध्येत ब्राह्मणस्तु समाहितः ।
 यस्य यद्भूयते नित्यं न यस्याद्यं न हीयते ॥ ३८
 चान्द्रायणं चरेत् सम्यक् तस्माज्जप्राशनैर्द्विजः ।
 अभोज्यानास्तु सर्वेषां भुक्त्वा चाचसुषुप्ततम् ॥ ३९

अन्त्येष्ट्यात्त्रयिनोऽप्यत्र तप्तकृच्छ्रमुदाहृतम् ।
 चाण्डालानां द्विजो भुक्ता मन्थक्चान्द्रायणं चरेत् ॥ ४१
 अज्ञानात् प्राश्य विषमूत्रं सुरासंस्पर्शमेव च ।
 पुनः संस्कारमर्हन्ति चर्या वर्णा द्विजातयः ॥ ४२
 क्रव्यादानां पक्षिणाञ्च प्राश्य मूत्रपूरोषकम् ।
 महासान्तपनं कुर्यात्तेषां मोहाद्विजातयः ॥ ४३
 भासमण्डुककुकुर वायसे कृच्छ्रमाचरेत् ।
 प्राजापत्येन शुध्येत ब्राह्मणः क्लिष्टभोजनात् ॥ ४४
 क्षत्रियस्तप्तकृच्छ्रं स्याद्द्वैश्वसेव त्रिकृच्छ्रकम् ।
 सुराभाण्डादकं वापि पोत्वा चान्द्रायणं चरेत् ॥ ४५
 शूनोच्छिष्टं द्विजो भुक्ता त्रिरात्रेण विशुध्यति ।
 गोमूत्रयावकाहारः पोतशेषं च वा पयः ॥ ४६
 आपो मूत्रपुरोषाद्यैरुपेताः प्राशयेद्यदि ।
 तदा सान्तपनं कुर्यात् तं कायविशोधनम् ॥ ४७
 चाण्डालकूपभागडेषु यदज्ञानं पिवेज्जलम् ।
 चरेत् सान्तपनं कृच्छ्रं ब्राह्मणः पापशोधनम् ॥ ४८
 चाण्डालेन च संस्पृष्टं पोत्वा वारि द्विजोत्तमः ।
 त्रिरात्रेण विशुध्येत पञ्चगव्येन शुध्यति ॥ ४९
 महापातकमंस्पर्शं भुक्ता स्नात्वा द्विजोत्तमः ।
 बुद्धिपूर्वन्तु मूढात्मा तप्तकृच्छ्रं समाचरेत् ॥ ५०
 अन्यजातिविवाहे च स महापातको भवेत् ।
 तस्य पातकिसंसर्गात् पातकित्वमवाप्नुयात् ॥ ५१
 चतुर्विंशतिकृच्छ्रं स्याद्विवाहे त्वन्यकन्यया ।
 संसर्गस्तदर्थं स्नात् प्रायश्चित्तं सुते न हि ॥ ५२

दृष्ट्वा महापातकिनं चण्डालं वा रजस्वलाम् ।
 प्रमादाद्भोजनं कृत्वा त्रिरात्रेण विशुध्यति ॥ ५३
 मानार्द्रा यदि भुञ्जीत अहारात्रेण शुध्यति ।
 वृद्धिपूर्वन्तु कृच्छ्रेण भगवानाह पद्मजः ॥ ५४
 शुष्कं पर्युषितादानि गन्धादिप्रतिदूषितम् ।
 भुक्त्वापवासं कुर्वीत शरेद्दिप्रः पुनःपुनः ।
 अज्ञानाद् भुक्तिशुद्धयर्थमज्ञानस्य विशेषतः ॥ ५५
 भृत्यानां यजनं कृत्वा परिवामन्यकर्मणि ।
 अभिचारमनर्हञ्च त्रिभिः कृच्छ्रैर्विशुध्यति ॥ ५६
 ब्राह्मणाभिहतानाञ्च कृत्वा दाहादिकं द्विजः ।
 गोमूत्रवाक्काहारः प्राजापत्येन शुध्यति ॥ ५७
 तैलाभ्यंगः प्रभाते च कुर्यान्मूत्रपुरोषके ।
 अहोरात्रेण शुध्येत शशशुक्रमणि मैथुने ॥ ५८
 एकाहंति विवाहाग्निं परिभाष्य द्विजोत्तमः ।
 त्रिरात्रेण विशुध्येत त्रिरात्रात् षडहं पुनः ॥ ५९
 दशाहं द्वादशाहं वा परिहास्य प्रमादतः ।
 कृच्छ्रचान्द्रायणं कुर्यात् तत्पापस्यापनुत्तये ॥ ६०
 पतितद्रव्यमादाय तदुत्सर्गेण शुध्यति ।
 शरेच्च विधिना कृच्छ्रमित्याह भगवान् प्रभुः ॥ ६१
 अनाशकनिवृत्त्या तु प्रव्रज्यापासिता तथा ।
 आचरेत् त्रिंशु कृच्छ्राणि त्रिंशु चान्द्रायणानि च ॥ ६२
 पुनश्च जातकर्म्यादिसंस्कारैः संस्कृता द्विजाः ।
 शुद्धा यस्तद्व्रतं सम्यक् शरियुधर्मदर्शिनः ॥ ६३

श्वेनुपासितसिन्धुस्तु तद्व्यापकवशेन च ।
 अहवाग्रन् संयतमना राक्षी चेद्रात्रिमेव हि ॥ ६४
 अकृत्वा समिदाधानं शुचिः स्नात्वा समाहितः ।
 गायत्र्याष्टसहस्रं जपं कृत्वा विशुध्यति ॥ ६५
 उपासीत न चेत् सन्ध्यां गृहस्थोऽपि प्रमादतः ।
 स्नातकव्रतलोभ्यस्तु कृत्वा चोपरिसेदिनम् ॥ ६६
 सवत्सरश्चरेत् कृच्छ्रं अनुष्णन्दे द्विजांसमः ।
 चान्द्रायणं चरेद्गृहस्था गोप्रदानेन शुध्यति ॥ ६७
 नास्ति स्नादयति कुर्वीति प्राजापत्यं चरेद्भिजः ।
 देवद्रोहं गुरुद्रोहं तसकृच्छ्रेण शुध्यति ॥ ६८
 उद्यमानं समारुह्य खरयानश्च कामतः ।
 त्रिरात्रं च विशुध्येत नग्ना न प्रविषीज्जलम् ॥ ६९
 घृष्टान्नकालमासं वा संहिताजपमेव वा ।
 होमाश्च शाकलान्नित्यमपत्यानां विशोधनम् ॥ ७०
 नीलं रक्तं वसित्वा तु ब्राह्मणो वस्त्रमेव हि ।
 अहोरात्रोषितः स्नातः पञ्चगव्येन शुध्यति ॥ ७१
 वेदधर्मपुराणाश्च चण्डालस्य च भाषणम् ।
 चान्द्रायणेन शुचिः स्नात्वा ह्यन्या तस्य निष्कृतिः ॥ ७२
 उद्वन्धनादिनिवृत्तः संस्पृष्टः ब्राह्मणः कवित् ।
 चान्द्रायणेन शुचः स्नात् प्राजापत्येन वा पुनः ॥ ७३
 उच्छिष्टो यदि नाचान्तसंस्कारादीन् स्पृशेद्भिजः ।
 उच्छिष्टस्तत्र कुर्वीति प्राजापत्यं विशुध्यति ॥ ७४
 चण्डालसूतिकग्रवांस्तथा गारीं रजस्वलां ।
 स्पृष्टा स्नायाद्भिज्जप्यं तत्स्पृष्टान् पतितांस्तथा ॥ ७५

चण्डालसूतिकर्तव्यैः संस्पृष्टं स्पर्शयेद्यदि ।

प्रमादात् स्नात आचम्य जपं कृत्वा विशुध्यति ॥ ७६

अस्पृष्टस्पर्शनं कृत्वा स्नात्वा शुद्धेद्विजोत्तमः ।

आचामेव विगृह्यार्थं प्राह देवः पितामहः ॥ ७७

भुञ्जानस्य तु विप्रस्य कदाचित् स्रवते गुदम् ।

कृत्वा शौचं ततः स्नात्वा जपोऽथ सुहृयाद् दृतम् ॥ ७८

चाण्डालस्तु शवं स्पृष्ट्वा कृच्छ्रं कुर्याद्विजोत्तमः ।

इष्ट्वा नमःस्थं नक्षत्रमङ्गोरात्रेण शुध्यति ॥ ७९

सुराः स्पृष्ट्वा द्विजः कुर्यात् प्राणायामत्रयं शुचिः ।

यलाच्छुं लग्नमृद्वेव दृतं प्राश्य विशुध्यति ॥ ८०

ब्राह्मणस्तु शुना दष्टस्पर्शं सायं पयः पिबेत् ।

नामेकृच्छ्रं दष्टस्य तदेव त्रिगुणं भवेत् ॥ ८१

स्यादेतन्निगुणं बाह्यामृभिः स्थातु चतुर्गुणम् ।

स्नात्वा जपेत्तु गात्रधीं श्वाभदष्टा द्विजोत्तमः ॥ ८२

पश्ययज्ञानकृत्वा तु यो भुङ्केत प्रत्यङ्गं गृह्ये ।

अनातुरस्य निधनः कृच्छ्राद्धं विशुध्यति ॥ ८३

अहिताग्नेरुपस्थानं यः कुर्यान्न तु पर्वणि ।

ऋतौ गच्छेन्न भार्यायां साऽपि कृच्छ्राद्धमाचरेत् ॥ ८४

विनाद्विरसु वा कुर्याच्छारोर सन्निवेशस्तु ।

सचेद्या जलमाहुत्वा गामालंभ्य विशुध्यति ॥ ८५

मायत्राष्टसहस्रान्तु ब्राह्मणोपवसेद्गृह्ये ।

अनुगच्छेच्च यः शूद्रं प्रेतभूतं द्विजोत्तमः ॥ ८६

मायत्राष्टसहस्रान्तु जपं कुर्यात्तदोषु च ।

कृत्वा तु यपधं विप्रो विप्रस्य वधसंयुते ॥ ८७

मृषैव यावक्कालेन कुर्याच्चान्द्रायणं व्रतम् ।
 पङ्क्तौ विषमदानञ्च कृत्वा कच्छेण शुध्यति ॥ ८८
 छायां श्रपाकस्वारुह्य सृत्वा सम्प्राशयेद् दृतम् ।
 रक्षेदादित्यमशुचिर्दृष्ट्वाग्नीन्द्रजमेव च ॥ ८९
 मानुषास्त्रि च संस्पृष्टा भूतानमेव विशुध्यति ।
 कृत्वाप्यध्ययनं विप्रश्चरेद्भिन्नानुवत्सरम् ॥ ९०
 कृतज्ञो ब्राह्मणगृहे पञ्चसंवत्सरं व्रजौ ।
 हुङ्कारं ब्राह्मणस्योक्ता त्वङ्कारस्तु गरीयसः ॥ ९१
 भ्रातृव्यस्य ततः शेषं प्रणिपत्य प्रसादयेत् ।
 ताडयित्वा हृणेनेव कण्ठे वष्ट्वा च वामसा ॥ ९२
 दिग्दि परिनिर्जित्य प्रणिपत्य प्रसादयेत् ।
 श्ववगूर्यं चरेत् 'कच्छ'मतिकच्छं निपातने ॥ ९३
 कच्छातिकच्छं कुर्वीति विप्रस्योत्पाद्य शोणितम् ।
 गुरोराक्रोशने चैव कच्छं कुर्याद्विशोधनम् ॥ ९४
 एकगतं द्विगतं वा तत्पापस्यापनुत्तये ।
 देवर्षीणामभिमुखं शीवनाक्रोशनाकृते ॥ ९५
 उलूकादिजनुर्जित्वा दातव्यञ्च हिरण्यकम् ।
 दैत्योद्यानेषु यः कुर्यान्मृतोच्चारं शकृद्भिजः ॥ ९६
 क्षिप्र्याच्छन्नस्तु शहर्यं चरेच्चान्द्रायणं व्रतम् ।
 देवतायतने मूढं कृत्वा द्रोष्टाद्भिजोत्तमः ॥ ९७
 शिप्रस्योत्कृन्तनं कृत्वा चान्द्रायणमथाचरेत् ।
 देवतानामृषीणाञ्च वेदामात्रेव कुत्सनम् ॥ ९८
 कृत्वा सम्यक्पकुर्वीति प्राजापत्यं द्विजोत्तमः ।
 तैस्तु सभाषणं कृत्वा सृत्वा देवान् समर्चयेत् ॥ ९९

स्त्री यदा बालभावेन महापापं करोति हि ।

प्रायश्चित्तं च तस्यास्वात् पित्रा तद्व्रतचारिणौम् ॥ १००

उद्देहिदभिरूपां तामन्यथा पतितस्तु स ।

अपि राजन्यकथधे वार्षिकब्राह्मणव्रतम् ।

तस्या ते वृषभैकेण सहस्रं गोदानमाचरेत् ॥ १०१

सर्वं हत्वा माघमासं दद्यात् सुवर्णरजतताम्रवपु-

सोसकांश्चायनामङ्गिरैव मृतमूढयुक्ताभस्तेजमाशोष्णि-

ष्टानां भस्मनाङ्गिः प्रक्षालनं कनकारजतमणिशङ्खयुक्तम्

पलानां वज्रविटलरज्जुचर्मणाञ्चाङ्गिः शौचमिति ॥

अपि चण्डालश्चपचस्पृष्टे वा विस्मृत एव च ।

त्रिरात्रेण विशुद्धिः स्याद्ब्रह्माच्छिष्टं षडाचरेत् ॥ १०३

पिता मातामहा यस्य अग्रजो वाथ क्षस्यचित ।

तपोऽन्विहोत्रमन्त्रेषु न दाषः परिवर्द्धने ॥ १०४

अमावस्यायां यो ब्रह्माणं समुद्दिश्य पितामहम् ।

ब्राह्मणीं स्त्रीं समभ्यर्च्य मुच्यते सर्वपातकैः ॥ १०५

वाखां तिथिं प्राप्य यममाराधयेद्भवम् ।

ब्राह्मणान् भोजयित्वा तु सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ १०६

कृष्णाष्टम्या महादेवं तथा कृष्णचतुर्दश्याम् ।

कम्पूश्च ब्राह्मणसुखैः सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ १०७

तथादश्यां तथा रात्रौ सायह्वारं त्रिर्नोचनम् ।

हृद्वेव प्रथमे यामि मुच्यते सर्वपातकैः ॥ १०८

सर्वत्र दानप्रदणैः मुच्यते सोमदानतः ।

शान्त्या च दक्षिणां षडङ्गं हिरण्यप्रतिमामपि ॥ १०९

अश्रुतेनैव नायत्रा मुच्यते सर्वपातकैः ॥ ११०

इत्थोशनसस्ततो नवमोऽध्यायः ॥ ८ ॥

अङ्गिरःसंहिता ।

प्रथमोऽध्यायः ।

मृदाश्वमेधु वर्णेषु वर्णानामनुपूर्व्वशः ।
प्रायश्चित्तविधिं दृष्ट्वा अङ्गिरा सुनिरत्रवीत् ॥ १
अन्त्यानामपि निज्जातं भक्षयित्वा द्विजातयः ।
चान्द्रं कृच्छ्रं तदर्हन्तु ब्रह्मचर्यविशां विदुः ॥ २
रजकचर्माकारश्च गटो वरुड एव च ।
कैवर्त्तमेदभिज्ञाश्च सप्तैते चान्त्यजाः क्षताः ॥ ३
अन्त्यजानां मृहे तोयं भाण्डे पश्यापितश्च यत् ।
प्रायश्चित्तं यदा पीतं तदैव हि समाचरेत् ॥ ४
चाण्डालकूपभाण्डेषु त्वज्ञानात् पिवते यदि ।
प्रायश्चित्तं कथं तेषां वर्णं वर्णं विधीयते ॥ ५
चरेत् सान्तपनं विप्रः प्राजापत्यन्तु भूमिपः ।
तदर्हन्तु चरेद्देश्यः पादं शूद्रेषु दापयेत् ॥ ६
अज्ञानात् पिवते तोयं ब्राह्मणस्त्वन्त्यजातिषु ।
अङ्गोराचोषितो भूत्वा पञ्चगव्येन शुध्यति ॥ ७
विप्रो विप्रेण संस्पृष्ट उच्छिष्टेन कदाचन ।
आचान्त एव शुध्येत अङ्गिरा सुनिरत्रवीत् ॥ ८
क्षत्रियेषु यदा स्पृष्ट उच्छिष्टेन कदाचन ।
स्नानं जप्यन्तु कुर्वीत दिनस्नानेन शुध्यति ॥ ९
वैश्येन तु यदा स्पृष्टः शुभा शूद्रेण वा द्विजः ।
अपोश्च रजनीमिक्षा पञ्चगव्येन शुध्यति ॥ १०

अमुच्छिष्टेन संस्पृष्टो भ्रानं येन विधीयते ।
 तेनैवोच्छिष्टसंस्पृष्टः प्राजापत्यं समाचरेत् ॥ ११
 अत उर्वं प्रदद्यामि नीलौवस्तस्य वै विधिम् ।
 स्त्रोणां क्रीड, र्धसंयोगे शयनीये न दृश्यति ॥ १२
 पालने विक्रये चैव तद्वृत्तरूपजीवने ।
 पतितस्तु भर्वाह्मिभिः कृच्छ्रैर्व्यपोहति ॥ १३
 भ्रानं दानं जपो ह्यमः स्वाध्यायः पितृतर्पणम् ।
 वृथा तस्य महायज्ञा नीलौवस्तस्य धारणात् ॥ १४
 नीलोरक्तं यदा वस्त्रमज्ञानेन तु धारयेत् ।
 अहो रात्रौषितो भूत्वा पञ्चगव्येन शुध्यति ॥ १५
 नीलोदाक यदा भिन्द्याद्वाह्मणं वै प्रमादतः ।
 शोणितं हव्येन यत्र द्विजसाम्नायणं चरेत् ॥ १६
 नीलोहत्रेण पञ्चन्तु अश्वमश्नाति चेद्विजः ।
 आहारवसनं कृत्वा पञ्चगव्येन शुध्यति ॥ १७
 भक्षन् प्रमत्ता नीलीं द्विजातिस्त्वभमाहितः ।
 त्रिषु वर्णेषु सामान्यं चान्द्रायणमिति स्थितिम् ॥ १८
 नीलोरक्तेन वस्त्रेण यदश्वमुपनीयते ।
 नोपातिष्ठति दातारं भोक्ता मुङ्क्ते तु किस्त्रिषम् ॥ १९
 नीलोरक्तेन वस्त्रेण यत् पाके अर्पितं भवेत् ।
 तेन भुक्तेन विप्राणां दिनमेकमभोजनम् ॥ २०
 मृतं भर्तारं या नारो नीलौवस्तं प्रधारयेत् ।
 भर्ता तु नरकं याति सा नारो तदनन्तरम् ॥ २१
 नीलौवस्तोपहृते क्षेपे शस्त्रं यस्तु प्ररोहति ।
 अमोघ्यं तद्विजातीनां भुक्ता चान्द्रायणं चरेत् ॥ २२

देवद्रोखां वृषोत्सर्गे यज्ञे दाने तथैव च ।
 अत्र स्थानं न कर्त्तव्यं दूषिता च वसुन्धरा ॥ २३
 बापिता यत्र नीलो स्नात्ता बहुम्यशुचिर्भवेत् ।
 यावद्वादशवर्षाणि अत ऊर्ध्वं शुचिर्भवेत् ॥ २४
 भाजने चैव पाने च तथा चौषधभेषजैः ।
 एवं स्त्रियन्ते या गावः पादमेकं समाचरेत् ॥ २५
 घण्टाभरणदोषेण यत्र गौर्विनिधोष्यते ।
 चरेद्वत् व्रतं तेषां भूषणार्थं हि तत् कृतम् ॥ २६
 दमने दामने रोधे अवघाते च वैकृते ।
 गवा प्रभवता यातैः पादानं व्रतमाचरेत् ॥ २७
 अङ्गुष्ठपर्वमात्रस्तु बाहुमात्रः प्रमाणतः ।
 सप्तज्वरस्य मायस्य दण्ड इत्यभिधीयते ॥ २८
 दण्डादुक्तादयदन्येन पुरुषा प्रहरन्ति गाम् ।
 द्विगुणं गोव्रतं तेषां प्रायश्चित्तं विशेषणम् ॥ २९
 शृङ्गभङ्गे त्विस्थिभङ्गे चर्माङ्गिभ्योऽपि च तथा ।
 दशरात्रं चरेत् कच्छं यावत् स्त्रिया भयेत्तदा ॥ ३०
 गामूवेण च सन्मिश्रं यावकञ्चापजायते ।
 व्रतदेव हितं कच्छमिदमाङ्गिरसं मतम् ॥ ३१
 अममयेष्व वालेष्व पिता वा यदि वा गुरुः ।
 यमुद्दिश्य चरेद्व्याघ्रं पापं तस्य न विन्यते ॥ ३२
 अश्रोतार्येष्व वर्षाणि बाला बान्धून्पण्डितान् ।
 प्रायश्चित्तादिमर्हन्ति स्त्रिया रोगिण एव च ॥ ३३
 मूर्च्छिते पतिते चापि न वि यष्टिप्रहारिते ।
 गायत्र्याष्टसहस्रान्त प्रायश्चित्तं विशेषणम् ॥ ३४

भ्रात्रा रजस्वला चैव चतुर्थेऽङ्गि विशुध्यति ।
 कुर्याद्रजसि निवृत्तेऽनिवृत्ते न, कर्त्तव्येन ॥ ३५
 रांगेण यद्रजः स्त्रोणामन्वर्थं हि प्रवर्त्तते ।
 अशुच्यस्ता न तेन स्नुस्तासां वैकारिकं हि तत् ॥ ३६
 साध्याचारा न तावत् स्याद्रजो यावत् प्रवर्त्तते ।
 हत रजसि गम्भा स्त्रो गृहकर्मणि चैन्द्रिये ॥ ३७
 प्रथमेऽङ्गि चाण्डाली द्वितीये मङ्गवातिनौ ।
 तृतीये रजको प्रोक्ता चतुर्थेऽङ्गि शुध्यति ॥ ३८
 रजस्वला यदा सृष्टा शुना शूद्रेण चैव हि ।
 उपोष्य रजनोमेका पञ्चगव्येन शुध्यति ॥ ३९
 द्वावेतावशुचो स्नाता दम्पती शयनं गतौ ।
 शयनादुत्थिता नारी शुचिः स्रग्दशुचिः पुमान् ॥ ४०
 गयडुपं पादशौचञ्च न कुर्यात् कांस्यभाजने ।
 भस्मना शुध्यते कांस्यं ताम्रमन्त्रेण शुध्यति ॥ ४१
 रजसा शुध्यते नारी नदी वेगेन शुध्यति ।
 भूमौ निक्षिप्य पयसासमन्वन्तोपहतं शुचि ॥ ४२
 गवाघ्रातानि कांस्यानि शूद्राण्डिषट्ठानि यानि तु ।
 भस्मना दशभिः शुध्येत् काकेनोपहते तथा ॥ ४३
 शौचं सौवर्णरौप्याणां बाहुनार्केन्दुरग्निभिः ॥ ४४
 रितः स्रष्टं शवस्रष्टमाविकञ्च न दुष्यति ।
 अङ्गिर्मृदा च तस्मात् प्रचाप्य च विशुध्यति ॥ ४५
 शुष्कमजमविप्राञ्च भुक्ता सप्ताहमृच्छति ।
 अन्नं व्यञ्जनसंयुक्तमर्धमासेन जीर्यति ॥ ४६

पयो दधि च मासेन वाग्मासेन हृतं तथा ।
 तैलं संवत्सरैरेव कोष्ठे जीर्यति वा न वा ॥ ४७
 यो भुङ्क्ते हि च शूद्राक्षं मासमेकं निरन्तरम् ।
 इह जन्मनि शूद्रत्वं स्रुतः श्वा चाभिजायते ॥ ४८
 शूद्राक्षं शूद्रसम्पर्कः शूद्रेण च सहासनम् ।
 शूद्रात्प्राणागमः कश्चिज्जलन्तमपि पातयेत् ॥ ४९
 अप्रणामे तु शूद्रोऽपि स्वस्ति यां वदति द्विजः ।
 शूद्रोऽपि नरकं याति ब्राह्मणोऽपि तथैव च ॥ ५०
 दशाष्टाच्छुध्यते विप्रो द्वादशाङ्गेन भूमिपः ।
 पार्श्विकं वैश्य एवाह शूद्रो मासेन शुध्यति ॥ ५१
 अग्निहोत्रो च यो विप्रः शूद्राक्षश्चैव भोजयेत् ।
 पञ्च तस्य प्रणश्यन्ति आत्मा वेदास्त्रयोऽग्नयः ॥ ५२
 शूद्राक्षे न तु भुक्तेन यो द्विजो जनयेत् सुतान् ।
 यस्याक्षं तस्य ते पुत्रा अन्नाच्छुक्लं प्रवर्तते ॥ ५३
 शूद्रेण स्यष्टमुच्छिष्टं प्रमादादथ पाणिना ।
 तद्द्विजैर्भ्यो न दातव्यमापस्तम्बोऽत्रवीर्यमुनिः ॥ ५४
 ब्राह्मणस्य सदा भुङ्क्ते क्षत्रियस्य च पर्वसु ।
 वैश्यस्यापत्सु भुञ्जीत न शूद्रस्यापि कदाचन ॥ ५५
 ब्राह्मणाक्षे दरिद्रत्वं क्षत्रियाक्षे पशुस्तथा ।
 वैश्याक्षेन तु शूद्रत्वं शूद्राक्षे नरकं भुवम् ॥ ५६
 अमृतं ब्राह्मणस्याक्ष क्षत्रियाक्षं पयः स्मृतम् ।
 वैश्यस्य चाक्षमेवाक्षं शूद्राक्षं रुधिरं भुवम् ॥ ५७
 दुष्कृतं हि मनुष्याणामक्षमाश्रित्य तिष्ठति ।
 यो यस्याक्षं समग्राति स तस्याग्राति किंस्विवम् ॥ ५८

सूतकेषु यदा विप्रो ब्रह्मचारी जितेन्द्रियः ।
 पिबेत् पानीयमन्नानामुङ्क्ते भूक्तमथापि वा ॥ ५६
 उत्तोर्ध्वाचम्य उदकमवतीर्थ्य उपसृजेत् ।
 एवं हि समुदाचारो वरुणेनाभिमन्वितः ॥ ५७
 पश्च्यगारे गवां गोष्ठे देवव्राह्मणसन्निधौ ।
 आहारे जपकाले च पादुकानां विसर्जनम् ॥ ५८
 पादुकामनमारुढो गीहात् पञ्चमृहं व्रजेत् ।
 छेदयेत्तस्य पादौ तु धार्मिकः पृथिवीपतिः ॥ ५९
 अग्निहोत्री तपस्वो च ओत्रियो वेदपारगः ।
 एते वै पादुकैर्यान्ति शेषान् दण्डेन ताडयेत् ॥ ६०
 जस्य प्रभृति संस्कारे बालस्यावस्य भोजने ।
 असपिण्डेन भोक्तव्यं श्मशानान्ते विशेषतः ॥ ६१
 याचकाश्च नवश्राद्धमपि सूतकभोजनम् ।
 नारौ प्रथमगर्भेषु भुक्ता चान्द्रायणं चरेत् ॥ ६२
 अथ्यदत्ता तु या कन्या पुनरन्यस्य दौयते ।
 तस्याद्यान्नं न भोक्तव्यं पुनर्भूः सा प्रगौयते ॥ ६३
 पूर्वञ्च स्नाविता यश्च गर्भो यश्चाप्यसंस्कृतः ।
 द्वितीये गर्भसंस्कारस्तेन शुद्धिर्विधीयते ॥ ६४
 राजाद्यैर्दशभिर्ग्रासैर्यावत् तिष्ठति गुर्विणी ।
 तावद्वा विधातव्या पुनरन्यो विधीयते ॥ ६५
 भर्तृशासनमुत्तङ्गं या च स्त्री विप्रवर्त्तते ।
 तस्याच्चेद न भोक्तव्यं विज्ञेया कामचारिणी ॥ ६६
 अनपत्या तु या नारौ नाश्रूयात्तदुग्रहेऽपि वै ।
 अथ भुङ्क्ते तु यो मोहात् पूयसं नरकं व्रजेत् ॥ ७०

स्त्रिया धनस्तु यो मोहादुपजीवन्ति वान्धवाः ।

स्त्रिया यानानि वासांसि ते पापा यान्वधोगतिम् ॥ ७१

राजास्रं हरते तेजः शूद्रास्रं ब्रह्मवर्चसम् ।

सूतकेषु च यो भुङ्क्ते स भुङ्क्ते पृथिवीमलम् ॥ ७२

यमसंहिता ।

अथातो ह्यस्य धर्मस्य प्रायश्चित्ताभिधायकम् ।
चतुर्णामपि वर्णानां धर्मशास्त्रं प्रवर्त्तते ॥ १
जलाम्बुदन्धनभ्रष्टाः प्रव्रज्यान्शनश्च्युताः ।
विषप्रपतनप्रायश्चस्त्राघातश्च्युताश्च ये ॥ २
सर्वे ते प्रत्यवसिताः सर्वलोकवहिष्कृताः ।
चान्द्रायणेन शुध्यन्ति तप्तकच्छ्रदयेन वा ॥ ३
उभयावसिताः पापा येवानप्रस्थान्माश्रुताः ।
इन्दुदयेन शुध्यन्ति दत्त्वा घेनुं तथा वृषम् ॥ ४
गोब्राह्मणहनं दग्ध्वा मृतमुदन्धनेन च ।
पाशं तस्यैव छित्त्वा तु तप्तकच्छ्रं समाचरेत् ॥ ५
कृमिभिर्गणसम्भूतैर्मक्षिकाश्लोपघातितः ।
कच्छ्राद्यं सम्यकुर्वीत शक्त्या दद्यात्तु दक्षिणाम् ॥ ६
ब्राह्मणस्य मलदारे पूयशोणितसम्भवे ।
कृमिभुक्तव्रणे मौञ्जीहोमेन स विशुध्यति ॥ ७
यः क्षत्रियस्तथा वैश्यः शूद्रस्याप्यनुलोमजः ।
ज्ञात्वाभुङ्क्ते विशेषेण चरेच्चान्द्रायणं व्रतम् ॥ ८
कुक्कुटाण्डप्रमाणान्तु ग्रासश्च परिकल्पयेत् ।
अन्यथाहारदोषेण न स तत्र विशुध्यति ॥ ९

एकैकं वर्षयेच्छुभे कृष्णपक्षे च क्रासयेत् ।
 अमावस्यां न भुञ्जीत एष चान्द्रायणी विधिः ॥ १०
 सुरान्यमद्यपानेन गोमांसमश्वणे कर्ते ।
 तप्तकच्छं चरेद्दिप्रस्तत्पापस्तु प्रणश्यति ॥ ११
 प्रायश्चित्ते हुपक्रान्ते कर्त्ता यदि विपद्यते ।
 मृतस्तदङ्गं वापि दृष्टलोकं परच च ॥ १२
 यावदेकः पृथग् व्यक्तिः प्रायश्चित्ते न शुध्यति ।
 अपरास्ते न च स्मृत्स्वास्तेऽपि सर्वे विगर्हिताः ॥ १३
 अभोज्याद्याप्रतिषाद्या असम्प्राप्त्या विवाहिनः ।
 मृत्युन्तेऽनुव्रते चौर्यं सर्वे ते ऋकथभागिनः ॥ १४
 कृनेकादशवर्षस्य पञ्चवर्षात् परस्य च ।
 प्रायश्चित्तश्चरेद्भ्राता पिता अन्योऽपि बान्धवः ॥ १५
 अतो बालतरस्यापि नापराधो न पातकम् ।
 राजदण्डो न तस्यास्ति प्रायश्चित्तं न विद्यते ॥ १६
 अशीतियस्य वर्षाणि बालो बान्धूनषोडशः ।
 प्रायश्चित्तार्हमर्हन्ति स्त्रियो रोगिण एव च ॥ १७
 अस्तं गतो यदा सूर्यश्चाण्डालरजकश्चियः ।
 सस्पृष्टास्तु तदा कैश्चिऽप्रायश्चित्तं कथञ्चवेत् ॥ १८
 जातकपं सुकर्णं च दिवानीतञ्च यज्जलम् ।
 तेन स्नात्वा च पीत्वा च सर्वे ते शुचयः स्मृताः ॥ १९
 दासनापितगोपालकुलमित्राहंसौरिणः ।
 एते शूद्रेषु भोज्याद्या यद्यात्मानं निवेदयेत् ॥ २०
 अन्नं शूद्रस्य भोज्यं वा ये भुञ्जन्त्यबुधा नराः ।
 प्रायश्चित्तं तथा प्राप्तं चरेच्चान्द्रायणं व्रतम् ॥ २१

आसि हादये वर्षे यः कक्षां न प्रयच्छति ।
 आसि आसि रजस्तस्याः पिता पिवति शोषितम् ॥ २२
 माता चैव पिता चैव जेष्ठभ्राता तथैव च ।
 ज्येष्ठो नरकं यान्ति हृदा कक्षां रजस्वलाम् ॥ २३
 यस्तां विवाहयेत् कक्षां ब्राह्मणो भद्रमोक्षितः ।
 असन्ध्यायो ज्ञपाङ्गुलेयः स विप्रोदृषलौपतिः ॥ २४
 बन्धा तु दृषलो ज्ञेया दृषली तु बृतप्रजाः ।
 शूद्रो तु दृषलो ज्ञेया कुमारो तु रजस्वला ॥ २५
 यत् करोत्यकरात्रे च दृषलीसेवनाद्विजः ।
 तद्वैचभुग् अपचित्त्वं त्रिभिर्वर्षैर्वर्धपोहति ॥ २६
 स्वदृषं या परित्यज्यान्त्यदृषेण दृषसति ।
 दृषली सा तु विज्ञेया न शूद्रो दृषली भवेत् ॥ २७
 दृषलीफेनपौतस्व निश्वासोपहतस्व च ।
 तस्याश्चैव प्रसूतस्व निष्कृतिर्नैव विद्यते ॥ २८
 ईश्वरो कुष्ठो तथा चैव कुनखो श्यवदन्तकः ।
 रोगो हौनतिरिक्ताङ्गः पिशुनो मत्सरस्तथा ॥ २९
 दुर्भगो हि तथा षण्डः पाषण्डो वेदनिन्दकः ।
 हेतुकः शूद्रयाजो च अयाज्यानाश्च याजकः ॥ ३०
 नित्यं प्रतिग्रहे लुब्धो याचको पिषयात्मकः ।
 श्यावदन्तोऽथ वैद्यश्च असद्वलापकस्तथा ॥ ३१
 एते आत्रे च दाने च वर्जनीयाः प्रयत्नतः ॥ ३२
 ततो देवलकश्चैव भृतको वेदविक्रयी ।
 एते वर्ज्याः प्रयत्नेन एतद्वासतिरवधीत् ॥ ३३

एतास्त्रियोजयेद्यस्तु हव्ये कव्ये च कर्मणि ।
 निराशाः पितरस्तस्य यान्ति देवा महर्षिभिः ॥ ३४
 अग्रे माहिषिकं दृष्ट्वा मध्ये तु वृषलीपतिम् ।
 अन्ते वार्धुषिकं दृष्ट्वा निराशाः पितरो गताः ॥ ३५
 महिषीत्युच्यते भार्या या चैव व्यभिचारिणी ।
 तान् दोषान् क्षमते यस्तु स वै माहिषिकः स्मृतः ॥ ३६
 समाध्वन्तु समुहृत्य महार्घ्यं यः प्रयच्छति ।
 स वै वार्धुषिको नाम ब्रह्मणादिषु गर्हितः ॥ ३७
 यावदुष्णं भवत्यन्नं यावद्भुञ्जन्ति वाग्यताः ।
 अग्नन्ति पितस्तावद्यथावन्नोक्ता हविर्गुणाः ॥ ३८
 हविर्गुणा न वक्तव्याः पितरो यत्र तर्पिताः ।
 पितृभिस्तर्पितैः पसादहन्तव्यं शोभनं हविः ॥ ३९
 यावतो असते आसान् हव्यकव्येषु मन्त्रवित् ।
 तावतो असते पिण्डान् शरीरे ब्रह्मणः पिता ॥ ४०
 ऊच्छिष्टाच्छिष्टसंस्पृष्टः शुना शूद्रेण वा द्विजः ।
 उपाश्व रजनौमिकां पञ्चगव्येन शुध्यति ॥ ४१
 अनुच्छिष्टेन संस्पृष्टे स्नानमात्रं विधीयते ।
 तेनैवोच्छिष्टसंस्पृष्टः प्राजापत्यं समाचरेत् ॥ ४२
 यावद्विप्रा न पूज्यन्ते सग्नोजनहिरण्यकैः ।
 तावद्वीर्णव्रतस्यापि तत्पापं न प्रशस्यति ॥ ४३
 ग्रहेष्टितं काकबलाकचिन्नैरमेध्यलिप्तन्तु भवेच्छरीरम् ।
 नात्र मुखे च प्रविशेच्च सम्यक् ज्ञानेन सेपोपहतस्य
 शक्तिः ॥ ४४

ऊर्ध्वं नामैः करो मुक्ता यदङ्गमुपहृत्यते ।
 ऊर्ध्वं ज्ञानमधःशौचं तन्मात्रेणैव शुध्यति ॥ ४५
 अभिजायामपेयानामलेहानाञ्च भक्षये ।
 रेतोमूत्रपुरीषाणां प्रायश्चित्तं कथम्भवेत् ॥ ४६
 पद्मोद्गुम्बरविष्वाञ्च कुशाग्रस्यपलाशकाः ।
 एतेषामुदकं पोत्वा षड्द्राघेणैव शुध्यति ॥ ४७
 यः प्रत्यवसितो विप्रः प्रव्रज्याग्निर्निरापदि ।
 अनाहिताग्निर्व्वसेत् गृहित्वञ्च चिकीर्षति ॥ ४८
 आचरेत्क्षीणि कृच्छ्राणि चरेद्वाग्द्वयानि च ।
 जातकर्मादिभिः प्रोक्तैः पुनःसंस्कारमर्हति ॥ ४९
 तूलिका उपधानानि पुष्पं रक्ताम्बराणि च ।
 शोषयित्वा प्रतापेण शोषयित्वा शुचिर्भवेत् ॥ ५०
 देशं कालं तथात्मानं द्रव्यं द्रव्यप्रयोजनम् ।
 उपपत्तिमवस्थाञ्च ज्ञात्वा धर्मं समाचरेत् ॥ ५१
 रथ्याकर्ममतीयाणि नावायसद्वृत्तानि च ।
 मारुताकैश्च शुध्यन्ति पक्षेष्टकचितानि च ॥ ५२
 आतुरे ज्ञानसम्प्राप्ते दग्धकत्वोद्घातातुरः ।
 ज्ञात्वा ज्ञात्वा सृष्टेत् तन्तु ततः शुध्येत आतुरः ॥ ५३
 रजककर्मकारञ्च गटो वरुड एव च ।
 कैवर्त्तमेदभिक्काञ्च ससैते चान्तराजाः स्मृताः ॥ ५४
 एषां गत्वा तु योषां वै तप्तकण्ठं समाचरेत् ॥ ५५
 स्त्रीणां रजस्वलायान्तु सृष्टासृष्टि यदा भवेत् ।
 प्रायश्चित्तं कथं तासां वर्षं वर्षे विधीयते ॥ ५६

स्पृष्टा रजस्वलां यास्तु सगोत्राश्च सभकर्तृकाम् ।
 कामादकामातो वापि स्नात्वा कालेन शुध्यति ॥ ५७
 स्पृष्टा रजस्वलान्योन्यं ब्राह्मणो शूद्रजा तथा ।
 कृच्छ्रेण शुध्यते पूर्वा शूद्रा पादेन शुध्यति ॥ ५८
 स्पृष्टा रजस्वलान्योन्यं क्षत्रिया शूद्रजा तथा ।
 पादहीनं चरेत् पूर्वा पादार्द्धेन तथोत्तरा ॥ ५९
 स्पृष्टा रजस्वलान्योन्यं वैश्यजा शूद्रजा तथा ।
 कृच्छ्रपादं चरेत् पूर्वा तदर्धेन तथोत्तरा ॥ ६०
 स्पृष्टा रजस्वला चैव भ्राजजम्बुकरासभैः ।
 तावत् तिष्ठे बिराहारा स्नात्वा कालेन शुध्यति ॥ ६१
 स्पृष्टा रजस्वला कैश्चिन्नाह्वालैररजस्वला ।
 प्राजापत्येन कृच्छ्रेण प्राणायामशतेन च ॥ ६२
 विप्रः स्पृष्टो निशायाश्च उदक्या पतितेन च ।
 दिवानोतेन तांयेन स्नापयेच्चाग्निस्त्रिधौ ॥ ६३
 दिवार्कश्मिसंस्पृष्टं रात्रौ नक्षत्ररश्मिभिः ।
 सन्ध्योभयोश्च सन्ध्यायाः पवित्रं सर्वदा जलम् ॥ ६४
 स्नापः करनखस्पृष्टाः पिबेदाचमने द्विजः ।
 सुरां पिबति सुव्यक्तं यमस्य वचनं यथा ॥ ६५
 स्नातवाप्योस्तथा कूपे पाषाणैः शस्त्रघातनैः ।
 यष्ट्या तु घातने चैव मृत्पिण्डे गोकुलेन च ॥ ६६
 रोधने बन्धने चैव स्थापिते पुष्कले तथा ।
 काष्ठे वनस्पतौ रोधसङ्कटे रज्जुवस्त्रयोः ॥ ६७
 एतत्ते कथितं नित्यं प्रमादस्थानमुत्तमम् ।
 यत्र यत्र मता गावः प्रायश्चित्तं समाचरेत् ॥ ६८

दाहणा घातने कृच्छ्रं पाषाणैर्द्विगुणं भवेत् ।
 अद्वै कृच्छ्रन्तु खातेस्यां पादकृच्छ्रन्तु पादपे ॥ ६८
 शस्त्रघाते त्रिकृच्छ्राणि यष्टिघाते द्वयं चरेत् ॥ ७०
 कृच्छ्रं न वस्त्राघातेऽपि गोघ्नश्चेति विशुध्यति ।
 यो वत्तयति गोमध्ये नदीकान्तारमन्तिके ॥ ७१
 रोमाणि प्रथमं पादे द्वितीये श्मश्रु वापयेत् ।
 तृतीये तु शिखाधार्या चतुर्थे सशिखं वपेत् ॥ ७२
 न स्त्रीणां वपनं कुर्यात् न च सा गामनुव्रजेत् ।
 न च रात्रौ वसेद्दाष्टे न कुर्याद्द्वैदिकीं श्रुतिम् ॥ ७३
 सर्वान् केशान् समुद्धृत्य च्छेदयेद्गुल्लिहयम् ।
 एवमेव तु नारीणां शिरस्यो वपनं स्मृतम् ॥ ७४
 मृतकेन तु जातेन उभयोः सूतकं भवेत् ।
 पातकेन तु लिप्तेन नास्य सूतकिता भवेत् ॥ ७५
 चत्वारि खलु कर्माणि सन्याकाले विवर्जयेत् ।
 आहारं मैथुनं निद्रां स्वाध्यायञ्च चतुर्थकम् ॥ ७६
 आहाराज्जायते व्याधिः क्रूरगर्भश्च मैथुनं ।
 निद्रां श्रियो निवर्तन्ते स्वाध्याये मरणं ध्रुवम् ॥ ७७
 अज्ञानान्तु द्विजश्रेष्ठ वर्णानां हितकाम्यया ।
 मया प्रोक्तमिदं शास्त्रं सावधानोऽवधारय ॥ ७८

अत्रिसेहिता ।

हुताग्निहोत्रमासीनमत्रिं वेदविदां वरम् ।
सर्वशास्त्रविधिज्ञातभृषिभिश्च नमस्कृतम् ॥ १
नमस्कृत्य च ते सर्वं वदं वचनमब्रुवन् ।
हितार्थं सर्वलोकानां भगवन् कथयस्व नः ॥ २

अत्रिरुवाच ।

वेदशास्त्रार्थतत्त्वज्ञा यन्मां पृच्छथ संशयम् ।
तत् सर्वं सम्प्रवक्ष्यामि यथादृष्टं यथानुतम् ॥ ३
सर्वतोर्याग्युपम्पृश्य सर्वान् देवान् प्रवक्ष्य च ।
जप्ता तु सर्वसूक्तानि सर्वशास्त्रानुसारतः ॥ ४
सर्वपापहरं नित्यं सर्वसंशयनाशनम् ।
चतुर्णामपि वर्णानामत्रिः शास्त्रमकल्पयत् ॥ ५
ये च पापक्षतो लोके ये चान्ये धर्मदूषकाः ।
सर्वं पापैः प्रमुच्यन्ते नुत्वेदं शास्त्रमुत्तमम् ॥ ६
तस्मादिदं वेदविद्भिरध्वेतव्यं प्रयत्नतः ।
शिष्येभ्यश्च प्रवक्तव्यं सद्वृत्तेभ्यश्च धर्मातः ॥ ७
अकुलीने असद्वृत्ते जडे शूद्रे शठे द्विजे ।
एतेष्वेव न दातव्यमिदं शास्त्रं द्विजोत्तमैः ॥ ८
एकमप्यक्षरं यस्तु गुरुः शिष्ये निवेदयेत् ।
पृथिव्यां नास्ति तदुद्भवं यदस्या जगत्प्री भवेत् ॥ ९

एकाक्षरं प्रदातारं यो गुरुं नाभिमन्यते ।
 शुनां योनिशतं गत्वा चाण्डालेष्वपि जायते ॥ १०
 वेदं गृहीत्वा यः कश्चिच्छास्त्रज्ञैवावमन्यते ।
 स सद्यः पशुतां याति सम्भवानेकविंशतिम् ॥ ११
 खानि कर्माणि कुर्वाणा दूरे सन्तोऽपि मानवाः ।
 प्रिया भवन्ति लोकस्य स्वे स्वं कर्मण्यवस्थिताः ॥ १२
 कर्म विप्रस्य यजनं दानमध्ययनं तपः ।
 प्रतिग्रहोऽध्यापनञ्च याजनञ्चेति वृत्तयः ॥ १३
 अत्रियस्त्रापि यजनं दानमध्ययनं तपः ।
 शत्रोपजोवनं भूतरक्षणञ्चेति वृत्तयः ॥ १४
 दानमध्ययनं वापि यजनञ्चेति वै विशः ।
 पार्ता शूद्रस्य शुश्रूषा द्विजानां कारुकर्म च ॥ १५
 मयैव धर्मोऽभिहितः संस्थिता यत्र वर्णिनः ।
 बहुमानमिह प्राप्य प्रयान्ति परमां गतिम् ॥ १६
 ये त्यक्तारः स्वधर्मस्य परधर्मा व्यनग्निताः ।
 तेषां शास्तिकरो राजा स्वर्गलोकं महीयते ॥ १७
 आत्मीये संस्थितो धर्मं शूद्रोऽपि स्वर्गमश्नुते ।
 परधर्मो भवेत्त्याज्यः सुरूपा परदारवत् ॥ १८
 वध्यो राज्ञा स वै शूद्रो जपहोमपरञ्च यः ।
 ततो राष्ट्रस्य हन्तासौ यथा वज्रे च वै जलम् ॥ १९
 प्रतिग्रहोऽध्यापनञ्च तथाऽविक्रोयविक्रयः ।
 याज्यं चतुर्भिर्ऽप्येतैः क्षत्रविट्पतनं स्मृतम् ॥ २०
 सद्यः पतति मांसेन लाचया लवणैश्च च ।
 व्यग्रहेन शूद्रो भवति ब्राह्मणः क्षीरविक्रयात् ॥ २१

अत्र नराणां नीतिनाम् . . . दिजाः ।
 तं ग्राम दण्डयेद्वाजा चोरभक्तप्रद वधैः ॥ २२
 विद्वद्वाज्यमविद्वामो येषु राष्ट्रेषु भुञ्जते ।
 तेष्वप्यनावृष्टिमिच्छन्ति महद्वा जायते भयम् ॥ २३
 ब्राह्मणान् वेदविदुषः सर्वशास्त्रविशारदान् ।
 तत्र वर्षति पर्जन्यो यस्ते तान् पूजयेत्कृपः ॥ २४
 त्रयो लोकास्त्रयो वेदा आश्रमाश्च त्रयोऽग्नयः ।
 एतेषां रक्षणार्थाय संसृष्टा ब्राह्मणाः पुरा ॥ २५
 उभे सम्ये समाधाय मौनं कुर्वन्ति ये द्विजाः ।
 दिव्यवर्षमहस्त्राणि स्वर्गलोके भङ्गीयते ॥ २६
 य एवं कुरुते राजा गुणदोषपरीक्षणम् ।
 यशः स्वर्गं नृपत्वञ्च पुनः कोपं संसृजयेत् ॥ २७
 दुष्टस्य दण्डः सुजनस्य पूजा
 न्यायेन कोषस्त च सम्प्रवृद्धिः ।
 अपचपातोऽर्थिषु राष्ट्ररक्षाः
 पथैव यज्ञाः कथिता नृपाणाम् ॥ २८
 यत् प्रजापालने पुष्पं प्राप्नुवन्तीह पार्थिवाः ।
 न तु क्रतुसहस्रेण प्राप्नुवन्ति द्विजोत्तमाः ॥ २९
 अलामे देवस्थातागां क्रूरेषु च सरःसु च ।
 उद्धृत्य चतुरः पिण्डान् पारकी ज्ञानमाचरेत् ॥ ३०
 वसाशुक्रमसृङ्मन्त्रा मूर्खविट्कर्णविड्मन्त्राः ।
 स्त्रोष्णास्त्रिदूषिकाः स्वेदो द्वादशैते नृणां मन्त्राः ॥ ३१
 यस्यां यस्यां क्रमेणैव शुद्धिरुक्ता मनीषिभिः ।
 अह्नारिभिश्च पूज्येषामुत्तरेषाम्नु वारिषा ॥ ३२

शीघ्रमङ्गलानायासा अमसूयास्रहा दमः ।
 सत्त्वानि च विप्रस्य तथा दानं दयापि च ॥ ३३
 न गुणान् गुणिनो हन्ति स्तौति चाभ्यान् गुणानपि
 न हसेद्याप्यदोषाश्च सानसूया प्रकीर्त्तिता ॥ ३४
 अभक्ष्यपरिहारश्च संसर्गस्याप्यनिन्दितैः ।
 आचारेषु व्यवस्थानं शीघ्रमित्थमभिधीयते ॥ ३५
 प्रशस्ताश्चरन् नित्यमप्रशस्तविवर्जनम् ।
 एतद्धि मङ्गलं प्रोक्तमृषिभिर्धर्मदर्शिभिः ॥ ३६
 शरीरं पीयते येन शुभेन त्वशुभेन वा ।
 अत्यन्तं तच्च कुर्वीत अनायासः स उच्यते ॥ ३७
 यद्योत्पन्नेन कर्त्तव्यः सन्तोषः सर्व्ववस्तुषु ।
 न स्पृहेत् परदारेषु सास्रहा परिकीर्त्तिता ॥ ३८
 बाह्यमाध्यात्मिकं वापि दुःखमुत्पाद्यतेऽपरेः ।
 न कुप्यति न चाहन्ति दम इत्यभिधीयते ॥ ३९
 अहन्त्यहनि दातव्यमदीनेनान्तरात्मना ।
 स्तोकादपि प्रयत्नं न दानमित्थमभिधीयते ॥ ४०
 परस्मिन् वक्षुवर्गे वा मित्रे द्वेषे रिपौ तथा ।
 आत्मवद्दर्शितव्यं हि दयैष परिकीर्त्तिता ॥ ४१
 यद्येतैर्लक्ष्यैर्युक्तो गृहस्थोऽपि भवेद्द्विजः ।
 स नच्छति परं स्थानं जायते नेह वै पुनः ॥ ४२
 अग्निहोत्रं तपः सत्त्वं वेदानाञ्चैव याचनम् ।
 चातिथ्यं वैश्वदेवश्च (च) इष्टमित्थमभिधीयते ॥ ४३
 धापौकूपतङ्गानादिदेवतायतनानि च ।
 अन्नप्रदानमारामाः पूर्व्वमित्थमभिधीयते ॥ ४४

इष्टं पूतं प्रकर्तव्यं ब्राह्मणेन प्रयत्नतः ।
 इष्टं न लभते स्वर्गं पूतेन मोक्षमाप्नुयात् ॥ ४५
 इष्टापूतौ द्विजातीनां सामान्यौ धर्मसाधनौ ।
 अधिकारौ भवेच्छूद्रः पूते धर्मा न वैदिके ॥ ४६
 यमान् सेवेत सततं न नित्यं नियमान् बुधः ।
 यमान् पतत्यकुर्व्याणो नियमान् केवलान् भजन् ॥ ४७
 आनृशंस्यं जमा सत्यमर्हिसा दानमार्जवम् ।
 प्रीतिः प्रसादो भाषुष्यं माह्वं च यमा दश ॥ ४८
 शौचमिष्या तपो दानं स्वाध्यायोपस्थनिग्रहः ।
 व्रतमौनोपवासाश्च ज्ञानश्च नियमा दश ॥ ४९
 प्रतिकर्तुं कुशभर्यां तीर्थवारिषु मज्जयेत् ।
 यमुद्दिश्य निमज्जेत अष्टभागं लभेत सः ॥ ५०
 भ्रातरं पितरं वापि भ्रातरं सुहृदं गुरुम् ।
 यमुद्दिश्य निमज्जत द्वादशांशफलं लभेत् ॥ ५१
 अपुत्रे चैव कर्तव्यः पुनः प्रतिनिधिः सदा ।
 पिच्छोदकक्रियाहेतोर्यस्मात् तस्मात् प्रयत्नतः ॥ ५२
 पिता पुत्रश्च जातश्च पश्येच्च जीवतो मुखम् ।
 ऋणमस्मिन् संनयति अष्टतत्त्वश्च गच्छति ॥ ५३
 जातमात्रे च पुत्रे च पितृचामष्टशौ पिता ।
 तदर्द्धं रुचिमाप्नोति नरकाप्नायते हि सः ॥ ५४
 पृष्टव्या बहव पुत्रा यथेकोऽपि गद्यां व्रजेत् ।
 धजते चाश्वमेधश्च गौर्लं वा ह्यमुत्सृजेत् ॥ ५५
 काङ्क्षन्ति पितरः सर्वे नरकान्तरभीरवः ।
 गद्यां वाञ्छन्ति वः पुत्रः स नस्मात्ता भविष्यति ॥ ५६

फलातीर्थं नरः खात्वा दृष्ट्वा देवं गदाधरम् ।
 गयाशौर्षं पदाक्रम्य मुच्यते ब्रह्महत्याया ॥ ५७
 महानदीमुपसृत्य तर्पयेत् पितृदेवताः ।
 अक्षयान् लभते लोकान् कुन्तश्चैव समुद्धरेत् ॥ ५८
 शङ्कास्थानेऽसमुत्पन्ने भक्ष्यभोगविवर्जते ।
 आहारशुद्धिं वक्ष्यामि तस्ये निगदतः शृणु ॥ ५९
 अक्षारलवणं भैक्षं पिवेद्ब्राह्मीं सुवर्चसम् ।
 त्रिरात्रं शङ्खपुष्पीं वा ब्राह्मणः पयसा सह ॥ ६०
 मद्यभाण्डादहिजः कश्चिदज्ञानात् पिबते जलम् ।
 प्रायश्चित्तं कथं तस्य मुच्यते केन कर्मणा ॥ ६१
 पलाशविल्वपत्राणि कुशान् पद्मान्युडुम्बरम् ।
 काययिता पिवेदापस्त्रिरात्रे चैव शुच्यति ॥ ६२
 सायं प्रातस्तु यः सन्ध्यां प्रमादाद्विक्रमेत् सकृत् ।
 गायत्र्यास्तु सहस्रं हि जपेत् खात्वा समाहितः ॥ ६३
 शोकाक्रान्तोऽथ वा श्रान्तः स्थितः स्नानजपाद्विहितः ।
 ब्रह्मकूचं चरेन्नृत्त्या दानं दत्त्वा विशुध्यति ॥ ६४
 गवां शृङ्गोदके स्नात्वा महानद्युपसङ्गमे ।
 समुद्रदृशेनेनैव व्यालदष्टः शुचिर्भवेत् ॥ ६५
 वृकश्चानशृगालैस्तु यदि दृष्टश्च ब्राह्मणः
 हिरण्योदकसंमिश्रं घृतं प्राश्य विशुध्यति ॥ ६६
 ब्राह्मणो तु शुना दष्टा जम्बुकेन वृकेण वा ।
 उदितं ग्रहणक्षत्रं दृष्ट्वा सद्यः शुचिर्भवेत् ॥ ६७
 सत्रतश्च शुना दष्टस्त्रिरात्रमुपवासयेत् ।
 सघृतं यावकं प्राश्य व्रतमेवं समापयेत् ॥ ६८

मोहात् प्रमादात् संलोभाद्व्रतभङ्गन्तु कारयेत् ।
 त्रिरात्रे चैव शुध्येत् पुनरेव व्रतौ भवेत् ॥ ६८
 ब्राह्मणाक्षं यदुच्छिष्टमग्रात्यज्ञानतो द्विजः ।
 दिनद्वयन्तु गायत्र्या जपं कृत्वा विशुध्यति ॥ ७०
 क्षत्रियाक्षं यदुच्छिष्टमग्रात्यज्ञानतो द्विजः ।
 त्रिरात्रे च भवेच्छुद्धिर्यथा क्षत्रं तथा विशि ॥ ७१
 अभोज्याक्षं तथा भुक्त्वा स्त्रीशूद्रोच्छिष्टमेव वा ।
 अगृह्या मांसमभक्षन्तु सप्तरात्रं यवान् पिवेत् ॥ ७२
 शुना चैव तु संस्पृष्टस्तस्य ज्ञानं विधीयते ।
 तदुच्छिष्टन्तु सम्प्राश्य पश्मासान् कच्छ्रमाचरेत् ॥ ७३
 असंस्पृष्टेन संस्पृष्टः ज्ञानं तेन विधीयते ।
 तस्य चोच्छिष्टमग्नीयात् पश्मासान् कच्छ्रमाचरेत् ॥ ७४
 अज्ञानात् प्राश्य विष्मूत्रं सुरासंस्पृष्टमेव च ।
 पुनः संस्कारमर्हन्ति त्रयो वर्णा द्विजातयः ॥ ७५
 वपनं मेखला दण्डो भैक्षचर्यव्रतानि च ।
 निवर्त्तन्ते द्विजातीनां पुनः संस्कारकर्मणि ॥ ७६
 गृहशुद्धिं प्रवक्ष्यामि अन्तःस्थशवदूषिताम् ।
 प्रायोण्यं मृगमयं भाण्डं सिद्धमक्षं तथैव च ॥ ७७
 गृहाबिष्कम्ब्य तत्सब्जं गोमयेनोपलेपयेत् ।
 गोमयेनोपलिप्याद्यच्छागेनाज्ञापयेत् पुनः ॥ ७८
 ब्राह्मैर्गन्धैस्तु पूतन्तु हिरण्यकुशवारिभिः ।
 तैरेवाभ्यक्ष्य तद्देशं शुद्ध्यने नात्र संशयः ॥ ७९
 राज्ञांस्तैः श्वपचैर्व्यापि बलाद्विचालितो द्विजः ।
 पुनः कुर्वीत संस्कारं पश्चात् कच्छ्रव्यचरेत् ॥ ८०

शुना चैव तु संस्पृष्टस्तस्य स्नानं विधीयते ।
 तदुष्ण्णितु संप्राश्य यद्वेन 'तच्छ्रमाचरेत्' ॥ ८१
 अतः परं प्रवक्ष्यामिः सूतकस्य विनिर्णयम् ।
 प्रायश्चित्तं पुनश्चैव कथयिष्याम्यतः परम् ॥ ८२
 एकाहश्चुध्यते विप्रो योऽग्निवेदसमन्वितः ।
 द्वादशाहं केवलवेदस्तु निर्गुणो दशभिर्दिनैः ॥ ८३
 ब्रतिनः शास्त्रपूतस्य आहिताग्ने स्तथैव च ।
 राजस्तु सूतकं नास्ति यस्य चेच्छति ब्राह्मणः ॥ ८४
 ब्राह्मणो दशरात्रेण द्वादशाह्येन भूमिपः ।
 वैश्यः पञ्चदशाह्येन शूद्रो मासेन श्रूयति ॥ ८५
 सपिण्डानान्तु सर्वेषां गोत्रजः सामपौरुषः ।
 पिण्डाद्योदकदानञ्च शावाशौचं तथानुगम् ॥ ८६
 चतुर्थे दशरात्रं स्नात् षडहः पञ्चमे तथा ।
 षष्ठे चैव त्रिरात्रं स्नात् सप्तमे द्वादशमेव वा ॥ ८७
 अष्टमे दिनमेकान्तु नवमे प्रहरद्वयम् ।
 दशमे स्नानमात्रेण सूतके तु शुचिर्भवेत् ॥ ८८
 मृतसूतके दासोनां पत्नीनाञ्चानुलोमिनाम् ।
 स्वामितुष्यं भवेच्छौचं मृते स्वामिनि यौनिकम् ॥ ८९
 शवस्य दृढतीयस्तु सचैलः स्नानमाचरेत् ।
 चतुर्थे सप्तमैवं स्यादेष शावविधिः स्मृतः ॥ ९०
 एकत्र संस्कृतानान्तु मादृशमेकभोजिनाम् ।
 स्वामितुष्यं भवेच्छौचं विभक्तानां पृथक् पृथक् ॥ ९१
 उद्गीचीरमवोक्षोरं यश्चान्नं मृतसूतके ।
 पाचकान्नं नयत्याहं मुक्ता चान्द्रायणञ्चरेत् ॥ ९२

सूतकाक्षमघर्माय यस्तु प्राश्नाति मानवः ।
 निराक्षमुपवासः स्यादेकरात्रं जले वसेत् ॥ ८३
 महायज्ञविधानन्तु न कुर्यान्मृतजन्मनि ।
 होमं तत्र प्रकुर्वीत शुष्काक्षेन फलेन वा ॥ ८४
 बालस्त्वन्तर्दशाहे तु पञ्चत्वं यदि गच्छति ।
 सद्य एव विशुद्धिः स्यान्न प्रेतं नैव सूतकम् ॥ ८५
 कृतचूडस्तु कुर्वीत उदकं पिष्टमेव च ।
 स्वधाकारं प्रकुर्वीत नामोच्चारणमेव च ॥ ८६
 ब्रह्मचारी यतिश्चैवं मन्त्रे पूर्वोक्तं तथा ।
 यज्ञे विवाहकाले च सद्यः शौचं विधीयते ॥ ८७
 विवाहोत्सवयज्ञेषु भन्तरासृतसूतके ।
 पूर्वसङ्कल्पितार्थस्य न दोषश्चात्रिरव्रवीत् ॥ ८८
 सृतसंजननादूर्ध्वं सूतकादो विधीयते ।
 स्पर्शनाचमनाच्छुद्धिः सूतिकाक्षे च संस्पृशेत् ॥ ८९
 पञ्चमेऽहनि विज्ञेयः संस्पृशः चतुर्थस्य तु ।
 सप्तमेऽहनि वैश्वस्य विज्ञेयं स्पर्शनं बुधैः ॥ ९०
 दशमेऽहनि शुद्धस्य कर्त्तव्यं स्पर्शनं बुधैः ।
 मासेनैवात्मशुद्धिं स्यात् सूतके सृतके तथा ॥ ९१
 व्याधितस्य कर्दर्यस्य ऋणग्रस्तस्य सर्वदा ।
 क्रियाहीनस्य मूर्खस्य स्त्रीजितस्य विशेषतः ॥ ९२
 व्यसनासक्तचित्तस्य पराधीनस्य नित्यशः ।
 स्वाध्यायव्रतहीनस्य सततं सूतकं भवेत् ॥ ९३
 हे कच्छे परिवित्तेस्तु कन्यायाः कच्छमेव च ।
 कच्छाति कच्छं दातुः स्यादेतुः सान्त्वनं स्मृतम् ॥ ९४

कुलवामनखक्षेत्रेषु गर्हितेऽथ जङ्घेषु च ।

जात्यन्धवधिर मूके न दोषः परिवेदने ॥ १०५

क्षौवे देशान्तरस्थे च पतिते व्रजितेऽपि वा ।

योगशास्त्राभियुक्ते च न दोषः परिवेदने ॥ १०६

पिता पितामहो यस्य भग्नजो वापि कस्यचित् ।

नाग्निहोत्राधिकारोऽस्ति न दोषः परिवेदने ॥ १०७

भार्यामरणपक्षे वा देशान्तरगतेऽपि वा ।

अधिकारो भवेत् तत्र तथा पातकसंयुते ॥ १०८

ज्येष्ठो भ्राता यदा तिष्ठेदाधानं नैव कारयेत् ।

अनुभ्रातस्तु कुर्वीत शङ्खस्य वचनं यथा ॥ १०९

नाग्नयः परिविन्दन्ति न वेदा न तपांसि च ।

न च श्राद्धं कनिष्ठो वै विना चैवाभ्यनुज्ञया ॥ ११०

तस्माद्दम्यं सदा कुर्याच्छ्रुतिस्मृत्युदितश्च यत् ।

नित्यनैमित्तिकं काम्यं यच्च स्वर्गस्य साधनम् ॥ १११

एकैकं वर्धयेन्नित्यं शक्ते क्षणो च क्लृप्तयेत् ।

अभावास्थां न भुञ्जीत एष चान्द्रायणो विधिः ॥

इत्येतत् कथितं पूर्व्वेर्गहपातकनाशनम् ॥ ११२

वेदाभ्यासरतं चान्तं महायज्ञक्रियापरम् ।

न स्पृशन्तौह पापानि महापातकजान्यपि ॥ ११३

वायुभक्षो दिवा तिष्ठेद्वात्रिक्षेवाप्सु सूर्यदृक् ।

अथा सङ्घसं गायत्र्याः शक्तिर्ब्रह्मवधादते ॥ ११४

पद्मोडुम्बरविस्वैश्च कुम्भोऽश्वत्थपलाशयोः ।

एतेवासुदकं पीत्वा पर्णक्षच्छ्रुतदुष्णते ॥ ११५

पञ्चगव्यञ्च गोक्षीरदधिमूत्रसक्तदुष्टतम् ।

जम्बू परेऽङ्गुपवसेदेष सान्त्वनो विधिः ॥ ११६

पृथक्सान्त्वनैर्द्रव्यैः षडङ्गः सोपवासकः ।

सप्ताहेन तु कृच्छ्रोऽयं महासान्त्वनं स्मृतम् ॥ ११७

ब्रह्मं सायं ब्रह्मं प्रातस्त्रह्मं भुङ्क्ते त्वयाचितम् ।

ब्रह्मं परञ्च नाश्रीय्यात् प्राजापत्यो विधिः स्मृतः ॥ ११८

सायन्तु द्वादश आसाः प्रातः पञ्चदश स्मृताः ।

अयाचिते चतुर्विंश परेऽङ्गानशनं स्मृतम् ॥ ११९

एकैकं आसमश्रीय्यात् ब्रह्माणि त्रीणि पूर्व्ववत् ।

ब्रह्मं परञ्च नाश्रीय्यादतिकृच्छ्रं तदुच्यते ॥ १२०

कुक्कुटाण्डप्रमाणं स्याद्यावदयस्य सुखं विशेत् ।

एतदग्रासं विजानीयाच्छुद्ध्यर्थं कायशोधनम् ॥ १२१

ब्रह्ममुष्णं पिवेदापस्त्रह्ममुष्णं पिवेत् पयः ।

चरह्ममुष्णं घृतं पीत्वा वायुभक्षो दिनत्रयम् ॥ १२२

षट्पलानि पिवेदपस्त्रिपलन्तु पयः पिवेत् ।

पलमेकन्तु वै सर्पिस्तप्तकृच्छ्रं विधीयते ॥ १२३

दध्ना च त्रिदिनं भुङ्क्ते ब्रह्मं भुङ्क्ते च सर्पिषा ।

क्षीरेण तु ब्रह्मं भुङ्क्ते वायुभक्षो दिनत्रयम् ॥ १२४

त्रिपलं दधिर्क्षीरेण पलमेकन्तु सर्पिषा ।

एतदेव व्रतं पुण्यं वैदिकं कृच्छ्रमुच्यते ॥ १२५

एकभुक्तेन नक्तो न तथैवायार्चितेन च ।

उपवासेन चैकेन पादकृच्छ्रः प्रकीर्तितः ॥ १२६

कृच्छ्रातिकृच्छ्रः पयसा दिवसानेकविंशतिम् ।

द्वादशाहोपवासेन पराक्कः परिकीर्तितः ॥ १२७

पिण्याकदधिशक्नूनां आसन्नं प्रतिवासरम् ।
 एकैकमुपवासः स्वात् सौम्यकृच्छ्रः प्रकौर्त्तितः ॥ ११६
 एषां त्विरात्रमभ्यासादेकैकस्य थथाक्रमम् ।
 तुलापुरुष इत्येष त्रैयः पञ्चदशाहिकः ॥ ११८
 कपिलागोस्तु दुग्धायाः धाराणां यत् पयः पिबेत् ।
 एष व्यासकृतः कृच्छ्रः श्वपाकमपि शोधयेत् ॥ १२०
 निशायां भोजनञ्चैव तत्त्रैयं भक्तमेव तु ।
 अनादिष्टेषु पापेषु चन्द्रायणमयोदितम् ॥ १२१
 अग्निष्टोमादिभिर्यज्ञैरिष्टैर्हिगुणदक्षिणैः ।
 घृतं फलं समवाप्नोति तथा कृच्छ्रैस्तपोधन ॥ १२२
 वेदाभ्यासरतः क्षान्तो धर्मशास्त्राख्यवेद्ययेत् ।
 शौचाचारसमायुक्तो गृहस्थोऽपि हि सुच्यते ॥ १२३
 उक्तमेतद्विजातीनां महर्षे श्रूयतामिति ।
 अतः परं प्रवक्ष्यामि स्त्रीशूद्रपतनानि च ॥ १२४
 जपस्तपस्तौर्धयाद्या प्रव्रज्या मन्त्रसाधनम् ।
 देवताराधनञ्चैव स्त्रीशूद्रपतनानि घट ॥ १२५
 जीवहन्तरि या नारी उपोष्य व्रतचारिणी ।
 आयुष्यं हरते भर्तुः सा नारी भरकं व्रजेत् ॥ १२६
 तौर्ध्यान्नार्थिनौ नारी पतिपादोदकं पिबेत् ।
 शङ्करस्यापि विष्णोर्व्वा प्रयाति परमं पदम् ॥ १२७
 जीवहन्तरि वामाङ्गे सृते वापि सदाक्षिणः ।
 आहं यज्ञे विवाहे च पत्नी दक्षिणतः सदा ॥ १२८
 सोमः शौचं ददौ तासां गन्धर्व्वाश्च तथाङ्गिराः ।
 पावकः सर्वमेध्यश्च मेध्यं वै योजितां सदा ॥ १२९

इतरेषु तु पात्रेषु दीयमानं विचक्षणः ।

न दद्याद्दामहस्तेन, पायसेन कदाचन ॥ १५१

मृन्मयेषु च पात्रेषु यः श्राद्धे भोजयेत् पितॄन् ।

अवदाता च भोक्ता च तावेष्वनरकं व्रजेत् ॥ १५२

अभावे मृन्मये दद्यादनुज्ञातस्तु तैद्विजैः ।

तेषां वचः प्रमाणं स्यादृतश्चानृतमेव च ॥ १५३

सौवर्णायसताम्रेषु कांस्यरौप्यमयेषु च ।

भिन्नादातुर्न धर्माऽस्ति भिक्षुर्भुङ्क्ते तु किंस्त्रिपदम् ॥ १५४

न च कांस्येषु भुञ्जीयादापद्यपि कदाचन ।

बलाद्यै यतयोऽग्रन्ति गृहस्थः कांस्यभाजने ॥ १५५

कांस्यकस्य च यत् पापं गृहस्थस्य तथैव च ।

कांस्यभोजो यतिश्चैव प्राप्नुयात् किंस्त्रिपदं तयोः ॥ १५६

सौवर्णायसताम्रेषु कांस्यरौप्यमयेषु च ।

भुञ्जन् भिक्षुर्न दुष्येत्त दुष्येच्चैव परिग्रहात् ॥ १५७

यदि हस्ते जलं दद्याद्भिक्तां दद्यात् पुनर्जलम् ।

तद्वैद्यं मेरुणा तुल्यं तज्जलं सागरोपमम् ॥ १५८

चरेन्माधुकरीं हस्तिमापि श्लक्ष्णकुलादपि ।

एकाग्रं नैव भोक्तव्यं गृहस्थतिकुलादपि ॥ १५९

अनापदि चरेद्यस्तु सिद्धं भैक्षं गृहे वसन् ।

दशरात्रं पिवेद्ब्रह्मापस्तु त्र्यहमेव च ॥ १६०

गोमूत्रेण तु सन्निभं यावत्कं दृतपाचितम् ।

एतद्ब्रह्ममिति प्रोक्तं भगवानत्रिरत्रवोत् ॥ १६१

ब्रह्मचारौ यतिश्चैव विद्यार्थी गुरुप्रापकः ।

अभ्यगः क्षीणवृत्तिश्च षडते भिक्षुका स्मृताः ॥ १६२

पश्मासान् कामयिष्यस्यो गर्भिणीमेव च स्त्रियम् ।
 आदन्तजननादूर्ध्वमेवं धर्म्या विधोयते ॥ १६३
 म्रद्वाहा प्रथमश्चैव द्वितीयं गुरुतल्पगः ।
 तृतीयस्तु सुरापोऽयं चतुर्थं स्तेयमुच्यते ।
 पापानाश्चैव संसर्गः पञ्चमं पातकं महत् ॥ १६४
 एवामेव विशुद्ध्यर्थं चरेद्दुष्प्राण्यनुक्रमात् ।
 क्षोणिकच्छाण्यकामखेद्व्रद्धाहत्यां व्यपोहति ॥ १६५
 अर्धन्तु व्रद्धाहत्यायाः क्षत्रियेषु विधोयते ।
 षड्भार्गा द्वादशश्चैव विटशूद्रयोस्तथा भवेत् ॥ १६६
 त्रिण् मासान् नक्तमश्रोयाद्भूमौ शयनमेव च ।
 स्त्रीघातः श्रुध्यतेऽप्येव चरेत् क्षच्छाब्दमेव च ॥ १६७
 रजकः शैलुषश्चैव वेणुकर्मापजोवनः ।
 एतेषां यस्तु भुङ्क्ते वे द्विजस्यान्द्रायणं चरेत् ॥ १६८
 सर्वान्धजानां गमने भोजने मम्यवेशनं ।
 पराकेष विशुद्धिः स्याद्भगवानतिरत्रवोत ॥ १६९
 चाण्डालभाण्डं यत्तोयं पीत्वा चैव द्विजोत्तमः ।
 गोमूत्रयावकाहारः सप्तत्रिंशदहान्यपि ॥ १७०
 संस्पृष्टं यस्तु पक्वान्नमन्यजैर्वाप्युदक्षया ।
 अघ्नानाद्वाघ्नानोऽश्रोयात् प्राजापत्याश्चैवाचरेत् ॥ १७१
 चाण्डालान्नं यदा भुङ्क्ते चातुर्वर्ण्यस्य निष्कृतिः ।
 चान्द्रायणं चरेद्विप्रः क्षत्रः सान्त्तपनं चरेत् ॥ १७२
 षड्प्रातमाचरेद्देश्यः पञ्चगव्यं तथैव च ।
 त्रिरात्रमाचरेच्छूद्रो दानं दत्त्वा विमुष्यति ॥ १७३

ब्राह्मणो वृक्षमारुढश्चाण्डालो मूलमंस्तृणः ।
 फलान्यन्ति स्थितं तत्र प्रायश्चित्तं कथं भवेत् ॥ १७४
 ब्राह्मणान् समनुज्ञाप्य सवासाः स्नानमाचरेत् ।
 नक्तभोजो भवद्विप्रो घृतं प्राश्य विशुध्यति ॥ १७५
 एकवृक्षमारुढश्चाण्डालो ब्राह्मणस्तथा ।
 फलान्यन्ति स्थितं तत्र प्रायश्चित्तं कथं भवेत् ॥ १७६
 ब्राह्मणान् समनुज्ञाप्य सवासाः स्नानमाचरेत् ।
 अहोरात्रांषिता भूत्वा पञ्चगव्येन शुध्यति ॥ १७७
 एकशस्त्राममारुढश्चाण्डालो ब्राह्मणा यदा ।
 फलान्यन्ति स्थितं तत्र प्रायश्चित्तं कथं भवेत् ॥ १७८
 त्रिरात्रांषिता भूत्वा पञ्चगव्येन शुध्यति ॥ १७९
 स्त्रिया स्नानं च्छस्य सम्पर्काच्छुद्धिः सान्तपने तथा ।
 तप्तकच्छं पुनः कृत्वा शुद्धिरेषाभिधौयते ॥ १८०
 संवर्त्तत यथा भार्यां गत्वा स्नानं च्छस्य सङ्गताम् ।
 सचेलं स्नानमादाय घृतस्य प्राशनेन च ॥ १८१
 स्नात्वा नद्यदकैश्चैव घृतं प्राश्य विशुध्यति ।
 मण्टहीतामपत्न्यार्थमन्यैरपि तथा पुनः ॥ १८२
 चाण्डालस्नानं च्छस्य चकपालव्रतधारिणः ।
 अकामतः स्त्रियो गत्वा पराकेन विशुध्यति ॥ १८३
 कामतस्तु प्रसूता वा तत्समा नात्र संशयः ।
 स एव पुरुष स्तत्र गर्भा भूत्वा प्रजायते ॥ १-०
 तैलाभ्यक्तो घृताभ्यक्तो विष्णूत्तं कुरुते द्विजः ।
 तैलाभ्यक्तो घृताभ्यक्तश्चाण्डालः सृशते द्विजः ।
 अहोरात्रांषिता भूत्वा पञ्चगव्येन शुध्यति ॥ १८५

केशकीटनखसायु अस्त्रिकण्टकमेव च ,
 स्पृष्ट्वा नखदके स्नात्वा घृतं प्राश्य विशुध्यति ॥ १८३
 मत्स्यास्थिजम्बुकास्थीनि नखशक्तिकपर्शिकाः ।
 स्पृष्ट्वा स्नात्वा हेमतप्तघृतं पोत्वा विशुध्यति ॥ १८७
 गोकुले कन्दुशालायां तैलचक्रेक्षुचक्रयोः ।
 अमौमांस्थानि शौचानि स्त्रीणाञ्च व्याधितस्य च ॥ १८८
 न स्त्री दूष्यति जारेण ब्राह्मणोऽवेदकर्मणा ।
 नापो मूत्रपुरीषाभ्यां नाग्निर्दहति कर्मणा ॥ १८९
 पूर्वं स्त्रियः शुरैर्भुक्ताः सोमगन्धर्व्ववज्रभिः ।
 भुञ्जते मानवाः पश्चात् ता दूष्यन्ति कर्हिचित् ॥ १९०
 असवर्षेस्तु यो गर्भः स्त्रीणां योनौ निषेव्यते ।
 अशुद्धा सा भवेन्नारौ यावद्गर्भे न भुञ्जति ॥ १९१
 विमुक्ते तु ततः शल्ये रजसापि प्रदृश्यते ।
 तदा सा शुध्यते नारो विमलं काञ्चनं यथा ॥ १९२
 स्त्रयं विप्रतिपद्या या यदि वा विप्रतारिता ।
 बलाद्वारौ प्रभुक्ता वा चौरभुक्ता तथापि वा ॥ १९३
 न त्वान्या दूषिता नारो न कामोऽस्या विधीयते ।
 ऋतुकाल उपासीत पुष्पकालेन शुध्यति ॥ १९४
 रजकसर्गकारश्च गटो वरुड एव च ।
 कैवर्त्तमेढभिक्ताश्च सप्रेत चान्धजाः स्मृताः ॥ १९५
 एषां गत्वा स्त्रियो मोहाद्भुक्ता च प्रतिगृह्य च ।
 कच्छाब्दमाचरेज्जानादघ्नातादैन्दवद्वयम् ॥ १९६
 सक्कड्भुक्ता तु या नारौ ज्ञेच्छेर्व्या पापकर्मभिः ।
 प्राजापत्येन शुध्यति ऋतुप्रसवणेन न ॥ १९७

वलाङ्गता स्वयं वापि परप्रतारिता यदि ।
 सक्तङ्गता तु या नारी प्राजापत्येन शुध्यति ॥ १८८
 प्रारब्धदीर्घतपसां नारीणां यद्रजो भवेत् ।
 न तेन तद्व्रतं तासां विनश्यति कदाचन ॥ १८९
 मद्यसंस्पृष्टकुम्भेषु यत्तोयं पिबति द्विजः ।
 छच्छपादेन शुध्येत पुनः संस्कारमर्हति ॥ २००
 अन्यजस्य तु ये वृक्षा बहुपुष्पफलोपमाः ।
 उपभोग्यास्तु ते सर्वे पुष्पेषु च फलेषु च ॥ २०१
 चाण्डालेन तु संस्पृष्टं यत्तोयं पिबति द्विजः ।
 छच्छपादेन शुध्येत आपस्तम्बाऽब्रवीन्मुनिः ॥ २०२
 श्ले आपानहविष्म वस्तीरजांश्च दमेव च ।
 एभिः सन्दुषितं कूपं तोयं पीत्वा कथं विधिः ॥ २०३
 एकं द्वाहं त्र्यहञ्चैव द्विजातीनां विशेषनम् ।
 प्रायश्चित्तं पुनश्चैव नक्तं शूद्रस्य दापयेत् ॥ २०४
 सद्यो वान्ते सचेलन्तु त्रिप्रन्तु स्नानमारेत् ।
 पर्युषिते त्वहोरात्रमतिरिक्ते दिनत्रयम् ॥ २०५
 शिरःकण्ठोरूपादांश्च सुरया यस्तु लिप्यते ।
 दशषट्त्रितयैकाहं चरेदेवमनुक्रमात् ॥ २०६
 अत्राप्युदाहरन्ति ।
 प्रमादान्मद्यमसुरां सक्तत् पीत्वा द्विजोत्तमः ।
 गोमूत्रयावकाहारो दशरात्रे च शुध्यति ॥ २०७
 मद्यपस्य निषादस्य यस्तु भुङ्क्ते द्विजोत्तमः ।
 देवा न भुञ्जते तन्न न पिबन्ति हविर्जलम् ॥ २०८

चित्तिभ्रष्टा तु या नारी ऋतुभ्रष्टा च व्याधितः ।
 प्राजापत्येन शुध्येत ब्रह्मणान् भोजयेद्दश ॥ २०८
 ये प्रत्यवसिता विप्राः प्रवक्ष्यामिजलादितः ।
 अनाशकान्निवर्त्तन्त विकोर्षन्ति गृहस्थितिम् ॥ २१०
 धारयेद्वोणि कृच्छ्राणि चान्द्रायणमथापि वा ।
 जातकस्त्रीादिकं प्रोक्तं पुनः संस्कारमर्हति ॥ २११
 नाशौचं नादकं नाशु नोपवादानुकम्पने ।
 ब्रह्मदण्डहतानान्तु न कार्यं कटधारणम् ॥ २१२
 स्रुतं कृत्वा भयादिभ्यां यस्त्वं तानि समाचरेत् ।
 गामूत्रयावकाहारः कृच्छ्रमेकं विशोधनम् ॥ २१३
 वृद्धः शौचस्मृतर्लुप्तः प्रत्याख्यातभिषकक्रियः ।
 आत्मानं घातयेद्यस्तु भृग्वग्न्यनशनाम्बुभिः ॥ २१४
 तस्य त्रिरात्रमाशौचं द्वितीये त्वस्थिमञ्चयम् ।
 तृतीये तुदकं कृत्वा चतुर्थे आचममाचरेत् ॥ २१५
 यस्त्वं कापि गृहे नास्ति धेनुर्वेत्मानुचारिणी ।
 मङ्गलानि कुतस्तस्य कुतस्तस्य नमः क्षयः ॥ २१६
 अतिदोहातिवाचाभ्यां नामिकाभिदनं न वा ।
 नदोषर्व्वतसंरोधमूर्ते पादोनमाचरेत् ॥ २१७
 अष्टागवं धर्महृत्तं षड् गव व्यावहारिकम् ।
 चतुर्गवं नृशंसानां द्विगव्यं गववध्यकृतम् ॥ २१८
 द्विगवं वाञ्छयेत् पादं मध्याह्ने चतुर्गवम् ।
 षड् गवन्तु त्रिपादोक्तं पूर्णहस्त्वष्टभिः स्मृतः ॥ २१९
 काष्ठनोदृशिलात् गोघ्नः कृच्छ्रं सान्त्तपनंचरेत् ।
 प्राजापाल्यं चरेत्तृत्सा अतिकृच्छ्रन्तुषायसैः ॥ २२०

प्रायश्चित्ते ततश्चोर्णं कुर्याद् ब्राह्मणभोजनम् ।

अनङ्गुत्संहितां गाञ्च दद्याद्दिप्राय दक्षिणाम् ॥ २२१

शरभाद्ग्रहयान्नामान् सिंहशार्ङ्गलगर्हभान् ।

हत्वा च शुद्धहत्यायाः प्रायश्चित्तं विधीयते ॥ २२२

माज्जरिगोधानकुल-मण्डूकाञ्च पतद्विषः ।

हत्वा ब्रह्मं पिबेत् क्षीरं कच्छं वा पादिकं चरेत् ॥ २२३

चाण्डालस्य च मंसृष्टं विषमूत्रस्य सृष्टमेव वा ।

त्रिरात्रेण विशुद्धिः स्यादभुक्तांश्छिष्टं तथाचरेत् ॥ २२४

वापीकूपतडागानां दूषितानाञ्च शोधनम् ।

उदरेदुघटगतं पूषं पञ्चगव्येन शुध्यति ॥ २२५

अस्थिचर्मावमित्रेषु खरश्वानादिदूषिते ।

उदरेदुदकं सर्वं शोधनं परिमार्जनम् ॥ २२६

गोदोहने चर्मपुटे च तोयं

यन्वाकरे कारुकर्षिर्ल्पहस्तौ

स्त्रोवालहृद्वाचरितानि याम्भ-

प्रत्यक्षदृष्टानि शचीनि तानि ॥ २२७

प्राकाररोधे विषमप्रदेशे

सेनानिवेशे भवनस्य दाहे ।

आरव्ययज्ञेषु महोत्सवेषु

तथैव दोषा न विकल्पनीयाः ॥ २२८

प्रपास्वरस्ये घटके च कूपे

क्राव्यां जलं कोशविनिर्गतञ्च ।

श्लपाकचण्डालपरिग्रहे तु

पीत्वा जलं पञ्चगव्येन शुद्धिः ॥ २२९

रेतोविष्णून्संस्पृष्टं कौपं यदि जलं पिबेत् ।
 त्विरात्रेणैव शुचिः स्वात् कुम्भे साम्प्रपन्नं तथा ॥ २१०
 क्लिबभिक्षयं यत् स्वादन्नानादुदकं पिबेत् ।
 प्रायश्चित्तं चरेत् पौत्वा तमक्लृष्टं द्विजोत्तमः ॥ २११
 उष्ट्रोक्षोरं कर्गोक्षोरं मानुषोक्षीरमेव च ।
 प्रायश्चित्तं चरेत् पौत्वा तमक्लृष्टं द्विजोत्तमः ॥ २१२
 वर्णवाह्येन संस्पृष्ट उच्छिष्टस्तु द्विजोत्तमः ।
 पञ्चरात्रोपितो भूत्वा पञ्चगव्येन शुध्यति ॥ २१३
 शुचिं ग्राह्यमिहोत्तमं प्रकृतिस्थं महोगतम् ।
 चर्मभाण्डैस्तु धाराभिस्तथा यन्त्रोद्धृतं जलम् ॥ २१४
 चण्डालेन तु संस्पृष्टः स्नानमेव विधोयते ।
 उच्छिष्टस्तु च संस्पृष्टस्त्रिरात्रेणैव शुध्यति ॥ २१५
 आकराहृतवस्तूनि नाशुचोनि कटाचन ।
 आकराः शुचयः सर्वे वर्जयित्वा स्रावकम् ॥ २१६
 भ्रष्टाभ्रष्टयवाश्चैव तथैव चणकाः स्मृताः ।
 खर्जूरश्चैव कर्पूरमन्यद्भ्रष्टतरं शुचिं ॥ २१७
 अमोमांस्यानि शौचानि स्त्रोभिराचरितानि च ।
 अदृष्टाः मतनं धारा वातोद्धृताश्च रेणवः ॥ २१८
 बह्वनामेव लग्नानामेवैष्टशुचिर्भवेत् ।
 अग्नौवर्मकमाचस्य नेतरं वा कपश्चन ॥ २१९
 एकपङ्क्त्युपविष्टानां भाजनेषु पृथक् पृथक् ।
 यद्येका लभते नोनीं सर्वं तैः शुचयः स्मृताः ॥ २२०
 यस्य पटे पट्मन्त्रं नोनीं रक्तो हि दृश्यते ।
 त्विरात्रं तस्य दातव्यं शेषाद्यैकोपवासिनः ॥ २२१

आदित्येऽस्तमिती रात्रावसृष्ट्यं सृशते यदि ।

भगवन् केन शुद्धिः स्यात् ततो ब्रूहि तपोधन ॥ २४२

आदित्येऽस्तमितं रात्रौ सृशन् नीतं दिवा जलम् ।

तेनैव सर्वशुद्धिः स्याच्छ्वस्मृष्टन्तु वर्जयेत् ॥ २४३

देशकालं वयः शक्तिं पापञ्चावेक्षयेत् ततः ।

प्रायश्चित्तं प्रकल्प्य स्यादयस्य चोक्ता न निष्कृतिः ॥ २४४

देवयात्राविवाहेषु यज्ञप्रकरणेषु च ।

उत्सवेषु च सर्वेषु सृष्टासृष्टिर्न विद्यते ॥ २४५

आरनालं तथा क्षीरं कन्दुकं दधि शुक्लवः ।

क्षेहपक्वञ्च तक्रञ्च शूद्रस्यापि न दुष्यति ॥ २४६

आर्द्रमांसं घृतं तैलं स्नेहाञ्च फलसम्भवाः ।

अन्यभाण्डस्थिता एते निष्क्रान्ताः शुद्धिमाप्नुयुः ॥ २४७

अज्ञानात् पिवते तोयं ब्राह्मणः शूद्रजातिषु ।

अहोरात्राघितः स्नात्वा पञ्चगव्येन शुध्यति ॥ २४८

आहिताग्निस्तु यो विप्रो महापातकवान् भवेत् ।

अप्सु, प्रक्षिप्य पात्राणि पश्चादग्निं विनिर्दिशेत् ॥ २४९

योऽगृह्येत्वा विवाहाग्निं गृहस्थ इति मन्यते ।

अन्नं तस्य न भाक्तव्यं वृथापाका हि स कृतः ॥ २५०

वृथापाकस्य भुञ्जानः प्रायश्चित्तं चरेद्द्विजः ।

प्राणानप्सु चिराच्चम्य घृतं प्राश्य विशुध्यति ॥ २५१

वेदिके लोक्तिके वापि हुतोच्छिष्टे जले स्थितौ ।

वैश्वदेवं प्रकुर्वीत पञ्चसूनापनुत्तये ॥ २५२

कनोयान् गुणवान् अष्टः अष्टसंनिर्गुणो भवेत् ।

पूषं पाणिं गृह्येत्वा च गृह्याग्निं धारयेद्बुधः ॥ २५३

ज्येष्ठयेद्यदि निर्होषी गृह्णीयादग्निमघतः ।
 नित्यं नित्यं भवेत्तस्य ब्रह्महत्या न संशयः ॥ २५४
 महापातकसंस्पृष्टः ज्ञानमेव विधीयते ।
 संस्पृष्टस्य यदा भुङ्क्ते ज्ञानमेव विधीयते ॥ २५५
 पतितैः सह संसर्गं मासार्धं मासमेव वा ।
 गोमूत्रयावकाहारो मासार्धं न विशुध्यति ॥ २५६
 कच्छार्धं पतितस्यैव सकृदभुक्त्वा द्विजोत्तमः ।
 अविज्ञानाच्च तद्भुक्त्वा कच्छं सान्त्वनं चरेत् ॥ २५७
 पतिताक्षं यदाभुक्तं भुक्तं चाण्डालवेश्मनि ।
 मासार्धन्तु पिवेद्द्वारि इति शातातपोऽब्रवीत् ॥ २५८
 गोब्राह्मणहतानाञ्च पतितानां तथैव च ।
 अग्निना न च संस्कारः शङ्कस्य वचनं यथा ॥ २५९
 यच्चाण्डालीं द्विजो गच्छेत् कथञ्चित् काममोहितः ।
 त्रिभिः कच्छैर्विशुध्येत प्राजापत्यानुपूर्वशः ॥ २६०
 पतिताश्चावमादाय भुक्त्वा वा ब्राह्मणो यदि ।
 कृत्वा तस्य ममुत्तमर्गमतिकृच्छं विनिर्द्दिशेत् ॥ २६१
 अन्यहस्ताच्छ्वेत्तिमं काष्ठलोद्गलानि च ।
 न स्पृशेत्तथोच्छिष्टमहोरात्रं ममाचरेत् २६२
 चाण्डालं पतितं स्वेच्छं मद्यमाण्डं रजस्वनाम् ।
 द्विजः स्पृष्ट्वा न भुञ्जीत भुञ्जानो यदि संस्पृशेत् ॥ २६३
 अतः परं न भुञ्जीत त्यक्त्वाक्षं ज्ञानमाचरेत् ।
 ब्राह्मणैः समनुज्ञातस्त्रिरात्रमुपवामयेत् ॥
 सघृतं यावकं प्राश्य व्रतशेषं समापयेत् ॥ २६४

भुञ्जानः संस्पृशेद्यस्तु वायसं कुक्कुटं तथा ।
 त्रिरात्रेणैव शुद्धिः स्यादथोच्छिष्टस्त्वहेन तु ॥ २६५
 आरुढो नैष्ठिके धर्मे यस्तु प्रच्यवते पुनः ।
 चान्द्रायणं चरेन्नाममिति शातातपोऽब्रवीत् ॥ २६६
 पशुवेश्याभिगमने प्राजापत्यं विधायते ।
 गवां गमे मनुष्योक्तं व्रतं चान्द्रायणं चरेत् ॥ २६७
 अमानुषीषु गोवर्जमुदक्यायामयोनिषु ।
 रेतः मिक्त्वा जले चैव कच्छं मान्तपनं चरेत् ॥ २६८
 उदक्यां मूतिकां वापि अन्यजां स्पृशते यदि ।
 त्रिरात्रेणैव शुद्धिः स्याद्विधिरेष पुरातनः ॥ २६९
 संसर्गं यदि गच्छेत्तेदक्यां वा तथान्यजैः ।
 प्रायश्चित्ती म विज्ञेयः पृथक् स्नानं समाचरेत् ॥ २७०
 एकरात्रं चरेन्मृत्वां पुरोषे तु दिनत्रयम् ।
 दिनत्रयं तथा पानं मथुने पञ्च मस्र वा ॥ २७१
 भोजनं तु प्रमत्तानां प्राजापत्यं विधायते ।
 दन्तकाष्ठे त्वहोरात्रमेष शौचविधिः स्मृतः ॥ २७२
 रजस्वला यदा स्पृष्टा स्नानचण्डालवायसैः ।
 निराहारा भवेत्तावत् स्नात्वा कालेन शुध्यति ॥ २७३
 रजस्वला यदा स्पृष्टा उद्वजम्बुकशूकरैः ।
 पञ्चरात्रं निराहारा पञ्चगव्येन शुध्यति ॥ २७४
 स्पृष्टा रजस्वलान्येन्यं ब्राह्मण्या ब्राह्मणौ च या ।
 एकरात्रं निराहारा पञ्चगव्येन शुध्यति ॥ २७५
 स्पृष्टा रजस्वलान्येन्यं ब्राह्मण्या क्षत्रियो च या ।
 त्रिरात्रेण विशुद्धिः स्याद्व्यासस्य वचनं यथा ॥ २७६

स्पृष्टा रजस्वलान्येन्यं ब्राह्मण्या वैश्यसम्भवा ।
 चतुरात्रं निराहारा पञ्चगव्यन शुध्यति ॥ २७७
 स्पृष्टा रजस्वलान्येन्यं ब्राह्मण्या शूद्रसम्भवा ।
 षड्रात्रेण विशुद्धिः स्यादब्राह्मणो कामकारतः ॥ २७८
 अकामतश्चरेदहं ब्राह्मणी सर्वतः स्पृशेत् ।
 चतुर्णामपि वर्णानां शुद्धिरेषा प्रकीर्तिता ॥ २७९
 उच्छिष्टेन तु संस्पृष्टो ब्राह्मणो ब्राह्मणेन यः ।
 भोजने मूत्रचारे च शङ्कस्य वचनं यथा ॥ २८०
 भ्रानं ब्राह्मणसंस्पर्शं जपहामी तु क्षत्रिये ।
 वैश्ये नक्तञ्च कुर्वीति शूद्रे चैव उपोषणम् ॥ २८१
 अश्वमेको रजको वंखो धोवरो नटकस्तथा ।
 एतान् स्पृष्ट्वा द्विजो मोहाटाचामेत् प्रयतोऽपि सन् ॥ २८२
 एतैः स्पृष्टो द्विजो नित्यमेकरात्रं पयः पिबेत् ।
 उच्छिष्टंस्त्रीस्त्रिरात्रं स्यादृष्टं प्राश्य विशुध्यति ॥ २८३
 यस्तुच्छायां श्वपाकस्य ब्राह्मणस्तधिगच्छति ।
 स च भ्रानं प्रकुर्वीति घृतं प्राश्य विशुध्यति ॥ २८४
 अभिशस्ता द्विजाऽरण्ये ब्रह्महत्याव्रतं चरेत् ।
 भ्रामोपवामं कुर्वीति चान्द्रायणमथापि वा ॥ २८५
 हथामिष्योपयोगिन भ्रूणहत्याव्रतं चरेत् ।
 अश्वमेधो द्वादशाहेन परकीर्णैव शुध्यति ॥ २८६
 शठञ्च ब्राह्मणं हत्वा शूद्रहत्याव्रतं चरेत् ।
 निर्गुणं सगुणं हत्वा पराकव्रतमाचरेत् ॥ २८७
 उपपानकमयुक्ता मानवो म्रियते यदि ।
 तस्य सस्कारकर्ता च प्राजापत्यद्वयं चरेत् ॥ २८८

प्रभुञ्जानोऽतिसन्नेहं कटाचित् स्मृश्यते द्विजः ।
 विरात्रमाचरेन्नृत्तैर्निम्ने हसुपवासयेत् ॥ २८८
 विडालकाकाद्युच्छिष्टं जग्ध्वा श्वनकुलस्य च ।
 केशकीटावपन्नञ्च पिवेद्वाङ्गीं सुवर्चसम् ॥ २८९
 उष्ट्रयानं समारुह्य खरयानञ्च कामतः ।
 सूत्रा च विप्रो दिग्वासाः प्राणायामेन शुध्यति ॥ २९०
 सव्याहृतिं सप्रणवां गायत्रीं शिरसा सह ।
 त्रिःपठेद्वा यतप्राणः प्राणायामः स उच्यते ॥ २९१
 शकृद्दिगुणगोमूत्रं सर्पिर्दद्याच्चतुर्गुणम् ।
 क्षीरमष्टगुणं देयं पञ्चगव्ये तथा दधि ॥ २९२
 पञ्चगव्यं पिवेच्छूद्रो ब्राह्मणस्तु सुरां पिवेत् ।
 उभौ तौ तुल्यदोषौ च वसतो नरके चिरम् ॥ २९३
 अजा गावो महिष्यश्च अमेध्यं भक्षयन्ति याः ।
 दुग्धं हव्ये च कव्ये च गोमयं न क्लिपयेत् ॥ २९४
 ऊनस्तनीमधिकां वा या चान्या स्तनपायिनी ।
 तासां दुग्धं न क्षीतव्यं हुतञ्चैवाहुतं भवेत् ॥ २९५
 ब्राह्मोदने च सोमे च मौमन्तोन्नयने तथा ।
 जातश्राद्धे नवश्राद्धे भुक्ता चान्द्रायणं चरेत् ॥ २९६
 राजानं हरते तेजः शूद्रान्नं ब्रह्मवर्चसम् ।
 स्वसुताश्च यो भुङ्क्ते स भुङ्क्ते पृथिवीमलम् ॥ २९७
 स्वसुता अप्रजाता च नाग्नीयात्तदगृहे पिता ।
 अन्नं भुङ्क्ते तु मायया पूयं स नरकं व्रजेत् ॥ २९८
 अधीत्य चतुरो वेदान् सर्वशास्त्रार्थतत्त्ववित् ।
 नरेन्द्रभवने भुक्ता विष्ठायां जायते क्षमिः ॥ ३००

नवश्राद्धे त्रिपक्षे च षण्मासे मासिकेऽब्धिके ।
 पतन्ति पितरस्तस्य यो भुङ्क्तऽनापदि द्विजः ॥ ३०१
 चान्द्रायणं नवश्राद्धे पराका मासिके तथा ।
 त्रिपक्षे चातिकृच्छ्रं स्यात् षण्मासे कृच्छ्रमेव च ।
 आब्धिके पादकृच्छ्रं स्यादेकाहः पुनराब्धिके ॥ ३०२
 ब्रह्मचर्यमनाधाय मामश्राद्धेषु सर्वसु ।
 द्वादशार्हं त्रिपक्षेऽप्ये यस्तु भुङ्क्तं द्विजात्तमः ।
 पतन्ति पितरस्तस्य ब्रह्मलार्के गता अपि ॥ ३०३
 एकादशाहोऽहोरात्रं भुक्त्वा मज्जनं ब्राह्मम् ।
 उपोष्य विधिर्वाहिप्रः कुष्माण्डं जुह्यादष्टतम् ॥ ३०४
 पक्षे वा यदि वा मासे यस्य नाश्रन्ति वै द्विजाः ।
 भुक्त्वा दुरात्मनस्तस्य द्विजश्चान्द्रायणं चरेत् ॥ ३०५
 यत्र वेदध्वनिध्वान्तं न च गाभिरलङ्कृतम् ।
 यत्र बालैः परितृतं प्रमगानमिव तद्गृहम् ॥ ३०६
 ह्यस्यऽपि वह्नो यत्र विनाधर्मं वदन्ति हि ।
 विनापि धर्मशास्त्रेण स धर्मः पावनः स्मृतः ॥ ३०७
 होनवर्णं च यः कुर्यादज्ञानादभिवादनम् ।
 तत्र म्रानं प्रकुर्वीत घृतं प्राग्य विगृह्यति ॥ ३०८
 समुत्पन्न द्विजः म्रानं भुङ्क्तं वापि पिवेद्यदि ।
 गाग्रत्राश्महसन्तु जपेत् म्रान्त्वा समाहितः ॥ ३०९
 अङ्गुल्यः दन्तकाष्ठश्च प्रत्यक्षं लवणं तथा ।
 मृत्तिकाभक्षणञ्चैव तुल्यं गोमामभक्षणम् ॥ ३१०
 दिवा कपित्थच्छायायां रात्रौ दधि ग्रमांषु च ।
 कार्पासं दन्तकाष्ठश्च विष्णोरपि हरेर्ऋयम् ॥ ३११

सूर्यवातनखाग्राम्बु स्नानवस्त्रघटोदकम् ।
 मार्जनोरणुकेशाम्बु हन्ति पुण्यं दिवाक्षतम् ॥ ३१२
 मार्जनोरजकेशाम्बु देवतायतनाद्भव ।
 तेनावगुण्डिता यस्तु गङ्गाम्बु प्लुत एव सः ॥ ३१३
 अस्तिकाः सप्त न ग्राह्या वल्मीके मूर्षिकस्थले ।
 अन्तर्जले श्मशानान्तं वृत्तमूले रुद्र लये ।
 वृषभेश तथात्खाति अयस्कामैः सदा बुधैः ॥ ३१४
 शची देशे तु संग्राह्या कर्कराशमविर्वाज्जिता ॥ ३१५
 पुरोषे मैथुने हामं प्रस्मावे दन्तधावने ।
 स्नानभोजनजप्यथ सदा मोनं समाचरेत् ॥ ३१६
 यस्तु संवत्सरं पूर्णं सुङ्क्त मोनं न मर्त्यदा ।
 युगकांटिमहमपु स्वर्गलोकं महीयते ॥ ३१७
 स्नानं दानं जपं हामं भाजनं देवतार्चनम् ।
 प्रौढपादो न कुर्वीत स्वाध्यायं पित्रनर्पणम् ॥ ३१८
 सर्वस्वमपि या यद्यात् पातयित्वा द्विजोत्तमम् ।
 नाशयित्वा तु तत् सर्वं भ्रूणहत्याफलं लभेत् ॥ ३१९
 अहणादाहसंक्रान्ता स्त्रोणाश्च प्रसवे तथा ।
 दानं नैमित्तिकं क्षयं रात्रौ चापि प्रशस्यते ॥ ३२०
 क्षौमजं वाथ कार्पासं पट्टस्त्रमथापि वा ।
 यज्ञोपवीतं यो दद्यादहस्त्रदानफलं लभेत् ॥ ३२१
 कांस्यस्य भाजनं दद्यादुष्टतपूर्णं सुशोभनम् ।
 तथा भक्त्या विधानेन अग्निष्टोमफलं लभेत् ॥ ३२२
 आहकाले तु यो दद्याच्छोभनो च उपानहौ ।
 स गच्छन्नन्य मार्गंऽपि अन्नदानफलं लभेत् ॥ ३२३

तैलपाचन्तु यो दद्यात् सम्पूर्णन्तु समाहितः ।
 स गच्छति ध्रुवं स्वर्गं नरो नास्त्यत्र संशयः ॥ ३२४
 दुर्भिक्षे अन्नदाता च सुभिक्षे च हिरण्यदः ।
 पानोदस्तरेण्ये च स्वर्गलोके महीयते ॥ ३२५
 यावदहंप्रसूता गोस्तावत् सा पृथिवी स्मृता ।
 पृथिवी तेन दत्ता स्यादोदृशीं गां ददाति यः ॥ ३२६
 तेनाग्नयो हुताः सम्यक् पितरस्तेन तर्पिताः ।
 देवाश्च पूजिताः सर्वे यो ददाति गवाह्निकम् ॥ ३२७
 जन्मप्रभृति यत् पापं मातृकं पैतृकं तथा ।
 तत् सर्वं नश्यति क्षिप्रं वस्त्रदानाच्च संशयः ॥ ३२८
 कृष्णाजिनश्च यो दद्यात् सर्वोपस्करमयूतम् ।
 उदरेभ्यश्चकस्थानात् कुलान्येकोत्तरं शतम् ॥ ३२९
 आदित्यो वरुणो विष्णुर्वह्ना सोमो हुताशनः ।
 शूलपाणिस्तु भगवानभिनन्दन्ति भूमिदम् ॥ ३३०
 बालुकानां कृता राशिर्यावत् ममर्षिमण्डलम् ।
 गते वर्षे शते चैव पलमेकंविशीर्येति ॥ ३३१
 क्षयो न दृश्यते तस्य कन्यादानेन चैव हि ।
 आतुरे प्राणदाता च त्रीणि दानफलानि च ॥ ३३२
 सर्वेषामेव दानानां विद्यादानं ततोऽधिकम् ।
 पुत्रादिस्वजने दद्याद्विप्राय च न कौतुके ।
 सकामः स्वर्गमाप्नोति निष्कामो मोक्षमाप्नुयात् ॥ ३३३
 ब्राह्मणे वेदविदुषि सर्वशास्त्रविशारदे ।
 मातृपितृपरे चैव ऋतुकालाभिगामिनि ॥ ३३४
 शीलचारित्र्यसम्पूर्णं प्रातःज्ञानपरायणे ।

तस्यैव दौयते दानं यदोच्छेष्टेय आत्मनः ॥ ३३५
 सख्यञ्च विदुषो विप्रानन्येभ्योऽपि प्रदौयते ।
 तत् कार्यं नैव कर्त्तव्यं न दृष्टं न श्रुतं मया ॥ ३३६
 अतःपरं प्रवक्ष्यामि आहकर्माणि ये द्विजाः ।
 पितृणामक्षयं दानं दत्तं येषान्तु निष्फलम् ॥ ३३७
 न ह्येनाङ्गो न रोगी च श्रुतिस्मृतिविवर्जितः ।
 नित्यञ्चानृतवादी च तांस्तुआहं न भोजयेत् ॥ ३३८
 हिंसारतश्च कपटं उपगुह्य अतश्च यः ।
 किङ्करं कपिलं क्राणं श्वित्रिणं रोगिणं यथा ॥ ३३९
 दुश्कर्माणं शीर्णकेशं पाण्डुरोगं जटाधरम् ।
 भारवाहकमुग्रश्च द्विभार्यं हृषलीपतिम् ॥ ३४०
 भेदकारी भवेच्चैव बहुपीडाकरोऽपि वा ।
 ह्येनातिरिक्तगात्रो वा तमप्यपनयेत्तथा ॥ ३४१
 बहुभक्तो दोनमुखो मत्सरौ क्रूरबुद्धिमान् ।
 एतेषां नैव दातव्यं कदाचिद्वै प्रतिग्रहः ॥ ३४२
 अथ चेन्मन्त्रविदुक्तः शारीरैः पङ्क्तिदूषणः ।
 अदूष्यं तं यमः प्राह पङ्क्तिपावन एव सः ॥ ३४३
 श्रुतिः स्मृतिश्च विप्राणां नयने हे प्रकीर्त्तिते ।
 क्राणः स्यादेकह्येनोऽपि हाभ्यामन्यः प्रकीर्त्तितः ॥ ३४४
 न श्रुतिर्न स्मृतिर्यस्य न शीलं न कुलं यतः ।
 तस्य आहं न दातव्यं त्वन्यकस्यात्निरव्रवीत् ॥ ३४५
 तस्माद्वेदेन शास्त्रेण ब्राह्मण्यं ब्राह्मणस्य तु ।
 न चैकेनैव वेदेन भगवानत्निरव्रवीत् ॥ ३४६
 योगस्यैर्लोचनैर्युक्तः पादाग्रश्च प्रयच्छति ।

लौकिकज्ञैश्च शास्त्रोक्तं पश्येच्चैवाधरोत्तरम् ।
 वेदैश्च ऋषिभिर्गीतं दृष्टिमान् शास्त्रवेदवित् ॥ ३४७
 अतिनञ्च कुलोन्मत्तं श्रुतिस्मृतिरतं सदा ।
 तादृशं भोजयेच्छास्त्रे पितॄणामक्षयं भवेत् ॥ ३४८
 यावञ्च यसते यामान् पितॄणां दीप्ततेजसाम् ।
 पिता पितामहश्चैव तथैव प्रपितामहः ॥ ३४९
 नरकस्था विमुच्यन्ते ध्रुवं यान्ति त्रिपिष्टपम् ।
 तस्माद्विप्रं परीक्षेत् आद्यकाले प्रयत्नतः ॥ ३५०
 न निर्व्वपति यः आद्यं प्रसीतपितृको द्विजः ।
 इन्दुक्षये मासि मासि प्रार्थयित्वा भवेत्तु सः ॥ ३५१
 सूर्य्यं कन्यागते कुर्याच्छ्राद्धं यो न गृह्णाश्चमी ।
 धनं पुत्राः कुलं तस्य पितृनिश्वासपीडया ॥ ३५२
 कन्यागते सवितरि पितरो यान्ति मत्सुतान् ।
 शून्या प्रेतपुरी सर्वा यावद्दृष्टिकदर्शनम् ॥ ३५३
 ततो दृष्टिकसम्प्राप्ते निराशाः पितरो गताः ।
 पुनः स्वभवनं यान्ति शापं दत्त्वा सुदारुणम् ।
 पुत्रं वा भ्रातरं वापि दौहित्रं पौत्रकं तथा ॥ ३५४
 पितृकार्य्यं प्रसक्ता ये ते यान्ति परमां गतिम् ॥ ३५५
 यथा निर्मम्यनादम्निः सर्व्वकाष्ठेषु तिष्ठति ।
 तथा स दृश्यते धर्म्याच्छ्राद्धदानाच्च संशयः ॥ ३५६
 सर्व्वशास्त्रार्थगमनं सर्व्वतीर्थावगाहनम् ।
 सर्व्वयज्ञफलं विन्द्याच्छ्राद्धदानाच्च संशयः ॥ ३५७
 महापातकसंयुक्तो यो युक्तयोपपातकैः ।
 धनैर्मुक्तो यथा भानू राहुमुक्ताश्च चन्द्रमाः ॥ ३५८

सर्वपापविनिर्मुक्तः सर्वतापं विलङ्घयेत् ।
 सर्वसौख्यं स्वयं प्राप्तः आह्वदानात् संशयः ॥ ३५८
 सर्वेषामेव दानानां आह्वदानं विशिष्यते ।
 मेरुतुल्ये कृते पापे आह्वदानं विशोधनम् ।
 आह्वं कृत्वा तु मर्त्त्या वै स्वर्गलोके महोयते ॥ ३६०
 अमृतं ब्राह्मणस्यान्नं क्षत्रियान्नं पयः स्मृतम् ।
 वैश्यस्य चान्नमेवान्नं शूद्रान्नं रुधिरं भवेत् ॥ ३६१
 एतत् सर्वं मया ख्यातं आह्वे काले समुत्थिते ।
 वैश्वदेवे च होमे च देवताभ्यर्चने जपे ॥ ३६२
 असृतं तेन विप्रान्नमृग् यजुःसामसंस्कृतम् ।
 व्यवहारानुपूर्व्येण धर्मान् वलिभिर्जितम् ।
 क्षत्रियान्नं पयस्तेन विशोऽन्नं पशुपालनात् ॥ ३६३
 देवो मुनिर्द्विजो राजा वैश्यः शूद्रो निषादकः ।
 पशुन्तेच्छोऽपि चाण्डालो विप्रा दशविधाः स्मृताः ॥ ३६४
 सन्ध्यां स्नानं जपं होमं देवतानित्यपूजनम् ।
 अतिथिं वैश्वदेवञ्च देवब्राह्मण उच्यते ॥ ३६५
 शाके पत्रे फले मूले वनवासे सदा रतः ।
 निरतोऽहरहः आह्वे स विप्रो मुनिरुच्यते ॥ ३६६
 वेदान्तं पठते नित्यं सर्वसङ्गं परित्यजेत् ।
 साङ्ख्ययोगविचारस्थः स विप्रो द्विज उच्यते ॥ ३६७
 अस्त्राहताश्च धन्वानः संग्रामे सर्वसन्मुखे ।
 भारभ्यो निर्जिता येन स विप्रः क्षत्र उच्यते ॥ ३६८
 ह्यधिकर्म्मरतो यस्य गवाश्च प्रतिपालकः ।
 वाणिज्यव्यवसायश्च स विप्रो वैश्य उच्यते ॥ ३६९

शाचालवणसन्निभ-कुसुमचौरसर्पिषाम् ।

विक्रेता मधुमांसानां स विप्रः शूद्र उच्यते ॥ ३७०

चौरश्च तस्करश्चैव सूचको दंशकस्तथा ।

मत्स्यमांसे सदा लुब्धो विप्रो निपाद उच्यते ॥ ३७१

ब्रह्मतत्त्वं न जानाति ब्रह्मसूत्रं च गर्वितः ।

तेनैव स च पापेन विप्रः पशुरुदाहृतः ॥ ३७२

बापोकूपतडागानामारामश्च सरःसु च ।

निःशङ्कं रोधकश्चैव स विप्रो ब्रह्मेच्छ उच्यते ॥ ३७३

क्रियाहोनश्च मूर्खश्च सर्वधर्मविवर्जितः ।

निर्हयः सर्वभूतेषु विप्रश्चाण्डाल उच्यते ॥ ३७४

वेदैर्विहीनाश्च पठन्ति शास्त्रं

शास्त्रेण हीनाश्च पुराणपाठाः ।

पुराणहीनाः क्षत्रिणो भवन्ति

अष्टास्ततो भागवता भवन्ति ॥ ३७५

ज्योतिर्विन्दो ह्यथर्वणः कीरपौराणपाठकाः ।

आहे यज्ञे महादानं वरणीयाः कदाच न ॥ ३७६

आहश्च पितरं घोरं दानश्चैव तु निष्फलम् ।

यज्ञे च फलहानिः स्यान्तस्मात्तान् परिवर्जयेत् ॥ ३७७ ॥

आवकश्चित्रकारश्च वैद्यो नक्षत्रपाठकः ।

चतुर्विंशो न पूज्यन्ते बृहस्पतिसमा यदि ॥ ३७८

मागधो माधुरश्चैव कापटः कौटकामलौ ।

पञ्च विप्रो न पूज्यन्ते बृहस्पतिसमा यदि ॥ ३७९

क्रयक्रीता च या कन्या पत्नी सा न विधीयते ।

तस्यां जाताः सुतास्तेषां पित्रपिण्डं न विद्यते ॥ ३८०

अष्टशल्यागतो नीरं पाणिना पिवते द्विजः ।
 सुरापानेन तत्तुल्यं तुल्यं गोमांसभक्षयम् ॥ ३८१
 ऊर्ध्वजङ्घेषु विप्रेषु प्रक्षाल्य चरणद्वयम् ।
 तावद्वृणालरूपेण यावद्गङ्गां न मञ्जति ॥ ३८२
 दीपशय्यासनच्छाया कार्पासं दन्तधावनम् ।
 अजारिणु सृशंसैव शक्रस्यापि श्रियं हरेत् ॥ ३८३
 गृहाद्दशगुणं कूपं कूपाद्दशगुणं तटम् ।
 तटाद्दशगुणं नद्यां गङ्गासङ्क्रान्ता न विद्यते ॥ ३८४
 स्रवद्वयद्वन्नाद्यानं तीर्थं सरस्यं क्षत्रियं तथा ।
 वापीकूपे तु वैश्यस्य शौद्रं भाण्डोदकं तथा ॥ ३८५
 तीर्थस्नानं महादानं यश्चान्यत्तिलतर्पणम् ।
 भ्रष्टमेकं न कुर्वीत महागुरुनिपाततः ॥ ३८६
 गङ्गा गया त्वमावस्था वृद्धिश्चाहं चयेऽहनि ।
 मघापिण्डप्रदानं स्यादनन्न परिवर्जयेत् ॥ ३८७
 हुतं वा यदि वा तैलं पयो वा यदि वा दधि ।
 चत्वारो ह्याज्यसंस्थानं हुतं नैव तु वर्जयेत् ॥ ३८८
 श्रुत्वैतानृषयो धर्मान् भाषितानस्त्रिणा स्वयम् ।
 इदमूचुर्माहात्मानं सर्व्वे ते धर्मनिष्ठिताः ॥ ३८९
 या इदं धारयिष्यन्ति धर्मशास्त्रमतन्दिताः ।
 इह लोके यशः प्राप्य ते यास्यन्ति त्रिपिण्डपम् ॥ ३९०
 विद्यार्थी लभते विद्यां धनकामो धनानि च ।
 आयुष्कामस्तथैवायुः श्रीकामो महतीं श्रियम् ॥ ३९१
 इति श्रीभक्तिमहर्षिस्मृतिः समाप्ता ॥ १ ॥

संवर्त्तसंहिता ।

संवर्त्तमेकमाप्तीनमात्मविद्यापरायणम् ।
ऋषयस्तु समागम्य पप्रच्छधर्मकाङ्क्षिणः ॥ १
भगवन् श्रोतुमिच्छामः श्रेयस्कर्म द्विजोत्तम ।
यथावद्वर्त्ममाचक्ष्व शुभाशुभविवेचनम् ॥ २
वामदेवादयः सर्वं तमपृच्छन् महौजसम् ।
तानब्रवीन्मनोन् सर्वान् प्रोतात्मा श्रूयतामिति ॥ ३
स्वभावादयत्र विचरेत् कृष्णसारः सदा शुभः ।
धर्मप्रदेशः स विज्ञेयो द्विजानां धर्मसाधनम् ॥ ४
उपनीतः सदा विप्रो गुरोस्तु हितमाचरेत् ।
स्रग् गन्धमधुमांसानि ब्रह्मचारौ विवर्जयेत् ॥ ५
सन्ध्यां प्रातः सनत्सत्तामुपासीत यथाविधि ।
सादित्यां पश्चिमां सन्ध्यामर्द्धास्तमितभास्करे ॥ ६
तिष्ठन् पूर्व्यां जपं कुर्याद्ब्रह्मचारौ समाहितः ।
आसीनः पश्चिमां सन्ध्यां जपं कुर्यादतन्द्रितः ॥ ७
अग्निकाव्यं ततः कुर्यान्मोधावी तदनन्तरम् ।
ततोऽधीयीत वेदन्तु योक्षमाणो गुरोर्मुखम् ॥ ८
प्रणवं प्राक् प्रयुञ्जीत व्याहृतिं तदनन्तरम् ।
गायत्रीञ्चानुपूर्व्येण ततो वेदं समारभेत् ॥ ९
हस्तौ सुसंयतौ काव्यौ जानुभ्यामुपरिस्थितौ ।
गुरोरनुमतं कुर्यात् पठन् नान्यमतिर्भवेत् ॥ १०

सायं प्रातस्तु भिक्षेन ब्रह्मचारौ सदा व्रतौ ।
 निवेद्य गुरवेऽग्नौयात् प्राप्नुवो वाग् यतः शुचिः ॥ ११
 सायं प्रातर्हिजातौनामशनं शुचिचोदितम् ।
 नान्तरा भोजनं कुर्यादग्निहोत्रसमो विधिः ॥ १२
 आचम्यैव तु भुञ्जीत भुक्त्वा चोपस्थेद्विजः ।
 अनाचान्तस्तु योऽग्नौयात् प्रायश्चित्तीयते तु सः ॥ १३
 अनाचान्तः पिबेद्यस्तु योऽपि वा भक्षयेद्विजः ।
 गायत्र्यष्टसहस्रन्तु जपं कृत्वा विशुध्यति ॥ १४
 अकृत्वा पादशौचन्तु तिष्ठन् मुक्तशिखोऽपि वा ।
 विना यज्ञोपवीतेन आचान्तोऽथाशुचिर्हिजः ॥ १५
 आचामेद्ब्राह्मतीर्थेन सोपवीती ह्युदङ्मुखः ।
 उपवीतो द्विजो नित्यं प्राप्नुवो वाग् यतः शुचिः ॥ १६
 जले जलस्थ आचामेत् स्थलाचान्तो वह्निः शुचिः ।
 वहिरश्वस्य आचान्त एवं शुद्धिमवाप्नुयात् ॥ १७
 आमणिवन्धनाहस्तौ पादावङ्घ्रिर्विशोधयेत् ।
 अशब्दाभिरनुष्णाभिः स्ववर्णरसगन्धिभिः ॥ १८
 हृग्दताभिरफेनाभिस्त्रिषतुर्व्वर्द्धिराचमेत् ।
 परिसृज्य हिरास्यन्तु द्वादशाङ्गानि च स्पृशेत् ॥ १९
 स्नात्वा पीत्वा तथा भुक्त्वा स्पृष्ट्वा चैव द्विजोत्तमाः ।
 अनेन विधिना विप्र आचान्तः शुचितामियात् ॥ २०
 शूद्रः शुध्यति हस्तेन वैश्यो दन्तेषु वारिभिः ।
 कण्ठागतैः क्षत्रियस्तु आचान्तः शुचितामियात् ॥ २१
 आसनारुढ़पादश्च कृतावसक्थिकस्तथा ।
 आरुढ़पादको वापि न शुध्यति कदाचन ॥ २२

उपासीत न चेत् सन्ध्यामग्निकार्यं न वा कृतम् ।
 गायत्र्यष्टसहस्रन्तु जपेत् स्नात्वा समाहितः ॥ २३
 सूतकाक्षं नवग्राहं मासिकाक्षं तथैव च ।
 ब्रह्मचारो तु योऽश्रौयात् त्रिरात्रेणैव शुध्यति ॥ २४
 ब्रह्मचारो तु यो मच्छेत् स्त्रियं कामप्रपौडितः ।
 प्राजापत्यं चरेत् कच्छमथवैकं सुयन्त्रितः ॥ २५
 ब्रह्मचारो तु योऽश्रौयान्मधुमांसं कथञ्चन ।
 प्राजापत्यन्तु कृत्वासौ मोघोर्होमेन शुध्यति ॥ २६
 निर्वर्षेण पुराडाशं ब्रह्मचारी च पर्वणि ।
 मन्त्रेः शाकलहामान्तेरग्नावाप्यश्च होमयेत् ॥ २७
 ब्रह्मचारी तु यः स्कन्देत् कामतः शुक्रमात्मनः ।
 अवकोर्णिव्रतं कुर्यात् स्नात्वा शुध्येदकामतः ॥ २८
 भिक्षाटनमतः कृत्वा स्वस्थो ह्येकाल्मनः शुतिः ।
 अस्नात्वा चैव यो भुङ्क्ते गायत्र्यष्टशतं जपेत् ॥ २९
 शुद्धहस्तेन योऽस्त्रायात् पानोयं वा पिबेत् क्वचित् ।
 अहोरात्रोषितो भूत्वा पञ्चगव्येन शुध्यति ॥ ३०
 शुष्कपर्युषितोच्छिष्टं भुक्त्वा च केशदूषितम् ।
 अहोरात्रोषितो भूत्वा पञ्चगव्येन शुध्यति ॥ ३१
 शूद्राणां भोजने भुक्त्वा भुक्त्वा वा भिन्नभोजने ।
 अहोरात्रोषितो भूत्वा पञ्चगव्येन शुध्यति ॥ ३२
 दिवा स्वपिति यः स्वस्थो ब्रह्मचारी कथञ्चन ।
 स्नात्वा सूर्यं समभ्यर्च्य गायत्र्यष्टशतं जपेत् ॥ ३३
 एष धर्मीः समाख्यातः प्रथमाश्रमवासिनाम् ।
 एवं संवत्समानस्तु प्राप्नोति परमां गतिम् ॥ ३४

अथ द्विजोऽभ्यनुज्ञातः सवर्णां स्त्रियमुक्तेत् ।
 कुले महति सम्भूतां लक्षणैश्च समन्विताम् ॥ ३५
 ब्राह्मणैव विवाहेन शूलरूपगुणान्विताम् ।
 पञ्चयज्ञविधानञ्च कुर्यादहरहर्द्विजः ॥ ३६
 माहाप्रयेत् कचिद्विप्रः श्रेयस्कामः कदाचन ।
 हानिं तस्य तु कुर्वीत सदा मरणजन्मनोः ॥ ३७
 विप्रो दशाहमासीत दानाध्ययनवर्जितः ।
 क्षत्रियो द्वादशाहेन वैश्यः पञ्चदशैव तु ।
 शूद्रः शुध्यति मासेन संवत्तवचनं यथा ॥ ३८
 प्रेतस्य तु जलं देयं स्नात्वा च गोत्रजैर्व्वहिः ।
 प्रथमेऽङ्गि तृतीये च सप्तमे नवमे तथा ॥ ३९
 चतुर्थे सञ्चयं कुर्यात् सर्व्वैस्तु गोत्रजेः सह ।
 ततः सञ्चयनादूर्द्ध्वमङ्गस्यर्षो विधीयते ॥ ४०
 चतुर्थेऽहनि विप्रस्य षष्ठं वै क्षत्रियस्य च ।
 अष्टमे दशमे चैव स्पर्शं स्त्रादैश्शशूद्रयोः ॥ ४१
 जातस्यापि विधिर्दृष्ट एव एव मनौषिभिः ।
 दशरात्रेण शुध्यन्ति वैश्वदेवविवर्जिताः ॥ ४२
 पुत्रे जाते पितुः स्नानं सचेलन्तु विधीयते ।
 माता शुध्यद्दशाहेन स्नातस्य स्पर्शनं पितुः ॥ ४३
 हामस्ताव तु कर्त्तव्यः शुष्काग्नेन फलेन च ।
 पञ्चयज्ञविधानन्तु न कार्य्यं श्रुत्युज्जन्मनोः ॥ ४४
 दशाहान्तु परं सम्यग्बिप्रोऽधीयीत धर्मवित् ।
 दानञ्च विधिना देयमशुभान्तकारं शुभम् ॥ ४५

यद्यदिष्टतमं लोके यन्नापि दयितं गृहे ।
 तत्तद्गुणवते देयं तदेवाक्षयमिच्छता ॥ ४६
 नानाविधानि द्रव्याणि धान्यानि सुवह्नि च ।
 समुद्रजानि रत्नानि नरो विगतकल्मषः ।
 दत्त्वा विप्राय महते प्राप्नोति महतीं श्रियम् ॥ ४७
 गन्धमाभरणं माख्यं यः प्रयच्छति धर्मवित् ।
 स सुगन्धः सदा हृद्यो यत्र तत्रोपजायते ॥ ४८
 श्रोत्रियाय कुलौनाय त्वर्धिने च विशेषतः ।
 यद्दानं दीयते भक्त्या तद्भवेत् महत् फलम् ॥ ४९
 चाक्षय शीलसम्पन्नं श्रुतेनाभिजनेन च ।
 शुचिर्ब्रिष्टं महाप्राज्ञो हव्यकव्येषु पूजयेत् ॥ ५०
 नानाविधानि द्रव्याणि रसवन्तीप्सितानि च ।
 श्रेयस्कामेन देयानि स्वर्गमक्षयमिच्छता ॥ ५१
 वस्त्रदाता सुवेशः स्याद्दौष्यदो रूपमेव हि ।
 हिरण्यदो महश्चायुर्लभेत् तेजस्य मानवः ॥ ५२
 भूताभयप्रदानेन सर्वकामानवाप्नुयात् ।
 दीर्घमायुश्च लभते सुखी चैव तथा भवेत् ॥ ५३
 धान्योदकप्रदायी च सर्पिर्हः सुखमुग्रते ।
 अलङ्कृत्य त्वलङ्कारं दत्त्वा प्राप्नोति तत्फलम् ॥ ५४
 फलमूलानि विप्राय शाकानि विविधानि च ।
 सुरभीणि च पुष्पाणि दत्त्वा प्राज्ञः स जायते ॥ ५५
 ताम्बुलञ्चैव यो दद्याद्ब्राह्मणेभ्यो विचक्षण ।
 मेधावी सुभगः प्राप्नो दर्शनीयश्च जायते ॥ ५६

पादुकोपानहौ च्छत्रं शयनाभ्यासनानि च ।
 विविधानि च यानानि दत्त्वा दिव्यगतिर्भवेत् ॥ ५७
 दद्याच्च शिशिरे त्वग्निं बहुकाष्ठं प्रयत्नतः ।
 कायाग्निदीप्तिं प्राञ्जल्यं रूपमौभाष्यमाप्नुयात् ॥ ५८
 शीघ्रं स्नेहमाहारं रोगिणां रोगशान्तये ।
 दत्त्वा स्वाद्रोगरहितः सुखी दीर्घायुरेव च ॥ ५९
 इत्यनानि च यो दद्याद्विप्रेभ्यः शिशिरागमे ।
 नित्यं जयति मंग्रामे श्रिया युक्तस्तु दीप्यते ॥ ६०
 अलङ्कृत्य तु यः कन्यां वराय सदृशाय वै ।
 ब्राह्मणीयेण विवाहेन दद्यात् तान्तु सुपूजिताम् ॥ ६१
 स कन्यायाः प्रदानेन श्रेयो विन्दति पुष्कलम् ।
 साधुवादं लभेत् सद्भिः कौर्त्तिं प्राप्नोति पुष्कलाम् ॥ ६२
 ज्योतिष्टोमादिसत्राणां शतं शतगुणीकृतम् ।
 प्राप्नोति पुरुषो दत्त्वा होममन्त्रेस्तु संस्कृताम् ॥ ६३
 अलङ्कृत्य पिता कन्यां भूषणाच्छादनासनैः ।
 दत्त्वा स्वर्गमवाप्नोति पूजितस्तु सुरादिषु ॥ ६४
 रोमदर्शनसम्प्राप्ते सोमो भुङ्क्तेऽथ कन्यकाम् ।
 रजो दृष्ट्वा तु गन्धर्वः कुचौ दृष्ट्वा तु पावकः ॥ ६५
 अष्टवर्षा भवेद्गौरी नववर्षा तु रोहिणी ।
 दशवर्षा भवत् कन्या अत ऊर्ध्वं रजस्वला ॥ ६६
 माता चैव पिता चैव ज्येष्ठो भ्राता तथैव च ।
 त्रयस्ते नरकं यान्ति दृष्ट्वा कन्यां रजस्वलाम् ॥ ६७
 तस्माद्विवाहयेत् कन्यां यावन्नर्त्तुमती भवेत् ।
 विवाहोऽष्टमवर्षायाः कन्यायास्तु प्रशस्यते ॥ ६८

तैलमास्तरणं प्राञ्जः पादाभ्यङ्गं ददाति यः ।
 प्रष्टुष्टमानसो लोके सुखी चैव सदा भवेत् ॥ ६८
 अनङ्गाहो च यो दद्यात् कीलसीरेण संयुतौ ।
 अलङ्कृत्य यकाशक्त्या धूर्त्वं हौ शुभलक्षणौ ॥ ७०
 सर्वपापविशुद्धात्मा सर्वकामसमन्वितः ।
 वर्षाणि वसति स्वर्गे रोमसङ्क्राप्रमाणतः ॥ ७१
 धेनुश्च यो द्विजे दद्यादलङ्कृत्य पयस्विनीम् ।
 कांस्यवस्त्रादिभिर्युक्तां स्वर्गलोके महीयते ॥ ७२
 भूमिं शस्यवतीं श्रेष्ठां ब्राह्मणे वेदपारगे ।
 गां दत्त्वाहंप्रसूताश्च स्वर्गलोके महीयते ॥ ७३

अग्ने रपत्यं प्रथमं सुवर्णं

भूर्वर्णवौ सूर्यस्तुताश्च गावः ।

लोकास्तयस्ते न भवन्ति दत्त

यः काञ्चनं गाञ्च महीञ्च दद्यात् ॥ ७४
 यावन्ति शस्यमूलानि आरोप्याणि च सर्वशः ।
 नरस्तावन्ति वर्षाणि स्वर्गलोके महीयते ॥ ७५
 सर्वेषामेव दानानामेकजन्मानुगं फलम् ।
 हाटकक्षितिगौरौणां समजन्मानुगं फलम् ॥ ७६
 यो ददाति स्वर्णरौप्यैर्हंसशृङ्गैर्मरोगिणीम् ।
 सवत्सां वाससा वीतां सुशीलां गां पयस्विनीम् ॥ ७७
 तस्यां यावन्ति रोमाणि सवत्सायां दिवं गतः ।
 तावद्वर्षसहस्राणि स नरो ब्रह्मणोऽस्तिके ॥ ७८
 यो ददाति बलोवहं मुक्तो न विधिना शुभम् ।
 अथङ्गं गोप्रदानेन फलद्वयगुणं फलम् ॥ ७९

जलदस्तृप्तिमतुलां विदुष्य सर्व्ववस्तुषु ।
 अन्नदः सुखमाप्नोति सुदृढः सर्व्ववस्तुषु ॥ ८०
 सर्व्वेषामेव दानानामन्नदानं परं स्मृतम् ।
 सर्व्वेषामेव जन्तूनां यतस्तज्जीवितं फलम् ॥ ८१
 यस्मादन्नात् प्रजाः सर्व्वाः कल्पे कल्पेऽस्तजत् प्रभुः ।
 तस्मादन्नात् परं दानं न भूतं न भविष्यति ॥ ८२
 अन्नदानात् परं दानं विद्यते न हि किञ्चन ।
 अन्नाद्भूतानि जायन्ते जीवन्ति च न संशयः ॥ ८३
 मृत्तिकां गोशकृद्दर्भानुपवीतं यद्योत्तरम् ।
 दत्त्वा गुणाग्रविप्राय कुले महति जायते ॥ ८४
 सुखं शसञ्च यो दद्यादन्तधावनमेव च ।
 शुचिगन्धसमायुक्तो वाक्पटुः स सदा भवेत् ॥ ८५
 पादशौचन्तु यो दद्यात्तथा च मुदलिङ्गयोः ।
 यः प्रयच्छति विप्राय शुद्धबुद्धिः सदा भवेत् ॥ ८६
 शौषधं पथ्यमाहारं स्त्रीहाम्बुङ्गं प्रतिश्रयम् ।
 यः प्रयच्छति रोगिभ्यः सर्व्वव्याधिविर्वर्त्ततः ॥ ८७
 गुडमिक्षुरसञ्चैव लवणं वञ्जनानि च ।
 सुरभीणि च पानानि दत्त्वात्यन्तसुखी भवेत् ॥ ८८
 दानैश्च विविधैः सम्यक् पुण्यमेतदुदाहृतम् ।
 विद्यादानेन पुण्येन ब्रह्मलोके महीयते ॥ ८९
 अन्योन्यान्नप्रदा विप्रो अन्योन्यप्रतिपूजकाः ।
 अन्योन्यं प्रतिगृह्णन्ति तारयन्ति तरन्ति च ॥ ९०
 दानान्येतानि देयानि ह्यन्यानि च विशेषतः ।
 दीनान्भक्तपणादिभ्यः श्रेयस्कामेन धीमता ॥ ९१

अन्नचारियतिभ्यश्च वपनं यस्तु कारयेत् ।
 नखकर्मादिकश्चैव चक्षुष्मान् जायते नरः ॥ ८२
 दद्याद्गारे द्विजातीनां दोषं दद्याच्चतुष्पथे ।
 मेधाविज्ञानसम्पन्नश्चक्षुष्मान् जायते नरः ॥ ८३
 नित्ये नैमित्तिके काम्ये तिलान् दत्त्वा तु शक्तितः ।
 प्रजावान् पशुमांश्चैव धनवान् जायते नरः ॥ ८४
 यो ददात्यर्थितो विप्रो यत्तं सम्प्रतिपादिते ।
 दणकाष्ठादिकश्चैव गोप्रदानसमं भवेत् ॥ ८५
 कृत्वा ग्राह्याणि कर्माणि स्वभार्यापोषणे नरः ।
 ऋतुकालाभिमामौ स्यात् प्राप्नोति परमां गरिम् ॥ ८६
 उषित्वैवं गृहे विप्रो द्वितीयादाश्रमां परम् ।
 वलोपलितसंयुक्तस्तृतीयन्तु समाश्रयेत् ॥ ८७
 गच्छेदेवं वनं प्राज्ञः स्वभार्यां सहचारिणोम् ।
 गृहीत्वा चाग्निहोत्रश्च हामं तत्र न हापयेत् ॥ ८८
 कुर्याच्चैव पुरोडाशं वन्येर्ष्यध्वैर्यथाविधि ।
 भिक्षाञ्च भिक्षवे दद्याच्छाकमूलफलानि च ॥ ८९
 कुर्यादध्ययनं नित्यमग्निहोत्रपरायणः ।
 दृष्टिं पार्श्वायणौयाञ्च प्रकुर्यात् प्रतिपर्वसु ॥ ९०
 उषित्वैवं वने सम्यग्विधिज्ञः सर्व्ववस्तुषु ।
 चतुर्थमाश्रमं गच्छेत्तृतीयो जितेन्द्रियः ॥ ९१
 अग्निमात्मनि संस्थाप्य द्विजः प्रव्रजितो भवेत् ।
 वेदाभ्यासरतो नित्यमात्मविद्यापरायणः ॥ ९२
 अष्टौ भिक्षाः समादाय स मुनिः सप्त पञ्च वा ।
 अग्निः प्रधात्स्य तत्सर्व्वं भुञ्जीत च समाहितः ॥ ९३

अरण्ये निर्जने विप्रः पुनरासीत भुक्तवान् ॥
 एकाकी चिन्तयेन्नित्यं मनोवाक्यसंयतः ॥ १०४
 मृत्युश्च नाभिनन्देत जीवितं वा कथञ्चन ।
 कालमेव प्रतीक्षेत यावतायुः समाप्यते ॥ १०५
 ससेव्य चाश्रमनेतान् जितक्रोधो जितेन्द्रियः ।
 ब्रह्मलोकमवाप्नोति वेदशास्त्रार्थविद्विजः ॥ १०६
 आश्रमेषु च सर्वेषु ह्युक्तः प्रासङ्गिको विधिः ।
 अथाभिवर्त्तेपापानां प्रायश्चित्तं यथाविधि ॥ १०७
 ब्रह्मघ्नश्च सुरापश्च स्तेयो च गुरुतत्पणः ।
 महापातकिश्चस्त्रेते तत्संयोगौ च पञ्चमः ॥ १०८
 ब्रह्मघ्नस्तु वनं गच्छेत् वल्कवासा जटौ, ध्वजौ ।
 वन्यान्त्येव फलान्यश्वन् सर्व्वकामविवर्जितः ॥ १०९
 भिक्षार्थी च चरेदग्रामं वन्यैर्यदि न जीवति ।
 चातुर्वर्त्य्यं चरेद्द्वैषं खट्वाङ्गी संयतः पुमान् ॥ ११०
 भैक्षश्चैव समादाय वनं गच्छेत् ततः पुनः ।
 वनवासो सपापश्च सदाकालमतन्द्रितः ॥ १११
 ख्यापयन्नेव तत्पापं ब्रह्मघ्नः पापकुन्धरः ।
 अनेन तु विधानेन द्वादशाब्दव्रतं चरेत् ॥ ११२
 सन्नियम्येन्द्रियग्रामं सर्व्वभूतहिते रतः ।
 ब्रह्महत्यापनोदाय ततो मुच्येत किस्त्रिषात् ॥ ११३
 अतःपरं सुरापश्च प्रवक्ष्यामि विनिष्कृतिम् ।
 श्रोतुमिच्छत भो विप्रा वेदशास्त्रानुरूपिकाम् ॥ ११४
 गौडौ पैटौ तथा माध्वौ विज्ञेया त्रिविधा सुरा ।
 यथैवैका तथा सर्वा न पातव्या द्विजैः सदा ॥ ११५

सुरापस्तु सुरां तप्तां पिबेत्तत्पापमोक्षकः ।
गोमूत्रमग्निवर्णञ्च गोमयं वा तथाविधम् ॥ ११६
घृतञ्चैव सूतसञ्च क्षीरं वापि तथाविधम् ।
वत्सरं वा कणानश्नन् सर्व्वकामविवर्जितः ॥ ११७
चान्द्रायणानि वा त्रीणि सुरापो व्रतमाचरेत् ।
सुच्यते तेन पापेन प्रायश्चित्ते कृते सति ॥
एवं शुद्धिः सुरापस्य भवेदिति न संशयः ।
मद्यभाण्डोदकं पीत्वा पूनः संस्कारमर्हति ॥
स्नानं कृत्वा सुवर्णञ्च राज्ञे शंसेत मानवः ।
तता सुफलमादाय स्नानं हन्यात्ततो नृपः ॥ ११८—२०
यदि जीवति स स्नेनस्ततः स्नेयात् प्रमुच्यते ।
अरण्ये क्षीरवासा वा चरेद् ब्रह्माह्वयो व्रतम् ॥ १२१
समालिङ्गेत् स्निग्धं वापि दौष्टां कृत्वायसा कृतम् ।
एवं शुद्धिः कृता स्नेये संवत्सवचनं यथा ॥ १२२
गुरुतल्पे शयानस्तु तल्पे स्वप्यादयोमये ।
चान्द्रायणानि वा कुर्याच्चत्वारि त्रीणि वा द्विजः ।
ततो विमुच्यते पापात् प्रायश्चित्ते कृते सति ॥ १२३
एभिः सम्पर्कमायाति यः कश्चित् पापमोहितः ।
षण्मासादधिकं वापि पूर्व्वोक्तं व्रतमाचरेत् ॥ १२४
महापातकिसंयोगे ब्रह्माहत्यादिभिर्नरः ।
तत्पापस्य विशुद्ध्यर्थं तस्य तस्य व्रतं चरेत् ॥ १२५
क्षत्रियस्य वधं कृत्वा द्विभिः कृच्छ्रेर्विशुध्यति ।
कुर्याच्चैवानुरूपेण त्रीणि कृच्छ्राणि संयतः ॥ १२६

वैश्यहत्यास्तु सम्प्राप्तः कथञ्चित् काममोहितः ।
 कच्छातिक्कच्छं कुर्वीत स नरो वैश्यघातकः ॥ १२७
 कुर्याच्छुद्रवधं प्राप्तस्तत्कच्छं यथाविधि ॥ १२८
 गान्ध्यातः प्रपञ्चामि निष्कृतिं तत्त्वतः पुमान् ।
 गोघ्नः कुर्वीत संख्यानं गोष्ठं गोरूपसंस्थिते ॥ १२९
 तत्रैव क्षिप्तशायो स्वाध्यासार्धं संयतेन्द्रियः ।
 शुक्लयावकपिण्डाकपयोदधि सक्तधरः ॥ १३०
 एतानि क्रमतोऽश्रयोदद्विजस्तु पापमोक्षकः ।
 शुध्यते सार्धमासेन नखलोमविवर्जितः ॥ १३१
 स्नानं त्रिषवणश्चाष्ट गवामनुगमस्तथा ।
 एतत् समाहितः कुर्यान्नरो विगतमत्सरः ॥ १३२
 सावित्रीं च जपेन्नित्यं पवित्राणि चः शक्तितः ।
 ततश्चोर्णव्रतः कुर्याद्विप्राणां भोजनं परम् ॥ १३३
 भुक्तवत्सु च विप्रेषु गाञ्च दद्यात् सदचिणाम् ॥ १३४
 व्यापादितेषु बहुषु बन्धने रोधनेऽपि वा ।
 द्विगुणं गोव्रतं तस्य प्रायश्चित्तं विशुद्धये ॥ १३५
 एका चेद्वह्नुभिः केष्विद्वैवाद्वापादिता क्वचित् ।
 पादं पादस्तु हत्वायासुरेयुस्ते पृथक् पृथक् ॥ १३६
 यन्मणे गोर्चाकित्सार्थे मूढगर्भविमोचने ।
 यदि तत्र विपत्तिः स्यान्न स पापेन लिप्यते ॥ १३७
 निशाबन्धनिरूपेषु सर्पव्याघ्रहस्तेषु च ।
 अम्बिविघ्ननिपातेन प्रायश्चित्तं न विद्यते ॥
 प्रायश्चित्तस्य पादस्तु रोधेषु व्रतमाचरेत् ।
 द्वौ पादौ बन्धने चैव पादोनं कुट्टने तथा ॥ १३८—१९

पापापेलंगुडैर्दण्डैस्तथा शस्त्रादिभिर्नरः ।
 निपातने चरेत् सर्वे प्रायश्चित्तं विशुध्यते ॥
 गजश्च तुरगं हत्वा महिषोष्टकपिं तथा ।
 एषु कुर्वीत सर्वेषु सप्तरात्रमभोजनम् ॥ १४०—४१
 व्याघ्रं श्वानं तथा सिंहमृच्छं शूकरमेव च ।
 एतान् हत्वा द्विजः कृच्छ्रं ब्राह्मणानाञ्च भोजनम् ॥ १४२
 सर्वाणिमेव जातीनां मृगाणां वनचारिणाम् ।
 त्रिरात्रोपोषितस्तिष्ठेज्जपन् वे जातवेदसम् ॥ १४३
 हंसं काकं बलाकञ्च पारावतमथापि वा ।
 सारसं चासभाञ्च हत्वा त्रिदिवसं क्षिपेत् ॥ १४४
 चक्रवाकं तथा कौश्वं सारिकाशुकतिसिरीम् ।
 श्वेनगृध्राबुलुकञ्च कपोतकमथापि वा ॥ १४५
 टिट्थिभं जालपादञ्च कोकिलं कुक्कुटं तथा ।
 एव पक्षिषु सर्वेषु दिनमेकमभोजनम् ॥ १४६
 भण्डूकैश्च हत्वा च सर्पमार्जारनृषिकम् ।
 त्रिरात्रोपोषितस्तिष्ठेत् कुर्याद् ब्राह्मणभोजनम् ॥ १४७
 अनस्योन् ब्राह्मणो हत्वा प्राणायामेन शुध्यति ।
 अस्त्रिमतो वधे विप्रः किञ्चिद्दद्याद्विचक्षणः ॥ १४८
 चाण्डालो यो द्विजो गच्छेत् कश्चाञ्चित् काममोहितः ।
 त्रिभिः कृच्छ्रे विशुध्येत प्राजापात्यानुपूर्व्यकैः ॥ १४९
 पुकसौगमनं कृत्वा कामतोऽकामतोऽपि वा ।
 कृच्छ्रं चान्द्रायणं तस्य पावनं परमं स्मृतम् ॥ १५०
 नटीं शैलूषिकीञ्चैव रजकीं वैष्णवीं विनोम् ।
 गत्वा चान्द्रायणं कुर्यात्तथा चर्मोपजीविनोम् ॥ १५१

क्षत्रियामश्च वैश्यां वा गच्छेदयः काममोहितः ।
 तच्छ सान्तपनं कृच्छं भवेत् पापापनोदकम् ॥ १५२
 शुद्धीन्तु ब्राह्मणो गत्वा मासं मासार्धमेव वा ।
 गोमूत्रयावकाहरो मासार्धेन विशुध्यति ॥ १५३
 विप्रस्तु ब्राह्मणीं गत्वा प्राजापत्यं समाचरेत् ।
 क्षत्रियां क्षत्रियो गत्वा तदेव व्रतमाचरेत् ॥ १५४
 नरो गोगमनं कृत्वा कुर्याच्चान्द्रायणं व्रतम् ॥ १५५
 गुरोर्दुहितरं गत्वा स्वसारं पितुरेव च ।
 तस्या दुहितरश्चैव चरेच्चान्द्रायणं व्रतम् ॥ १५६
 मातुलानीं सनाभिश्च मातुलस्यात्मजां सुषाम् ।
 एतां गत्वा स्त्रियो मोहात् पराकेण विशुध्यति ॥ १५७
 पित्रव्यदारगमने भ्रातृभार्यागमे तथा ।
 गुरुतल्पव्रतं कुर्यात् तस्यान्या निष्कृतिर्न च ॥ १५८
 पित्रदारान् समारुह्य मातृवर्जं नराधमः ।
 भगिनीं मातुलसुतां स्वसारश्चान्वमातृजाम् ।
 एतास्त्रिभ्यः स्त्रियो गत्वा तप्तकृच्छं समाचरेत् ॥ १५९
 मातरं योऽभिगच्छेच्च सुतां वा पुरुषाधमः ।
 भगिनीश्च निजां गत्वा निष्कृतिर्नी विधीयते ॥ १६०
 कुमारीगमने चैव व्रतमेतत् समादिशेत् ।
 पशुवैश्याभिगमने प्राजापत्यं विधीयते ॥ १६१
 भार्यासखीं कुमारीश्च श्वश्रून् वा श्यालिकां तथा ।
 नियमस्थां व्रतस्थां योऽभिगच्छेत् स्त्रियं द्विजः ।
 स कुर्यात् प्राक्तनं कृच्छं धेनुं दद्यात् पयस्विनीम् ॥ १६२

रजस्सलाञ्च यो गच्छेद्भूमिणीं पतितां तथा ।
 तस्य पापविशुद्ध्यर्थमतिकृच्छ्रं विधीयते ॥ १६३
 वेश्याञ्च ब्राह्मणो गत्वा कृच्छ्रं मेकं समाचरेत् ।
 एवं शुद्धिं समाख्याता संवर्त्तस्व वचो यथा ॥ १६४
 ब्राह्मणो ब्राह्मणीं गत्वा कृच्छ्रं षैकेन शुध्यति ॥ १६५
 कथञ्चित् ब्राह्मणीं गत्वा क्षत्रियो वैश्य एव च ।
 गोभूत्रयावकाहारी मासेनैकेन शुध्यति ॥ १६६
 ब्राह्मणो शूद्रसम्पर्के कथञ्चित् समुपागते ।
 कृच्छ्रं चान्द्रायणं कुर्यात् पावनं परमं स्मृतम् ॥ १६७
 चाण्डालं पुनस्रश्चैव श्रपाकं पतितं तथा ।
 एतान् श्रेष्ठस्त्रियो गत्वा कुर्याच्चान्द्रायणव्रतम् ॥ १६८
 भतःपरञ्च दुष्टानां निष्कृतिं श्रोतुमर्ह्य ।
 सश्रस्य दुर्मतिः कश्चिदपत्यार्थं स्त्रियं व्रजेत् ।
 स कुर्यात् कृच्छ्रमश्रान्तः षण्मासं तदनन्तरम् ॥ १६९
 विषाग्निश्यामश्वलास्तेषामेवं विनिर्दिशेत् ।
 स्त्रोणां तथाङ्गचरणे गङ्गाभिगमनेषु च ।
 पतितेषु तथेतेषु प्रायश्चित्तविधिः स्मृतः ॥ १७०
 नृणां विप्रतिपत्तौ च पावनः प्रेतराजाह ॥ १७१
 गोभिविप्रहते चैव तथा चैवात्मद्यातिनि ।
 नाश्रुप्रपातनं काश्यं सङ्घिः श्रेयोऽनुकाङ्क्षिभिः ॥ १७२
 एषामन्यतमं प्रेतं यो वहेत् तदहेतवे ।
 तद्योदकक्रियां कृत्वा चरेच्चान्द्रायणव्रतम् ॥ १७३
 तच्छ्रवणं केवलं स्पृष्ट्वा वस्त्रं वा केवलं यदि ।
 पूर्व्वं कृच्छ्रापहारौ स्नादेकाहचपणं तथा ॥ १७४

महापातकिनासौव तथा चैवात्मघातिनाम् ।
 उदकं पिण्डदानञ्च ब्राह्मणेव तु यत् कृतम् ।
 नोपतिष्ठति तत् सर्वं राक्षसैर्विप्रलुप्यते ॥ १७५
 चाण्डालैस्तु हता ये च जलदंष्ट्रिसरीसृपैः ।
 ब्राह्मणेषां न कर्तव्यं ब्रह्मदण्डहताश्च ये ॥ १७६
 कृत्वा मूत्रं पुरीषं वा मुक्तोच्छिष्टस्तथा द्विजः ।
 श्वादिस्पृष्टो जपेद्देव्याः सहस्रं स्नानपूर्वकम् ॥ १७७
 चाण्डालं पतितं स्पृष्ट्वा श्वमन्थजमेव च ।
 उदक्यां सूतिकां नारीं सवासाः स्नानमाचरेत् ॥ १७८
 अस्पृश्यं संस्पृशेद्यस्तु स्नानं तेन विधीयते ।
 ऊर्ध्वमाचमनं प्रोक्तं द्रव्याणां प्रोक्षणं तथा ॥ १७९
 चाण्डालाद्यैस्तु संस्पृष्ट उच्छिष्टश्च द्विजोत्तमः ।
 गोमूत्रयावकाहारः षड्रात्रेण विशुध्यति ॥ १८०
 शुना पुष्पवती स्पृष्टा पुष्पवत्पान्यया तथा ।
 शेषाण्यहान्युपवसेत् स्नाता शुभ्येदन्मृताशनात् ॥ १८१
 चाण्डालभाण्डसंस्पृष्टं पीत्वा कूपगतं जलम् ।
 गोमूत्रयावकाहारस्त्रिरात्रेण विशुध्यति ॥ १८२
 अन्धजैः स्वीकृते तीर्थे तडागेषु नदीषु च ।
 शुध्यते पञ्चमयेन पीत्वा तोयमकामतः ॥ १८३
 सुराघटाप्रपातोयं पीत्वाकाशजलं तथा ।
 अहोरात्रोन्नितो भूत्वा पञ्चमयं पिवेद्द्विजः ॥ १८४
 कूपे विष्मूत्रसंस्पृष्टे प्राश्र्य चापो द्विजातयः ।
 चिरात्रेण विशुध्यन्ति कुम्भे सान्त्वनं स्मृतम् ॥ १८५

बापोकूपतडागानां दूषितानां विशोधनम् ।
 अपां घटशतोद्धारः पञ्चगव्यञ्च निक्षिपेत् ॥ १८६
 भाविकैकशफोद्घोषां क्षीरं प्राश्य द्विजोत्तमः ।
 तस्य शुद्धिविधानाय त्रिरात्रं यावत् पिवेत् ॥ १८७
 स्त्रीक्षीरमाजिकं पीत्वा सन्ध्यास्यैव गोः पयः ।
 तस्य शुद्धिस्त्रिरात्रेण विड्भक्षणाञ्च भक्षणे ॥ १८८
 विश्वमूत्रभक्षणे चैव प्राजापत्यं समाचरेत् ।
 श्वकाकोष्छिष्टगोष्छिष्टभक्षणे तु त्र्यहं द्विजः ॥ १८९
 विडालमूषिकोष्छिष्टे पञ्चगव्यं पिवेद्द्विजः ।
 शुद्धाच्छिष्टं तथा भुक्त्वा त्रिरात्रेणैव शुध्यति ॥ १९०
 पलाण्डुलशुनं जम्घ्ना तथैव ग्रामकुक्कुटम् ।
 छन्नाकं विड्वराहञ्च चरेच्चान्द्रायणं द्विजः ॥ १९१
 मानवः श्वखरोद्घाषां कपेर्गोमायुकङ्कयोः ।
 प्राश्य मूत्रं पुरोधं वा चरेच्चान्द्रायणव्रतम् ॥ १९२
 अन्नं पर्युषितं भुक्त्वा केशकीटैरुपद्रुतम् ।
 पतितैः प्रेषितं वापि पञ्चगव्यं पिवेद्द्विजः ॥ १९३
 अन्धजाभाजने भुक्त्वा हृदक्याभाजनेऽपि वा ।
 गोमूत्रयावकाहारो मासार्धेन विशुध्यति ॥ १९४
 गामांसं मानुषञ्चैव शुनो हस्तात् समाहितम् ।
 अभक्ष्यमेतत् सर्व्वन्तु भुक्त्वा चान्द्रायणं चरेत् ॥ १९५
 चाण्डालस्य करे विप्रः श्वपाके पुकसेऽपि वा ।
 गोमूत्रयावकाहारो मासार्धेन विशुध्यति ॥ १९६
 पतितेन सुषम्यर्के मांसं मासार्धमेव वा ।
 गोमूत्रयावकाहारो मासार्धेन विशुध्यति ॥ १९७

यत्र यत्र च सङ्कीर्णमात्मानं मन्यते द्विजः ।
 तत्रकार्येस्त्रिलोकीभ्यो गायत्र्यावर्त्तनं तथा ॥ १८८
 एष एव मया प्रोक्तः प्रायश्चित्तविधिः शुभः ।
 अनादिष्टेषु पापेषु प्रायश्चित्तं तथोच्यते ॥ १८९
 दानैर्होमेर्जपेर्नित्यं प्राणायामैर्द्विजोत्तमः ॥
 पातकेभ्यः प्रमुच्येत वेदाभ्यासाच्च संशयः ॥ २००
 सुवर्णदानं गोदानं भूमिदानं तथैव च ।
 नाशयन्त्याशु पापानि ह्यन्यजन्मकृतान्यपि ॥ २०१
 तिलधेतुश्च यो दद्यात् संयताय द्विजन्मने ।
 ब्रह्महत्यादिभिः पापैर्मुच्यते नात्र संशयः ॥ २०२
 माघमासे तु सन्यासे पौर्णमास्यामुपोषितः ।
 ब्राह्मणेभ्यस्तिलान् दत्त्वा सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ २०३
 उपवासो नरो भूत्वा पौर्णमास्याञ्च कार्त्तिके ।
 हिरण्यं वस्त्रमन्नं वा दत्त्वा मुच्येत दुष्कृतैः ॥ २०४
 अमावास्या द्वादशी च संक्रान्तिश्च विशेषतः ।
 एताः प्रशस्तास्तथयो भानुवारस्तथैव च ॥ २०५
 अत्र स्नानं जपो होमो ब्राह्मणानाञ्च भोजनम् ।
 उपवासस्तथा दानमेकैकं पावयेन्नरम् ॥ २०६
 स्नातः शुचिर्धौतवासाः शुद्धाका विजितेन्द्रियः ।
 सात्त्विकं भावमाश्रित्य दानं दद्याद्विचक्षणः ॥ २०७
 सप्तव्याघ्रतिभिर्होमो द्विजैः कार्यो हितात्मभिः ।
 उपपातकसिद्धार्थं सहस्रपरिसङ्ख्याया ॥ २०८
 महापातकसंयुक्तो लघ्वहोमं सदा द्विजः ।
 मुच्यते सर्वपापेभ्यो गायत्र्याश्चैव जापनात् ॥ २०९

अभ्यसेत् महापुण्यां गायत्रीं वेदमातरम् ।
 गत्वारण्ये नदीतीरे सर्वपापविशुद्धये ॥ २१०
 स्नात्वा च विधिवत्तत्र प्राणानाथस्य वाग्यतः ।
 प्राणायामैस्त्रिभिः पूतो गायत्रीन्तु जपेद्द्विजः ॥ २११
 अक्षिन्नवासाः स्थलगः शुची देशे समाहितः ।
 पवित्रपाणिराचान्तो गायत्र्या जपमारमेत् ॥ २१२
 ऐहिकामुष्णिकं लोके पापं सर्वं विशेषतः ।
 पञ्चरात्रेण गायत्रीं जपमानो व्यपोहति ॥ २१३
 गायत्र्यास्तु परं नास्ति शोधनं पापकर्माणाम् ॥ २१४
 महाव्याहृतिसंयुक्तां प्राणायामेन संयुताम् ।
 गायत्रीं प्रजपन् विप्रः सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ २१५
 ब्रह्मचारी मिताहारः सर्वभूतहिते रतः ।
 गायत्र्या लक्षजप्येन सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ २१६
 अथान्यथाजनं कृत्वा भुक्त्वा चान्नं विगर्हितम् ।
 गायत्र्याष्टसहस्रन्तु जपं कृत्वा विमुच्यते ॥ २१७
 अहन्यहनि योऽधीते गायत्रीं वै द्विजोत्तमः ।
 मासेन मुच्यते पापादुरगः कञ्चुकादयथा ॥ २१८
 गायत्रीं यः सदा विप्रो जपते नियतः शुचिः ।
 स याति परमं स्थानं वायुभूतः स्वमूर्त्तिमान् ॥ २१९
 प्रणवेन तु संयुक्ता व्याहृतीः सप्त नित्यशः ।
 गायत्रीं शिरसा सार्धं मनसा त्रिः पठेद्द्विजः ॥ २२०
 निमृष्टा चात्मनः प्राणान् प्राणायामो विधीयते ।
 प्राणायामत्रयं कुर्यान्नित्यमेव समाहितः ॥ २२१

मानसं वाचिकं पापं कायेनैव तु यत् कृतम् ।
 तत् सर्वं नश्यते तूष्णे प्राणायामत्रये कृते ॥ २२२
 ऋग्वेदमभ्यसेद्यस्तु यजुःशाखामथापि वा ।
 सामानि सरहस्थानि सर्वं पापैः प्रमुच्यते ॥ २२३
 पावमानीं तथा कृत्स्नं पौरुषं सूक्तमेव च ।
 जज्ञा पापैः प्रमुच्येत पित्राश्च मधुच्छन्दसम् ॥ २२४
 मण्डलं ब्राह्मणं रुद्रसूक्तोक्ताश्च वृहत्कथाः ।
 वामदेव्यं वृहत्साम जज्ञा पापैः प्रमुच्यते ॥ २२५
 चान्द्रायणन्तु सर्वेषां पापानां पावनं परम् ।
 कृत्वा शुद्धिमवाप्नोति परमं स्थानमेव च ॥ २२६
 धर्मशास्त्रमिदं पुण्यं संवर्त्तेन तु भाषितम् ।
 अधीत्य ब्राह्मणो गच्छेद्ब्रह्मणः सद्यः शाश्वतम् ॥ २२७

कात्यायनसंहिता ।

प्रथमोऽध्यायः ।

अथातो गोभिलोक्तानामन्येषाञ्चैव कर्मणाम् ।
अस्पृष्टानां विधिं सम्यग्दर्शयिष्ये प्रदीपवत् ॥ १
त्रिवृदूर्द्ध्वत्तं कार्यं तन्तुवयमधोवृत्तम् ।
त्रिवृत्तञ्चोपवीतं स्यात् तस्यैको अन्तरिक्षते ॥ २
पृष्ठवशे च नाभ्याश्च धृतं यद्विन्दते कटिम् ।
तद्वार्यमुपवीतं स्यान्नातो लम्बं न चाच्छ्रितम् ॥ ३
सदोपवीतिना भाव्यं सदा वह्निशिखिना च ।
विशिखो व्युपवीतश्च यत् करोति न तत्कृतम् ॥ ४
त्रिःप्राश्यापो द्विरुन्मृज्य सुखमेतान्युपस्पृशेत् ।
आस्यनासाक्षिकर्णांश्च नाभिवक्षःशिरोऽंसकान् ॥ ५
संहताभिस्त्र्यङ्गुलिभिरास्यमेवमुपस्पृशेत् ।
अङ्गुष्ठेन प्रदेशिन्या घ्राणञ्चैवमुपस्पृशेत् ।
अङ्गुष्ठानामिकाभ्याश्च चक्षुः श्रोत्रं पुनःपुनः ॥ ६
कनिष्ठाङ्गुष्ठयोर्नाभिं हृदयन्तु तलेन वै ।
सर्वाभिस्तु शिरः पश्चाद्वाङ्गं चाधेन संस्पृशेत् ॥ ७
यत्रोपदिश्यते कर्म कर्तुरङ्गं न तुष्यते ।
दक्षिणस्तत्र विज्ञेयः कर्मणां पारगः करः ॥ ८
यत्र दिङ्निगमो न स्याज्जपहोमादिकर्मसु ।
तिस्रस्तत्र दिग्गः प्रोक्ता ऐन्द्रोऽसौम्यापराजिताः ॥ ९

तिष्ठन्नासीनः प्रक्षो वा नियमो यत्र नेदृशः ।
 तदासीनेन कर्त्तव्यं न प्रक्षेण न तिष्ठता ॥ १०
 गौरी पद्मा शची मेधा सावित्री विजया जया ।
 देवसेना स्वधा स्वाहा मातरो लोकमातरः ॥ ११
 धृतिः पुष्टिस्तथा तुष्टिरात्मदेवतया सह ।
 गणेशेनाधिका ज्येष्ठा वृद्धो पूज्याश्चतुर्दश ॥ १२
 कर्मादिषु तु सर्वेषु मातरः सगणाधिपाः ।
 पूजनोयाः प्रयत्नेन पूजिताः पूजयन्ति ताः ॥ १३
 प्रतिमासु च शुभ्रासु लिखित्वा वा पटादिषु ।
 अपि वाच्यतपुष्पेषु नैवेद्यैश्च पृथग्विधैः ॥ १४
 कुक्ष्यलम्बां वसोर्द्धरां सप्तधारां हृतेन तु ।
 कारयेत् पञ्चधारां वा नातिनीचां नचोष्णिताम् ॥ १५
 आयुष्यानि च शान्द्वयं जप्त्वा तत्र समाहितः ।
 षड्भ्यः पिष्टभ्यस्तदनु भक्त्या आहसुपक्रमेत् ॥ १६
 अनिष्टा तु पितॄन् आह्वे न कुर्यात् कर्म वैदिकम्
 तथापि मातरः पूर्वं पूजनोयाः प्रयत्नतः ॥ १७
 वसिष्ठोक्तो विधिः कृत्स्नो द्रष्टव्योऽत्र नरामिषः ।
 अतः परं प्रवक्ष्यामि विशेष इह यो भवेत् ॥ १८

इति प्रथमखण्डः ।

द्वितीयः खण्डः ।

प्रातरामन्वितान् विप्रान् शुग्मानुभयतस्तथा ।
उपवेश्य कुशान् दद्याद्वज्रुनैव हि पाणिना ॥ १
हरिता यज्ञिया दर्भाः पीतकाः पाकयज्ञियाः ।
समूलाः पिष्टदेवत्याः कल्पाषा वैश्यदेविकाः ॥ २
हरिता वै सपिच्छलाः शुष्काः क्षिन्धा समाहिताः ।
रत्निमात्राः प्रमाणेन पिष्टतीर्थन संस्तृताः ॥ ३
पिष्टार्थं ये स्तृता दर्भास्तर्पणार्थं तथैव च ।
धृतैः कृते च विष्मूत्रे त्यागस्तेषां विधीयते ॥ ४
दक्षिणं पातयेज्जानु देवान् परिचरन् सदा ।
पातयेदितरज्जानु पितॄन् परिचरन्नपि ॥ ५
निपातो नहि सव्यस्य जानुनो विद्यते कचित् ।
सदा परिचरेद्भक्त्या पितॄन्पथ्यं देववत् ॥ ६
पिष्टभ्य इति दस्त्वेष उपवेश्य कुशेषु तान् ।
गोत्रनामभिरामन्त्र पितॄन्घ्न्यं प्रदापयेत् ॥ ७
नात्रापसव्यकरणं न पितॄन् बीर्थमिष्यते ।
पात्राणां पूरणादीनि दैवेनैव हि कारयेत् ॥ ८
ज्येष्ठोत्तरकरान् शुग्मान् कराग्रायपवित्तकान् ।
कृतार्घ्यं सम्प्रदातव्यं नैकैकस्त्रात्र दीयते ॥ ९
अनन्तर्गभिणं सार्धं कौशं द्विदलमेव च ।
प्रादेशमात्रं विज्ञेयं पवित्रं यत्र कुत्रचित् ॥ १०
एतदेव हि पिच्छत्वा लक्षणं समुदाहृतम् ।
आज्यस्योत्पवनार्थं यत्तदप्येतावदेव तु ॥ ११

एतत् प्रामाण्यामेवैके कौशीमेवार्द्रमञ्जरीम् ।
 शुष्कां वा शीर्णकुसुमां पिञ्जलीं परिचक्षते ॥ १२
 पित्रामन्वानुद्रवण आत्मासन्नेऽधमे क्षणे ।
 अधोवायुसमुत्तमर्गे प्रहासेऽनृतभाषणे ॥ १३
 माज्जास्मूपकस्पर्श आक्षुष्टे क्रोधसम्भवे ।
 निमित्तेष्वेव सार्वत्र कर्मा कुर्वन्क्षपः स्पृशेत् ॥ १४
 इति द्वितीयः खण्डः ॥ २ ॥

तृतीयः खण्डः ।

अक्रिया त्रिविधा प्रोक्ता विद्वद्भिः कर्माकारिणाम् ।
 अक्रिया च परोक्ता च तृतीया चायथाक्रिया ॥ १
 स्वशाखाश्रयसुतृक्ष्ण्य परशाखाश्रयश्च यः ।
 कर्त्तुमिच्छति दुर्म्मांसा मोघं तत्तस्य चेष्टितम् ॥ २
 यन्नाम्नातं स्वशाखायां परोक्तमविरोधि च ।
 विद्वद्भिस्तदनुष्ठेयमग्निहोत्रादिकर्मवत् ॥ ३
 प्रवृत्तमन्यथा कुर्याद् यदि मोहात् कथञ्चन ।
 यतस्तदन्यथाभूतं तत् एव समापयेत् ॥ ४
 समाप्ते यदि जानीयान्मयैतदयथाकृतम् ।
 तावदेव पुनः कुर्यान्नावृत्तिः सर्वकर्मणः ॥ ५
 प्रधानस्याक्रिया यत्र साङ्गं तत् क्रियते पुनः ।
 तदङ्गस्याक्रियायाञ्च नावृत्तिर्नैव तत्क्रिया ॥ ६
 मधुमध्विति यस्तत्र त्रिर्जपोऽशितुमिच्छताम् ।
 गायत्र्यनन्तरं सोऽत्र मधुमन्त्रविवाज्जितः ॥ ७

न चाक्षत्सु जपेदत्र कदाचित् पितृसंहिताम् ।
 अन्य एव जपं कर्तव्यः सोमसामादिकः शुभः ॥ ८
 यस्तत्र प्रकरोऽन्नस्य तिलवद् यववत्तथा ।
 उच्छिष्टसन्निधौ सोऽथ दृष्टेऽपि विपरीतकः ॥ ९
 सम्पन्नमिति दृष्टाः स्य प्रश्नस्थाने विधीयते ।
 सुसम्पन्नमिति प्रोक्ते शेषमन्नं निवेदयेत् ॥ १०
 प्राग्ग्रेष्मथ दर्भेषु आद्यमामन्त्रः पूर्ववत् ।
 अपः क्षिपेन्मूलदेशेऽवनेनिष्त्वेति पात्रतः ॥ ११
 द्वितीयश्च तृतीयश्च मध्यदेशाग्रदेशयोः ।
 मातामहप्रभृतींस्त्रीनितरानेष वामतः ॥ १२
 सर्व्वस्मादन्नमुद्धृत्य व्यञ्जननैरूपसिन्धु च ।
 संयोज्य यवकर्कशूदधिभिः प्राक्षुण्डस्ततः ॥ १३
 अवनेजनवत् पिण्डान् दत्त्वा विष्णुप्रमाणकान् ।
 तत्पात्रक्षालनेनाथ पुनरप्यवनेजयेत् ॥ १४
 इति तृतीयः खण्डः ॥ ३ ॥

चतुर्थः खण्डः ।

उत्तरोत्तरदानेन पिण्डानामुत्तरोत्तरः ।
 भवेदधश्चाधराणामधरश्चादिकर्मणि ॥ १
 तस्माच्छ्राद्धेषु सर्व्वेषु बुद्धिमत्स्वितरेषु च ।
 मूलमध्याग्रदेशेषु ईषत्सक्तांश्च निर्व्विपेत् ॥ २
 गन्धादीन्निक्षिपेत्तृणानि तत आचामयेद्भिजान् ।
 चान्यत्राप्येष एव स्नादुद्यवादिरहितो विधिः ॥ ३

दक्षिणाग्रवने देशे दक्षिणाभिसुखस्य च ।
 दक्षिणाग्रेषु दर्भेषु एषोऽन्यत्र विधिः स्मृतः ॥ ४
 अथाग्रभूमिमासिञ्चेत् सुसम्प्रोक्षितमस्त्विति ।
 शिवा आपः सम्वित्ति च युग्मानेवोदकेन च ॥ ५
 सौमनस्यमस्त्विति च पुण्यदानमनन्तरम् ।
 अक्षतश्चारिष्ट्यास्त्वित्यक्षतान् प्रतिपादयेत् ॥ ६
 अक्षय्योदकदानम्तु अर्घ्यदानवदिष्यते ।
 षष्ठैव नित्यं तत्कुर्यान्न चतुर्थी कदाचन ॥ ७
 अर्घ्योऽक्षय्योदके चैव पिण्डदानेऽवनेजने ।
 तन्मन्त्रस्तु निवृत्तिः स्थात् स्वधावाचन एव च ॥ ८
 प्रार्थनासु प्रतिप्रोक्ते सर्वास्तेव द्विजोत्तमैः ।
 पवित्रानार्हितान् पिण्डान् सिञ्चेदुत्तानपात्रकृत् ॥ ९
 युग्मानेव स्वस्ति वाच्यमङ्गुष्ठाग्रग्रहं सदा ।
 कृत्वा धर्म्यस्य विप्रस्य प्रणम्यानुव्रजेत् ततः ॥ १०
 एष आहविधिः कृत्स्न उक्तः संक्षेपतो मया ।
 ये विन्दन्ति न सुह्रन्ति आहकर्मसु ते क्वचित् ॥ ११
 इदं शास्त्रस्य गुह्यस्य परिसङ्ग्राममेव च ।
 वसिष्ठोक्तञ्च यो वेद स आहं वेद नेतरः ॥ १२
 इति चतुर्थः खण्डः ॥ ४ ॥

पञ्चमः खण्डः ।

असक्तत् तानि कर्माणि क्रियेरन् कर्मकारिभिः ।

प्रतिप्रयोगं नैताः स्युर्भातरः आहमेव च ॥ १

आधानहोमयोसैव वैश्वदेवे तथैव च ।

वैलिकर्मणि दर्शे च पौर्णमासे तथैव च ॥ २

नवयज्ञे च यज्ञज्ञा वदन्त्येव मनौषिणः ।

एकमेव भवेच्छ्राद्धमेषु न पृथक् पृथक् ॥ ३

नाष्टकासु भवेच्छ्राद्धं न आह्ने आहमिष्यते ।

न सोच्यन्ती जातकर्म प्रीषितागतकर्मसु ॥ ४

विवाहादिः कर्मगणो य उक्तो

गर्भाधानं शुश्रुम यस्तु चान्ते ।

विवाहादावेकमेवात्र कुर्यात्

आहं नादौ कर्मणः कर्मणः स्यात् ॥ ५

प्रदोषे आहमेकं आहोनिष्क्रमप्रवेशयोः ।

न आहं युज्यते कर्त्तुं प्रथमे पुष्टिकर्मणि ॥ ६

हस्ताभियोगादिषु तु षट्सु कुर्यात् पृथक् पृथक् ।

प्रतिप्रयोगमध्येवानादावेकसु कारयेत् ॥ ७

हृत्पञ्चदशस्वस्वर्थं परिविन्द्यतोः ।

सूर्येन्दोः कर्मणौ ये तु तयोः आहं न विद्यते ॥ ८

न दशाग्रन्थिके चैव विषवहृष्टकर्मणि ।

क्षमिदष्टचिकित्सायां नैव श्रेष्वेषू विद्यते ॥ ९

नक्षत्राः क्रियमाणेषु मातृभ्यः पूजनं सक्तम् ।

सक्तदेव भवेच्छ्राद्धमादौ न पृथगादिषु ॥ १०

यत्र यत्र भवेच्छादं तत्र तत्र च मातरः ।

भासङ्गिकमिदं प्रोक्तमतः प्रकृतमुच्यते ॥ ११

इति पञ्चमः खण्डः ॥ ५ ॥

षष्ठः खण्डः ।

आधानकाला ये पोक्तास्तथा यथाग्नियोनयः ।

तदाश्रयाऽग्निमादद्यादग्निमानग्रजो यदि ॥ १

दाराधिगमनाधाने यः कुर्यादग्रजाग्रिमः ।

परिवेत्ता स विज्ञेयः परिवित्तिस्तु पूर्वजः ॥ २

परिवित्तिपरिवेत्तारौ नरकं गच्छतो ध्रुवम् ।

अपि चौर्यप्रायश्चित्तौ पादोनफलभागिनौ ॥ ३

देशास्तरस्यक्तोवैकहृषणानमहोदरान् ।

वेश्याभिसक्तपतितशूद्रतूष्णीतिरोगिणः ॥ ४

जडमूकान्धवधिरकुलशामनकुण्ठकान् ।

अतिहृद्धानभ्याख्यांश्च क्षपिसक्तान् नृपस्य च ॥ ५

धनवृद्धिप्रसक्तांश्च कामतः कारिणस्तथा ।

कुलटोन्मत्तचौरांश्च परिविन्दन् न दुष्यति ॥ ६

धनवार्जुषिकं राजसेवकं कर्षकं तथा ।

प्रोषितश्च प्रतोक्षित वर्षधनमपि त्वरन् ॥ ७

प्रोषितं यद्यश्वखानमब्दादूर्ध्वं समाचरेत् ।

आगते तु पुनस्तस्मिन् पादं तच्छुद्ध्ये चरेत् ॥ ८

लघ्वे प्राग्गतयास्तु प्रमाणां द्वादशाङ्गुलम् ।

तत्प्रसक्ता योदौघौ तस्या एतद्व्योसरम् ॥ ९

उदग्गतायाः संलग्नाः शेषाः प्रादेशमात्रिकाः ।
 सप्तसप्तःकुलास्वक्षा कुशेनेव समुन्निखेत् ॥ १०
 मानक्रियायामुक्तायामनुक्ता मानकर्त्तरि ।
 मानकद्वयजमानः स्नाहिदुषामेव निश्चयः ॥ ११
 पुष्यमेवादधीताग्निं स हि सर्वैः प्रशस्यते ।
 अनर्हुकत्वं यत्तस्य काम्यैस्तर्क्यते शमौम् ॥ १२
 यस्य दत्ता भवेत् कन्या वाचा सत्येन केनचित् ।
 सोऽन्धां समिधमाधाध्यन्नादधीतैव नान्यथा ॥ १३
 अनूदैव तू सा कन्या पञ्चत्वं यदि गच्छति ।
 न तथा व्रतलोपोऽस्य तेनैवान्यां समुद्भेदेत् ॥ १४
 अथ चेस लभेतान्यां याचमानोऽपि कन्यकाम् ।
 तमग्निमात्मसात् कृत्वा क्षिप्रं स्नादुत्तराग्रमी ॥ १५
 इति षष्ठः खण्डः ॥ ६ ॥

सप्तमः खण्डः ।

अश्वत्थो यः शमौगर्भः प्रशस्तार्ब्बिसमुद्भवः ।
 तस्य या प्राज्ञ, खो शाखा वादीची वार्द्धगापि वा ॥ १
 अरणिस्तन्मयो प्रोक्ता तन्मख्येवोत्तराग्रणिः ।
 सारवहारवं चक्रमोविलो च प्रशस्यते ॥ २
 संसक्तमूलो यः शम्याः स शमौगर्भ उच्यते ।
 अलामे त्वशमौगर्भादुद्धरेदविकल्मितः ॥
 चतुर्विंशतिरङ्गुष्ठदैर्घ्यं षडपि पार्थिवम् ।
 चत्वार उच्छ्रये मानमरस्थोः परिकोर्त्तितम् ॥ ४

अष्टाङ्गुलः प्रमत्तः स्याच्चतुरं ष्वाहादशाङ्गुलम् ।
 भोविलो द्वादशैव ष्यादेतन्नान्यन्यन्नकम् ॥ ५
 अङ्गुष्ठः षण्णमात्रस्तु यत्र यत्रोपदिश्यते ।
 तत्र तत्र वृद्धत्पर्व्वप्रत्यभिभिर्मुयात् सदा ॥ ६
 गोवालैः शणसन्निधैश्चिह्नसममलात्मकम् ।
 व्यामप्रमाणं नेत्रं स्यात् प्रमथ्यस्तेन पावकः ॥ ७
 मूर्द्धाक्षिकर्णवक्त्राणि कन्धरा चापि पञ्चमौ ।
 अङ्गुष्ठमात्राण्येतानि द्वाङ्गुष्ठं वच्च उच्यते ॥ ८
 अङ्गुष्ठमात्रं हृदयं द्वाङ्गुष्ठसुदरं स्मृतम् ।
 एकाङ्गुष्ठा कटिर्ज्ञेया द्वौ वस्त्रि द्वौ च गुह्यकम् ॥ ९
 ऊरु ऊर्ध्वे च पादौ च चतुस्त्येकैर्यथाक्रमम् ।
 अरण्यवयवा ह्येते याज्ञिकैः परिकीर्त्तिताः ॥ १०
 यत्तद्गुह्यमिति प्रोक्तं देवयोनिस्तु सोच्यते ।
 अस्त्रां यो जायते वज्रिः स कल्याणकदुच्यते ॥ ११
 अन्येष ये तु भवन्ति ते रोगभयमाप्नुयुः ।
 प्रथमे मन्वने त्वेष नियमो मोक्षरेषु च ॥ १२
 उत्तरारणिनिष्यन्नः प्रमत्तः सर्व्वदा भवेत् ।
 योनिशङ्करदोषेण युज्यते ह्यन्यमन्यकत् ॥ १३
 आर्द्रा सशुषिरा चैव घूर्णाङ्गी पाटिता तथा ।
 न हिता यजमानानामरणिखोत्तरारणिः ॥ १४

इति सप्तमः खण्डः ॥ ७

अष्टमः खण्डः ।

परिधायाहृतं वासः प्राप्तत्वं च यथाविधि ।
 विभ्रयात् प्राप्नुवो यन्ममाहता वक्ष्यमाणया ॥ १
 चतुष्टये प्रमन्यायं गाढं कृत्वा विचक्षणः ।
 कृत्वोत्तराग्रामरणिं तदुष्टममुपरि न्यसेत् ॥ २
 चत्वारः कौलकाग्रन्यामो विलौमुदगधकाम् ।
 विष्टम्भाधारयेद्यन्मं निष्कम्पं प्रयतः शुचिः ॥ ३
 त्रिरुद्देश्याथ नेत्रेण चतुर्षु पद्मरोहतांशुकाः ।
 पूर्वं मय कथरस्यान्त्याः प्राच्यान्मेः स्यादुद्यवाच्युतिः ॥ ४
 नैकयापि विना कार्यमाधानं भार्यया द्विजैः ।
 अकृतं तद्विजानीयात् सर्वान्भाधारभन्ति यत् ॥ ५
 वर्ण-व्यैष्टेयं बह्वीभिः सर्वर्णमिदं ज्ञाप्यतः ।
 कार्यमग्निच्युतेराभिः साध्योभिर्मथनं पुनः ॥ ६
 ततः शक्यतरा पश्चादासामन्यतरापि वा ।
 उपेतानां वान्यतमा मथ्ये दग्धिं निकामतः ॥ ७
 नात्र शूद्रीं प्रयुञ्जीत न द्रोहद्वैषकारिणीम् ।
 न चैवात्र तस्यां नान्यपुंसां च सह सङ्गताम् ॥ ८
 जातस्य लक्षणं कृत्वा तं प्रणीय समिधं च ।
 आधाय समिधश्चैव ब्राह्मणश्चोपवेशयेत् ॥ ९
 ततः पूर्णाहुतिं कृत्वा सर्वमग्निसमन्विताम् ।
 नां दद्यादुद्यन्नवाप्त्यन्ते ब्रह्मणे वाससौ तथा ॥ १०
 होमपात्रमनादेशे द्रवद्रव्ये स्तुवः स्मृतः ।
 पाणिरिवेतरास्मिन्सु सुचैवात्र तु ज्ञयते ॥ ११

खादिरो वाद्य पासाग्रो द्विवितस्तिः स्तुवः स्मृतः ।
 स्तु, स्वाहुमात्रा विज्ञेया वृत्तस्तु प्रपञ्चदायोः ॥ १२
 स्तु वाग्रे प्राञ्चवत् खातं द्यङ्गुष्ठपरिमण्डलस्य सप्तम् ।
 शुद्धाः शराववत्खातं सनिर्व्वाहं षडङ्गुलं कुर्यात् ॥ १३
 तेषां प्राक्शः कुशैः कार्यैः सम्प्रमार्गो शुद्ध्यता ।
 प्रतापनञ्च लिप्तानां प्रक्षाब्धोष्णो न वारिष्ठा ॥ १४
 प्राञ्चं प्राञ्चमुद्गम्येरुह्यं समोपतः ।
 तत्तथासादयेद्द्रव्यं यद्यद्या विनियुज्यते ॥ १५
 आन्यं हव्यमनादेशे शुद्धोतिषु विधीयते ।
 मन्त्रस्य देवतायाश्च प्रजापतिरिति स्थितिः ॥ १६
 नाङ्गुष्ठादधिका याद्या समित् स्थूलतया क्वचित् ।
 न वियुक्ता त्वचा चैव न सकौटा न पाटिता ॥ १७
 प्रादेशाश्चाधिका नोना तथा न खादिशाखिका ।
 न सम्पूर्णा न निर्व्वीर्या होमेषु च विजानता ॥ १८
 प्रादेशद्वयमिधस्य प्रमाणं परिकीर्त्तितम् ।
 एवंविधाः स्युरेवेह समिधः सर्व्वकर्मसु ॥ १९
 समिधोऽष्टादशेधस्य प्रवदन्ति मनौषिणः ।
 दर्शे च पौर्णमासे च क्रियास्वग्यासु विंशतिः ॥ २०
 समिदादिषु होमेषु मन्त्रदैवत्ववर्जिता ।
 पुरस्ताद्धोपरिष्टाच्च हौन्धनार्थं समिद्वेत् ॥ २१
 ह्योऽप्येधार्थमाचार्य्यैर्हविराहुतिषु स्मृतः ।
 यत्र चास्य निवृत्तिः स्नात् तत् सष्टीकरवाक्यम् ॥ २२
 अङ्गहोमसमित्तन्मसोऽप्यन्वास्थेषु कर्मसु ।
 येषाञ्चैतदप्युक्तं तेषु तत्सदृशेषु च ॥ २३

अथभङ्गादिविपदि जलहोमादिकर्मणि ।
 होमाहुतिषु सर्वासु नैतेष्वपि विधीयते ॥ २४
 इति षष्ठमः खण्डः ॥ ८ ॥

नवमः खण्डः ।

सूर्योऽस्तशैलमप्राप्ते षट्त्रिंशद्भिः सदाहुतैः ।
 प्रादुष्करणमग्नीनां प्रातर्भासाच्च दर्शनात् ॥ १
 हस्तादूर्ध्वं रविर्यावद्भिरिं हित्वा न गच्छति ।
 तावद्धोमविधिः पुण्यो नात्येतुदितहोमिनाम् ॥ २
 यावत् सम्यङ् न भाष्यन्ते नभस्पृक्षाणि सर्वतः ।
 न च लोहित्यमापैति तावत् सायञ्च ह्ययते ॥ ३
 रजोनौडारधूमाभ्युक्षायान्तरिते रवौ ।
 सव्यामुद्दिश्य शुक्रयाहुतमस्य न लुप्यते ॥ ४
 न कुर्यात् क्षिप्रहोमेषु द्विजः परिसमूहनम् ।
 विरुपाक्षश्च न जपेत् प्रवदश्च विवर्जयेत् ॥ ५
 पर्युक्षश्च सर्वत्र कर्त्तव्यमादितेऽन्यति ।
 अन्ते च वामदेवस्य मानं कुर्याद्वचस्त्रिधा ॥ ६
 अहोमकेष्वपि भवेद्यथोक्तं चन्द्रदर्शनम् ।
 वामदेव्यं गक्षेयन्ते वस्यन्ते वैश्वदेविके ॥ ७
 यान्यध्वरुणान्तानि न तेषु स्तरणं भवेत् ।
 एककार्यार्थसाध्यत्वात् परिधीनपि वर्जयेत् ॥
 बर्हिःपर्युक्षश्चैव वामदेव्यजपस्तथा ।
 कृत्वाहुतिषु सर्वासु त्रिकमेतच्च विद्यते ॥ ८

हविष्येषु यथा मुख्यास्तदनु त्रीहयः स्मृताः ।
 माषकोद्वगौरादि सर्वाणामेऽपि वर्जयेत् ॥ १०
 पाण्याहतिर्द्वादशपर्व्यपूरिका
 कांसादिना चेत् स्रवमात्रपावका ।
 दैवेन तीर्थेन च ज्ञयते हविः
 स्त्रङ्गारिषि स्वर्शिषि तच्च पावके ॥ ११
 योऽनर्शिषि सुहोत्वम्नौ व्यङ्गारिषि च मानवः ।
 मन्दाम्भिरामयावीः च दरिद्रश्च स जायते ॥ १२
 तस्मात् समिधेऽहोतव्यं नासमिधे कदाचन ।
 पारोम्यमिच्छोरायूश्च त्रियमास्त्रन्तिकौम्पराम् ॥ १३
 होतव्ये च हुते चैव पाणिशूर्पस्फादार्कभिः ।
 न कुर्यादग्निधमनं कुर्याद्वा व्यजनादिना ॥ १४
 मुखेनैके धमन्धमिन् मुखेद्देहोऽध्यजायत ।
 नाग्निं मुखेनेति च यज्ञौकिके योजयन्ति तत् ॥ १५
 इति नवमः खण्डः ॥ ८ ॥

दशमः खण्डः ।

यथाहनि तथा प्रातर्निर्वाणं आयादनातुरः ।
 दन्तान् प्रक्षाल्य गद्यादौ गृहे चेत्तदमन्त्रवत् ॥ १
 नारदाद्युक्तवाचे यदष्टाङ्गं समपाटितम् ।
 सत्वचं दन्तकाष्ठं स्नात् तदधेयं प्रधाबयेत् ॥ २
 उत्थाय नेत्रे प्रक्षाल्य श्चिभूर्त्वा समाहितः ।
 परिजप्य च मन्त्राणि मन्त्रयेद्भक्तभावनम् ॥ ३

प्रायुर्वर्त्तं यशो वर्त्तं प्रजाः पशून् वसूनि च ।
 ब्रह्म प्रजाश्च मेधाश्च त्वष्ट्रो धेहि वनस्पते ॥ ४
 यप्य इयं श्रावणादि सर्वा नद्यो रजस्वलाः ।
 तासु स्नानं न कुर्वीत वर्जयित्वा समुद्रगाः ॥ ५
 धनुःसहस्राण्यष्टौ तु गतिर्यासां न विद्यते ।
 न तः नदोऽशब्दवहा गर्त्तास्ताः परिकीर्त्तिताः ॥ ६
 उपाकर्माणि चात्पर्गे प्रेतस्नाने तथैव च ।
 चन्द्रसूर्यग्रहे चैव रजोदोषो न विद्यते ॥ ७
 वेदाश्छन्दांसि सर्वाणि ब्रह्माद्याश्च दिवौकसः ।
 जलार्थिनोऽथ पितरो मरोऽप्याद्यास्तथर्षयः ॥ ८
 उपाकर्माणि चोत्पर्गे स्नानार्थं ब्रह्मवादिनः ।
 यियासूनुगच्छन्ति सन्तुष्टाः स्वशरीरेणः ॥ ९
 समागमस्तु यत्रैषां यत्र हत्यादयो मलाः ।
 नूनं सर्वं क्षयं यान्ति किमूतैकं नदौरजः ॥ १०
 ऋषोणां सिच्यमानानामन्तराहं समाश्रितः ।
 सन्निवेद् यः शरीरेण पर्यङ्गं क्षजलच्छटाः ॥ ११
 विद्यादीन् ब्राह्मणः कामान् वरादीन् कन्याका ध्रुवम् ।
 आमुष्मिकानपि सुखान्याप्नुयात् स न संशयः ॥ १२
 अशुच्यशुचिना दत्तमाममन्तर्जलादिना ।
 अनिर्गतदशाद्यास्तु प्रेता रक्षांसि भुञ्जते ॥ १३
 स्वर्धन्यम्भः समानि स्युः सर्वाण्यम्भांसि भूतले ।
 कूपस्थान्यपि सोमार्कग्रहणे नात्र संशयः ॥ १४

इति दशमः खण्डः ॥ १०

इति कर्माप्रटीपपरिशिष्टे कात्यायनविरचिते प्रथमः प्रपाठकः ॥ १ ॥

एकादशः खण्डः ।

अत ऊर्ध्वं प्रवक्ष्यामि सन्ध्योपासनकं विधिम् ।
 अथर्ह कर्मणां विप्रः सन्ध्याहीनो यतः स्मृतः ॥ १
 सव्ये पाणौ कुशान् कृत्वा कुर्यादाचमनक्रियाम् ।
 ऋक्षाः प्रवरणीयाः स्युः कुशा दीर्घास्तु बर्हिषः ॥ २
 दर्भाः पवित्रमित्युक्तमतः सन्ध्यादि कर्मणि ।
 सव्यः सोपग्रहः कार्यो दक्षिणः सपवित्रकः ॥ ३
 रक्षयेद्धारिणात्मानं परिक्षिप्य समन्ततः ।
 शिरसो मार्जनं कुर्यात् कुशैः सोदकविन्दुभिः ॥ ४
 प्रणवो भूर्भुवः स्वस्व सावित्री च द्रुतौयका ॥
 अष्टैवत्यं चतुश्चैव चतुर्थमिति मार्जनम् ॥ ५
 भूराद्यास्त्रिस्त एवैता महाव्याहृतयोऽव्ययाः ।
 महर्जनस्तपः सत्यं गायत्रो च शिरस्तथा ॥ ६
 आपज्योतोरसोमृतं ब्रह्मभूर्भुवः स्वरिति शिरः ।
 प्रतीप्रतीकं प्रणवमूक्षारयेदन्ते च शिरसः ॥ ७
 एता एतां सहासेन तपैभिर्हृशभिः सह ।
 त्रिर्जपेदायतप्राणः प्राणायामः स उच्यते ॥ ८
 करेणोद्धृत्य सलिलं त्राणमासज्य तत्र च ।
 जपेदनायतासुब्बा त्रिः सकृदाचमर्षनम् ॥ ९
 उत्थायार्कं प्रतिप्रोहे त्रिकेषाञ्जलिनाश्रितः ।
 उच्चित्रमृग्येनाथ चोदतिष्ठेदनन्तरम् ॥ १०
 सन्ध्याद्वयेऽप्युपस्थानमेतदाहुर्मीनौषिणः ।
 मध्ये त्वङ्ग उपर्यङ्ग विभ्राङ्गादीच्छया जपेत् ॥ ११

तदसंसक्तपाण्डिर्वा एवपादार्धपादपि ।

कुर्व्यात् कृताञ्चलिर्वापि कर्तुं बाहुरथापि वा ॥ १२

यत्र ध्यात् कृच्छ्रभूयस्त्वं येयसोऽपि मनीषिषः ।

भूयस्त्वं भुवते तत्र कृच्छ्राच्छ्रेयो ह्यवाप्यने ॥ १३

तिष्ठेदुदयनात् पूर्वां मध्यमामपि शक्तितः ।

भानोतोडून्मन्त्राश्चान्यं सभ्यां पूर्व्वत्रिकं जपन् ॥ १४

एतत् सन्ध्यात्रयं प्रोक्तं ब्राह्मण्यं यत्र तिष्ठति ।

यच्च नास्मादरस्तत्र न स ब्राह्मण्यं उच्यते ॥ १५

सन्ध्यालोपाश्च चकितः स्नानशीलश्च यः सदा ।

तं दोषा नोपसर्पन्ति गरुडमन्त्रमिवोरगाः ॥ १६

वेदमादित आरभ्य शक्तितोऽह्वरहर्जं पेत् ।

उपतिष्ठेत्ततो रुद्रं सर्वाह्वा वैदिकाज्जपात् ॥ १७

इति एकादशः खण्डः ॥ ११ ॥

द्वादशः खण्डः ।

अथाङ्गिस्तर्पयेद्देवान् सतिलाभिः पितृनपि ।

नमोऽन्ते तर्पयामीति आदावोमिति च भुवन् ॥ १

ब्रह्माणं विष्णुं रुद्रं प्रजापतिं वेदान् देवांश्चन्द्रांश्चाधीन्

पुराणानार्यान् गन्धर्व्वानितरान् मासं सवत्सरं सावयवं

देवींश्चरसीं वेदानुगान् नागान् सागरान् पर्व्वतान् सरितो

दिव्यान् मनुष्यानितरान् मनुष्यान् यक्षान् रक्षांसि सुपर्णान्

पिशाचान् वृथिवीमोषधीः पशून् वनस्पतीन् भूतधामं चतु-

र्व्विधमित्थुपवीत्यथ प्राचीनावीती यमं यमपुरुषान् कव्यवाङ्-

मलं सोमं यममर्थ्यमथमग्निष्वात्तान् सोमपीथान् वर्द्धिषदोऽथ

स्नानं पितॄन् सकृत् सकृन्मातामहंश्चेति प्रतिपुरुषमभ्यष्टेज्ज-
म्नादृक्शशुरपितृव्यमातुलांश्च पितृवंश-मातृवंशी ये चान्ये मत्त-
उदकमर्हन्ति तांस्तर्पयामीत्ययमवसानाञ्चलिरथ श्लोकाः ॥ २

ह्यायां यथेच्छेच्छरदातपात्तः

पयः पिपासुः शुधितोऽलमश्वम् ।

वालो जनित्री जननी च वालं

योषित् पुमांसं पुरुषश्च योषाम् ॥ ३

तथा सर्वाणि भूतानि स्थावराणि चराणि च ।

विप्रादुदकमिच्छन्ति सर्वाभ्युदयकृद्भिः सः ॥ ४

तस्मात् सदैव कर्त्तव्यमकुर्वन् महतेनसा ।

युज्यते ब्राह्मणः कुर्वन् दिशमेतद्भिर्भर्त्ति हि ॥ ५

अल्पत्वाद्दोमकालश्च बहुत्वात् स्नानकर्मणः ।

प्रातर्न तनुयात् स्नानं होमन्तोपो हि गर्हितः ॥ ६

इति द्वादशः खण्डः ॥ १२ ॥

त्रयोदशः खण्डः ।

पश्चानामथ सत्राणां महतामुच्यते विधिः ।

येरिद्धा सततं विप्रः प्राप्नुयात् सद्यः शाश्वतम् ॥ १

देवभूतपितृब्रह्म-मनुष्याणामनुक्रमात् ।

महासत्राणि जानीयात् त एवेह महामखाः ॥ २

अध्यापनं ब्रह्मयज्ञः पितृयज्ञस्तु तर्पणम् ।

होमो दैवो बलिर्भौतो नृयज्ञोऽतिथिपूजनम् ॥ ३

आहं वा पितृवज्जः स्वात् पित्रे वलिरथापि वा ।
 यश्च श्रुतिजणः प्रोक्ता ब्रह्मयज्ञः स वोच्यते ॥ ४
 स चार्वाक् तर्पणात् कार्यः पश्चाद्वा प्रातराहुतेः ।
 वैश्वदेवाकसाने वा नान्यत्तर्पणं निमित्तकात् ॥ ५
 अनेकमाशयेद्दिपं पितृयज्ञार्थसिद्धये ।
 अदेवं नास्ति चेदन्यो भोक्ता भोज्यमथापि वा ॥ ६
 अप्युद्धृत्य यथाशक्त्या किञ्चिदन्नं यथाविधि ।
 पितृभ्योऽथ मनुष्येभ्यो दद्यादहरहर्दिनः ॥ ७
 पितृभ्य इदमित्युक्त्वा स्वधाकारमुदौरयेत् ।
 हस्तकारं मनुष्यं भ्यस्तदहं निनयेदपः ॥ ८
 मुनिभिर्द्विरशनमुक्तं विप्राणां मर्त्तवांसिनां नित्यम् ।
 अहनि च तथा तमस्त्रिन्धाः सार्द्धप्रहरयामास्तः ॥ ९
 सायं प्रातर्वैश्वदेवः कर्त्तव्यो वलिकर्म च ।
 अनश्रुतापि सततमन्यथा किल्विषी भवेत् ॥ १०
 अमुष्मै नम इत्येवं वलिदानं विधीयते ।
 वलिदानप्रदानार्थं नमस्कारः कृतो यतः ॥ ११
 स्वाहाकारवषट्कारनमस्कारा दिवौकसाम् ।
 स्वधाकारः पितृणाञ्च हस्तकारो नृणां कृतः ॥ १२
 स्वधाकारेण निनयेत् पित्रं वलिमतः सदा ।
 तदध्येके नमस्कारं कुर्वीते नीति गौतमः ॥ १३
 नावरार्क्ष्यावलयोभवन्ति महामार्जारश्च वणप्रमाणात् ।
 एकत्र चेद्विकृष्टा भवन्तीतरितर संसक्ताश्च ॥ १४
 इति त्रयोदशः खण्डः ॥ १३ ॥

चतुर्दशः खण्डः ।

अथ तद्विद्यासो वृद्धिपिण्डानिवोत्तरांशतूरो वलीन् निद-
ध्यात् पृथिव्यै वायवे विष्णवे देवेभ्यः प्रजापतये इति सञ्चत
एतेषामेकैकमङ्ग्यं ओषधिवनस्पतिभ्यः आकाशाय कामाद्येभ्यो-
तेषामपि मन्त्रं इन्द्राय वासुकये ब्रह्मणे इत्येतेषामपि रक्षो-
जनेभ्य इति सर्वेषां दक्षिणतः पिण्डेभ्य इति चतुर्दश नित्या
प्रातश्चामप्रभृतयः काम्याः सर्वेषामुभयतोऽङ्घ्रिः परिवेकः पिण्ड-
वच्च पश्चिमा प्रक्षिपतिः ॥ १

न ज्ञातां काव्यसामान्ये शुद्धोतिवत्तिकर्मणोः ।

पूर्वं नित्यविशेषोक्तं शुद्धोतिवत्तिकर्मणोः ॥ २

काममन्त्रे भवेयार्ता न तु मध्ये कदाचन ।

नैकस्मिन् कर्मणि ततो कर्माप्युत्तायते यतः ॥ ३

अग्न्यादिर्गोतमाद्युक्तो होमः शाकल एव च ।

अनाहिताग्नेरप्येव युज्यते वलिभिः सह ॥ ४

सृष्ट्वापो वीचमाचोऽग्निं कृताञ्जलिपुटस्ततः ।

वामदेव्यजपात् पूर्वं प्रार्थयेदङ्घ्रिविणोदवम् ॥ ५

आरोग्यमायुरैश्वर्यं धौर्धृतिः शं वलं यशः ।

भोजोवर्धः पशून् वीर्यं ब्रह्म ब्रह्मण्यमेव च ॥ ६

सौभाग्यं कर्षसिद्धिञ्च कुलज्यैष्ठं सुकर्तृताम् ।

सर्वमेतत् सर्वसाधिनं द्रविणोदरिरौहिणः ॥ ७

न ब्रह्मयज्ञादधिकोऽस्ति यज्ञो

न तत्प्रदानात् परमस्ति दानम् ।

सर्वे तदन्ताः क्रतवः सदाना

नान्तो ह्यहं कैश्चिदस्य द्विकस्य ॥ ८

ऋचः पठन् मधुपयःकुल्याभिस्तर्पयेत् सुरान् ।
 छतामृतौघकुल्याभिर्यजूंश्चपि पठन् सदा ॥ ८
 सामान्यपि पठन् सामष्टतकुल्याभिरन्वहम् ।
 मेदःकुल्याभिरपि च चवर्वाङ्गिरसः पठन् ॥ १०
 मांसचौरौदनमधुकुल्याभिस्तर्पयेत् पठन् ।
 वाकोवाक्च पुराणानि इतिहासानि चान्वहम् ॥ ११
 ऋगादीनामन्यतममेतेषां शक्तितोऽन्वहम् ।
 पठन् मध्वाण्यकुल्याभिः पितॄनपि च तर्पयेत् ॥ १२
 ते तप्तास्तर्पयन्त्येनं जीवन्तं प्रेतमेव च ।
 कामचारौ च भवति सर्वेषु सुरसङ्घसु ॥ १३
 गुर्वर्घ्येनो न तं स्पृशेत् पङ्क्तिश्चैव पुनाति सः ।
 यं यं क्रतुञ्च पठति फलभाक् तस्मै तस्मै च ॥ १४
 वसुपूर्णा वसुमती त्रिहर्षानफलभाप्रुयात् ।
 ब्रह्मयज्ञादपि ब्रह्म दानमेवातिरिच्यते ॥ १५
 इति चतुर्दशः खण्डः ॥ १४ ॥

पञ्चदशः खण्डः ।

ब्रह्मणो दक्षिणा देया यत्र या परिकीर्तिता ।
 कर्मान्तेऽनुच्यमानापि पूर्णपात्रादिका भवेत् ॥ १
 यावता बहुभोक्तृस्तु दक्षिः पूर्णान् विच्यते ।
 नावराष्ट्रमतः कुर्यात् पूर्णपात्रमिति स्थितिः ॥ २
 विदध्याष्टौत्रमन्यसेहक्षिणार्धहरो भवेत् ।
 स्रयश्चेदुभयं कुर्यादन्यस्मै प्रतिपादयेत् ॥ ३

कुलर्त्विजमधीयानं सन्निकृष्टं तथा गुरुम् ।
 नातिक्रामेत् सदा दितुमन् य इच्छेदात्मनो हितम् ॥ ४
 अहमस्मै ददामोति एवमाभाष्य दौयते ।
 नैतावपृष्ट्वा ददतः पात्रेऽपि फलमस्ति हि ॥ ५
 दूरस्थाभ्यामपि द्वाभ्यां प्रदाय मनसा वरम् ।
 इतरेभ्यस्ततो देयादेव दानविधिः परः ॥ ६
 सन्निकृष्टमधीयानं ब्राह्मणं यो व्यतिक्रमेत् ।
 यद्ददाति तमुक्तं ततः स्तेयेन युज्यते ॥ ७
 यस्य त्वेकग्रहे मूर्खो दूरस्थस्य गुणान्वितः ।
 गुणान्विताय दातव्यं नास्ति मुखे व्यतिक्रमः ॥ ८
 ब्राह्मणाभिक्रमो नान्ति विप्रे वेदविवर्जिते ।
 ज्वलन्तमग्निमुत्सृज्य न हि भस्मनि ह्रियते ॥ ९
 आज्यस्थालौ च कर्त्तव्या तैजसद्रव्यसम्भवा ।
 महोमयो वा कर्त्तव्या सर्वास्त्राज्याहुतोषु च ॥ १०
 आन्वस्थान्याः प्रमाणन्तु यथाकामन्तु कारयेत् ।
 सुदृढामत्रणां भद्रामान्वस्थालीं प्रचक्षते ॥ ११
 तिर्य्यगूर्ध्वं समिन्धाद्वा दृढा नातिहृद्वन्मुखी ।
 मृन्मथ्यौड्, म्वरी वापि चरुस्थाली प्रशस्यते ॥ १२
 स्वयास्तोक्तः प्रसुखिसो ह्यदग्धोऽर्काठिनः शुभः ।
 न चातिशिथिलः पात्रो न चरुधारसस्तथा ॥ १३
 इक्ष्वाजातीयमिधार्द्धप्रमाणं मेक्षणं भवेत् ।
 वृत्ताक्षौष्ठपृष्ठप्रमवदानक्रियाक्षमम् ॥ १४
 एषैव दर्वी यस्तत्र विशेषस्तमहं ब्रुवे ।
 दर्वी द्रक्कुलपृष्ठथा तुरोयांऽनन्तमेक्षणम् ॥ १५

मुपलोलूखले वाचं स्वायते सुदृढे तथा ।
 इच्छाप्रमाणेः भवतः शूर्पं वैणवमेव च ॥ १६
 दक्षिणं वामतो वाह्यामात्माभिमुखमेव च ।
 करं करस्य कुर्वीत करणेभ्यश्च कर्मणः ॥ १७
 कृत्वाम्यभिमुखौ पाणी स्वस्वामस्यौ सुसंयतौ ।
 प्रदक्षिणं तथामौनः कुर्यात् परिसमूहणम् ॥ १८
 बाहुमात्राः परिधय ऋजवः सत्वचोऽग्रणाः ।
 तयो भवन्ति शीर्णाया एकेषान्तु चतुर्दिशम् ॥ १९
 प्रागग्रवभितः पश्चादुदगग्रमथापरम् ।
 न्यसेत् परिधिमन्यश्चेदुदगग्रः स पूर्वतः ॥ २०
 यथोक्तवस्त्रसम्पत्तौ ग्राह्यं तदनुकारि यत् ।
 यवानामिव गोधमा व्रीहीणामिव शालयः ॥ २१
 इति पञ्चदशः खण्डः ॥ १५ ॥

षोडशः खण्डः ।

पिण्डान्वाहार्यकं आहं क्षौणे राजनि शस्यते ।
 वासरस्य तृतीयंशे नातिसन्ध्यासमोपतः ॥ १
 यदा चतुर्दशीयामं तुरीयमनुपूरयेत् ।
 अमावास्या क्षीयमाणा तदैव आहमिष्यते ॥ २
 यदुक्तं यदहस्त्रेव दर्शनं नैति चन्द्रमाः ।
 आनयापेक्षया क्षेयं क्षौणे राजनि चेत्क्षपि ॥ ३
 यक्षोक्तं दृश्यमानेऽपि तच्चतुर्दश्यपेक्षया ।
 अमावास्यां प्रतीक्षेत तदन्ते वापि निर्वपेत् ॥ ४

अष्टमेशे चतुर्हंश्याः क्षीणो भवति चन्द्रमाः ।
 समावास्याष्टमांशे च पुनः किल भवेदणुः ॥ ५
 आपहायण्यमावास्या तथा ज्येष्ठस्य या भवेत् ।
 विशेषमाभ्यां ब्रूवतो चन्द्रचारविदो जनाः ॥ ६
 अवेन्दुराद्ये प्रहरेऽवतिष्ठते, चतुर्थभागो न कलावशिष्टः ।
 तदन्त एव जयमेति कृतस्त्रमेवं ज्यातिस्त्रक्रविदो वदन्ति ॥ ७
 यस्मिन्सन्दे द्वादशैकस्य यज्यस्तस्मिंस्तृतीयया

परिदृश्यो नोपजायते ।

एवं चारं चन्द्रमसो विदित्वा

क्षीणे तस्मिन्पराङ्गे च दद्यात् ॥ ८

सन्ध्याया च चतुर्हंश्या समावस्या भवेत् कश्चित् ।
 खल्विंताः तां विदुः केचिद्गताध्वामिति चापरे ॥ ९
 वर्धमानाममावास्यां लभेच्चैदपरेऽहनि ।
 यामांस्त्रोनधिकान् वापि पितृयज्ञस्ततो भवेत् ॥ १०
 पक्षादावेव कुर्वीत सदा पश्चादिकं चरुम् ।
 पूर्वाङ्ग एव कुर्वन्ति विद्वेऽप्यन्ये मणीषिणः ॥ ११
 स्वपितुः पितृकृतेषु ह्यधिकारो न विद्यते ।
 न जीवन्तमतिक्रम्य किञ्चिद्दद्यादिति श्रुतिः ॥ १२
 पितामहे ध्रियति च पितुः प्रेतस्य निर्व्वपेत् ।
 पितुस्तस्य च वृत्तस्य जीवेच्चैत् प्रपितामहः ॥ १३
 पितुः पितुः पितुश्चैव तस्यापि पितुरेव च ।
 कुर्यात् पिण्डपयं यस्य संस्थितः प्रपितामहः ॥ १४
 जीवन्तमपि दद्याद्वा प्रेतायास्त्रोदके द्विजः ।
 पितुः पितृभ्यो वा दद्यात् स्वपितृत्वपरा श्रुतिः ॥ १५

पितामहः पितुः पश्चात् पञ्चत्वं यदि गच्छति ।
 पौत्रेणैकादशाह्वादि कर्त्तव्यं आहषोडशम् ॥ १६
 नैतत् पौत्रेण कर्त्तव्यं पुत्रवांसेत् पितामहः ।
 पितुः सपिण्डनं कृत्वा कुर्यान्मामानुमासिकम् ॥ १७
 असंस्कृतौ न संस्कार्यौ पूर्वौ पौत्रप्रपौत्रकौ ।
 पितरं तत्र संस्कुर्यादिति कात्यायनोऽब्रवीत् ॥ १८
 पापिण्डमति शुद्धे न शुद्धं पापौकृतापि वा ।
 पितामहेन पितरं संस्कुर्यादिति निश्चयः ॥ १९
 ब्राह्मणादिहते ताने पतिते सङ्गवर्जिते ।
 व्युत्क्रमाच्च सृते देयं येभ्य एव ददात्यसौ ॥ २०
 मातुः सपिण्डीकरणं पितामह्या सहोदितम् ।
 यथोक्तेनैव कल्पेन पुत्रिकाया न चेत् सुतः ॥ २१
 न योषिद्वयः पृथग्दद्यादवसानदिनादृते ।
 स्वभर्त्तृपिण्डमात्राभ्यस्तृप्तिरासां यतः स्मृता ॥ २२
 मातुः प्रथमतः पिण्डं निर्व्वपेत् पुत्रिकासुतः ।
 द्वितोयन्तु पितुस्तस्यास्तृतीयस्तु पितुः पितुः ॥ २३
 इति षोडशः खण्डः ॥ १६ ॥

सप्तदशः खण्डः ।

पुरतो याज्जनः कर्षः सा पूर्वा परिकौर्त्तयते ।
 मध्यमा दक्षिणेनास्त्रास्तद्वक्षिणत उत्तमा ॥ १
 वायुमिदिक्षु खान्तास्ताः कार्याः सार्धाङ्गुलान्तराः ।
 तीक्ष्णान्ता यवमध्याच्च मध्यं नाव इवोत्किरेत् ॥ २

शङ्खं खादिरः कार्यो रजतेन विभूषितः ।
 शङ्खैवोपवेश्य द्वादशाङ्गुल इष्यते ॥ ३
 अग्न्याशायैः कुशैः कार्यं कर्षूणां स्तरणं घनैः ।
 दक्षिणान्तं तदयैस्तु पिष्टयज्ञे परिस्तरेत् ॥ ४
 तगरं सुरभि ज्ञेयं अम्बुनादि विलेपनम् ।
 सौवीराञ्जनमित्युक्तं पिष्टलौनां यदञ्जनम् ॥ ५
 स्वस्तरे सर्वमासाद्य यथावदुपयुज्यते ।
 देवपूर्व्यं ततः आहमत्वरः शुचिरारभेत् ॥ ६
 आसनाद्यर्घ्यपर्यन्तं वसिष्ठेन यथेरितम् ।
 कृत्वा कर्माद्य पात्रेषु धत्तं दद्यात्तिलोदकम् ॥ ७
 तूष्णीं पृथगपो दत्त्वा मन्त्रेण तु तिलोदकम् ।
 गन्धोदकञ्च दातव्यं सन्निकर्षक्रमेण तु ॥ ८
 आसुरेण तु पात्रे च यस्तु दद्यात् तिलोदकम् ।
 पितरस्तस्य नाश्रन्ति दश वर्षाणि पञ्च च ॥ ९
 कुलालचक्रनिष्पन्नमासुरं शृण्वयं स्मृतम् ।
 तदेव हस्तघटितं स्यात्पादि दैविकं भवेत् ॥ १०
 गन्धान् ब्राह्मणसात् कृत्वा पुष्पाण्यर्त्तुभवानि च ।
 धूपश्चैवानुपूर्व्येण ह्यग्नौ कुर्यादनन्तरम् ॥ ११
 अग्नौ करणद्वामश्च कर्त्तव्य उपवोतिना ।
 प्राङ्मुखेनैव देवेभ्यो जुहोतीति श्रुतिः श्रुतेः ॥ १२
 अपसव्येन वा कार्यो दक्षिणाभिसुखेन च ।
 निरुप्य हविरन्यस्मा अग्नौ न हि ह्यते ॥ १३
 स्वाहा कुर्यान्नचात्रान्ते न चैव जुहुयाच्चरिः ।
 स्वाहाकारेण हुत्वानी पश्चादग्नं समापयेत् ॥ १४

पित्रो यः पङ्क्तिमूर्धन्यस्तस्य पाणावनग्निमान् ।
 हुत्वा मन्त्रवदन्येषां तूर्ध्नीं पात्रेषु निक्षिपेत् ॥ १५
 न कुर्याद्योममन्त्राणां पृथगादिषु कुत्रचित् ।
 अन्येषाञ्चाविक्रष्टानां कालेनाचमनादिना ॥ १६
 सव्येन पाणिनेत्येवं यदत्र समुदीरितम् ।
 परियहणमात्रं तत् सव्यस्यादिशति व्रतम् ॥ १७
 पिबन्त्याद्यभिसंगृह्य दक्षिणेनेतरात् करात् ।
 अन्वारभ्य च सव्येन कुर्यादुक्ते खनादिकम् ॥ १८
 यावदर्थमुपादाय हविषोऽर्भकमर्भकम् ।
 चरुणा सह सक्तोय पिण्डान् दातुमुपक्रमेत् ॥ १९
 पितुस्तत्तत्कर्ष्यं श्रे मध्यमे मध्यमस्य तु ।
 दक्षिणे तत्पितुस्त्वेव पिण्डान् पर्व्वणि निर्व्वपेत् ॥ २०
 वामभावावर्त्तनं केचिदुदगन्तं प्रचक्षते ।
 सर्व्वं गोतमशाण्डिष्यो शाण्डिष्यायन एव च ॥ २१
 चावृत्य प्राणमायम्य पितॄन् ध्यायन यथार्थतः ।
 जपस्तेनैव चावृत्य ततः प्राणं प्रमोचयेत् ॥ २२
 शाकञ्च फालानाष्टम्यां स्त्रयं पक्षरपि वा पचेत् ।
 यस्तु शाकादिको होमः कार्य्योऽपूपाष्टकावृतः ॥ २३
 आन्वष्टक्यं मध्यमायामिति गोभिलगोतमौ ।
 वार्कैश्चण्डिच सर्वांसु कौत्सो मेनेऽष्टकास्तु च ॥ २४
 खालोपाकं पशुस्थाने कुर्याद्वयश्चानुकल्पितम् ।
 अपयेत्तं सवत्सायास्तदुक्त्वा गोः पयस्यतु ॥ २५

इति सप्तदशः खण्डः ॥ १७ ॥

अष्टादशः खण्डः ।

सायमादि प्रातरन्तमेकं कर्म प्रचक्षते ।
दर्शान्तं पौर्णमासाद्यमेकमिव मनौषिणः ॥ १
ऊर्ध्वं पूर्णाहुतेर्दृश्यः पौर्णमासोऽपि वायिमः ।
य आयांत स होतव्यः स एवादिरिति श्रुतिः ॥ २
ऊर्ध्वं पूर्णाहुतेः कुर्यात् सायं होमादनन्तरम् ।
वंशदेवन्तु पाकान्ते षलिकर्मसमन्वितम् ॥ ३
ब्राह्मणान् भाजयेत् पश्चादभिरूपान् स्वशक्तितः ।
यजमानस्तताऽश्लोयादिति कात्यायनोऽब्रवीत् ॥ ४
वैवाहिकेऽग्नौ कुर्वीत सायं प्रातस्स्वतन्मृतः ।
चतुर्थीकर्म कृत्वैतदेतच्छास्त्रायनर्म्मतम् ॥ ५
ऊर्ध्वं पूर्णाहुतिः प्रातर्हुत्वा तां सायमाहुतिम् ।
प्रातर्होमस्तदैव स्यादेव एवोत्तरो विधिः ॥ ६
पौर्णमास्यत्यये हव्यं होता वा यदहर्भवेत् ।
तदहर्जुहुयादेवमभावाद्यात्ययेऽपि च ॥ ७
अह्वयमानेऽग्नौ श्वसयेत् कालं समाहितः ।
सम्यक्ने तु यथा तत्र ह्वयते तदिहोच्यते ॥ ८
आहताः परिसङ्ग्राय पात्रे कृत्वाहुतोः सकृत् ।
मन्त्रेण विधिवद्भूत्वाधिकमेवापरा अपि ॥ ९
यत्र व्याहृतिभिर्होमः प्रायश्चित्तात्मको भवेत् ।
चतस्रस्तत्र विज्ञेयाः स्त्रीपाणिग्रहणे यथा ॥ १०
अपि वाज्ञातमित्येषा प्राजापत्यापि बाहुतिः ।
होतव्या त्रिविकल्पोऽयं प्रायश्चित्तविधिः स्मृतः ॥ ११

यदाग्निरग्निना न्येन सन्धवेदाहितः क्वचित् ।
 अग्नये विधिचय इति जुहुयाद्वा घृताहुतिम् ॥ १२
 अग्नयेऽप्सुमते चैव जुहुयाद्द्वैद्युतेन चेत् ।
 अग्नये शुचये चैव जुहुयाच्चेद्गुग्मिना ॥ १३
 गृहदाहाग्निनाग्निस्तु यष्टव्यः आगमवान् द्विजैः ।
 दावाग्निना च संसर्गे हृदयं यदि तप्यते ॥ १४
 द्विभूतो यदि संसृज्येत् संसृष्टमुपशामयेत् ।
 अमंसृष्टं जागरयेद्द्विरिग्मैवमुक्तवान् ॥ १५
 न स्वेऽन्नावन्यहोमः आभ्युक्तैकां समिदाहुतिम् ।
 स्वर्गर्भसत्क्रियार्थांश्च यावन्नासौ प्रजायते ॥ १६
 अग्निस्तु नामधेयादौ होमे सर्व्वत्र लौकिकः ।
 न हि पित्रा समानीतः पुत्रस्य भवति क्वचित् ॥ १७
 यस्यान्नावन्यहोमः स्यात् स वैश्वानरदैवतम् ।
 चरुं निरुप्य जुहुयात् प्रायश्चित्तस्तु तस्य तत् ॥ १८
 परेणान्नौ हुते स्वार्थं परस्याग्नौ हुते स्वयम् ।
 पितृयज्ञात्यये चैव वैश्वदेवद्वयस्य च ॥ १९
 अनिष्टा नवयज्ञेन नवाग्रप्राशने तथा ।
 भोजने पतिताश्च चरुर्वैश्वानरो भवेत् ॥ २०
 स्वपितृभ्यः पिता दद्यात् सुतसंस्कारकर्मसु ।
 पिण्डानोद्धृत्वात्तेषां तस्याभावे तु तत्क्रमात् ॥ २१
 भूतप्रवाचने पत्नी यद्यसन्निहिता भवेत् ।
 रजोरोगादिना तत्र कथं कुर्व्वन्ति याज्ञिकाः ॥ २२
 महानसेऽन्नं या कुर्यात् सवर्णां तां प्रवाचयेत् ।
 प्रणवाद्यपि वा कुर्यात् कात्यायनवचो यथा ॥ २३

यज्ञवास्तुनि मृष्ट्याश्च स्वाग्ने दर्भवटौ तथा ।
 दर्भसङ्गरा न विहिता विष्टरास्तरणेषु च ॥ २४
 इत्यष्टादशः खण्डः ॥ १८ ॥

एकोनविंशः खण्डः ।

निक्षिप्याग्निं स्वटारेषु परिकल्प्यत्विजं तथा ।
 प्रवसेत् कार्यवान् विप्रो ह्यथैव नचिरं क्षचित् ॥ १
 मनसा नैस्त्रिकं कर्म प्रवसन्नप्यतन्द्रितः ।
 सप्तविंश शुचिः सर्वं यथाकालमनुद्वेत् ॥ २
 पक्षरा चाप्यवियोगिन्या शुश्रूषोऽग्निर्विनीतया ।
 सौभाग्यवित्तावैधव्यकामया भर्तृभक्तया ॥ ३
 या वा स्यादोरसूरासामाज्ञासम्पादिनी प्रिया ।
 दद्यात् प्रियंवदा शुद्धा तामत्र विनियोजयेत् ॥ ४
 विनेकेन न कर्मस्थात् यद्याज्यैष्ठं स्वशक्तितः ।
 विभज्य सह वा कुर्य्ययथाज्ञानञ्च शास्त्रवत् ॥ ५
 स्त्रीणां सौभाग्यतो जैष्ठं विद्ययैव द्विजन्मनाम् ।
 न हि स्यात्सा न तपसा भर्ता तुष्यति योषिताम् ॥ ६
 भर्तुरादेशवर्त्तिन्या यथोमा बहुभिर्ग्रतेः ।
 अग्निश्च तोषितोऽमुत्र सा स्त्री सौभाग्यमाप्नुयात् ॥ ७
 विनयावनतापि स्त्री भर्तुर्या दुर्भगा भवेत् ।
 असुत्रोमाग्निभर्तृशामवज्ञातिः कृता तया ॥ ८
 श्रोत्रियं सुभगां गाञ्च अग्निमग्निचितिं तथा ।
 प्रातर्कृत्याय यः पश्येदापक्वः स प्रसुच्यते ॥ ९

चापिष्ठं दुर्भगामस्थं नग्नसुतकृत्तनासिकम् ।
 प्रातस्त्याय यः पश्येत् स कलेरुपयुज्यते ॥ १०
 पतिसुक्लह्वय मोहात् सौ किं न किं नरकं व्रजेत् ।
 कृच्छ्राभ्यनुष्ठतां प्राप्य किं किं दुःखं न विन्दति ॥ ११
 पतिशुश्रूषयैव स्त्रो कान् न लोकान् समश्नुते ।
 दिवः पुनरिहायाता सुखानामम्बुधिर्भवेत् ॥ १२
 सदारोऽन्यान् पुनर्हारान् कथञ्चित् कारणान्तरात् ।
 य इच्छेदग्निमान् कर्तुं क्व होमोऽस्य विधीयते ॥ १३
 स्त्रेऽग्नाविव भवेदोमा लौकिके न कदाचन ।
 न ह्याहिताग्नेः स्व कर्म लौकिकेऽग्नौ विधीयते ॥ १४
 षड्भुक्तिकमन्येन जुहुयाद्भुवदर्शनात् ।
 न ह्यात्मनोऽयं स्यात् तावद्यावच्च परिणीयते ॥ १५
 पुरस्तात् त्रिविकल्पं यत् प्रायश्चित्तमुदाहृतम् ।
 तत् षड्भुक्तिकं शिष्टैर्यज्ञविद्भिः प्रकीर्तितम् ॥ १६
 इत्येकोनविंशः खण्डः ॥ १८ ॥
 इति कात्यायनपरिचिते कर्मप्रदीपे द्वितीयः प्रपाठकः ॥

विंशः खण्डः ।

असमक्षस्तु दम्यत्योर्हतिव्यं नत्विंगादिना ।
 हयोरप्यसमक्षं हि भवेत्तमनर्थकम् ॥ १
 विहायान्नं सभार्यसेत् सीमामदुक्लह्वय गच्छति ।
 होमकालात्यये तस्य पुनराधानमिष्यते ॥ २

अरुण्योः क्षयनाशान्निदाहेष्वग्निं समाहितः ।
 पालयेदुपशान्तेऽस्मिन् पुनराधानमिच्छते ॥ ३
 ज्येष्ठा चेद्वह्नुभार्यस्य पतिचारेण गच्छति ।
 पुनराधानमत्रैक इच्छन्ति न तु गौतमः ॥ ५
 दाहयित्वाग्निभिर्भार्या मृद्वीं पूर्वमंस्थिताम् ।
 पात्रैश्चाथाग्निमादध्यात् क्रतदारोऽविलम्बितः ॥ ४
 एवं वृत्तां सवर्णां स्त्रीं द्विजातिः पूर्वमारिणौम् ।
 दाहयित्वाग्निहोत्रेण यज्ञपात्रैश्च धर्मावित् ॥ ६
 द्वितीयाश्चैव यः पत्नीं दहेद्वैतानिकाग्निभिः ।
 जीवन्त्यां प्रथमायान्तु ब्रह्मघ्नेन ममं हि तत् ॥ ७
 मृतायान्तु द्वितीयायां योऽग्निहोत्रं समुत्सृजेत् ।
 ब्रह्मोज्झं तं विजानीयादयस्य कामात् समुत्सृजेत् ॥ ८
 मृतायामपि भार्यायां वैदिकाग्निं न हि त्यजेत् ।
 उपाधिनापि तत्कर्म यावज्जीवं समापयेत् ॥ ९
 रामोऽपि कृत्वा सौवर्णां सौतां पत्नीं यशस्विनौम् ।
 ईजे यज्ञैर्व्यह्विधै सह भ्रातृभिरच्युतः ॥ १०
 या दहेदग्निहोत्रेण स्वेन भार्यां कथञ्चन ।
 स स्त्री सम्पद्यते तेन भार्या वास्य पुमान् भवेत् ॥ ११
 भार्या मरणमापन्ना देशान्तरगतापि वा ।
 अधिकारी भवेत् पुत्रो महापातकिनि द्विजे ॥ १२
 मान्या चेन्म्रियते पूर्वं भार्या पतिविमानिता ।
 त्राणि जन्मानि सा पुंस्त्वं पुरुषः स्त्रीत्वमर्हति ॥ १३
 पूर्वैव योनिः पूर्वाहत् पुनराधानकर्मणि ।
 विशेषोऽयाम्युपस्थानमाज्याहुत्यष्टकं तथा ॥ १४

कृत्वा व्याहृतिहोमास्तमुपतिष्ठेत पावकम् ।
 अध्यायः केवलान्येयः कस्तोजामिरमानसः ॥ १५
 अग्निमीडे अग्न आयाह्यग्न आयाहि वीतये ।
 तिस्रोऽग्निर्गर्वातिरित्यग्निं दूतमग्ने मृडेति च ॥ १६
 इत्यष्टावाहुतौर्हुत्वा यथाविध्यनुपूर्वशः ।
 पूर्णाहुत्यादिकं सर्वमन्यात् पूर्ववदाचरेत् ॥ १७
 अरण्योरल्पमप्यङ्गं यावत् तिष्ठति पूर्वयोः ।
 न तावत् पुनराधानमन्यारण्योर्विधीयते ॥ १८
 विनष्टं सुक् सुवं न्युजं प्रत्यक्स्यलमुदर्क्षिषि ।
 प्रत्यगपञ्च सुषलं प्रहरेज्जातवेदसि ॥ १९
 इति विंशः खण्डः ॥ २० ॥

एकविंशः खण्डः ।

स्वयं होमासमर्थस्त्वसमीपमुपसर्पणम् ।
 तत्राप्यसक्तस्य सतः शयनाच्चापवेशनम् ॥ १
 हुतायां सायमाहुत्यां दुर्वलयेदगृही भवेत् ।
 प्रातर्होमस्तदैव स्वाज्जीवेच्चैच्छुः पुनर्न वा ॥ २
 दुर्वलं स्त्रापायित्वा तु शङ्खचैलाभिसंहतम् ।
 दक्षिणाशिरसं भूमौ बर्हिषत्यां निवेशयत् ॥ ३
 हृतेनाभक्तमाप्लव्य सवस्त्रमुपवीतिनम् ।
 चन्दनोक्षितसर्वाङ्गं सुमनोभिर्विभूषितम् ॥ ४
 हिरण्यशकलान्यस्य क्षिप्त्वा च्छिद्रेषु सप्तसु ।
 मुखेऽप्यपिधायैनं निर्हरेयुः सुतादयः ॥ ५

आमपात्रे ऽन्नमादाय प्रेतमग्निपुरःसरम् ।
 एकोऽनुगच्छेत् तस्माद्विभक्तं पथ्युत्सृजेद्भुवि ॥ ६
 अर्धमादहनं प्राप्त आसीनो दक्षिणामुखः ।
 सव्यं जाम्बाक्षत्रं शनकैः सतिलः पिण्डदानवत् ॥ ७
 अथ पुत्रादिराग्नं त्वं कुर्याद्दक्षिणं मङ्गलम् ।
 भूपदेशे शुचौ देशे पश्चाच्चित्वादिक्षत्रेण ॥ ८
 तत्रोत्तानं निपात्यैनं दक्षिणाग्निरसं मुखे ।
 आज्यपूर्णं सुवं दद्याद्दक्षिणायां नसि सुवम् ॥ ९
 पाटयोरधरां प्राचीमरणीमुरसीतराम् ।
 पार्श्वयोः शूर्पचर्मसे सव्यदक्षिणयोः क्रमात् ॥ १०
 मूषलेन सहान्युजमन्तरुर्वोरुदूखलम् ।
 चत्रौ विलीकमत्रैवमनश्रुनयनो विभीः ॥ ११
 अपसव्येन कृत्वैतद्वाग्यतः पिष्टदिक्षु खः ।
 अथाम्निं सव्यजाम्बाक्षौ दद्याद्दक्षिणतः शनैः ॥ १२
 अस्मात्सव्यमघ्नजातोऽसि त्वदयं जायतां पुनः ।
 असौ स्वर्गाय लोकाय स्वाहेति ययुरीरयन् ॥ १३
 एवं गृहपतिर्हन्त्रः सर्वं तरति दुष्कृतम् ।
 यद्यैनं दाहयेत् सोऽपि प्रजां प्राप्नोत्यनिन्दिताम् ॥ १४
 यथा स्वायुधष्टक् पात्रो ह्यरण्यान्यपि निर्भयः ।
 अतिक्रम्यात्मनोऽभीष्टं स्थानमिष्टञ्च विन्दति ॥ १५
 एवमेवोऽग्निमान् यज्ञपात्रायुधविभूषितः ।
 लोकानन्यानतिक्रम्य एवं ब्रह्मैव विन्दति ॥ १६

इत्येकविंशः खण्डः ॥ २१ ॥

द्वाविंशः खण्डः ।

अथानवेक्षमेत्यापः सर्व एव श्वष्युः ।
स्नात्वा सचैलमाचम्य दधुरज्जोदकं खले ॥ १
गोत्रनामानुरादान्ते तर्पयामीत्यनन्तरम् ।
दक्षिणाघान् कुशान् कृत्वा सतिलम् पृथक् पृथक् ॥ २
एवं कृतोदकान् सम्यक् सर्वान् श्राद्धलसंस्थितान् ।
आभृत्य पुनराचान्तान् वदेयुस्तेऽनुयायिनः ॥ ३
मा शोकं कुरुतानित्ये सर्वस्मिन् प्राणधर्मेणि ।
धर्मं कुरुत यत्ने न यो वः सङ्ग गमिष्यति ॥ ४
मानुष्ये कदलौस्तथै निःसारे सारमार्गणम् ।
यः करोति स सम्मूढो जलबुद्बुदसन्निभे ॥ ५
गन्धो वसुमतौ नाशमुदधिर्द्वैवतानि च ।
फेनप्रस्थः कथं नाशं मर्त्तलोको न याच्यति ॥ ६
पञ्चधा स स्मृतः कायो यदि पञ्चत्वमागतः ।
कर्मभिः स्रग्शरीरोत्थैस्तत्र का परिवेदना ॥ ७
सर्वे क्षयान्ता निचयाः पतनान्ताः समुच्छ्रयाः ।
संयोगा विप्रयोगान्ता मरणान्तं हि जीवितम् ॥ ८
श्लेष्माद्बु बान्धवैर्मुक्तं प्रेतो भुङ्क्ते यतोऽवशः ।
अतो न रोदितव्यं हि क्रियाः कार्याः प्रयत्नतः ॥ ९
एवमुक्ता ब्रजेयुस्ते गृहाङ्गमुपुरःसराः ।
स्नानाग्निस्पर्शनाग्न्याग्नेः शुष्येयुरितरे कृतैः ॥ १०

इति द्वाविंशः खण्डः ॥ २२ ॥

तयोविंशः खण्डः ।

एवमेवाहिताग्नेस्तु पात्रन्यासादिकं भवेत् ।
 कृष्णाजिनादिकञ्चात्र विशेषः सूत्रचोदितः ॥ १
 विदेशमरणेऽस्यौनि ह्याहृत्याभ्यज्य सर्पिषा ।
 दाहयेद्दूर्णयाच्छाद्य पात्रन्यासादि पूर्व्ववत् ॥ २
 अस्थामलाभि पर्णानि सकलान्युक्तयावृता ।
 भर्जयेदस्त्रिसङ्ग्रानि ततः प्रभृति सूतकम् ॥ ३
 महापातकसंयुक्तो देवात् क्षादाग्निमान् यदि ।
 पुत्रादिः पालयेदग्निं युक्त आ-दोषसंशयात् ॥ ४
 प्रायश्चित्तं न कुर्यादयः कुर्व्वन् वा स्त्रियते यदि ।
 गृह्णं निर्व्वापयेच्छौतमपस्वस्येत् सपरिच्छदम् ॥ ५
 सादयेदुभयं वाष्पु ह्यङ्गोऽग्निरभवद् यतः ।
 पात्राणि दद्याद्विप्राय दहेदप्स्वेव वा क्षिपेत् ॥ ६
 अनयैवावृता नारौ दग्धव्या वा व्यवस्थिता ।
 अग्निप्रदानमन्त्रोऽस्या न प्रयोज्य इति स्थितिः ॥ ७
 अग्निनेत्र दहेद्भार्यां सतन्त्रा पतिता न चेत् ।
 तदुत्तरेण पात्राणि दाहयेत् पृथगन्तिके ॥ ८
 अपरेद्युस्तृतीये वा अस्थ्ना सञ्चयनं भवेत् ।
 यस्तत्र विधिरादिष्ट ऋषिभिः सोऽधुनोच्यते ॥ ९
 श्रान्त पूर्व्ववत् कृत्वा गव्येन पयसा ततः ।
 सिञ्चेदस्थोनि सर्वाणि प्राचीनावीत्यभाषयन् ॥ १०
 शमोपलाशशाखाभ्यामुद्धृत्योद्धृत्य भस्मनः ।
 आज्येनाभ्यज्य गव्येन सेधयेद्गन्धवारिणा ॥ ११

अत्पात्रसम्पुटं कृत्वा सूत्रेषु परिवेष्ट्य च ।
 श्वन्नं खात्वा शुची भूमौ निखनेदक्षिणामुखः ॥ १२
 पुरयित्वावटं पङ्क्तिष्वङ्गैवाक्षसंयुतम् ।
 दुह्योपरि समं शेषं कुर्यात् पूर्वाङ्गकर्मणा ॥ १३
 एवमेवाग्न्यहोताग्नेः प्रेतस्य विधिरिष्यते ।
 स्त्रीणामिवाग्निदानं स्यादथातोऽनुक्तमुच्यते ॥ १४
 इति त्रयोविंशः खण्डः ॥ २३ ॥

चतुर्विंशः खण्डः ।

सूतके कर्मणां त्यागः सन्ध्यादीनां विधीयते ।
 होमः श्रौते तु कर्त्तव्यः शुष्काग्नेनापि वा फलैः ॥ १
 अकृतं हावयेत् स्यात्ते तदभावे कृताकृतम् ।
 कृतं वा हावयेदक्षमस्वरश्चविधानतः ॥ २
 कृतमोदनशङ्खादि तण्डुलादि कृताकृतम् ।
 ब्रीह्यादि चाकृतं प्रोक्तमिति हव्य त्रिधा बुधैः ॥ ३
 सूतके च प्रवासेषु चाशक्तौ श्राद्धमोजने ।
 एवमादिनिमित्तेषु हावयेदिति योजयेत् ॥ ४
 न त्वजेत् सूतके कर्म ब्रह्मचारी स्वकं कचित् ।
 न दीक्षणात् परं यज्ञे न कृच्छ्रादि तपस्वरम् ॥ ५
 पितर्यपि मृते नैषां दोषो भवति कर्हिचित् ।
 अशौचं कर्मणोऽन्ते स्वात् चण्डं वा ब्रह्मचारिणः ॥ ६
 श्राद्धमग्निमतः कार्यं दाहादेकादशेऽहनि ।
 प्रस्त्राष्टिकान्तु कुर्वीत प्रमोताहनि सर्वदा ॥ ७

द्वादश प्रतिमास्थानि आर्यं धाम्नासिके तथा ।
 सपिण्डीकरणस्यैव एतच्च आह्वयोदयम् ॥ ८
 एकाहेन तु धाम्नासा यदा स्युरपि वा चिमिः ।
 न्यूनाः संवत्सरेव स्नातां धाम्नासिके तदा ॥ ९
 यानि पञ्चदशास्थानि अपुत्रस्येतराणि तु ।
 एकस्मिन्नङ्गि देयानि सपुत्रस्यैव सर्व्वदा ॥ १०
 न योषायाः पतिर्दद्यादपुत्रया अपि क्वचित् ।
 न पुत्रस्य पिता दद्यान्नानुजस्य तथाभजः ॥ ११
 एवादशेऽङ्गिनिर्व्वर्त्तय चर्वाग्दर्शादयथाविधि ।
 प्रकुर्व्वीताम्निमान् पुत्रो मातापित्रोः सपिण्डताम् ॥ १२
 सपिण्डकरणादूर्ध्वं न दद्यात् प्रतिमासिकम् ।
 एकोद्दिष्टेन विधिना दद्यादित्याह गोतमः ॥ १३
 कर्षूसमन्वितं सुक्ता यथायं आह्वयोदयम् ।
 प्रत्याब्धिकश्च शेषेषु पिण्डाः स्युः षडिति स्थितिः ॥ १४
 अर्घ्येऽच्योदके चैव पिण्डदानेऽवने जने ।
 तन्मन्त्रं तु निवृत्तिः स्नात् स्नधावाचन एव च ॥ १५
 ब्रह्मदण्डादियुक्तानां येषां नास्त्वग्निस्तत्क्रिया ।
 आह्वादिसत्क्रियाभाजो न भवन्तीह ते क्वचित् ॥ १६
 इति चतुर्विंशः खण्डः ॥ २४

पञ्चविंशः खण्डः ।

भेन्वान्नायेऽग्न इत्येतत् पञ्चकं लाघवार्थिभिः ।
 पठ्यते तत्प्रयोगे खान्नान्नाणामिव विंशतिः ॥ १
 भेन्वोः खाने वायुचन्द्रसूर्यामहुवदूह्य च ।
 समस्य पञ्चमौस्रवे चतुश्चतुरिति त्रुतेः ॥ २
 प्रथमे पञ्चके पापौ लक्षौरिति पदं भवेत् ।
 अपि पञ्चसु मन्वेषु इति यज्ञविदो विदुः ॥ ३
 द्वितीये तु पतिघ्नीत्यादपुत्रेति तृतीयके ।
 चतुर्थे त्वपस्येति इदमाहुतिविंशकम् ॥ ४
 छतिहोमे न प्रयुञ्ज्यान्नोनामसु तथाष्टसु ।
 चतुर्थ्यामन्ना इत्येतन्नोनामसु हि ज्ञयते ॥ ५
 क्षताग्रपक्षवो गूढः शुक्लेति परिकीर्त्यते ।
 पतिव्रता व्रतवती ब्रह्मवन्मुस्तथान्तुतः ॥ ६
 शलाट् नीलमित्युक्तं पन्थः स्तवक उच्यते ।
 कपुष्पिकाभितः केशा मूर्द्ध्नि पश्चात् कपुष्पलम् ॥ ७
 श्लाविच्छलाका शलनी तथा वीरतरः शरः ।
 तिलतण्डुलसम्पर्कः क्षयरः सोऽभिधीयते ॥ ८
 नामधेये सुनिवसुपिशाचाभुवत् सदा ।
 यक्षाश्च पितरो देवा यष्टव्यास्त्रिष्टिदेवताः ॥ ९
 आग्नेयाख्येऽथ सर्पाख्ये विशाखाख्ये तथैव च ।
 आषाढाख्ये धनिष्ठाख्ये अश्विन्याख्ये तथैव च ॥ १०
 इन्द्रान्येतानि बहुवद्व्याणां शुद्धयात् सदा ।
 इन्द्रद्वयं दिवच्छेधमवशिष्टान्यथैकवत् ॥ ११

देवता अपि ह्यन्ते बहुवत् सर्पवस्त्रपः ।
 देशस्य पितरश्चैव द्विषद्ब्रह्माग्निनी सदा ॥ १२
 ब्रह्मचारो समादिष्टो गुरुणाऽव्रतकर्मणि ।
 वाढमोमिति वा ब्रूयात् तथा चैवानुपालयेत् ॥ १३
 मग्निश्वं वपनं कार्यमाज्ञानाद्ब्रह्मचारिणा ।
 आशरौरविमोचाय ब्रह्मचर्यं न चेद्भवेत् ॥ १४
 न गात्रात्सादनं कुर्यादनापदि कदाचन ।
 जलक्रोडामलङ्कारान् व्रती दण्ड इवाभूवेत् ॥ १५
 देवतानां विपर्यासे जुहोतिषु कथं भवेत् ।
 सर्वं प्रायश्चित्तं हुत्वा क्रमेण जुहुयात् पुनः ॥ १६
 संस्कारा अपि पत्येरन् स्वकालवत् कथञ्चन ।
 हुत्वेतदेव कर्तव्या ये तूपनयनादधः ॥ १७
 अनिष्टा नवयज्ञेन नवाक्षं योऽत्यकामतः ।
 वैश्वानरश्चरुस्तस्य प्रायश्चित्तं विधोयते ॥ १८
 इति पञ्चविंशः खण्डः ॥ २५ ॥

षड्विंशः खण्डः ।

चरुः समसनीयो यस्तथा गोयज्ञकर्मणि ।
 वृषभोत्सर्जने चैव अश्वयज्ञे तथैव च ॥ १
 श्रावण्यां वा प्रदोषे यो क्षथारम्भे तथैव च ।
 कथमेतेषु निर्व्वापाः कथञ्चैव जुहोतयः ॥ २
 देवतासङ्ख्याया माद्या निर्व्वापास्तु पृथक् पृथक् ।
 तूष्णीं द्विरैव गृह्णोयाद्धोमस्यापि पृथक् पृथक् ॥ ३

यावता होमनिर्वृत्तिर्भवद्दो यत्र कोर्त्तिता ।
 शेषश्चैव भवेत् किञ्चित् तावत्तं निर्व्वपेक्षकम् ॥ ४
 चरौ समशनाये तु पिष्टयज्ञे चरौ तथा ।
 होतव्यं मन्त्रणेनान्य उपस्तौर्णाभिधारितम् ॥ ५
 कालः कात्यायनेनोक्ता विधिश्चैव समासतः ।
 वृषात्सर्गे यतो नोऽत्र गोभिलेन तु भाषितः ॥ ६
 पारिभाषिक एव स्यात् कालो गावाजियज्ञयोः ।
 अन्यस्मादपदेशात् प्रस्तरारोहणस्य च ॥ ७
 अथवा भार्गवाख्येऽङ्गि कालो गोयज्ञकर्मणः ।
 नोराजनेऽङ्गि वाष्पानामितितम्बान्तरे विधिः ॥ ८
 शरदसन्त्ययोः केचिन्नवयज्ञं प्रचक्षते ।
 धान्यपाकवशादन्य श्यामाको वाननः स्मृतः ॥ ९
 आश्वयुज्यां तथा कृत्वा वास्तुकर्मणि यार्द्रिकाः ।
 यज्ञार्थतत्त्ववेत्तारो होममेवं प्रचक्षते ॥ १०
 हे पञ्च हे कर्मणैता हविराहुतयः स्मृताः ।
 शेषा आज्येन होतव्या इति कात्यायनाऽब्रवीत् ॥ ११
 यथा यदाज्यमयुक्तं तत् पृषातकमुच्यते ।
 दध्यंके तदुपामाद्य कर्त्तव्यः पायसश्चरुः ॥ १२
 ब्रीहयः शालयो मुक्ता गोधूमाः सर्षपास्तिन्नाः ।
 यवासौधधयः सम विपदं घ्नन्ति धारिताः ॥ १३
 संस्काराः पुरुषस्यैते स्मर्य्यन्ते मातमादिभिः ।
 अतोऽष्टकादयः कार्य्याः सर्व्वे कालाकमादिताः ॥ १४
 सकृदप्यष्टकादीनि कुर्यात् कर्माणि यो द्विजः ।
 स पङ्क्तिपावना भूत्वा लोकान् प्रैति हनन्मृतः ॥ १५

एकाहमपि कर्मस्थो योऽग्निशुश्रूषकः शक्तिः ।
 नयत्यत्र तदेवास्य शताहं दिवि जायते ॥ १६
 यस्त्वाधायाग्निमाशास्य देवादौ नैभिरिष्टवान् ।
 निराकृतामिरादौर्णां स विज्ञेयो निराकृतिः ॥ १७
 इति षड्विंशः खण्डः ।

सप्तविंशः खण्डः ।

यच्छ्राद्धं कर्मणामादौ या चान्ते दक्षिणा भवेत् ॥
 अमावास्यां द्वितीयं यदन्वाह्यार्थं तदुच्यते ॥ १
 एकसाध्यष्वर्वाहःषु न स्नात् पारसमूहनम् ।
 नोदगासादनश्चैव क्षिप्रहोमा द्वि तं मताः ॥ २
 अभावे त्रीह्रियवर्गर्हन्ना वा पयमापि वा ।
 तदभावे यवाग्न्या वा जुहुयादुदकेन वा ॥ ३
 रौद्रन्तु राक्षसं पित्रामासुरक्षाभिचारिकम् ।
 उक्ता मन्त्रं सृष्टेदाप आलभ्यात्मानमेव च ॥ ४
 यजनोयेऽस्थि सोमश्चेद्वारुण्यां दिशि दृश्यते ।
 तत्र व्याहृतिभिर्हृत्वा दण्डं दद्याद्द्विजातये ॥ ५
 लवणं मधु मांसञ्च क्षारांशो येन ह्रियते ।
 लुपवासेन भुञ्जीत नोकरात्रो न क्षिञ्चन ॥ ६
 स्वकाले सायमाहुत्य अप्राप्तो होतृहव्ययोः ।
 प्राक्प्रातराहुतेः कालः प्रार्थयित्ते हुते सति ॥ ७
 प्राक्सायमाहुतेः प्रातर्होमकालानतिक्रमः ।
 प्राक्पौर्णमासाद्दर्शस्य प्राग्दर्शादितरस्य तु ॥ ८

वैश्वदेवे त्वतिक्रान्ते अहारात्रमभोजनम् ।
 प्रायश्चित्तमथो हुत्वा पुनः सन्तनुयाद्व्रतम् ॥ ८
 हामदयात्यये दर्शपौर्णमासात्यये तथा ।
 पुनरेवाग्निमादध्यादिति भागवशासनम् ॥ १०
 अत्रचो मानवो ज्ञेय एषः कृष्णभृगः स्मृतः ।
 रुक्मगौरभृगः प्रोक्तश्चमरः शल उच्यते ॥ ११
 केशान्तिको ब्राह्मणस्य दण्डः कार्यः प्रमाणतः ।
 ललाटसन्निभो राज्ञः स्यात्तु नामान्तिको विधः ॥ १२
 ऋजवस्ते तु सर्वे स्युरवणाः सौम्यदर्शनाः ।
 अनुद्वेगकरा नृणां सत्वचोऽनस्मिन्दीर्घताः ॥ १३
 गौर्विशिष्टतयाः विप्रैर्वैदेष्वपि निगद्यते ।
 न ततोऽन्यद्वरं यस्मात्तस्माद्गौर्व्वर उच्यते ॥ १४
 येषां व्रतानामन्तेषु दक्षिणा न विधीयते ।
 वरस्तत्र भवेद्दानमपि वाच्छादयेदगुरुम् ॥ १५
 अस्थानोच्छ्वासविच्छेदघावणाध्यापनादिकम् ।
 प्रमादिकं श्रुतौ यत् स्यादयानयामत्वकारि तत् ॥ १६
 ब्रह्मवृद्धं यदुपाकर्मा सोत्सर्गं विधिर्वह्निजैः ।
 क्रियते ऋग्वेदां तेन पुनराध्यायनं भवेत् ॥ १७
 अयातयामैषन्दोभिर्यत् कर्म क्रियते द्विजैः ।
 क्रौडमानमपि सदा तत्तेषां सिद्धिकारकम् ॥ १८
 गायत्र्याञ्च सगायत्र्यां बार्हस्पत्यमिति त्रिकम् ।
 शिथ्येभ्योऽनूच्य विधिवदुपाकुर्यात्ततः श्रुतिम् ॥ १९
 छन्दसामेकविंशानां संहितायां यथाक्रमम् ।
 तच्छन्दस्ताभिरेवर्गभिराद्याभिर्होम इत्यन्ते ॥ २०

पर्वभिस्त्रैव गानेषु ब्राह्मणेषुत्तरादिभिः ।
 अङ्गेषु चर्चामन्त्रेषु इति षष्टिर्जुहोतयः ॥ २१
 इति सप्तविंशः खण्डः ॥ २७

अष्टाविंशः खण्डः ।

अजतास्तु यवाः प्रोक्ता भृष्टा धाना भवन्ति ते ।
 भृष्टास्तु ब्रौहयो लाजा घटः स्वाण्डक उच्यते ॥ १
 नाधीयात् रहस्यानि सौत्तराणि विचक्षणः ।
 न चापनिषदस्यैव षण्मासान् दक्षिणायनान् ॥ २
 उपाकृत्योदगयने ततोऽधीयात् धर्मवित् ।
 उत्सर्गस्यैक एवैषां तेषां प्रौष्ठपदोऽपि वा ॥ ३
 अजातव्यञ्जना लोम्नी न तया सह संविशेत् ।
 अयुगूः काकवन्ध्याया जाता तां न विवाहयेत् ॥ ४
 संसक्तपदविन्यासस्त्रिपदः प्रक्रमः स्मृतः ।
 स्मार्त्तं कर्मणि सर्वत्र श्रौते त्वदर्थ्युणोदितः ॥ ५
 यस्यां दिशि बलिं दद्यात्तामेवाभिमुखं बलिम् ।
 अथवाकर्मणि भवेत्तान्नकर्म न सर्व्वदा ॥ ६
 बलिशेषस्य हवनमग्निप्रणयनं तथा ।
 प्रत्यहं न भवेयातामुल्लुक्कन्तु भवेत् सदा ॥ ७
 पृषातकप्रेषणयोर्नवस्य हविषस्तथा ।
 शिष्टस्य प्राशने मन्त्रस्तत्र सर्व्वेऽधिकारिणः ॥ ८
 ब्राह्मणानामसन्नित्ये स्वयमेव पृषातकम् ।
 सर्व्वेऽपि नवयज्ञेऽपि भक्षयेत् ॥ ९

भकला वदरीशाखा कलवत्यभिधीयते ।
 धनाविसिकताशङ्काः स्मृता जातुशिलास्तु ताः ॥ १०
 लष्टा विनष्टौ मणिकः गिलानाशे तथैव च ।
 तदेवाहृत्य संस्कार्या नापेक्षेदाग्रहायणोम् ॥ ११
 श्रवणाकर्म्म लुप्तश्चेत् कथञ्चित् सूतकादिना ।
 आयहायणिकं कुर्यादहनिवर्त्तमशेषतः ॥ १२
 ऊर्द्धं स्वस्तरगायी स्थान्नाममर्द्धमथापि वा ।
 समरात्रं त्रिरात्रं वा एकां वा मद्य एव वा ॥ १३
 मोद्धं मन्त्रप्रयोगः श्यान्नाग्न्यागारं नियम्यते ।
 नाहतास्तरणश्चैव न पार्श्वश्चापि दक्षिणम् ॥ १४
 इदं येदाग्रहायस्यामावृत्तावपि कर्म्मणः ।
 कुम्भी मन्त्रवदामिष्टेत् प्रतिकुम्भमृचं पठेत् ॥ १५
 अल्पानां यो विघातः स्यात् स बाधो बहुभिः स्मृतः ।
 प्राणसंश्रित इत्यादिवाभिष्टं बाधितं यथा ॥ १६
 विरोधो यत्र वाक्यानां प्रमाणं तत्र भूयमात् ।
 तुल्यप्रमाणकत्वे तु न्याय एवं प्रकीर्तितः ॥ १७
 त्र्येयस्वकं करतलमपुषा मण्डकाः स्मृताः ।
 पालाशा गोलकाश्चैव लाङ्घचूर्णश्च चोवरम् ॥ १८
 स्पृगन्ननामिकाग्रं क्वचिदालोकयन्नपि ।
 भनुमन्मणौयं सर्व्वं च सदैवमनुमन्मयेत् ॥ १९

इत्यष्टाविंशः खण्डः ॥ २८ ॥

एकोनविंशः खण्डः ।

चालनं दर्भकूर्चनं सर्व्वं त्र सोतसां पयोः ।
 तूष्णीमिच्छाक्रमेण स्याद्वसार्थे पार्श्वदोरुणौ ॥ १
 मम तावन्मूर्धन्यानि तथा स्तनचतुष्टयम् ।
 नाभिः श्रोणिरपानश्च गोस्त्रातांसि चतुर्दश ॥ २
 क्षुरो मांसावदानार्थः कृत्स्ना शिष्टकृदावृता ।
 वसामादाय जुहुयात् तत्र मन्त्रं समापयेत् ॥ ३
 हज्जिह्वा क्रीडमस्योनि यत्कृत्स्नौ गुदं स्तनाः ।
 श्रोणिस्तन्ध्रमटापार्श्वं पञ्चङ्गानि प्रचक्षते ॥ ४
 एकादशानामङ्गानामवदानानि सङ्ग्रया ।
 पार्श्वस्य वृक्कसग्रासं हित्वा दाह्यतुर्दश ॥ ५
 शरिताशो श्रुतिः कार्थ्या यस्मादप्यनुकल्पशः ।
 अतोऽष्टर्चेन होमः स्याच्छागपक्षे चरावपि ॥ ६
 अवदानानि यावन्ति क्रियेरन् प्राप्तये पयोः ।
 तावतः पायसान् पिण्डान् पञ्चभावेऽपि कारयेत् ॥ ७
 उह्नव्यञ्जनार्थन्तु पञ्चभावेऽपि पायसम् ।
 सद्रवं अपयेत् तद्वदन्वाष्टकेऽपि कर्मणि ॥ ८
 प्राधान्यं पिण्डदानस्य केचिदाहुर्मनोविणः ।
 गयादौ पिण्डमात्रस्य दीयमानत्वदर्शनात् ॥ ९
 भोजनस्य प्रधानत्वं वदन्त्यन्ये महर्षयः ।
 ब्राह्मणस्य परौष्पायां महायज्ञप्रदर्शनात् ॥ १०
 आमश्राद्धविधानस्य विना पिण्डैः क्रियाविधिः ।
 तदालभ्याप्यनध्यायविधानश्रवणादपि ॥ ११

विद्वन्मतमुपादाय समाप्येतद्दृढं स्थितम् ।
 प्रधानमभयार्थस्मात् तस्मादेष समुच्चयः ॥ १२
 प्राचीनावोतिना कार्यं पित्रेषु प्राक्षयं पथोः ।
 दक्षिणादासनान्तश्च चरागिर्व्यपणादिकम् ॥ १३
 मन्त्रयश्चावदानानां प्रधानार्थो न हीतरः ।
 प्रधानं हवनञ्चैव शेषं प्रकृतिवद्भवेत् ॥ १४
 होपमुन्नतमाभ्यासं जगदा देवेष्टकाः स्मृताः ।
 कीर्त्तनं मजलं प्राप्तं दृग्वातोदको मरुः ॥ १५
 हारगवाक्षस्तृणैः कर्दमभित्यन्तकोणवेधैश्च ।
 मष्टं वास्तुहारं विद्वमनाक्रान्तमार्ययः ॥ १६
 वनङ्गमार्गविति ब्रह्माञ्छङ्खयेति यवांस्तथा ।
 असावित्यत्र नामोक्ताजुहुयात् क्षिप्रहोमवत् ॥ १७
 साक्षतं सुमनामुक्तमुदकं दधिमंयुतम् ।
 अर्घ्यं दधिमधुभ्याञ्च मधुपर्कं विधीयते ॥ १८
 कांस्येनैवार्हणायस्य निनयदर्घ्यमञ्जनौ ।
 कांस्यापिधान कांस्यस्थं मधुपर्कं समर्पये ॥ १९

इत्येकोनविंशः खण्डः ॥ २८

इति कात्यायनविरचिते कर्मप्रदीपे तृतीयः प्रपाठकः ॥

बृहस्पतिसंहिता ।

इष्टा क्रतुशतं राजा समाप्तवरदर्शिनम् ।

मघवान् वाग्विदां श्रेष्ठं पर्यष्टच्छद् बृहस्पतिम् ॥ १

भगवन् केन दानेन सर्व्वतः सुखमेधते ।

यदत्तं यस्मिहार्धश्च तन्मे ब्रूहि महातपः ॥ २

एवमिन्द्रेण पृथोऽसौ देवदेवपुरोहितः ।

वाचस्पतिर्मीहाप्राज्ञो बृहस्पतिरुवाच ह ॥ ३

सुवर्णदानं गोदानं भूमिदानञ्च वासव ।

एतत् प्रयच्छमानस्तु सर्व्वपापैः प्रमुच्यते ॥ ४

सुवर्णं रजतं वस्त्रं मणिरत्नञ्च वासव ।

सर्व्वमेव भवेदत्तं वसुधां यः प्रयच्छति ॥ ५

फालाकृष्टां महीं दत्त्वा सवोजां शस्यशालिनीम् ।

यावत् सूर्य्यकरा लोकास्तावत् स्वर्गे महीयते ॥ ६

यत्किञ्चित् कुरुते पापं पुरुषो वृत्तिकर्षितः ।

अपि गोचर्ममात्रेण भूमिदानेन शुध्यति ॥ ७

दशहस्तेन दण्डेन त्रिंशद्दण्डानि वर्त्तनम् ।

दश तान्येव विस्तारा गाचर्मैतन्महाफलम् ॥ ८

सहस्रं गोसहस्रञ्च यत्र तिष्ठत्यतन्द्रितम् ।

वालवत्सप्रसूतानां तद्गोचर्म इति स्मृतम् ॥ ९

विप्राय दद्याच्च गुणान्विताय तपोनियुक्ताय जितेन्द्रियाय ।

यावन्मही तिष्ठति सागरास्ता तावत् फलं तस्य भवेदनन्तम् ॥

यथा वीजानि रोहन्ति प्रकीर्णानि महीतले ।
 एवं पुण्याः प्ररोहन्ति भूमिदानममार्जिताः ॥ ११
 यथासु पतितः सद्यस्तैलविन्दुः प्रसर्पति ।
 एवं भूमिकृतं दानं शस्ये शस्ये प्ररोहति ॥ १२
 अन्नदाः सुखिनो नित्यं वस्त्रदस्यैव रूपवान् ।
 स नरः सर्वदा भुपो यो ददाति वसुन्धराम् ॥ १३
 यथा गौर्भरति वस्त्रं क्षीरमक्षृष्य क्षीरिणी ।
 एवं दत्ता सहस्राक्षं भूमिर्भरति भूमिदम् ॥ १४
 शङ्खं भद्रासनं कृत्वा चरन्त्यावरवारणाः ।
 भूमिदानस्य पुण्यानि फलं स्वर्गः पुरन्दर ॥ १५
 आदित्यो वरुणो विश्वरूपा सोमो हुताशनः ।
 शूलपाणिश्च भगवानभिनन्दति भूमिदम् ॥ १६
 आस्फोटयन्ति पितरः प्रहर्षन्ति पितामहाः ।
 भूमिदाता कुले जातः स नस्त्राता भविष्यति ॥ १७
 त्रीण्याहुरतिदानानि गावः पृथ्वी सरस्वती ।
 तारयन्ति हि दातारं सर्वान् पापादमंशयम् ॥ १८
 प्राहता वस्त्रदा यान्ति नग्ना यान्ति त्ववस्त्रदाः ।
 दम्भा यान्त्यन्नदातारः क्षुधिता यान्त्यन्नदाः ॥ १९
 काङ्क्षन्ति पितरः सर्वे नरकाद्भयभीरवः ।
 गयां यो यास्यति पुत्रः स नस्त्राता भविष्यति ॥ २०
 एष्ट्या वहवः पुत्राः यद्येकोऽपि गयां व्रजेत् ।
 यजेत वाश्वमेधेन मौलं वा वृषमुत्सृजेत् ॥ २१
 लाङ्घितो यस्तु वर्णेन पृच्छायं यस्तु पाण्डुरः ।
 श्वतः स्वरविषाणाभ्यां स मौला वृष उच्यते ॥ २२

नीलः पाण्डुरनाङ्गूलस्तृणमुद्धरते तु यः ।
 षष्टिर्वर्षसहस्राणि पितरस्तेन तर्पिताः ॥ २३
 यच्च शृङ्गगतं पङ्कं कुलात्तिष्ठति चोद्धृतम् ।
 पितरस्तस्य गच्छन्ति सोमलोकं शुभायुतिम् ॥ २४
 पृथ्वी यदोर्ध्वलीपस्य वृगस्य नहुषस्य च ।
 अन्येषाञ्च नरेन्द्राणां पुनरन्या भविष्यति ॥ २५
 बहुभिर्वसुधा दत्ता राजभिः सगरादिभिः ।
 यस्य यस्य यदा भूमिस्तस्य तस्य तदा फलम् ॥ २६
 यस्तु ब्रह्मन्तः स्त्रीध्नो वा यस्तु वे पिष्टघातकः ।
 गवां शतसहस्राणां हन्ता भवति दुष्कृती ॥ २७
 स्वदत्तां परदत्तां वा यो हरेच्च वसुन्धराम् ।
 स्वविष्टायां क्रिमिर्भूत्वा पितृभिः सह पच्यते ॥ २८
 आक्षेप्ता वानुमन्ता च तमेव नरकं व्रजेत् ॥ २९
 भूमिदो भूमिहर्ता च नापरं पुण्यपापयाः ।
 ऊर्ध्वधो बाधतिष्ठेत यावदाभूतमङ्गवम् ॥ ३०
 अग्नेरपत्यं प्रथमं हिरण्यं भूर्वेण्वो सूर्यसूताश्च गावः ।
 लोकास्त्रयस्तेन भवन्ति दत्ता यः काश्चनं
 गाञ्च महोच्च दद्यात् ॥ ३१
 षड्गोतिसहस्राणां योजनानां वसुन्धराम् ।
 स्वतो दत्ता तु सर्वत्र सर्वकामप्रदायिनी ॥ ३२
 भूमिं यः प्रतिगृह्णाति भूमिं यस्तु प्रयच्छति ।
 उभो तौ पुण्यकर्माणौ नियतं स्वर्गगामिनौ ॥ ३३
 सर्वेषामेव दानानामेकजन्मानुगं फलम् ।
 द्वाटकक्षितिगीरीणां सप्तजन्मानुगं फलम् ॥ ३४

यो न हिंस्यादहं ह्यात्मा भूतग्रामं चतुर्विधम् ।
 तस्य देहादियुक्तस्य भयं नास्ति कटाचन ॥ ३५
 अन्यायेन हृता भूमिर्येनैरपहारिता ।
 हरतोऽहारयन्तश्च हन्युस्ते ममं कुलम् ॥ ३६
 हरते हरयेदयस्तु मन्दबुद्धिस्तमावृतः ।
 स वध्यो वारूणैः पाशैस्त्रिगुणैर्गयोनिषु जायते ॥ ३७
 अश्रुभिः पतितैस्तेषां दानानामपकोत्तनम् ।
 ब्राह्मणस्य हृते क्षेत्रे हृतं त्रिपुरुषं कुलम् ॥ ३८
 बापोऽपमहस्त्रेण अश्वमेधशतेन च ।
 गवां काटिप्रदानेन भूमिहर्ता न शुध्यति ॥ ३९
 गामैकां स्वर्णमेकं वा भूमरप्यर्द्धमङ्गलम् ।
 रुन्धन्नरकमायाति यावदाभूतसंज्ञवम् ॥ ४०
 अर्द्धाङ्गलस्य सीमाया हरणेन प्रणश्यति ।
 गोवीथीं ग्रामरथ्याश्च श्मशानं गोकुलं तथा ॥ ४१
 सम्पीड्य नरकं याति यावदाभूतसंज्ञवम् ।
 ऊषरे निर्जले स्थाने प्रास्तं शस्यं विसर्जयेत् ॥ ४२
 जलाधारश्च कर्त्तव्यो व्यासस्य वचनं यथा ।
 पञ्च कन्यान्वृते हन्ति दश हन्ति गवान्वृते ॥ ४३
 शतमश्वान्वृते हन्ति सहस्रं पुरुषान्वृते ।
 हन्ति जातानजातांश्च हिरण्यार्थेऽन्वृतं वदेत् ॥ ४४
 सर्वं भूम्यन्वृते हन्ति मास्रं भूम्यन्वृतं वदीः ।
 ब्रह्मस्त्रे मारुतिं कुर्याः प्राणैः कण्ठगतैरपि ॥ ४५
 अनौषधमभेषजः विषमं तद्वलाहलम् ।
 न विषं विषमित्याहुर्ब्रह्मस्त्रं विषमुच्यते ॥ ४६

विषमेकाकिनं हन्ति ब्रह्मस्वः पुत्रपौत्रकम् ।
 लौहखण्डाश्मचूर्णाश्च विषश्च जरयेन्नरः ॥ ४७
 ब्रह्मस्वं त्रिषु लेकेषु क. पुमान् जरायथति ।
 मन्युप्रहरणा विप्रा राजानः शस्त्रपाणयः ॥ ४८
 शस्त्रमेकाकिनं हन्ति विप्रमन्युः कुलक्षयम् ।
 मन्युप्रहरणा विप्राश्चक्रप्रहरणा हरिः ॥ ४९
 चक्रात् तौवतरो मन्युस्तस्माद्दिप्रं न कोपयेत् ।
 अग्निदग्धाः पराहन्ति सूर्यदग्धास्तथैव च ॥ ५०
 मन्युदग्धस्य विप्राणामङ्कुरो न प्ररोहति ।
 अग्निर्दहति तेजसा सूर्यो दहति रश्मिभिः ॥ ५१
 राजा दहति दण्डेन विप्रा दहति मन्युना ।
 ब्रह्मस्वेन तु यत् सौम्यं देवस्वेन तु या रतिः ॥ ५२
 तद्धनं कुलनाशाय भवत्यात्मविनाशकम् ।
 ब्रह्मस्वं ब्रह्महत्या च दरिद्रस्य च यद्धनम् ॥ ५३
 गुरुमित्रहिरण्ये च स्वर्मस्थमपि पौडयेत् ।
 ब्रह्मस्वेन तु यच्छिद्रं तच्छिद्रं न प्ररोहति ॥ ५४
 प्रच्छादयति तच्छिद्रमन्यत्र तु पिसर्पति ।
 ब्रह्मस्वेन तु पुष्टानि साधनानि बलानि च ॥ ५५
 सन्नाम तानि लीयन्ते सिकतासु यथोदकम् ।
 श्रीचित्राय कुलोनाथ दरिद्राय च वासव ॥ ५६
 सन्तुष्टाय विनीताय मर्षभूताहताय च ।
 वेदाभ्यासस्तपो ज्ञानमिन्द्रियाणाञ्च संयमः ॥ ५७
 ईदृशाय सुरश्रेष्ठ यदत्तं हि तदक्षयम् ।
 आमपात्रे यथा न्यस्तं क्षीरं दधि घृतं मधु ॥ ५८

विनश्येत् पात्रदौर्बल्यात् तच्च पात्रं विनश्यति ।
 एवं गाञ्च हिरण्यञ्च वस्त्रमर्घ्यं मर्ही तिलान् ॥ ५८
 अविद्वान् प्रतिगृह्णाति भस्मोभवति काष्ठवत् ।
 यस्य चैव गृहे मूर्ध्नि दूरे चापि बहुश्रुतः ॥ ६०
 दह्युताय दातव्यं नास्ति मूर्ध्नि व्यातिक्रमः ।
 कुलं तारयते धीरः सप्त सप्त च वासव ॥ ६१
 यस्तटाकं नवं कुर्यात् पुराणं वापि खानयेत् ।
 स सर्वं कुलमुद्धृत्य स्वर्गं लोके महीयते ॥ ६२
 वागीकूपतडागानि उद्यानोपवनानि च ।
 पुनःसंस्कारकर्त्ता च लभते मौलिकं फलम् ॥ ६३
 निदाघकाले पानीयं यस्य तिष्ठति वासव ।
 स दुर्गं विषमं कृत्स्नं न कदाचिदवाप्नुयात् ॥ ६४
 एकाहन्तु स्थितं तायं पृथिव्यां राजसत्तम ।
 कुलानि तारयेत् तस्य सप्त सप्त पराण्यपि ॥ ६५
 दीपालोकप्रदानेन वपुष्मान् स भवेन्नरः ।
 प्रोक्षणीयप्रदानेन स्मृतिं मेधाञ्च विन्दति ॥ ६६
 कृत्वापि पापकर्माणि यो दद्यादन्नमर्थिने ।
 ब्राह्मणाय विशेषेण न स पापेन लिप्यते ॥ ६७
 भूमिर्गावस्तथा दाराः प्रसह्य द्वियते यदा ।
 न चावेदयते यस्तु तमाहुर्महाघातकम् ॥ ६८
 निवेदितस्तु राजा वै ब्राह्मणैर्मन्युपीडितैः ।
 तं न तारयते यस्तु तमाहुर्महाघातकम् ॥ ६९
 उपस्थिते विवाहे च यज्ञे दाने च वासव ।
 माहाञ्जलिं विघ्नं यः स मृतो जायते कृमिः ॥ ७०

धनं फलति दानेन जीवित जीवरक्षणात् ।
 रूपमैश्वर्य्येभ्यो मारास्यमहिंसाफलमश्नुते ॥ ७१
 फलमूलाशयात् पूज्य स्वर्गं स्वस्तेन लभ्यते ।
 प्रायापवेशनाद्राज्यं सर्व्वत्र सुखमश्नुते ॥ ७२
 गवाद्यगक्रदोक्षायाः स्वर्गगामो वृणाशनः ।
 स्त्रियस्त्रिष्वणस्त्रायो वायुं पौत्वा क्रतुं लभेत् ॥ ७३
 नित्यस्त्रायो भजेत्कर्मस्यो ह च जपन् द्विजः ।
 न तत् माधयते राज्यं नाकपृष्ठमनाशके ॥ ७४
 अग्निप्रवेशे नियतं ब्रह्मलोकं महोयते ।
 रत्नानां प्रतिभंहारं पशून् पुत्राश्च विन्दति ॥ ७५
 नाके चिरं स वसते उपवामो च ये भवेत् ।
 सततञ्चैकशायो यः स लभेदोपासता गतिम् ॥ ७६
 वारामनं वीरशय्यां वीरस्थानमुपाश्रितः ।
 अक्षयास्तस्य लाकाः स्युः सर्ज्जाभ्यामगमास्तथा ॥ ७७
 उपवामश्च दोक्षाश्च अभिषेकश्च वासवः ।
 कृत्वा द्वादश वर्षोणि वीरस्थानाद्वि शिष्यते ॥ ७८
 अधोत्य सर्व्ववेदान् वै सद्यो दुःखात्प्रमुच्यते ।
 पावनं चरते धर्म्मं स्वर्गे लोकं महोयते ॥ ७९
 बृहस्पतिमतं पुण्यं ये पठन्ति द्विजःतयः ।
 चत्वार तेषां वर्द्धन्ते आयुर्विद्या यशो बलम् ॥ ८०
 इति बृहस्पतिसंहिता ।

दक्षसंहिता ।

प्रथमोऽध्यायः ।

सर्वधर्मार्थतत्त्वज्ञः सर्ववेदविदां वरः ।
पारगः सर्वविद्यानां दक्षो नाम प्रजापतिः ॥ १
उत्पत्तिः प्रलयश्चैव स्थितिः संहार एव च ।
आत्मा चात्मनि तिष्ठेत् आत्मा ब्रह्मण्यवस्थितः ॥ २
ब्रह्मचारी गृहस्थश्च वानप्रस्थो यतिस्तथा ।
एतेषान्तु द्वितीयाय दक्षः शास्त्रमकल्पयत् ॥ ३
जातमात्रः शिशुस्तावदुयावदष्टौ समा वयः ।
स हि गर्भसमो ज्ञेयो व्यक्तिमात्रप्रदर्शितः ॥ ४
भक्ष्याभक्ष्ये तथा पेये वाचावाच्ये तथानृते ।
तस्मिन् काले न दोषोऽस्ति स यावन्नोपनीयते ॥ ५
उपनीतस्य दोषोऽस्ति क्रियमाणैर्विगर्हितैः ।
अप्राप्तव्यवहारोऽसौ यावत् षोडशवार्षिकः ॥ ६
स्वीकरोति यदा वेदं चरेद्देवव्रतानि च ।
ब्रह्मचारी भवेत् तावदूर्ध्वं स्नातो भवेद्गृह्णी ॥ ७
द्विविधो ब्रह्मचारो तु स्मृतः शास्त्रे मनीषिभिः ।
उपकुर्वाणकस्त्राद्यो द्वितीयो नैष्ठिकः स्मृतः ॥ ८
यो गृहाश्रममास्थाय ब्रह्मचारी भवेत् पुनः ।
न यतिर्न वनस्थश्च सर्वश्रमविषर्जितः ॥ ९
अनाश्रमो न तिष्ठेत्तु दिनमेकमपि द्विजः ।
आश्रमेण विना तिष्ठन् प्रायश्चित्तोयते हि सः ॥ १०

जपे होमे तथा टाने स्वाध्याये चरतेस्तु यः ।
 नासी तत्फलमाप्नोति कुर्वाणोऽप्याश्रमाङ्गतः ।
 त्रयाणामानुलोम्य हि प्रातिलोम्यं न विद्यते ॥ ११
 प्रातिलाभ्येन यो याति न तस्मात् पापकृत्तमः ।
 मेखलाजिनदण्डेन ब्रह्मचारी तु लक्ष्यते ॥ १२
 गृहस्था देवयज्ञाद्यैर्नखलाम्ना वनाश्रितः ।
 त्रिदण्डेन यतिश्चैव लक्षणानि पृथक् पृथक् ॥ १३
 यस्य तल्लक्षणं नास्ति प्रायश्चित्तो न चाश्रमो ।
 उक्तकर्मक्रमणात्ता न कालो मुनिभिः स्मृतः ॥ १४
 हिज्जानान्तु हिज्जार्यायः दक्षस्तु स्वयमब्रवीत् ॥ १५
 इति दाक्षे धर्माणां स्वं प्रथमाऽध्यायः ॥ १ ॥

द्वितीयोऽध्यायः ।

प्रातरुत्थ य कर्त्तव्यं यद्दिनं दिनं ।
 तत् सर्वं सम्प्रवक्ष्यामि हिज्जानामुपकारकम् ॥ १
 उदयास्तमयं यावन्न विप्रः क्षणिका भवेत् ।
 नित्यनैमित्तिकैर्मृतः काम्यैश्चान्यरगर्हितः ॥ २
 यः शक्यो परित्यज्य यदन्यत् कुरुते हिजः ।
 अज्ञानादृषादि वा माहात् स तेन पातितो भवेत् ॥ ३
 दिवमप्याद्यभागं तु कृत्यं तस्योपादिष्यते ।
 हितायै च तृतायै च चतुर्थे प्रश्नसे तथा ॥ ४
 पण्डे च षष्ठसे नव अष्टमे स दशमे पृथक्
 विभागेऽप्युक्तं यत् कर्म तत् प्रवक्ष्याम्यशेषतः ॥ ५

उपःकाले तु मग्न्याम शौचं कृत्वा यथार्थवत् ।
 ततः स्नानं प्रकुर्वीत दन्तधावनपूर्वकम् ॥ ६
 अत्यन्तमलिनः कायो नर्वाच्छद्रममन्वितः ।
 स्रवत्येष दिवारात्रौ प्रातःस्नानं विशोधनम् ॥ ७
 क्लियन्ति हि प्रसुप्तस्य इन्द्रियाणि स्रवन्ति च ।
 अङ्गानि समतां यान्ति उत्तमान्यधमैः सह ॥ ८
 नानास्वदसमाकीर्णः शयनादुत्थितः पुमान् ।
 अस्नात्वा नाचरेत् कर्म जपहोमादि किञ्चन ॥ ९
 प्रातरुत्थाय यो विप्रः प्रातःस्नायी भवेत् सदा ।
 समस्तजन्मजं पापं त्रिभिर्बर्षैर्व्यापोहति ॥ १०
 उपस्युषामि यत् स्नानं सन्ध्यायामुदिते रवौ ।
 प्राजापत्येन तत्तत्त्वं महापातकनाशनम् ॥ ११
 प्रातःस्थानं प्रशंसन्ति दृष्टादृष्टकरं हि तत् ।
 सर्वमर्हति पूतात्मा प्रातःस्नायी जपादिकम् ॥ १२
 स्नानादनन्तरं तावदुपस्यशनमुच्यते ।
 अनेन तु विधानेन आचान्तः शुचितामियात् ॥ १३
 प्रक्षाल्य पादौ हस्तौ च त्रिः पितृदम्बु योजितम् ।
 मंत्रव्याङ्गुष्ठमूलेन द्विः प्रसृज्यात्ततो मुखम् ॥ १४
 महत्य तिसृभः पूर्वमास्यमेवमुपस्येत् ।
 ततः पादौ समभ्यक्ष्य अङ्गानि समुस्येत् ॥ १५
 अङ्गुष्ठेन प्रदर्शय्य घ्राण पश्चादनन्तरम् ।
 अङ्गुष्ठानामिकाभ्याश्च चक्षुःश्रोत्र पुनःपुनः ॥ १६
 कर्निष्ठाङ्गुष्ठया नाभिं हृदयश्च तलेन वै ।
 मूर्ध्नाभिस्तु शिरः पश्चाद्वाह्र चाग्नेण संस्येत् ॥ १७

सन्ध्यायाञ्च प्रभाते च मध्याह्ने च ततः पुनः ।
 सन्ध्यां नापासते यस्तु ब्राह्मणा हि विशेषतः ।
 स जावन्नेव शूद्रः स्यान्नृतः श्वा चैव जायते ॥ १८
 सन्ध्याहोनाऽशुचिर्नित्यमनर्हः सर्वकर्मसु ।
 यदन्यत् कुरुते कर्म न तस्य फलमश्रुते ॥ १९
 सन्ध्याकर्मवसाने तु स्वयं होमो विधीयते ।
 स्वयं होमे फलं यत्तु तदन्येन न जायते ॥ २०
 ऋत्विक्पुत्रो गुरुर्भ्राता भागिनेयाऽथ विट्पतिः ।
 एभिरेव हुतं यत्तु तदधुतं स्वयमेव हि ॥ २१
 देवकार्यं ततः कृत्वा गुरुमङ्गलवोक्षणम् ।
 देवकार्यार्णि पूर्वाह्ने मन्थ्याणाञ्च मध्यमे ॥ २२
 पितृणामपराह्णे च कार्यारण्येतांनि यज्जतः ॥ २३
 पौर्वाह्निकन्तु यत् कर्म यदि तत् सायमाचरेत् ।
 न तस्य फलमाप्नोति वन्ध्यास्त्रीमैष्टुनं यथा ॥ २४
 दिवसस्याद्यभागे तु सर्वमेतद्विधीयते ।
 हितोये च तथा भागे वेदाभ्यासो विधीयते ॥ २५
 वेदाभ्यासो हि विप्राणां परमं तप उच्यते ।
 ब्रह्मयज्ञः स विज्ञेयः षडङ्गसहितस्तु सः ॥ २६
 वेदस्वाकरणं पूर्वाविचारोऽभ्यसनं जपः ।
 ततो दानञ्च शिष्येभ्यो वेदाभ्यासो हि पञ्चधा ॥ २७
 समित् पुष्यकुशादीनां स कालः समुदाहृतः ।
 ततोये चैव भागे तु प्योष्यवर्गार्थसाधनम् ॥ २८
 पिता माता गुरुर्भ्रात्या प्रजा दौनाः समार्थिताः ।
 अभ्यागतोऽतिथिश्चान्यः प्योष्यवर्गे उदाहृतः ॥ २९

ज्ञातिर्वेभुजनः क्षीणस्तथानाथः समाश्रितः ।
 अन्येऽप्यधनयुक्ताश्च पोष्यवर्ग उदाहृतः ॥ ३०
 भरणं पोष्यवर्गस्य प्रशस्तं स्वर्गसाधनम् ।
 नरकं पोडने चास्थ तस्मादयत्नेन तं भरेत् ॥ ३१
 सार्वभौतिकमदाद्यं कर्त्तवन्तु विशेषतः ।
 ज्ञानविद्भ्यः प्रदातव्यमन्यथा नरकं व्रजेत् ॥ ३२
 स जीवति य एवैको बहुभिश्चोपजीव्यते ।
 जीवन्तो मृतकाद्यान्ये य आत्मभरयो नराः ॥ ३३
 बहुर्थे जीव्यते कश्चित् कुटुम्बार्थं तथा पराः ।
 आत्मार्थेऽन्यो न शक्नोति स्त्रोदरेणापि दुःखितः ॥ ३४
 दोनानाथविशिष्टेभ्यो दातव्यं भूतिमिच्छता ।
 अदत्तदाना जायन्ते परभाग्योपजीविनः ॥ ३५
 यहदाति विशिष्टेभ्यो यज्जहोति दिने दिने ।
 तत्तु वित्तमहं मन्य शेषं कस्यापि रक्षति ।
 चतुर्थे च तथा भागे स्नानार्थं सदमाहरेत् ॥ ३६
 तिलपुष्पकुशादोनि स्नानञ्चाकृत्रिमे जले ।
 नित्यं नैमित्तिकं काम्यं त्रिविधं स्नानमुच्यते ॥ ३७
 तेषां मध्ये तु यन्नित्यं तत् पुनर्भक्ष्यते त्रिधा ।
 मलापहरणं पश्चात्स्नानं वत्तु जले स्मृतम् ॥ ३८
 सन्ध्यास्नानमुभाभ्याञ्च स्नानभेदाः प्रकीर्त्तिताः ।
 मार्जनं जलमध्ये तु प्राणायामो यतस्ततः ॥ ३९
 उपस्थानं ततः पश्चात् सावित्र्या जप उच्यते ।
 सविता देवता यस्या मुखमग्निस्त्रिधा स्थितः ॥ ४०

विश्वामित्र ऋषिश्छन्दो गायत्री सा विशिष्यते ।
 पञ्चमे च तथा भागे संविभागो यथाहृतः ॥ ४१
 पितृदेवमनुष्याख्यं कौटानाञ्चोपदिश्यते ।
 देवैश्चैव मनूष्यैश्च तिर्यग्भिश्चोपजीव्यते ॥ ४२
 गृहस्थः प्रत्यहं यस्मात्तस्माज्येष्ठाश्रमो गृहो ।
 त्रयाणामाश्रमाणां तु गृहस्था योनिरुच्यते ॥ ४३
 तेनैव सोदमानेन सौदन्तोहेतरं त्रयः ।
 मूलप्राणा भवेत् स्कन्धः स्कन्धाच्छाखाः सपत्नवाः ॥ ४४
 मूलैर्नैव विनष्टेन सर्व्वमेतद्दिनश्यति ।
 तस्मात् सर्व्वं प्रयत्नं न रक्षितव्यं गृहाश्रमौ ॥ ४५
 राज्ञा चान्यैस्त्रिभिः पूज्या माननायश्च सर्व्वदा ।
 गृहस्थोऽपि क्रियायुक्ता न गृहेण गृहाश्रमौ ॥ ४६
 न चैव पुत्रदारेण स्वकर्मपरिवर्जितः ।
 अस्नात्वा चाप्यहुत्वा चाजह्वात्त्वा च मानवः ॥ ४७
 देवादोनामृणौ भूत्वा नरकं प्रतिपद्यते ।
 एक एव हि भुङ्क्तेऽन्नमपरांश्चैनं भुज्यते ॥ ४८
 न भुज्यते स एवैका या भुङ्क्तेऽन्नं स साक्षिणः ।
 विभागशौलो यो नित्यं क्षमायुक्ता दयापरः ॥ ४९
 देवतातिथिभक्तश्च गृहस्थः स तु धार्मिकः ।
 दया लज्जा क्षमा श्रद्धा प्रज्ञा यागः कृतञ्चता ॥ ५०
 एते यस्य गुणाः सन्ति स गृहो मुख्य उच्यते ।
 संविभागं ततः कृत्वा गृहस्थः शेषभुग्भवेत् ॥ ५१
 भुक्त्वा तु सुखमास्थाय तदन्नं परिणामयेत् ।
 इतिहासपुराणादौः षष्ठञ्च सप्तमं नयेत् ॥ ५२

अष्टमै नाकयात्रा तु बाहः मन्वः ततः पुनः ।
 होमा भाजनकश्चैव यश्चान्यद्गृहकृत्यकम् ॥ ५३
 कृत्वा चैवं ततः पश्चात् स्वाध्यायं किञ्चिदाहरेत् ।
 प्रदोषपर्यन्तो यामो वेदाभ्यसनं तो नयेत् ॥ ५४
 यामद्वयं शयानो हि ब्रह्मभूयाय कस्त्यो
 नैमित्तिकाणि कास्यानि निपतन्ति यथा यथा ॥ ५५
 तथा तथैव कार्याण्यन कालस्तु विधेयते ।
 अस्मिन्नैव पयुञ्जाना ह्यास्मिन्नेव तु लीयते ॥ ५६
 तस्मान्न सर्वप्रशत्रेन कर्त्तव्यं सुश्रमिच्छता ।
 सर्वत्र मध्यमो यामो हुतशेषं हविष्य यत् ॥ ५७
 भुञ्जानस्य शयानस्य ब्राह्मणो नावमोदति । ५८
 इति दत्ते धर्मशास्त्रे द्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥

तृतीयोऽध्यायः ।

सुधा नव गृहस्थस्य शब्दयामि नवैव तु ।
 तथैव नव कर्माणि त्रिकर्माणि तथा नव ॥ १
 प्रच्छन्नानि नवान्यानि प्रकाश्यानि तथा नव ।
 मफनानि नवान्यानि निष्फनानि नवैव तु ॥ २
 अद्वयानि नवान्यानि वस्तुजातानि सर्वदा ।
 नवका नव निर्दिष्टा गृहस्थोन्नतिकारकाः ॥ ३
 सुभावप्लूनि वक्ष्यामि विशिष्टे गृहमागते ।
 मनसस्तुर्मूर्खं वाक्यं सौम्यं दद्याच्चतुष्टयम् ॥ ४

अभ्युत्थानमिहागच्छ पुच्छालापप्रियान्वितः ।
 उपासनमनुब्रज्या कार्याण्येतानि यत्नतः ॥ ५
 ईषदानानि चान्यानि भूमिरापस्तृणानि च ।
 पादशौचं तथाभ्यङ्गमाश्रयः शयनं तथा ॥ ६
 किञ्चिच्चार्त्तं यथाशक्ति नास्यानश्नन् गृहे वसेत् ।
 मृज्जलचार्त्तिने देयमेतान्यपि मदा गृहे ॥ ७
 सन्ध्या स्नानं जपो होमः स्वाध्यायो देवतार्चनम् ।
 वैश्वदेवं तथातिथ्यमुद्धतञ्चापि शक्तितः ॥ ८
 पितृदेवमनुष्याणां दीनानाथतपस्त्रिणाम् ।
 मातापितृगुरुणाञ्च संविभागो यथार्हतः ॥ ९
 एतानि नव कर्माणि विकर्माणि तथा पुनः ।
 अनृतं पारदार्यञ्च तथाभक्षस्यः भक्षणम् ॥ १०
 अगम्यागमनापेयपानं स्तेयञ्च हिंसनम् ।
 अश्रोतकर्माचरणं मित्रधर्मीवहिष्कृतम् ॥ ११
 नवैतानि विकर्माणि तर्गानि सर्वाणि वर्जयेत् ।
 आर्युर्व्वित्तं गृहच्छिद्रं मन्त्रमैथुनमेषजम् ॥ १२
 तपो दानावमानौ च नव गोप्यानि यत्नतः ।
 आरोग्यमृणशुद्धिश्च दानाध्ययनविक्रयाः ॥ १३
 कन्यादानं वृषोत्सर्गो रहःपापमकुत्सनम् ।
 प्रकाश्यानि नवैतानि गृहस्थाश्रमिणस्तथा ॥ १४
 मातापित्रार्गुरौ मित्रे विनोते चोपकारिणि ।
 दीनानाथाविशिष्टभ्यो दत्तन्तु सफलं भवेत् ॥ १५
 धूतं वन्दिनि मन्दे च कुवैद्ये कितवे शठे ।
 चाटुचारणचौरभ्यो दत्तं भवति निष्फलम् ॥ १६

सामान्यं याजितं न्यास आधिर्द्वा राख तदनम् ।

क्रमायातश्च निक्षेपः सर्वस्वश्चान्वये सति ॥ १७

आपत्स्वपि न देयानि नव वस्तूनि सर्वदा ।

यो ददाति स मूढात्मा प्रायश्चित्तीयते नरः ॥ १८

नवनवकवेत्तारमनुष्ठानपरं नरम् ।

इह लोके परे च श्रौः स्वर्गस्थश्च न मुञ्चति ॥ १९

यथैवात्मा परस्तददृष्टव्यः सुखमिच्छता ।

सुखदुःखानि तुल्यानि यथात्मनि तथा परे ॥ २०

सुखं वा यदि वा दुःखं यत् किञ्चित् क्रियते परे ।

ततस्तत् पुनः पश्चात् सर्वमात्मनि जायते ॥ २१

न क्लेशेन विना द्रव्यं द्रव्यहीने कुतः क्रिया ।

क्रियाहीने न धर्मः स्याद्धर्महीने कुतः सुखम् ॥ २२

सुखं वाञ्छन्ति सर्वे हि तच्च धर्मममुद्भवम् ।

तस्मादधर्मः सदा कार्यः सर्ववर्णैः प्रयत्नतः ॥ २३

न्यायागतेन द्रव्येण कर्तव्यं पारलौकिकम् ।

दानञ्च विधिना देयं काले पात्रे गुणान्विते ॥ २४

समद्विगुणसाहस्रमानन्त्यञ्च यथाक्रमम् ।

दाने फलविशेषः स्वाहिंसायां तावदेव तु ॥ २५

सममब्राह्मणे दानं द्विगुणं ब्राह्मणव्रुवे ।

सहस्रगुणमाचार्यं त्वनन्तं वेदपारगे ॥ २६

विधिहीने तथा पात्रे यो ददाति प्रतिग्रहम् ।

न केवलं तद्दिनश्लेच्छेषमप्यस्य नश्यति ॥ २७

व्यसनप्रतिकाराय कुटुम्बार्थञ्च याचते ।

एवमन्विष्य दातव्यमन्यथा न फलं भवेत् ॥ २८

मातापितृविज्ञानन्तु संस्काराद्वहनादिभिः ।
 यः म्यापयति तस्यैह पुण्यमङ्गुलं न विद्यते ॥ २८
 न तच्छ्रयाऽग्निहोत्रेण नार्ग्यहोत्रेण लभ्यते ।
 यच्छ्रयः प्राप्यते पुंसां विप्रेण स्यात्पतेन तु ॥ २९
 यद्यदिष्टतमं लोके यच्चापि दयितं गृहे ।
 तत्तद्गुणवर्तं देयं तदेवाक्षयमिच्छता ॥ ३०
 इति दाने धर्मशास्त्रे ततोयाऽध्यायः ॥ ३ ॥

चतुर्थीऽध्यायः ।

पद्मामूनं गृहं पुंसां यदि च्छ्रयाऽनुवर्त्तनी ।
 गृहाश्रमममं नास्ति यदि आर्यो वशानुगा ॥ १
 तथा धर्मार्थकामानां त्रिवर्गफलमश्नुते ।
 प्राकाम्यवर्त्तमाना तु स्नेहाच्च तु निवारिता ॥ २
 अवस्था सा भवेत् पञ्चादयथा व्याधिरूपेक्षितः ।
 अनुकूलं न वाग्दृष्टा दत्ता साध्वी प्रियंवदा ॥ ३
 आत्मगुप्ता स्वामिभक्ता देवता सा न मानुषी ॥ ४
 अनुकूलकलत्रा यस्तस्य स्वर्गे इदमेव हि ।
 प्रतिकूलकलत्रस्य नरको नात्र संशयः ॥ ५
 स्वर्गेऽपि दुर्लभं ह्येतदनुरागः परस्परम् ।
 रक्त एका विरक्ताऽन्यत्तस्मात् कष्टतरं न किम् ॥ ६
 गृहवानः सुखार्थाय पद्मामूनं गृहे सुखम् ।
 सा पद्मो या विनाता स्याच्चित्तज्ञा वधवर्त्तनी ॥ ७

दुःखा ह्यत्रा मदा खिन्ना धित्तमेदः परस्परम् ।
 प्रतिकूलकलत्रस्य द्विदारस्य विशेषतः ॥ ८
 याधित् सर्वा जलौकेव भुषणाच्छादनाशनैः ।
 सुभूयापि कृता नित्यं पुरुषं ह्यपकर्षति ॥ ९
 जनोक्ता रक्तमादत्ते केवलं सा तपस्विनी ।
 इतरा तु धनं वित्तं मांभं वीर्यं वल सुष्ठम् ॥
 मशङ्का बालभावे तु यौवने विमुखी भवेत् ।
 भृत्यवन्नन्यते पश्चाद्वृद्धभावे स्वकं पतिम् ॥ ११
 अनुकूला न वाग्दुष्टा दत्ता साध्वो पतिव्रता ।
 एभिरेव गुणैर्युक्ता श्रीरेव स्त्री न संशयः ॥ १२
 या हृष्टमनसा नित्यं स्थानमानविचक्षणा ।
 भर्तुः प्रीतिकरो नित्यं सा भार्या होतरा जरा ॥ १३
 शिष्या भार्या शिशुर्भाता पुत्रो दासः समान्यतः ।
 यस्यैतानि विनोतानि तस्य स्त्राके हि गौरवम् ॥ १४
 प्रथमा धर्मपत्नी च द्वितीया रतिवर्द्धनी ।
 दृष्टमेव फलं तत्र नादृष्टमुपजायते ॥ १५
 धर्मपत्नी समाख्याता निर्दोषा याद सा भवेत् ।
 दाषे सति न दोषः स्यादन्या भार्या गुणान्विता ॥ १६
 अदुष्टांपाततां भार्यां यौवने यः परित्यजेत् ।
 स जीवनान्ते स्त्रोत्वञ्च वन्ध्यात्वञ्च समाप्नुयात् ॥ १७
 दरिद्रं व्याधितश्चैव भर्तारं यावमन्यते ।
 शुनो गृध्रो च मकरो जायते सा पुनःपुनः ॥ १८
 मृतं भर्तारं या नारो समारोहेद्भुताशनम् ।
 सा भवेत्तु शुभाचारा स्वर्गलोके मर्ह्येत ॥ १९

व्यालयाही यथा व्यालं बलादुडरते विलात् ।

तथा सा पातमुडृत्य तेनैव मह मादते ॥ २०

इति टाक्षे धर्मशास्त्रे चतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥

पञ्चमोऽध्यायः ।

उक्तं शौचमशौचञ्च कार्यं त्याज्यं मनौषिभिः ।

विशेषार्थेऽतयोः किञ्चिद्वक्ष्यामि हितकाम्यया ॥ १

शौचे यत्र सदा कार्यः शौचमूनां द्विजः स्मृतः ।

शौवाचारविहीनस्य ममस्ता निष्फलाः क्रियाः ॥ २

शौचञ्च द्विविधं प्रोक्तं यद्वाच्यमाभ्यसरं तथा ।

मृज्जलाभ्यां स्मृतं बाह्यां भावशुद्धिस्तथान्तरम् ॥ ३

अशौचादि वरं बाह्यां तस्मादाभ्यन्तरं वरम् ।

उभाभ्याञ्च शुचिर्यस्तु न शुचिर्नेतरः शुचिः ॥ ४

एका लिङ्गे गुदे तिस्रो दश वामकरे तथा ।

उभयोः सप्त दातव्या मृदास्तस्त्रस्तु पादयोः ॥ ५

गृहस्थशौचमाख्यातं त्रिष्वन्येषु यथाक्रमम् ।

द्विगुणं त्रिगुणञ्चैव चतुर्थस्य चतुर्गुणम् ॥ ६

अर्धपट्टतिमात्रन्तु प्रथमा मृत्तिका स्मृता ।

द्वितीया च तृतीया च तदर्धं परिकीर्तिता ॥ ७

लिङ्गेऽप्यत्र ममाख्याता त्रिष्वर्णी पृथ्यते यथा ।

एतच्छौचं गृहस्थानां द्विगुणं ब्रह्मचारिणाम् ॥ ८

त्रिगुणन्तु वनस्थानां यतीनाञ्च चतुर्गुणम् ।

दातव्यमृदकं तावन्मृदभाषो यथा भवेत् ॥ ९

मृदा जलेन शुद्धिः स्यान्न क्लेशो न धनव्ययः ।
 यस्य शौचेऽपि शैथिल्यं चित्तं तस्य परोक्षितम् ॥ १०
 एतदेव दिवा शौचः रात्रावन्यद्विधीयते ।
 अन्यत्रापत्सु विप्राणामन्यदेव क्षणापदि ॥ ११
 दिवादिदस्य शौचस्य रात्रावर्द्धं विधीयते ।
 तदर्द्धमातुरप्याहुस्त्वरायामर्द्धमध्वनि ॥ १२
 न्यूनाधिकं न कर्त्तव्यं शौचे शुद्धिमभोक्षता ।
 प्रायश्चित्तं न युज्यत विहितातिक्रमे कृते ॥ १३
 इति दाक्षे धर्मशास्त्रं पञ्चमोऽध्यायः ॥ ५

षष्ठोऽध्यायः ।

सूतकान्तु प्रवक्ष्यामि जन्ममृत्युसमुद्भवम् ।
 यत्रवज्जोवं हृतोयन्तु यथावदनुपूर्वशः ॥ १
 सद्यःशौचं तथेकाहा द्वित्रिचतुरहस्तथा ।
 दशाहा द्वादशाहश्च पचा मामस्तथैव च ॥ २
 मरणान्तं तथा चान्यदृष्टपचन्तु सूतके ।
 उपन्यस्तक्रमेणैव वक्ष्याम्यहमशेषतः ॥ ३
 ग्रन्थार्थतो विजानाति वेदमङ्गैः समन्वितम् ।
 सकल्पं मरहप्यश्च क्रियावाञ्छन सूतको ॥ ४
 राजर्त्विग्दोक्षिणानाञ्च त्राले देशान्तरे तथा ।
 व्रतिनां सांख्यगार्ह्यैव सद्यःशौचं विधीयते ॥ ५
 एकाहस्तु समाख्यातो योऽग्निवेदसमन्वितः ।
 हौनं हानतरे चैव द्वित्रिचतुरहस्तथा ॥ ६

ज्ञातिविप्रो दशाहनेन द्वादशाहनेन भूमिपः ।
 वैश्यः पञ्चदशाहनेन शूद्रो मासेन शुध्यति ॥ ७
 अस्नात्वा चाप्यहुत्वा च भुङ्क्ताऽदत्त्वा च यः पुनः ।
 एवंविधस्य सर्वस्य सूतकं समुदाहृतम् ॥ ८
 व्याधितस्य कट्यस्य शृण्वस्तस्य सर्वदा ।
 क्रियाहोनस्य मूर्धस्य स्त्रीजितस्य विशेषतः ॥ ९
 व्यमनामक्तचित्तस्य पगधोनस्य नित्यशः ।
 अङ्गात्यागाविहानस्य भस्मान्तं सूतकं भवेत् ॥ १०
 न सूतकं कटाचित् स्यादुयावज्जावन्तु सूतकम् ।
 एव गुणविशेषेण मृतकं समुदाहृतम् ॥ ११
 सूतके मृतके चैव तथा च मृतसूतके ।
 एतत्संहतशौचानां मृतशौचेन शुध्यति ॥ १२
 दानं प्रातिग्रहा ह्योमः स्वाध्यायश्च निवर्त्तते ।
 दशाह्नात् परं शौचं विप्राऽर्हति च धर्मवित् ॥ १३
 दानञ्च विधिना देयमशुभात्तारकं हि तत् ।
 मृतकान्ते मृता यस्तु सूतकान्ते च सूतकम् ॥ १४
 एतत् संहतशौचानां पूर्वाशौचेन शुध्यति ।
 उभयत्र दशाह्नानि कुलस्थानं न भुज्यते ॥ १५
 चतुर्थद्विनि कर्त्तव्यमस्थिमञ्चयनं द्विजैः ।
 ततः सञ्चयनादूर्ध्वमङ्गस्थिं विधोयते ॥ १६
 वर्षानामानुलोम्येन स्त्रोणामिका यदा पतिः ।
 दशष्टत्राहमेकाहः प्रसवे सूतकं भवेत् ॥ १७
 यज्ञकाले विवाहे च देशभङ्गं तथैव च ।
 ह्यमाने तथाग्नी च नाशौचं मृतसूतके ॥ १८

सुखकाले त्विदं सर्व्वमशौचं परिकीर्त्तितम् ।
आपद्रुतस्य सर्व्वस्य सूतके न तु सूतकम् ॥ १८
इति दाक्षे धर्म्यशास्त्रे षष्ठोऽध्यायः ॥ ६

सप्तमोऽध्यायः ।

ब्रह्मा वशीकृतो येन येन चात्मा वशीकृतः ।
इन्द्रियार्थो जितो येन तं योगं प्रव्रवीम्यहम् ॥ १
प्राणायामस्तथा ध्यानं प्रत्याहारस्तु धारणा ।
तर्कश्चैव समाधिश्च षडङ्गा योग उच्यते ॥ २
नारण्यसेवनाद्योगो नानेकग्रन्थनिस्तमात् ।
व्रतैर्यज्ञैस्तपोभिश्च न योगः कस्यचिद्वेत् ॥ ३
न च पथ्याशनाद्योगो न नासाग्रनिरीक्षणात् ।
न च शास्त्रातिरिक्तेन शीचेन स भवेत् कश्चित् ॥ ४
न मौनमग्नकुङ्करेनेकैः सुकृतेस्तथा ।
लोकयात्रावियुक्तस्य योगो भवति कस्यचित् ॥ ५
अभियोगास्तथाभ्यासान्तस्मिन्नेव तु निश्चयात् ।
धुनःपुनश्च निर्व्वेदाद्यागः मिध्यति नान्यथा ॥ ६
आत्मचिन्ताविनांटेन शीघ्रक्रोडनकेन च ।
सर्व्वभूतममत्वेन यागः मिध्यति नान्यथा ॥ ७
यथात्मनिरतो नित्यमात्मक्रोडस्तथैव च ।
आत्मनिष्ठश्च सततमात्मन्येव श्रमावतः ॥ ८
रतश्चैव स्वयं तुष्टः सन्तुष्टो नान्यमानसः ।
आत्मन्येव सुदृप्तोऽसौ योगस्तस्य प्रमिध्यति ॥ ९

सुतोऽपि योगयुक्तः आत्मार्थश्चापि विशेषतः ।
 ईदृक्चेष्टः स्मृतः श्रेष्ठो गरिष्ठो ब्रह्मवादिनाम् ॥ १०
 य आत्मव्यतिरेकेण द्वितीयं नैव पश्यति ।
 ब्रह्मोभूय स एवं हि दक्षपक्ष उदाहृतः ॥ ११
 विषयासक्तचित्तं हि यतिर्मोक्षं न विन्दति ।
 यत्नेन विषयासक्तिं तस्मादयोगो विवर्जयेत् ॥ १२
 विषयेन्द्रियसंयोगं केचिद्योगं वदन्ति हि ।
 अधर्मी धर्मरूपेण गृहीतस्तौरपण्डितैः ॥ १३
 मनस्यैवात्मनश्चैव संयोगश्च तथापरे ।
 उक्तानामधिका ह्येते केवलं योगवञ्चिताः ॥ १४
 तृप्तिहीनं मनः कृत्वा चैवज्ञं परमात्मनि ।
 एकोक्तं विमुच्येत योगोऽयं मुख्य उच्यते ॥ १५
 कषायमाहविज्ञेय लज्जाशङ्कादिचेतसः ।
 व्यापारास्तु समाख्यातास्तान् जित्वा वशमानयेत् ॥ १६
 कुटुम्बैः पञ्चभिर्धर्मैः षष्ठस्तत्र महत्तरः ।
 देवासुरमनुष्यैस्तु स जेतुं नैव शक्यते ॥ १७
 बलेन परराष्ट्रानि गृह्णन् शूरस्तु मोच्यते ।
 जितो येनैन्द्रियग्रामः स शूरः कथ्यते बुधैः ॥ १८
 बाह्वर्मुखाणि सर्वाणि कृत्वा चाभिसुखानि वै ।
 सर्वश्चैवेन्द्रियग्रामं मनसात्मनि योजयेत् ॥ १९
 सर्वभावाविनिर्मुक्तः क्षिप्रं ब्रह्मणि व्यसिन् ।
 एतद्वानश्च योगश्च शेषाः स्फुरन्त्यविस्ताराः ॥ २०
 त्यक्त्वा विषयभागांश्च मनो निश्चलतां गतम् ।
 आत्मव्यक्तिस्वरूपेण समाधिः परिकीर्तितः ॥ २१

चतुर्णां सन्निकर्षेण पदं यत्तदशाम्भतम् ।
 ह्योस्तु सन्निकर्षेण शाम्भतं ध्रुवमक्षयम् ॥ २२
 यन्नास्ति सर्व्वलोकस्य तदस्तीति विरुध्यते ।
 कथ्यमानं तथान्यस्य हृदये नावतिष्ठते ॥ २३
 स्तसंबेद्यं हि तदब्रह्म कुमारी मैथुनं यथा ।
 अयोगो नैव जानाति जाताम्बो हि यथा घटम् ॥ २४
 नित्याभ्यसनशोक्तस्य सुसंबेद्यं हि तद्ववेत् ।
 तत् सूक्ष्मत्वादनिर्दिश्यं परं ब्रह्म सनातनम् ॥ २५
 बुधस्त्वाभरणं भावं मनसालोचनं यथा ।
 मन्यते स्त्री च मूर्खस्य तदेव बहु मन्यते ॥ २६
 सत्त्वोत्कटाः सुराद्यापि विषयेण वशीकृताः ।
 प्रमादिभिः क्षुद्रसखैर्मनोषैरत्र का कथा ॥ २७
 तस्मात् त्यक्तकषायेण कर्त्तव्यं दण्डधारणम् ।
 इतरस्तु न शक्नोति विषयेरभिभूयते ॥ २८
 न स्थिरं क्षणमप्येकमुदकं हि यथोर्षिभिः ।
 वाताहतं तथा चित्तं तस्मात् तस्य न विश्वसेत् ॥ २९
 त्रिदण्डव्यपदेशेन जीवन्ति बहवो नराः ।
 यो हि ब्रह्म न जानाति न त्रिदण्डार्हं एव सः ॥ ३०
 ब्रह्मचर्य्यं सदा रक्षेददधामैथुनं पृथक् ।
 स्मरणं कौर्त्तमं केलिः प्रेक्षणं गुह्यभाषणम् ॥ ३१
 सङ्कल्पोऽध्यवसायश्च क्रियानिष्पत्तिरेव च ।
 एतन्मैथुनमष्टाङ्गं प्रवदन्ति मनीषिणः ॥ ३२
 न ध्यातव्यं न वक्तव्यं न कर्त्तव्यं कदाचन ।
 एतैः सर्व्वैः सुसम्पन्नो यतिर्भवति नेतरः ॥ ३३

पारिव्रज्यं गृहीत्वा च यो धर्मो नावतिष्ठति ।
 श्वपदेनाङ्घ्रियित्वा तं राजा शीघ्रं प्रवासयेत् ॥ ३४
 एको भिक्षुर्यथाक्तस्तु द्वौ चैव मिथुनं स्मृतम् ।
 त्रयो ग्रामस्तथा ख्यातं कर्तुं नु नगरायते ॥ ३५
 नगरं हि न कर्तव्यं ग्रामो वा मिथुनं तथा ।
 एतन्नयं प्रकुर्वीणः स्वधर्माच्चरते यतिः ॥ ३६
 राजवार्त्तादि तेषान्तु भिक्षावार्त्ता परस्परम् ।
 स्रहपैशुन्यमात्सर्यं सन्निकर्षादसंशयम् ॥ ३७
 लाभपूजानिमित्तं हि व्याख्यानं शिष्यसंग्रहः ।
 एते चान्ये च बहवः प्रपञ्चाः कुतर्पास्त्रिनाम् ॥ ३८
 ध्यानं शौचं तथा भिक्षा नित्यमेकान्तशोद्धता ।
 भिक्षाश्चत्वारि कर्माणि पञ्चमो नोपपद्यते ॥ ३९
 तपाजपेः क्षमाभूता व्याधितोऽवसथाबद्धः ।
 हृदा यद्गृहीतञ्च यश्चान्यो विकलेन्द्रियः ॥ ४०
 नारुजश्च युवा चैव भिक्षुर्नावसथाबद्धः ।
 स दूषयति तत् स्थानं पशून् पौडयतीति च ॥ ४१
 नारुजश्च युवा चैव ब्रह्मचर्याद्भिनश्यति ।
 ब्रह्मचर्याद्विनष्टन्तु कुलञ्चैव तु नाशयत् ॥ ४२
 वसन्नावसथे भिक्षुर्मिथुनं यदि सेवते ।
 तस्यावसथनाथस्य मूलान्यापि निक्षन्तति ॥ ४३
 आश्रमे तु यतिर्दण्ड्य मूहर्त्तमापि विश्रमेत् ।
 किं तस्यान्येन धर्मेण कृतञ्जल्योऽभिजायते ॥ ४४
 साक्षितं यद्गृहस्थेन पापमामरणान्तिकम् ।
 स निर्दहति तत् सव्यमेकरात्रापि यतिः ॥ ४५

यागाश्रमपरिश्रान्तं यस्तु भोजयने यतिम् ।

निखिलं भोजितं तेन त्रैलोक्यं सचराचरम् ॥ ४६

यस्मिन् देशे वसेद्योगी ध्यानयोगविचक्षणः ।

साऽपि देशो भवेत् पूतः किं पुनस्तस्य वान्धवाः ॥ ४७

द्वैतश्चैव तद्याद्वैतं द्वैताद्वैतं तथैव च ।

न द्वैतं नापि चाद्वैतमिती तत् परमार्थिकम् ॥ ४८

नाहं नैवान्यसम्बन्धो ब्रह्मभावेण भावितः ।

ईदृशायामवस्थायामवाप्यं परमं पदम् ॥ ४९

द्वैतपक्षे समाख्या ये अद्वैते तु व्यर्थास्थिताः ।

अद्वैतिनां प्रवक्ष्यामि यथा धर्मः सुनिश्चितः ॥ ५०

तत्रात्मव्यतिरेकेण द्वितोयं यदि पश्याति ।

ततः शास्त्राख्यधौयन्ते अयन्ते ग्रन्थसङ्ख्याः ॥ ५१

दक्षशास्त्रं यथा प्रोक्तमशेषाश्रममुत्तमम् ।

अधौयन्ते तु ये विप्रास्ते यान्त्यमरलांकताम् ॥ ५२

इदन्तु यः पठेद्भक्त्या शृणुयादधमोऽपि वा ।

स पुत्रपोत्रपशुमान् कोत्तिष्ठ समवाप्नुयात् ॥ ५३

आवयित्वा त्विदं शास्त्रं श्राद्धकालेऽपि वा द्विजः ।

सत्तयं भवति श्राद्धं पितृभ्यस्योपजायते ॥ ५४

इति दाक्षे धर्मशास्त्रे सप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥

शातातपसंहितौ ।

प्रथमोऽध्यायः ।

प्रायेक्षितविहीनानां महापातकिनां नृणाम् ।
नरकान्ते भवेज्जन्म चिह्नं कृतशरीरिणाम् ॥ १
प्रतिजन्म भवेत्तेषां चिह्नं तत्पापसूचितम् ।
प्रायेक्षिते कृते याति पश्चात्तापवर्तौ पुनः ॥ २
महापातकजं चिह्नं सप्तजन्मनि जायते ।
उपपापोद्भवं पञ्च बीणि पापसमुद्भवम् ॥ ३
दुष्कर्मजा नृणां रोगा यान्ति चोपक्रमैः शमम् ।
क्षयैः सुरार्चनैर्होमैर्दानैस्तेषां शमो भवेत् ॥ ४
पूर्वं जन्मकृतं पापं नरकस्य परिचये ।
बाधते व्याधिरूपेण तस्य जप्यादिभिः शमः ॥ ५
कुष्ठश्च राजयक्ष्मा च प्रमेहो ग्रहणी तथा ।
भूतकृच्छ्राश्मरोकासा अतिसारभगन्दरौ ॥ ६
दुष्टव्रणं गण्डमाला पक्षाघातोऽचिनाशनम् ।
इत्येवमादयो रोगा महापापोद्भवाः स्मृताः ॥ ७
जलोदरं यकृत् प्रोहा शूलरोगव्रणानि च ।
श्वासाज्ज्वरश्चर्हिभ्रममोहगलग्रहाः ॥ ८
रक्तार्बुदविसर्पाद्या उपपापोद्भवा गदाः ।
दण्डापतानकश्चित् वपुःकम्पविचर्षिकाः ॥ ९
बल्मीकपुण्डरीकाद्या रोगाः पापसमुद्भवाः ।
अर्शभाद्या नृणां रोगा अतिपापाद्भवन्ति हि ॥ १०

अथे च बहवो रोमा जायन्त पापमङ्गराः ।
 उच्यन्ते च निदातानि प्रायश्चित्तानि वै क्रमात् ॥ ११
 महापापेषु सर्वं स्यात् तदहमुपपातके ।
 दद्यात् पापेषु षष्ठांशं कर्त्तव्या व्याधिबलाच्चलम् ॥ १२
 अथ साधारणं तेषु गोदानादिषु कथ्यते ।
 गोदाने वत्सयुक्ता गौः सुशीला च पयस्विनी ॥ १३
 हृषदाने शुभाग्निङ्गान् शुक्ताम्बरमकाञ्चनः ।
 निवर्त्तनानि भूदाने दश दद्याद्द्विजातये ॥ १४
 दशहस्तेन दण्डेन त्रिंशद्दण्डं निवर्त्तनम् ।
 दश तान्येव गाचर्म्म दत्त्वा स्वर्गे मञ्जीयते ॥ १५
 सुवर्णशतनिष्कन्तु तदहोर्द्धममाणतः ।
 अश्वदाने मृदु श्लक्ष्णमश्वं सोपस्करं दिशेत् ॥ १६
 माहिषो माहिषे दाने दद्यात् स्वर्णायुधान्विताम् ।
 दद्याद्भजं महादाने सुवर्णफलसंयुतम् ॥ १७
 लक्षमङ्गरार्हणं पुष्पं प्रदद्याद्देवतार्चने ।
 दद्याद्द्विजसहस्राय मिष्टान्नं द्विजभोजने ॥ १८
 रुद्रं जपेन्नवपुष्पैः पूजयित्वा च द्वात्रिंशत्कम् ।
 एकादश जपेद्गुटान् दशांशं गुग्गुलैर्वृतैः ॥ १९
 हुत्वाभिषेचनं कुर्यान्मन्त्रैर्व्यरुणदेवतैः ।
 शान्तिके गणशान्तिस्य बह्वशान्तिकपूर्वकम् ॥ २०
 धान्यदाने शुभं धान्यं खारौषट्मिमतं स्मृतम् ।
 वस्त्रदाने पद्मवस्त्रद्वयं कर्पूरसंयुतम् ॥ २१
 दशपञ्चाष्टचतुर उपवेश्य द्विजान् शुभान् ।
 विधाय वैष्णवीं पूजां सकृत्प्रा निजकाम्यया ॥ २२

धैरुं दद्याद् द्विजातिभ्यो दत्तिनाश्चापि शक्तितः ।
 अलङ्कृत्य यथाशक्ति वस्त्रानङ्कुरणैर्द्विजान् ॥ २२
 याचेद्दण्डप्रमाणेन प्रायश्चित्तं यथादितम् ।
 तेषामनुज्ञया कृत्वा प्रायश्चित्तं यथावधि । २४
 पुनस्तान् परिपूर्णार्थानर्चयेद्द्विधिवद्द्विजान् ।
 सन्तुष्टा ब्राह्मणा दध्यरनुज्ञां व्रतकारिण ॥ २५
 जपच्छिद्रं तपश्छिद्रं यच्छिद्रं यज्ञकर्मणि ।
 सर्वं भवति निश्छिद्रं यस्य चेच्छन्ति ब्राह्मणाः ॥ २६
 ब्राह्मणा यानि भाषन्त मान्यन्त तानि देवताः ।
 सर्वदेवमया विप्रा न तद्वचनमन्यथा ॥ २७
 उपवासा व्रतश्चैव स्थानं तौर्यफलं तपः ।
 विप्रेः सम्पादितं सर्वं सम्पन्नं तस्य तत्फलम् ॥ २८
 सम्पन्नमिति यद्वाक्यं वदन्ति त्रितिदेवताः ।
 प्रणम्य शिरसा धार्यमग्निष्टोमफलं तमेव ॥ २९
 ब्राह्मणा जङ्गमं तौर्यं निज्जेलं सार्वकारिकम् ।
 तेषां वाक्यादकेनैव शुध्यन्ति मलिना जनाः ॥ ३०
 तेभ्योऽनुज्ञामभिप्राप्य प्रगृह्य च तथाशिषः ।
 भोजयित्वा द्विजान् शक्त्या भुञ्जीत सज्ज बन्धुभिः ॥ ३१
 इति शातातपोय कर्माविषाकं प्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥

द्वितीयोऽध्यायः ।

अष्टाहा नरकस्थान्ते पाण्डुकुष्ठौ प्रजायते ।
 प्रायश्चित्तं प्रकुर्वीत स तत्पातकशान्तये ॥ १

चत्वारः कलमाः कार्याः पञ्चरत्नसमन्विताः ।
 पञ्चपल्लवसंयुक्ताः सितवस्त्रेण संयुताः ॥ २
 अश्वस्थानादिष्वद्युक्तास्तौर्धोदकसुपूरिताः ।
 कषायपञ्चकोपेता नानाविधफलान्विताः ॥ ३
 सव्वर्षधिसमायुक्ताः स्थाप्याः प्रतिदिशं द्विजैः ।
 रौप्यमष्टदलं पद्मं मध्यकुम्भोपरि न्यस्येत् ॥ ४
 तस्योपरि न्यसेद्देवं ब्रह्माणश्च चतुर्मुखम् ।
 पलार्द्धार्द्धप्रमाणेन सुवर्णेन विनिर्मितम् ॥ ५
 अर्चेत् पुरुषमूक्तेन त्रिकालं प्रतिवासरम् ।
 यजमानः शुभे गन्धैः पुष्पैर्धूपैर्यथाविधि ॥ ६
 पूर्व्यादिकुम्भेषु ततो ब्राह्मणा ब्रह्मचारिणः ।
 पठेयुः स्रस्त्रवेदांस्ते ऋग्वेदप्रभृतीन् शनैः ॥ ७
 दशांशिनः ततो होमो ग्रहशान्तिपुरःसरम् ।
 मध्यकुम्भे विधातव्यो घृताक्तैस्तिलहैमभिः ॥ ८
 द्वादशाहमिदं कर्म समाप्य द्विजपुङ्गवः ।
 तत्र पौठे यजमानमभिषिञ्चेद्यथाविधि ॥ ९
 ततो दद्याद्यथाशक्ति गोभूहैमतिन्नादिकम् ।
 ब्राह्मणेभ्यस्तथा देवमाचार्याय निवेदयेत् ॥ १०
 आदित्या वसवो रुद्रा विश्वदेवा मरुद्गणाः ।
 प्रीता सर्वं व्यपोहन्तु मम पापं सुदारुणम् ॥ ११
 इत्युदौर्ध्वं मुहुर्भक्त्या तमाचार्यं क्षमापयेत् ।
 एवं विधाने विहिते श्वेतकुष्ठो विशुध्यति ॥ १२
 कुष्ठो गोबधकारौ स्यान्नरकान्तेऽस्य निष्कृतिः ।
 स्थापयेद् घठमेकन्तु पूर्वोक्तद्रव्यसंयुतम् ॥ १३

रक्तचन्दनलिमाङ्गं रक्तपुष्पाम्बरान्वितम् ।
 रक्तकुम्भन्तु तत् कृत्वा स्थापयेद्दक्षिणां दिशम् ॥ १४
 ताम्रपात्रं न्यसेत् तत्र तिलचूर्णेन पुरितम् ।
 तस्मिन्परि न्यसेद्देवं हेमनिष्कमयं यमम् ॥ १५
 यजेत् पुरुषसूक्तेन पापं मे शाम्यतामिति ।
 सामपारायणं कुर्यात् कलसे तत्र सामधित् ॥ १६
 दशांशं सर्पपैर्दृष्ट्वा धावमान्यभिषेचने ।
 विहिते धर्मराजानमाचार्याय निवेदयेत् ॥ १७
 यमोऽपि महिषारूढो दण्डपाणिर्भयावहः ।
 दक्षिणाशापतिर्देवो मम पापं व्यपाहृतु ॥ १८
 इत्युच्चार्य विसृज्यैनं मासं सङ्गतिमाचरेत् ।
 ब्रह्मगोदधयोरेषा प्रायश्चित्तेन निष्कृतिः ॥ १९
 पिबद्वा चेतनाहो नो मातृहन्तः प्रजायते ।
 मरकान्ते प्रकुर्वीत प्रायश्चित्तं यथाविधि ॥ २०
 प्राजापत्यानि कुर्वीत त्रिंशच्चैव विधानतः ।
 ब्रतान्ते कारयेन्नावं सौवर्ण्यपलसन्निताम् ॥ २१
 कुम्भं रौप्यमयञ्चैव ताम्रपात्राणि पूर्ववत् ।
 निष्कहेन्ना तु कर्त्तव्यो देवः श्रीवत्सलाञ्छनः ॥ २२
 पट्टवस्त्रेण संवेष्ट्य पूजयेत् तं विधानतः ।
 नावं द्विजाय तां दद्यात् सर्वोपस्करसंयुताम् ॥ २३
 वासुदेव जगन्नाथ सर्वभूताशयास्थित ।
 पातकार्ष्णवमग्नं मां तारय प्रणतार्त्तहृत् ॥ २४
 इत्युदीर्य प्रणम्याथ ब्राह्मणाय विसर्जयेत् ।
 अन्येभ्योऽपि यथाशक्ति विप्रेभ्यो दक्षिणां ददेत् ॥ २५

स्वसृष्टातोऽतु बधिरो नरकान्ते प्रजायते ।
 भूतो भ्रातृबन्धे चैव तस्ययं निष्कृतिः स्मृता ॥ २६
 माऽपि पापविशुद्धयर्थं चरेच्चान्द्रायणव्रतम् ।
 व्रतान्तं पुस्तकं दद्यात् सुवर्णफलसंयुतम् ॥ २७
 इमं मन्त्रं समुच्चार्य ब्राह्मणीं तां विसर्जयेत् ।
 मरस्वति जगन्मातः शब्दब्रह्माधिदेवते ॥ २८
 दुष्कर्मकरणात् पाप पाहि मां परमेश्वरि ।
 बालघातो च पुरुषो मृतवत्सः प्रजायते ॥ २९
 ब्राह्मणादाहनञ्चैव कर्त्तव्यं तेन शुद्धये ।
 श्वशुरं हरिवंशस्य कर्त्तव्यञ्च यथाविधि ॥ ३०
 महारुद्रजपञ्चैव कारयेच्च यथाविधि ।
 षडङ्गैकादशै रुद्रै रुद्रः सामभिधोयते ॥ ३१
 रुद्रैस्तथैकादशभिर्महारुद्रः प्रकोत्तितः ।
 एकादशभिरितैस्तु अतिरुद्रश्च कथ्यते ॥ ३२
 जुहुयाच्च दशाग्निं दूर्वायायुतमङ्गुया ।
 एकादश स्वर्णनिष्काः प्रदानव्याः सदक्षिणाः ॥ ३३
 पलान्येकादश तथा दद्याद्द्विजानुसारतः ।
 अन्येभ्योऽपि यथाशक्ति द्विज्येभ्यो दक्षिणां न्दिशेत् ॥ ३४
 स्नापयेद्दम्पतो पश्चात्स्नन्त्रैर्व्यरूपदैवतैः ।
 आचार्याय प्रदद्यान् वस्त्रालङ्कारणानि च ॥ ३५
 गोत्रज्ञा पुरुषः कुष्ठो निर्व्यंशश्चापजायते ।
 स च पापविशुद्धयर्थं प्राजापत्यशतञ्चरेत् ॥ ३६
 व्रतान्ते मेदिनीं दत्त्वा शृणुयादथ भारतम् ।
 स्त्रीहन्ता चातिभारी स्यादक्षयान् रापयेद्दश ॥ ३७

दद्याच्च शर्कराधेनं भोजयेच्च शतं द्विजान् ।
 राजहा क्षयरोगो स्यादेषा तस्य च निष्कृतिः ॥ ३८
 गोभूहिरण्यमिष्टाञ्जलवस्त्रप्रदानतः ।
 घृतधेनुप्रदानेन तिलधेनुप्रदानतः ॥ ३९
 इत्यादिना क्रमेणैव क्षयरोगः प्रशाम्यति ।
 रक्षाव्युदौ वैश्यहन्ता जायते स च मानवः ॥ ४०
 प्राजापत्यानि चत्वारि मस धान्यानि चोत्सृजेत् ।
 दण्डापतानकयुतः शूद्रहन्ता भवेन्नरः ॥ ४१
 प्राजापत्यं सकृच्चैवं दद्याच्च नुं सदर्शिताम् ।
 कारुणाञ्च बधे चैव रुक्षभाषः प्रजायते ॥ ४२
 तेन तत्पापशुद्ध्यर्थं दातव्यो हृषभः सितः ।
 सर्वकार्येष्वसिद्धार्थी गजघातौ भवेन्नरः ॥ ४३
 प्रासादं कारयित्वा तु गणेशप्रतिमां न्यसेत् ।
 गणनाथस्य मन्त्रन्तु मन्त्रो लक्षमितं जपेत् ॥ ४४
 कुलस्थशाकैः पूषेच्च गणशान्तिपुरःसरम् ।
 उष्ट्रे विनिहते चैव जायते विष्णुतस्वरः ॥ ४५
 स तत्पापविशुद्ध्यर्थं दद्यात् कर्पूरकं पलम् ।
 अश्वे विनिहते चैव वक्रतुण्डः प्रजायते ॥ ४६
 शत पलानि दद्याच्च चन्दनान्यधनुत्तये ।
 महिषोघातने चैव कृष्णगुल्फः प्रजायते ॥ ४७
 खरे विनिहते चैव खररामा प्रजायते ।
 निष्कत्रयस्य प्रकृतिं सम्प्रदद्याद्द्विरण्मयीम् ॥ ४८
 तरुणौ निहते चैव जायते काकरेक्षणः ।
 दद्याद्रत्नमयीं धेनुं स तत्पातकशान्तये ॥ ४९

शूकरे निहते चैव दन्तुरो जायते नरः ।
 स दद्यात् विशुद्ध्यर्थं घृतकुक्षं सदक्षिणम् ॥ ५४
 हरिणे निहते खञ्जः शृगाले तु विपादकः ।
 अश्वस्तेन प्रदातव्यः सौवर्णपलनिर्मितः ॥ ५५
 अजाभिघातने चैव अधिकाङ्गः प्रजायते ।
 अजा तेन प्रदातव्या विचित्रवस्त्रमंयुता ॥ ५६
 उरभ्रे निहते चैव पाण्डुरोगः प्रजायते ।
 कस्तुरिकापलं दद्याद्ब्राह्मणाय विशुद्ध्यर्थे ॥ ५७
 माध्वारिं निहते चैव पीतपाणिः प्रजायते ।
 पारावतं ससौवर्णं प्रदद्यान्नृष्कमात्रकम् ॥ ५८
 शुकसारिकयोर्घाते नरः खलितवाग्भवेत् ।
 सच्छास्त्रपुस्तकं दद्यात् स विप्राय सदक्षिणम् ॥ ५९
 वकघातौ दीर्घनसो द्याक्षां धवलप्रभाम् ।
 काकघातौ कर्णहीनो दद्याद्दामसितप्रभाम् ॥ ६०
 हिंसायां निष्कृतिरियं ब्रह्मणे समुदाहृता ।
 तदर्हाह्नेप्रमाणेन क्षत्रियादिष्वनुक्रमात् ॥ ६१
 इति शातातपोऽर्थे कर्मविपाके हिंसाप्रायश्चित्तविधिर्नाम
 द्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥

तृतीयोऽध्यायः ।

मुरापः श्यावदन्तः स्यात् प्राजापत्यान्तरं तथा ।
 शर्करायास्तुलाः सप्त दद्यात् पापविशुद्ध्यर्थे ॥ १

जपित्वा तु महारुद्रं दशांशं जुहुयात्तिलैः ।
ततोऽभिषेकः कर्त्तव्यो मन्त्रैर्व्यरूपादेवतैः ॥ २
मद्यपो रक्तपित्तो स्यात् स दद्यात् सर्पिषो घटम् ।
मधुनोऽर्घ्यघटञ्चैव सहिरण्यं विशुद्धये ॥ ३
अभक्ष्यमक्षणे चैव जायते कृमिलोदरः ;
यथावत्तेन शुद्धार्थमुपायं भीष्मपञ्चकम् ॥ ४
उदक्वा वीक्षितं भुक्त्वा जायते कृमिलोदरः ।
गामूत्रयावकाहारस्तिराचेणैव शुध्यति ॥ ५
भुक्त्वा चासृश्य संस्पृष्टं जायते कृमिलोदरः ।
त्रिरात्रं समुपोष्याथ स तत्पापात् प्रमुच्यते ॥ ६
पराश्रविघ्नकरणादजौर्णमभिजायते ।
लक्षहामं स कुर्वीत प्रायश्चित्तं यथाविधि ॥ ७
मन्दादरान्निर्भवति सति द्रव्ये कदम्बदः ।
प्राजापत्यत्रयं कुर्याद्भोजयेच्च शतं द्विजान् ॥ ८
विषदः स्याच्छर्द्दिरागो दद्याद्दशपयस्विनीः ।
मार्गहा पादरोगो स्यात् माऽश्वदानं समाचरेत् ॥ ९
पिशुनो नरकस्त्रान्ते जायते श्वासकासवान् ।
घृतं तेन प्रदातव्यं सहस्रपलसम्मितम् ॥ १०
धूर्त्तोऽपक्षाररोगी स्यात् स तत्पापविशुद्धये ।
ब्रह्मकूर्चमयीं धेनुं दद्याद्वाच्य सदक्षिणाम् ॥ ११
शूलौ परोपतापेन जायते तत्प्रमोचने ।
साऽश्वदानं प्रकुर्वीत तथा रुद्रं जपेन्नरः ॥ १२
दावाग्निदायकश्चैव रक्तातिसारवान् भवेत् ।
तेनोदपानं कर्त्तव्यं रोपणीयस्तथा वटः ॥ १३

सुरालये जले वापि शक्नुमूत्रं करोति यः ।

गुदरोगो भवेत् तस्य पापरूपः सुदारुणः ॥ १४

मासं सुरार्चनेनैव गोदानादितयेन तु ।

प्राजापत्यन चैकेन शान्तिं गृह्णाति रुजः ॥ १५

गर्भपातनजा रोगा यक्तुं प्रोहजलोदराः ।

तेषां प्रशमनार्थाय प्रायाश्चत्तमिदं स्मृतम् ॥ १६

एतेषु दद्याद्दिवा जलधनुं विधानतः ।

सुवर्णरूप्यताम्राणां पलत्रयसमन्विताम् ॥ १७

प्रतिमाभङ्गकारो च अप्रतिष्ठः प्रजायते ।

संवत्सरत्रयं सिद्धे दृश्यते प्रतिवासरम् ॥ १८

उद्वाहयेत् तमश्वत्थं खट्वह्नात्तविधानतः ।

तत्र संस्थापयेद्देवं विघ्नराजं सुपूजितम् ॥ १९

दुष्टवादी खण्डितः स्यात् स वै दद्याद्दिजातये ।

रूप्यं पलद्वयं दुग्धं घटद्वयसमन्वितम् ॥ २०

खल्लौटः परनिन्दावान् धेनुं दद्यात् मकाञ्चनाम् ।

परोपहासकृत्काणः स गां दद्यात् समीक्षिकाम् ॥ २१

सभायां पक्षपाती च जायते पक्षघातवान् ।

निष्कवयमितं हेम स दद्यात् सत्यवर्तिनाम् ॥ २२

इति शातातपीये कर्मविपाके प्रकीर्णप्रायाश्चित्तं नाम

तृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥

चतुर्थोऽध्यायः ।

कुलघ्नो नरकस्थान्ते जायते विप्रहंसकृत् ।
 म तु क्लृप्तशतं दद्यात् कृत्वा चान्द्रायणवयम् ॥ १
 श्रीङ्मुखो ताम्रचौरा नरकान्त प्रजायते ।
 प्राजापत्यं स कृत्वा त्र्यम्बकं पलशतं दिशेत् ॥ २
 कांस्यहारो च भवति पुण्डरीकसमन्वितः ।
 कांस्यं पलशतं दद्यादनङ्गुल्य द्विजातये ॥ ३
 रीतिहृत् पिङ्गलाक्षः स्यादुपोष्य हरिवासरम् ।
 रीतिं पलशतं दद्यादनङ्गुल्य द्विजं शुभम् ॥ ४
 मुक्ताहारो च पुरुषो जायते पिङ्गमूर्धजः ।
 मुक्ताफलशतं दद्यादुपोष्य स विधानतः ॥ ५
 त्र्यङ्गहारो च पुरुषा जायते नेत्ररोगवान् ।
 उपोष्य दिवसं साऽपि दद्यात् पलशतं त्र्यम्ब ॥ ६
 सोमहारो च पुरुषो जायते शोर्धरायान् ।
 उपोष्य दिवसं दद्यादष्टतधेनुं विधानतः ॥ ७
 दुग्धहारो च पुरुषो जायते बहुमूत्रकः ।
 स दद्याद्दुग्धधेनुं ब्राह्मणाय यथाविधि ॥ ८
 दधिचौर्येण पुरुषो जायते मदवान् यतः ।
 दधिधेनुः प्रदातव्या तेन विधाय शुद्धये ॥ ९
 मधुचौरस्त पुरुषो जायते नेत्ररोगवान् ।
 स दद्यान्मधुधेनुं समुपास्य द्विजातये ॥ १०
 इक्षार्चिकारहारो च भवेदुदरगुल्मवान् ।
 शुद्धधेनुः प्रदातव्या तेन तद्दोषशान्तये ॥ ११

लोहहारौ च पुरुषः कर्षुराङ्गः प्रजायते ।
 लोहं पलशतं दद्यादुपोष्य स तु वासरम् ॥ १२
 तैलचौरस्तु पुरुषो भवेत् कण्डूदिपीडितः ।
 उपोष्य स तु विप्राय दद्यात् तैलघटहयम् ॥ १३
 भामाभहरणाच्चैव दन्तहीनः प्रजायते ।
 स दद्यादश्विनौ हेमनिष्कद्वयविनिर्मितौ ॥ १४
 पक्कामहरणाच्चैव जिह्वारोगः प्रजायते ।
 गायत्र्याः स जपेक्षचं दशांशं जुहुयात् तिलैः ॥ १५
 फलहारौ च पुरुषो जायते व्रणिताङ्गुलिः ।
 नानाफलानामयुतं स दद्याच्च द्विजन्मने ॥ १६
 ताम्बूलहरणाच्चैव श्वेतौष्ठः सम्प्रजायते ।
 सदक्षिणं प्रदद्याच्च विद्रुमस्य द्वयं वरम् ॥ १७
 शाकहारौ च पुरुषो जायते नीललोचनः ।
 ब्राह्मणाय प्रदद्याद्द्वै महानीलमणिद्वयम् ॥ १८
 कन्दमूत्रस्य हरणात् कृस्वपाणिः प्रजायते ।
 देवतायतनं कार्यमुद्यानं तेन शक्तितः ॥ १९
 सौगन्धिकस्य हरणाद्दुर्गन्धाङ्गः प्रजायते ।
 स लक्ष्मेकं पद्मानां जुहुयाज्जातवेदसि ॥ २०
 दारुहारौ च पुरुषः स्निग्धपाणिः प्रजायते ।
 स दद्याद्विदुषे शुद्धो काश्मोरजपलद्वयम् ॥ २१
 विद्यापुस्तकहारौ च किल मूकः प्रजायते ।
 न्यायेतिहासं दद्यात् स ब्राह्मणाय सदक्षिणम् ॥ २२
 वस्त्रहारौ भवेत् कुष्ठौ सम्प्रदद्यात् प्रजापतिम् ।
 हेमनिष्कमितच्चैव वस्त्रयुग्मं द्विजातये ॥ २३

ऊर्णाहारौ लोमशः स्यात् स दद्यात् कम्बलान्वितम् ।
 स्वर्णनिष्कमितं हेमवस्त्रं दद्याद्दिजातये ॥ २४
 पटसूत्रस्य हरणाभिलोमा जायते नरः ।
 तेन धेनुः प्रदातव्या विशुद्धं यं द्विजन्मने ॥ २५
 औषधस्यापहरणे सूर्यावर्तः प्रजायते ।
 सूर्यायार्घ्यः प्रदातव्या मासं देयश्च काञ्चनम् ॥ २६
 रक्तवस्त्रपवालादिहारौ स्याद्रक्तवातवान् ।
 मयस्त्रां महिषो दद्यान्मणिरागसमन्विताम् ॥ २७
 विप्ररत्नापहारौ चाप्यनपत्यः प्रजायते ।
 तेन कार्यं विशुद्धार्थं महारुद्रजपादिकम् ॥ २८
 मृतवत्सोदितः सर्वो विधिरत्र विधीयते ।
 दशांशहोमः कर्त्तव्यः पलाशेन यथाविधि ॥ २९
 देवस्त्रहरणाश्चैव जायते विविधो ज्वरः ।
 ज्वरो महज्वरश्चैव रौद्रो वैष्णव एव च ॥ ३०
 ज्वरे रौद्रं जपेत् जर्णे महारुद्रं महाज्वरे ।
 षतिरौद्रं जपेद्दौद्रे वैष्णवे तद्वयं जपेत् ॥ ३१
 नानाविधद्रव्यचौरो जायते यद्वशीयुतः ।
 तेन ब्रह्मोदकवस्त्राणि हेम देयश्च शक्तिः ॥ ३२
 इति शातातपोये कर्मविपाके स्तेयप्रायश्चित्तं नामः
 चतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥

पञ्चमोऽध्यायः ।

मातृगामी भवेद्यस्तु लिङ्गं तस्य विनश्यति ।
 चाण्डालीगमने चैव होनकोषः प्रजायते ॥ १
 तस्य प्रतिक्रियां कर्तुं कुम्भमुत्तरतो न्यसेत् ।
 कृष्णवस्त्रसमाच्छ्रितं कृष्णमाल्यविभूषितम् ॥ २
 तस्योपरि न्यसेद्देवं कांस्यपात्रे धनेश्वरम् ।
 सुवर्णनिष्कषट्केन निर्मितं नरबाहनम् ॥ ३
 यजेत् पुरुषसूक्तेन धनदं विश्वरूपिणम् ।
 अथर्ववेदविद्विप्रो ह्याथर्वणं समाचरेत् ॥ ४
 सुवर्णपुत्रिकां कृत्वा निष्कविंशतिमङ्गुल्या ।
 दद्याद्विप्राय सम्पुज्य निष्पापोऽहमिति ब्रुवन् ॥ ५
 धनोनामधिपो देवः शङ्करस्य प्रियः मखा ।
 सौम्याशाधिपतिः श्रोमान् मम पापं व्यपाहृत् ॥ ६
 इष्ट मन्त्रं समुच्चार्य आचार्याय यथाविधि ।
 दद्याद्देवं होनकापे लिङ्गनाशे विशुद्धये ॥ ७
 गुरुजायाभिगमनान्मूत्रकृच्छ्रः प्रजायते ।
 तेनापि निष्कृतिः कार्या शास्त्रदृष्टेन कर्मणा ॥ ८
 स्थापयेत् कुम्भमेकन्तु पश्चिमायां शुभे दिने ।
 नीलवस्त्रसमाच्छ्रितं नीलमाल्यविभूषितम् ॥ ९
 तस्योपरि न्यसेद्देवं ताम्रपात्रे प्रचेतसम् ।
 सुवर्णनिष्कषट्केन निर्मितं यादनास्पतिम् ॥ १०
 यजेत् पुरुषसूक्तेन वरुणं विश्वरूपिणम् ।
 सामविद्ब्राह्मणस्तत्र सामवेदं समाचरेत् ॥ ११

सुवर्णपुत्रिकां कृत्वा निष्कविंशतिसङ्क्रया ।
 दद्याद्दिपाय सम्पूज्य निष्पापोऽहमिति ब्रुवन् ॥ १२
 यादमामधिपो देवा विश्वेयामणि पावनः ।
 संसाराब्धौ कर्णधारो वरुणः पावनोऽस्तु मे ॥ १३
 इमं मन्त्रं समुच्चार्य आचार्याय यथाविधि ।
 दद्याद् वमलङ्कृत्य भूतलच्छ्रपशान्तये । १४
 स्वसुतागमने चैव रक्तकुष्ठं प्रजायते ।
 भगिनीगमने चैव पीतकुष्ठं प्रजायते ॥ १५
 तस्य प्रतिक्रियां कर्त्तुं पूर्वतः कलमं न्वसेत् ।
 पीतवस्त्रसमाच्छ्रितं पीतमाख्यविभूषितम् ॥ १६
 तस्मिन्परि न्यसेत् स्वर्णपाद्रे देवं सुरेश्वरम् ।
 सुवर्णनिष्कषट्केन निर्मितं वज्रधारिणम् ॥ १७
 यजेत् पुरुषसूक्तेन वासवं विश्वरूपिणम् ।
 यजुर्वेदं तत्र साम ऋग्वदश्च समाचरेत् ॥ १८
 सुवर्णपुत्रिकां कृत्वा सुवर्णदशकेन त ।
 दद्याद्दिपाय सम्पूज्य निष्पापोऽहमिति ब्रुवन् ॥ १९
 देवानामधिपो देवा वज्रो विष्णुनिकेतनः ।
 शतयज्ञः सहस्राक्षः पापं मम निहन्तु ॥ २०
 इमं मन्त्रं समुच्चार्य आचार्याय यथाविधि ।
 दद्याद्देवं सहस्राक्षं स पापस्यापनुत्तये ॥ २१
 भ्रातृभार्याभिगमनादगलत्कुष्ठं प्रजायते ।
 स्वबधुगमने चैव कृष्णकुष्ठं प्रजायते ॥ २२
 तेन कार्यं विशुद्धेयं प्रागुक्तस्यार्हमेव हि ।
 दशांशहोनः सर्वत्र घृताक्षैः क्रियते तिलैः ॥ २३

यदगम्याभिगमनाज्जायते ध्रुवमण्डलम् ।
 कृत्वा लोहमयीं धेनुं तिलषष्टिप्रमाणतः ॥ २४
 कार्पासभारसंयुक्तां कांश्यदीप्तां सवतमिकाम् ।
 दद्याद्विप्राय विधिवद्विमं मन्त्रमुदौरयेत् ।
 सुरभौ वैष्णवौ माता मम पापं व्यपीडतु ॥ २५
 तपस्विनीमङ्गमने जायते चाश्मरीगदः ।
 स तु पापविशुद्ध्यर्थं प्रायश्चित्तं समाचरेत् ॥ २६
 दद्याद्विप्राय विदुषे मधुधेनुं यथोदितम् ।
 तिनद्रोणगतश्चैव हिरण्येन समन्वितम् ॥ २७
 पितृस्वस्रभिगमनाहजिष्णांशव्रणी भवेत् ।
 तेनापि निष्कृतिः कार्य्या अजादानेन श्रुतिः ॥ २८
 मातुलान्यान्तु गमने पृष्ठकुक्षः प्रजायते ।
 कृष्णाजिनप्रदानेन प्रायश्चित्तं समाचरेत् ॥ २९
 साहस्रस्रभिगमने वामाङ्गे व्रणशान् भवेत् ।
 तेनापि निष्कृतिः कार्य्या सम्यग्दानप्रदानतः ॥ ३०
 सृष्टभार्याभिगमने सृष्टभार्याः प्रजायते ।
 तत्पातकविशुद्ध्यर्थं द्विजमेकं विवाहयेत् ॥ ३१
 सगोत्रस्त्रीप्रसङ्गेन जायते च भगन्दरः ।
 तेनापि निष्कृतिः कार्य्या महिषीदानयज्ञतः ॥ ३२
 तपस्विनीप्रसङ्गेन प्रमेही जायते नरः ।
 मासं रुद्रजपः कार्य्या दद्याच्छतधा च काञ्चनम् ॥ ३३
 दीक्षितस्त्रीप्रसङ्गेन जायते दुष्टरक्तदृक् ।
 स पातकविशुद्ध्यर्थं प्राजापत्यद्वयं चरेत् ॥ ३४

स्वजातिजायागमने जायते हृदयव्रणौ ।

तत्पापस्य विशुद्ध्यर्थं प्राजापत्यद्वयं चरेत् ॥ ३५

पशुयोनी च गमने मूषाघातः प्रजायते ।

तिलपात्रद्वयञ्चैव दद्यादात्मविशुद्ध्यै ॥ ३६ ॥

अश्वयानी च गमनाद् गुहस्तश्च प्रजायते ।

सहस्रकमलस्नानं मासं कुर्यात् शिवस्य च ॥ ३७

एते दोषा नराणां स्युर्नरकान्ते न संशयः ।

स्त्राणामपि भवन्त्येवं तत्तत्पुरुषसङ्गमात् ॥ ३८

इति श्रुत्वा तपोये कर्मविपाकेऽगम्यागमनप्रायश्चित्तं

नाम पञ्चमोऽध्यायः ॥ ५ ॥

षष्ठोऽध्यायः ।

अथशुकरमुक्तादिद्रुमादिशकटेन च ।

भृग्वर्गिन्द। रुद्रसू। श्मविषाहन्धनजैर्मताः ॥ १

व्याघ्रादिगजभूपालचौरवैरहकाहताः ।

काष्ठशय्यमृता. ये च शौचसस्कारवर्जिताः ॥ २

वेसूचिकाश्वकवलद्वयातोसारतां मृताः ।

शाकिन्यादिग्रहैर्ग्रस्ता विद्युत्पातहतस्य ये ॥ ३

असृश्या अपदित्राश्च पतिताः पुत्रवार्जिताः ।

पञ्चाव्शत् प्रकारेण नाप्र वन्ति गतिं मृताः ॥ ४

पित्राद्याः पिण्डभाजः स्यन्त्या लेपभुजस्तथा ।

सता नान्दोमुखाः प्रोक्ताः स्योऽप्यशुमुखाः स्यः ॥ ५

द्वादशैते पिष्टगणास्तर्पिताः सन्ततिप्रदाः ।
 गतिहोनाः सुतादोनां सन्ततिं नाशयन्ति ते ॥ ६
 दश व्याघ्रादिनिहता गर्भं विघ्नन्त्यमो क्रमात् ।
 द्वादशास्त्रादिनिहता आकर्षन्ति च बालकम् ॥
 विषादिनिहता घ्नन्ति दशसु द्वादशष्वाप ।
 वर्षकबालकं कुर्य्यदनपत्न्योऽनपत्न्यताम् ॥ ८
 व्याघ्रण इत्यने यस्तुः कुमारोगमर्जनं च ।
 विषदशैव सर्पेण गजेनैव नृपदृष्टकत् ॥ ९
 राज्ञा राजकुमारघ्नस्योर्येण पशुहिंसकः ।
 घोरिणा मित्रमेदो च वकवृत्तिर्वर्कणं तु ॥ १०
 गुरुघातो च शय्याया मत्सरो शौचवर्जितः ।
 द्रोहो संस्काररहितः शुना निक्षेपहारकः ॥ ११
 नरो विहन्यतेऽरस्य शूकरेण च पाशिकः ।
 क्रिमिभिः कृत्तवासाश्च कृमिणः च गिक्तस्तनः ॥ १२
 शृङ्गणा शङ्करद्रोहो शकटेन च सूचकः ।
 भृगुणा मेढिनोचौरा बर्हिनः यज्ञहानिकृत् ॥ १३
 दवेन दक्षिणाचौरः शस्त्रेण श्रुतिनिन्दकः ।
 अश्मना द्विजनिन्दाकृदिषेण कुमतिप्रदः ॥ १४
 सदन्धनेन हिंस्रः स्यात् सेतुमेढा जलेन तु ।
 क्रिमिणा राजदन्तहृदतीसारिण लौहहृत् ॥ १५
 धाकिन्याद्येव स्त्रियते सदर्थकार्यकारकः ।
 अनध्यायेऽप्यधीयानो स्त्रियते विद्युता तथा ॥ १६
 असृशस्यर्शमङ्गो च वस्तुमाश्रित्य शास्त्रहृत् ।
 पतितो मदविकेतानपत्न्यो द्विजवस्त्रहृत् ॥ १७

अथ तेषां क्रमेणैव प्रायश्चित्तं विधयते ।
 कारयेन्नृष्कमाचनु पुरुषं प्रेतरूपिणम् ॥ १८
 चतुर्भुजं दण्डहस्तं महिषासनसंस्थितम् ।
 पिष्टैः कणतिलैः कुर्यात् पिण्डं प्रस्थप्रमाणात् ॥ १९
 मध्वान्यशर्करायुक्तं स्पर्णकुण्डलसंयुतम् ।
 अकालमूलं कलसं पञ्चपत्रवसंयुतम् ॥ २०
 कणवस्त्रसमाच्छन्नं सर्वौषधिसमन्वितम् ।
 तस्यापरिन्धसेदेव पात्रं धान्यफलैर्युतम् ॥ २१
 सप्तधान्यन्तु सफलं तत्र तत् सफलं न्यसेत् ।
 कुम्भापरि च विन्यस्त्य पूजयेत् प्रेतरूपिणम् ॥ २२
 कुर्यात् पुरुषसूक्तं प्रत्यहं दुग्धतर्पणम् ।
 षडङ्गञ्च जपेद्दुष्टं कलसे तत्र वेदवित् ॥ २३
 यमसूक्तेन कुर्वीत यमपूजादिकं तथा ।
 गायत्र्याश्चैव कर्त्तव्या जपः स्वात्मविशुद्धये ॥ २४
 अहशान्तिकपूर्वञ्च दशांशं जुहुयात् तिलैः ।
 अज्ञातनाममात्राय प्रेताय सर्वालोदकम् ॥ २५
 प्रदद्यात् पिष्टतौर्येण पिण्डं मन्त्रमदौर्गयेत् ।
 इमं तिलमयं पिण्डं मधुमर्पिः समान्वतम् ॥ २६
 ददामि तस्मै प्रेताय यः षोडशं कुरुते मम ।
 सजलान् कणकलसार्वास्तलपात्रसमन्वितान् ॥ २७
 द्वादश प्रेतमुद्दिश्य दद्यादेकञ्च विष्णवे ।
 ततोऽभिषेच्य दद्यात्तौ दम्पतीकलसोदकैः ॥ २८
 शुचिर्व्वरायुधधरा मन्त्रैर्व्वरुणदैवतैः ।
 यजमानस्तथा दद्यादाचार्याय सदाक्षिणाम् ॥ २९

ततो नारायणवलिः कर्तव्यः शास्त्रनिश्चयात् ।
 एष साधारणविधिरगतीनामुदाहृतः ॥ ३०
 विशेषस्तु पुनर्ज्ञेया व्याघ्रादिनिहतैष्वपि ।
 व्याघ्रेण निहते प्रते परकन्यां विवाहयेत् ॥ ३१
 मर्पटंशे नागबालिहयः सर्वेषु काश्चनम् ।
 चतुर्निष्कमितं हेमगजं दद्याद्गजैर्हते ॥ ३२
 राज्ञा विनिहते दद्यात् पुरुषन्तु हिरण्यमयम् ।
 चोरेण निहते धेनूं वैरिणा निहते वृषम् ॥ ३३
 हृकेन निहते दद्यादुयथाशक्ति च काश्चनम् ।
 शय्यामृतं प्रदातव्यं शय्या तूलोममन्विता ॥ ३४
 निष्कमात्रसुवर्णस्य विष्णुना समर्धाष्टता ।
 शीचहाने मृते चैव द्विनिष्कस्वर्णजं हरिम् ॥ ३५
 मंस्कारहोने च मृते कुमारश्च विवाहयेत् ।
 शुना हते च निक्षेपं स्थापयेन्नृजशक्तितः ॥ ३६
 शूकरेण हते दद्यान्महिषं दक्षिणान्वतम् ।
 क्षामाभिश्च मृते दद्याद्गोधूमार्जं द्विजातये ॥ ३७
 शृङ्गिणा च हते दद्याद्वृषभं वस्त्रमयुतम् ।
 शकटेन मृतं दद्यादृष्वं सोपस्कारान्वतम् ॥ ३८
 भृगुपाते मृते चैव प्रदद्याद्धान्यपर्वतम् ।
 घाम्बना निहते दद्यादुपानहं स्वशक्तितः ॥ ३९
 दधेन निहते चैव क्षत्तव्या मदने सभा ।
 शस्त्रेण निहते दद्यान्महिषीं दक्षिणान्वताम् ॥ ४०
 अश्वमना निहते दद्यात् सवत्सरां गां पर्यास्त्रिणोम् ।
 विषेण च मृते दद्यान्मदिनीं त्रैवमयुताम् ॥ ४१

उद्वन्धनमृते चार्पणं प्रदद्याद्वा पयास्वनौम् ।
 मृते जलेन वरुणं ह्येवं दद्यात्त्रिनिष्ककम् ॥ ४२
 वृचं वृचहते दद्यात् सौवर्णं स्वर्णसंयुतम् ।
 अतौसारमृते लक्षं माविचयः संहता जपेत् ॥ ४३
 शार्कन्यादिमृते चैवं जपद्दुद्रं यथाचितम् ।
 विद्यत्पातेन निहते विद्यादानं समाचरेत् ॥ ४४
 अस्पर्शं च मृते कार्यं वेदपारायणं तथा ।
 सच्छास्त्रपुस्तकं दद्याद्दान्तमाश्रित्य संस्थितं ॥ ४५
 पातित्वेन मृते कुर्यात् प्राजापत्यानि षाड्भ ।
 मृते चापत्यराहते कच्छाणां नवतिस्त्रयेत् ॥ ४६
 निष्कत्रयमितस्वर्णं दद्यादश्वं हृदाहृतं ।
 कपिना निहते दद्यात् कापं कनकानर्मितम् ॥ ४७
 विस्मृचकामृते स्वादु भोजयेच्च शतं द्विजाम् ।
 तिलधेनुः प्रदातव्या कण्ठेऽन्नकवले मृते ॥ ४८
 केशरागमृते चार्पणं अष्टौ कच्छान् समाचरेत् ।
 एवं कृते विधानेन षडध्यादौर्ध्वदेहिकम् ॥ ४९
 ततः प्रेतत्वनिर्मुक्ताः पितरस्तर्पितास्तथा ।
 दद्युः पुत्रांश्च पौत्रांश्च आयुरारोग्यसम्पदः ॥ ५०
 इति श्रातातपप्राक्तो विपाकः कर्मणामयम् ।
 शिष्याय शरभङ्गाय विनयात् परिपृच्छते ॥ ५१
 इति श्रातातपाये कर्मविपाकेऽर्गातप्रायाश्चित्तं नाम

लिखितसंहिता ।

इष्टापूर्त्तोतु कर्त्तव्यो ब्राह्मणेन प्रयत्नतः ।
इष्टेन लभते स्वर्गं पूर्त्ते मांक्षमवाप्नुयात् ॥ १
एकाहमपि कर्त्तव्यं भूमिष्ठमुदकं शुभम् ।
कुलानि तारयेत् सप्त यत्र गौर्विलषा भवेत् ॥ २
भूमिदानेन ये लोका गोदानेन च कीर्त्तिताः ।
तस्माकान् प्राप्नुयान्मर्त्यः पादपानां प्ररोपणे ॥ ३
वापीकूपतडागानि देवतायतनानि च ।
पतितान्युद्धरेद्यस्तु स पूर्त्तफलमश्नुते ॥ ४
अग्निहोत्रं तपः सत्यं वेदानाञ्चैव पालनम् ।
आतिथ्यं वैश्वदेवञ्च इष्टमित्यभिधीयते ॥ ५
इष्टापूर्त्ते द्विजातीनां सामान्यो धर्म उच्यते ।
अधिकारो भवेच्छूद्रः पूर्त्ते धर्मो न वैदिके ॥ ६
यावदस्थि मनुष्यस्य गङ्गातोयेषु तिष्ठति ।
तावद्वर्षसहस्राणि स्वर्गलोके महीयते ॥ ७
देवतानां पितॄणाञ्च जले दद्याज्जलाञ्जलिम् ।
असंस्कृतस्तनानाञ्च स्थले दद्याज्जलाञ्जलिम् ॥ ८
एकादशाहं प्रेतस्य यस्य सोत्सृज्यते वृषः ।
मुच्यते प्रेतलोकात्तु पितृलोकां स गच्छति ॥ ९
एष्टव्या बहवः पुत्रा यद्यप्येको गयां व्रजेत् ।
यजेत वाश्चमेधेन नीलं वा वृषमुत्सृजेत् ॥ १०

वाराणस्यां प्राविष्टस्तु कदाचिन्नष्क्रमेदयदि ।
 हसन्ति तस्य भूतानि अन्याऽन्यं करताडनेः ॥ ११
 गयाशरे तु यत्किञ्चिन्नाम्ना पिण्डन्तु निर्व्वपेत् ।
 नरकस्थो दिव याति स्वर्गस्था मोक्षमाप्नुयात् ॥ १२
 आत्मना वा परस्वापि गयाक्षेत्रे यतस्ततः ।
 यन्नान्नापातयेत् पिण्डं तं नयेद्ब्रह्मा शाश्वतम् ॥ १३
 लाहिता यस्तु वर्णनं शङ्क्यं खुरस्तथा ।
 लाङ्गुलाशिरसाद्यैव स वै नोल्लुषः स्मृतः ॥ १४
 नवश्राद्धं त्रिपक्षे च द्वादशस्त्रेव मासिकम् ।
 धर्ममासौ चाब्दिकश्चैव आहान्यतानि षाडश ॥ १५
 यस्यैतानि न कुर्व्वीत एकाहिष्टानि षाडश ।
 पिशाचत्वं स्थिरं तस्य दत्तैः श्राद्धशतैरपि ॥ १६
 सपिण्डोकरणादूर्ध्वं प्रतिषवत्तमरं द्विजः ।
 मातापित्रोः पृथक्कुर्यादङ्कोहिष्टं मृतोऽहनि ॥ १७
 वर्षे वर्षे तु कर्त्तव्यं मातापित्रास्तु सन्ततम् ।
 अथैव भोजयेच्छ्राद्धं पिण्डमेकन्तु निर्व्वपेत् ॥ १८
 संक्रान्तावुपरागे च पर्व्वण्यपि महान्नये ।
 निर्व्वप्यास्तु त्रयः पिण्डा एकतस्तु चतुर्ऽहनि ॥ १९
 एकाहिष्टं परित्यज्य पार्व्वणं कुरुते द्विजः ।
 अकृतं तद्विजानीयात् स नाम पिष्टघातकः ॥ २०
 अमावस्यां क्षयो यस्य पिष्टपक्षेऽथवा यदि ।
 सपिण्डोकरणादूर्ध्वं तस्याक्तः पार्व्वणो विधिः ॥ २१
 त्रिदण्डयज्ञादेव प्रेतत्वं नैव जायते ।
 अह्न्यकादशे प्राप्ते पार्व्वणन्तु विधीयते ॥ २२

यस्य संवत्सराट्कर्त्तव्यं सपिण्डीकरणं स्मृतम् ।
 प्रत्यहं तत्पुण्ड्रकुम्भं दद्यात् संवत्सरं हिजः ॥ २३
 पत्न्या चैकेन कर्त्तव्यं सपिण्डीकरणं स्त्रियाः ।
 पितामह्यापि तत्तन्मिन् सत्येवन्तु चयेऽहनि ॥ २४
 तस्यां सत्यां प्रकर्त्तव्यं तस्या श्वश्रुति निश्चितम् ॥ २५
 विवाहे चैव निर्व्वर्त्ते चतुर्थेऽहनि रात्रिषु ।
 एकत्वं सा गता भर्त्तुः पिण्डे गोत्रे च स्तके ॥ २६
 स्वगोत्राद्भ्रश्यते नारी उद्वाहात् सप्तमे पदे ।
 भर्त्तृगोत्रेण कर्त्तव्यं दानं पिण्डोदकक्रिया ॥ २७
 द्विमातुः पिण्डदानन्तु पिण्डे पिण्डे द्विनामतः ।
 षष्ठा देयाश्चयः पिण्डा एवं दाता न मुह्यति ॥ २८
 अथ चेकान्वविद्युक्तः शारीरैः पङ्क्तिदूषणैः ।
 अदोषं तत् यमः प्राज्ञ पङ्क्तिप्रावन एव सः ॥ २९
 अग्नीकरणशेषन्तु पितृपात्रे प्रदापयेत् ।
 प्रतिपाद्य पितृणाञ्च न दद्याद्दैवदैविके ॥ ३०
 अनाग्निर्को यदा विप्रः श्राद्धं करोति पार्व्वणम् ।
 तत्र मातामहानाञ्च कर्त्तव्यमभयं सदा ॥ ३१
 अपृचा ये मृताः केचित् पुरुषा वा स्त्रियोऽपि वा ।
 तेभ्य एव प्रदातव्यमेकादशं न पार्व्वणम् ॥ ३२
 यस्मिन् राशिगते सूर्य्ये विपत्तिः स्याद्भुजङ्गमः ।
 तस्मिन्नहनि कर्त्तव्यं दानं पिण्डोदकक्रिया ॥ ३३
 वषट्पञ्चमिषिकादि कर्त्तव्यमधिकेन तु ।
 अधिमासे तु पूर्वं स्वाष्ट्याहं संवत्सरादपि ॥ ३४

स एव हेयोद्दिष्टश्च येन केन तु कर्मणा ।
 अभिधानान्तरं कार्यं तच्चैवाहःकृतं भवेत् ॥ ३५
 शालाग्नी पचते अन्नं लौकिकेनापि नित्यशः ।
 यस्मिन्नेव पचेदन्नं तस्मिन् होमो विधीयते ॥ ३६
 वैदिके लौकिके वापि नित्यं हुत्वा ह्यतन्द्रितः ।
 वैदिके स्वर्गमाप्नोति लौकिके हान्ति किल्बिषम् ॥ ३७
 अग्नौ व्याहृतिभिः पूर्वं हुत्वा मन्त्रैस्तु शाकलैः ।
 संविभागस्तु भूतेभ्यस्तताऽश्रोयादनन्निमान् ॥ ३८
 उच्छ्वसन्तु नात्तिष्ठेदयावद्विप्रविसर्जनम् ।
 तता गृहवांशं कुर्यादिति धर्मा व्यवस्थितः ॥ ३९
 दर्भाः क्षणाजिनं मन्त्रा ब्राह्मणश्च विशेषतः ।
 नैते निर्मात्यतां यान्ति याज्ञवल्क्ये पुनः पुनः ॥ ४०
 पानमाचमनं कुर्यात् कुशपाणः सदा द्विजः ।
 भुक्त्वा नाच्छिष्टतां याति एष एव विधिः सदा ॥ ४१
 पान आचमनं चैव तर्पणं दैविके सदा ।
 कुशकृस्ता न दुष्यत यथा पाणिस्तथा कुशः ॥ ४२
 वामपाणां कुशान् कृत्वा दक्षिणेन उपस्पृशेत् ।
 विनाचमन्त ये मूढा रुधिरणाचमन्ति ते ॥ ४३
 नीवीमध्येषु ये दर्भा ब्रह्मसूत्रेषु ये कृतः ।
 पवित्रांस्तान् विजानीयादयथा कायस्तथा कुशाः ॥ ४४
 पिण्डे कृतास्तु ये दर्भा यैः कृतं पिण्डतर्पणम् ।
 मूत्राच्छिष्टपुरौषच्च तेषां त्यागो विधीयते ॥ ४५
 दैवपूर्वस्तु यच्छ्राद्धमदैवश्चापि यज्ञवेत् ।
 ब्रह्मचारौ भवेत् तत्र कुर्याच्छ्राद्धस्तु पेटकम् ॥ ४६

मातुः आहन्तु पूर्वं पितॄणां तदनन्तरम् ।
 ततो मातामहानाञ्च तृतीयो आहवयं स्मृतम् ॥ ४७
 क्रतुर्दक्षो वसुः सभ्यः कालकामौ धुरिलोचनौ ।
 पुरुरवामाद्रवाञ्च विश्वेदेवाः प्रकीर्त्तिताः ॥ ४८
 आगच्छन्तु महाभागा विश्वेदेवा महावलाः ।
 ये यत्र विहिताः आह्वे सावधाना भवन्तु ते ॥ ४९
 इष्टिआह्वे क्रतुर्दक्षो वसुः सभ्यश्च दैविके ।
 कालः कामोऽग्निकार्येषु अश्वरे धुरिलोचनौ ।
 पुरुरवा माद्रवाञ्च पार्ष्वणेषु नियोजयेत् ॥ ५०
 यस्यास्तु न वेदभ्राता न विद्वायेत वा पिता ।
 नोपयच्छेत्तां प्राञ्जः पुत्रिकाकर्म्मशङ्कया ॥ ५१
 अभ्रातॄकां प्रदास्यामि तुभ्यं कन्यामलङ्कृताम् ।
 अस्यां यो जायते पुत्रः स मे पुत्रो भविष्यति ॥ ५२
 मातुः प्रथमतः पिण्डं निर्व्वपेत् पुत्रिकासुतः ।
 द्वितीयन्तु पितुस्तस्यास्तृतीयं तत्पितुः पितुः ॥ ५३
 मृन्मयेषु च पात्रेषु आह्वे यो भोजयेत् पितॄन् ।
 अन्नदाता पुरोधश्च भोक्ता च नरकं व्रजेत् ॥ ५४
 अलामे मृन्मयं दद्यादनुज्ञातस्तु तैर्द्विजैः ।
 हृतेन प्रोचणं कार्य्यं मृदः पात्रं पवित्रकम् ॥ ५५
 आह्वं कृत्वा परआह्वे यस्तु भुञ्जीत विद्वलः ।
 पतन्ति पितरस्तस्य लुप्तपिण्डोदकक्रियाः ॥ ५६
 आह्वं दत्त्वा च भुङ्क्ता च अध्वानं योऽधिगच्छति ।
 भवन्ति पितरस्तस्य तन्मांसं पांशुभोजनाः ॥ ५७

पुनर्भोजनमध्वानं भारध्ययनमैथुनम् ।
 दानं प्रतिग्रहं होमं आहं कृत्वाष्ट वर्जयेत् ॥ ५८
 अध्वगमौ भवेदश्वः पुनर्भोक्ता च वायसः ।
 कर्मकृज्जायते दासः स्त्रीगमने च शूकरः ॥ ५९
 दशकृत्वः पिवेदापः सावित्र्या चाभिमन्त्रिताः ।
 ततः सम्यामुपासीत शुध्येत तदनन्तरम् ॥ ६०
 आर्द्रवासास्तु यत् कुर्यादहर्जितुं च यत्कृतम् ।
 सर्वं तन्निष्फलं कुर्याज्जपहोमप्रतिग्रहम् ॥ ६१
 चान्द्रायणं भवत्याह्ने पराको मासिके तथा ।
 पक्षत्रये तु कच्छं स्यात् षण्मासे कच्छमेव च ॥ ६२
 जनार्दिके विरात्रं स्यादेकाहः पुनरादिके ।
 शवे मासन्तु मुक्ता वा पादकच्छं विधीयते ॥ ६३
 सर्पविप्रहृतानाञ्च शृङ्गिदंष्ट्रिसरोरुपैः ।
 आत्मनस्त्यागिनाञ्चैव आहमेषां न कारयेत् ॥ ६४
 गोभिर्हतं तथा हतं ब्राह्मणेन तु चातितम् ।
 तं स्पृशन्ति च ये विप्रा गौऽजाश्वाश्च भवन्ति ते ॥ ६५
 अग्निदाता तथा चाग्नेः पाशच्छेदकराश्च ये ।
 तप्तकच्छेषे शुध्यन्ति मनुराह प्रजापतिः ॥ ६६
 ब्राह्ममुष्णं पिवेदापस्य हमुष्णं पयः पिवेत् ।
 ब्राह्ममुष्णं घृतं पीत्वा वायुभक्षो दिनत्रयम् ॥ ६७
 गोभूहिरेण्यहरणे खोणां क्षेत्रगृहस्य च ।
 यमुद्दिश्य त्यजेत् प्राणांस्तमाहुर्ब्रह्मघातकम् ॥ ६८
 उद्यताः सह धावन्ते यद्येको धर्मघातकः ।
 सर्वे ते शुद्धिम् कृन्ति स एका ब्रह्मघातकः ॥ ६९

पतितस्य यदा भुङ्क्तं भुङ्क्ते चाण्डालवेश्मनि ।
 स मासार्धं चरेद्द्वारि मासं कामकृतेन तु ॥ ७०
 योगेन पतितेनैव स्पर्शे स्नानं विधीयते ।
 तेनैवोच्छिष्टसंस्पृष्टः प्राजापत्यं समाचरेत् ॥ ७१
 ब्रह्महा च सुरापायी स्तेयी च गुरुतल्पगः ।
 महान्ति पातकान्याहुस्तत्संसर्गी च पञ्चमः ॥ ७२
 स्नेहादा यदि वा लोभाद्भयादज्ञानतोऽपि वा ।
 कुर्वन्त्यनुग्रहं ये च तत्पापं तेषु गच्छति ॥ ७३
 उच्छिष्टोच्छिष्टसंस्पृष्टा ब्राह्मणस्तु कदाचन ।
 तत्क्षणात् कुरुते स्नानमाचमेन शुचिर्भवेत् ॥ ७४
 कुक्षवामनषण्डेषु गद्गदेषु जङ्घेषु च ।
 जाल्यन्धे बधिरं मूके न दोषः परिवेदने ॥ ७५
 क्लोवे देशान्तरस्थे च पतितेऽब्रजितेऽपि वा ।
 योगशास्त्राभियुक्ते च न दोषः परिवेदने ॥ ७६
 पूरणे कूपवापीनां वृक्षच्छेदनपातने ।
 विक्रोणीत गजश्वाश्वं गोवधं तस्य निर्द्दिश्येत् ॥ ७७
 पादेऽङ्गरामवपनं द्विपादे श्मश्रु केवलम् ।
 हतौयेत् शिखावर्जं चतुर्थे तु शिखावपः ॥ ७८
 चाण्डालोदकसंस्पर्शे स्नानं येन विधीयते ।
 तेनैवोच्छिष्टसंस्पृष्टः प्राजापत्यं समाचरेत् ॥ ७९
 चाण्डालघटभाण्डस्थं यत्तोयं पिबते द्विजः ।
 तत्क्षणात् क्षिपते यस्तु प्राजापत्यं समाचरेत् ॥ ८०
 यदि नोत्क्षिप्यते तोयं शरीरे तस्य जोर्यति ।
 प्राजापत्यं न दातव्यं कच्छं सान्तपनं चरेत् ॥ ८१

चरेत् सान्तपनं विप्रः प्राजापत्यन्तु चक्रियः ।
 तदर्हन्तु चरेद्दैत्यः पादं शूद्रे तु दापयेत् ॥ ८२
 रजस्रला यदा स्पृष्टा शुना शूकरवायसैः ।
 उपोष्य रजनौमेकां पञ्चगव्येन शुध्यति ॥ ८३
 अन्नानतः स्नातमात्रमा नामेस्तु विशेषतः ।
 अत ऊर्ध्वं त्रिरात्रं स्नात्तदीयस्पर्शने मतम् ॥ ८४
 बालश्चैव दशाहे तु पञ्चत्वं यदि गच्छति ।
 सद्य एव विशुध्येत नाशौचं नोदकक्रिया ॥ ८५
 शावसूतक उत्पन्ने सूतकन्तु सदा भवेत् ।
 शावेन शुध्यते सूतिर्न सूतिः शावशोधिनौ ॥ ८६
 षष्ठेन शुद्धतैकाहं पञ्चमे द्वादशमेव तु ।
 चतुर्थेऽसप्तरात्रं स्नात् त्रिपुरुषे दशमेऽहनि ॥ ८७
 नरणारब्धमाशौचं संयोगो यस्य नान्निभिः ।
 आ दाहान्तस्य विश्लेयं यस्य वैतानिको विधिः ॥ ८८
 आममांसं घृतं क्षौद्रं स्नेहाश्च फलसम्भवाः ।
 अन्यभाण्डस्थिता ह्येते निष्क्रान्ताः शुचयः स्मृताः ॥ ८९
 मार्जनीरजसासक्ते स्नानवस्त्रघटोदके ।
 नवाभ्रसि तथा चैव हन्ति पुण्यं दिवाहृतम् ॥ ९०
 दिवा कपित्थच्छायायां रात्रौ दधिषु शक्तुषु ।
 धात्रीफलेषु सर्वत्र अलक्ष्मीर्व्यसते सदा ॥ ९१
 यत्र यत्र च सङ्कीर्णमात्मानं मन्यते द्विजः ।
 तत्र तत्र तिलैर्होमं गायत्र्यष्टशतं जपेत् ॥ ९२

शङ्खसंहिता ।

प्रथमोऽध्यायः ।

स्वयम्भुवे नमस्कृत्य सृष्टिसंहारकारिणे ।
चातुर्वर्ण्यसंहितार्थाय शङ्खः शास्त्रमथाकरोत् ॥ १
यजनं याजनं दानं तथैवाध्यापनक्रियाम् ।
प्रतिग्रहश्चाध्ययनं विप्रः कर्माणि कारयेत् ॥ २
दानमध्ययनञ्चैव यजनञ्च यथाविधि ।
क्षत्रियस्य तु वैश्यस्य कर्मोदं परिकीर्तितम् ॥ ३
क्षत्रियस्य विशेषेण प्रजानां परिपालनम् ।
क्षत्रिगोरक्षवाणिज्यं वैश्यस्य परीकौर्तितम् ॥ ४
शूद्रस्य द्विजशूद्रूषा सर्वं शिल्पानि चाप्यथ ।
क्षमा सत्यं दमः शौचं सर्वेषामविशेषतः ॥ ५
ब्राह्मणाः क्षत्रियाः वैश्यास्त्रयो वर्णा द्विजातयः ।
तेषां जन्म द्वितीयस्तु विज्ञेयं मौञ्जिवन्धनम् ॥ ६
आचार्यस्तु पिता प्रोक्तः सावित्री जननी तथा ।
ब्रह्मक्षत्रविशाञ्चैव मौञ्जिवन्धनजन्मानि ॥ ७
विप्राः शूद्रसमास्तावद्विज्ञेयास्तु विचक्षणैः ।
यावद्देहे न जायन्ते द्विजा ज्ञेयास्तु तत्परम् ॥ ८
इति शङ्खोये धर्मशास्त्रे प्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥

द्वितीयोऽध्यायः ।

गर्भस्य स्फुठताज्ञाने निषेकः परिकीर्तितः ।
 ततस्तु स्मन्दनात् कार्यं सवनन्तु विचक्षणैः ॥ १
 अशौचे तु व्यतिक्रान्ते नामकर्म विधीयते ।
 नामधेयञ्च कर्त्तव्यं वर्णनाञ्च समाक्षरम् ॥ २
 भाङ्गस्य ब्राह्मणस्योक्तं क्षत्रियस्य बलान्वितम् ।
 वैश्यस्य धनसंयुक्तं शूद्रस्य तु जुगुप्सितम् ॥ ३
 शर्मान्तं ब्राह्मणस्योक्तं वर्मान्तं क्षत्रियस्य च ।
 धनान्तञ्चैव वैश्यस्य दासान्तं वान्तजम्भनः ॥ ४
 चतुर्थे मासि कर्त्तव्यमादित्यस्य प्रदर्शनम् ।
 षष्ठेऽन्नप्राशनं मासि शुद्धा कार्या यथाकुलम् ॥ ५
 गर्भाष्टमेऽष्टे कर्त्तव्यं ब्राह्मणस्योपनायनम् ।
 गर्भादेकादशे राज्ञां गर्भात्तु द्वादशे विशः ॥ ६
 षोडशाब्दस्तु विप्रस्य द्वाविंशः क्षत्रियस्य तु ।
 विंशतिः सचतुष्का च वैश्यस्य परिकीर्त्तिता ॥ ७
 नाभिभाषेत सावित्रीमत ऊर्ध्वं निवर्त्तयेत् ॥ ८
 विज्ञातव्यास्त्रयोऽप्यते यथाकालमसंस्कृताः ।
 सावित्रीपतिता ब्राह्म्याः सर्व्वधर्मबहिष्कृताः ॥ ९
 मौञ्जोवन्धो दिजानान्तु क्रमान्मौञ्जो प्रकीर्त्तिता ।
 मार्गं वैद्यान्नवास्तानि चर्माणि ब्रह्मचारिणाम् ॥ १०
 पर्णपिप्पलबिल्वानां क्रमाद्दण्डाः प्रकीर्त्तिताः ।
 कर्णकेशललाटेस्तु तुल्याः प्रोक्ताः क्रमेण तु ॥ ११

अवक्राः सखवः सर्वे नाम्निदग्धास्तथैव च ।
यज्ञापव्रीतं कार्पासक्षीमाणानां यथाक्रमम् ॥ १२
आदिमध्यावसानेषु भवच्छब्दापलक्षितम् ।
भैक्षस्य चरणं प्रोक्तं वर्णनामनुपूर्वशः ॥ १३
इति शङ्कोये धर्मशास्त्रे द्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥

तृतीयोऽध्यायः ।

उपनीय गुरुः, शिष्यं वेदमस्मै प्रयच्छति ।
भूतकाध्यापको यस्तु, उपपाध्यायः स उच्यते ॥ १
प्रयतः कल्पमुत्थाय स्नाता हुतहुताशनः ।
कुर्वीत प्रयतो भुत्वा गुरुणामभिवादनम् ॥ २
अनुज्ञातश्च गुरुणा ततोऽध्ययनमाचरेत् ।
कृत्वा ब्रह्माञ्जलिं पश्यन् गुरोर्वदनमानतः ॥ ३
ब्रह्मावसाने प्रारभ्ये प्रणवञ्च प्रकीर्तयेत् ।
अनध्यायेष्वध्ययनं वर्जयेच्च प्रयत्नतः ॥ ४
चतुर्हशीं पञ्चदशोमष्टमीं राहुसूतकम् ।
उत्क्वापातं महोक्मपमशौचं ग्रामविप्लवम् ॥ ५
इन्द्रप्रयागं सुरतं घनसङ्घातनिस्वनम् ।
वाद्यकालाहलं युद्धमनध्यायं विवर्जयेत् ॥ ६
नाधोयोताभियुक्तोऽपि प्रयत्नाच्च च वेगतः ।
देवायतनवल्मीकश्मशानशिशसन्निधौ ॥ ७
भैक्षवर्त्यान्तथा कुर्याद् ब्राह्मणेषु यथाविधि ।
गुरुणा चाभ्यनुज्ञातः प्राप्नोयात् पाण्डमुखः शुचिः ॥ ८

हितं प्रियं गुरोः कुर्यादङ्गारविवर्जितः ॥ ८
 उपास्य पश्चिमां मन्त्र्यां पूजयित्वा हुताशनम् ।
 अभिवाद्य गुरुं पश्चाद् गुरोर्वचनकृद्भवेत् ॥ १०
 गुरोः पूर्वं समुत्तिष्ठेच्छयीत चरमं तथा ॥ ११
 मधुमांसाञ्जनं आङ्गं गीतं नृत्यञ्च वर्जयेत् ।
 हिंसापवादवादांश्च स्त्रीलौलाश्वः विशेषतः ॥ १२
 मेखलामांजनं दण्डं धारयेच्च प्रयत्नतः ।
 अधःशायी भवेन्नित्यं ब्रह्मचारौ समाहितः ॥ १३
 एवं कृत्यन्तु कुर्वीत वेदस्त्रौकरणं बुधः ।
 गुरवे च धनं दत्त्वा स्नायाच्च तदनन्तरम् ॥ १४
 इति शङ्खोये धर्मशास्त्रे तृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥

चतुर्थोऽध्यायः ।

विन्देत् विधिवद्भार्यामसमानार्पणोत्तजाम् ।
 मातृतः पञ्चमोऽपि पितृतस्त्वथ सप्तमोम् ॥ १
 ब्राह्मो दैवस्तथैवार्पः प्राजापत्यस्तथासुरः ।
 गान्धर्वीं राक्षसश्चैव दैशाचश्चाष्टमाऽधमः ॥ २
 एते धर्म्यास्तु चत्वारः पूर्व्वं विप्रे प्रकीर्तिताः ।
 गान्धर्वीं राक्षसश्चैव क्षत्रियस्य प्रशस्यते ॥ ३
 अप्रार्थितः प्रयत्नेन ब्राह्मस्तः परिकीर्तितः ।
 यज्ञेषु ऋत्विजे दैवमादायार्पस्तु गोहयम् ॥ ४
 प्रार्थितापप्रदानेन प्राजपत्यः प्रकीर्तितः ॥ ५
 आसुरो द्रविणादानाद्गान्धर्वः समयान्मिथः ॥ ६

राक्षसी युद्धहरणात् पैशाचः कन्यकाच्छसात् ।
 तिस्रस्तु भार्या विप्रस्य द्वे भार्य्ये चतस्रस्तु ॥ ६
 एकैव भार्या वैश्यस्य तथा शूद्रस्य कीर्त्तिता ।
 ब्राह्मणी चतस्रिधा वैश्या ब्राह्मणस्य प्रकीर्त्तिताः ॥ ७
 चतस्रिधा चैव वैश्या च चतस्रिधस्य विधीयते ।
 वैश्यैव भार्या वैश्यस्य शूद्राः शूद्रस्य कीर्त्तिताः ॥ ८
 आपद्यपि न कर्त्तव्या शूद्रा भार्या द्विजस्यना ।
 अस्मां तस्य प्रसूतस्य निस्कृतिर्न विधीयते ॥ ९
 तपस्वी यज्ञशौलस्य सर्व्वधर्मभृतां वरः ।
 ध्रुवं शूद्रत्वमाप्नोति शूद्रस्याहं त्रयोदशे ॥ १०
 नीयते तु सपिण्डत्वं येषां आहं कुलोद्गतम् ।
 सर्व्वं शूद्रत्वमायान्ति यदि स्तर्गजितास्त ते ॥ ११
 सपिण्डीकरणं कार्य्यं कुलजस्य तथा ध्रुवम् ।
 आहं द्वादशकं कृत्वा आहं प्राप्ते त्रयोदशे ॥ १२
 सपिण्डीकरणं नाहं न च शूद्रस्तथाहंति ।
 तस्मात् सर्व्वप्रयत्नेन शूद्रभार्यां विवर्ज्जयेत् ॥ १३
 पाणिभाह्याः सवर्णास्तु गृह्णीयात् चतस्रिधा शरम् ।
 वैश्या प्रतोदमादद्याद्देहे तु द्विजस्यनः ॥ १४
 सा भार्या या वहेदग्निं सा भार्या या पतिव्रता ।
 सा भार्या या पतिप्राणा सा भार्या या प्राजावती ॥ १५
 सालनीया सदा भार्या ताडनीया तथैव च ।
 स्नातिता ताडिता चैव स्त्री श्रीर्भवति नान्यथा ॥ १६
 इति शङ्खीये धर्मशास्त्रे चतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥

पञ्चमोऽध्यायः ।

पञ्चसूना गृहस्थस्य चुल्लो पेषणपस्करः ।
 कण्डनी चोदकुम्भश्च तस्य पापस्य शान्तये ॥ १
 पञ्चयज्ञविधानञ्च गृही नित्यं न हापयेत् ।
 यश्चयज्ञविधानेन तत्प्रापं तस्य नश्वसि ॥ २
 देवयज्ञो भृतयज्ञः पित्र्ययज्ञस्तथैव च ।
 ब्रह्मयज्ञो नृयज्ञश्च पञ्चयज्ञाः प्रकीर्त्तिताः ॥ ३
 होमो देवा इलिभौतः पित्र्यः पिण्डक्रिया स्मृतः ।
 स्वाध्यायो ब्रह्मयज्ञश्च नृयज्ञोऽर्जायपूजनम् ॥ ४
 वानप्रस्थो ब्रह्मचारो यतिश्चैव तथा द्विजः ।
 गृहस्थस्य प्रसादेन जीवन्तेते यथाविधि ॥ ५
 गृहस्थ एव यजते गृहस्थस्तप्यते तपः ।
 दाता चैव गृहस्थः स्यात् तन्माच्छ्रेष्ठो गृहाश्रमी ॥ ६
 यथा भर्त्ता प्रभुः स्त्रीणां वर्णाणां ब्रह्मणो यथा ।
 अतिथिस्तद्देवास्य गृहस्थस्य प्रभुः स्मृतः ॥ ७
 न व्रतैर्नापवासेन धर्मेण विधिनेन च ।
 नारी स्वर्गमवाप्नोति प्राप्नोति यातिपूजनात् ॥ ८
 न स्नानेन न होमेन नैवाग्निपरितर्पणात् ।
 ब्रह्मचारो दिवं याति स याति गुरुपूजनात् ॥ ९
 नाग्निशुश्रूषया चान्त्या स्नानेन विविधेन च ।
 वानप्रस्थो दिवं याति यथा भोजनवर्जनात् ॥ १०
 न भैक्षेन च मीनेन शून्यागाराश्रयेन च ।
 यांगी सिद्धिमवाप्नोति यथा मैथुनवज्जनात् ॥ ११

न यत्तैर्दक्षिणाभिस्तु बह्विंशशृङ्गया न च ।
 गृह्यो स्वर्गमवाप्नोति यथा चार्ताथपूजनात् ॥ १२
 तस्मात् सर्वप्रयत्नेन गृहस्थोऽतिथिमागतम् ।
 आहारशयनार्थेन विधिवत् परिपूजयेत् ॥ १३
 सायं प्रातश्च जुहुयादग्निहोत्रं यथाविधि ।
 दशैश्च पौर्णमासश्च जुहुयाच्च तथाविधिः ॥ १४
 यज्ञैर्वा पशुवन्धैश्च चातुर्मास्यैस्तथैव च ।
 चैवाधिकारिकान्नेन पिबेत् साममतन्द्रितः ॥ १५
 इष्टिं वैश्वानरीं कुर्यात्तथा चाल्पधनो द्विजः ।
 न भिक्षेत धनं शूद्रात् सर्वं दद्यादभीष्टितम् ॥ १६
 वृत्तिस्तु न त्वज्जिह्वातृत्वजं पूर्वमेव तु ।
 कर्मणा जन्मना शुद्धं विद्यात् पात्रं बलीततम् ॥ १७
 एतैरेव गुणैर्युक्तं धर्माज्जितधनं तथा ।
 याजयेत् सदा विप्रा आह्वयस्तस्मात् प्रतिग्रहः ॥ १८
 इति शङ्खीये धर्मशास्त्रे पञ्चमोऽध्यायः ॥ ५ ॥

षष्ठोऽध्यायः ।

गृहस्थस्तु यदा पश्वेद्वलीपलितमात्मनः ।
 अपत्यस्यैव चापत्यं तदारण्यं समाश्रयेत् ॥ १
 पुत्रेषु दारान् निक्षिप्य तथा धानुगतो वने ।
 अग्नीनुपचरेन्नित्यं वन्यमाहारमाचरेत् ॥ २
 यदाहारो भवेत् तेन पूजयेत् पित्रदेवताः ।
 तेनैव पूजयेन्नित्यमतिथिं समुपागतम् ॥ ३

ग्रामाटाङ्गत्वा चाग्नीयादष्टौ वासान् समाहितः ।
 स्वाध्यायश्च सदा कुर्याज्जटाश्च विभ्रयात्तथा ॥ ४
 तपसा शोषयेन्नित्यं स्वकक्षैव कलेवरम् ।
 भार्द्रवासास्तु हेमन्ते ग्रीष्मे पञ्चतपास्तथा ॥ ५
 प्राहृषाकाशशायीऽप्यान्नक्ताशी च सदा भवेत् ।
 चतुर्थं कालिको वा स्नात् स्नाश्च षष्ठक एव च ॥ ६
 कच्छैर्वापि नयेत् कालं ब्रह्मचर्य्यश्च पासयेत् ।
 एवं नीत्वा वने कालं द्विजो ब्रह्माश्रमी भवेत् ॥ ७
 इति शङ्खीये धर्मशास्त्रे षष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥

॥ सप्तमोऽध्यायः ।

कृत्वेष्टिं विधिवत् पश्चात् सर्व्ववेदसदक्षिणम् ।
 आत्मन्यग्नीन् समारोप्य द्विजो ब्राह्मणश्रमी भवेत् ॥ १
 विधूमे न्यस्तमुषले व्यङ्गारे भुक्तावर्ज्जनेः ।
 अतीते पादसम्पाते नित्यं भिक्षां यतिश्चरेत् ॥ २
 न व्यथेत तयालामे यथासत्त्वेन वर्त्तयेत् ।
 नः पाचयेत्तथैवाश्वं नाग्नीयात् कच्छचिदगृहे ॥ ३
 सन्मयालातुपात्राणि यतीनान्तु विनिर्दिशेत् ।
 तेषां सम्यक्कार्ज्जनाच्छूदिरद्विषेव प्रकीर्त्तिता ॥ ४
 कौपोनाच्छादनं वासो विभ्रयादसखश्चरन् ।
 शून्यागारनिकेतः स्नाद्यत्र सायं गृहो मुनिः ॥ ५
 दृष्टिपूतं न्यसेत् पादं वस्त्रपूतं जलं पिबेत् ।
 सत्वपूतं वदेद्वाक्यं मनःपूतं समाचरेत् ॥ ६

चन्दनेर्लिप्यतेऽङ्गं वा भस्मचूर्णेर्विगर्हितैः ।
 कक्ष्याणमप्यकक्ष्याणं तयोरेव न संश्रयेत् ॥ ७
 सर्व्वभूतहितो मैत्रः समलोष्टाश्मकाक्षनः ।
 ध्यानयोगरतो नित्यं भिक्षुर्य्यायात् पराङ्गतिम् ॥ ८
 जप्त्वा नाङ्ग्यस्तु निर्व्विण्णो मन्यते च तथैव च ।
 आधिभिर्ध्याधिभिश्चैव तं देवो ब्राह्मणं विदुः ॥ ९
 अशुचित्वं शरीरस्य प्रियस्य च विपर्य्ययः ।
 गर्भावासे च वसतिस्तस्मान्मुच्येत नान्यथा ॥ १०
 जगदेतच्चिरात्क्रन्दं न तु सारमनर्थकम् ।
 भोक्तव्यमिति निर्व्विण्णो मुच्यते नात्र संशयः ॥ ११
 प्राणायामैर्द्वैद्वाद्वेषान् चारणाभिश्च किंस्विषान् ।
 प्रत्याहारैरसत्सङ्गान् ध्यानेनानीश्वरान् गुणान् ॥ १२
 सव्याहृतिं सप्रणवाङ्गायत्रीङ्गशिरसा सह ।
 त्रिः पठेदायतप्राणः प्राणायामः स उच्यते ॥ १३
 मनसः संयमस्तज ज्ञैर्हार्णवेति निगद्यते ।
 संहारखेन्द्रियाणाञ्च प्रत्याहारः प्रकौर्त्तितः ॥ १४
 हृदयस्थस्य योगीन देवदेवस्य दर्शनम् ।
 ध्यानं प्रोक्तं प्रवक्ष्यामि सर्व्वस्मादयोगतः शुभम् ॥ १५
 हृदिस्था देवताः सर्वा हृदि प्राणाः प्रतिष्ठिताः ।
 हृदि ज्योतीषि भूयश्च हृदि सर्व्वं प्रतिष्ठितम् ॥ १६
 स्रदेहमरणिः कृत्वा प्रणवश्चोत्तरारणिम् ।
 ध्याननिर्मायनाभ्यास्तु विष्णुं पश्येद् हृदि स्थितम् ॥ १७
 हृदयर्कचन्द्रमाः सूर्यः सोमो मध्ये हुताशनः ।
 तेजोमध्ये स्थितं तत्त्वं तत्त्वमध्ये स्थितोऽप्सुतः ॥ १८

अणोरणोयान् महतो महौया-
नात्मास्य जन्तोर्निहितो गुहायाम् ।
तेजोमयं पश्यति वीतशोको

धातुः प्रामादात्सहिमानमात्मनः ॥ १८

वासुदेवस्तमोऽन्धानां प्रत्यक्षो नैव जायते ।
अन्नानपटसंवातैरिन्द्रियैर्व्विषयेषु मिः ॥ २०

एष वै पुरुषो विष्णुर्व्यक्ताव्यक्तः सनातनः ।

एष धाता विधाता च पुराणो निष्कलः शिवः ॥ २१

विदंश्चेतःपुरुषं महान्त-

मादित्यवर्णं तमसः परस्तात् ।

मन्त्रैर्विदित्वा न विमेति मृत्यो-

र्नान्यः पन्था विद्यतेऽयनाद्य ॥ २२

पृथिव्यापस्तथा तेजोवायुराकाशमेव च ।

पञ्चेमानि विजानीयन्महाभूतानि परिहृतः ॥ २३

चक्षुर्ग्रात्रे स्पर्शनञ्च रसना घ्राणमेव च ।

बुद्धौन्द्रियाणि जानीयात् पञ्चेमानि शरीरके ॥ २४

शब्दा रूपं तथा स्पर्शो रसो गन्धस्तथैव च ।

इन्द्रियस्थान् विजानीयात् पञ्चैव विषयान् बुधः ॥ २५

हस्तौ पादावपस्थञ्च जिह्वा पायुस्तथैव च ।

कर्मेन्द्रियाणि पञ्चैव नित्यं मति शरीरके ॥ २६

मनो बुद्धिस्तथैवात्मा व्यक्ताव्यक्तं तथैव च ।

इन्द्रियेभ्यः पराणोह चत्वारि प्रवराणि च ॥ २७

तथात्मानं तदग्रतीतं पुरुषं पञ्चविंशकम् ।

तन्मु ज्ञात्वा विमुच्यन्ते ये जनाः साधुवृत्तयः ॥ २८

इदन्तु परमं शुद्धमेतदक्षरसुत्तमम् ।
 अशब्दमरसस्पर्शमरूपं गन्धवर्जितम् ।
 निर्दुःखमसुखं शुद्धं तद्विष्णोः परमं पदम् ॥ २८
 विज्ञानसारथिर्यस्तु मनः प्रग्रहवन्धनः ।
 सोऽध्वनः पारमाप्रोति तद्विष्णोः परमं पदम् ॥ २९
 बालाग्रशतशो भागः कल्पितस्तु सहस्रधा ।
 तस्यापि शतशो भागः जीवः सूक्ष्म उदाहृतः ॥ ३१
 महतः परमव्यक्तमव्यक्तात् पुरुषः परः ।
 पुरुषाच्च परं कालित् सा काष्ठा सा परा गतिः ॥ ३२
 एषु सर्वेषु भूतेषु तिष्ठत्यद्विरतः मदा ।
 दृश्यते त्वग्रया बुद्ध्या सूक्ष्मया भूक्ष्मदर्शिभिः ॥ ३३
 इति शङ्खोये धर्मशास्त्रे सप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥

अष्टमोऽध्यायः ।

क्रियाज्ञानं प्रवक्ष्यामि यथावद्विधिपूर्वकम् ।
 मृद्भिरद्विष्य कर्तव्यं शोचमादौ यथाविधि ॥ १
 जले निमज्ज्य उन्मज्ज्य उपस्पृश्य यथाविधि ।
 तौर्यमावाहनं कुर्यात् तत् प्रवक्ष्याम्यशेषतः ॥ २
 प्रपद्य वरुणं देवमश्वमां पतिमर्चितम् ।
 याचेत देहि मे तौर्यं सर्वपापापनुत्तये ॥ ३
 तौर्यमावाहयिष्यामि सर्वाघाविनिसूदनम् ।
 साविध्यमस्मिंस्तोये च क्रियतां मदनुग्रहात् ॥ ४

रुद्रात् प्रपद्य वरदान् सर्वानपि सदस्याः ।
 सर्वानपि सदस्यैव प्रपद्ये प्रयतः स्थितः ॥ ५
 देवमंगसदं वाङ्मिं प्रपद्याघनिसूदनम् ।
 आपः पुण्याः पवित्राश्च प्रपद्ये शरणं तथा ॥ ६
 रुद्रश्चाग्निश्च सर्पश्च वरुणस्त्वाप एव च ।
 शमयन्त्वाशु मे पापं माघ रक्षन्तु सर्वशः ॥ ७
 हिरण्यवर्णेति तिसृभिर्जगतीति चतसृभिः ।
 शशोदेवोति च तथा शम्भु आपस्तथैव च ॥ ८
 इदमापः प्रब्रूते श्रूतश्च समुदीरयेत् ।
 एवं सम्भोज्जेनं कृत्वा च्छन्द आर्घ्यं देवताः ॥ ९
 अघमर्षणसूक्तं प्रपठेत् प्रयतः सदा ॥ १०
 कन्दोऽनुष्टुप् च तस्यैव ऋषिश्चैवाघमर्षणः ।
 देवता भाववृत्तश्च पापक्षये प्रकीर्तितः ॥ ११
 ततोऽभसि निमज्जः स्नात्तिः पठेदघमर्षणम् ।
 प्रपद्याश्चूनि तथा महाव्याहृतिभिर्जलम् ॥ १२
 यथाश्चमेघः क्रतुराट् सर्वपापानोदनः ।
 तथाघमर्षणं सूक्तं सर्वपापप्रणाशनम् ॥ १३
 अनेन विधिना स्नात्वा स्नातवान् घीत वाससा ।
 परिवर्जितवासास्तु तीर्थनामानि सञ्जपेत् ॥ १४
 उदकस्नाप्रदानास्तु स्नानशार्दी न पीडयेत् ।
 अनेन विधिना स्नातस्तौर्धस्य फलमश्रुते ॥ १५
 इति शङ्खौघे धर्मशास्त्रे अष्टमोऽध्यायः ॥ ८ ॥

नवमोऽध्यायः ।

अतः परं प्रवक्ष्यामि शुभामाचमनक्रियाम् ।
 कायं कनिष्ठिकामूले तीर्थमुक्तं करस्य तु ॥ १
 अङ्गुष्ठमूले च तथा प्राजापत्यं प्रकीर्तितम् ।
 अङ्गुल्यग्रे स्मृतं देवं पित्रं तर्ज्जनिमूलकम् ॥ २
 प्राजापत्येन तीर्थेन त्रिः प्राश्नीयाज्जलं द्विजः ।
 द्विः प्रमृज्य मुखं पश्चादग्निः खं समुपसृशेत् ॥ ३
 हृद्भाभिः पूयते विप्रः कण्ठगाभिः भूमिपः ।
 तालुगाभिस्तथा वैश्यः शूद्रः सृष्टाभिरन्ततः ॥ ४
 अन्तर्जानुः शूची देशे प्राङ्मुखः सुसमाहितः ।
 उदङ्मुखोऽपि प्रयतो दिशश्चानवलोकयन् ॥ ५
 अग्निः समुद्धृताभिस्तु ह्योनाभिः फेनबुद्बुदैः ।
 वज्रिना चाप्यदग्धाभिरङ्गुलीभिरुपसृशेत् ॥ ६
 तर्ज्जन्यङ्गुष्ठयोगेन सृशेन्नेत्रद्वयं ततः ।
 अङ्गुष्ठानामिकाभ्यान्तु श्रवणौ समुपसृशेत् ॥ ७
 कनिष्ठाङ्गुष्ठयोगेन सृशेत् स्कन्धद्वयं ततः ।
 सर्व्वासामेव योगेन नाभिश्च हृदयं ततः ॥ ८
 संसृशेत् तु तथा मूर्ध्ना यथा चाचमने विधिः ॥ ९
 त्रिः प्राश्नीयाद् यदक्षस्तु पीतास्तेनास्य देवताः ।
 ब्रह्मा विष्णुश्च रुद्रश्च भवन्तीत्यनश्वशुभः ॥ १०
 गङ्गा च यमुना चैव प्रीयेते परिमार्ज्जनात् ।
 नासत्स्वदसौ पीयेत स्मृष्टे नासायुठद्वये ॥ ११

स्पृष्टे लोचनयुग्मे च प्रीयेते शशिभास्करौ ।
 कर्णयुग्मे यथा स्पृष्टे प्रीयेते, अनिलानलौ ॥ १२
 स्कन्धयोः स्पर्शनादस्य प्रीयन्ते सर्वदेवताः ।
 मुर्ध्नि स्तु स्पर्शनादस्य प्रीतस्तु पुरुषो भवेत् ॥ १३
 विना यज्ञोपवीतेन तथाः मुक्तशिखोऽपि वा ।
 अप्रक्षालित पादस्तु आचान्तीऽप्यशुचिर्भवेत् ॥ १४
 बहिर्जानुरूपस्पृश्य एकहस्तापितैर्जलैः ।
 समलाभिस्तथाङ्घ्रिषु नैव शुद्धिमवाप्नुयात् ॥ १५
 आचम्य च पुरा प्रोक्तं तौर्धसम्प्राञ्जनं ततः ।
 उपस्पृश्य ततः पश्चान्मन्त्रेणानेन धर्मतः ॥ १६
 अन्तश्चरसि भूतेषु गुहायां विश्वतोमुखः ।
 त्वं यज्ञस्त्वं वषट्कार आपोज्यांतौरसोऽमृतम् ॥ १७
 आचम्य च ततः पश्चादादित्याभिमुखी जलम् ।
 उदुत्यं जातवेदसं मन्त्रेण प्रक्षिपेत् ततः ॥ १८
 एष एव विधिः प्रोक्तः सन्यायाश्च द्विजातिषु ।
 पूर्वां सन्धां जपंस्तिष्ठेदामीनः पश्चिमां तथा ॥ १९
 ततो जपेत् पवित्राणि पवित्रान् वाद्य शक्तितः ।
 ऋषयो दौर्धसम्यत्वाद्दोर्धमायुरवाप्नुयुः ॥ २०
 इति शङ्खीये धर्मशास्त्रे नवमोऽध्यायः ॥ ८ ॥

दशमोऽध्यायः ।

सर्ववेदपवित्राणि सम्प्रवक्ष्याम्यतः परम् ।
 येषां जपैश्च होमैश्च पूयन्ते मानवाः सदा ॥ १

अथमर्षणं देवव्रतं शुद्धवत्यस्तु यत् सदा ।
 कुष्माण्डः पावमान्यश्च सर्वसावित्र एव च ॥ २
 अभीष्टरूपदा चैव स्तामानि व्याहृतस्तथा ।
 भास्करानि च सामानि गायत्र्या वै वृतं तथा ॥ ३
 पुरुषव्रतश्च भारश्च तथा सामव्रतानि च ।
 अविघ्नं बाह्वीत्यश्च वाक्सूक्तमनृतं तथा ॥ ४
 शतरुद्रोमथर्वं शिरास्त्रिसुपर्णां महाव्रतम् ।
 गासूक्तमथ्सूतश्च इन्द्रसूक्तश्च सामनी ॥ ५
 त्रीणि पुण्याङ्गदेहानि रथस्तरश्चाग्नव्रतं वामदेव्यश्च ।
 एतानि गीतानि पुनान्त जन्तून्
 जातिस्मरत्वं लभते यदौच्छेत् ॥ ६
 इति शङ्खोथ धर्मशास्त्रे दशमोऽध्यायः ॥ १० ॥

एकादशोऽध्यायः ।

इति वेदपवित्राणां भङ्गितानि एभ्यः सावित्री विंशत्यते ।
 नास्त्वथमर्षणात् परमं तज्जलेन व्याहृतिभिः परं ऋमः ॥ १
 न सावित्र्याः परं जप्यम् । कुशहव्यामासीनः कुशो-
 त्तरोयः कुशपाणिः प्राञ्ज खः सूर्याभिमुखा वाचमातामादाय
 देवताध्यायौ तज्जपं कुर्यात् । सुवर्णं मणिं मुक्ता-स्फाटिक-
 पद्मपत्र-बीजाक्षामन्यतमेनाचमसां कुर्यात् । ध्यायन् वाम-
 हस्तापरि वा गणयेत् । आदौ देवतामार्घं चन्दंश्च स्मरेत् । ततः
 सप्तणवव्याहृतिकामादावन्ते च शिरसा गायत्रीं मार्चयेत् ।

तथास्त्राः सविता ऋषिर्विष्णामित्रो गायत्रीकन्दः । प्रणवाद्या
भूर्भुवः स्वर्गहर्जनस्तपः सत्यमिति व्याहृतयः । आपोज्योती-
रसोऽमृतं ब्रह्मभूर्भुवः स्वरोम् ॥ २

सव्याहृतिकां सप्रणवां गायत्रीं शिरसा सह ।

ये जपन्ति सदा तेषां न भयं विद्यते क्वचित् ॥ ३

दशजप्ता तु सा देवौ दिनपापप्रणाशिनौ ।

शतं जप्ता तथा सा तु सर्वकल्मषनाशिनौ ।

सहस्रं जप्ता सा नृणां पातकेभ्यः समुद्धरेत् ॥ ४

स्वर्गस्तेयौ कृतघ्नश्च ब्रह्महा गुरुतल्पगः ।

सुरापश्च विशुध्येत लज्जजप्तेन सर्वदा ॥ ५

प्राणायामत्रयं कृत्वा स्नानकाले समाहितः ।

अहोरात्रकृतात् पापात् तत्क्षणादेव शुध्यति ॥ ६

सव्याहृतिकाः सप्रणवाः प्राणायामास्तु षोडशः ।

अपि भ्रूणहनं मासात् पुनन्यद्दरहः कृताः ॥ ७

हुता देवौ विशेषेण सर्वकामप्रदायिनौ ।

सर्वपापक्षयकरौ वनस्थभक्तवत्सला ॥ ८

शान्तिकामस्तु जुहुयाद्वायवीमयुतैः शुचिः ।

हर्तुकामोऽपमृत्युश्च घृतेन जुहुयात् तथा ॥ ९

शोकामस्तु तथा पद्मेविल्वैः काञ्चनकामतः ।

ब्रह्मवर्चसकामस्तु जुहुयात् पूर्ववत् तथा ॥ १०

घृतपुक्तेस्त्रिलिङ्गो हुत्वा तु सुसमाहितः ।

गायत्र्यायुतहोमात् तु सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ ११

पापात्मा लज्जहोमेण पातकेभ्यः प्रमुच्यते ।

ब्रह्मलोकमवाप्नोति प्राप्नुयात् काममौषितम् ॥ १२

गायत्री चैव जननी गायत्री पापनाशिनौ ।
 गायत्रास्तु परं नास्ति दिवि चेह च पावनम् ॥ १३
 हस्तब्राह्मणपदा देवौ पततां नरकार्णवे ।
 तस्मात्तामस्यसेचित्त्वं ब्राह्मणो नियतः शुचिः ॥ १४
 गायत्रीजप्यनिरतो हव्यकव्येषु भोजयेत् ।
 तस्मिन् न तिष्ठते पापमव्यन्दुरिव भास्करे ॥ १५
 जपेनैव तु संसिध्येद्ब्राह्मणो नात्र संशयः ।
 कुर्यादन्यत्र वा कुर्यात्सोऽत्रो ब्राह्मण उच्यते ॥ १६
 उपांशुः स्याच्छतगुणः साहस्रो मानसः स्मृतः ।
 मोक्षैर्जप्यं बुधः कुर्यात् सावित्रास्तु विशेषतः ॥ १७
 सावित्रीजप्यनिरतः स्वर्गमाप्नोति मानवः ।
 सावित्रीजप्यनिरतो मोक्षोपायश्च विन्दति ॥ १८
 तस्मात् सर्वप्रयत्नेन स्नातः प्रयतमानसः ।
 गायत्रीञ्च जपेन्नृत्त्या सर्वपापप्रणाशिनौम् ॥ १९
 इति शङ्खीये धर्मशास्त्रे एकादशोऽध्यायः ॥ ११ ॥

द्वादशोऽध्यायः ।

स्नातः कृतजपस्तदनु प्राञ्जलो दिव्येन तीर्थेन देवानुदकेन
 तर्पयेत् । प्रत्यहं पुरुषसूक्तेनोदकाञ्जलौ दद्यात् पुष्पाञ्जलौ
 भक्ष्या । अथ कृतापसव्यो दक्षिणामुखोऽन्तर्ज्वातुः पित्रेण
 पितृणां आहप्रकारमुदकं दद्यात् । पित्रे पितामहाय पिता-
 महौ सप्तमात् पुरुषात् पितृपदे यावतां नाम जानीयात् ।

पितृपक्षोयाणां त्रयाणां दत्त्वा मातृपक्षोयाणां गुरुणां सम्बन्धि-
वान्भवानाश्च कृत्वा सुहृदां कुर्यात् । भवन्ति चात्र श्लोकाः ।

विना दौष्यसुवर्णेन विना ताम्रतिलेन च ।

विना दर्भेण मस्रैश्च पितॄणां नोपतिष्ठते ॥ १

सौवर्णराजताभ्याश्च खड्गेनोडुम्बरेण वा ।

दत्तमक्षयतां याति पितॄणाम्नु तिलोदकम् ॥ २

कुर्यादहरहः श्राद्धमन्त्राद्येनोदकेन वा ।

पयोमूनफलैर्बर्षाणि पितॄणां प्रीतिमावहन् ॥ ३

स्नातस्तु तर्पणं कृत्वा पितॄणाम्नु तिलाभ्रमा ।

पितृयज्ञमवाप्नोति प्रीणन्ति पितरस्तथा ॥ ४

इति शङ्खोद्ये धर्मशास्त्र द्वादशाऽध्यायः ॥ १२ ॥

त्रयोदशोऽध्यायः ।

ब्राह्मणाश्च परीक्षित दैवे कर्मणि धर्मावत् ।

पित्रे कर्मणि सम्प्राप्ते सूक्तमार्गेः परीक्षणम् ॥ १

ब्राह्मणा ये विकर्माणो वैङ्गलव्रतिकाः शठाः ।

होनाङ्गा अतिरिक्ताङ्गा ब्राह्मणाः पङ्क्तिदूषकाः ॥ २

गुरुणां प्रतिकूलाश्च तथाम्बुत्पातिनश्च ये ।

गुरुणां त्यागिणश्चैव ब्राह्मणाः पङ्क्तिदूषकाः ॥ ३

अनध्यायेष्वधीयानाः शौचाचारविवर्जिताः ।

शूद्राक्षरसम्पुष्टा ब्राह्मणाः पङ्क्तिदूषकाः ॥ ४

षडङ्गवेदवेत्तारो बह्वृचश्चैव सामगाः ।

त्रिणाचिकेतः पञ्चान्निर्ब्राह्मणाः पङ्क्तिपावनाः ॥ ५

ब्रह्मदेयानुसक्तानां ब्रह्मदेयाप्रदायकाः ।

ब्रह्मदेयापतिर्यश्च ब्राह्मणाः पङ्क्तिपावनाः ॥ ६

ऋग् यजुःपारगो यश्च माम्नां यथापि पारगः ।

अथर्वीहिरसांध्येता ब्राह्मणाः पङ्क्तिपावनाः ॥ ७

नित्यं योगरतो विद्वान् समलोद्गाश्मकाश्चनः ।

ध्यानशौलो यतिर्विद्वान् ब्राह्मणाः पङ्क्तिपावनाः ॥ ८

हो देवे पाशुखौ त्रींश्च पित्रे च दद्यात्तुखांस्तथा ।

भोजयेद्विबिधान् विप्रानेकैकसुत यश्च वा ॥ ९

भोजयेदथवाप्येकं ब्राह्मणं पङ्क्तिपावनम् ।

देशे कृत्वा तु नैवेद्यं पश्चाद्ब्रह्मैव तु तत् क्षिपेत् ॥ १०

उच्छिष्टसन्निधौ कार्यं पिण्डनिर्व्वपणं बुधैः ।

अभावे च तथा कार्यमग्निकार्यं यथाविधि ॥ ११

आहं कृत्वा तु यत्नेन त्वया क्रोधविवर्जितः ।

उष्णमर्कं द्विजातिभ्यः श्रद्धया विनिवेदयेत् ॥ १२

भोजयेद्विबिधान् विप्रान् गन्धमाख्यानुलेपनैः ।

पङ्क्तिविदात्मनो गेहे भोज्यं वा भक्ष्यमेव वा ।

अनिवेद्य न भोक्तव्यं पिण्डमूले कथञ्चन ॥ १३

उग्रगन्ध, गन्धगन्धानि चैत्यवृक्षभवानि च ।

पुष्पाणि वर्ज्जनौयानि तथा पर्ज्यतजानि च ॥ १४

तोयोद्भूतानि देयानि रक्तान्यपि विशेषतः ।

कर्णाक्ष्णं प्रदातव्यं कार्पासमथवा नवम् ॥ १५

दद्याद्विवर्जयेत् प्राज्ञो यद्यनाहतवस्त्रजः ।

हृतेन दीपो दातव्यस्तिलतैलेन वा पुनः ॥ १६

धूपार्थं गुग्गुलुं दद्यात् घृतयुक्तं मधूतकटम् ।
 चन्दनञ्च तथा दद्याद्विष्टं यत् कुङ्कुमं शुभम् ॥ १७
 छत्राकं शरशिखञ्च पलञ्च सूपकं तथा ।
 कुष्माण्डालावुक्तार्त्तकुकोविदाराञ्च वर्जयेत् ॥ १८
 पिप्पलीं भरिचञ्चैव तथा वै पिण्डमूलकम् ।
 कृतञ्च लवणञ्चैव वंशागन्तुः विवर्जयेत् ॥ १९
 राजमासान् मसूराञ्च प्रवालकोरदूषकान् ।
 लोहितान् हृत्तनिर्यासान् श्राद्धकर्मणि वर्जयेत् ॥ २०
 आम्नातलवलीमूलमूलकान् दधिदाडिमान् ।
 सकोविदार्यसत्कन्दराजेन मधुना सदा ॥ २१
 शक्नून् शर्करया सार्द्धं दद्याच्छ्राद्धे प्रयत्नतः ।
 पायसादिभिरुष्णैश्च भोजयित्वा तथा द्विजान् ॥ २२
 भक्त्या प्रणम्य आचान्तान् तथा वै दत्तदक्षिणान् ।
 अभिवाद्य प्रसन्नान् अनुव्रज्य विसर्जयेत् ॥ २३
 निमग्नितस्तु यः श्राद्धे मैथुनं सेवते द्विजः ।
 श्राद्धं भुङ्क्ता च दत्त्वा च युक्तः स्वात्महतैनसा ॥ २४
 कालशार्कं महाशर्कं मांसं वा शकुनकञ्च च ।
 खड्गमांसं तथानक्त्यं यमः प्रोवाच धर्मवित् ॥ २५
 इति शङ्खोऽयं धर्मशास्त्रे त्रयोदशोऽध्यायः ॥ १३ ॥

चतुर्दशोऽध्यायः ।

यद्ददाति गयात्रेत्वं प्रभासे पुष्करेऽपि च ।
 प्रयागे नैमिषारण्ये सर्व्वमानन्त्यमुच्यते ॥ १
 गङ्गायमुनयास्तोरे तार्धे वामरक्कटके ।
 नर्मदायां गयातोरे सर्व्वमानन्त्यमुच्यते ॥ २
 वाराणस्यां कुरुक्षेत्रे भृगुक्षेत्रे महालये ।
 समारण्येऽसिकूपे च यत् तदक्षयमुच्यते ॥ ३
 स्न च्छ्रेये तथारात्रौ मन्थयास्य विशेषतः ।
 न श्राद्धमाचरेत् प्राज्ञा स्न च्छ्रेणे न च व्रजेत् ॥ ४
 हस्ति श्वायामूर्यामितचन्द्रार्धे राहुदशने ।
 विषुवत्ययने चैव सर्व्वमानन्त्यमुच्यते ॥ ५
 प्रोष्ठपद्यामतोतायां मघादयुक्ता ब्रह्मादशोम ।
 प्राप्य श्राद्धन्तु कर्त्तव्यं मघना पायसं च ॥ ६
 प्रजां पुष्टिं तथा स्वर्गमाशोष्यश्च धनं तथा ।
 नृणां प्राप्य सदा प्रीतिं प्रयच्छन्ति पितामहाः ॥ ७
 इति शङ्खस्मृतौ धर्मशास्त्रे चतुर्दशोऽध्यायः ॥ १४ ॥

पञ्चदशोऽध्यायः ।

जनने मरणे चैव सपिण्डानां द्विजोत्तमाः ।
 ब्राह्मच्छुद्धिमवाप्नोति याऽग्निवेशममन्वितः ॥ १
 सपिण्डता तु पुरुषे सप्तमे विनिवर्त्तते ।
 जनने मरणे विप्रो दशाह्नेन विशुध्यति ॥ २

अन्नियो द्वादशाहेन वैश्यः पक्षेण शुध्यति ।
 मासेन तु तथा शूद्रः शुद्धिमाप्नोति नान्तरा ॥ ३ ॥
 रात्रिभिर्मासतुल्याभिर्गर्भस्त्रावे विशुद्धति ।
 अजातदन्तवाले तु सद्यः शौचं विधीयते ॥ ४ ॥
 अहोरात्रात्तथा शुद्धिर्वाले त्वक्तचूडके ।
 तथैवानुपनोते तु वराहाच्छुध्यन्ति मानवाः ॥ ५ ॥
 मृतानां कन्यकामान्तु तथैव शूद्रजन्मनः ।
 अनूढभार्यः शूद्रस्तु षोडशादत्सरात् परम् ॥ ६ ॥
 मृत्युं समवगच्छेत् मासं तस्यापि वाम्बवाः ।
 शुद्धिं समवगच्छन्ति नात्र कार्या विचारणा ॥ ७ ॥
 पितृवेश्मनि कन्या या रजः पश्यत्यसंस्कृता ।
 तस्यां मृतायां नाशौचं कदाचिदपि शाम्यति ॥ ८ ॥
 होनवर्णाद् यदा नारी प्रमादात् प्रसवं व्रजेत् ।
 प्रसवे मरणे तज्जमशौचं नोपशाम्यति ॥ ९ ॥
 समानं खल्वशौचन्तु प्रथमे तु समापयेत् ।
 असमानं द्वितौयेन धर्मीराजवचो यथा ॥ १० ॥
 देशान्तरगतः श्रुत्वा सत्त्वानां मरणाद्भवौ ।
 यच्छेषं दशरात्रस्य तावदेवाशुचिर्भवेत् ॥ ११ ॥
 अतीते दशरात्रे तु तावदेव शुचिर्भवेत् ।
 तथा संवत्सरैऽतीते स्नान एव विशुध्यति ॥ १२ ॥
 अनौरसेषु पुत्रेषु भार्यास्वन्यगतासु च ।
 परपूर्वासु च स्त्रीषु वराहाच्छुद्धिरिहेष्यते ॥ १३ ॥
 मातामहं व्यतीते तु आचार्ये च तथा मृते ।
 गृहे मृतासु दत्तासु कन्यासु च वराहं तथा ॥ १४ ॥

विनष्ट राजनि तथा जाते दौहित्रके गृहे ।
 आचार्यपत्नीपुत्रेषु दिवसेन च मातुले ॥ १५
 मातुले पक्षिणीं रात्रिं शिष्यत्विग्वान्धवेषु च ।
 सन्नद्धचारिणि तथा अनचाने तथा मृते ॥ १६
 एकरात्रं त्रिरात्रं वा षड्रात्रं मासमेव च ।
 शूद्राः सपिण्डवर्णानामशौचं क्रमतः स्मृतम् ॥ १७
 सपिण्डे क्षत्रिये शुद्धिः षड्रात्रं ब्राह्मणस्य च ।
 वर्णानां परिशिष्टानां द्वादशोऽङ्गि विनिर्द्दिशेत् ॥ १८
 सपिण्डे ब्राह्मणा वर्णाः सर्व्व एवाविशेषतः ।
 दशरात्रेण शुद्धेयुरित्याह भगवान् यमः ॥ १९
 सृग्वन्निपतनान्धोभिर्मृतानामात्मघातिनाम् ।
 पतितानामशौचञ्च शस्त्रविद्युद्धताश्च ये ॥ २०
 यतो व्रतो ब्रह्मचारी सूपकारश्च दौक्षितः ।
 नाशौचभाजः कथिता राजाज्ञाकारिणश्च ये ॥ २१
 यस्तु भुङ्क्तं पराशौचे वर्णो सोऽप्यशुचिर्भवेत् ।
 अमुख्य शुचौ शुद्धिश्च तस्याप्युक्ता मनोजिभिः ॥ २२
 पराशौचे नरो भुक्ता क्षमियोनी प्रजायते ।
 भुक्तासं स्त्रियते यस्य तस्य जातौ प्रजायते ॥ २३
 दानं प्रतिग्रहो ङोमः स्वाध्यायः पितृकर्म च ।
 ब्रह्मपिण्डक्रियावर्त्ममशौचं विनिवर्त्तते ॥ २४

इति शङ्खोक्ते धर्मशास्त्रे पञ्चदशोऽध्यायः ॥ १५ ॥

षड्शोऽध्यायः ।

मृन्मयं भाजनं मत्स्य पुनःपाकेन श्रद्ध्यति ।
 मलभूत्रेः पुरोषैर्वा ष्ठीवनैः पूयश्रुतितेः ॥ १
 संस्पृष्टं नैव श्रद्ध्यत पुनःपाकेन मृन्मयम् ।
 एतैरेव यदि स्पृष्टं ताम्रसौवर्णराजतम् ॥ २
 शुध्यत्यावर्तितं पश्चादन्यथा केवलाश्रमा ।
 अस्त्रोदकेन ताम्रस्य मोमस्य त्रपुषस्तथा ॥ ३
 क्षारेण शुद्धिः कांस्य लोहस्यापि विनिर्दिशेत् ।
 मुक्तामणिप्रवालानां शुद्धिः प्रक्षालनेन तु ॥ ४
 अजानाञ्चैव भाण्डानां सर्वस्याश्ममयस्य च ।
 गोकमूनफलानाञ्च विदलानां तथैव च । ५
 मार्जनादयस्त्रयस्त्राणां पाणिना यज्ञकर्म्मणि ।
 उष्णमाश्रमां तथा शुद्धिः मर्कशानां विनिर्दिशेत् ॥ ६
 शय्यामनापणानान्तु सूर्यस्य किरणैस्तथा ।
 शुद्धिस्तु प्रोक्षणादयस्त्रे करकेन्यनयोस्तथा ॥ ७
 मार्जनाद्दृश्मनां शुद्धिः क्षितेः शोधस्तु तत्क्षणात् ।
 सम्प्राज्जनेन तोयेन वामसां शुद्धिरिष्यते ॥ ८
 बहना प्रोक्षणाच्छुद्धिर्धान्याटोनां विनिर्दिशेत् ।
 प्राक्षणात् मंहतानाञ्च काष्ठानाञ्चैव तत्क्षणात् ॥ ९
 मिदार्थकानां कम्पेन शृङ्गदन्तमयस्य च ।
 गावालैः फलपात्राणामस्थ्रां शृङ्गवतां तथा ॥ १०
 निर्यामानां गृडानाञ्च लवणानां तथैव च ।
 कुसम्भकुसमानाञ्च ऊर्णाकार्पासयोस्तथा ॥ ११

प्रोक्षणात् कथिता शुद्धिरित्याह भगवान् यमः ।
 भूमिष्ठमुदकं शुद्धं तथा शुचि शिलागतम् ॥ १२
 वर्णगन्धरमैर्दुष्टैर्वर्जितानां तथा भवेत् ।
 शुद्धं नदीगतं तोय सर्वदैव सुखाकरम् ॥ १३
 शुद्धं प्रसारितं पण्यं शुद्धाश्वाश्वाद्यो मुखे ।
 मुखवर्जन्तु गौः शुद्धा माज्जरिस्त्रायमे शचिः ॥ १४
 शय्या भार्या शिशुर्वस्त्रमुपवीतं कमण्डलुः ।
 आत्मनः कथितं शुद्धं न तच्छुद्धं परस्य च ॥ १५
 नारीणाञ्चैव वतमानां शकुनानां गणां मुखम् ।
 रात्रौ प्रसरणे वृत्ते मृगयायां मटा शुचिः ॥ १६
 शुद्धा भर्तुषु तुर्यैर्गङ्गा स्नाता नारी रजस्वला ।
 देवे कर्माणि पित्रोश्च पञ्चमेऽहनि शुद्ध्यति ॥ १७
 रथ्याकर्हमतोयेन छोवनाद्येन वाप्यथ ।
 नामेरुद्धं नरः स्मृतः सद्यः स्नानेन शुद्ध्यति ॥ १८
 कृत्वा मूत्रपुरोषञ्च लेपगन्धापहं तथा ।
 उद्धर्तनाभ्यसा स्नान मृदा चैव समाचरेत् ॥ १९
 महने मृत्तिकाः सप्त लिङ्गे द्वे च प्रकीर्तिते ।
 एकस्मिन् विंशतिर्हस्ते द्वयोर्द्वयाद्यतर्दश ॥ २०
 तिस्रस्तु मृत्तिका देयाः कृत्वा तु नखशोधनम् ।
 तिस्रस्तु पादयोर्द्वेयाः शौचकामस्य सर्वदा ॥ २१
 शौचमेतदुष्टदृष्ट्यानां द्विगुणं ब्रह्मचारिणाम् ।
 द्विगुणञ्च वनस्थानां यतोनां द्विगुणं तथा ॥ २२
 मृत्तिका च विनिर्द्दिष्टा त्रिपलं पृथ्यते यथा ॥ २३
 इति शङ्खौये धर्मशास्त्रे षोडशोऽध्यायः ॥ १६

सप्तदशोऽध्यायः ।

नित्यं त्रिषवणस्त्रायौ कृत्वा पर्णकुटीं वने ।
 अधःशायी जटाधारी पर्णमूलफलाशनः ॥ १
 ग्रामं विश्रित भिक्षार्थं स्वकर्म परिकीर्त्तयन् ।
 एवं कालं समास्थाय वर्षे च द्वादशे गते ॥ २
 रुक्मस्तेयौ सुरापायौ ब्रह्महा गुरुतल्पगः ।
 व्रतेनैकेन शुध्यन्ति महापातकिनश्च ये ॥ ३
 यागस्थं क्षत्रियं हत्वा वैश्यं हत्वा तु याजकम् ।
 एतदेव व्रतं कुर्यादाश्रमं विनिदूषकः ॥ ४
 कूटसाध्यं तथैवोक्ता निक्षेपश्च प्रहृत्य च ।
 एतदेव व्रतं कुर्याच्छ्रुत्वा च शरणागतम् ॥ ५
 आहिताग्निः क्षियं हत्वा मित्रं हत्वा तथैव च ।
 हत्वा गर्भमविज्ञातमेतदेव व्रतं चरेत् ॥ ६
 व्रतस्थश्च द्विजं हत्वा पार्यिवश्चाकृतः श्रमम् ।
 एतदेव व्रतं कुर्याद्द्विगुणश्च विशुद्ध्यै ॥ ७
 क्षत्रियश्च तु पादोऽङ्गं तदर्द्धं वैश्यघातने ।
 अर्द्धमेव सदा कुर्यात् स्त्रीवधे पुरुषस्तथा ॥ ८
 पादन्तु शूद्रहत्यायामुद्यक्यागमने तथा ।
 गोवधे च तथा कुर्यात् परदारगतस्तथा ॥ ९
 पशून् हत्वा तथा ग्राम्यान् मासं कुर्याद्विचक्षणः ।
 आरक्ष्यामां वधे चैव तदर्द्धन्तु विधीयते ॥ १०
 हत्वा द्विजं तथा सर्पं जलेशयाविलेशयौ ।
 सप्तरात्रं तथा कुर्याद्व्रतन्तु ब्राह्मणस्तथा ॥ ११

अग्न्यान्तु शतं हत्वा साय्यां दशशतं तथा ।
 अग्न्यान्तु शतं कुर्यात् पूर्णं संवत्सरं तथा ॥ १२
 यस्य यस्य च वर्णस्य वृत्तिच्छेदं समाचरेत् ।
 तस्य तस्य वधप्रोक्तं प्रायश्चित्तं समाचरेत् ॥ १३
 अपहृत्य तु वर्णानां भुवमेव प्रमादतः ।
 प्रायश्चित्तमथ प्रोक्तं ब्राह्मणानुमतं चरेत् ॥ १४
 गोऽजाश्वस्यापहरणे सोमानां रजतस्य च ।
 जलापहरणे चैव कुर्यात् संवत्सरं व्रतम् ॥ १५
 तिलानां धान्यवस्त्राणां शस्त्राणामामिषस्य च ।
 संवत्सराहं कुर्वीत व्रतमेतत् समाहितः ॥ १६
 दणकाष्टे च तक्राणां रमानामपहारकः ।
 मासमेकं व्रतं कुर्याद्दन्तानां सर्पिणां तथा ॥ १७
 लावणानां गुडानाञ्च मूलानां कुसुमस्य च ।
 मासार्धस्तु व्रतं कुर्यादेतदेव समाहितः ॥ १७
 लौहानां वैदलानाञ्च सूत्राणां चर्मणां तथा ।
 एकरात्रं व्रतं कुर्यात्तदेव समाहितः ॥ १८
 भुक्ता पलायुं लशुनं मयस्य कवकानि च ।
 नारं मलं तथा मांसं विड्वराहं खरं तथा ॥ २०
 मोधिरकुञ्जराङ्गस्य सव्यं पञ्चनखं तथा ।
 क्रय्यादं कुक्कुटं ग्राम्यं कुर्यात् संवत्सरं व्रतम् ॥ २१
 भक्ष्याः पञ्चनखस्त्वेत गोधाकच्छपशस्त्रकाः ।
 सङ्गश्च शशकश्चैव तान् हत्वा तु चरेद्व्रतम् ॥ २२
 हंसं मदगुरकं काकं काकोलं खञ्जरीटकम् ।
 मत्स्यादांस्य तथा मत्स्यान् वलाकाश्चकसारिकाः ॥ २३

चक्रवाकं प्लवं जीकं मण्डूकं भुजगं तथा ।
 माममेतद्व्रतं कुर्यान्नात्र कार्या विचारणा ॥ २४
 राजीवान् मिहत्तण्डांश्च शकुन्तांश्च तथैव च ।
 पाठानराहितो भक्ष्यो मत्स्येषु परिकीर्तितौ ॥ २५
 जलेचरांश्च जलजान् मुखपादान् सर्वाष्करान् ।
 वृक्षपादान् जालपादान् सम्राजं व्रतमाचरेत् ॥ २६
 तिप्तिरिञ्च मयूरश्च लावकश्च कपिञ्जरम् ।
 बाह्वीणिमं वर्त्तकश्च भक्ष्यानाञ्च यमः सदा ॥ २७
 भुक्त्वा चैवाभयदत्तं तथैकशफटं द्विजः ।
 तथा भुक्त्वा तु मामं वै मामाहं व्रतमाचरेत् ॥ २८
 स्वयं सृजं वृथामांसं मार्द्दवं वाजसेव च ।
 गोश्च क्षीरं विवत्माया महिष्याश्च तथा पयः ॥ २९
 सन्धिन्यमध्यं भक्षित्वा पचन्तु व्रतमाचरेत् ।
 क्षीराणि यान्यभक्ष्याणि तद्विकाराशने बुधः ॥ ३०
 ममरात्रं व्रतं कुर्याद् यदेनत् परिकीर्तितम् ।
 लाहितान् वृक्षनिर्यासान् व्रणानां प्रभवांस्तथा ॥ ३१
 केवलानि तथाक्षानि तथा पर्युषितश्च यत् ।
 गुडपक्वं तथा भुक्त्वा त्रिरात्रन्तु व्रतो भवेत् ॥ ३२
 दधिभक्तश्च शुक्रेषु यच्चान्यद्दारुसम्भवम् ॥
 गुडयुक्तं भक्षयित्वा तक्रं निन्द्यमिति श्रुतिः ॥ ३३
 यवगाधूमजं सत्त्वं विकाराः पयसाश्च ये ।
 राजबाह्वश्च कुल्यश्च भैक्ष्यं पर्युषितं भवेत् ॥ ३४
 मज्जीवपक्वमांसश्च मर्लं यत्नेन वर्जयेत् ।
 संबत्सरं व्रतं कुर्यात् प्राश्यैतान् ज्ञानतस्तथा ॥ ३५

शूद्रान् ब्राह्मणी भुक्ता तथा रज्जावतारिणः ।
 बहस्य चैव चोरस्यवोरायाश्च तथा खियः ॥ ३६
 कर्मकारस्य वेणुस्य कौरस्य पतितस्य च ।
 रुक्मकारस्य तक्षस्य तथा बार्ह पिकस्य च ॥ ३७
 कट्यस्य नृशंसस्य वेश्यायाः क्षितवस्य च ।
 गणाक्षं भूमिपालाशमन्त्रश्चैवास्त्रजोविनः ॥ ३८
 सौनकाक्षं मूलिकाक्षं भुक्ता मासं व्रतं चरेत् ।
 शूद्रस्य मततं भुक्ता यशमान् व्रतमाचरेत् ॥ ३९
 वैश्यस्य च तथा स्त्रोणां मासमेकं व्रतं चरेत् ।
 क्षत्रियस्य तथा भुक्ता द्वौ मासौ च व्रतं चरेत् ॥ ४०
 ब्राह्मणस्य तथा भुक्ता मासमेकं समाचरेत् ।
 अपः सुराभाजनस्याः पौत्वा पक्षं व्रतो भवेत् ॥ ४१
 शूद्राच्छिष्टाशने मासं पक्षमेकं तथा विप्रः ।
 क्षत्रियस्य तु मसाहं ब्राह्मणस्य तथा दिनम् ॥ ४२
 अथाश्वदाशने विद्वान् मासमेकं व्रतो भवेत् ।
 परिव्रित्तः परिवेत्ता यथा च परिविद्यते ॥ ४३
 व्रतं संवत्सरं कुर्याद्दाहयाजकपञ्चमः ।
 शुनाच्छिष्टं तथा भुक्ता मासमेकं व्रतो भवेत् ॥ ४४
 दूषितं केशकोटैश्च मूषिकानकुलेन च ।
 भविकामशकेनापि तिराचन्तु व्रतो भवेत् ॥ ४५
 हथाक्षशरमंथावपायमापूषण्कनीः ।
 भुक्ता तिराक्षं कुर्वीत व्रतमेतत् समाहितः ॥ ४६
 मोखा चैव क्षतो विप्रः शुना दष्टस्तथैव च ।
 तिराचन्तु व्रतं कुर्यात् पञ्चनीदशनक्षतः ॥ ४७

पाटप्रतापनं बह्वी चिह्ना बह्वी तथाप्यधः ।
 कुशेः प्रमृज्य पाटी च दिनमेकं व्रतं चरेत् ॥ ४८
 चात्रियस्तु रणे हत्वा पृष्ठं प्राणपरायणम् ।
 संवत्सरव्रतं कुर्याच्छ्रित्वा पिप्पलपाटपम् ॥ ४९
 दिवा च मैशुनं कृत्वा स्नात्वा दृष्टजले तथा ।
 नग्नां परस्त्रियं दृष्ट्वा दिनमेकं व्रतौ भवेत् ॥ ५०
 चिह्नाग्नावशुचि द्रव्यं तददभ्यसि मानवः ।
 मासमेकं व्रतं कुर्यादपक्रांध्य तथा गुरुम् ॥ ५१
 तथा विशेषजं पीत्वा पानीयं ब्राह्मणस्तथा ।
 त्रिराचन्तु व्रतं कुर्याद्दामहस्तेन वा पुनः ॥ ५२
 एकपङ्क्त्यपविष्टेषु विषमं यः प्रयच्छति ।
 स च तावदसौ पक्षं प्रकुर्याद् ब्राह्मणो व्रतम् ॥ ५३
 धारयित्वा तुलाञ्चैव विषमं वनिजस्तथा ।
 सुरालवणपात्रेषु भुक्त्वा क्षीरं व्रतं चरेत् ॥ ५४
 विक्रोय पाणिना मद्यास्तिलानि च तथाचरेत् ॥ ५५
 हुङ्कारं ब्राह्मणव्योक्ता हुङ्कारश्च गरीयसः ।
 दिनमेकं व्रतं कुर्यात् प्रयतः सुममाहितः ॥ ५६
 प्रेतश्च प्रेतकार्याणि कृत्वा वै धनहारकः ।
 वर्णानां यद्व्रतं प्रोक्तं तद्व्रतं प्रयतश्चरेत् ॥ ५७
 कृत्वा पापं न गूहेत गुह्यमानं हि वर्धते ।
 कृत्वा पापं बुधः कुर्यात् पण्डितानुमतं व्रतम् ॥ ५८
 स्थित्वा च श्वापटाकोणे बहुव्याधसृगे वने ।
 न ब्राह्मणो व्रतं कुर्यात् प्राणबाधभयात् सदा ॥ ५९

सतो हि जीवतो जीवं सर्वपापमपोहति ।
 ब्रूते कच्छेस्तथा दानैरित्याह भगवान् यमः ॥ ६०
 शरीरं धर्मसर्वस्वं रक्षणीयं प्रयत्नतः ।
 शरीराच्चरते धर्मः पर्वतात् सलिलं यथा ॥ ६१
 आलोक्य सर्वशास्त्राणि समेत्य ब्राह्मणैः सह ।
 प्रायश्चित्तं द्विजो दद्यात् स्नेच्छया न कदाचन ॥ ६२
 इति शङ्खाय धर्माशास्त्र सप्तदशोऽध्यायः ॥ १७ ॥

अष्टादशोऽध्यायः ।

ब्रह्मं त्रिषवणस्त्रानं प्रकुर्यादधमर्षणम् ।
 निमज्ज्य नक्तं सरिति न भुञ्जीत दिनत्रयम् ॥ १
 बोरासनं सदा तिष्ठन्नाह दद्यात् पर्यास्त्रिणीम् ।
 अधमर्षणमित्येतत् कृतं सर्वाधनाशनम् ॥ २
 ब्रह्मं सायं ब्रह्मं प्रातस्त्यहमद्यादयाचितम् ।
 परं ब्रह्म नाश्रयात् प्राजापत्यं चरन् व्रतम् ॥ ३
 ब्रह्ममुष्णं पिवेदापस्त्यहमुष्णं घृतं पिवेत् ।
 ब्रह्ममुष्णं पयः पोत्वा वायुभक्षो दिनत्रयम् ॥ ४
 तप्तकच्छं विजानोयादेतदुक्तं सदा व्रतम् ।
 द्वादशेनापवासेन पराकः परिकीर्तितः ॥ ५
 विधिनोदकसिद्धानि समश्रयात् प्रयत्नतः ।
 शक्तून् हि सोदकान् मासं कच्छं वारुणमुच्यते ॥ ६
 विश्वैरामलकैर्वापि कपिलैरथवा शुभैः ।
 मासेन लोकेऽतिकच्छः कथ्यते द्विजसत्तमैः ॥ ७

गोमूत्रं गोमयं क्षीरं दधि सर्पिः कुशोदकम् ।
 एकरात्रापवासस्तु शङ्खं सान्त्वयनं स्मृतम् ॥ ८
 ब्रतेस्तु बह्वर्ध्वस्तैर्महासान्त्वयनं स्मृतम् ।
 पादद्वयं तथा त्वक्ता शङ्खानां परिवासनात् ।
 उपवासान्तराभ्यासात् तुलापुरुष उच्यते ॥ ९
 गोपुरोषाशनो भूत्वा मांसं नित्यं समाहितः ।
 ब्रतस्तु वार्द्धिकं कुर्यात् सर्वपापापनुत्तये ॥ १०
 आसं चन्द्रकलावृद्धा प्राश्नोयाद्द्वयं सदा ।
 कामयंस्तु कलाहानौ व्रतं चान्द्रायणं स्मृतम् ॥ ११
 मन्त्रं विद्वान् जपेद्ब्रतं जुहुयाच्छैव शक्तितः ।
 अयं विधिस्तु विज्ञेयः सुधोर्भिर्विमलात्मभिः ।
 पापात्मनस्तु पापेभ्यः नात्र कार्यः विचारणा ॥ १२
 शङ्खप्राक्तमिदं शास्त्रं याऽधीते प्रयतः सुधोः ।
 सर्वपापविनिर्मुक्तः स्वर्गलोके महोयते ॥ १३
 इति शङ्खीये धर्मशास्त्रेऽष्टादशोऽध्यायः ॥ १४

गौतमसंहिता ।

प्रथमोऽध्यायः ।

वेदो धर्ममूलं तद्विदाश्च स्मृतिशीले, दृष्टो धर्मीव्यतिक्रमः
साहसश्च महतां, न तु दृष्टोऽर्थो वरदौर्बल्यात्, तुल्यबलविरोधे
विकल्पः । उपनयनं ब्राह्मणस्याष्टमे नवमे, पञ्चमे वा
काम्यं, गर्भादिः सङ्क्रान्ता वर्षाणां, तद्वितीयं जन्म । तदयस्मात्
स आचार्यो वेदानुवचनाच्च । एकादश द्वादशयोः क्षत्रिय-
वैश्ययोः । आषोडशाद्ब्राह्मणस्यापतिता भारिव्रतौ, द्वाविंशते
राजन्यस्य, द्वात्रिंशतया वैश्यस्य । मोक्षीज्यामीर्वीसौव्रतो
मेखलाः, क्रमेण कृष्णरुक्मस्तजिनानि वासांसि, श्यामक्षौम-
क्षोरकृतयाः, सर्वेषां कार्पासश्चाविकृतम् । काशायमप्येके ।
वार्त्तं ब्राह्मणस्य, मास्त्रिहहारिद्रे इतरयोः । वैष्णपालशौ-
ब्राह्मणस्य दण्डावश्लेषेलवौ शेषे, यज्ञिया वा सर्वेषामपीरिता
यूपचक्राः सवल्कला (सशल्कला) मूर्धललाटनासाग्रप्रमाणाः ।
मुण्डजटिलशिखाजटाश्च । द्रव्यहस्त उच्छिष्टाऽग्निधायाचामेद-
द्रव्यशुद्धिः, परिमाणेन प्रदातव्यनिर्णयजनानि तैजसमार्त्तिका-
दारवतान्तवानां, तैजसवदुपलमणिशंखशुक्लानां, टारुवर्दाक्ष-
भूम्यारावपनञ्च, भूमिचलवद्रज्जुविदलचर्मणामुत्तमर्गो वात्यन्तो-
षहतानाम् । प्राङ्मुख उदङ्मुखौ वा शौचमारभेत् । शुचौ
देशे आसीनो दक्षिणं बाहुं जान्वन्तरा कृत्वा यज्ञोपवीत्या-
भणिवन्धनात् पाणौ प्रक्षाल्य वाग्यतां हृदयस्रग्निस्त्रिसुवर्वापः

आचामेहिः प्रमृज्यात् पादौ, चाभ्युक्षेत् खानि, चोपस्पृशे-
च्छोर्षणानि भूर्धनि च दद्यात् । सप्ता भुक्ता क्षुत्त्वा च पुनः ।
दन्तश्लेष्टेषु दन्तवदन्यत्र जिह्वाभिमर्षणात् । प्राक्-स्थितिरित्येके ।
चुनेष्वास्त्रावर्षहियान्नगिरन्नेव तच्छुचिः । न सुख्या विप्रुषः
उच्छिष्टं कुर्वन्ति तांसेदङ्गं निपतन्ति । लेपगन्धापकर्षणे शौच-
ममेध्यम् । तदग्निः पूर्वं मृदा च मूत्रपुरीषरेतोविभ्रंसनाभ्य-
वहारसंयोगेषु च यत्र चान्नाया विदध्यात् । पणिना सव्यमुप-
संगृह्याङ्गुष्ठमधौहि भा इत्यामन्वप्रेत गुरुः । तत्र चक्षुर्भनः-
प्राणापस्पर्शनं दभेः ; प्राणायामास्त्रयः पञ्चदशमात्राः । प्राक्तने-
व्यासनश्च ॐपूर्वा व्याहृतयः पञ्चसप्तान्ताः । गुरोः पादोपसंगृहणं
प्रातर्ब्रह्मानुवचने चात्यन्तयारनुज्ञात उपाविशेत् । प्राङ्मुखो
दक्षिणतः शिष्य उदङ्मुखो वा सावित्रोश्चानुवचनमादितो ब्रह्मण
आदाने ॐकारस्याऽन्यत्रापि । अन्तरागमने पुनरुपसदनं
स्वनकुलसर्पमण्डूकमार्जाराणां व्राह्मणमुपवासी विप्रवासश्च ;
प्राणायाम् हृतप्राशनञ्चेतरषाम् । श्मशानाध्ययने चैवं चैवम् ।

इति गीतमौखे धर्मशास्त्रे प्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥

द्वितीयोऽध्यायः ।

प्रागुपनयनात् कामचारवादभक्षोऽहुतोऽब्रह्मचारो यथोप-
पन्नमूत्रपुरीषो भवति ; नास्याचमनकल्पो विद्यतेऽन्यत्राप्यो-
माज्जनप्रधावनावोक्षणेभ्यो । न तदुपस्पर्शनाशौचं न त्वेवेनमग्नि-
हवनवलिहरणयोर्निवृत्त्याच्च ब्रह्माभिव्याहारयेदन्यत्र स्वधानि-
नयनात् । उपनयनादिनियमः । उक्तं ब्रह्मचर्यमस्मिन्वित्त-

भैक्षचरणे सत्यवचनमपामुपसर्जनम् । एके गोदानादि । बहिः
 सन्ध्यार्थञ्चातिष्ठेत् पूर्वमासोत्तरां सन्ध्योतिष्या ज्योतिषो
 दर्शनाद्वाग्यतः । नादित्यमौचेत्, वर्जयेन्मधुमांसगन्धमास्य-
 दिवास्वप्नाञ्जनाभ्यञ्जनयानोपानच्छत्रकामक्रोध-लोभमोहवाद्य-
 बादनस्नानदन्तधावनर्घनृत्यगीतपरिवाटभयानि गुरुदर्शने
 कर्णप्राप्ततावसकथिकायाश्चयणपादप्रसारणानि निष्ठीवितर्हसि-
 तविजृम्भितास्फाटनानि स्त्रीप्रेषणालम्बने मैथुनशङ्कायां भूतं
 ह्योनवर्णसेवामदत्तादानं हिंसाम् आचार्यतत्पुत्रस्त्रीदीक्षित-
 सामानि शुष्कां वाच मद्यं निर्व्वृत्तं ब्राह्मणः । अधःशय्याशायो
 पूर्व्वीत्यायो जघन्यमवेशो वाग्बाह्णदरमंयतः । नामगोत्रे गुरोः
 समानतो निर्दिशेत् । अर्क्षिते श्रेयसि चैवम् । शय्यासन-
 स्थानानि बिहाय प्रतिश्रवणमभिक्रमणं वचनादृष्टेनाघःस्थाना-
 सनस्तिर्यग्वा तत्सेवायाम् । गुरुदर्शने चोत्तिष्ठेत्, गच्छन्त-
 मनुव्रजेत्, कर्म विज्ञाप्याख्यायाद्भक्ताध्यायो युक्तः प्रियहितयो-
 र्वाङ्गाख्यापुत्रेषु चैवम् । मोक्षिष्ठाशनक्षपनप्रसादनपादप्रक्षाल-
 नोत्सर्गनापसंग्रहणानि । विप्रोष्णोपसंग्रहणं गुरुभार्यायां तत्-
 पुत्रस्य च । नैके युवतीनाम् । व्यवहारप्राप्तेन सार्व्ववर्णिकं
 भैक्षचरणमभिग्रस्तपतितवर्जम् । आदिमध्यान्तेषु भवच्छब्दः
 प्रयोज्या वर्णानुपूर्व्वेण । आचार्यज्ञातिगुरुस्त्वेवलाभेऽन्यत्र ।
 तेषां पूर्वं परिहरन् निषेद्य गुरुर्बेऽनुज्ञातां भुञ्जात । असन्निधौ
 तद्भार्यापुत्रसन्नक्षचारिसङ्गरः । बाग्यतस्तृप्यन्लालुप्यमानः
 सन्निधायोदकं स्पृशेत् । शिष्यशिष्टिरवधेनाशक्तो रज्जुवेणुविद-
 लाभ्यां तनुभ्यामन्येन घ्नन् राज्ञा शास्यः । दादशवर्षास्थे वैक-
 वेदे ब्रह्मचर्यं चरेत् प्रतिदादशवर्षेषु ग्रहणार्तां वा । विद्यान्ते

गुरुरर्थे निमग्नः, ततः कृतानुष्ठानस्य ज्ञानम् । आचार्यैः
श्रेष्ठो गुरुणां मातेत्येके मातेत्येके ।

इति गौतमीये धर्मशास्त्रे द्वितीयोऽध्यायः ॥ १ ॥

तृतीयोऽध्यायः ।

तस्याश्रमविकल्पमेके ब्रवन्ते ब्रह्मचारी गृहस्थो भिक्षुर्व्य-
ख्यानस इति तेषां गृहस्थो योनिरप्रजनत्वादितरेषाम् । तथोक्तं
ब्रह्मचारिण आचार्याधीनत्वमात्रं गुरोः कर्मशेषेण जपेत् ।
शुश्रूषां तदपत्यवृत्तिस्तदवृद्धं स ब्रह्मचारिण्यस्मिन् वा । एत-
द्वृत्तौ ब्रह्मलोकमवाप्नोति जितेन्द्रियः । उत्तरेषाञ्चेतदविरोधौ ।
अनिचया भिक्षुरुर्हरेता ध्वजशाला वर्षासु भिक्षार्थी ग्राम-
मियात् । जघन्यमनिवृत्तं चरेत् । निवृत्ताशोर्वाक्चक्षुःकर्म-
रुयतः । कोपीनाञ्छादनार्थं वामो विभृयात् । प्रह्वीणमेके
निर्णेजनाविप्रयुक्तम् । आशधिवनस्यतीनामङ्गमुपाददौत । न
द्वितीयामुपहर्तुं रात्रिं ग्रामे वसेत् । सुण्डः शिखी वा वर्ज्ये-
ज्जोवबधम् । समा मूर्तेषु हिंसानुग्रहयोरनारम्भो । वैखानसो
वने मूत्रफलाशो तपःशीलः श्रावणकैनाग्निमाघायायाम्यभोजो
देवपितृमनुष्यभूतर्षिपूजकः सञ्जातिभिः प्रतिसिद्धवर्जं भैक्षम-
प्यग्र्युञ्जोत, न फालकृष्टमधितिष्ठेद्, ग्रामस्य न प्रविशेज्जटिल-
शौराजिनवासो नातिशयं भुञ्जोत । एकाश्रमं त्वाचार्याः
प्रत्यक्षविधानाद्गार्हस्थ्यस्य गार्हस्थ्यस्य

इति गौतमीये धर्मशास्त्रे तृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥

चतुर्थोऽध्यायः ।

मृदहस्यः सदृशीं भार्यां विन्देन्नानन्यपूर्वां यथोयसौम ।
 असमानप्रवरैर्विवाहं कर्तुं सममात् पितृवन्मुभ्य वीजिनश्च
 मातृवन्मुभ्यः पञ्चमात् । ब्राह्मो विद्याचारित्र्यवन्, शोभनसम्यक्साय
 दद्यादाच्छायालङ्घ्यताम् [१] । संयोगमन्त्रः प्रजापत्ये सदृधर्मं
 चरतामिति [२] । आर्षे गोमिथुनं कन्यावते दद्यात् [३] ।
 अस्तुर्वात्विजे दानं देवः [४] । अलङ्घ्येच्छन्त्या स्वयं संयोगो
 गाभ्यवेः [५] । वित्तनानतिस्त्रोमनामासुरः [६] । पदह्यद्दाना-
 द्वाक्षसः [७] । असंविज्ञानोपमहमनां पैशाचः [८] । चत्वारो
 धर्माः प्रथमाः षडित्येके । अनुत्तमानन्तरैकान्तरह्यन्तरासु
 जाताः सवर्णास्त्वष्टाग्रनिषादडौषन्तपारशवाः । प्रतिलाभासु
 सुतमागधायोगवच्चतृवैदेहकचाण्डालाः । ब्राह्मण्यजौजनन्
 पुत्रान् वर्णेभ्य आनुपुत्र्याद् ब्राह्मणसुतमागधचण्डालान् तेभ्य एव
 क्षत्रिया मूढोर्वसिस्तक्षत्रियधौवरपुक्काशान्, तेभ्य एव वैश्या
 मृज्यकण्ठकमाहिण्यश्ववेदेहान् तेभ्य एव पारशवयवनकरण-
 शूद्रान् शूद्रत्येके । वणान्तरगमनमुगकर्षाभ्यां सममेन पञ्चमेन
 चाचार्याः । सृष्टान्तरजातानाञ्च प्रतिलाभस्तु धर्महोनाः
 शूद्रायाञ्च असमानायाञ्च शूद्रात् प्रतितर्पितिरन्य पापिष्ठः ।
 पुनान्त साधवः पुत्रास्त्रिपोरुषानाषाद्दश, दैवाहजैव, प्राजा-
 पत्यः द्वाग, पूर्वानि दश वरानाज्ञानञ्च ब्राह्मोपत्राः बाह्योपत्राः ।
 इति गौतमोये धर्मशास्त्रं चतुर्थोऽध्यायः ॥ ५ ॥

पञ्चमोऽध्यायः ।

अतावुपेयात् सर्वत्र वा प्रतिषिद्धवर्जम् । देवपितृमनुष्य-
 भूतर्षिपूजका नित्यस्वाध्यायः । पितृभ्यश्चादकदानं यथोत्साह-
 मन्यदकार्यदिरग्निर्दायादिर्वा । तांस्तान् गृह्यानि देवपितृ-
 मनुष्ययज्ञाः स्वाध्यायश्च । वलिकर्माग्नावग्निरध्वन्तरिर्विश्वेदेवाः
 प्रजापतिः सृष्टिकृदितिहोमः । दिग्देवताभ्यश्च यथास्वं द्वारेषु
 मरुद्भ्यां गृह्णतेवताभ्यो प्रविश्य ब्रह्मणे मध्ये अङ्गा उदकूष्म
 आकाशयेत्यन्तरिक्षे नक्तश्चरैश्च मायम् । स्वस्तिवाच्य भिक्षा-
 दानप्रश्नपूर्वन्तु ददातिषु चैवं धर्मेषु समद्विगुणमाहसानन्यानि
 फलान्यत्राह्मणब्राह्मणश्राद्धियवेदपारगेभ्यः । गुर्वथेनविशेषधार्थ-
 वृद्धिर्लोणयज्यमावाध्यनाध्वसंयोगवैश्वजितेषु द्रव्यसविभागो
 बर्हिर्वदि भिक्षमाणेषु कृताश्चमितरेषु । प्रातश्चुत्याध्यधर्म-
 संयुक्ताय न दद्यात् । क्रुद्धहृष्टभोतार्तलुब्धबालस्त्विरमूढ-
 मत्तोन्मत्तवाक्धान्यनृतान्यपातकानि । भोजयेत् पूर्वमतिथि-
 कुमारव्याधितगर्भणोसुवाग्निनास्थविरान् जघन्यांश्च । आचार्य-
 पितृसखोनान्तु निवेद्य दचनक्रिया ऋत्विगाचार्यश्चशुरपितृव्य-
 मातुलानामुपस्थाने मधुपर्कः संवत्सरे पुनः पूजिता यज्ञ-
 विवाहयारर्षाक् राज्ञश्च श्रोत्रियस्य । अश्रोत्रियस्यासनादके
 श्रोत्रियस्य तु पाद्यमाध्यमव्यविशेषांश्च प्रकारयेन्नित्यं वा संस्कार-
 विशिष्टं मध्यतोऽन्नदानमवेद्यसाधुवृत्ते विपरोते तु हृणोदक-
 भूमिः स्वागतमन्ततः पूज्यानत्वाशश्च शय्यामनावसथानुब्रज्या-
 पासनानि षट्कथ्येयमोः समान्यल्पगोऽपि होने असमानग्रामो-
 ऽतिथिरेकरात्रिकाऽधिहृद्यसूर्यापस्थायौ कुशलानामयारोग्या-

नामनुप्रश्नोत्थं शूद्रस्त्रात्राह्मणस्यानतिधिरत्राह्मणो यज्ञे संवत्-
सेत् भोजनन्तु क्षत्रियस्त्रोहं ब्राह्मणेभ्योऽन्यान् भृत्यैः सहावृश-
सार्थमानृशंसार्थम् ।

इति गौतमीये धर्मशास्त्रे पञ्चमोऽध्यायः ॥ २ ॥

षष्ठोऽध्यायः ।

पादोपसंग्रहणं गुरुसमवायेऽन्वहम् । अभिगम्य तु विप्रोऽथ
मातृपितृदम्भुनां पूर्वजानां विद्यागुरुणां तत्तद्गुरुणाञ्च
सन्निपाति परस्व । नाम प्राच्याहमयामत्यभिवादोऽञ्जसमवाये
स्त्रोपयोगेऽभिवादतोऽनियमेके नाविप्रोऽथ स्त्रीणाममातृपितृव्य-
भार्याभगिनोनां नोपसंग्रहणं भ्रातृभार्याणां श्वश्रूणां ।
ऋत्विक्श्वश्रुरपितृव्यमातृलानान्तु यवोयसां प्रत्युत्तानमर्नाभ-
वाद्यान्तथान्यः पूर्वेः पौराऽशौतिकारयः शूद्रोऽप्यपत्यसमेना-
वराऽपार्यः शूद्रेण नाम चास्य वर्जयेद्द्रव्याजपः प्रेष्ठो भो
भर्वान्निति वयस्यः समानेऽहनि जाता दशवर्षहहः पौरः पञ्चभिः
कलाभरः आत्रियधारणास्त्रिभिः राजन्यो वैश्वकर्मीविद्याहीनो
दोक्षितस्य प्राक् क्रयात् । वित्तवन्धुः कर्मजातिविद्यावयांसि
मान्यानि परवर्त्तोयांसि श्रुतस्तु सर्वेभ्यो गरीयस्तन्मूलत्वाद्धर्मस्य
श्रुतेः । चक्रिदशमोऽस्यानुग्राह्यधृत्तातकराजस्यः पथो दानं
राज्ञो तु आत्रियाय आत्रियाय ।

इति गौतमीये धर्मशास्त्रे षष्ठोऽध्यायः ॥ ३ ॥

सप्तमोऽध्यायः ।

आपन्नकन्यां ब्राह्मणस्याब्राह्मणाद्विद्यापयोगोऽनुगमनं शुश्रूषा-
 मभामर्त्राह्मणा गुरुयोजनाध्यापनप्रतिग्रहाः सर्वेषां पूर्वः पूर्णं
 गुरुस्तदलाभे अत्रर्त्वावस्तदलाभे देश्यर्त्तः । तस्यापण्यं गन्ध-
 रसकृताञ्जतिलशाणत्तौमाजिनानि रत्नानिर्गन्ते वाससौ चारुश्च
 भविकारं मूत्रफलपुष्पोषधमधुमासहृणाटकापथ्यानि पशवश्च
 हिंसामयामं पुरुषश्चमाकुमारोद्धतश्च नित्यं भूमिबोद्धयशा-
 लाव्यश्च ऋषभधन्वनडुहश्चकं । विनिमयस्तु रसाना रसैः
 पशूनाश्च न लवणाकृताञ्जयांस्तलानाश्च समेनामनं तुपकस्थ
 मम्यञ्चैः सवधान्त्रात्तरशक्तावशूदण तदप्यके प्राणमंशये तदर्थ-
 सङ्हराऽभक्ष्यं गायमस्तु । प्राणमंशये ब्राह्मणाऽपि शस्त्रमाददोत
 राजन्या देश्यकर्म्म वेश्यकर्म्म ।

इति गीतमोर्ध्व धर्मशास्त्रे सप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥

अष्टमोऽध्यायः ।

हो लोके धृतव्रता राजा ब्राह्मणश्च बहुश्रुतस्तथा । सत्विधस्य
 मनुष्यजातस्यान्तः संज्ञानां चलनतपनसर्पणानामायत्तं जीवनं
 प्रसूतिरक्षणमसङ्हरा धर्मैः । स एष बहुश्रुतो भवति लोकवेद-
 वेदः श्रद्धावद्वाक्यातहाम पुराण-कुशलस्तदपेक्षस्तद्वत्सत्वा-
 रिशता संस्करैः संस्कृतस्त्रिषु कर्मस्वभिरतः षट्सु वासामय-
 चारिकेष्वभिविनौतः षड्भिः परिहार्यो राज्ञा बध्यश्चाबध्यश्च-
 दण्डाश्चावृष्टिष्कार्यश्चापरिवाद्यश्चापरिहाय्यश्चतः । गर्भाधान-

पं, मन्त्रसोमन्तोन्नयनजातकर्मनामकरणावप्राशनचौडोपनयनं
चत्वारि वेदव्रतानि स्नानं महधर्माचारिणामंयागः पश्चाना
यज्ञानामानुष्ठानं देव-पितृ मनुष्य भूत ब्रह्मणामेतेषांष्टका-
पावेषश्चाहश्चावष्टाग्रहायणोच्चैत्राश्वयुजोति मस पाकयज्ञसंस्था
अग्न्यध्वेयमग्निहावदशेषोणमासावग्रहणं चातुर्मास्यनिरुदपशु-
बन्धवात्रामणाति मस द्द्विर्द्वसंस्था आग्नष्टामाऽत्यग्निग्राम
उक्तयः षाड्दश वाजपेयाऽतिरात्राऽप्तार्य्याम इति मस साम-
संस्था इत्येते चत्वारिंशत् संस्काराः । अथाष्टावात्मगुणाः दया
मर्वभूतेषु क्षातिरनसूया । शौचमनायासो मङ्गलमकार्षणम-
सृष्टेति यस्यैते न चत्वारिंशत् संस्कारा न वाष्टावात्मगुणा न
म ब्रह्मणः सायुज्यं सालाक्यञ्च गच्छति । यस्य तु खलु
संस्काराणामेकदशाऽप्यष्टावात्मगुणा अथ स ब्रह्मणः सायुज्यं
सालाक्यञ्च गच्छति गच्छति ।

इति गीतसोये धर्मीशास्त्रे अष्टमोऽध्यायः ॥ ८ ॥

नवमाऽध्यायः ।

म विधिपूर्वं स्नात्वा भार्यामभिगम्य यथोक्तान् गृहस्थ-
धर्मान् प्रयुञ्जान इमानि व्रतान्यनुकर्षेत् । स्नातका नित्यं शुचिः
सुगन्धः स्नानशोक्तः सति विभवे न जार्णमलवद्दामाः स्वाक्ष
रक्तमलवदन्यधृत वा वासो विभूत्यान् सगुपानडौ निर्णक्तम-
शक्तौ न रुदश्मश्रुकस्मान्नाग्निमपश्य युगपद्द्वारयेन्नाङ्गालना
पिवेन्न तिष्ठन्नद्वितीयादकेनाचामेव शूद्राशुत्येकपाण्यान्नाङ्गतेन न
वायुग्निविप्रादित्याया देवता गाश्च प्रातपश्यन् वा मूत्रपुरीषा-

मध्याह्नदृश्येनैव देवताः प्रति पादौ प्रसारयेत् पर्णलोष्टाश्मभि-
 र्मूत्रपुरीषापाकर्षणं कुर्यान्न भस्मकेशतृणकपालान्यार्घातिष्ठेत्
 स्नेच्छाशुच्यधार्मिकैः सह सम्भाषित सम्भाष्य पुण्यकृतो मनसा
 ध्यायेद्वाक्त्राणैर्न वा सह सम्भाषितः । अघेन धेनुभव्येति
 ब्रूयादभद्रं भद्रमिति कपालं भगालमिति मणिधनुरितौन्द्र-
 धनुः । गां धयन्तीं परस्मै नाचक्षीत न चेनां वारयेत् मिथुनी-
 भूत्वा शौचं प्रति विलम्बेत न च तस्मिन् शयने स्वाध्यायम-
 धीयौत नचापररात्रमधोत्य पुनः प्रतिसंविशेत्ताकल्पां नारी-
 मभिरमयेत् रजस्वलां ग चेनां द्विष्येत् कन्याभग्निमुखोपधमन-
 विष्टश्चाद-वहिगेन्धमास्य-धारण्य पापीयसावलेखनभार्यासह-
 भोजनान्मन्त्रवेक्षणकुडारप्रवेशनपाटधावनामन्दिस्थभोजन-न-
 दीबाहुतरण हृद्यविषमारोहणावरोहणप्राणव्यवस्थानानि च
 वर्जयेत् सन्दिग्धां नावमधिरोहेत् । सर्वत एवात्मनां गोपायक
 प्राहृत्य शिरोऽहनि पर्यटेत् प्राहृत्य तु रात्रौ । मूत्रोच्चारं च न
 भूमावनन्तर्वाय नाराद्यावसथाच्च भस्मकरीषकृष्टच्छायापाथ-
 काभ्येषु उभे मूत्रपुरीषे दिवा कुर्यादुदञ्चलः सन्ध्योश्च रात्रौ
 तु दक्षिणामुखः पालाशवासनं पादुके दन्तधावनमिति वर्जयेत् ।
 सापानत्कसाशनासनशयनाभिरादननमस्कारान् वर्जयेत् । न
 पूर्वाह्नमध्याह्नापराह्णानफलान् कुर्यार्थद्वयशक्ति धर्मायं
 कामेभ्यस्तेषु च धर्मात्तरः स्यात् नन्वा परयोषितमोचेत् न पदा-
 सनमाकर्षेत् शिन्नादरपानिपाटवाक्क्षुब्धापलानि कुर्याच्छेदन
 मेदनविजिखनविमर्दनावस्कोटनानि नाकस्मात् कुर्यात्वापरि-
 षत्तमतन्दो गच्छेत् कुलस्कूलः स्यान्न यज्ञमवृतो गच्छेद्दर्शनाय
 तु कामं न भस्मानुत्सङ्गे भक्षयेत् रात्रौ प्रेषाङ्गतमुद्गतस्नेह-

द्विलपनपिच्छाकमखितप्रभृतीनि चातुर्वर्ण्याणि माश्रयेयात् ।
 सायं प्रातश्चक्षमभिपूजितमनिन्दन् भुञ्जीत न कदाचिद्रात्रौ नमः
 स्वयेत् स्यादाहा । यश्चात्मवन्ता ब्रह्माः सम्यग्विनीता दम्भनाम-
 मोहवियुक्ता वेदाविद आचक्षते तत् समाचरेद्योगक्षेमार्थमौ-
 श्णरमधिगच्छेन्नान्यमन्यत्र देवगुरुधार्मिकेभ्यः प्रभूतैषाटकयव-
 सकुशमाख्यःपनिष्क्रमणमार्थ्यजनभूयिष्ठमननममृद्धं धार्मिका-
 विहितं निकेतनमावर्तितं यतेत । प्रशस्तमङ्गल्यदेवताघतमचतु-
 ष्षथादीन् प्रदर्शितमावर्त्तेत । मनसा वा तत्समग्रमाचारमनु-
 पालयेदापत्कल्पः । सत्यधर्मा आर्य्यवृत्तः शिष्टाध्यापकशौच-
 शिष्टः श्रुतिनिरतः स्यान्नित्यमहिंसो मृदुः दृढकारो दमदान-
 शील एवमाचारा मातापितरौ पूर्वापरान् सम्बन्धान् दुरितेभ्यो
 मोक्षयिष्यन् स्नातकः शश्वद्वज्रलोकाश्च च्यवते न च्यवते ।

इति गौतमोये धर्मशास्त्रे नवमोऽध्यायः ॥ ८ ॥

दशमोऽध्यायः ।

द्विजातीनामध्ययनमिच्छा दानं ब्राह्मणस्वाधिकाः प्रवचन-
 याजनप्रतिग्रहाः पूर्वेषु नियमस्त्वाचार्य्यश्रुतिप्रयगुरुधनविद्या-
 विनिमयेषु ब्रह्मणः सम्प्रदानमन्यत्र यथाज्ञात् कविवाणिज्ये
 चास्त्रयं कृते कुमोदश्च । राज्ञोऽधिकं रक्षणं सर्वभूतानां न्याय्य-
 दण्डत्वं विभूयाद् ब्राह्मणान् श्रोत्रियान् निरुत्साहान् ब्राह्मणा-
 नकरांश्चापकुर्वाणाश्च यागय विजयं भये विशेषेण चर्या च
 रथधनुर्भ्यां मंग्रामे संस्थानमनिर्वृत्तिश्च न दोषा हिंसायामाहवे-
 ऽन्यत्र व्यश्वमारथ्याशुधकृताश्चलिप्रकीर्णकेश-परःश्च स्त्रीपविष्ट-

स्थानं वृत्तादृ दूतगोब्राह्मण-वादिभ्यः क्षत्रियश्च दान्यस्तम्पजीवेत
 नद्वृत्तिः स्नात जीता लभेत मांशार्मकं वित्तं बाह्वनन्तु राज्ञ
 लङ्कारश्चापृथग्जयेऽन्यत् तु यथाहं भाजयेद्वाजा राज्ञे बालिदानं
 कर्षकेर्दण्डममष्टमं षष्ठं वा पशुहिरण्यगोरप्यके पञ्चाशद्वागात्
 विंशतभागः शुल्कः पण्ये मूनफलपृष्यौषधमधुमांसद्वयैश्च नानां
 षष्ठं तद्वन्नधर्मास्त्वान्तेषु तु नित्ययुक्तः स्नादधिकेन वृत्तिः
 शिल्पिता मामि मास्येकैकं कर्म कुर्युरेतेनात्मापजीविनो
 व्याख्याता नौचक्रौवन्तश्च भक्त तेष्या दद्यात् पण्यं वाणशुभिर-
 र्घापचये न देयं पनष्टमस्याभिकमधिगम्य राज्ञे प्रब्रूयुर्विख्याप्य
 मंत्रतमरं राज्ञो रक्ष्यमूर्द्धमधिगन्तुश्चतुर्थं राज्ञः शेषः स्वामो
 ऋकथक्रयमंविभागपरिग्रहाधिगमेषु ब्राह्मणस्याधिकं लब्धं
 क्षत्रियस्य विजितं निर्विष्टं वैश्यशूद्रयानिध्याधिगमो राजधनं न
 ब्राह्मणस्याभिरूपस्याब्राह्मणा व्याख्यातः षष्ठं लभेतेत्यके चौरह-
 तम्पजित्य यथास्थानं ममयेत् काशाद्वा दद्यादृक्ष्यं बालधनमा-
 व्यवहारप्रापणात् समावृत्तेर्वा । वैश्यस्याधिकं क्षाघर्वाणकपाशु-
 पात्यकुमोदम् । शूद्रश्चतुर्थो वर्ण एकजातिस्तस्यापि मत्स्यम-
 क्राधः शोचमाचमणार्थं पाणिपादप्रक्षालनमेवके श्राद्धकर्म
 भृत्यभरण स्वदारवृत्तिः पारित्यो च क्षत्रेणां तेष्या वृत्ति लिप्से त
 क्षाणान्युपानक्तव्रतमःकूर्शान्यच्छिष्टाशनं शिल्पवृत्तिश्च यश्चाया-
 श्रितो भर्तव्यस्तन क्षाणाऽपि तेन चोत्तरस्तदर्थोऽप्य निचयः
 स्नादनुज्ञाताऽप्य नमस्कारो मन्त्रः पाकयज्ञैः स्वयं यजेतेत्येके ।
 सर्वे चोत्तरात्तरं परिचरयुरार्थानार्थयार्थ्यतिक्षेपे कर्मणः साम्यं
 साम्यम् ।

इति गौतमोत्रे धर्मशास्त्रे दशमोऽध्यायः ॥ १० ॥

एकादशोऽध्यायः ।

राजा सर्वस्येष्टे ब्राह्मणवर्जं, साधुकारी स्यात् साधुवादी
 त्रय्यामान्वोक्षिक्याश्चाभिविनीतः शुचिर्जितेन्द्रियो गुणवत्-
 सहायोऽपायसम्पन्नः समः प्रजासु स्याद्वितश्चासां कुर्वीत । तस्-
 पर्यासोनमधस्या उपासोरन्नन्ते ब्राह्मणभ्यस्तेऽप्यनं मन्येरन् ।
 वर्णनाश्रमांश्च न्यायतोऽभिरक्षेच्चलतश्चैनान् स्वधर्मा स्यापयेद्-
 र्मास्थो ह्यंशभागभवतीति विज्ञायते । ब्राह्मणञ्च पुरो दधीत
 विद्याभिजन-वाग्प्रवयःशीलसम्पन्नं न्यायव्रतं तपस्त्रिणं, तत्-
 प्रसूतः कर्माणि कुर्वीत । ब्रह्मप्रसूतं हि चतुर्मूढ्यते न व्यथत इति
 च विज्ञायते । यानि च देवात्पातचिन्तकाः प्रवृष्टान्याश्रयेत,
 तदधीनमपि ह्येके योगक्षेमं प्रतिजानते । शान्तिपुण्याहस्वस्त्यय-
 नायुष्यमङ्गलभंयुक्तान्याभ्युदयिकानि विद्देषिणां मन्थननमभिचा-
 रद्विषदराधिसंयुक्तानि च शालाम्नी कुर्याद्यथोक्तमृत्विजोऽन्या-
 नितस्य व्यवहारो वेदो धर्मशास्त्राख्यङ्गान्प्रवेदाः पुराणं देश-
 जातिकुलधर्माश्चान्त्रायैरविच्छेदाः प्रमाण । कृषिवणिक्पाशुपाख्य-
 कुसोदकारवः स्वे स्वे वर्गे । तभ्या यथाधिकारभर्तान् प्रत्यवहृत्य
 धर्मव्यवस्थान्यायाविशमं तर्कोऽभ्युपायस्तेनाभूद्वा यथास्थानं
 गमयेद्विप्रतिपत्तौ त्रयोविद्याहृद्वेभ्यः प्रत्यवहृत्य निष्ठां गमये-
 दथाहास्य निःश्रेयसं भवति । ब्रह्मचत्रेण सम्प्रवृत्तं देवपितृ-
 मनुष्यान् धारयतीति विज्ञायते । दण्डो दमनादित्याहुस्तेना-
 दान्तान् दमयेद्वर्णाश्रमाश्च स्वकर्मनिष्ठाः प्रेत्य कर्मफलमनुभूय
 ततः श्रेयेण विशिष्टदेशजातिकुलरूपायुःश्रुतवृत्तवित्तसुखमेधमो

जन्म प्रतिपद्यन्ते विद्याञ्च । विपरौता नश्यन्ति । तानाचार्य्योऽप-
देशादण्डश्च पालयते तस्माद्वाजाचार्य्यावनिन्यावनिन्यौ ।

इति गौतमीये धर्मशास्त्रे एकादशोऽध्यायः ॥ ११

द्वादशोऽध्यायः ।

शूद्रो द्विजातीनभिसम्यायाभिऽहृत्य च वाग्दण्डपाकृथा-
भ्यामङ्गं मोच्या येनोपहन्यादार्य्यस्त्रभिगमने लिङ्गोद्धारः ।
स्वहरणञ्च गोप्ता चेद्दधाऽधिकोऽधाहास्य । वेदमुपशृण्वतस्त्र-
पुजतभ्यां श्रावप्रतिपूरणमुदाहरणे जिह्वाच्छेदो धारणे शरीर-
भेद आसनशयनवाक्पथिषु समप्रेष्यदण्डयः शतम् । क्षत्रियो
ब्राह्मणाक्रोशे दण्डपाकृथे द्विगुणमध्यर्हं, वैश्यो ब्राह्मणस्तु
क्षत्रिये पञ्चाशत्तदर्हं, वैश्ये न शूद्रे किञ्चित् ब्राह्मणराजन्यवत्
क्षत्रियवैश्यावष्टापायं । स्तेयकिल्बिषं शूद्रस्य द्विगुणोत्तराणो-
तरेषां प्रतिवर्णं विदुषोऽतिक्रमे दण्डन्यस्तु । फलहरितधान्य-
शाकादाने पञ्चकृणालमल्पे । पशुपौर्द्धं स्वामिदाय, पालमं-
यक्ते तु तस्मिन् । पथि जेजेऽनावृते पालयेत्त्रयः । पञ्च माषा
गवि षड्द्वेखरेऽश्वमहिष्योर्दंशाजाविषु द्वौ द्वौ सर्व्वविनाशे शतं,
शिष्टाकरणं प्रतिषिद्धसेवायाञ्च, नित्यं चेलपिण्डादूर्ध्वं स्वहरणञ्च ।
गोऽम्यर्थे दण्डमेधान् वौरुद्धनस्तौनाञ्च पुष्याणि स्ववदाददौत
फलानि चापरिवृतानाम् । कुसौदर्व्वर्धर्म्म्या विंशतिः, पञ्च-
माषको मासं नातिसावत्सरोमेके, चिरस्थाने द्वेगुण्यं प्रयोगञ्च ।
सुक्ताधिर्न वर्धते दित्सतोऽवरुद्धस्य च । चक्रकालहृदि कारिता-
कायिकाशिखाधिभोगाञ्च कुसौदं । पशुपजलोमचेचयतवाद्येषु

जातिपञ्चगुणम् । जडापोगण्डधनं दशवर्षभुक्तं परैः सन्निधौ भोक्तु-
रश्रात्रियप्रव्रजितराजन्यधर्मपुरुषैः । पशुभूमिस्त्रीणामनतिभोग
ऋक्थभाजि ऋण प्रतिशुष्युः, प्रातिभाव्यवर्णकशुक्लमद्यद्युत-
दण्डान् पुत्रानध्याभवेयुर्निध्यन्नादियाचितावक्रोताधेया नष्टाः
सर्गा न निन्दिता न पुरुषापराधेन । स्तनः प्रकीर्णकेशो मुधलौ
राजानमियात् कर्माचक्षाणः पूतो वधमोक्षाभ्यामघ्नन्नस्त्री
राजा । न शारौरो ब्राह्मणदण्डः कर्मवियोगविख्यापनविधा-
सनाङ्ककरणान्यप्रवृत्तौ प्रादुश्चित्ती स चौरसमः सचिवो मति-
पूर्व्वे प्रतिग्रहीताप्यधर्मसंयुक्ते । पुरुषशक्त्यपराधानुबन्धविघ्ना-
माहण्डनियागोऽनुज्ञानं वा वेदवित् समवायवचनाद् वेदवित्
समवायवचनात् ।

इति गौतमौथे धर्मशास्त्रे हादशोऽध्यायः ॥ १२ ॥

त्रयोदशोऽध्यायः ।

विप्रतिपत्तौ साक्षिणि मिथ्यामत्यव्यवस्था बहवः स्युर-
निन्दिताः स्वकर्मसु प्रात्ययिका राज्ञाञ्च निष्पूत्यनभिता-
पाद्यान्यतरस्त्रिन्नपि शूद्रा । ब्राह्मणस्त्वब्राह्मणवचनादनुरोधो-
ऽनिबन्धश्चासमवेताः पृष्टाः प्रब्रूयुरवचने च दोषिणः स्युः स्वर्गः
सत्यवचने विपर्य्यये नरकः । अनिवन्धैरपि वक्तव्यं षोडशकृते
निबन्धः प्रमत्ताक्ते च साक्षिमभ्यराजकत्तृषु दोषो धर्मतन्त्र-
षोडशायां । शपथैर्नके सत्यकर्मणा तद्देवराजब्राह्मणसंसदि स्याद-
ब्राह्मणानां । क्षुद्रपञ्चनृते साक्षौ दश हन्ति, गोऽश्वपुरुषभूमिषु
दशगुणोत्तरान्, सर्वे वा भूमौ हरणे नरको, भूमिवदसु, मैद्युन-

संयोगे च पशुवन्मधुसर्पिषो, गीवहस्तहिरण्यधान्यव्रह्मसु, याने-
ष्वश्ववन्मिथ्यावचने । याप्यो दण्डश्च साक्षी, नानृतवचने दोषो
जीवनश्चेत्तदधीनं, न तु पापौयसो जीवनं । राजा प्राङ् विवाको
ब्राह्मणो वा शास्त्रवित्, प्राङ् विवाको मध्यो भवेत् । संवत्सरं
प्रतीक्षेत प्रतिभायां धेन्वनङ्कुहस्त्रीप्रजनसंयुक्तेषु । शीघ्रमात्ययिके
च । सर्वधर्मोभ्यो गरीयः प्राङ् विवाके सत्यवचनं सत्यवचनम् ।
इति गौतमीये धर्मशास्त्रे त्रयोदशोऽध्यायः ॥ १० ॥

चतुर्दशोऽध्यायः ।

शावमाशौचं दशरात्रमृत्विग्दोक्षितव्रह्मचारिणां सपिण्डा-
नामेकादशरात्रं । अक्षय्यस्य द्वादशरात्रं, वैश्वस्यार्द्धमासमेकं
मासं शूद्रस्य । तच्चेदन्तःपुनरापतत् तच्छेषेण शुद्धेरन्, रात्रिशेषे
द्वाभ्यां, प्रभाते तिसृभिर्गोब्राह्मणहृतानामन्वचं राजक्रोधाच्च
युद्धे प्रायोनाशकशस्त्राग्निविषोदकोद्वन्धनप्रपतनैश्चेच्छतां ।
पिण्डनिवृत्तिः सप्तमे पञ्चमे वा जननेऽप्येवं । मातापित्रोस्तन्मा-
तुर्वागर्भमाससमा रात्रिः संसने गर्भस्य । त्रहंवा श्रुत्वा चोर्द्धं
दशम्याः पक्षिण्यसपिण्डयोनिस्त्वन्धे सहाध्यायिनि च सव्रह्म-
चारिण्येकाहं श्रोत्रिये चोपसम्पन्नं प्रेतोपसर्गने । दशरात्रमा-
शौचमभिसन्धाय चेदुक्तं वैश्यशूद्रयोरार्त्तबोवोपूर्वयोश्च । त्रहं
वाचार्य्यतत्पुत्रस्त्रीयाज्यशिष्येषु चैवमवरसेर्दणः पूर्वं वर्णमुप-
सृशेत् पूर्वं वावरं तत्र शावोक्तमाशौचं । पतितचण्डालसूतको-
दक्याश्वस्पृष्टितत्स्पृष्ट्युपसर्गने सचेलोदकोपसर्गनाच्छुध्येच्छ-
वानुगमे च । शुनस्य यदुपहृत्यादित्येके उदकदानं सपिण्डैः

कृतचङ्दस्य तत्स्त्रीणाञ्चानतिभोग एकेऽपदत्तानामधःशय्या-
सनिना ब्रह्मचारिणः सर्वे न मार्जयेरन्न मांसं भक्षयेयुरा-
प्रदानात् । प्रथमतःतीयपञ्चमसप्तमवषट्कक्रिया वाससाञ्च
त्यागः अन्ये त्वन्त्यानां दन्तजन्मादि मातापितृभ्यां तूष्णीं माता
बालदेशान्तरितप्रव्रजितासपिण्डानां मद्यःशोचं । राजाञ्च
कार्यविरोधादुवाङ्मणस्य च स्वाध्यायानिवृत्त्यर्थं स्वाध्याया-
निवृत्त्यर्थम् ।

इति गौतमोये धर्मशास्त्रे चतुर्दशोऽध्यायः ॥ १५ ॥

पञ्चदशोऽध्यायः ।

अथ आहममावस्यायां पितृभ्यो दद्यात् । पञ्चमोप्रभृति
वापरपक्षस्य यथाश्राद्धं सर्वस्मिन् वा द्रव्यदेगवाङ्मणसन्निधाने
वा कालनियमः ; शक्तितः प्रकर्षेद्गुणसंस्कारविधिरन्नस्य ।
नवावरान् भोजयेदरुजा यथात्माहं वा ब्राह्मणान् श्रोत्रियान्
वाग्रूप वयःशीलसम्पन्नान् । युवेभ्यो दानं प्रथममेकं पितृभ्यश्च
तेन मित्रकर्म कुर्यात् । पुत्राभावे सपिण्डा मातृसपिण्डाः
शिष्याश्च दद्यु स्तदभावे ऋत्विगाचार्यौ । तिलमाषत्रोद्दिग्वाद-
कदानैर्मांसं पितरः प्रीणन्ति, मत्स्यहरिणरुक्मशकूर्मवराहमेष-
मांसैः संवत्सराणि, गव्यपयःपायसेर्द्वादशवर्षाणि, बाह्वीणसेन
मांसेन कालशकच्छागलौहखड्गमांसैर्मधुमिश्रेद्यानन्यम् ।
न भोजयेत् स्तेनक्लोवपतितनास्तिकतद्वृत्तिवीरहाघ्रेदिधि-
पुपतिपुपतिस्त्री ग्रामयाजकाजपालोत्सृष्टाग्निमद्यप-कुचरकूट-
साक्षिप्रतिहारिकानुपपत्तिर्यस्य च कुण्डाग्नी सोमक्रिय

गारदाहो गरदावकीर्णिगणप्रेष्यागम्यागामिहिंसुपरिवित्तिपरि-
 वेत्तपथ्याहृतपथ्याधाहृत्यक्तामदुर्वलाः कुनखिश्यावदन्तः श्वित्रि-
 पौनर्भवकितवाजप्रेष्यप्रातिरूपकशूद्रापतिनिराकृतिंकिलासी कु-
 सौदौ वणिकश्रित्योपजीविष्यावादिद्रतालमृत्युगीतशालान्,
 पित्रा चाकामेन विभक्तान्, शिष्यांश्चैके सगोत्रांश्च । भोजयेदूर्ध्वं
 त्रिभ्यो गुणवन्तम् । सद्यःश्राद्धोऽशूद्रातल्पगस्तत्पुरीषे मासं
 नयति पितृंस्तस्मात् तदहर्ब्रह्मचारी स्यात् । अपचचाण्डाल-
 पतितावेक्षणे दुष्टं तस्मात् परिश्रुते दद्यात् तिलैर्वा क्लिरेत्,
 पङ्क्तिपावनो वा शमयेत् । पङ्क्तिपावनाः षडङ्गविज्जेष्टसामि-
 कस्त्रिणाधिकेत्स्त्रिमधुस्त्रिसुपर्णः पञ्चाग्निः स्नानको मन्त्र-
 ब्राह्मणविद्वर्म्मज्ञो ब्रह्मदेयानुसन्धान् इति हविःषु चैवं दुर्वला-
 दौन् श्राद्ध एवैके श्राद्ध एवैके ।

इति गौतमीये धर्मशास्त्रे पञ्चदशोऽध्यायः ॥ १५ ॥

षोडशोऽध्यायः ।

अवशादि वार्षिकं प्रोष्ठपदीं वोपाकृत्वाधीयीत च्छन्दांसर्ग-
 पञ्चममासान् पञ्चदक्षिणायनं वा ब्रह्मचार्य्युत्सृष्टलोमा । न मांसं
 भुञ्जीत हेमाश्वो वा नियमौ नाधीयीत वायौ दिवा पांशुहरे
 कर्णश्राविणि नक्तं वाणभेरोन्मृदङ्गगर्ज्जार्त्तशब्देषु च श्वशृगाल-
 गर्भसंज्ञादे लाहितेन्द्रधनुनौहारेष्वभ्रदर्शने चापत्तौ मूर्जित
 उच्चरिते निशासन्ध्यादकेषु वर्धति चैके वल्मीकसन्तानमाचार्य्य-
 परिवेषणे ज्योतिषांश्च भौतो यानस्यः शयानः प्रौढपादः
 श्मशानग्रामान्तमहापथाशीघ्रेषु पूतिगन्धान्तः श्वदिवाकीर्त्ति-

शूद्रसन्निवने सूतके चोद्गारे ऋग्यजुषश्च सामशब्दे यावदा-
कालिका निर्घातभूमिकम्पराहुदर्शनोल्कास्तनयित्नुवर्षविद्युतः
प्रादुष्कृताग्निष्वनृतौ विद्युति नक्तञ्चापररात्रात् त्रिभागादि-
प्रवृत्तौ सर्वम् । उल्का विद्युत्समेत्यर्केषां । स्तनयित्नुपर-
ह्नेऽपि प्रदोषे सर्वे नक्तमर्दरात्रादहश्चेत् सञ्जातिविषयस्य च
रात्रि प्रेते विप्रोथ चान्धाऽन्यत्र सह सङ्गुलापादितवेदसमाप्ति-
च्छर्द्दिश्चाहमनुष्ययज्ञभाजनेष्वहोरात्रसमावास्थयाश्च द्वाहं वा
कार्तिको फाल्गुन्याषाढौ पौर्णमासौ तिस्रोऽष्टकास्त्रिरात्र-
मन्यमेके अभितां वार्षिकं सर्वे वर्षे विद्युत्स्तनयित्नुसन्निपाते
प्रख्यन्दित्यूङ् भोजनाद्युत्सवे प्राधोतप्य च निशायां चतुर्मुहूर्तं
नित्यमेके नगरे मानसमप्यशुचि श्राद्धिनामाकालिकमकृताश्च-
श्राद्धिकर्षयागे च प्रतिविद्यश्च यावत् क्षरन्ति प्रतिविद्यश्च
यावत् क्षरन्ति ।

इति गौतमोषे धर्मशास्त्रे षोडशोऽध्यायः ॥ १६ ॥

सप्तदशोऽध्यायः ।

पशुस्थानां स्वकर्म्मसु द्विजातीनां ब्राह्मणो भुञ्जीत प्रति-
शृङ्गोयाचैवोदकयवसमूह-फलमध्वभयाभ्युद्यतशय्यासनयान-
पयोदधिधानाशफरि प्रियङ्गुसृङ्गागेशाकान्यप्रजोद्यानि । सर्वेषां
पितृदेवगुरुमृत्युभरणे चान्यइतिस्त्रेक्षान्तरेण शूद्रात् पशुपाल-
क्षेत्रकर्षककुलसङ्गतकारपितृपरिचारका भोज्याश्च वशिक्
वाशिल्पो नित्यमभोज्यं केशकोटावपत्रं रजस्रलाकट्यकुनि-
पदोपहतं श्वपन्नप्रेक्षितं गवोपघ्नतं भावदृष्टं शुक्लं केवलमदधि

युनःमिहं पर्यपितमशाकभक्ष्यज्ञेहमांस-मधुन्यत्सृष्ट पंचस्यमि-
 शमानपदेश्यदन्तकतक्षकटर्थ्यबन्धनिकचिकित्सक भृगयु-कार-
 ष्छिष्टभोजिगण-विद्विषाणामपाङ्क्तवानां । प्राग्दुर्वलादहृथा-
 द्वाचमनोत्थानव्यपेतानि । समाममाभ्यां विषमसमे पूजान्त-
 र्गार्ष्टितश्च । गोश्च स्त्रीरमनिर्हंशायाः सुतके चाजामहिष्योश्च
 नित्यमाविकमपेयमौद्धमेकशफश्च । स्यन्दिनीयमसूसन्दिनी
 नाश्च याश्च व्यपेतवत्साः । पञ्चनखाश्चाश्ल्यकशशशाविदु-
 गोधाखड्गकच्छपा । उभयतोदत्केशलमेकशफकलविङ्कल्य-
 लवचक्रवाकहंसाः काककङ्कटधृश्या जलजा रक्तपादतुण्डा
 ग्राम्यकुक्कुटशूकरो धेन्वनडुहो, चापन्नदावसन्नहृथामांसानि
 किमनयक्याकुलशुननिर्ध्यासलोहित--प्रश्चनाश्वनिचिदाकवक-
 स्नाक टिट्ठिम माग्धाटनक्तचूरा अभक्ष्याः । भक्ष्याः प्रतुदा
 विक्किरा जालपादा मत्स्याश्चाविक्रता वध्याश्च धर्मार्थं व्याल-
 हता दृष्टदोषवाक्प्रशस्तान्यभुक्त्वापयुक्तीतोपयुक्तीत ।

इति गौतमोये धर्म्मशास्त्रे सप्तदशाध्यायः ॥ १७ ॥

अष्टोदशोऽध्यायः ।

अस्वतन्त्रा धर्म्मो स्तो नातिचरेद्भर्त्तरि । वाक्चक्षुःकर्म्म-
 भंयता पतिरपत्यनिपुसुर्देवराद् गुरुप्रसूता नर्त्तुमतीयात् पिण्ड-
 गात्रहृषिसम्बन्धिभ्यो यानिमात्राद्वा । नादेवरादित्येके ।
 नातिद्वितीयं जनयितुरपत्यं समयादन्यत्र जीवतश्च क्षेत्रे
 परस्मात् तस्य द्वयोर्वा रक्षणाङ्गत्वेन नष्टे भर्त्तरि षाड्वार्षिकं
 क्षपणं अयमाणिऽभिगमनं प्रव्रजते तु निवृत्तिः प्रसङ्गात् तस्य

द्वादशवर्षाणि ब्राह्मणस्य विद्यासम्बन्धे भ्रातरि चैवं ज्ञायसि
यवोयान् कन्याग्न्यपघनेषु षडित्येके त्रीन् कुमार्युतूनतोत्य स्वयं
युज्येतानिन्दितेनात्सृज्य पित्रानलङ्कारान् पदानं प्रागृत्तोर-
प्रयच्छन् दीपो प्राग्वागसः प्रतिपत्तेरित्येकं द्रव्यादानं
विवाहसिद्धये धर्मतन्त्रसंयोगे च शूद्रादन्यत्रापि शूद्राङ्ग-
पशोर्हिनकर्मणः शतगोरनाहिताग्नेः सहस्रगोश्च सोमपात्
सप्तमोच्चाभुक्त्वा निचयायाप्यहो न कर्मभ्य आचक्षीत राज्ञा
पृष्टस्तेन हि भर्त्तव्यः श्रुतशौलसम्यक्सेधर्मतन्त्रपोडायां तस्मा-
करणे दीपो दीपः ।

इति गौतमीये धर्मशास्त्रेऽष्टादशोऽध्यायः ॥ १८ ॥

एकोनविंशोऽध्यायः ।

उक्ती वर्णधर्मस्याश्रमधर्मस्याथ सत्त्वयं पुरुषो येन कर्मणा
निष्यतेऽयेतदयाज्ययाजनमभक्ष्यभक्षणमवद्यवदनं शिष्टस्याक्रिया
प्रतिषिद्धसेवनमिति च तत्र प्रायश्चित्तं कुर्यान्न कुर्यादिति
सोमासन्ते न कुर्यादित्याहुर्न हि कर्म चीयत इति कुर्यादित्य-
परं पुनः स्तोमेनेष्टा पुनः सवनमायातीति विज्ञायते ब्राह्म-
स्तोमेनेष्टा तरति सर्वं पाप्मानं तरति ब्रह्महत्यां योऽश्वमेधेन
यजतेऽग्निष्टताभिश्च स्यमानं याजयेदिति च । तस्य निष्कृष-
णानि जपस्तपो होम उपवासा दानमुपनिषदो वेदान्ताः
सर्वच्छन्दःसु संहिता मधून्यघमर्षणमथर्वशिरोरुद्राः पुरुष-
सूक्तं राजनरीहिणे सामनी बृहद्रथन्तरे पुरुषगतिर्महानास्त्रो
महावैराजं महादिवाकीर्त्यं ज्येष्ठसाम्नमन्यतमद्विष्टवमानं

कुष्माण्डानि पावमान्यः सावित्री चेति पावनानि । पयोव्रतता
शाकभक्षता फलभक्षता प्रसृतयावको हिरण्यप्राशनं घृतप्राशनं
सोमपानमिति च मेध्यानि । सर्वे शिलोच्चयाः सर्वाः सवन्यः
पुण्या ऋदास्तौर्यानि ऋषिनिवासगोष्ठपरिस्कन्दा इति देशाः ।
ब्रह्मचर्यं सत्यवचनं सवनेषूदकोपस्यर्शनमार्द्रवस्त्रताधःशायिता-
नाशक इति तपांसि । हिरण्यं गौर्वीसोऽश्वो भूमिस्थिला
घृतमक्षमिति दद्यानि । संबत्सरः षण्मासाश्चत्वारस्वयो द्वावे-
कसप्तविंशत्यहो द्वादशाहः षड्विंशत्यहोऽहोरात्र इति कालाः ।
एतान्येवानादेशे विकल्पन क्रियेरन् एनःसु गुरुषु गुरोण
लघुषु लघुनि कृच्छातिकृच्छं चान्द्रायणमिति सर्वप्रायश्चित्तं
सर्वप्रायश्चित्तम् ।

इति गौतमीये धर्मशास्त्रे एकोनविंशोऽध्यायः ॥ १८ ॥

विंशोऽध्यायः ।

अथ चतुःषष्टिषु यातनास्थानेषु दुःखान्यनुभूय तत्रेमानि
लक्षणानि भवन्ति । ब्रह्महार्द्रकुष्ठी, रुःपः श्यावदन्तो, गुरु-
तल्पगः पङ्गन्धः, स्त्र्यंहारो कुनखो, श्वित्री वस्त्रापहारी
हिरण्यहारो दहृरौ, तेजोऽपहारी मण्डली, स्नेहापहारी चयी,
तथाजोर्णवान्नापहारी, ज्ञानापहारी मूकः, प्रतिहस्ता गुरोर-
पक्षारी, गोघ्ना जात्यन्धः, पिशुनः पूतिनासः, पूतिवक्त्रस्तु
सूचकः, जूदोपाध्यायः श्वपाकस्तपुसौषचामरविक्रयी मद्यप,
एकशफविक्रयी मृगव्याधः, कुण्डाशी भृतकञ्चेलिको वा नचत्रौ
चार्वुदौ, नास्तिको रङ्गीषजोव्यभक्ष्यभक्षौ गण्डरी, ब्रह्मपुरुष-

तस्कराणां देशिकः पिण्डितः षण्डो महापथिक गण्डिक-
श्चण्डालो पुकसी गोष्वक्कीर्णो मध्वामेहो, धर्मपत्नीषु स्यान्मै-
थुनप्रवर्त्तकः खल्वाटसगोत्रसमयस्यभिगामी पितृमातृभगिनी-
स्यभिगाम्यावोजितस्तेषां कुञ्जकुण्डमण्डव्याधितव्यङ्गदग्निद्रास्या-
युषोऽत्यबुद्धयश्चण्ड षण्डशैलूष-तस्कर परपुरुष-प्रेष्यपरकर्मकराः,
खल्वाटचक्राङ्गसङ्कोर्णाः क्रूरकर्माणः क्रमशश्चान्याथोपपद्यन्ते
तस्मात् कर्तव्यमेवेह प्रायश्चित्तं विशुद्धैर्लक्षणैर्जायन्ते धर्मस्य
धारणादिति धर्मस्य धारणादिति ।

इति गौतमोये धर्मशास्त्रे विंशोऽध्यायः ॥ २० ॥

एकविंशोऽध्यायः ।

त्यज्येत् पितरं राजघातकं शूद्रायाजकं वेदविघ्नायकं
भ्रूणहनं यश्चान्यावसायिभिः सह संवसेदन्त्यावसायिन्या वा
तस्य विद्यागुरुन् योनिस्वन्धाश्च भद्रिपात्य स्रव्वांस्तुदका-
दीनि प्रेतकर्माणि कुर्युः पात्रञ्चास्य विपर्यस्येयुः । दासः
कर्मकरो वावकरादमेध्यपातमानोय दासो घटान् पूरयित्वा
दक्षिणामुखः पदा विपर्यस्येदमनुदकं करोमिति नामग्राहस्तं
सर्व्वेऽन्वात्मैरन् प्राचीनात्पोतिनो मुक्तशिखा विद्यागुरवो
योनिस्वन्धाश्च वीक्षेरन्नप उपस्पृश्य ग्रामं प्रविशन्ति । अत
ऊर्ध्वं तेन सभ्राण्य तिष्ठेदंकरात्रं जपन् सावित्रोमज्ञानपूर्व्वं
ज्ञानपूर्व्वञ्चेत् त्रिरात्रम् । यस्तु प्रायश्चित्तेन शुध्येत् तस्मिन्
शुद्धे ज्ञातकुम्भमयं पात्रं पुण्यतमाद्द्रुदात् पूरयित्वा सवन्त्रोभ्यो
वा त इदमप उपस्पृशेयुः । अथास्मै तत्पात्रं दद्युस्तत्

सम्प्रतिगृह्य जपेच्छान्ता द्यौः शान्ता पृथिवी शान्तं शिव-
मन्तरोच्चं यो रोचनस्तमिह गृह्णामीत्येतैर्यजुभिः पावमानौभि-
स्तरत्समन्दौभिः कुष्माण्डैश्चाज्यं जुहुयाद्विरस्यं ब्राह्मणाय वा
दद्याद्ब्रामाचार्याय । यस्य तु प्राणान्तिकं प्रार्थाश्चतुर्णं स मृतः
शुध्येत् । तस्य सर्वाण्युदकादीनि प्रेतकर्माणिकुर्युरेतदेव
शान्त्युदकं सर्वेषूपपातकेषूपपातकेषु ।

इति गीतमोये धर्मशास्त्रे एकविंशोऽध्यायः ॥ २१ ॥

द्वाविंशोऽध्यायः ।

ब्रह्महःसुराप-गुरुतल्पग-माहृपितयो निसम्बन्धगस्तेनना
स्तिक-निन्दितकर्माभ्यासि-पतितात्वाग्यपतितत्वाग्निः पातक-
संयोजकाश्च तैश्चाद्वं समाचरन् । द्विजातिकर्माभ्यां हानिः
पतनं परत्र चासिद्धिस्ताभिके नरकं । त्रोगि प्रथमान्यनिद्देश्यानि
मनुर्न स्त्रौष्वगुरुतल्पगः पततोत्येके भ्रूणहनि ह्यौनवर्णसेवायाञ्च
स्त्री पतति कौटसाच्च राजगामिपैशुनं गुरोरनृताभिशंसनं
महापातकसमानि । अपाहृत्यानां प्राग्दुर्वलाङ्गोदन्तवृद्धो-
ज्भयतन्मन्त्रकदवकीर्णपतितसावित्रीकेषूपपातकं, याजनाध्य-
पनाद्वलिगाचार्यो पतनीयसेवाया च्छ्रेय्यावन्यत्र हानात् पतति ।
तस्य च प्रतिग्रहीतेत्येके । न कर्हिचिन्मातापितरोरवृत्तिदायन्तु
न भजिरन् । ब्राह्मणाभिशंसने दोषस्तावान् द्विरनेनसि दुर्वल-
हिंसायामपि भीचने शक्तसेत् । अभिक्रध्यावगोरणं ब्राह्मणस्य
वर्षशतसख्यं, निर्घाते सहस्रं, लोहितदर्शने यावतस्तत्प्रस्कन्ध
पांशून् संगृह्णीयात् ।

इति गीतमिदं धर्मशास्त्रे द्वाविंशोऽध्यायः ॥ २२ ॥

तृयोविंशोऽध्यायः ।

प्रायश्चित्तमग्नौ शक्तिर्ब्रह्मस्त्रिरवच्छादितस्य लब्धं वा
 स्याज्जन्ये शक्तभृताम् । खट्वाङ्गकपालपाणिष्वां द्वादश
 संवत्सरात् ब्रह्मपात्रे भैक्षाय ग्रामं प्रविशेत् स्वकर्माचक्षणाः,
 पथोपक्रामेत् मन्दर्गनादार्थिभ्यः स्नानामनाभ्यां विहरन् सवर्णेषु
 दकोपग्रामीं शृण्वेत् । प्राणलाभे वा तन्निमित्ते ब्राह्मणस्य
 द्रव्यापचये वा द्वाधरं प्रति गच्छोऽश्वमेधावभृत्य धान्ययज्ञेऽ-
 प्यग्निष्टुदन्तस्रोत्सृष्ट्येद्ब्राह्मणदधे । हत्वापि चापेक्ष्याद्यैवं
 गर्गे चाविज्जाते वा । ब्राह्मणस्य राजन्यवधे षड्वार्षिकं
 प्राकृतं ब्रह्मचर्यं ऋषभैकसहस्रांश्च मादद्यात् । वैश्ये द्वैवार्षिकं
 ऋषभैकशताय मा दद्यात् । शूद्रे संवत्सरात् ऋषभैकदशांश्च
 मा दद्यात्तन्त्रेय्याश्चैवं गाश्च । वैश्यदन्त्यष्टकुलकाकविवर-
 चरमूपिकाश्च । त्रिंसांश्च धात्विमतां सहस्रं हत्वा नस्थि-
 मतामनहुद्गारे च । अपि वास्थिमतामेकैकस्मिन् किञ्चि-
 दद्यात् । षष्ठे च पलानसारः सौसमाषष्ट, वराहे दृतघटः,
 सर्पे लौहदण्डो, द्रव्यवन्धाच्च ललनायां जीवोवैशिकेन
 किञ्चित्तत्त्वान्नवनजामवधेषु पृथग्दर्पाणि हे, एष्टारे चीणि ।
 श्रोत्रियस्य द्रव्यलाभे चोत्सर्गां गृथास्थानं वा गमयेत् । प्रतिमिह-
 मन्त्रमयोगे सहस्रवाक् पेटग्न्युत्सादिनिराकृत्युपपातकेषु, चैवं
 स्त्रो चातिचारिणो गुप्ता पिण्डन्तु लभेत । अमानुषीषु गोवर्ज्ज-
 स्त्रीकृते कुष्माण्डैर्घृतहोमो दृतहोमः ।

इति गौतमीये धर्मशास्त्रे तृयोविंशोऽध्यायः ॥ २३ ॥

चतुर्विंशोऽध्यायः ।

सुरापस्य ब्राह्मणस्योष्णामासिच्चेयुः सुरामास्ये मृतः
 शुध्वेदमत्या पाने पयोदृतमुदकं वायुं प्रतिव्राहं तप्तानि
 सकृच्छ्रस्ततोऽस्य संस्कारः । मूत्रपुरीषरेतसाञ्च प्राशने
 खापदाङ्गुलराणाञ्चाङ्गस्य ग्राम्यकुक्कुटशूकरयोश्च गन्धप्राणे
 सुरापस्य प्राणायामा प्रतप्राशनञ्च पूर्वैश्च दृष्टस्य (दृष्टस्य) ।
 तल्पे लोहशयने गुरुतल्पगः शयीत सूर्मीं वा ज्वलन्तीं श्लिष्टे-
 श्लिङ्गं वा सहषण्मृतकृत्याञ्जलावाधाय दाक्षिणाप्रतीचीं ब्रजेद्
 निहन्मा शरीरनिपातान्मृतः शुध्येत । सखीसयोनिमोक्षा-
 शिष्यभार्यासु स्त्रियायां गवि च तल्पसमोऽवकर इत्येके
 श्वभिरादायेद्राजा निह्नीनवर्णगमने स्त्रियं प्रकाशं पुमांसं
 खादवेदयथाक्तं वा गर्दभेनावकोर्णी निऋतिं चतुष्पथे यजते
 तस्याजिन मूर्द्ध्वालं परिधाय लाङ्घितपात्रः सप्त गृहान् भैक्षं
 चरेत् कर्माचक्षाणः संवत्सरेण शुध्यत् । रेतस्कन्दने भये
 रोगे सुप्तेऽम्नोन्मनभैचचरणाणि सप्तरात्रं कृत्वाज्यहोमः
 साभिसन्धेर्वा रेतस्याभ्यां सूर्याभ्युदिते ब्रह्मचारौ तिष्ठेदह
 रहर्भुञ्जानोऽभ्यस्तमिते च रात्रिं जपन् सावित्रोमशुचिं
 दृष्ट्वादित्त्वमीचेत प्राणायामं कृत्वाभोज्यभोजनेऽमेध्यप्राशने वा
 निष्पूरीषोभावस्त्रिरात्रावरमभोजनं सप्तरात्रं वा स्वयं शीर्ण-
 न्युपयुञ्जानः फलान्यनतिक्रामन् प्राक्पञ्चनखेभ्यश्चर्हिनी
 दृतप्राशनञ्चाक्रोशानृतहिंसासु त्रिरात्रं परमन्तपः सत्यवाक्ये
 चेद्वारुणीपावमानीभिर्हामो विवाहमैथुननिर्मातृसंयोगेष्वदोष-

मेकेऽनृतं न तु खलु गुर्वर्थेषु यतः सप्त पुरुषानितश्च परतश्च
हन्ति मनसापि गुरोरनृतं वदस्त्वेष्वप्यर्थेष्वन्यावसायिनौगमने
कच्छाब्दोऽमत्या द्वादशरात्रमुदक्यागमने त्रिरात्रं त्रिरात्रम् ।

इति गौतमीये धर्मशास्त्रे चतुर्विंशोऽध्यायः ॥ २४ ॥

पञ्चविंशोऽध्यायः ।

रहस्यं प्रायश्चित्तमविख्यातदोषस्य चतुर्हचं तरत्समन्दी-
त्यप्सु जपेदप्रतिग्राह्यं प्रतिजिघृक्षन् प्रतिगृह्य वाभोज्यं
बुभुक्षमाणः पृथिवीमावपेदृत्वन्तरारमण उदकोपमर्शनाच्छुद्धि-
मेके स्त्रीषु पयोव्रतो वा दशरात्रं घृतेन द्वितीयमद्भिस्तृतीयं
दिवादिष्वेकमक्तको जलक्षिप्तवासा स्त्रोमानि गन्धानि त्वचं
मांसं शोणितं स्रायुस्त्रिमज्जानमिति होम आत्मनो मुखे
मृत्योरास्ये जुहोमीत्यन्ततः । सर्वेषामेतत् प्रायश्चित्तं भूषणं
इत्याद्याः । तथान्य उक्तो नियमोऽग्ने त्वं वारयेति महा-
व्याहृतिभिर्जुहुयात् कुष्माण्डैश्चान्यं तद्व्रत एव वा ब्रह्महत्या-
धुरापानस्तेयगुरुतल्पेषु प्राणायामैः स्नातोऽघमर्षणं तपेत्
सममश्वमेधावभृथेन सावित्रीं वा सप्तस्रकृत्व आवर्त्तयन्
पुनोतेहैवात्मानमन्तर्जले वाघमर्षणं त्रिरावर्त्तयन् पापेभ्यो
मुच्यते मुच्यते ।

इति गौतमीये धर्मशास्त्रे पञ्चविंशोऽध्यायः ॥ २५ ॥

षड्विंशोऽध्यायः ।

तदाहुः कतिधावकीर्णो प्रविशतीति मरुतः प्राणेनैन्द्र-
बलेन बृहस्पतिं ब्रह्मवर्चसेनाग्निमेवेतरेण सर्व्येति सोऽमावा-
स्यायां निश्चग्निमुपसमाधाय प्रायश्चित्ताज्याहुतीर्जुहोति
कामावकीर्णोऽस्म्रावकीर्णोऽस्मि कामकामाय स्वाहा कामाति-
मुग्धाऽस्म्राभिमुग्धोऽस्मि कामकामाय स्वाहेति समिधमाधाया-
नुपर्यक्ष्य यज्ञवास्तु कृत्वोपस्थाय सन्नासिञ्चत्वित्येतया त्रिरू-
पतिष्ठेत त्रय इमे लोका एषां लोकानामभिजित्या अभिक्रान्त्या
इत्येतदेवैकेषां कर्माधिकृत्ययोः पूत इव स्यात् स इत्यं
जुहुयादित्यमनुमन्त्रयेदहो दाक्षणेति । प्रायश्चित्तामविशेषाद-
नाज्जेवपैशुन-प्रतिषिद्धाचारानाद्य प्राशनेषु । शूद्रायाश्च रेतः
सिक्ता योनौ च दोषवति कर्मस्थभिसन्धिपूर्वेष्वङ्घ्रिङ्गाभिरप
उपस्पृशेद्दारुणोभिरन्यैर्वा पवित्रैः प्रतिषिद्धवाङ्मनसयोरपचारे
व्याहृतयः सङ्घाताः पञ्च सर्वास्त्रपो वाचामेदहस्य आदित्यश्च
पुनातु स्वाहेति प्रातः रात्रिश्च मा वरुणश्च पुनात्विति
सायमष्टौ वा समिधमादध्याद्देवकृतस्येति हुत्वेवं सर्वस्मादेनघो
मुच्यते मुच्यते ।

इति गौतमौये धर्मशास्त्रे षड्विंशोऽध्यायः ॥ २७ ॥

सप्तविंशोऽध्यायः ।

अथातः कच्छान् व्याख्यास्यामो । हविष्यान् प्रातराशान्
भुक्त्वा तिस्रो रात्रौर्नाश्रियादथापरं ब्रह्म नक्तं भुञ्जीत
अथापरं ब्रह्म न कश्च न याचेदथापरं ब्रह्ममुपवसेत् तिष्ठे-

दहनि, रात्रावासीत । क्षिप्रकामः सत्यं वदेदनायै न सखायेत,
 रौरवयीधाजिने नित्यं प्रबुद्धीतानुसवनमुदकोपसर्गनभापो-
 हिष्ठेति तिष्ठभिः पवित्रवतौभिर्नीर्जयेत् हरिश्चवर्णाः शुचयः
 पावका इत्यष्टाभिः । अथोदकतर्पणं । ॐ नमो हमाय मोहमाय
 महमाय धुम्बते तापसाय पुनर्वसवे नमो नमो, मोक्षरा-
 योर्ममाय वसुविन्दाय सर्वविन्दाय नमो नमः, पाराय सुपाराय
 महापाराय पारविष्णवे नमो नमो, रुद्राय पशुपतये महते
 देवाय ब्रह्मकायैकचराधिपतये हवाय शर्व्यायेशानायोषाथ
 वज्रिणे क्षुणिने कपर्दिने नमो नमः, सूर्यायादित्याय नमो
 नमो, नीलगोवाय शितिकण्ठाय नमो नमः, कृष्णाय पिङ्गलाय
 नमो नमो, ज्येष्ठाय अंष्टाय वृद्धायेन्द्राय हरिकेशयोर्द्वैतसे
 नमो नमः, सत्याय पावकाय पावकवर्णाय कामरूपिणे नमो
 नमो, दीप्ताय दीप्तरूपिणे नमो नमस्तीक्ष्णरूपिणे नमोनमः,
 सौम्याय सुपुरुषाय महापुरुषाय मध्यमपुरुषायोत्तमपुरुषाय
 ब्रह्मचारिणे नमो नमश्चन्द्रललाटाय कृत्तिवाससे पिनाकहस्ताय
 नमो नम इति । एतदेवादित्योपस्नानमेता एवाग्याहुतयो ;
 द्वादशरात्रस्नाने चकं श्रपयित्वैताभ्यो देवताभ्यो जुहुयात्
 अग्नये स्वाहा, सोमाय स्वाहाम्नीषोमाभ्यामिन्द्राग्निभ्यामिन्द्राय
 विश्वेभ्यो देवेभ्यो ब्रह्मणे प्रजापतये अग्नये स्त्रिष्टिकत इति ।
 तता ब्राह्मणतर्पणम् । एतेनैवातिष्ठच्छ्रो व्याख्यातो यावत् ।
 सक्तदाददौत तावदश्रीयादवभषस्तृतोयः स कच्छातिष्ठच्छ्रः ।
 प्रथमं चरित्वा शुचिः पूतः कर्मस्थो भवति । द्वितीयं चरित्वा
 यत्किञ्चिदन्धमहापातकेभ्यः पापं कुरुते तस्मात् प्रमुच्यते ।
 तृतीयं चरित्वा सर्वस्मादेनसो मुच्यते । अथैतांशान् कच्छान्

धरित्वा सर्वेषु वेदेषु स्नाता भवति । सर्वदेवैर्ज्ञाता भवति यश्चैवं
विद यथैवं वेद ।

इति गीतमौय धर्मशास्त्र सप्तविंशोऽध्यायः ॥ २७ ॥

अष्टाविंशोऽध्यायः ।

अथ तस्य चन्द्रायणं । तन्वाक्तां विधिः ; कच्छः वपनं व्रतं चरेत्
ज्ञाभूना पोणमासौ मुपवसेदाप्ययस्त्र सन्ते पर्याप्ति नवा नव
ज्ञात चैर्वाभिस्तर्पणमाज्यहामाहविषसानुमन्त्रणमुपस्थानं चन्द्र-
मसा यदेवा देवहेतुर्नास्ति चतुर्हिराज्य जुहुयाद्देवकृतस्येति
भान्त समिद्धिर्गो भूर्भुवः स्वस्तपः सत्य यशः श्रो रूप गिरौज-
स्तजः पुरुषा धर्म्यः शिवः शिव इत्यतैर्वासानुमन्त्रणं । प्रतिमन्त्रं
मनसा नमः स्वाह्वेति वा । सर्वग्रासप्रमाणमाख्याविकारेण चरु-
भेदमक्षकथयावकशाकपयादधिष्ठानमूलफलाटकानि इधीषि ।
उत्तरात्तरं प्रयस्तानि । पौर्णमास्यां पञ्चदश ग्रासान् भुञ्जीका-
पचयेन परपक्षमग्रायादमावास्यायामुपार्णकापचयेन पूर्वपक्षं
विपरोतमेकेषाम् । एष चन्द्रायणा मासो । मासमेतमाद्या
विषाया विषाया सर्वमेनो हन्ति । द्वितीयमाद्या दश पूर्वान्
दश शरानात्मानश्चेकविंशं पङ्क्तौ च पुनार्ति । संवत्सरश्च मा-
चन्द्रवत् सलाकतामाप्राति सलोकतामाप्राति ।

इति गीतमौय धर्मशास्त्र अष्टाविंशोऽध्यायः ॥ २८ ॥

एकोनविंशोऽध्यायः ।

अङ्गे पितुः पुत्रा ऋक्थं भजेरन् । निवृत्ते रजसि मातृर्जीवति
 चैच्छति मवं वा पूर्वजस्येतरान् विभृयात् । पूर्ववद्विभागे
 तु धर्मसृष्टिः । विंशतिभागो ज्येष्ठस्य मिथुनमुभयतोदयतां रथो
 गाह्यः । काण्क्षारकूटषण्डा मध्यमस्य । अनेकचेदविधाभ्यायनी
 शृङ्गमनोयुक्तं चतुष्पदाश्चैकेकं यवीयसः । समश्चेतरत् सप्त द्वांगौ
 वा पूर्वजः स्यादेकैकमितरेषामेकेकं वा धनसुधं कस्य पूर्वः
 पूर्वी लभेत । दशतः पशूनां नैकशफः नैकशफानां हृषभोऽधिको
 ज्येष्ठस्य । हृषभघोडशो ज्यैष्ठिनेयस्य ममं वा ज्यैष्ठिनेयेन
 यवीयसां । प्रतिमातु वा स्वर्गे भागविशेषः । पितातृसृजत्
 पुत्रिकामनपत्येऽग्निं प्रजापतिश्चेष्टास्मदर्थमपत्यमिति संवाद्या-
 भिमन्थिमात्रात् पुत्रिकेत्येकेषां । तत्संशयाच्चोपयच्छेदभ्रातृकाम् ।
 पिण्डगात्र ऋषिमन्वन्था ऋक्थं भजेरन्, स्त्री चानपत्यस्य । वीजं
 वा लिप्सेत देवस्वत्यम्यता जातमभागम् । स्त्रीधनं दुहित-
 णामप्रदानामप्रतिष्ठितानाञ्च । भगिनीशुल्कं सोढार्यणामूहे
 मातुः पूवश्चैके । संसृष्टविभागः प्रेतानां ज्येष्ठस्य संसृष्टान्
 प्रेते असंसृष्टो ऋक्थभाक्, विभक्तजः पित्रामेव । स्वमर्जितं
 वेद्याऽवैद्येभ्यः कामं भजेरन् । पुत्रा श्रीरमवेत्तजदमकानिम-
 गूढात्पत्न्यापविष्टा ऋक्थभाजः । कानीनसङ्घादपौनर्म्यपुत्रिका-
 पुत्रस्यन्दनक्रोता गोत्रभाजस्तुर्थांशभागिनश्चौरमाश्रमावे ।
 ब्राह्मणस्य राजन्यापुत्रो ज्येष्ठा गुणमभ्यस्तुत्याशभाक् ज्येष्ठा-
 शङ्कीनमन्यत्; राजन्यावैद्यापुत्रममवाये स यथा ब्राह्मणीपुत्रेण ।

अत्रियाचेत् शुद्धापुत्रोऽप्यनपत्यश्च शुश्रूषुषेकमेत वृत्तिभूत-
 मन्तेवासविधिना । सर्वर्षापुत्रोऽप्यन्यायवृत्तौ न कमेतैकेषां ।
 श्रोत्रियो ब्राह्मणश्चानपत्यश्च ऋक्ष्यं भजेरन्, राजेतरेषां । जड़-
 कौबो भर्त्तव्यावपत्यं जड़श्च भागार्हं शुद्धापुत्रवत् । प्रतिलोमा-
 सुदकयोगक्षेमकृताक्षेपविभागः, स्त्रौषु च । संयुक्तास्त्रनाश्रुते
 दशवर्गैः शिष्टेभ्यश्च वज्रिरलुब्धैः प्रसस्तं कार्यम् । चत्वारसप्ततुषां
 पारगा वेदानां, प्रागुत्तमाक्षय आश्रमिणः, पृथग्धर्मविदस्य,
 एतान् दशवरान् परिषदित्वाचक्षते । असम्भवे त्वतेषाम् श्रोत्रियो
 वेदविच्छिद्यो विप्रतिपत्तौ यदाह, यतोऽयमप्रभवो भूतानां
 हिंसानुपहृद्योगेषु । धर्मिणां विशेषेण स्वर्गं लोकं धर्मविदाप्नोति,
 ज्ञानाभितिवेशाभ्यामिति धर्मो धर्मः ।

इति गौतमौये धर्मशास्त्रे एकोनविंशोऽध्यायः ॥ २८ ॥

आपस्तम्बसंहिता ।

प्रथमोऽध्यायः ।

आपस्तम्बं प्रवक्ष्यामि प्रायश्चित्तविनिर्णयम् ।
दूषितानां हितार्थाय वर्णानामनुपूर्वशः ॥ १
परेषां परिधादेषु निवृत्तमृषिमत्तमम् ।
विविक्तदेश मासोनमात्मविद्यापरायणम् ॥ २
अनन्यमनसं शान्तं सत्त्वस्थं यागवित्तमम् ।
आपस्तम्बमृषिं सर्व्वं समेत्य मुनयोऽब्रुवन् ॥ ३
भगवन् मानवा सर्व्वे असन्मार्गे स्थिता यदा ।
चरेयुर्धर्म्मकार्याणां तेषां ब्रूहि विनिष्कृतिम् ॥ ४
यतोऽवश्यं बृहस्पतेन गवादिपरिपालनम् ।
क्षयिकर्मादि चापत्सु हिजामन्त्रणमेव च ॥ ५
देयश्चानाथकेऽवश्यं विप्रादौनाञ्च मेषजम्
बालानां स्तनपानादिकार्य्येषु परिपालनम् ॥ ६
एवं कृते ऋथश्चित् पन्थात् प्रमादो यद्यकामतः ।
गवादौनां ततोऽस्माकं भगवन् ब्रूहि निष्कृतिम् ॥ ७
एवमुक्तः श्रुत्वा ध्यात्वा प्रणिपातादधोमुखः ।
दृष्ट्वा ऋषोनुवाचेदमापस्तम्बः सुनिश्चितम् ॥ ८
बालानां स्तनपानादिकार्य्यं दोषो न विद्यते ।
विपत्तावपि विप्राणामामन्त्रणश्चिकित्सनम् ॥ ९
गवादौनां प्रवक्ष्यामि प्रायश्चित्तं रुजादिषु ।
केचिदाहुर्म दाषाऽत्र देहधारश्चमेषजे ॥ १०

श्रीषधं लवणञ्चैव स्नेहपद्यान्नभाजनम् ।
 प्राणिनां प्राणवृत्त्यर्थं प्रायाश्चित्तं न विद्यते ॥ ११
 अतिरिक्तं न दातव्यं काले स्रव्यन्तु दापयेत् ।
 अतिरिक्ते विपन्नानां कृच्छ्रमेव विधीयते ॥ १२
 द्वाह निरयनात् पादः पादखायाचितं द्वाहम् ।
 पादः मायं द्वाहं पादः पातर्भोज्यं तथा द्वाहम् ॥ १३
 पातः मायं दिनार्द्धे पादानं मायवर्जितम् ॥ १४
 पातः पादं चरेच्छूद्रः मायं वैश्यश्च दापयेत् ।
 अयाचितन्तु राजन्यं द्वाहं ब्राह्मणश्च च ॥ १५
 पादसिकं चरेद्वाधं द्वौ पादौ बन्धने चरेत् ।
 योजने पादहीनश्च चरेत् सर्वं निपातने ॥ १६
 घण्टाभरणदोषेण गोस्तु यत्र विपद्यते ।
 अरेटर्द्धव्रतं तत्र भूषनायं कृतं हि तत् ॥ १७
 दमने वा निरोधे वा सङ्घाते चैव योजने ।
 स्तम्भशृङ्खलपाशैश्च मृते पादोन्मसाचरेत् ॥ १८
 पाषाणैर्लगुर्देवापि शस्त्रेणान्येन वा बलात् ।
 निपातयान्त ये गास्तु तेषां सर्वं विधीयते ॥ १९
 प्राजापत्यं चरेद्विप्रः पादोन्मसाचरेत् ।
 कृच्छ्राद्धेन्तु चरेद्वैश्यः पादं शूद्रश्च दापयेत् ॥ २०
 द्वौ मासौ दापयेद्दत्तं द्वौ मासौ द्वौ स्तने दुहेत ।
 द्वौ मासावैकवेलायां शेषकाले यथाकृच्छि ॥ २१
 दमतामहेमासेन गोस्तु यत्र विपद्यते ।
 सपिण्डं वपनं कृत्वा प्राजापत्यं समाचरेत् ॥ २२

हलमष्टगवं धर्मां षड्गवं जावितार्थिनाम् ।
 चतुर्गेव नृशंसानां द्विगवश्च जिघांसिनाम् ॥ २३
 अतिवाङ्मातिदोहाभ्यां नासिकार्भटने तथा ।
 नटोपश्वतसंराधे अर्त पादानमाचरेत् ॥ २४
 न नारिकेलवालाभ्यां न मुञ्जेन न चर्मणा ।
 एभिर्गास्तु न बध्नायाद्वहुः परवशा भवेत् ॥ २५
 कुशेः काशेऽथ बध्नायाद्वृषभं दक्षिणामुखम् ।
 पादलम्नाग्निदापेषु प्रायश्चित्तं न विद्यते ॥ २६
 व्यापन्नानां बह्वनान्तु राधने बन्धनेऽपि च ।
 भिषङ्गमिथ्यापचारं च द्विगुणं गात्रतं चरेत् ॥ २७
 शृङ्गभङ्गऽस्थिभङ्गश्च लाङ्गलस्य च कर्त्तव्यम् ।
 भस्मरात्रं पितृदग्धं यावत् स्वस्था पुनर्भवेत् ॥ २८
 गामूषेण तु सस्मिन् यावत्कं भक्षयेद्द्विजः ।
 एतद्दिमिन्त्रितश्चेवमुक्तश्चाशनसा स्वयम् ॥ २९
 देवद्राव्या विहारेषु कूपेष्वायतनेषु च ।
 एषु गावु विपक्षेषु प्रायश्चित्तं न विद्यते ॥ ३०
 एका पादात्तवहुभिर्द्वाद्वापाटिता क्वचित् ।
 पादं पादन्तु हत्वायाचरेयुस्त पृथक् पृथक् ॥ ३१
 यन्त्रणे नासिकित्मार्थं मूढगर्भविमोचने ।
 यत्र कर्त्तव्यं विपत्तिस्तु प्रायश्चित्तं न विद्यते ॥ ३२
 सरास प्रथमे पादे द्वितीये श्मशुकर्त्तनम् ।
 तृतीये तु शिखा धार्या सशिखन्तु निपातने ॥ ३३

सर्वान् केशान् समुद्धृत्य च्छेदयेदङ्गुलिद्वयम् ।
 एवमेव तु नारीणां शिरसो मुण्डनं स्मृतम् ॥ १४
 इत्यापस्तम्बीये धर्माशास्त्रे प्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥

द्वितीयोऽध्यायः ।

कारुहंस्तगतं पण्यं यच्च ग्रामोद्दिनिःसृतम् ।
 स्त्रीबालवृद्धाचरितं प्रत्यक्षादृष्टमेव च ॥ १ ॥
 प्रपास्वरणेषु जलेऽथ सीरे
 द्रोण्यां जले यच्च विनिस्तम्भावेत् ।
 श्वपाकचाण्डालपरिग्रहेषु
 पीत्वा जलं पञ्चगव्येन शुचिः ॥ २ ॥
 न दुष्येत् मन्त्रता धारा वातोद्धताश्च रेगावः ।
 स्त्रियां वृद्धाश्च बालाश्च न दुष्यन्ति कदाचन ॥ ३ ॥
 आत्मगर्भे च वस्त्रे च जायापत्यं कमण्डलुः ।
 आत्मनः शुचिरेतानि परेषामशुचौ न तु ॥ ४ ॥
 अन्येस्तु खानिताः कूपास्तङ्गागानि तथैव च ।
 एषु ज्ञात्वा च पीत्वा च पञ्चगव्येन शुध्यति ॥ ५ ॥
 उच्छिष्टमशुचित्वञ्च यच्च विष्टानुलेपनम् ।
 सर्वं शुध्यति तोयैर्न तत्तोयं केन शुध्यति ॥ ६ ॥
 सूर्यरश्मिनिपातेन मासृतस्यर्चनेन च ।
 गवां मूत्रपुरीषेण तत्तोयं तेन शुध्यति ॥ ७ ॥
 अस्थिवर्मादियुक्तान् श्वराणां ह्यङ्गोपदूषितम् ।
 काहरेदुदकं सर्वं ग्राधनं परिमार्जनम् ॥ ८ ॥

धूपो मूत्रपुरीषेण क्षौवनेनापि दूषितः ।
 स्रग्मृगालखरोद्देशे कव्यादेशे जुगुप्सितः ॥ ८
 उद्धृष्टैव च तत्तोयं सप्त पिच्छान् समुच्चरेत् ।
 पञ्चगव्यं मृदा घृतं कूपे तच्छोधनं स्मृतम् ॥ १०
 बापीकूपडतागानां दूषितानाञ्च शोधनम् ।
 कुम्भानां शतमुद्धृत्य पञ्चगव्यं ततः क्षिपेत् ॥ ११
 यच्च कूपात् पिबेत्तोयं ब्राह्मणः शवदूषितात् ।
 कथं तत्र विशुद्धिः स्यादिति मे संशयो भवेत् ॥ १२
 अक्षिन्नेनाप्यभिन्नेन शवेन परिदूषिते ।
 पीत्वा कूपे ह्यहोरात्रं पञ्चगव्येन शुध्यति ॥ १३
 क्लिप्ते भिन्ने शवे चैव तत्तस्य यदि तत् पिबेत् ।
 शुद्धिश्चान्द्रायणं तस्य तप्तकृच्छ्रमथापि वा ॥ १४
 इत्यापस्तम्बोये धर्मशास्त्रे द्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥

तृतीयोऽध्यायः ।

अन्यजातेरविज्ञातो निवसेद्यथ वैश्वमनि ।
 रुम्यग् ज्ञात्वा तु कालेन द्विजाः कुर्वन्त्यनुग्रहम् ॥ १
 चान्द्रायणं पराको वा द्विजातीनां विशोधनम् ।
 प्राजापत्यन्तु शूद्रस्य श्रेष्ठं तदनुसारतः ॥ २
 यैर्भुक्तं तत्र पक्वान्नं कृच्छ्रं तेषां प्रदापयेत् ।
 तेषामपि च यैर्भुक्तं कृच्छ्रपादं प्रदापयेत् ॥ ३
 कूपेकपानैर्दुष्टानां स्पर्शेन शवदूषिणाम् ।
 तेषामेकोपवासेन पञ्चगव्येन शोधनम् ॥ ४

बालो वृद्धस्तथा रोगी गर्भिणी वापि पोडितः ।
 तेषां नक्तं प्रदातव्यं बालानां प्रहरद्वयम् ॥ ५
 अशौतिर्यस्य वर्षाणि बालो वाप्यनपोदशः ।
 प्रायश्चित्तार्द्धमर्हन्ति स्त्रियो व्याधित एव च ॥ ६
 न्यूनैकादशवर्षस्य पञ्चवर्षाधिकस्य च ।
 चरद्गुरुः सुहृदापि प्रायश्चित्तं विशोधनम् ॥ ७
 अथवा क्रियमाणेषु येषामात्तिः प्रदृश्यते ।
 शेषसम्पादनाच्छूद्भिर्विपत्तिर्न भवेद्यथा ॥ ८
 क्षुधा व्याधितकायानां प्राणो येषां विपद्यते ।
 ये न रक्षन्ति भक्तेन तेषां तत् किल्बिषं भवेत् ॥ ९
 पूर्णेऽपि कालानियमे न शुद्धिर्वाप्यर्षेर्विना ।
 अपूर्णेऽपि कालेषु शोधयन्ति द्विजोत्तमाः ॥ १०
 समाप्तमिति नो वाच्यं त्रिषु वर्णेषु कर्हिचित् ।
 विप्रसम्पादनं कार्य्यसुत्पन्ने प्राणसंशये ॥ ११
 सम्पादयन्ति यद्विप्राः स्नानतौर्यं फलञ्च तत् ।
 सम्यक् कर्तुरप्रायं स्यादन्नतौ च फलमाप्नुयात् ॥ १२
 इत्यापस्तम्बोये धर्मशास्त्रे तृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥

चतुर्थोऽध्यायः ।

चाण्डालकूपमाण्डेषु योऽज्ञानात् पिबति जलम् ।
 प्रायश्चित्तं कथं तस्य वर्णं वर्णं विधीयते ॥ १
 चरेत् सान्तपनं विप्रः प्राजापत्यन्तु भूमिपः ।
 तदर्हन्तु चरेद्द्वैश्वः पादं शूद्रस्य दापयेत् ॥ २

भुङ्क्षोच्छिष्टस्वनाचान्तखाण्डालैः खपचेन वा ।
 प्रमादात् स्पर्शनं गच्छेत्तत्र कुर्याद्विशोधनम् ॥ ३
 गायत्र्यष्टसहस्रन्तु द्रुपदां वा शतं जपेत् ।
 जपंस्त्रिरात्रमश्रूलं पञ्चगव्येन शुध्यति ॥ ४
 चाण्डालेन यदा स्पृष्टो विष्णुमूत्रे च कृते द्विजः ।
 प्रायश्चित्तं त्रिरात्रं स्वाङ्गुक्तोच्छिष्टः षडाचरेत् ॥ ५
 पानमैथुनसम्पर्कं तथा मूत्रपुरीषयोः ।
 सम्पर्कं यदि गच्छेत् उदक्या चाभ्यजेत्तथा ॥ ६
 एतैरेव यदा स्पृष्टः प्रायश्चित्तं कथञ्चवेत् ।
 भोजने च त्रिरात्रं स्नात् पाने तु त्रयमेव च ॥ ७
 मैथुने पादकृच्छ्रं स्नात्तथा मूत्रपुरीषयोः ।
 दिनमेकं तथा मूत्रे पुरीषे तु दिनत्रयम् ॥ ८
 एकाहं तत्र निर्दिष्टं दन्तधावनभक्षणे ॥ ९
 हृषारुढे तु चाण्डाले द्विजस्तत्रैव तिष्ठति ।
 फलानि भक्षयेत्तस्य कथं शुद्धिं विनिर्दिशेत् ॥ १०
 ब्राह्मणान् समनुज्ञाप्य सवासाः स्नानमाचरेत् ।
 एकरात्रोषितो भूत्वा पञ्चगव्येन शुध्यति ॥ ११
 येन केनचिदुच्छिष्टः अमेध्यं स्पृशते द्विजः ।
 अहोरात्रोषितो भूत्वा पञ्चगव्येन शुध्यति ॥ १२

इत्यापस्तम्बोये धर्मशास्त्रे चतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥

पञ्चमोऽध्यायः ।

चाण्डालेन यदा स्पृष्टो द्विजवर्णः कदाचन ।
अनभ्युक्ष्य पिवेत्तोयं प्रायश्चित्तं कथं भवेत् ॥ १
ब्राह्मणस्तु त्रिरात्रेण पञ्चगव्येन शुध्यति ।
चत्विषस्तु द्विरात्रेण गण्डगव्येन शुध्यति ॥ २
चतुर्थस्तु तु वर्णस्य प्रायश्चित्तं न वै भवेत् ।
व्रतं नास्ति तपो नास्ति होमो नैव च विद्यते ॥ ३
पञ्चगव्यं न दातव्यं तस्य मन्त्रविवर्जनात् ।
स्नानपयित्वा द्विजानाम्बु शुद्धो दानेन शुध्यति ॥ ४
ब्राह्मणस्तु यदोच्छिष्टमग्न्यात्मज्ञानतो द्विजः ।
अहोरात्रन्तु गायत्र्या जपं कृत्वा विशुध्यति ॥ ५
उच्छिष्टं वैश्यजातीनां भुङ्क्तेऽज्ञानाद्विजो यदि ।
शङ्खपुष्पीपयः पौत्रा त्रिरात्रेणैव शुध्यति ॥ ६
ब्राह्मण्या सह योऽग्नौयादुच्छिष्टं वा कदाचन ।
न तत्र दोषं मन्यन्ते नित्यमेव मनौषिणः ॥ ७
उच्छिष्टमितरस्त्रीणामग्नौयात् पिवतेऽपि वा ।
प्राजापत्येन शुद्धिः स्नात्तु गवानङ्गिरात्रवौत् ॥ ८
अनृत्यानां भुक्तशेषन्तु भक्षयित्वा द्विजातयः ।
चान्द्रायणं तदर्द्धाहं ब्रह्मक्षत्रविशां विधिः ॥ ९
विषमूत्रभक्षणे विप्रस्तप्तकृच्छ्रं समाचरेत् ।
शक्नाकाच्छिष्टभोगे च प्राजापत्यविधिः स्मृतः ॥ १०

उच्छिष्टः सृशते विप्रो यदि कश्चिदकामतः ।
 शनः कुक्कुटशूद्राश्च मन्त्रभाण्डं तथैव च ॥ ११
 पत्तिणाधिष्ठितं यच्च यदमेध्यं कदाचन ।
 अहोरात्रोषितो भूत्वा पञ्चगव्येन शुध्यति ॥ १२
 वेश्मेन च यदा स्पृष्ट उच्छिष्टेन कदाचन ।
 स्नानं जपञ्च त्रैकाल्यं दिनस्यान्ते विशुध्यति ॥ १३
 विप्रो विप्रेण संस्पृष्ट उच्छिष्टेन कदाचन ।
 स्नात्वाचम्य विशुद्धः स्नादापस्तम्बोऽत्रवीर्यमग्निः ॥ १४
 इत्यापस्तम्बोऽयं धर्मशास्त्रे पञ्चमोऽध्यायः ॥ ५ ॥

षष्ठोऽध्यायः ।

अत ऊर्ध्वं प्रवक्ष्यामि नीलौवस्तस्य यो विधिः ।
 स्त्रीणां क्रीडार्थमश्वामि शयनीये न दुष्यति ॥ १
 पालने विक्रये चैव तद्वृत्तेरुपजीवने ।
 पतितस्तु भवेद्विप्रस्त्रिभिः कच्छ्रैर्विशुध्यति ॥ २
 स्नानं दानं तपो होमः स्वाध्यायः पिष्टतर्पणम्
 पञ्चयज्ञा इत्या तस्य नीलौवस्तस्य धारणात् ॥ ३
 नीलौवस्तं यदा वस्तं ब्राह्मणोऽङ्गेषु धारयेत् ।
 अहोरात्रोषितो भूत्वा पञ्चगव्येन शुध्यति ॥ ४
 रोमकूपेयंदा गच्छेद्रसो नील्यास्तु कर्हिचित् ।
 पतितस्तु भवेद्विप्रस्त्रिभिः कच्छ्रैर्विशुध्यति ॥ ५
 नीलौदारु यदा भिन्द्याद्ब्राह्मणस्य शरीरकम् ।
 शोणितं दृश्यते तत्र द्विजस्नान्द्रायणं चरेत् ॥ ६

नीलौमध्वे यदा गच्छेत् प्रमादाद्ब्राह्मणः क्वचित् ।
 अहोरात्रोषितो भूत्वा पञ्चगव्येन शुध्यति ॥ ७
 नीलोरक्तेन वस्त्रेण यदन्नमुपनौयते ।
 अभोज्यं तद्विजातीनां भुक्त्वा चान्द्रायणं चरेत् ॥ ८
 भक्षयेद्यद्य नीलौगु प्रमादाद्ब्राह्मणः क्वचित् ।
 चान्द्रायणेन शुद्धिः स्वादापस्तम्बोऽब्रवीन्मुनिः ॥ ९
 यावत्यां वापिता नीली तावती चाशुचिर्महो ।
 प्रमाणं द्वादशाब्दानि भूत ऊर्ध्वं शुचिर्मवेत् ॥ १०
 इत्यापस्तम्बोऽयं धर्मशास्त्रे यष्टोऽध्यायः ॥ १

सप्तमोऽध्यायः ।

स्नानं रजस्त्रयास्तु चतुर्थेऽहनि शक्यते ।
 वृत्ते रजसि गम्या स्नो नानिवृत्ते कश्चन ॥ १
 रोगेण यद्रजः स्त्रीणामत्यर्थं हि प्रवर्तते ।
 अशुद्धास्तु न तेनेह तासां वेकारिकां हि तत् ॥ २
 साध्वाचारा न सा तावद्रजो यावत् प्रवर्तते ।
 वृत्ते रजसि साध्वी स्वादुगृहकर्मणि चेन्द्रिये ॥ ३
 प्रथमेऽहनि चाण्डाली द्वितीये ब्रह्मघातिनौ ।
 तृतीये रजकौ प्रोक्ता चतुर्थेऽहनि शुध्यति ॥ ४
 अन्धजातिस्तृपाकेन संस्पृष्टा वै रजस्त्रया ।
 अह्नि तान्धतिश्रम्भ प्रायश्चित्तं प्रकल्पयेत् ॥ ५
 विराजमुपवासः स्वात् पञ्चगव्यं विशोधनम् ।
 निशां प्राप्य तु तां योनिं प्रजाकारश्च कारयेत् ॥ ६

रजस्वलां त्वजेत् स्पृष्टां शुभा च श्रपचेन च ।
 त्रिरात्रोपोषिता भूत्वा पञ्चगव्येन शुध्यति ॥ ७
 प्रथमेऽहनि षड्रात्रं द्वितीये तु व्रतहन्तया ।
 तृतीये चोपवासस्तु चतुर्थे वाऽह्निदर्शनात् ॥ ८
 विवाहे वितते यज्ञे संस्कारे च कृते तथा ।
 रजस्वला भवेत् कन्या संस्कारस्तु कथम्भवेत् ॥ ९
 स्नापयित्वा तदा कन्यामन्यैर्व्यस्त्रैरलङ्कृताम् ।
 पुनः प्रस्थाद्वृत्तिं कृत्वा श्रेष्ठं कर्म समाचरेत् ॥ १०
 रजस्वला तु संस्पृष्टा प्रवक्तुकुटवायमेः ।
 सा त्रिरात्रोपवासेन पञ्चगव्येन शुध्यति ॥ ११
 उच्छिष्टेन तु संस्पृष्टा कदाचित् स्त्री रजस्वला ।
 कच्छे ष शुध्यते विप्रस्त्रीया दानेन शुध्यति ॥ १२
 एकशाखासमारुद्धा चाण्डाली वा रजस्वला ।
 ब्राह्मणेन समं तत्र सवासाः स्नानमाचरेत् ॥ १३
 रजस्वलायाः संस्पर्शः कथञ्चिज्जायते शुभा ।
 रजोदिनास्तु यच्छेषस्तदुपोष्य विशुध्यति ॥ १४
 अशक्ता चोपवासे तु स्नानं पश्चात् समाचरेत् ।
 तत्राप्यशक्ता चैकेन पञ्चगव्यं पिबेत्ततः ॥ १५
 उच्छिष्टस्तु यदा विप्रः स्पृशेन्मध्यं रजस्वलान् ।
 मध्यं स्पृष्ट्वा चरेत् कच्छं तदर्हन्तु रजस्वलाम् ॥ १६
 उदक्वा सूतिकां विप्र उच्छिष्टः स्पृशते यदि ।
 कच्छार्हन्तु चरेद्दिप्र प्रायश्चित्तं विशेषनम् ॥ १७
 चाण्डालैः श्रपचर्व्यापि चात्रे यौ स्पृशते यदि ।
 शेषाद्वात् फालशृष्टेन पञ्चगव्येन शुध्यति ॥ १८

सदक्या ब्राह्मणी शूद्रासुदक्यां स्पृशते यदि ।
 अहोरात्रोषिता भूत्वा पञ्चगव्येन शुध्यति ॥ १८
 एवञ्च अत्रियां वैश्यां ब्राह्मणी चेद्रजस्रताम् ।
 सचेलप्लवनं कृत्वा दिनस्यान्ते घृतं पिबेत् ॥ २०
 स्नवर्णेषु तु भारीषां सद्यः स्नानं विधीयते ।
 एवेमव विशुद्धिः स्यादापस्तम्बोऽब्रवीन्मुनिः ॥ २१
 इत्यापस्तम्बोऽब्रवीन् धर्मशास्त्रे सप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥

अष्टमोऽध्यायः ।

भस्मना शुध्यते कांस्यं सुरया यन्न क्षिप्यते ।
 सुराविशमूत्रसंस्पृष्टं शुध्यते तापलेखनेः ॥ १
 गवाघ्रातानि कांस्यानि शूद्रोच्छिष्टानि यानि तु ।
 दशभिः क्षारैः शुध्यन्ति श्वकाकोपहतानि च ॥ २
 शौचं सुवर्णनारोषां वायुसूर्येन्दुरग्निभिः ॥ ३
 रितःस्पृष्टं श्वस्पर्शमाविकन्तु प्रदुष्यति ।
 अङ्गिर्मृदा च तस्मात्प्रं प्रक्षाल्य च विशुध्यति ॥ ४
 शुद्धमसमविमलं पञ्चरात्रेण जीर्यति ।
 अन्नं व्यञ्जनसंयुक्तमर्द्धमासेन जीर्यति ॥ ५
 पयस्तु दधि मासेन वस्मासेन घृतं तथा ।
 संवत्सरेण तैलन्तु कोष्ठे जीर्यति वा नवा ॥ ६
 भूष्णते ये तु शूद्राः मासमेकं निरन्तरम् ।
 इह जन्मनि शूद्रत्वं जायन्ते ते मृताः मुनिः ॥ ७

शूद्राक्षं शूद्रसम्पर्कं शूद्रेणैव सहासनम् ।
 शूद्राज् ज्ञानागमः कश्चिच्छ्वसन्तमपि पातयेत् ॥ ८
 आहिताग्निस्तु यो विप्रः शूद्रावाच निवर्त्तते ।
 तथा तस्य प्रणश्यन्ति आत्मा ब्रह्म तयोऽभयः ॥ ९
 शूद्राक्षेन तु भुक्तेन मैत्रुणं योऽधिगच्छति ।
 यस्याक्षं तस्य ते पुत्रा अनाच्छुक्रस्य सम्भवः । १०
 शूद्राक्षेनोदरस्तेन यः कश्चिन्म्रियते द्विजः ।
 स भवेच्छुक्रो घाम्यो हतः स्त्रिया वाय जायते ॥ ११
 ब्राह्मणस्य सदा भुङ्क्ते चतुर्यस्य तु पर्वणि ।
 वैश्यस्य यज्ञदीक्षायां शूद्रस्य न कदाचन ॥ १२
 अमृतं ब्राह्मणस्याक्षं चतुर्यस्य पयः स्मृतम् ।
 वैश्वज्ञाप्यवमेवाक्षं शूद्रस्य रुधिरं स्मृतम् ॥ १३
 वैश्वदेवेन होमेन देवताभ्यर्चनैर्लघैः ।
 अमृतं तेन विप्राश्चस्यत्युत्सामसंस्कृतम् ॥ १४
 व्यवहारानुरूपेण धर्म्येण च्छलवर्जितम् ।
 चतुर्यस्य पयस्तेन भूतानां यच्च पालनम् ॥ १५
 स्त्रकर्मणा च हवभैरनुकृत्यात्मशक्तितः ।
 खलयज्ञातिधित्वेन वैश्याक्षं तेन संस्कृतम् ॥ १६
 अन्नानतिमिरान्धस्य मद्यपानरतस्य च ।
 रुधिरं तेन शूद्राक्षं विधिमन्त्रविषर्जितम् ॥ १७
 आमसांसं मधु घृतं धानाः क्षीरं तथैव च ।
 शुङ्गं तर्जं समं याज्ञं निहत्तेनापि शूद्रतः ॥ १८
 आर्कं मांसं मृणालानि तुम्बुकः शक्रवस्तिनाः ।
 हसाः फलानि पिप्पलाकं प्रतिग्राह्या हि सर्वतः ॥ १९

आपत्काले तु विप्रेष भुक्तं शुद्धमृदि ।
 मनस्तापेण शुध्येत हृपदा वा शतं जपेत् ॥ २०
 हृद्यपाणिष्य शुद्धेण सृष्टाच्छिष्टेन कर्त्तव्यम् ।
 तद्विहीनं न भोक्तव्यमापस्तम्बोऽब्रवीन्मृनिः ॥ २१
 इत्यापस्तम्बोऽपि धर्मशास्त्रोऽष्टमोऽध्यायः ॥ ८ ॥

नवमोऽध्यायः ।

भुञ्जानस्य तु विप्रेष कदाचित् सवते शुद्धम् ।
 छच्छिष्टस्याशुचैस्तस्य प्रायश्चित्तं कथं भवेत् ॥ १
 पूर्वं शौचमनु विवर्त्य ततः पश्चादुपसृजेत् ।
 अहोरात्रोषितो भूत्वा पञ्चगव्येन शुध्यति ॥ २
 अशित्वा सर्वमेवाश्वमेकत्वा शौचमात्मनः ।
 भोज्यङ्गुला त्रिरात्रमनु यवान् पीत्वा विशुध्यति ॥ ३
 प्रसृतं यवशस्त्रेण पलमेकमनु सर्पिषा ।
 पलानि पञ्च गोमूत्रं नातिरिक्तवदाशयेत् ॥ ४
 अलेह्यानामपेयानामभक्ष्याणाञ्च भक्षणे ।
 रेतोमूत्रपुरीषाणां प्रायश्चित्तं कथं भवेत् ॥ ५
 पश्चादुम्बरविस्वाद्य कुशाक्षत्यपलाशकाः ।
 गतेवासुदकं पीत्वा यङ्ग्रात्रेण विशुध्यति ॥ ६
 द्वे प्रत्यवसिता विप्राः प्रव्रज्यान्निजसादिषु ।
 अनाशकनिवृत्ताश्च गृहस्थत्वं चिकीर्षतः ॥ ७
 चरेयुस्त्रीणि कृच्छ्राणि त्रीणि चान्द्रायणानि वा ।
 जातकर्मादिभिः सर्वैः पुनः संस्कारभागिनः ।
 तेषां सान्त्वनं कृच्छ्रं चान्द्रायणमवापि वा ॥ ८

यक्षेष्टितं काकवसाकचिञ्च
रभेध्यलिमञ्च भवेच्छरोरम् ।
त्रोत्रे मुखे च प्रविशिञ्च सम्यक्
स्नानेन लैपोपहतश्च शुचिः ॥ ८

ऊर्ध्वं नाभेः कर्णे सुक्ता यदङ्गमुपहन्यते ।
ऊर्ध्वं स्नानमधः शीघ्रं मार्जनेनैव शुध्यति ॥ ९
उपानहावर्क्यं वा यच्च संस्पृशते सुखम् ।
मृत्तिकाशोधनं स्नानं पञ्चगव्यं विशोधनम् ॥ १०
दशाहाच्छुध्यते विप्रो जन्महानी स्त्रियोनिषु ।
षड्भिस्त्रिभिरेकेन चत्वारविटशूद्रयोनिषु ॥ ११
उपनीतं यदा त्वक् भोक्तारं समुपस्थितम् ।
अपीतवत् समुत्सृष्टं न दद्यात्तैव होमयेत् ॥ १२
अग्ने भोजनसम्पत्ते मक्षिकाकेशदूषिते ।
अनन्तरं स्पृशेदापस्तम्बः भक्षणा स्पृशेत् ॥ १३
शुष्कमांसमयश्चान्नं शूद्राश्च वाप्यकामतः ।
भुक्ता कच्छं चरेद्दिप्रो ज्ञानात् कच्छद्वयं चरेत् ॥ १४
अभुक्ते मुञ्चते यच्च भुञ्जन् यथापि मुञ्चते ।
भाक्ता च भोजकश्चैव पङ्क्त्या गच्छति दुष्कृतम् ॥ १५
यच्च भुङ्क्ते तु भुक्तं वा दुष्टं वापि विशेयतः ।
अहाराद्विधितो भूत्वा पञ्चगव्येन शुध्यति ॥ १६
उदके होदकस्यस्तु स्वतस्त्वच्च स्वसे शुचिः ।
पादौ स्थाप्याभयश्चैव चाभय्योभयतः शुचिः ॥ १७
उत्तीर्य्यचम्य उदकादवतीर्य्य उपस्पृशेत् ।
एवन्तः यद्यथा शुक्ता वरुणेनाभिपूज्यते ॥ १८

अग्न्यागारे गवां गोष्ठे ब्राह्मणानाञ्च सन्निधौ ।
 स्वाध्यायि भोजने चैव पादुकानां विसर्जनम् ॥ २०
 जन्मप्रभृति-संस्कारे इत्यग्न्यागारे च भोजनम् ।
 असपिण्डेन कर्त्तव्यं चूडाकार्ये विशेषतः ॥ २१
 याजकास्तं नवग्रहं संगृहे चैव भोजनम् ।
 स्त्रीणां प्रथमगर्भे च भुक्त्वा चान्द्रायणं चरेत् ॥ २२
 ब्रह्मोदने च याज्ञे सीमन्तोदयने तथा ।
 अन्नयाज्ञे मृतयाज्ञे भुक्त्वा चान्द्रायणं चरेत् ॥ २३
 अप्रजाता तु नारौ प्यासाश्रीयादेव तदगृहे ।
 मथ भुञ्जीत मोहाद् यः पूयसं नरकं व्रजेत् ॥ २४
 अल्पनापि हि श्रुत्वेन पिता कन्यां ददाति यः ।
 रौरवे बहुवर्षाणि पुरोधं मूत्रमगृते ॥ २५
 शोधनानि च ये मोहादुपजोषन्ति बान्धवाः ।
 स्वर्गे यानानि वस्त्राणि ते पापा यान्त्यधोगतिम् ॥ २६
 राजानं तेज आदत्ते शूद्रान्नं ब्रह्मवर्चसम् ।
 असंस्कृतन्तु यो भुङ्क्ते स भुङ्क्ते पृथिवीमलम् ॥ २७
 मृतके सूतके चैव गृह्येते शशिभास्करे ।
 हस्तिष्ठायान्तु यो भुङ्क्ते पापः स पुरुषो भवेत् ॥ २८
 पुनर्भूः पुनरेता च रेतोधाः कामवारिणौ ।
 आसां प्रथमगर्भेषु भुक्त्वा चान्द्रायणं चरेत् ॥ २९
 मातृघ्नश्च पितृघ्नश्च ब्रह्मघ्नो गुरुतल्पगः ।
 विशेषाङ्गमेतेषां भुक्त्वा चान्द्रायणं चरेत् ॥ ३०
 रजकश्याधशैलूषवेणुचर्मोपजोविनाम् ।
 भुङ्क्ष्वेषां ब्राह्मणसार्चं शूद्रिं चान्द्रायणेन तु ॥ ३१

कृच्छ्रोच्छिष्टसंस्पृष्टं शुभा शूद्रेण वा द्विजः ।

उपोष्य रजनीमेकां पञ्चगव्येन शुध्यति ॥ १२

ब्राह्मणश्च सदाकालं शूद्रप्रेषणकारिणः ।

भूमावन्नं प्रदातव्यं यथैव भ्राता तथैव सः ॥ १३

अनुदकेष्वरणेषु चौरव्यान्नाकुले पथि ।

कृत्वा मूत्रं पुरीषञ्च द्रव्यहस्तः कथं शुचिः ॥ १४

भूमावन्नं प्रतिष्ठाप्य कृत्वा शौचं यथार्हतः ।

उत्पन्ने गृह्य पक्वान्सुपस्पृश्य ततः शुचिः ॥ १५

मूत्रोच्चारं द्विजः कृत्वा अकृत्वा शौचमात्मनः ।

मोहाद्वक्त्रा त्रिरात्रन्तु गन्धं पीत्वा विशुध्यति ॥ १६

उदक्यां यदि गच्छेत्तु ब्राह्मणो मदमोहितः ।

चान्द्रायणेन शुध्येत ब्राह्मणानाञ्च भोजनेः ॥ १७

मुक्तोच्छिष्टस्वनाधान्तद्याण्डालैः स्पर्शेन वा ।

प्रमादाद्यदि संस्पृष्टो ब्राह्मणो ज्ञानदुर्वलः ॥ १८

कृत्वा त्रिवक्त्रं नित्यं ब्रह्मचारी धराश्रयः ।

स त्रिरात्रोषितो भूत्वा पञ्चगव्येन शुध्यति ॥ १९

चण्डालेन तु संस्पृष्टो यद्यापः पिबति द्विजः ।

अहोरात्रोषितो भूत्वा त्रिवक्त्रेण शुध्यति ॥ २०

सायं प्रातस्त्वहोरात्रं पादं कच्छ्यन् तं त्रिदुः ।

सायं प्रातस्तथैवेकं दिनद्वयमयाचितम् ॥ २१

दिनद्वयञ्च नाश्रूयात् कच्छ्यन् तद्विधीयते ।

आयचित्तं सप्त ह्येतस्यायेषु तु यथार्हतः ॥ २२

कृष्णाजिनतिलयाङ्गी इत्यस्मान्नास्य विक्रयौ ॥

क्रेतनिर्यातकसेव न भूयः पुरुषो भवेत् ॥ ४१

इत्यापस्तम्बेये धर्मशास्त्रे नवमोऽध्यायः ॥ ६

दशमोऽध्यायः ।

आवाप्तोऽप्यश्विस्तावदद्यावच्छिद्यते जलम् ॥

उद्धृतेऽप्यश्विस्तावदद्यावद्धूमिर्न सिध्यते ॥ १

भूमावपि च लिप्तायां तावत् स्यादश्विः पुमान् ॥

आसनादुत्थितस्तस्याद् यावत्ताक्रमते महीम् ॥ २

क यमं यममित्वाङ्गुरात्मा वै यम उच्यते ।

आत्मा संयमितो येन नं यमः किं करिष्यति ॥ ३

न तयसिस्तथा तीक्ष्णः सर्पो वा दुराधष्ठितः ।

यथा क्रधो हि जन्तूनां शरीरस्यो विनाशकः ॥ ४

अमा गुणो हि जन्तूनामिहामूलं सुखप्रदः ।

एकः अमावतां दोषो हिनोयो नापपद्यते ।

कदेनं समया युक्तमशक्तं मन्यते जनः ॥ ५

न शक्तिशस्त्राभिरतस्तु सोऽप्यो

न चैव रम्यावसथप्रियस्तु ।

न भोजनाच्छदनतत्परस्तु

एकान्तशीलस्तु दृढव्रतस्तु ॥ ६

कृषो भवेत्तु प्रीतिनिवर्त्तकस्तु

अध्यात्मयोगैकरतस्तु सम्यक् ।

मोक्षो भवेन्नित्यमहिंसकश्च

‘स्वाध्याययोगगतमानसश्च ॥ ७’

श्लोभयुक्तो यदयजते यज्जुहोति यदश्नति ।

सर्वं हरति तत् तस्य भामकुम्भ इवादकम् ॥ ८

अपमानात्तपोवृद्धिः सम्मानात्तपसः क्षयः ।

अश्नितः पूजितो विप्रो दुग्धा गौरिव सौटति ॥ ९

आप्यायते यथा धीमुस्तपोरमृतसम्भवेः ।

एवं जपेच्च होमेच्च पुण्यैराप्यायते द्विजः ॥ १०

आढवत् परदारांश्च परद्वय्याणि लोड्ववत् ।

आत्मवत् सर्वभूतानि यः पश्यति स पश्यति ॥ ११

रत्नकथाधमोलूषवैण्वर्म्मिपत्नीविनाम् ।

यो भुङ्क्ते भक्तमेतेषां प्राजापत्यं विशोधनम् ॥ १२

अगम्यागमनं कृत्वा अभक्ष्यश्च न भक्ष्यम् ।

शुद्धिं चाङ्ग्राक्षणं कृत्वा अन्नवीक्ष्यं यद्यैव च ॥ १३

अग्निहोत्रं त्यजेदयस्तु स नरो वीरहा भवेत् ।

तस्य श्रद्धिविधातव्या नाम्ना चाङ्ग्रायणादृतं ॥ १४

विवाहोक्तं यज्ञेषु अन्तरामृतसूतके ।

सद्यः शुद्धिं विजानीयात् पूर्वं सङ्गस्थितं चरेत् ॥ १५

दिवङ्गाण्डां विवाहेषु यज्ञेषु प्रसर्तेशु च ।

कल्पितं सिद्धमग्नायं नाग्नीचं ऋतसूतके ॥ १६

इत्यापस्तम्बोये धर्मशास्त्रे दशमोऽध्यायः ॥ १५ ॥

वसिष्ठसंहिता ।

प्रथमोऽध्यायः ।

श्रद्धातः पुरुषनिःश्रेयसार्थं धर्मजिज्ञासा । ज्ञात्वा चानु-
तिष्ठन् धार्मिकः प्रशस्यतमो भवति लोके प्रेत्य वा, विहितो
धर्मः । तदलाभे शिष्टाचारः प्रमाणम् । दक्षिणेन हिमवत
उत्तरेण दिग्भ्यश्च ये धर्मा ये चाचारास्तौ सर्वे प्रत्येतस्या, न
त्यन्ते, प्रतिलोमकल्पधर्माः । एतदार्थ्यावर्त्तमित्याचक्षते ।
भङ्गायमुनयोऽन्तराप्येके । यावद्वा कृष्णानुगां विचरित तावद्-
ब्रह्म वर्त्तनमिति । अद्यापि भाङ्गविनो निदाने माधामुदा-
हरन्ति ।

पश्चात् मिथे विहरिणी सूर्यस्योदयनं पुरा ।

यावत् कृष्णाऽभिधावति तावद् वै ब्रह्मवर्त्तनम् ॥

त्रैविद्यावृद्धा यं ब्रुयुर्धर्मां धर्माविदो जनाः ।

एवमेव पावने चैव स धर्मा मात्र संशयः ॥ इति

दिग्धर्माजातिधर्मकुलधर्मान् श्रुत्यभाषादब्रवीन्मनुः ।
सूर्याभ्युदितः सूर्याभिनिर्गुक्तः कुनखो श्वावदन्तः परिवर्त्तिः
परिवर्त्ता अग्नेदिधिषुः दिधिषुः पतिर्वीजहा ब्रह्मज्ञ इत्येत
एनस्त्रिनः । पञ्च महापातकान्याचक्षते गुरुतस्तं सुरापानं
भ्रूणहत्यां ब्राह्मणसुवर्णहरणं पतितसम्प्रयोगश्च ब्राह्मणे वा
यौनेन वा ।

अथाप्युदाहरन्ति ।

संवत्सरेण पतति पतितेन सहाचरन् ।

याजनाध्यापनाद् यौनादन्नपानासनादपि ॥

अथाप्यदाहरन्ति ।

विद्याविनाशे पुनरभ्युति

जाति प्रयागे त्विह सर्वनाशः ।

कुलापदेशेन ह्योऽपि पूज्य-

स्वात्मात् कुलोनां स्त्रियमुदहन्ति । इति

तयो वर्णा ब्राह्मणस्य वशि वत्सेरन्, तेषां ब्राह्मणो धर्मः
यदभूयात् तत् राजा चानुतिष्ठेत् । राजा तु धर्मोऽनुशामन्
वष्टं वष्टं धनस्य हरेदन्यत्र ब्राह्मणात् । इष्टापूर्त्तस्य तु वष्ट-
मंशं भजति । इति ह ब्राह्मणा वेदमाद्यं कराति, ब्राह्मण
आपद उदहरति, तस्माद्ब्राह्मणोऽनाद्यः, सामोऽस्य राजा
भवतौतोऽमेत्य आभ्युदयिकमिति ह विज्ञायते ।

इति वसिष्ठे धर्मशास्त्रे प्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥

द्वितीयोऽध्यायः ।

अचारो वर्णा ब्राह्मणक्षत्रियवैश्यशूद्राः । तयो वर्णा
द्विजातयो ब्राह्मणक्षत्रियवैश्याः । तेषां मातुरग्रेऽधिजननं,
द्वितीयं मौच्छिवन्धने । तस्मात्स माता सावित्री पिता त्वाचार्य
उच्यते । वेदप्रदानात् पितेतत्त्वाचार्योऽमाच्यते ।

अथाप्यदाहरन्ति ।

इवमिह वै पुरुषस्य रेतो ब्राह्मणस्त्रीर्हं नामेरर्वाचीनं
मन्यत । तद्यदूर्हं नामेस्तेनास्मानोरसौ प्रजा जायते
यदुपनयति यत् साधु करोति । अथ यदूर्वाचीनं नामेस्तेना-
स्मीरसौ प्रजा जायते, जनन्या जनयति, तस्माच्छ्रोत्रियमनूधान-
मपूत्रोऽसौति न वदन्तीति

हारौताः शयाप्युदाहरन्ति ।

न त्वष्ट विद्यते कर्म किञ्चिदा मौञ्जिवन्धनात् ।

उच्यते शुद्धसमां ज्ञेयो यावद्देहे न जायते । इति

अन्यत्रादकर्मस्रधापिष्टसंयुक्तेभ्यः ।

विद्या इ वै ब्रह्मणमाजगाम

गोपाय मां श्रेयधिस्तोऽहमस्मि ।

अमृतकाया नृजवेऽवताय

न मां ब्रूया ब्रौह्मिणो तथा स्याम् ॥

य आह्वयान्वयितयेन कर्मणा

बहुदुःखं कुर्वन्स्त्वमृतं वा संप्रयच्छन् ।

तस्मै न्येत पितरं मातरश्च

तस्मै न दुहेत् कतमश्च नाहम् ॥

अध्यापिता ये गुरुं नाद्रियन्ते

विप्रा वाचा मनसा कर्मणा वा ।

यथैव ते न गुरोर्भोजनोया

स्तथैव तान् न युनक्ति श्रुतं तत् ॥

यमेव विद्याच्छविमप्रमत्तं

मेधाविनं ब्रह्मचर्योपपन्नम् ।

यस्त्वेतद्दुष्टोऽन कतमश्च नाहं

तस्मै मां ब्रूयान्निधिपाय ब्रह्मन् ॥ इति

दहत्वस्मिर्यथा कसं ब्रह्म त्वन्दमनाहतम् ।

न ब्रह्म तस्मै प्रब्रूयाच्छक्यमानमकन्तत ॥ इति

यद् कर्माणि ब्रह्मचर्याध्ययनमध्यापनं यजनं याजनं दानं

प्रतिग्रहश्चेति । त्रीणि राजन्यस्रध्यायनं यजनं दानं ब्राह्मणे

अथ प्रजापालनं स्वधर्मस्तेन जीवेत् । एतान्येव त्रीणि वैश्यस्य
 क्षत्रिवाणिज्यपाशुपत्यकुसौदृश । एतेषां परिचर्या शूद्रस्य ।
 अनियता वृत्तिरभयतकेश-वैशाः सर्वेषां मुक्तशिल्पावर्जम् ।
 अजोषतः स्वधर्मणान्यतरामपापौयसीं वृत्तिभातिष्ठेरन्, न
 तु कदाचित् पापौयसौम् । वैश्यजीविकामास्थाय पण्येन
 जीवतोऽश्मलशणमपण्यं पाषाणकौषधौमाजिनानि च तान्तावच्च
 रत्नं सर्व्वञ्च कृतान्नं पुष्पमूलफलानि च गन्धरसा उदकक्षौ-
 षधीनां रसः सोमश्च शस्त्रं विषं मांसञ्च क्षीरं सविकारं अपस्त्रपु-
 जतु सीसञ्च ।

अथाप्युदाहरन्ति ।

सद्यः पतति मांसेन लाघव्या स्ववणेन च ।

अरहेण शूद्रोभक्तिं ब्राह्मणः क्षोरविक्रयात् ॥

ग्राम्यप्रशूनामेकशफाः, केशिनश्च सर्वे, चारण्याः पञ्चवदे
 क्यांसि दंष्ट्रिणश्च । धान्यानां तिलानाहुः ।

अथाप्युदाहरन्ति ।

भोजनाभ्यञ्जनाहानादुपहान्यत् कुर्वते तिलैः ।

कामिभूतः स विष्टायां पिष्टाभिः सह मज्जति ॥

कामं वा स्वयं कथ्योत्पाद्य तिलान् विक्रीणीरन् अन्यत्र
 धान्यविक्रयात् । रसारसेः समतो हानतो वा निमातव्या न
 त्वेक लवणं रसैस्त्रिलतण्डूलपक्वान् विद्यान्मनुष्याश्च विहिताः ।
 परिवर्त्तकेन ब्राह्मणराजन्यौ वार्धुषाच्च नान्याताम् ।

अथाप्युदाहरन्ति ।

समर्घं धान्यमुदत्तं महाघं यः प्रयच्छति ।

स वै वार्धुर्विको नाम ब्रह्मवादिषु गर्हितः ॥

हृदिस्य भ्रूणहत्याश्च तुलया समतल्यन् ।
 अतश्चदभ्रूणहृदः क. व्योः वार्द्धिर्धर्म्यकूपपात इ ॥ इति
 कामं वा परिलुप्तकृत्याय पापौयसे दद्याद् द्विगुणं त्रिगुणं
 द्विगुणं धान्यं, धान्यनेव रसा व्याख्याताः, पुष्पमू, फलानि च ।
 सुलाहृतमष्टगुणम् ।

अथाप्युदाहरन्ति ।

राजानुमतभावेन द्रव्यवृद्धिं विनाशयेत् ।
 पुन राजाभिषेकेण द्रव्यवृद्धिश्च वर्जयेत् ॥
 द्विकं त्रिकं चतुष्कञ्च पञ्चकञ्च शतं स्मृतम् ।
 मासस्य वृद्धिं गृह्णीयादर्थानामनुपूर्वशः ॥
 वसिष्ठवचनपोक्ता वृद्धिं वार्द्धिपिके शृणु ।
 पञ्चमाषास्तु विंशत्या एवं धर्मा न होयत ॥ इति
 इति शान्तिष्ठे धर्मशास्त्रे हितायाऽध्ययः ॥ २ ॥

तृतीयोऽध्यायः ।

अत्रोत्रियाननुवाक्का अनग्नयः शुद्धधर्माणो भवन्ति ॥
 नानृग्राह्यणो भवन्ति । मानवश्चात्र शाकसुदाहरन्ति ।
 योऽनधीत्य द्विजा वेदमन्यत्र कुरुते अमम् ।
 स जोवन्वव शुद्धत्वमाशु गच्छति सान्वयः ॥
 न वणिक् न कुसोदजीवी । ये च शुद्धप्रेषणं कुर्वन्ति ।
 न स्तेनो न चिकित्सकः ।
 अत्रता ह्यनधीयाना यत्र भैक्षचरा द्विजा ।
 तं ग्रामं दण्डयेद् राजा चौरभुक्तप्रदो हि सः ॥

चत्वारोऽपि त्रयो वापि यं ब्रूयुर्वेदपारमाः ।
 स धर्म इति विज्ञेयो नेतरं प्रोक्तं सहस्रयः ॥
 अत्रतानाममन्त्राणां जातिमात्रापजीविनाम् ।
 सहस्रयः समेतानां पर्यन्तं नैव विद्यते ॥
 यददन्त्यन्यथा भूत्वा मूर्खा धर्ममतद्विदः ।
 तत्प्रापं शतधा भूत्वा तद्वत्तृष्वनुगच्छति ॥
 आत्रियायैव देयानि हव्यकथानि नित्यशः ।
 अत्रात्रियाय दत्तानि तृप्तिं नायान्ति देवताः ॥
 यस्य चैव गृहे मूर्खो दूरे चैव बहुश्रुतः ।
 बहुश्रुताय दातव्यं नास्ति मूर्खे व्यतिक्रमः ॥
 ब्राह्मणातिक्रमो नास्ति विप्रे वेदविचर्षिते ।
 ज्वलन्तमग्निमुत्सृज्य न हि भस्मनि ज्ञयते ॥
 यस्य काष्ठमयो हस्तौ यस्य चर्ममयो मृगः ।
 यस्य विप्रोऽनधोयानस्यस्ते नामधारकाः ॥
 विद्वद्भोग्यानि चात्रानि मूर्खा राद्वेषु भुञ्जते ।
 तदन्नं नाशमायाति महद्वा जायते भयम् ॥

अपन्नायमानवृत्तं योऽधिगच्छेदुराजा तद्वरेत् अधिगच्छे
 पञ्चमं पदाय । ब्राह्मणस्येदधिगच्छेत् पट्कर्मसु वर्त्तमानो
 न राजा वरेत् । आततायिनं हत्वा नात्र ब्राह्मिण्योः
 किञ्चित् किञ्चिदभाष्यः । षड्विधास्वाततायिनः ।

अथाप्युदाहरन्ति ।

अग्निदो गरुदश्चैव शस्त्राणिधनापहः ।
 शेषदारहरश्चैव षडेते आततायिनः ॥

आततायिनमायान्तमपि वेदान्तपारगम् ।

जिघांसन्तं जिघांसियाच्च तेन ब्रह्मज्ञा मवेत् ।

स्वाध्यायिनं कुले जातं यो हन्यादाततायिनम् ।

न तेन भ्रूणहा स आत्मन्युदात्मन्युच्छति ॥

त्रिषाधिकेतः पञ्चान्निस्त्रिमुपवर्णवान् चतुर्भेदा वाजसनेयी
षडङ्गविद् ब्रह्मदेयानुसन्तान्छन्दोगो ष्ठेष्टसामगो मन्त्र-
ब्राह्मणविद् यस्य धर्मानधीते यस्य च पुरुषमाहपितृवंशः
त्र्यम्बिको विज्ञावते विद्वांसः स्नातकोच्चेति पञ्चस्तिपावनाः ।

चातुर्विद्यो विकल्पो च अङ्गविद्वर्म्मपाठकः ॥

आश्रमस्वास्त्रयो मुख्या परिषत् आहशावराः ॥

ऊपनीय तु यः कृत्यं वेदमध्यापयेत् च आचार्यो,
यस्त्वेकदेशं स उपध्यायो यस्य वेदाङ्गानि । आत्मब्राह्मे वर्ण-
संस्कारे वा ब्राह्मण-वैश्यौ यस्तमाददीयाताम् । चतुर्यज्ञस्तु
तत्त्वमेव रक्षणाधिकारात् । गान्धोदम्बासीनः प्रक्षाल्य
पादौ पाणी चामखिवन्धनात् । अङ्गुष्ठमूलखोत्तरतो रेखा
ब्राह्मं तौर्यं तेन त्रिराचामेदयन्दवत् । द्विः परिमृज्यात्
आन्यग्निः संस्पृशेत् मूर्धन्यपो निनयेत् । सव्ये च पाणौ ।
मर्जस्त्रिष्ठन् शयानः प्रणतो वा नाचामेत् । हृदयङ्गमाभिरङ्गिर-
वुदवुदाभिरफेनाभिर्बाह्वभः, कण्ठगाभिः अक्षयः शूचिः ।
वैश्वोऽग्निं प्राशिताभिस्तु, स्त्रीशूद्रौ स्पृष्टाभिरेव च । पुनर्हारापि
यागास्तपश्चानि श्रुः । न वर्णगन्धरसदुष्टाभिः । याच स्मुर-
शुभानमाः । न मुख्या विप्रस्य उच्छिष्टं कुर्वन्त्यनङ्गशिष्टाः ।
सुखा सुखा पौत्रा स्नात्वा वाचान्तः पुनराचामेत् ।

वासस्य परिधाय चोष्ठो संस्पृश्या वाचसोमकौ न श्मश्रुगता-

लेखः दत्तं दत्तं रत्नं यच्चान्तर्भावे भवेदाचान्तेष्ववशिष्टं
स्वादिगिरिवैव तच्छिष्टं ॥

पशानवाचामयतः पादौ या विप्रयः गताः ।

भूम्य तास्तु ममः प्राक्तास्ताभिर्नीच्छिष्टभाग् भवेत् ॥

प्रचरन्भवद्द्वय्येषु उच्छिष्टं यदि संस्पृशेत् ।

भूमौ निक्षिप्य यद्वृक्षमाचान्तः प्रचरेत् पुनः ॥

यद्यन्मोमांस्त्वं स्नात् तत्तदङ्गिस्तु संस्पृशेत् ।

स्रज्जलाश्च जृम्भा वन्द्यो घातितश्च खगैः पक्षम् ॥

बालैरनुपविहान्त स्त्रीभिराचरितश्च यत् ।

परिमङ्गय त्वान् सर्वान् शुचीनाह प्रजापतिः ॥

प्रमारितश्च यत् पथं न दोषाः सोमुखानि च ।

मशैर्मैत्रिकाभिश्च विलीनो नोपहन्यते ॥

क्षितिस्थैश्चैव या चापो गवां प्रीतिकराश्रयाः ।

परिमङ्गय तान् सर्वान् शुचीनाह प्रजापतिरिति ॥

लेखमन्त्रापकर्षणं शीघ्रममेध्य लिप्तस्त्राग्निमुदा च ।

तेजमस्तन्मयदारवतान्तधानां भस्मपरिमार्जनप्रदाहतक्षणनिषे-
जनानि । तेजसवदुपलमषीनां मणिवच्छङ्खशुक्तीनां दाह-
वदस्यां रज्जुविदलचर्मणां चैलवच्छीघ्रम् । गौबालैः फलचम-
नानां गौरमर्षपकल्केन घौमजानाम् । भूम्वास्तु सन्मार्जन-
प्रक्षणोपलेपनोक्ते खनैर्यथास्थाने दोषविशेषात् प्राजापत्यमुपेति ।

अवाप्यदाहरन्ति ।

खननाद्वनाद्वर्षाद्गोभिराक्रमणादपि ।

चतुर्भिः शुध्यते भूमिः पञ्चमाश्वोपलेपनात् ।

रजसा शुध्यते नारो नदी नैगेन शुध्यति ।

भस्मना शुध्यते कांस्यं ताम्रान्मलेन च शुध्यति ॥

अद्यैर्मुखैः पुरौषैर्वा श्लेष्मपूयान्मुशोषितैः ।

संसृष्टं नैव शुध्येत पुनः पाकेन मृण्मयम् ।

अग्निर्गन्धानि शुध्यन्ति मनः सत्येन शुध्यति ।

विद्यातपोभ्यां भूतात्मा बुद्धिर्ज्ञानेन शुध्यति ॥

अग्निरेव काश्चनं पूयेत् तथा रजतम् । अङ्गुलिकनिष्ठिका-
मूले देवं तीर्थम् । अङ्गुल्यग्रे मानुषम् । पाणिमध्य आग्नेयम् ।
प्रदेशिन्यङ्गुष्ठयोरन्तरा पित्रम् । रीचन्त इति सायं प्रातर-
शनान्यभिपूजयेत् । स्वदितमिति पित्रेषु । सप्तत्रमित्या-
भ्युदयिकेषु ।

इति वामिष्ठे धर्मीशास्त्रे तृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥

चतुर्थोऽध्यायः ।

प्रकृतिविशिष्ट चातुर्वर्ण्यं संस्कारविशेषाच्च । ब्राह्मणोऽप्य-
सुखमाप्तोदाह राजन्यः कृतः । ऊरु तदस्य यद्वैश्यः, पद्भ्यां
शूद्रा अजायतेति । गायत्र्या कुन्दसा ब्राह्मणमसृजत्, त्रिष्टुभा
राजन्यं, जगत्सा वैश्यं, न केनचिच्छन्दसा शूद्रमित्यसंस्कार्यो
विज्ञायते । त्रिष्वेव निवासः स्यात् सर्वेषां सत्यमक्रोधो
दानमहिंसा प्रजननञ्च । पितृदेवतातिथिपूजायां पशु-
हिंस्यात् ।

• मधुपर्कं च यज्ञे च पितृदेवतकर्माणि ।

—यैश्च च पशु हिंस्यान्नान्यर्थत्वात्प्रवोच्यनुः ॥

नाकृत्वा प्राणिनां हिंसां मांसमुत्पद्यते कश्चित् ।

न च प्राणिवधः स्वर्ग्यस्तस्मादयामे वधोऽवयः ॥

अथापि ब्राह्मणाय राजन्याय वा अम्भागताय वा महीर्षं
वा महार्जं वा पचेदेवमस्यातिथ्यं कुर्वन्तीति । उदकक्रिया-
मशौचञ्च द्विवर्षात् प्रभृति मृत उभयं कुर्यात् । दन्तजन-
नादित्येके शरीरमग्निना संयोज्यानवेक्षमाणा आपोऽभ्यधयन्ति ।

ततस्तत्रस्या एव संव्यात्तराभ्यां पाणिभ्यामुदकक्रियां
कुर्वन्ति । अयुग्मा दक्षिणामुखाः । पितृणां वा एषा दिग्
या दक्षिणा । मृहान् व्रजित्वा स्वस्तरे त्राहमनश्नन्त आसोरन् ।
अशक्तौ क्रीतात्पद्मेन वर्त्तेरन् ।

दशाष्टं मरणार्थी च सपिण्डेषु विधीयते ।

मरणात् प्रभृति दिवसगणना । सपिण्डता सप्तपुरुषं
विज्ञायते । अप्रताना स्तोणां त्रिपुरुषं त्रिदिनं विज्ञायते ।
पतानामितरे कुर्वीरन् । तस्य तेषां जननेऽप्यवमेव निपुणां
शक्तिमच्छतां मातापित्रोर्बोजनिमित्तत्वात् ।

अथाप्युदाहरन्ति ।

नाशौचं सूतके पुंसः संसर्गश्चेन्न गच्छति ।

रजस्तत्राशुचि ज्ञेयं यच्च पुंसि न विद्यते ॥

ब्राह्मणो दशरात्रेण पञ्चदशरात्रेण भूमिपः ।

विंशतिरात्रेण वैश्यः शूद्री मासेन शुध्यति ॥

अशौचे यस्तु शुद्धश्च सूतके वापि भुक्तवान् ।

स गच्छन्नरकं चारं तिर्यग्योनिषु जायते ॥

अनिर्द्देशाद्देवकानां नियोगाद् यस्तु भुक्तवान् ।

कामिभूत्वा स देहान्ते तद्विद्यामुपजीवति ॥

द्वादश मासान् द्वादशाहमामान् वा अनश्वन् संहिता-
मधीयानः पूतो भवतीति विज्ञायते । जनद्विवर्षे प्रेते गर्भ-
पतने वा सपिण्डानां त्रिरात्रमशौचं सद्यःशौचमिति गौतमः ।
देशान्तरस्थे प्रेते ऊर्ध्वं दशाहाश्चैकरात्रमशौचम् । आहिताग्नि-
श्वेत् प्रवसन् स्त्रियते, पुनःसंस्कारं कृत्वा शवश्च्छौचमिति
गौतमः । शूयतिश्मशानरजस्वलासूतिकाशुचौतुपसृग्ग्यं सशिरा
अभ्युपेसादापः ।

इति वसिष्ठे धर्मशास्त्रे चतुर्थोऽध्यायः ॥ ४

पञ्चमोऽध्यायः ।

अश्वतन्त्रा स्त्री पुरुषप्रधाना अनग्निरुदक्वा च अनृतमिति
विज्ञायते ।

अथाप्युदाहरन्ति ।

पिता रक्षति कोमारे भर्ता रक्षति यौवने ।

पुत्राश्च स्वविरे भाने न स्त्री स्वातन्त्र्यमर्हति ॥

तस्या भर्तुरभिचार उक्तः प्रायश्चित्तरहस्येषु ।

मासि मासि रजो ह्यासां दुष्कृतान्यपकर्षति ॥

त्रिरात्रं रजस्वलाशुचिर्भवति, सा नाच्छा १, नापसु स्नायात्,
अथः शयौत, दिवा न स्वप्यात्, नाग्निं स्पृशेत्, न रज्जुं प्रसृजेत्,
न दन्तान् धावयेत्, न मांसमश्नोयात्, न यज्ञान् निरीक्षेत्, न
हृसेत्, न किञ्चिदाचरेत्, नाञ्जलिना जलं पिबेत्, न खर्वेष
न लोहितायसेन वा । विज्ञायते ह्यौन्दस्त्रिशौर्षाणं तादृ-
ज्जला पापना गृहीतो मन्यत इति । तं सर्वणि भूतान्य-

आक्रोशन् भ्रूणहन् भ्रूणहन्निति । स स्तिय उपाधावत् ।
 अस्य मे ब्रह्महत्याये तृतीयं भागं गृह्णीतेति गत्वैवमुवाच ।
 ता अमुषन् किं नो, भूदिति । सोऽब्रवीद्वरं हृणोष्वमिति ।
 ता अमुषन्तौ प्रजां विन्दामह इति, कामं मा विजानीमोऽ-
 लम्भयाम इति, यथेच्छया आ-प्रसवकालात् पुरुषेण सह
 मैथुनभावेन सम्भयाम इति चैषोऽस्माकं वरस्तथेन्द्रे णोक्तास्माः
 प्रतिजगृहुस्तृतीयं भ्रूणहत्यायाः । सैषा भ्रूणहत्या मासि
 मास्याविर्भवति । तस्माद्भजस्वलाभं नाश्रीयत् । अतश्च
 भ्रूणहत्याया एवैतद्रूपं प्रतिमास्यान्ते कश्चुकमिव । तदाहुर्ब्रह्म-
 वादिनः । अस्मन्नाभ्यञ्जनमेवास्या न प्रतिपाद्यं तद्धि स्त्रियोऽस-
 मिति, तस्मात् तस्यास्तत्र न च मन्यन्ते आचारा याश्च योषित
 इति । सेयमुपयाति ।

उदक्यास्वासते तेषां ये च केचिदनग्नयः ।

गृहस्थाः श्रौत्रियाः पापाः सर्वे ते शूद्रधर्मिणः ।

इति वासिष्ठे धर्मशास्त्रे पञ्चमोऽध्यायः ॥ ५ ॥

षष्ठोऽध्यायः ।

आचारः परमो धर्मः सर्वेषामिति निश्चयः ।

हीनाचारपरीतात्मा प्रेत्य चेह विनश्यति ॥

नैनं तपांसि न ब्रह्म नान्निहोत्रं न दक्षिणा ।

हीनाचाराश्रितं भ्रष्टं तारयन्ति कथञ्चन ॥

आचारहीनं न पुनन्ति वेदा

यद्यप्यधीताः सह षड्भिरङ्गैः ।

कन्दोऽस्त्रेण मृत्युकाले त्यजन्ति
 नौडं शकुन्ता इव जातपक्षाः ॥
 आचारहीनस्य तु ब्राह्मणस्य
 वेदाः षडङ्गा अखिलाः सपक्षाः ।
 कां प्रीतिमुत्पापयितुं समर्था
 अन्धस्य दारा इव दर्शनीयाः ॥
 नैनं कन्दोऽसि वृजिनात् तारयन्ति
 मायाविनं मायया वर्त्तमानम् ।
 तत्राचरे सम्यगधीयमाने
 पुनाति तदब्रह्म यथावदिष्टम् ॥

दुर्गाचारो हि पुरुषो लोके भवति निन्दितः ।
 दुःखभागी च सततं व्याधितोऽल्पायुरेव च ॥
 आचारात् फलते धर्ममाचारात् फलते धनम् ।
 आचाराच्छ्रियमाप्नोति आचारो हन्यलक्षणम् ॥
 सर्वलक्षणहीनोऽपि यः सदाचारवान् नरः ।
 अहृधानोऽनसूयश्च शतं वर्षाणि जीवति ॥

आहारनिर्हारविहारयोगाः
 सुसंवृता धर्मविदा तु कार्याः ।
 वाग्बुद्धिवीर्याणि तपस्तपैव
 धनायुषौ सुमतमे च कार्यम् ॥

उभे मूत्रपुरीषे ते दिवा कुर्यादुदग्रैः ।
 रात्रौ कुर्याद्दक्षिणाञ्च एवं ह्यायुर्न रिच्यते ॥
 प्रत्यग्निं प्रतिसूर्यश्च प्रतिगां प्रति च द्वित्रम् ।
 प्रति सोमोदकं सन्ध्यां प्रज्ञा नश्यति मेहतः ॥

न गद्यां मेहनं कार्यं न पथि न च भस्मनि ।
 न गोमये न वा कष्टे नोप्ते चैत्रे न शादले ॥
 क्रायायामश्वकारे वा राजावहनि वा दिजः ।
 यथासुखमुखः कुर्यात् प्राणवाधभयेषु च ॥
 उद्धृताभिरदिः कार्यं कुर्यान्न स्नानमनुद्धृताभिरपि ।
 आहरेन्मृत्तिकां विप्रः कूलात् ससिकतां तथा ॥
 अन्तर्जले देवगृहे बल्मीके मूषिकस्थले ।
 कृतशौचावशिष्टे च न ग्राह्याः पञ्च मृत्तिकाः ॥
 एका लिङ्गे करे तिस्र उभाभ्यां द्वे तु मृत्तिके ।
 पञ्चापाने दशैकस्मिन्नुभयोः सप्तमृत्तिक्राः ॥
 एतच्छीचं गृहस्थस्य द्विगुणं ब्रह्मचारिणः ।
 वानप्रस्थस्य त्रिगुणं यतीनान्तु चतुर्गुणम् ॥
 अष्टौ ग्रामा मुनेर्भक्तं वानप्रस्थस्य षोडश ।
 द्वाविंशत् तु गृहस्थस्य अमितं ब्रह्मचारिणः ॥
 अनङ्गान् ब्रह्मचारौ च आहिताग्निश्च ते त्रयः ।
 भुञ्जाना एव विध्यन्ति तेषां सिद्धिरनश्वताम् ॥
 तपोदानोपहारेषु व्रतेषु नियमेषु च ।
 द्रव्याध्ययनधर्मेषु या नासक्तः स निष्क्रियः ॥
 योगस्तपो दमो दानं सत्यं शौचं दया श्रुतम् ।
 विद्या विज्ञानमास्तिक्यमेतद्ब्राह्मणलक्षणम् ॥
 सर्वत्र दान्ताः श्रुतपूर्णकर्णा
 जितेन्द्रियाः प्राणिवधे निहताः ।
 प्रतिगृहे शङ्कुचिताग्रहस्ता-
 स्तेषां ब्रह्मसंनिरयितं समर्थाः ॥

असूयकः पिशुनश्चैव कृतघ्नी दीर्घराषकः ।
 चत्वारः कर्मचाण्डाला जन्मतश्चापि पञ्चमः ॥
 दीर्घवेरमनूयाच्च असत्त्वं ब्रह्मदूषणम् ।
 पैशुन्यं निर्दयत्वञ्च जानीयाच्छूद्रलक्षणम् ॥
 किञ्चिद्देदमसं पात्रं किञ्चित् पात्रं तथामयम् ।
 पात्राणामपि तत् पात्रं शूद्राश्च यस्तु नादरे ॥
 शूद्राक्षरसपुष्टाङ्गी ह्यधौयानोऽपि नित्यमः ।
 जुष्टित्वापि यज्ञित्वापि गतिमूर्धां न विन्दति ॥
 शूद्राश्चेनादरस्येन यः कश्चिन्म्रियते द्विजः ।
 स भवेच्छूकरा ग्राम्यस्तस्य वा जायते कुले ॥
 शूद्राश्चेन तु भुक्तेन मैथुनं योऽधिगच्छति ।
 यस्याश्च तस्य ते पुत्रा न च स्वर्गादङ्कां भवेत् ॥

स्वाध्यायाख्य यानिमित्रं प्रशान्तं
 चैतन्यस्थं पापभीरुं बहुद्वम् ।
 स्त्रोयुक्ताश्च धार्मिकं गोशरण्य
 भ्रतैः चान्तं तादृशं पात्रमाहुः ॥

ग्रामपात्रे यथा न्यस्तं क्षीरं दाध द्रुतं मधु ।
 विनश्येत् पात्रदीर्घव्यात्तश्च पात्रं समाच ते ॥
 एवं गाञ्च हिरण्यञ्च वस्त्रमश्वं महीं तिलान् ।
 अविहान् प्रतिगृह्णानो भस्माभवति दारुवत् ॥
 नाङ्गं नक्षत्रं वादित्रं कुर्यात् । न वापीऽञ्जलिना
 पिबेत् । न पादेन पाणिना वा राजानमपि हन्यात्, न जलेन
 जलम् । नेष्टकाभिः फलानि पातयेत्, न फलेन फलम् । न
 कल्कपुटका भवेत् । न स्त्रीऽऽभाषा शिघ्रेन ।

अथाप्युदाहरन्ति ।

न पाणिपादचपली न नेत्रचपली भवेत् ।

न चाङ्गचपली विप्र इति शिष्टस्य गोचरः ॥

पारम्ययागतां येषां वेदः सपरिवृंहणः ।

ते शिष्टा ब्राह्मणा ज्ञेयाः श्रुतिप्रत्यक्षहेतवः ॥

यत्र मन्तं न चासन्तं नाश्रुतं न बहुश्रुतम् ।

न सुवृत्तं न दुर्वृत्तं वेद कश्चित् स ब्राह्मण इति ॥

इति वासिष्ठे धर्मशास्त्रे षष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥

सप्तमोऽध्यायः ।

सत्त्वार आश्रमा ब्रह्मचारिगृहस्थवानप्रस्थपरिव्रजकाः ।

तेषां वेदमधीत्य वेदौ वा वेदान् वा अविशीर्णब्रह्मचर्योऽपनि-
क्षेप्तमाप्नुयेत् । ब्रह्मचर्याचार्यं परिचरेदा शरीर-विमोक्षात् ।

आचार्यं प्रसीतेऽग्निं परिचरेत् विज्ञायते हि चाहवाग्निरा-
चार्य इति । संयतवाक् चतुर्थषष्ठाष्टमकालभोजी भैक्षमा-
चरेत् ।

गुर्वधीनो जटिलः शिखाजटा वा गुरुं गच्छन्तमनु-
गच्छेदामीनश्चानुतिष्ठेत् शयानश्चासीन उपवसेदाहताध्यायो
सर्वभैक्षं निवेद्य तदनुज्ञया भुञ्जीत । खट्वाशयनदन्तप्रचालना-
भ्यञ्जनवर्जी तिष्ठेदहनि रात्रावासीत । त्रिः कृत्वोऽभ्यु-
पेयादायः ।

इति वासिष्ठे धर्मशास्त्रे सप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥

अष्टमोऽध्यायः ।

गृहस्थो विनौतक्रीधहर्षो गुरुणानुज्ञातः स्नात्वा सममाना-
र्यामसृष्टमैथुनां यवोयसीं सदृशीं भार्यां विन्देत् । पञ्चमीं
मातृवन्मुभ्यः सप्तमीं पित्रवन्मुभ्यः । वैशाखमग्निमिम्यात् ।
सप्तममागतमतिथिं नावकुम्भ्यात् । नास्यानश्वन् गृहे वसेत् ।

यस्मिन् नाश्राति क्षामार्थी ब्राह्मणो गृहमागतः ।
सुखं तस्य यत् किञ्चित् सर्वसादाय गच्छति ॥
एकरात्रन्तु निवसन्नतिथिर्ब्राह्मणः स्मृतः ।
अनित्यं हि स्थितियस्मात् तस्मादतिथिरुच्यते ॥
नैकयामौणमतिथिं विप्रं साङ्गतिकं तथा ।
काले प्राप्ते अकाले वा नास्यानश्वन् गृहे वसेत् ॥

अथाशौलोऽस्पृहयातुः अलमग्न्याधेयाय नानाहिताग्निः
स्यादलक्ष सोमपानाय नासोमयाजो स्यात् । उक्तः स्वाध्याये
प्रजनने यज्ञे च गृहेष्वभ्यागतं प्रत्युत्थानासनशयनवाक्सुनृता-
भिर्नानयेत् । यथाशक्ति चाग्नेन सर्वभूतानि ।

गृहस्थ एव यजते गृहस्थस्तप्यते तपः ।
चतुर्णामश्रमाणान्तु गृहस्थस्तु विशिष्यते ॥
यथा नदोनदाः सर्वे समुद्रं यान्ति संस्थितिम् ।
एवमाश्रमिणः सर्वे गृहस्थं यान्ति संस्थितिम् ॥
यथा मातरमाश्रित्य सर्वे जीवन्ति जन्तवः ।
एवं गृहस्थमाश्रित्य सर्वे जीवन्ति भिक्षुकाः ॥

नित्योदकोनित्यग्रहोपवीतीनित्यस्नाध्ययीपतिताम्रवर्जो ।

ऋतौ गच्छन् विधिवच्च जुह्वन्

न ब्राह्मणश्चरति ब्रह्मलीकात् ॥ इति ॥

इति वामिष्ठे धर्मशास्त्रेऽष्टमोऽध्यायः ॥ ८ ॥

नवमोऽध्यायः ।

धानप्रस्थो जटिलस्योराजिनवासा यमश्च न प्रविशेत् ।
न कालऋष्टमधितिष्ठेत् । अक्षयं मूलफलं सञ्चिन्वीत । ऊर्ध्व-
रेताः क्षमाशयः । मूलफलभक्षेणान्यमागतमतिथिमर्चयेत् ।
दद्यादेव न प्रतिगृह्णीयात् । त्रिषवणमुदकमुपस्पृशेत् ।
आवणकेनाग्निमधायाहिताग्निः स्याद् वृक्षमूलकः ऊर्ध्व-
षड्भ्यो मासेभ्योऽनग्निरनिकेतः । दद्यादेवपिष्टमनुष्येभ्यः ।
म गच्छत् स्वर्गमानन्त्यम् ।

इति वामिष्ठे धर्मशास्त्रे नवमोऽध्यायः ॥ ९ ॥

दशमोऽध्यायः ।

परित्राजकः सर्वभूताभयदक्षिणां दत्त्वा प्रतिष्ठेत् ।

अथाप्युदाहरन्ति ।

अभयं सर्वभूतेभ्यो दत्त्वा चरति यो द्विजः ।

तस्यापि सर्वभूतेभ्यो न भयं जातु विद्यते ॥

अभयं सर्वभूतेभ्यो दत्त्वा यद्वृषि व्रजते ।

हन्ति ज्ञातानजाताञ्च प्रतिगृह्णाति यस्तथा ॥

सद्यमेत् सर्वकर्माणि वैभवं न सद्यमेत् ।

वैभवंत्यासतः शूद्रस्तस्माद्देवं न मन्यसेत् ॥

एकाक्षरं परं ब्रह्म प्राणायामः परस्परः ।

उपवासात् परं भैक्षं दया दानादिशिष्यते ॥

मुण्डोऽममत्वपरिग्रहः ममागाराण्यमङ्गात्पतानि चरेत्तैलं
विधूमं सन्नमुषले एकघाटोपरिहतोऽजिनेन वा गोप्रलुनेस्तृणै
र्वेष्टितशरीरः स्थण्डिलशयनित्यावमतिं वसेत् ग्रामान्त
देवगृहे शय्यागारे वृक्षमूले वा मनसा ज्ञानमधीयान् ।
अरण्यनित्यो न ग्राम्यपशूनां मन्दर्गने विहरेत् ।

अथाप्युदाहरन्ति ।

अरण्यनित्यस्य जितेन्द्रियस्य सर्वेन्द्रियप्रोतिनिवर्त्तकस्य ।
अध्यात्मचिन्तागतमानसस्य ध्रुवा ह्यनाहतिकल्पेनकस्य ॥
अव्यक्तनिष्कृतोऽव्यक्ताचारोऽनुमत्त उन्मत्तवेगः ।

अथाप्युदाहरन्ति ।

न गन्धशास्त्राभिरतस्थ मीची ।

न चापि लोके ग्रहणे रतस्य ।

न भोजनाच्छादनतत्परस्य

न चापि रम्यावसथप्रियस्य ॥

न चोत्पातनिमित्ताभ्यां न नक्षत्राङ्गविषयाः ।

अनुशसनवादाभ्यां भिक्षां लिप्सेत कर्द्दिचित् ॥

अनामे न विषादो व्याह्वाने चैव न हर्षयेत् ।

प्रथमात्रिकमात्रः स्यान्मात्रामङ्गादिनिर्गतः ॥

न कूट्यां नोटके मङ्गे न चैले न त्रिपुष्करे ।

आगारे नासने नाके यस्य वै मोक्षवित्तमः ॥

ब्राह्मणकुले वा यज्ञमेत् तदुज्जोत सायं मधुमांससर्पि
वर्जम् । यतीन् साधून् वा गृहस्थान् सायं प्रातश्च तृप्येत् ।
यामे वसेऽजिह्वोऽशरणोमङ्गलुकः । न चेन्द्रियसंयोगं कुर्वीत
केनचित् उपेक्षकः सर्वभूतानां हिंसानुग्रहपरिहारेण । पैशुन्य-
मत्स्यभिमानाहङ्काराश्रदानार्जवात्मस्तव-परमर्हादन्ध-लोभ-
मोहकाधसूयाविवर्जनं सर्वाश्रमिणां, धर्मिणो यज्ञोपवी-
त्यदकः समण्डलुहस्तः शुचिर्ब्राह्मणो वृषलासपानवर्जो न-
हीयते ब्रह्मलोकात् ॥

इति वसिष्ठे धर्माशास्त्रे दशमोऽध्यायः ॥ १० ॥

एकादशोऽध्यायः ।

पट्कर्मा गृहदेवताभ्यो बलिं हरेत् । श्रोत्रियायाकं
दत्त्वा ब्रह्मचारिणेः वानन्तरं पित्रभ्यो दद्यात्, ततोऽतिथिं
भोजयेत् श्रेष्ठासमानुपूर्वेण स्वगृह्याणां कुमारीबालवृद्धतरुण-
प्रभृतीस्ततोऽपरान् गृह्यान्, श्वाद्यालपतितवायसेभ्यो भूमौ
निर्वपेत् । शूद्रेभ्य उच्छिष्टं वा दद्याच्छेषं यती भुञ्जीत,
सर्वोपयोगेन पुनः प्राकी यदि निरुक्ते वैश्वदेवोऽतिथिरामच्छे-
द्विशेषेणास्मा अन्नं कारयेद्विजायतेऽङ्घ्रि वैश्वानरः प्रविशत्यतिथि-
र्ब्राह्मणो गृहम् । तस्मादपयानमन्यत्र वर्षाभ्यस्तां हि शान्ति-
जनाविद्विरिति तं भोजयित्वापासोता सीमान्तादनुव्रजेदनु-
ज्ञाताह । परपण ऊर्ध्वं चतुर्थ्यां पित्रभ्यो दद्यात्, पूर्वेषु-
र्ब्राह्मणान् सन्निपात्य यतीन् गृहस्थान् साधून् वा परिणत-
वयसोऽविकर्मस्थान् श्रोत्रियान् शिष्यामन्तेवासिनः शिष्यानपि
गुणवतो भोजयेद्विलम्बशुक्लविष्टधिष्यावदन्तकुष्ठिकुनखिवर्जम् ।

अथाप्युदाहरन्ति ।

अथ चेन्नान्वविद्युक्तः शारीरैः पंक्तिदूषणैः ।
 अदूष्यन्तं यमः प्राह पंक्तिपावन एव सः ॥
 आह्वेनीदासनीयानि उच्छिष्टान्या दिनचयात् ।
 खे पतन्ति हि या धारास्ताः पिवन्त्यकतोदकाः ॥
 उच्छिष्टेन प्रपुष्टास्तो यावन्नास्तमितो रविः ।
 जीरधारास्ततो यान्त्यक्षयाः सञ्चरभागिनः ॥
 प्राक्मंस्कारप्रसीतानां प्रवेशनमिति श्रुतिः ।
 भागधेयं मनुः प्राह उच्छिष्टाच्छेषणे उभे ॥
 उच्छेषणं नूतिगतं विवरेत्ते पमोदकम् ।
 अनुप्रेतेषु विसृजेः प्रजानामनायुषाम् ॥
 उभयोः शाखयोर्युक्तं पिबभ्योऽन्नं निवेदितम् ॥
 तदन्तरं प्रतीक्षन्ते ह्यसुरा दुष्टचेतसः ॥
 तस्मादशून्यहस्तेन कुर्यादन्नमुपागतम् ।
 भोजनं वा समालभ्य तिष्ठताच्छेषणे उभे ॥
 ह्यौ दैवे पिबन्त्ये त्र्योमेकैकमुभयत्र वा ।
 भोजयेत् सुसम्बद्धाऽपि न प्रसज्येत विस्तरे ॥
 सत्क्रियां देशकालौ च शौचं ब्राह्मण-मम्पदः ।
 पचैतान् विस्तरो हन्ति तस्मात् तं परिवर्जयेत् ।
 अपि वा भोजयेदेकं ब्राह्मणं वेदपारगम् ।
 श्रमशौलीपसम्पन्नं सर्वालक्ष्य वर्जितम् ॥
 वयस्कं भोजयेच्छात्रे दैवं तत्र कथं भवेत् ।
 अन्नं पात्रे समष्ट्य सर्वस्य प्रकृतस्य तु ॥

देवतायतने कृत्वा ततः श्राद्धं प्रवर्त्तते ।
 प्राश्येदग्नीं तदन्नं तु दद्याद्वा ब्रह्मचारिणे ॥
 यावदुष्णं भवत्यस्य यावदश्रन्ति वाम्यताः ।
 तावच्च पितरोऽश्रन्ति यावन्नोक्ता हविर्गुणाः ॥
 हविर्गुणा न वक्तव्याः पितरो भावतर्पिताः ।
 पितृभिस्तर्पिते पञ्चाहृत्यं शोभनं हविः ॥
 नियुक्तस्तु यदा श्राद्धे देवे तन्तु समुत्सृजेत् ।
 यावन्ति पशुरोमानि तावन्नरकमृच्छति ॥
 त्र्योणि श्राद्धे पवित्राणि दौहित्यः कुतपस्तिनः ।
 त्र्योणि चान्नं प्रशसन्ति शौचमक्रोधमत्वराम् ॥
 दिवसस्याष्टमे भागे मन्दोभवति भास्करः ।
 स कालः कुतपो नाम पितॄणां दत्तमन्नयम् ॥
 श्राद्धं दत्त्वा च भुक्ता च मैथुनं वोऽधिगच्छति ।
 भवन्ति पितरस्तस्य तन्मांसं रेतसो भुजः ॥
 यतस्ततो जायते च दत्त्वा भुक्ता च पैतृकम् ।
 न स विद्यामवाप्नोति त्रीणां युषैव जायते ॥
 पिता पितामहश्चैव तथैव प्रपितामहः ।
 उपासते सुतं जातं शकुन्ता इव पिप्पलम् ॥
 मधुमांसैश्च शाकैश्च पयसा पायसेन वा ।
 अन्नो दास्यति श्राद्धं वर्षासु च मघासु च ॥
 सन्तानवर्द्धनं पुत्रं तृप्यन्तं पितृकर्मणि ।
 देवब्राह्मणसम्पन्नमभिनन्दन्ति पूर्वजाः ॥
 जन्दन्ति पितरस्तस्य सुवृष्टैरिव कर्षकाः ।
 यद्दयास्यो ददात्यन्नं पितरस्तेन पुत्रिणः ॥

द्वादशोऽध्यायः ।

अथातः स्नातकव्रतानि । स न कश्चिदयाचेतान्धस्त्वं
राजान्तेवासिभ्यः क्षुधापरोतस्तु किञ्चिदेव याचैत कृतमकृतं
या क्षेवं गामजाविकं सन्ततं हिरण्यं धान्यमश्वं वा, न
तु स्नातकः क्षुधावपौटेदित्युपदेशो । न नद्यायाम् सहसा
भविष्यन्न रजस्वलायामयोग्यायाम् । न कुलं-कुलं स्नाहमन्तीं
विततां नातिक्रमेन्नोद्यन्तमादित्यं पश्येन्नादित्यं तपन्तं नास्ति,
मूत्रपुरौषे कुर्यान्न निष्ठीवेत्, परिवेष्टितशिरा भूमिमयन्निर्दे-
स्तृणेरन्तर्दाय मूत्रपुरौषे कुर्यादुदङ्मुखश्चाहनि नत्वा दक्षिणा-
मुखः सन्ध्यामासौतोत्तरामुदाहरन्ति ।

स्नातकानास्तु नित्यं स्नादन्तर्वासस्तथोत्तरम् ।

यज्ञापवीते हे यष्टि सोदकश्च कमण्डलुः ॥

अश्व, पाणी च काष्ठे च कथितं पावकं शुचि ।

तस्मादुदकपाणिभ्यां परिवृज्यात् कमण्डलुम् ॥

पर्याग्निकरणं क्षोतश्चनुराह प्रजापतिः ।

कृत्वा चावश्यकार्याणि आचामेच्छौचवित्ततः ॥ इति

प्राङ्मुखोऽन्नानि भुञ्जीत, तुष्णीं साङ्गुष्ठं कथ्यासं ग्रसेत, न
च मुखगन्धं कुर्याद्वृत्तकालाभिगामौ स्नात् पर्ववर्जं स्वदारे वा ।
लोथर्ममुपेयात् ।

अथाप्युदाहरन्ति ।

यस्तु पाणिश्लक्ष्णोऽथवा आश्व कुर्वीत मेघनम् ।

भ्रमन्ति पितरस्तस्य तन्मासं रेतसां भुजः ॥

या स्नादन्तिनारिण रतिसाधर्म्यसंश्रिता ॥

अपिच पावशोऽपि ज्ञायते । अथ श्लो वा विजनिष्यमाणाः
 षतिभिः सह शयन्त इति श्लोणामिन्द्रदत्तो वरः । उन्नतवृक्षमा-
 रोहेन कूपमवरोहेनाग्निं मुखेनापधमेनाग्निं ब्राह्मणश्चान्तरेण
 व्यपियात्राग्न्योर्ब्राह्मणयोरनुज्ञाप्य वा । भार्यया सह नाश्रो-
 यादवोर्यवदपत्यं भवतीति वाजमनेयके विज्ञायते । मेन्द्र-
 धनुर्नाम्ना निर्द्दिशेन्मणिधनुरिति ब्रूयात् । पालाशमासनपादुके
 दन्तधावनमिति वर्जयेत् । नीलमङ्ग भक्षयेदङ्गौ न भुञ्जीत
 वैणवं दण्डं धारयेदुक्ककुण्डले च । न बहिर्मात्रं धारये
 दम्यत्र रुक्ममय्याः सभासमवायाश्च वर्जयेत् ।

अथाप्युदाहरन्ति ।

अग्रामांश्च वेदानामार्षाणाञ्चैव दशनम् ।

अव्यवस्था च सर्वत्र एतन्नाशनमात्मनः ॥ इति

नानाहृतो यज्ञं गच्छेद्, यदि व्रजेदधिष्ठत्सूर्यमध्वानं न
 व्रजिष्यत्, नावञ्च सांशयिकोम् । बाहुभ्या न नदोन्तरेदुत्याथा-
 पररात्रमश्रोत्य न पुनः प्रतिभविषेत् । प्राजापत्ये सुहृत्तं
 ब्राह्मणः स्वनियमाननुतिष्ठेदिति ।

इति वामिष्ठे धर्मशास्त्रे द्वादशोऽध्यायः ॥ १२ ॥

त्रयोदशोऽध्यायः ।

अथातः स्वाध्यायस्वीपाकर्म आचक्ष्या पौर्णमास्यां प्रीष्ठपद्यां
 वाग्निमुपममाधाय कृताधानो जुहोति देवेभ्यश्चन्दोभ्यश्चेति ।
 ब्राह्मणान् स्वस्तिवाच्यं दधि प्राश्य तत उपांशु कुर्वीत
 अर्घ्यपञ्चमसामानर्हवृत्तानत ऊर्ध्वं शक्नुपन्नेष्वब्रवीयोत । कामन्तु

वेदाङ्गानि । तस्यानध्यायाः सव्यासुमिति स्युस्तत्र शब्दे
दिवाकीर्त्त्ये नगरेषु कामं गोमयपथ्युचिते परिलिखिते वा
स्मशानान्ते शयानस्य आधिक्यस्य ।

मानवश्चात्र श्लोकमुदाहरन्ति ।

कलाभ्यापस्त्रिलान् भक्ष्यमयान्यच्छादिकं भवेत् ।

प्रतिगृह्णाप्यनध्यायः पाश्चात्या ब्राह्मणाः स्मृता इति ॥

धावतः, पूतिगन्धिप्रसृतेरितहृत्तमादृष्ट, नावि, सेनायाश्च,
शुक्रा, चार्चवै, वाचशब्दे, चतुर्दशामभावास्यायामद्व्या-
मष्टकासु, प्रसारितपादोपस्थस्येपाश्रितस्य शुक्रसमौपे, मिथुन-
व्यपेतया वाससा, मिथुनव्यपेतेनानिर्मुक्ते । न ग्रामान्ते,
च्छादितस्य, मूर्जितच्छोच्चरितस्य यशुषाश्च, सामशब्दे, वाजौर्णे,
निघातभूमौ च । न चन्द्र-सूर्यापरागेषु, दिङ्नादपर्वतनाद-
कम्पप्रघातेषूपलरुधिर-पांशुवर्षेष्वालिकम् । उल्काविद्युत्-
सज्जीतिषमपत्त्वाकालिकं वा । आचार्यं च प्रेते त्विरात्र-
माचार्यं पुत्रशिष्यभार्य्यास्वहोरात्रम् । ऋत्विग्द्योनिस्त्वन्धेषु
च । गुरोः पादोपसंग्रहणं कार्यं, ऋत्विक्स्वशुरपिष्टव्यमातु-
लानवरवयसः प्रस्थत्वाद्याभिवदेद्, यै चैव पादयद्वाह्यस्तेषां
भार्य्या गुरोश्च मातापितरौ । यो विद्यादभिवन्दितुमक्षमः
इतिब्रूयाद्, यश्च न विद्यात् प्रस्थभिवादं नाभिवदेत् । पतितः
पिता परित्याज्यो, माता तु पुत्रे न पतति ।

अथाप्युदाहरन्ति ।

उपाध्यायाद्दशाचार्य्य आचार्य्याणां शतं पिता ।

पितुर्दशशतं माता गौरवेणातिरिच्यते ॥

भार्याः पुत्राश्च शिष्याश्च संस्पृष्टाः पापकर्मभिः ।

परिभाष्य परित्याज्याः पतितौ योऽन्यथा भवेत् ॥

ऋत्विगाचार्यावयाजकानध्यापकौ हेयावन्त्यत्र दामान्
पतितौ नान्यत्र पतितौ भवन्तीत्याहुरन्यत्र स्त्रियाः, सा हि
परगमिना, तद्विज्ञानक्षमामुपेयात् ।

गुरोर्गुरौ सन्निहिते गुरुवद्वर्त्तिरिष्यते ।

गुरुवद्गुरुपुत्रस्य वर्त्तितव्यमिति श्रुतिः ॥

शास्त्रं वस्त्रं तथाद्यानि प्रतिग्राह्याणि ब्राह्मणस्य । विद्या
दित्तं वयः सम्बन्ध कर्म च मान्य पूर्वं पूर्वो गरीयान् ।
स्थविरबालातुरभारिकचक्रवर्ता पत्याः समागमे परस्मै देशा,
राजसूतकथो समागमे राज्ञा स्नातकाय देयः, सर्वत्र वा
उच्चतमाय । दणभूमान्गुदकवाक्स्मृतानसूयाः सप्त गृहे
नोच्छिद्यन्ते कदाचनेति ॥

इति वसिष्ठे धर्मशास्त्रे त्रयोदशोऽध्यायः ॥ १३ ॥

चतुर्दशोऽध्यायः ।

अथातो भोज्याभोज्यञ्च वर्णयिष्यामः । चिकित्सकमृगयु-
पुंश्लोदण्डिकस्तेनाभिग्रस्तपण्डपतितानामभं ज्य, कटर्थाक्षत-
बहानुर-सोतविक्राय-तक्षक-रजकशौण्डिक-सूचकवाहुषिकच-
र्मावर्त्तानां, शूद्रश्च, चायज्ञज्ञोपयज्ञे, यज्ञोपपत्तिं मन्यते यश्च
गृहीततवेतुर्गृह्य वधाहं नापह्न्यात्, कौ बन्धमाक्षौ इति
अभिक्रुयेत्, नवाक्षं वसिकाभमवाप्युदाहरति ।

नाश्रन्ति श्वपतेर्द्वा नाश्रन्ति ह्यवलीपतेः ।

भार्य्याजितस्य नाश्रन्ति यस्य चोपपत्तिर्द्वे ॥ इति

एषादकमयत्सकुशलाजाभ्युद्यतपानावसथशफरिप्रियङ्गु,
स्तजमधुमांसानि नैतेषां प्रतिगृह्णीयादद्याप्युदाहरन्ति ।
गुर्वर्थदारमुज्जिह्वोर्ध्वन्नर्चिष्वन् देवतातिथौन् ।

सर्वतः प्रतिगृह्णीयात् तु तृप्येत् स्वयं ततः ॥ इति

न मृगयोरिषुचारिणः परिवर्जमन्नं विज्ञायते ह्यगस्त्यो
वर्षसाहस्रिके सत्रे मृगयां चकार, तस्यासंस्तु रसमयाः पुरे-
डाशा मृगपक्षिणां प्रशस्तानामपि ह्यन्नम् । प्राजापत्यान्
श्लोकानुदाहरन्ति ।

उद्यतामाहृतां भिक्षां पुरस्तादप्रचोदिताम् ।

भोज्यां प्रजापतिर्मेने अपि दुष्कृतकारिणः ॥

अदधानैर्न भोक्तव्यं चौरस्यापि विशेषतः ।

न त्वेव बहुधा तस्य या वानपट्वता भवेत् ॥

न तस्य पितरोऽश्रन्ति दश वर्षाणि पञ्च च ।

न च हव्यं वद्वत्पन्नियंस्यामभ्यवमन्यते ॥

चिकित्सकस्य मृगयाः शल्यहस्तस्य पाशिनः ।

षण्डस्य कुलटायाश्च उद्यतापि न गृह्यते ॥ इति

उच्छिष्टमगुरोरभोज्यं, स्वमुच्छिष्टमुच्छिष्टोपहतञ्च । यदशने
केशकौटोपहतञ्च, कामन्तु केशकौटानुहृत्याङ्गिः प्रोक्ष्य भस्म-
नावकार्य्यं वाचा च प्रशस्तमुपयुज्योतापि ह्यन्नम् ।

प्राजापत्यान् श्लोकानुदाहरन्ति ।

ब्रीणि देवाः पवित्राणि ब्राह्मणानामकल्पयन् ।

अदृष्टमद्भिर्निर्णिक्तं यच्च वाचा प्रशस्यते ॥

देवद्रोण्यां विवाहेषु यज्ञेषु प्रकृतेषु च ।

काकैः श्वभिश्च संस्पृष्टमन्नं तन्न विसर्जयेत् ॥

तस्मात् तदन्नमुद्धृत्य शेषं संस्कारमर्हति ।

द्रवार्थां ज्वालेनैव धनानां क्षरणेन तु ॥

पाकेन सुखसंस्पृष्टं शुचिरेव हि तद्ववेत् ॥

अन्नं पर्युषितं भावदुष्टं हृल्लेखं पुन सिद्धमामृत्युशेषकञ्च,
कामन्तु दध्यादुद्धृतेन चाभिधारितमुपयुञ्जीतापि ह्यन्नम् ।

प्राजापत्यान् स्त्रीकानुदाहरन्ति ।

हृल्लेखं यत् स्रेहा लवणं व्यञ्जनानि च ।

दातारं नोपतिष्ठन्ते भीक्ता भुङ्क्ते च किंस्वियम् ॥ इति

लशुनपलाण्डकेमूकगृध्रनृक्षेष्वातृहृत्तनिर्यासलोहितान्नसना-
श्वश्वकाकावलौढशूद्राच्छिष्टभोजनेषु कृच्छ्रातिक्लृष्ट इतरैऽ-
प्यन्यत्र मधुमांसफलविकर्षेभ्यःस्यपक्षविषयः सन्धिनौक्षोरम-
वत्साक्षोरं गोमहिषजानरामानिर्दयाहानामनामन्त्रा नाव्यद-
कमपूप-धाना करश्च यत्तु वरकतैलपायसशकानिलशुक्तानि वर्ज-
येदन्यांश्च क्षोरयवपिष्टवौरान् । श्वाविच्छल्लकशशकच्छपगोधाः
पञ्चनखा नाभक्ष्याः, अनुष्टाः पशूनामन्यतोदतश्च मत्स्यानां वा
मेहगवयशिशुमारनक्रकुलोरा विकृतरूपाः सर्पशीर्षाश्च, गौर्वय-
शलभाखानुदिष्टास्तथा धेनवङ्गाहो मेध्वी बालसनधने ।
खड्गो तु विषदन्त्यग्रामशूकरे च, शकुनानाञ्च विशुविर्विष्कर-
जालपादाः कलविहङ्गवहंसचक्रगकभासमद्गुर्गुह्यभाटवान्-
गत्तश्चरा दावघाटाश्चटकवैलातकहार्तखञ्जरोटग्रामकुङ्कुट-
शुकसारिकाकाकिलकृष्णादा यासाचारिणश्च ।

इति वसिष्ठे धर्मशास्त्रे चतुर्दशोऽध्यायः । १४ ॥

पञ्चदशोऽध्यायः ।

शोषितशुक्रसम्भवः पुरुषो मातापितृनिमित्तकः । तस्य
प्रदानविक्रयत्वानिषु मातापितरौ प्रभवतः न त्वेकं पुत्रं दद्यात्
अतिगृह्णीयाद्वा, स हि सन्तानाय पूर्ववाम् । न स्त्री दद्यात्
अतिगृह्णीयादान्यत्रानुज्ञानाङ्गर्तुः । पुत्रं प्रतिग्रहीष्यन् बन्धू-
नाह्वय राजानि चाविद्य निवेशनस्य मध्ये व्याहृतौर्हुत्वा दूरे-
बान्धवसन्निकृष्टमेव । मन्देहे चोत्पत्ते दूरेबान्धवं शुद्रमिव
स्थापयेत् । विज्ञायते ह्येकेन बहु जायत इति । तस्मिंसेत्
अतिगृह्णीते धीरसः पुत्र उत्पद्यते, चतुर्थभागभागौ स्यात् ।
यदि नाभ्युदयिके युक्तः स्याद्देवविप्लविनः सव्येन पादेन प्रवृत्ता
यान् दर्भान् लौहितान् वोऽस्तीर्थं पूर्णं पात्रमस्मै निनयेन्निते-
तारञ्चास्य प्रकीर्त्य केशान् ज्ञातयेऽन्वारभेरक्षपसव्यं कृत्वा
गृहेषु स्वामापाद्येरक्षत जडे तेन सह धर्ममोयुस्तदर्भापन्नः ।
पतितानान्तु चरितव्रतानां प्रत्युद्गीरः ।

पथाप्युदाहरन्ति ।

अस्यभ्युहरतां गच्छेत् क्रीडन्ति च वृसन्ति च । यद्योत्
घातयतां गच्छेच्छोषयित्वाचार्य-मातृपितृहन्तारस्तत्प्रमादाङ्ग-
बाहा एका प्रस्थापतिः पूर्णाव्युत् पृथक्ताहा काश्चन पात्रं
माद्वेधं वा पुरयित्वापो हित्ताभिरेव बद्धकृत्गमिः सर्वत्र व्यति-
रिक्तस्य प्रत्युद्गीरपुत्रजनना व्याख्यातः ।

इति चासिद्धे धर्मशास्त्रे पञ्चदशोऽध्यायः ॥ १५ ॥

षोडशोऽध्यायः ।

अथ व्यवहाराः । राजमन्त्री सदःकार्यानि कुर्याद्व्यो-
र्विवदमानयोरेव पक्षान्तरं न मच्छेदुः । यथासनमपराधो ह्यन्ते
जापराधः । समः सर्वेषु भूतेषु यथासनमपराधो ह्याद्यवर्ण-
याविधानतः सम्प्रवृत्तामाचरेत् । राजा बालानामप्रासव्यव-
हाराणां प्राप्तकाले तु तद्वत् ।

लिखितं साक्षिणी भुक्तिः प्रमाणं त्रिविधं स्मृतम् ।

धनसौकर्यं पूर्वं धनी धनमवाप्नुयात् ॥ इति

मार्गक्षेत्रयोर्विसर्गं तथा परिवर्त्तनेन ऋणसहस्यार्थान्तरेषु
त्रिपादमाचम । गृहक्षेत्रविरोधे सामन्तविरोधेऽपि लेख-
प्रत्ययः, प्रत्यभिज्ञेस्त्वविरोधे वाऽनगरगृहक्षेत्रीष्वप्रत्ययः ।

अथऽप्युदाहरन्ति ।

य एकं क्लौतम धेयमन्वाधेयं प्रतिशङ्कम् ।

यत्रादुपगमोवोणैस्तथा धूमशिक्षा ह्यमौ । इति

तत्र भुक्ते दशवर्षमेवोदाहरन्ति ।

आधिः सीमाधिकश्चैव निक्षेपोपनिधिः स्त्रियः ।

राजस्वं ओत्रियद्रव्यं न राजा दातुमर्हतीति ॥

तच्च सभोगी न ग्रहीतव्यम् । गृहिणां द्रव्याणि राज-
गामीनि भवन्ति, तथा राजा सत्त्वभिः सह नागरैश्च कार्याणि
कुर्यादसौ वा राजा श्रेयान् वसुपरिवारः स्यादगृध्रं परिवारं
वा राजा श्रेयानगृध्रपरिवारः स्यात्त गृध्रा गृध्रपरिवारः स्यात्त,
परिवाराद्दोषः प्रादुर्भवन्ति स्तेयहराविनाग्रनं, तस्मात् पूर्वमेव
परिवारं पृच्छेत् ।

अथ साक्षिणः ।

आविधी रुपवान् शीलवान् पुण्यवान् सत्यवान् साक्षिणः
उर्व एव वा, स्त्रीषान्तु साक्षिणः स्त्रियः कुर्यात्, द्विजानां
सहस्राः द्विजाः, शूद्राणां मन्तः शूद्राश्च, अन्त्यानामन्त्याः ।

अथाप्युदाहरांस्त ।

प्रातिभाष्यं ह्यवादानमाक्षिकं सौरिकञ्च यत् ।

दण्डगुल्फावशिष्टञ्च न पुन्ये दातुमर्हतीति ॥

ब्रूहि साक्षिन् यथातत्त्वं लम्बन्ते पितरस्तु ॥

तव वाक्वैमर्त्येन्यन्तमुत्पतन्ति पतन्ति च ॥

नग्ना मुण्डः कपालौ च भिक्षार्थं क्षुत्पिपासितः ।

अथ शत्रुकुले गच्छेद्यस्तु माश्चनृतं वदेत् ॥

पञ्च कन्यानृतं हन्ति दण्डं हन्ति गवानृतं ।

शतमश्वानृतं हन्ति सहस्रं पुरुषानृतं ॥

उदाहकाजे रतिमश्वगामे प्राणात्यये सर्वशनापहारैः ।

विरस्य चार्थं अनृतं वदेयुः पञ्चानृतान्यादुरपातकानि ॥

स्वजनस्य अर्थं यदिवाद्यहेतोः

पक्षाश्वेणैव वदन्ति कार्यम् ।

वैशब्दवादं स्वकुलानपृर्वान्

स्वर्गास्थितांस्तानपि पातयन्ति ॥

इति वमिष्ठे धर्मशास्त्रे वीड़शोऽध्यायः ॥ १६ ॥

सप्तदशोऽध्यायः ।

अणमभिन् मन्त्रयति अमृतत्वञ्च गच्छति ।

पिता पुत्रस्य जातस्य पश्येच्च जीवती मुखम् ॥

अनन्ताः पुत्रिणां लोकाः, नापुत्रस्य लोकोऽस्तीति श्रूयते,
प्रजाः सन्तपुत्रिण इत्यपि श्रावः । प्रजाभिरग्नेस्त्वमृतत्व-
मस्यामित्यपि नियमो भवति ।

‘पुत्रेण लोकान् जयति पौत्रेणानन्धमश्रुते ।

अथ पुत्रस्य पौत्रेण ब्रह्मत्याग्रीति पिष्टपमिति ॥

क्षेत्रिणः पुत्री जनयितुः पुत्र इति विवद्यन्ते ।

तत्रोभयथाप्युदाहरन्ति ।

यद्यन्यो गोष्ठेष्ठवभो वत्सान् जनयते सुतान् ।

गोमिनामेव ते वत्सा मीघं सन्दनमीक्षणमिति ॥

अप्रमत्ता रक्षन्तु वैनं मा च क्षेत्रे परे वोजानि वासौ
जनयितुः पुत्री भवति । सम्परायो मीघं रेतोऽकुरुत तन्मु-
मेतमिति ।

बह्वर्णामेकजातानामेकसेतु पुत्रवान् नरः ।

सर्वे ते तेन पुत्रेण पुत्रवन्त इति श्रुतिः ॥

बह्वीनां द्वादश ह्येव पुत्राः पुराणदृष्टाः स्वयमुत्पादितः
स्वक्षेत्रे संस्कृतायां प्रथमः, तदन्तामे निधुक्ताया क्षेत्रजोऽद्वितीयः,
तृतीयः पुत्रिका विद्यायते, अम्नादका पुंसः पिष्टलभ्येति
प्रतिबौनं गच्छति पुत्रत्वम् । श्लोकः ।

अम्नादकां प्रदास्यामि तुभ्यं कन्यामनङ्गताम् ।

अस्यां यो जायते पुत्रः स मे पुत्री भवेदिति ॥

पौनर्भवस्तुर्यः पुनर्भूः कौमारं भर्तारमुत्सृज्यान्धैः सह
चरित्वा तस्यैव कुटुम्बमाश्रयति सा पुनर्भू भवति या च
क्लोव पतितमुत्तं वा भर्तारमुत्सृज्यान्धं पतिं विन्दते मृते

वा सा पुनर्भू भवति । कानीणः पञ्चमी, या पितृगृहेऽसंप्लृता
कामादुत्पादयेन्मातामहस्य पुत्री भवतीत्याहुः ।

अथाप्युदाहरन्ति ।

अप्रप्ता दुहिता यस्य पुत्रं विन्दति तुल्यतः ।

पुत्री मातामहस्तेन दद्यात् पिण्डं हरेद्वनमिति ॥

गूढे च गूढोत्पन्नः षष्ठ इत्येते दायादा बान्धवास्त्रातारो
महती भयादित्याहुः । अथादायादास्तत्र सङ्गोढ एव प्रथमी
या गर्भिणी संस्क्रियते तस्यां जातः सङ्गोढः पुत्रो भवति ।
दत्तको द्वितीयो यं मातापितरौ दद्याताम् । क्रीतस्तृतीय-
स्तच्छुनःशेफेन व्याख्यातं हरिश्चन्द्रो ह वै राजा सोऽजौगर्तं
सोपवत्सैः पुत्रं विक्राय्य स्वयं क्रीतवान् । स्वयमुपागत-
स्तुर्धस्तच्छुनःशेफेन व्याख्यातं शुन शेफो ह वै यूये नियुक्ती
देवतास्तुष्टाव तस्येह देवताः पाशं विमुमुचुस्तस्त्वज
जुषुर्ममेवायं पुत्रोऽस्त्विति तानाह न सम्पदे ते सम्पादया-
मासुरेष एव यं कामयेत तस्य पुत्रोऽस्त्विति तस्येह विद्या-
मित्रो होतासौत् तस्य पुत्रत्वमियाय । अपविहः पञ्चमो यं
मातापितृभ्यामपास्तं प्रतिगृह्णीयात् । शूद्रापुत्र एव षष्ठो
भवतीत्याहुः इत्येतेऽदायादा बान्धवाः ।

अथाप्युदाहरन्ति ।

यस्य पूर्वेषां वर्णानां न कश्चिदायादः स्यादेते तस्यापहरन्ति ।
अथ भ्रातृणां दायविभागो द्वांशं जेष्ठो हरेद्ववास्तस्य चानु-
सदृशमजावयो गृहस्थ कनिष्ठस्य काष्ठ गां यवसं गृहोपकरणाणि
च मध्यमस्य मातुः पारिषेयं स्त्रियो विभजेरन् । यदि ब्राह्मणस्य
ब्राह्मणौचत्रियावैश्यासु पुत्राः सुस्त्रांशं ब्राह्मण्याः पुत्री

हरेद् दंशं राजन्यायाः पुत्रः सममितरे विभजेरन्नन्येन चैषां
स्वयमूत्पादितः स्यात् दंशमेव हरेदन्येषान्त्वान्नमान्तरगताः
कौवोक्षत्तपतिताश्च भरणम् । कौवोक्षत्तान्यं प्रेतपत्नौ पश्यमानं
मृतवारिण्यदारलवणं भुञ्जाना शयीतोर्ध्वं षड्भ्यो मासेभ्योः
स्नात्वा आहश्च पत्ये दत्त्वा विद्याकर्मगुरुयानिसम्बन्धान्
सन्निपात्य पिता भ्राता वा नियोगं कारयेत् तपसे वीक्षत्ताम-
वशां व्याधितां वा नियुञ्जात् ज्ञायसिमपि षोडशवषां
नचेदामयाविनौ स्यात् प्राजापत्ये मुहूर्ते पाणिन ग्रहणवदु-
पचारोऽन्यत्र संस्थाप्य वाक्यपाक्यादृष्टपाक्याश्च ग्रामाच्छाद-
मस्नानलेपनेषु प्राग्यामिनी आदिनियुक्तायामुत्पन्न उत्पाद-
यियतुः पुत्रो भवतोत्थाहुः आश्चेन्नियोगिनो दृष्ट्वा लोभनास्ति
नियोगः । प्रायश्चित्तं वाप्युपनियुञ्जगदित्येके । कुमार्यृतुमतौ
त्रिवर्षाण्युपासीतोर्ध्वं त्रिभ्यो वर्षेभ्यः पतिं विन्देत् तुल्यम् ।

अथाप्युदाहरन्ति ।

पितु प्रदानात् तु यदा हि पूर्वं
कन्यावयो यः समतीत्य दीयते ।
सा हन्ति दातारमपीक्षमाणा
कालातिरिक्ता गुरुदक्षिणे च ॥
प्रयच्छेन्नग्निं कन्यामृतकालभयात् पिता ।
ऋतुमत्यां हि तिष्ठन्त्यां दीपः पितरमृच्छति ॥
यावच्च कन्यामृतवः स्पृशन्ति
तुल्यैः सकामामभियाच्यमानाम् ।
भ्रूणानि तावन्ति हतानि ताभ्याम्
मातापितृभ्यामिति भर्मवादः ॥

अग्निर्वा वा च दत्तायां म्रियेताद्यो वरो यदि ।

न च मन्त्रीपनीता स्यात् कुमारौ पितुरेव सा ।

यावच्चेदाहुता कन्या मन्त्रैर्यदि न संस्कृता ।

अन्यस्मै विधिवद्देया यथा कन्या तथैव सा ।

पाणिग्रहे मृते बाला केवलं मन्त्रसंस्कृता ।

सा च त्वचतयोनिः स्नात् पुनः संस्कारमर्हतीति ।

प्रोषितपत्नी पञ्चवर्षा प्रवसेदयद्यकामा यथा प्रेतस्य एवञ्च
वर्तितव्यं सात्, एवं पञ्च ब्राह्मणौ प्रजाता, चत्वारि राजन्या
प्रजाता, त्रौणि वैश्या प्रजाता, द्वे शूद्रा प्रजाता, अत ऊर्ध्वं
समानोदकपिण्डजसर्पिर्गोव्राणां पूर्वः पूर्वो गरौयान् मन्त्रानु
कुलीने विद्यमाने परगामिनौ स्यात् । यस्य पूर्वेषां षष्ठां न
कश्चिदायदः स्यात् सपिण्डाः पुत्रस्थानीया वा तस्य धनं विभेजे-
रन्तेषामलामे आचार्यान्तेवासिनौ हरेयातां, तयोरलामे राजा
हरेत्, न तु ब्राह्मणस्य राजा हरेद् ब्रह्मसन्तु विषं घोरम् ।

न विषं विषमित्याहुर्ब्रह्मस्त्वं विषमुच्यते ।

विषमेकाकिनं हन्ति ब्रह्मस्त्वं पुत्रपौत्रकमिति ॥

त्रैविद्यासाधुभ्यः संप्रयच्छेदिति ।

इति वसिष्ठे धर्मशास्त्रे सप्तदशोऽध्यायः ॥ १७ ॥

अष्टादशोऽध्यायः ।

शूद्रेण ब्राह्मण्यामुत्पन्नघण्टालो भवतीत्याहुः, राजन्यायां
वैश्यायामन्यावसायी । वैश्येन ब्राह्मण्यामुत्पन्नी रामकी
भवति इत्याहुः, राजन्यायां पुण्ड्रः, राजन्येन ब्राह्मण्यामुत्पन्न
सूतो भवतीत्याहुः ।

अथाप्युदाहरन्ति ।

हिंसीत्पञ्चास्तु ये केचित् प्रतिलोम्यगुणान्विताः ।

गुणाचारपरिभ्रंशात् कर्मभिस्तान् विजानीयुरिति ॥

एकान्तरद्वयान्तरत्रयान्तरानुजाता ब्राह्मणक्षत्रियवैश्यैर-
वच्छिन्ना निषादा भवन्ति । शूद्राणां पारश्रवः पारयश्रव
जोवश्रवः शवो भवतीत्याहुः शव इति स्मृताख्यः । एतच्छ्रावं
यच्छूद्रस्तस्माच्छूद्रसमौपे तु नाध्येतव्यम् ।

अथापि यमगीतान् श्लोकानुदाहरन्ति ।

भ्रमशानमेतत् प्रत्यक्षं ये शूद्राः पापचारिणः ।

तस्माच्छूद्रसमौपे च नाध्येतव्यं कदाचन ।

न शूद्राय मतिं दद्यात्तन्निच्छिष्टं न हविस्ततम ।

न चास्त्रोपदिशेद्धर्मं न चास्त्रं व्रतमादिशेत् ।

यद्यास्त्रोपदिशेद्धर्मं यद्यास्त्रं व्रतमादिशेत् ।

सोऽसंहृतं तमो घोरं सङ्घं तेन प्रपद्यत इति ॥

व्रणहारे कर्मिण्यस्य सम्भवेत् कदाचन ।

प्राजापत्येन शुध्येत हिरण्यं गौर्वांसो दक्षिणेति ॥

नाग्निचित् शूद्रासुपेयात्, कृष्णवर्णा सा सरमा इव, न
धर्मायेति ।

इति वासिष्ठे धर्मशास्त्रेऽष्टादशोऽध्यायः ॥ १८ ॥

एकोनविंशोऽध्यायः ।

धर्मो राज्ञः पालनं भूतानां तस्मानुष्ठानात् सिद्धिः ।
भयकारणं ह्यपालनं वै एतत् सूत्रमाहुर्विद्वांसस्तस्मादुगार्हस्य-

नैयमिकेषु । पुरोहिते दद्याद विज्ञायते ब्राह्मणः पुरोहिती
 राष्ट्रं दधातोति । तस्य भयमपालनादसामर्थ्याच्च । देशधर्म-
 जातिधर्मकुलधर्मान् सर्वान् वेताननुप्रविश्य राजा चतुरो
 वर्णान् स्वधर्मं स्थापयेत् तेष्वधर्मपरेषु दण्डन्तु देशकाल-
 धर्माधर्मवयोविद्यास्थानविशेषेर्दिशेत् । आगमादुष्टाभावात्
 पुष्पफलोपगान्यदेयानि हिंसात्, कर्षणकरणार्थोपहृत्या
 गार्हस्थ्यं गाञ्च मानोन्माने रक्षिते स्थातां, अधिष्ठानाश्रो
 नौद्धारसार्थानामस्मान्न मूल्यमत्र नैहारिकं स्थाप्यहामहस्यः
 स्मात्, सम्मानयेदवाहवाहनीयद्विगुणकारिणौ स्यात् प्रत्येकं
 प्रयाणः पुमान् । शतं वा राष्ट्रं वा तदेतत्प्रार्थः स्त्रियः
 कराष्टौ मानधारमध्यमाः पादः कार्यापणञ्च निरक्तोऽन्तरो
 मानाकरः श्रोत्रियो राजमानय प्रव्रजितवालवृक्षतक्ष-
 प्रदाता प्रागामिकाः कुमार्यो सृतापत्यश्च बाहुभ्यामुत्तरं
 शतगुणं दद्याच्चदौकचवन शैलोपमाङ्गा निष्कराः स्युस्तदुप-
 जीविनो वा दद्युः प्रतिमासमुद्वाहकरैस्त्वागमयेद्राजनि च प्रेते
 दद्यात् । प्रासङ्गिकं तेन मातृवृत्तिर्याख्याता राजमहिष्याः
 पित्रश्चमातुलांशजा पित्रव्यान् राजा विभृयात् तदभु-
 खान्याञ्च राजपत्न्यो प्रासाञ्छादनं लभेरन् । अनिच्छन्तो वा
 प्रव्रजेरन् स्त्रीवीर्यसांशं वापि । मानवं श्लोकमुदाहरन्ति ।

न रिक्तकार्पापणमस्ति शुल्कं

न शिल्पवृत्तौ न शिशौ न धर्म्ये ।

न भैक्षवृत्तौ न हतावशे

न श्रोत्रिये प्रव्रजिते न यज्ञे । इति

स्तोत्राभिगस्तदुष्टशस्तभारिसहोदन्नयसम्यक्प्रदं द्रेष्टव्यं केषा

दण्डोत्सर्गे राजैकरात्रमुपपसेत् त्रिरात्रं पुरोहितः कच्छ-
मदण्डादण्डने पुरोहितस्त्रिरात्रं वा ।

अथाप्युदाहरन्ति ।

अन्नादे भूणहा माष्टिं पतौ भार्यापचारिणी ।
गुरौ शिष्यस्तु याज्यश्च स्तेनो राजनि किस्विषम् ॥
राजभिर्धृतदण्डास्तु कृत्वा पापानि मानवाः ।
निर्मलाः स्वर्गमायान्ति सन्तः सुकृतिनो यथा ॥
एनोराजानमृच्छत्यप्युत्सृजन्तं सकिस्विषम् ।
तच्चेन्न घातयेद्राजा राजधर्मेण दुष्यतौति ॥
राज्ञामन्येषु कार्येषु सद्यः शौचं विधोयते ।
तथा तान्यपि नित्यानि काल एवात्र कारणमिति ॥

यमगौतम्यात्र श्लोकमुदाहरन्ति ।

नात्र दोषोऽस्ति राज्ञां वै व्रतिनां न च मन्त्रिणाम् ।
ऐन्द्रस्थानमुपासौना ब्रह्मभूता हि ते सदेति ॥

इति वासिष्ठे धर्मशास्त्रे एकोनविंशोऽध्यायः ॥ १८ ॥

विंशोऽध्यायः ।

अनभिसन्धिज्ञते प्रायश्चित्तमपराधे सविभूतेऽप्येके ।
गुरुरात्मवतां शास्ता राजा शास्ता दुरात्मनाम् ।
इह प्रच्छन्नपापानां शास्ता वैवस्वतो यम ॥ इति
तत्र च सूर्याभ्युदयिकः सन्नहस्तिष्ठेत् सावित्रीञ्च अपेदेवं
सूर्याभ्यनिर्मुक्ती रात्रीवासीत । कुनखौ श्वावदन्तस्तु कच्छं
द्वादशरात्रं चरित्वा पुनर्निर्विशेत् । अथ दिधिषुपतिः कच्छं

हादशरात्रं चरित्वा निर्विंशेत् । तान्नैवीपयच्छेद्दिधिषूपतिः
 कच्छातिक्कच्छौ चरित्वा निर्विंशेत् । चरणमद्वरहस्तं दृष्ट्वाभ्यो
 ब्रह्माघ्नः कच्छं हादशरात्रं चरित्वा पुनरुपनीतो वेदमा-
 चार्य्यात् । गुरुतत्पगः सहषणं शिश्रमुत्कृत्वाञ्जलावाधाय
 दक्षिणामुखी गच्छेद् यत्रैव प्रतिष्ठन्त्यात् तत्र तिष्ठेदा
 प्रलयान्निष्कालको वा घृताक्तस्तप्तं सूर्मिं परिचजेन्नरणाशुक्ती
 भवतीति विज्ञायते । आचार्य्यपुत्रशिष्यभार्य्यासु चैवं योनिषु
 च गुरीं सखीं गुरुसखीञ्च गत्वा कच्छाब्दं चरेत् । एतदेव
 चाण्डालपतिताम्रभोजनेषु ततः पुनरुपनयनं वपनादौनान्तु
 निवृत्तिः ।

मानवश्चात्र श्लोकानुदाहरन्ति ।

वपनं मेखला दण्डो भैक्षचर्या व्रतानि च ।

निवर्तन्ते द्विजातीनां पुनसंस्कारकर्मणीति ॥

मद्यपाने क्लौवश्चवहारेषु चैवम् । मद्यभाण्डे स्थिता आपी
 षटि कश्चिद् द्विजाऽर्थवित् । पद्मोद्गुम्बरविक्रपलाशानामुदकं
 पोत्वा त्रिरात्रेणैव शुध्यति । अभ्यासे सुराया अग्निवर्णां तां
 द्विजः पिवेत् । भूणहनञ्च वक्ष्यामी वाह्मणं हत्वा भूणहा
 भवत्यविज्ञातञ्च गभम । अविज्ञाता हि गर्भाः पुमांसो
 भवन्ति तस्मात् पंक्तृत्य जुहुयात् लोमानि मृत्योर्जुहोमि
 लोमभिर्मृत्यं वासय इति प्रथमां त्वचं मृत्योर्जुहोमि त्वचा मृत्यं
 वासय इति द्वितीयां लाङ्घितं मृत्योर्जुहोमि लाङ्घितेन वासय
 इति तृतीयां त्वचं मृत्योर्जुहोमि तावति मृत्यं वासय इति
 चतुर्थीं मांसानि मृत्योर्जुहोमि मांसेर्मृत्यं वासय इति पञ्चमी
 मेदेन मृत्योर्जुहोमि मेदसा मृत्यं वासय इति षष्ठीम् अस्त्रौनि

मृत्योर्जुहोमि अस्थिभिर्मृत्यं वासय इति सप्तमीं मज्जानं
मृत्योर्जुहोमि मज्जभिर्मृत्यं वासय इति अष्टमीं राजार्थं
ब्राह्मणार्थं वा संग्रामेऽभिसुखमात्मानं घातयेत् त्रिरञ्जितो
बापराहः पूतो भवतीति विज्ञायते । द्विरुक्तं क्षतः कनौयीः
भवतीति ।

वदप्युदाहरन्ति ।

यतितं पतितं त्यक्त्वा चौरं चौरंति वा पुनः ।

वचसा तुल्यदोषः स्यान्मथ्यादिदोषतां व्रजेदिति ॥

एवं राजन्यं हत्वाष्टौ वर्षाणि चरेत् षड्द्वैश्यां त्र्योणि शूद्रं
ब्राह्मणौच्चात्रेयीं हत्वा सवनगती च राजन्यं वैश्यौ चात्रेयीं
हत्वाभ्यां रजस्वलाभृतुस्त्रातामात्रेय्याहुः । अत्रेती यामपत्यं
भवतीति चात्रेयी । राजन्यद्विंसायां वैश्याद्विंसायां शूद्रं हत्वा
संवत्सरम् । ब्राह्मणसुवर्णहरात् प्रकोप्य केशान् राजानमभि-
धावेत् स्तेनीऽस्मि भोः शास्तु भवानिति तस्मै राजौदुस्वरं
शस्त्रं दध्यात् तेनात्मानं प्रमापयेन्मरणात् पूतो भवतीति
विज्ञायते । निष्कालको वा घृताक्तो गोमयाम्निना पादप्रभृत्या-
त्मानमतिदाहयेन्मरणात् पूतो भवतीति विज्ञायते ।

अथाप्युदाहरन्ति ।

पुराकालात् प्रमीतानामानाकविधिकर्मणाम् ।

पुनारापन्नदेहानामङ्गं भवति तच्छृणु ॥

स्तेनः कुनखो भवति श्वित्री भवति ब्रह्महा ।

सुरापः श्वाकदन्तस्तु दुश्कर्मा गुरुतल्पगः ॥ इति

यतितैः सम्प्रयोगे च ब्राह्मेण यीनेन वा तेभ्यो सकाशा-

आत्रा उपलब्धास्तासां परित्यागस्तैश्च न संवसेदुदीचीं दिशः
गत्वानश्नन् संहिताध्ययनमधीयानः पूतो भवतीति विज्ञायते ।

अथाप्युदाहरन्ति ।

शरीरपातनाच्चैव तपसाध्ययनेन च । मुच्यते पापकृत-
पापादानाच्चापि प्रमुच्यते ॥ इति विज्ञायते ।

इति वासिष्ठे धर्मशास्त्रे विंशोऽध्यायः ॥ २० ॥

एकविंशोऽध्यायः ।

शूद्रश्चेद् ब्राह्मणोमभिगच्छेद्दोरणैर्वैष्टयित्वा शूद्रमग्नौ
प्रास्येद्ब्राह्मण्यः शिरसि वापनं कारयित्वा सर्पिषाभ्यज्य-
नग्नां रक्तखरमारोप्य महापथमनुव्राजयेत् पूता भवतीति
विज्ञायते । वैश्यश्चेद् ब्राह्मणोमभिगच्छेत्साहितदर्भैर्वैष्टयित्वा
वैश्यमग्नौ प्रास्येद्ब्राह्मण्यः शिरसि वापनं कारयित्वा
सर्पिषाभ्यज्य नग्नां गोरथमारोप्य महापथमनुसंव्राजयेत् पूता
भवतीति विज्ञायते । राजन्यश्चेद् ब्राह्मणोमभिगच्छेच्छिर-
पत्नैर्वैष्टयित्वा राजन्यमग्नौ प्रास्येद्ब्राह्मण्यः शिरोवापनं
कारयित्वा सर्पिषाभ्यज्य नग्नां रक्तखरमारोप्य महापथमनु-
व्राजयेत् । एवं वैश्ये राजन्यायां शूद्रश्च राजन्यावैश्ययोर्मनसा
भर्तुरतिचारे चिराच्च यावत् क्षीरं भुञ्जानाधःशयाना विराज-
मणु निम्नग्रायाः सावित्राष्टयतेन शिरोभिर्वाजुहुयात् पूता
भवतीति विज्ञायते ।

इति वासिष्ठे धर्मशास्त्रे एकविंशोऽध्यायः ॥ २१ ॥